

شو کور مسته فا

ئه ندیشه
و
هونه
له

پیشکەوتنی کۆمه لایه تیدا

منتقدی اقرا الثقافي

للکتاب (کوردی - عربی - فارسی)

www.iqra.ahlamontada.com

شوگور مستمفا

نەندېشە و ھونەر لە پېشكەوتنى كۆمەلەپ تېدا

گفتوگوى: سەرقۇ قادىر

چاپى يەكەم: ۲۰۰۲

* ناوی کتیب: نەندیشەو ھونەر لەپیشکەوتنی کۆمەلایەتیدا

* شوکر مستەفا

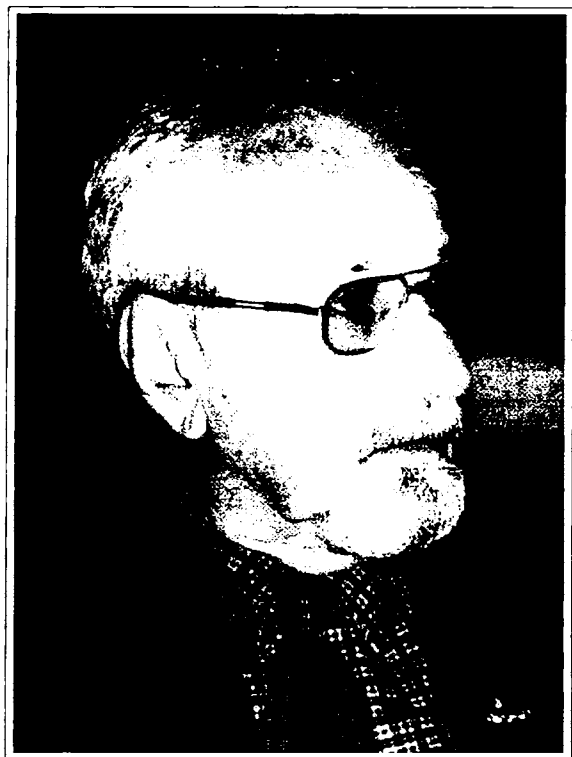
* گەتوگۆی: سەرۆ ھادر

* پیتچینی : شیلان جەلال

* ھونەرکاری بەرگ: محەمەد ھادر

* نەخشەرێزی ناوود: رێبوار کەریم وەلی

* چاپ : چاپخانەی زانکۆی سەلاحەددین

شو کور مستهفا

۲۰۰۲ ۱۹۷۶

نېتھوډوڪ

۷	گوزارش و شاهیدییه ک
	به شى يه كهم
۱۷	I میژوو
۱۰۹	II کۆیلمتى
	به شى دووهم
۱۲۵	III زمان
۲۱۹	IV ناگایى نتمومى
	به شى سییه م
۲۴۵	V ناپین، جادوو و تمسھووف و عیرفان
۳۰۵	VI . فەلسەفە
	به شى چوارهم
۳۳۵	VII وجودییت
۳۵۹	VIII مۆدېرنیزم، مۆدېرنیتە و ھۆست مۆدېرنیزم
۳۹۱	IX تەنھیل
۴۱۷	X ئازادى
۴۳۵	XI ھونەر
۴۷۱	نمایه ی زاراڤه و ناوھکان

گزارش و شاهدیه ک

سن هرکه ماموستا شوکور مستفام بۆ یه که مجار دیت، له خۆمدا که و تعه کیشه یه کی گه و ره؛ منیک وام ده زانی شه و کوردیزان و وه رگتیرکی گه و ره یه، چونکه هیچ نووسینیکی نوم له سهر بیروئه ندیشه نه خویند بۆوه و نه مه ده زانی له بوار یه فره نگ و فلسفه دا چه ند قاتی شه ی که پییناسراوه شاروژا و بلیعه ته. حه زم له مه دح کردن نییه به لام توانایی ماموستا له و بواره دا که که متر پییناسراوه، واملیده کات بی پووده وایسی بیژم شوکور، له بیبه ختیی ئیمه نینجا خۆی، به هه له هه موو ته مه نی به وه رگتیرانه وه خه ریک کردووه. تیشمه گه ن که قه ت مه به ستم که مکردنه وه له بایه خی وه رگتیرانه کانی نییه.

به راستیش تا پیش سالی ۱۹۹۷ که ماموستا به یه کجاری به غدای به جیه تیش و هه ولیری کرده مه فتن، بوار یه شه ی بۆ نه په خساوه به بی ترس و منه ت، ده ستان له فره نگ و فلسفه تا و بدات. شه وه ته نیا چاره نووسی وی نه بووه به لکو شه کاروانه ته پ و توژاوییه ی که ده یانی وه ک شه ته مه نی خۆیان له ناو گه رده لوولی زه مان برینیدا ده برده سهر، له خۆیدا

نوقمى دەكردن و ناچارى دەكردن له پەرۇشى سەرەكى خۇيان
دووركە ونەو و بە چەنگە چرەى دىكەو سەرقال بن.

ھەر كە بۇ جارى يەكەم بىستەم ھاتتە كوردستان، خۇم گە ياندئ و لە
ھوتىل شىرىن پالاس وىپاى چەند پووناكبرىكى دىكە لە دەورى مېزىكى زل
و ەكزبووين؛ ئەو قسەى دەكرد و جار جارىش دەيكردە نوكتە گىرپانەو،
دەيگە ياندە سنوورى گالتە و ژۆرەى قونكى قسەكانىشى بە (چوزانم) ئىك
بەجى دەھىشت.

ھەر ئە و كات گۇفارى (پامان)م تىگە ياند كە گفتوگۇيەكى تىروته سەلى
لەگە ئدا بكن و ئەو بەشەشى كە لە گۇفارەكە زىادە وىپاى سەرجمى
دىدارەكەى بكن بە كىتېبىك و دوا جارىش لە ھاوینى ۱۹۹۸ لە دەزگای
رۆشن بىرى گولان بلالومان كردهو. برايان مەحمود زامدار و سازاد
عەبدولواھىد كارەكەيان بەرپۆە برد. پىش ئەویش خۇم گفتوگۇيەكى دىكەم
لەگە ئدا ساز كرد و لە ھەفتەنامەى (گولان)دا بلالوكرايەو. جىا لە گۇفارى
گولان العربى، رادىق و تەلەفزیۆنى گولانم تىگە ياند زنجیرەيەك باس و
گفتوگۇى لەسەر زمان و قەرەنگ لە تەكدا ساز بەدن. لەویدا كاك ئەمىر
فندى كارەكەى بەرپۆە برد. دوا جار خۇشم لە چەند دىدارىكى تەلەفزیۆنىدا -
كە لە يەككىيان ھەمىشە زىندو مامۇستا مەسعود مەمەدیش بەشدار بوو
- درىژم بە باسەكان دەدا. كار واى لىھات مۆنتىرى تەلەفزیۆن كە خۇى
دەيگوت تىناگەم ئەم پىرەمىردە بۇ ھىندە دىننە ناو بەرنامەكان، ھەر كە لە
پەردەى تەلەفزیۆنەو پىرەمىردى دەدیت، دەيگوت: شوکور باشى مستەفا.

ئەوانە ھەموویان دۆلى منى ئاۋنەدا و نەگەيشتمە قەناعت كە دەبىي مامۇستا شوکور ھەر ئەۋەندەى لە بارانداييت. ديدارمان فرەببون، ھەر كە بە فېڤك قوپكى تەپ دەكرد، من يەك دوو پرسىيارم ليدەكرد و ئەۋ دەبۆۋە. نۆر جارانيش دەيگوت: كوپى خاس خۆ نەگەر تەسجىليكت دانابا ئەم باسەمان لە ھەموو جارەن بە پيتر دەبوو. ئى من پەلەم لە تۆمار كەردن نەبوو، گەرەم بولايى شارەزا بم و تېيگەم سەرگەى دەرياچەكەى لە كوي پەنگاۋ دەداتەۋە. ئەم بەزە شەش سالى پەبەق بەردەوام بوو. بەپيتر سەلاح بەدرەدين بە گالتەۋە دەيگوت: وات كەرد ھەموومان بەجيدى بېينە موريدى شيخ شوکور مستەفا. شوکوريش دەيگوت: جا من خۆم چەم، تا موريدم ھەبن. كيشكە دەبىي گۆشتاۋى چىي جاريكيان گوت: نا نا ھەى. دەستىكى بە پيشە ھەلپاچراۋە كەيدا ھيتا: كوپە چوزانم.

سالىك لەۋەوبەر، پۆزانە و بق ماۋەى سى مانگ سەر لە بەيانيان خۆم و پيگوردەريكى بچووك دەچوۋە لاي، نەك لە نادى و لە مالان، بەلكو لە ئورە بچووكەكەى ئەۋە كۆپى زانيارى دەستمان بە قسان دەكرد. من پيۆزەيەكى فەكرى و فەرەنگى و فەلسەفى بېرليگراوم چىنبوو كە شەش سال بوو كارم تيدا دەكرد دەمزانى مامۇستا ھەز لە دەريپرينيان دەكات. پيۆزەى گۆريىن بوۋە نەخشەى ئاپارتمانينكى فەرەنگى كە ۋەستايەكەى كارامەيەكى تەمەن ھەشتا سالانەى، ئەۋيش ئەم كتيبە و نووسەرەكەى شوکور مستەفايە.

گفتوگوكان لەلايەن چەند لاويكى پووناكبير بە پوختى دەخرانە سەر كاغەز، دواى ئەۋەى خزانە سەر كومپيوتر، پرسىيار و ۋەلامەكانم داىەۋە دەست

خوځی. دواى گفتوگوييه کى زور له نيوانساندا، قه ناعه تى هات سر له نوځى
دايريزي ته وه و دوله مند تري بکات. له خوځشيان له سر پارچه کاغه زړکى
بچووک بوم نووسى: هر بڼى پيره ميړدى نازا.

پيره ميړد که وتبووه ناو نيشه که و شه وويژد ورده کاريى تيدا ده کړد.
هره مې ماندووبوونى نه و بووه نه م کتېبه ي برده سستان که پيموايه بڼ
يه که م جاره بيره ندکى کورد به شاره زاييه کى شاهيدى بڼ دراوه وه کار
له سر بڼه ماکانى فکر و فرهنگى کوردان ده کات. ليړه دا زمان، نه فسانه،
دين، ته سه وف، هونه، ميژوو، ميلله ت نه و جا مودير نيته و ته نويل و پوست
مودير نيتم ليسان کول دراوه ته وه. ماموستا شوکور له پوانگى خوځيه وه شانى
داوه ته بهر بزار و چاکسازى ناو فرهنگى (که لتورى) کوردى و سره تاي
پروسه يه کى مهنى بنيادناوه که له خانه ي ليکولينه وه، په خنه،
داړشتنه وه دا تنوريزه ده کړئ.

له ۱۸/ نه يلولى ۲۰۰۳ دا، پيره ميړد له ته مهنى هشتا سالي دا، ساعات شه شى
سر له به يانى، زور به زه حمت دوا پشووى دايه وه و نيتر وه رينه گرت وه،
چاوه کاني ليکنان به لام ده مې خوځى دانه خست. کاتيک گه يشته سرى ناوا
بوو وه ک باسى ده که م؛ هر دوو ده ستيشى به حاله تى قسه کړدن قرځ بيوون،
ريک وه که هميشه. نه وه ي پتيانده گوت شوکور مسته فا- وه که خوځى
ده يگوت نازانم من کيم و چيم- ناوا دنياى به جيتيشت. رځى ۱۴/ نه يلول،
له ته له فوندا بانگى ليکېردم: نه رى نه وه له کوڼى ليمان بووى به هه ناره
خوځه؟ به ته واوى ديار بوو پشووى هه لماندراوه و قسه ي باش بڼ نه ده هات.

گوت : خیره وا دهنگت گزپاوه ؟ پیتیگوت: ئۆكسیژنم لی قاتی بووه، ده توانی سهرنکم لیبدی؟

له کورپی زانیاری بوو، ده رگای ئووره کهیم کرده وه، له پشت میزه زل و قهره بالفه کهی کورژ دانیشتبوو. تاوتوئی دوا کتیبی نووسراوی خۆی (نهمه ی به رده سستان) ده کرد که منیش له ئاماده کردنیدا هاوکاریم ده کرد. وه که ههمیشه ده یویست پینشوازیم بکات و له شوین حۆی رابیت، لی دیار بوو تاقت یاری نه ده کرد. خۆم گه یاندی و نه مهیشت هه لسیته سهر پی. خهمی نه وه بوو نه یوانیوه نه ندیکسی ناوه کان و سهرچاوه کان و فهره نگوکی زاراوه کان ئاماده بکات. گوتی: سه گبابخپوه نه م سینگه م نایه لی ئیش بکه م، هه ناسه م نایه ته وه.

رهنگی بزپکا بوو، سپی وه که له قهندی میندوناوی لیها تبوو. جله کانیشی وه که رۆژان پۆشته و شیک نه بوو، ته نانه ت پرچی خوشی دانه هینا بوو. نه و به هه ناسه برکی ده یه ویست تیمبگه یه نی که ده بوا کاری کتیبه که ی به کوتا گه یاندا و منیش به په له کاغه زه کانیم کۆکرده وه و خسته ناو کارتۆنیک و پیتیگوت: عایدی من، هه سته با بچینه لای دکتۆریک. له رینگا دم دم ده م ده یگوت: من له مردن ناترسم بۆ هینده م خۆ پتیه ماندو ده که ی؟

له نه خوشخانه ی کۆماری، خیرا فه حسیان کرد، دکتۆر پیتیگوت: دلت زۆر باشه، ته نیا پتویستت به نیستراحه ته. له پاشنیوه پۆکه شدا سهردانی دکتۆری هه میشه یی خۆیمان کرد، نه ویش هه ندیک ده رمانی بۆ نووسی و هه مان پینشیا ری پیکرد. رۆژی به کشه ممه، له ماله وه یان ته له فۆنیا ن کرد: مه لا داوات نه کات.

دیتم حالی قسه کردنی نیه. چوومه وه لای دکتوره که ی. گوت من فلانیم و تندرستی مامۆستام به لاره گرنگه، ویده چن حالی باش نه بی. دکتور به مۆده به که وه گوتی: بچۆ داخلی بکه. که ژووری عیاده که م به جیهیتشت، لای ده رگا که ناو پیکم لییدایه وه، ئه ویش له پشت عینه که زله کانیه وه له منی ده نۆری. قهت نه مدیتبوو، لی ئاکاری له نه یاریکی سیاسی ده چوو نه ک پزشکیکی مۆفدۆست. پیش به جیییلیم گوتم: ئه وه من هیچ، جه نابت مامۆستا شوکور ده ناسی؟ گوتی: نه دی.

مامۆستام تیگه یاند که ده بی داخلی خسته خانه بیست و عینادیمان له گه ل نکات. حالی شپزه بیوو، سه رو پی پی خۆی پیرانه ده گیرا، هه ناسه برکیی بوو. به لۆزه لۆژ چاکه ته که ی خسته سه ر شان و هه ر به تراکسوده وه پیشمه که وت. گوت نه ی پانتۆله که ت؟ به بۆله به که وه: نه دی له وئ هه ر فره ی ناده م؟. گوت: نابئ، ئه وه پپۆتۆکۆله خۆ به قسه ی تو نیه. له گه ل هه لکیشانی پانتۆله که ی، له بن لیوان خه نده به کی به خینکه خینکی هه ناسه برکیی هات.

له نه خۆشخانه ی رزگاری، دکتۆریکی گه نچ هه ردووکمانی ناسی، له رابه راندنی پیدایسته ی کان کوتایی نه کرد. دکتۆریکی دیکه ئافره ت بوو، هات ناو و پیناسه کانی دیکه ی له فایله که یدا بنوسییت. پرسى ناوت چیه مامه؟ منیش لیتی چوومه پیشه وه: جارئ پیش ئه وه ی ناوی مامه بنوسی، تو رۆمانه کانی یه شار که مالت نه خویندۆته وه؟ ژنه ئه م قسه یه می پی سه یر بوو، وه لامیدامه وه: من هه ر کوردی ناخوینمه وه.

مامۆستا شوکور، ھەرچەند سات بە سات بەرەو پەشتوی دەپۆشت،
 دەستیکی لێھەلوەشاندم و ئیشارە ی بۆ دەمامکی ئۆکسیژنەکی سەر دەمی
 کرد کە لایبەدەم. کاتیڤ دەمی بۆو گوتی: ئەو دەمامکە دەلێی پوزبەندی
 سەر قەپۆزی ئەو ھێسترا نە یە کە بۆ خەساندن دەیانخەن. ئەو جا
 خەندە یەکی کرد. منیش گوتم: دەلێی زۆربای یۆنانیت تا دوا ھەناسەش ھەر
 پێدەکەنی.

ھەرچەند بە جێمھێشت چونکە دەبوو ئیستراحت بکات، بەلام زۆر نیگەرانی
 بووم. دەستی کوڕە مێرمندالەکی خۆم گرت و لە دەرگا کە ھاتمە دەرەو.
 سەھەند پرسی: بابە بۆ کەس بۆ نیگەرانی لەبەر دەرگا نەو ستاوە؟ ئەو
 بۆ لە ئێران بۆ شاملق و شەھریار خەلک بەردەرگایان گرتبوو، لە تورکیاش کە
 شەعبان مرد ئەو ھەموو بۆی دەگریان.

لەسەرەو پرا تەماشایەکی سەھەندی بچکولانەم کرد، بەھێواشی دەستیم
 گوشتی بەلام قسە یە ک نەبوو بیکەم. لەبەر دەرگا کە دوو پیرەژنی نەخۆش
 درێژ بیوون، کاتیڤ لەگەڵ مامۆستا دەچووینە ژوورەو، ئەوان ھەر لەوێ
 بوون. سەرباری حاڵی خۆی گوتی: کە ئەوانە دەبینم بۆ دایکم ئاگرم لە
 ھەناوان بەردەبێ، ئەویش ئاوا لەبەر پەساران گیانی دەرجوو.

بەرینگاو کە دەمەرد، گوتی دنیا یە ھەلنەستامەو، با چەند وەسیەتیکت
 لەلا بکەم، لەوانیش: ئەمن لە ژباندا خۆشیم نەدیت، لە مالمەو تا شوینی
 کار، ئازاری خەلکم نەداوە کەچی ھەر لەخۆو دژایەتی کراوم. کەم کەس
 لێمتیگە یشتوو، بۆیەش دایم لەم دنیا یە بە یاغی ناسرام و دنیا ش بە ھەموو
 سەختی خۆی بە روومدا رادەپەری.

پیره میردی زانا، دوی هه شتا سال ژيان، نووسين و وه رگيړانی دهيان کتیب و سه دان وتارو ليکولینه وه، له کاتيکدا له سه رگريکي به رزی زانين وه ستابوو، نازاريکی باس ده کرد که من ده بڼ زور هه ولېدهم تا تيیده گهم. نه ندیشه کانی نه و شيوه نی نینسانی بوون. شوکور مسته فا رۆزگار ناچاری کرد له کاری نووسیندا به لاپتوه خهريک بیت، نه گینا سه رباری بایه خی به رزی وه رگيړانه کانی، ده بوا نه و به نووسینه وه خهريک بیت، لی له بیتانسی خوی و میلله ته که ی هر نه وه نده ی ریگا ده درا که ده یکرد و وه ریده گيړا. زاتی شوکور مسته فا بیرمه ند بوو نه ک وه رگيړ، ماموستا بوو نه ک گوځگر، فه یله سوفیک بوو که ته نیا له سالی کوتایی ژيانی به جدی به کاری خویه وه خهريک بوو؛ نه ویش ليکولینه وه له سه ر فکر و گوړانکاری کومه لایه تیه. بیروپاکانی شوکور مسته فا زوو یان درهنگ جیی خویان له ناوه نده زانسته کان ده که نه وه و نه وه ی نه و پښو ابوو لييتیتانگن، ده بیته هه وینی پیشکه وتنی کومه لایه تی میلله ته که ی.

نه و به یانیه به ته له فزیک له خو هه لسیندر ام، که له هۆده که ی نه خوشخانه وه ژوور که وتم، په تویه که به سه ر سه ریداد را بوو، تالیک له پرچه سپیه که ی به ئالوزی به ده رکه وتبوو. ساتیک وه ستام، به نه سپایی نیوچاوانیم ماچ کردو چهند دلۆپیک

له کوتاییدا ده بڼ سوپاسی نه و تاقمه لاوه رووناکبیره بکه م که له کاره تکنیکیه کانی ناماده کردنی نه م کتیه دا هاوکارییان کردم: ریپوار که ریم وه لی له هه له چنی و پیداجوونه وه دا هاوکاری کردم و نمایه ی ناو و زاراوه کانی

دروست کرد و نه خشه پټی ناوه وهی نه جامدا، سه لام سه عدی، جه لیلی
عه بباسی، به کر نه حمه د له روونوس کردنه وهی گفتوگویه کاندای به شدار
بوون، هه روه ها شیلان جه لال تایپیستی کاره کانی ماموستا زور ئاسانکاری
بو کردم.

سهرۆ هادر

٢٠٠٢/١١/١٠ ههولێر

به شى به كه م

آميٲوو

گەردوین و مرقۇف: تا ئەمەلىي قوتى جىھانى بى پايان، بە نىزىكى ۷ تا ۸
مليارد "سالى پووناكى" لىكدراوۋەتەۋە.

ملياردا كاكىشان كە ھەرىكەت مىليونى ئەستىرەي دە قەلەمپەردان، لە نىو
ھىدروژىن و گەرددا لە بىزوتنەۋەدان. لە كۆمەلىكدا لە بىست كاكىشان،
كاكىشانى ھەيە كە "پىنگاى شىر" يى دەگوتىرى و ئەۋكۆمەلە شىۋە
ھىلكەيىيە لە ملياردا ئەستىرە پىكھاتوۋە بە خىرايىيە كە ھەرىگىز بە
خەيالىدا نايە، لە ھەزاي بى كەنار و بى سەرحەدوسنورددا لە بىزوتنەدان.
قوتى گەردەي ئەم "ھىلكە" يە تەنھا سى ھەزار و قوتى چكۆلەكە بازە
ھەزار سال پووناكىيە.

لە يەككى لە "بال" ي شىۋە مارپىچىيەكانى ئەم "ھىلكە" يە ئەستىرەيەكى
چكۆلە ھەيە كە ھەر ۲۰۰ مىليون سال جارى بە دەۋرى چەقى خۇيدا
دەگەپى و ئەمە خۆرە. بە دەۋرى خۇردا ۹ ئەستىرەي گەپۆك لە
خولانەۋەدان و "ھۆنراۋەي خۇرى" لەمە پىك دى. زەۋى كە بۆ خۇي يەك
مىليون جار لە خۇر چكۆلەترە، يەككى لەم ۹ گەپۆكانەيە.

نىزىكى ۲۵۰۰ مىليون سال بەسەر تەمەنى زەۋىندا تى دەپەپى. ئەمە لە
سەرەتاۋە كۆمەلى لە گازى داخ بوو، پاشان بوو بە شلەيەك و دوايى ۋەدە -
ۋەدە كاژە بەستەلەككى داپۆشى. مىليونى سال گۆي زەۋىن سەرتوۋەيەكى
ئەستور لە ھەلى ئاۋ داپۆشىبوو. لەگەل ساردبۈۋەي زەۋىندا، نىزان و
بەزىان پەيداۋىن و بە ساردبۈۋەي ئاسمانى ھەلى، ئۇقياۋىسەكان و
پۇخانەكان پەيداۋىن.

له ژيان، نيشانه يې، سهره وده رڼ نه بوو، دوور نښه له هه لومه رڼيكي تايه ن
(معين) دا گه شه كړدني پټكها تني كار بون كه سوو به هو ي پټكها تني نه مينه
(NH33) و پړوتين، پيداويستيه كاني داهاتني ماده ي زيندووي له سهر زه وين
ناماده كړدې. وا دياره كه يه كه م زينده وهران ي گوي زه وين جوړه
فايرق سهايي پټكياني هيناوه كه له نيو ناودا به بي ټوكسيژين سهر به خو
ژيان. به په وال نه م بوونه وهرانه و ه هيندي گياوگولي يه ك خانه يي
نه مړ، كه نه ك تنها به بي ټوكسيژين ده ژيڼ، به لكو بلاويشي ده كه نه وه،
ده چن. هر هه مان بوونه وهر بوون كه ده ورويه ري سازگار و هه مواريان بو
كه شه كړدن و كاملبووني پاشانه كي گياوگول و زينده وهران له سهر نه م
زه وينه خو ش كړد. هه لومه رڼي كه شو هه وا و جوغرافياييي زه وين ده گوي و
كه شه كړدني بوونه وهر ري زيندووش به و جوړه دريژه ي ده دايي، تا سهره نجام
گوانداران په يدا بوون.

له دوا دواي سهره ويندي ستيه مي زه وين ناسيدا، يا سهره تاي سهره ويندي
چواره مد، راستيه كه بيت گهره كه جوړه مهيموونه يلي هه بوون، كه ده شي
نه مانه وه باپيره گهراني مړوف له قه له م بدرين. دوور مه پو له باشووري
نه فريفا كومه له هيسكيكي زور له مهيموونه يلي كه به نيو ي نوسترالوپيتيك
(به زماني يوناني، مهيمووني باشووري Australopitiqu) - وه نيونراون،
وه گير كه وتوون. نه م مهيموونانه له ناران و ده شتي پر دار و دره ختانداندا
ده ژيان، به سهر پيوه ده وده ستان و ده پويشتن، زينده وهر ي چكوله و
كه وده يان پاو ده كړد و بو هه لمه ت و به رگري له خق، دارده ستي يا نيسكيكي
نه ستووري زه لاميان به ده سته وه به كار ده برد، خوراكي له بابته ي گزشت،

به سهر پاشووه وه پاوهستان و به کار نښستنی نه دنامانی پښه وه له بڼ شت
پي گرتن، نه مانه سهر له بهر، به لای گه وره بوونی میښکيدای وه کښا.

جا پرسى: داخوا نوسترالوپتيک باپيره گه وره ی بی چنډ و چونی مړوڅه یا
له پټواژوی (ونسیره) پټکهاتنی مړوڅدا (وه چه یی پټک دیننی؟) قسه ی بی
مشتومپ نه وه به که مړوڅی به رډواره - homm fassile - له و مه یمونه پره سیوه
هاوشیوانه ی که کومه له نښکه کانیاں له زور شوینی نه ملاو نه ولای جیهانی
کون، نه مازا له قه ققازدا، دوزاونه وه، هاتووه ته گړپي. له نوای سهر و به ندی
چارده مه وه (نزیکه ی به ر له میلیون سالی خشت) گه له وړانی مړوڅه یلی
سهره تایی، جی می مه یمونه یلی مړوڅ ناسایی - Anthropoides - یان گرتنه وه.
کښه ی نه وه ش داخوا له کڼه ناوچه ی دنیا ی پټواژوی مه یمون به مړوڅ
بوون، پووی داوه، نه مه بگره و به رده ی فره له سهره.

برپي له زانسته ندان بریایان به پامانه ی پولي ژنیسم - Polygenisme - هه به.
نه م پامانه به نه وه ده گوردیني که پټواژوی مه یمون به مړوڅ بوون، شان به
شانی به کدی له چنډ شوینی پووی داوه و مړوڅ له گه ل جورده یلی جوئ -
جوئی مه یموندا خزمایه تیپان هه س. وه ل زانسته ندانی پووس نه ی پامانه به
وه دما نه دهنه وه، له کوشه نیگای نه وانه وه، گړپانی مه یمون وه بنیادم له
به شی له سهر زه ویننکی پان و به ریندا که ناسیا، پوژمه لاتی نیریک، پشت
قه ققاز و ناوچه کاکي به کاکیه کانی نه فریقا، ده گرتنه وه، پووی داوه،
زانستی نه وړپو پي خوش ده کا که به رسفی نه م پرسه به وردتر بدریته وه.
برپي له لیوه کولان، په یدابوونی مړوڅ ده به نه وه سهر هژکارگه لی به
پټکه وتی له خوا سایی به دهر. وه نمونه: نه کادیمیسیپین پ. سوشکین -

Soushskine. P. - لے ناوچوونی جەنگەلستان و لێڤه‌واران بە ھۆکاری چارەنووس دیاریکەر لە قەلەم دەدا. بە پای وی، گۆرانی باروبۆخی دەرووبەر کە مەیموونی بە نۆڤەملی ناچار کردووە لەسەر بسات گوزەرەن بکا ئەم ئاکامە ی ئی کەوتوووەتووە کە ئەندامانی لە یەکدی جوئ بکاتووە و ناچار ی بکا بە پاوەستانووە لەسەر ھەردوو لاقی بپوێ. ئەم تێنۆڤینە، پامانە ی گۆرانی پێکۆپێگانە ی مەیموون بە مۆڤ بوونی بەرپەرچ داوەتووە. شروڤە ی زانستەندانە ی ئەم دیاردە ی لە سای فەردریک ئنگەلسەووە لە کتێڤی نەخش و کاریگەری کار لە گۆرانی مەیموون بە مۆڤدا، بە پوونی نووسراوە. خاوەن کتێڤە کە دەلی، "کار" لە گۆرانی مەیموون بە مۆڤدا ھۆکاریکی پەسەن و کاریگەرە. دەلی خودی مۆڤ "کار" گوراندوویە و ھێناویتیە گۆڤی.^(۱)

وێنە کێشانی واقعیەتی دەرهکی و کۆمەلایەتی لە پەنگدانەوکانی زەیندا، وە ک چاری کامێرا بە شێوە ی ئاوە ژوو بەیاردە کەوئ. بە نەقل لە مارکسەووە، لە ھەموو ئایدیۆلۆژییەکاندا بە تەسی، مۆڤەکان و ھەلۆمەرجەکانی وان، بە ئاوە ژوو دەبێندرێن، کۆتومت ھەروەک لە دارک پووم (ژووی تاریکی وێنە کێش یق فیلم شوشتەووە)دا ئەنجام دەبرئ. "مەبەست ئەوەیە کە ھۆکار (علە) لە شێوە ی ئەنجام (معلول) و ئەنجام لە شێوە ی ھۆکاردا بەیاردە کەوئ، یان بڵێن: سەرخان خۆ بە ژێرخان دەنوئێ. (The German Ideology, New York, P. 14). (لە ھێندێ ھەلۆمەرجی کۆمەلایەتیدا ئەم جۆرە ئاوە ژووبوونە لە ئەواری برارەکانی ژانی مۆڤدا ھەل دەکەوئ. لە ئابووری بازاری و پوولیدا، ھۆکار و ئەنجام بە ئاوە ژوو بە دیاردە کەون. مارکس لە کتێبی سەرمايەدا ئەم مەسەلە یە لە باسی کالادا دێنێتە پێشئ. کێشە و ھەرای نێوان چینیەکان لە شێوە ی ئاوە ژووبیدا دە شێوە ی کێشە لە نێوان ئەسەلە سیاسیەکاندا بە دیاردە کەوئ. ھەروەک ئەسەلە مافەکییەکان جیلووی واقعیەتی ئابوورییە، واتە: پەنگدانەووە ی واقعیەتی پێوەندییە ئابوورییەکان لە شێوە ی ئەسەلە مافەکییەکاندا بەیاردە کەوئ، ئەنجامدا مافناس وادەزانی کە دەگەل ئوسولە پێشەکی دراوەکان (پێشتر ھەبووەکان)دا سەروکاری ھەبە، کەچی ئوسولە کە کۆتومت پەنگدانەووە ی ئابوورییە. ئایین و فەلسەفەش بە لای ئنگەلسەووە، نموونە گەلێکی دیکە لە ئایدیۆلۆژین، واتە: پێوەندییان دەگەل بنیاتی

ئابدۇرېدا ھەر بىر تەلۋەتتىكى فەلەمۇش دەككى. باشە ئەم ئاۋە ئوۋكارىيە ئابا خاۋىستانە يە يان ناچارىيە؟ لەم پەۋەدە ماركس و ئنگلېس ۋە لامە يلىكى بوۋفاق و يەك لە شام و يەك لە ھەلە بىيان دەدەلەيۋە. ئەۋان لە ھەندى شۇيىدا جەختيان لەسەر ئەۋە دەككىدە ئاۋە ئوۋىيىنى كارتىكى ناخاۋىستانە و ئاناگىيانە يە مۇۋل لە پەنئوھىتەننى ئايدىۋۇلۇشى و بە ھۇى خۇيەۋە ئاگادارلىيى: "ئەگەر بە گشتى ئايدىۋۇلۇشى خەك ئاۋە ئوۋ بەرچاۋىكەۋى، ئەم دىباردە يە لە پىۋىسىسەكانى زىانى مئوۋىيىنە و ئانەۋە، ھەروەك ئاۋە ئوۋىيىنى چتان لە شەبەككىيە چاۋ لە پىۋىسىسەكانى زىانى فېزىكىيە و ئانەۋە دېتەگۈپى".

ۋىتەگرتىنى واقىيىيەت لە زەينى مۇۋلدا ئاۋە ئوۋ دەپى، چۈنكە واقىيىيەت بۇ خۇى ئاۋە ئوۋە. ئايدىۋۇلۇشى، ۋەك ئاگايىيى ئاۋە ئوۋ، بەرھەمى بارۋىخى مەۋجۇدى كۆمەلەيتى و سىياسىيە؛ چۈنكە ئەر بارۋىخە مەۋجۇدە، ھەر بۇ خۇى دىنپاەكى ئاۋە ئوۋە. ئۆرخانەكە دە خۇدى خۇيدا بوۋفاق و تاكەۋتاكە..

ئەم واقىيىيەت كە ئۆرخانى ماددىي دە يەراپەردا دەۋەستى و قەلەمىرە (مەلەكوت) يىكى سەرىيەخۇى لە ئاسمانان لى پەيدا دەپى (ۋاتە: ئايدىۋۇلۇشى)، تەنھا بەم پاستىيە دەشنى لىك بدىقتەۋە كە بىنەماي ماددى بۇ خۇى پەراگەندە و يەك لە شام و يەك لە ھەلەبە (ھەرىيەش، ۋىزىيە ياسامەندىيە خۇپسك، ھىچ چىنى بۇ ئامانجىكى پىشەكى بېرىدارلو، بە پىچەۋانەي "ئامانجىرىيەكان" (غاشيۋن)، نەھانتەگۈپى و بە ھىچ ئەقل و ئاۋەزىكى پىشەكى بەرنامەي بۇ دانە پىژدەۋە.

لە لاپەكى دىكەۋە، ماركس و ئنگلېس لەمەپ چىيەتى (ماھىيەت) "ئايدىۋۇلۇش"، بېرۋەندىشەكانى مۇۋل، بېرۋىچۈۋە يىلىكى بوۋفاق و يەك لە شام و يەك لە ھەلە بىيان ھىتابۋە بەرۋە. بە پىتى ئەم بېرۋىچۈۋە ئاۋە ئوۋكارىيە واقىيىيەت لە لاپەن مۇۋلەۋە خاۋىستانەبە، ۋاتە: كارتىكى بە ئەنقەست و لە پۈۋى قىرۋدان، يان بۇ پاساۋدان و دەسپىچەك ھىتەۋەيە. بە ئەقل لە ئايدىۋۇلۇشى ئالمانى: "بېرۋىۋاى چىنى ھوكمەن لە ھەر چەرخ و چاڭىكدا، بېرۋىۋەپى ھوكمەنە. ھوكمەنەن بە ناۋى چىنەۋە، ۋەك بېرەند و پەنئوھىتى بېرۋەندىشە ھوكم دەرائن و بەسەر پەنئوھىتان و دابەشكردىنى بېرۋەندىشەكانى چەرخ و چاڭى خۇياندا، ھەر خۇيان دەسەلات بەدەستى (Ibid. P. 39). ھەروەھا ماركس و ئنگلېس باسى چىيىكى ۋا دەكەن كە كار و ئەركى سەرشانىان پېۋىچ (ۋاھام) ھەلەتەن و پەنئوھىتەنە (Ibid. p. 40). ئەم بەشە بەرۋەندىيە چىنى ھوكمەن بە ناۋى بەرۋەندىيە گشتەۋە، پاكابە بۇ خۇى دەكا. ھەروەھا لە ئايدىۋۇلۇشى ئالمانىدا قسە لەمەپ چۈنەتتى پىكەيتەننى ئايدىۋۇلۇشى دۇزنانە و ساختە دەككى. چىنى ھوكمەن شىۋىلىيەت و پەۋاىيە بە بەزى بېرۋىۋاى خۇى دەپى و تەنھا بېرۋىۋاى ئاقلاشە و بەۋەجى دىنپاى، تىفنىفە دەدا. ئايدىۋۇلۇشى دۇزنانە و پۈۋەكش لەسەر بىنەماي بە ۋەستايانە و ئاگادارلە و فېۋىللاۋىيە پېۋىچ پەنئوھىتان، ھەل دەنرى.

"هرچی شو و بیروباوهره، زیتَر به ناوی درزوده لهسه و ساخته چیتیه وه مه حکوم کری و که متر قه ناعت به مه عریقیهت بکا، به چه زمییهت و دوگماتییه تیکی گه رموگوتره وه به که شکله لانی ئاسماندا به رزده کرتیه وه و پتر تاسولوس و تیلفیه ده درئ و زمانی کومه لی به سته زمان هرچی زیتَر و تادی فریونامیز و پاساوگه رله ی ل دی " به هر حال، له پوانگه ی مارکس و ننگسه وه، چ به شتیوه ی ناچاری و له خولیش به دهر و چ به شتیوه ی به ده سته خق و خوایشانه و فریونامیز، واقعییهت شاه ورو، به دیاردیخی. به لام له مارکسییهتی پوووسی - مارکسیسم - لیتنیزمدا که نایدیلزئی ده ولته ی سؤسبالیستی بوو، به په نگدانه وه ی کوتومتی واقعییهتی میژووینه (شوهی که به قوناخه کانی خزیدا ده ووا و به خق پسک گه شه ی کردیه) ده سه لیتنیز، نه که ناوژووکاری وی. ئوسولی بیرونه ندیشه ی مارکسیستانه که له بنه پته وه به ناوی په خنیه ی له واقعییهتی مه وچوو ده مه ترح کولبوو، له مارکسییهتی په سمیی پوویدا به ناوی راستینه کانی له میژوو به دهر و سه ورو نه قلانی، خرایه گوتی. شو چه کانه ی که له بنه پته دا به ره می هه لومه رچی میژوو بوو و بوون و نه بوونی به هه لومه رچه وه شه تکه درابوون، به چه مکانیکی بی سه رحه دوسنوو (مطلق) له قه له م دران. مه نتیقی دیالکتیکی مارکس له مارکسییهتی پوویدا بوو به مه نتیقی په ووالانه (شکلی) و شایدیلزئی کومونیستی به پیتاسی په نگدانه وه ی دروستی پیژوه ندیه کانی کومه لایه تی "راسته قینه" ناسیندرا... مارکسییهتی پوووسی، راستیت گه ره که، ده یگوو: جیاوازی شایدیلزئی زانستانه و نازانستانه وه ک جیاوازی ئاسمان و پیتاسمان، به لام له و بیروباو ده بوو که زانستانه بوونی شایدیلزئییهت له سه ر بنه مای ناسینی به رچا و قابیلی ئیسیانکردن نییه و به هیچ پشتر است ناکرتیه وه. ناسین (مهره ی) ئیسیاتی (پژوتیفیستی)، ته نها هر واقعییهت ئاشکرا ده کا و به س، نه که "راستی" (جیاوازی واقعییهت و راستی به لای مارکسییه کانه وه شه وه که واقعییهت به بی خوایشتی من و تو و هرچی موقفی دنیا ی هن، بوونیان هه ی، به لام راستی ده خلی به خودی واقعییهت وه نییه، به لگو به بیروبوو چوونی خه لگانه وه، هه ی، کاتی ده گوتی شه وه: "راسته، یان راست نییه" واته: راده ی ده رکی موقف و شه ندازه ی تا چه ند له واقعییهت وه نزیك بوون دیاره هر له به ره هندیکه ش، راستیه کانه پیژوه کی (نیسی) ... به لام نه مه مانای شه نییه که راستی هه میشه هر به په های و موله تی نامینیته وه: چونکه پیتاوه کانی له راستی موله ق گیشتن، هیشتا به راده ی پیویست هه راهم نه بوون. راستیه موله قه کانی شه موقفه ی به راستیه پیژوه کییه کانی دواپز. زانستی به رچاوه کی (عینی) ده بی له به مهر له پشی له چه وه ری راستی گیشتن. جا ده سنیشان کردنی شه که راستی چیه، شه کاری زانست نییه، به لگو نه رکی سه رشان ی پرسوسی میژوو که به شتیوه ی کی شه رانامیز (رمزی) به قیبله نمای راستی و پزگاری به خش له قه له م ده درئ و به م جزوه

وه لئى كاري مرقفه له كوتپا ده سستی پى كړدوه ؟ مه يمونان ده يان كاري ته ونى، كه وړى، خپكى، يان گالوكى، دارده سستى به ده سته وه بگرن. مه يمونه كاني باشوور توانستى ئى كاره يان هه بووگه، ئما، هيچ مه يمونى نه يتوانستگه ته نانه ت ساكارترين ئامير و نه و زارئ دروست بكا. خو هه وه سازدان و دروست كړدى ئامير و نه و زاره، كه كار ده ست پى ده كا. وه بى ئه و زار هيچ كارئ ناكړئ. مرقف وه ئه و زار و ئامير قهره بوى چنگړك و كه لبه ي كړدوه ته وه.

چالاكى ده كار و سازكړدى ئه و زار و ئاميرگه لى سهره تايدا دابه شپوونى كار و نه ركه كاني ده نيوان نه ندامانى پاشه وه و پيشه وه دا، لئ ده كه و ته وه. سازكړدى ئه و زار ده بى به نه ركي تاييه تى نه ندامانى پيشه وه و نه م كاره ش ده بى به مايه ي ئوه كه ده سوېرد و مه هارته و ان پهره پى بدا و بگړپن به ده ست. به م پييه ده ست نه ته نئ پيئاوى نه نجامى كاره، به لكو به ره مى كارپشه ". .

بهره - بهره كه ده سستى مرقف به كاره وه پتر پادئ و مه هارته و ده ستوبرد زيتر درده ست ده كا، خو و خده ي به سهر پتوه پراوه ستانه وه، به پتوه پويشته وه تا دئ به هيتر و به گوردتر ده بى. جا ئى كاره وه نوره ي خوى له سه ريكه وه به لاي په سيوى و كامل بوونى ده ستيدا ده شكپته وه و نه مانه له جتوه جيكړدى چالاكيه كاني بابته تى كار

بېرېوېوا ستالينانه په بناخه ي كلنسه ي پروليتارياسي لئ ده درئ. ماركسيزم - ليننيزم به ناوى سيكولاستيزمى پروليتاريا، يان روسولى پيرقزى ئولى ستالينيستييه وه له گوپن شاين هاته گوپئ و نه م ئوله ستالينيپه ش، ياخودا، ناخودا، كافر، وشكه سقوى، حه تبه لى و نه رته دوكسى و له تايين وهرگه راي تيدا په يدايوون و به پووخان و داته پين دوايى هات...

پایه‌پانده‌ها، نازاد ده‌کا و له سه‌ریکی دیکه‌وه په‌سیوی و فراژوویونی گه‌روو و تار و پایه‌له و ژیه‌کانی ده‌زگای ده‌نگ، نه‌و کاره سانا ده‌کا. له کومه‌له سوقانه‌یلی مرقفی وه‌به‌رد بووگ (فوسیل) وه‌کولین، وای به‌ دیار ده‌خا که لیکدی جوئی بوونه‌وی نه‌ندام و پیلان، به‌و مانایه که هه‌ریه که کار و فرمانیکی نازادانه و تاییه‌تی بۆ ده‌په‌خسی، به‌ر له په‌سین و فراژوویونی کاسه‌سه‌ر، پووی داگه... نه‌م مه‌به‌سته پامانه‌ی ئنگلس له‌مه‌پ نه‌خش و کاریگه‌ری کار له په‌یدابوونی مرقفدا، به‌ باشترین شیوه پشتراست ده‌کاته‌وه.

به‌ش وه‌ حالی به‌ردواره، نه‌وه نمونه‌گه‌لی پاشماوه‌کانی هه‌ره که‌ونارای مرقفی وه‌ به‌ردبووگ به‌ نئوی پیتیک ئانتروپ - P. Anthrope - یان مه‌یمون - مرقف، له‌ سه‌اله‌کانی (۱۸۹۰-۱۸۹۴) دا، له‌ جاوه‌ دۆزرایه‌وه. پاشانه‌کی هه‌ر له‌ هه‌مان شوین نمونه‌گه‌لی دیکه پیتیک ئانتروپ وه‌گیر که‌وتن. له‌ سالی (۱۹۲۵) دا دیرینه‌ ناسی چینی پی ئون چونگ ناو، له‌ شکه‌فتیکدا به‌نئوی شوکتین، له‌ نیزیکی پکه‌ن، (۲۵) پاژی جوئی - جویش جیی هیسکی مرقفی به‌ به‌ردبووی په‌یدا کرد که به‌ نئوی سین ئانتروپ - Sinantrope - مرقفی چین - نئونرا. له‌ مه‌لبه‌ندی فییه‌تنام، له‌ باشووری ئه‌فریقا و نیزیکی هایدلبرگ - Heldeberg - له‌ ئالمان چه‌ند پاره ئیسکی و له‌ هه‌موویان گرینگتر بپی چه‌ناگه و شه‌ویلاگه و ددانی مرقف دۆزانه‌وه که زیتر وه‌کوو نی مرقفی چین ده‌چوون، که له‌ (۱۹۴۴) دا، دیرینه‌ ناسانی فه‌په‌نسزی ده‌ نیزیکی جه‌زائیری پاشماوه‌یلیکی نمونه‌ی دیکه‌ی مرقفی پیش میژووی وه‌ده‌ست هاورد که به‌ ناوی ئالتان تروپ - Altantrope - وه‌ ناوی ده‌رکرد.

بەرەبەكەكانى پاشىنەى بى كىشە و چەندوچۇنى مرقۇگەل بە بەردبوو،
نيپاندهرتالەكانن. بەر ماوہى ئەم جۆرە مرقۇفە دە سالى (۱۸۵۶)دا لە
دۆلى بە نىوى نيپاندهرتالەوہ، لە نىزىك دسلرۆف دەرەست كراو و ھەر
بە و ناوہشەوہ ناوى دەرکرد.

نيپاندهرتالەكان لە دنيای كەونارادا پەرت و بلاوبوون و پاشماوہكانيان لە
جاوہ، ئەفريقا، پۆژەلاتى نىزىك و لە چەندىن جىگای نىزىك و جوئى -
جوئى ئەووپايى بەرچاو دەكەوتن. لە ولاتى شۆرەويى جارائى پاشماوہى
ئەم جۆرە مرقۇفە، بە ھۆى دىرینەناسانى شۆرەويەيەوہ، دۆزراوہتەوہ؛ دە
سالى (۱۹۲۴)دا گ. يونج ئۆسمۆلسكى پاژەكانى ئىسكەبەندى نيپاندهرتالەكى
لە شكەفتى كىك كۇبا، لە كریمى دەرەست كرد. ھەرەسا لە سالانى (۳۸-
۱۹۳۹)دا ئا. ئۆكسلادنيكوف ھەستىيىن زارۆكىكى نيپاندهرتالەى لە شكەفتى
تىشك تاش، لە باشوورى ئۆيزبەگستاندا، بە دەست ئانى. مرقۇفى بەردوارە
لە مرقۇفى وىستاكە كە ھەنيەيەكى شۆر و تەپلەسەرىكى كورتىلەى ھەبووہ،
تاقى برۆى پەيوەست و بەسامى بەسەر چاوانيدا سوارە، ھەستىيىن
چەھرەيىن وى پر زەق و نۆپ بووينە و چەناگەى بۆ ئوروى پۆچوہ. مرقۇفى
ب كەفرىويى ب چۆكى فەنوشتاى شاقاوى ھەل دىنا دە كاتى دەو و بەزىن
و ھەپاكرىندا ھەر بە تەواوہتى بەرەو پىشى دادەتەوى و دەپۆشت.
دەستەكانى وەك پەنجە دەچوون، واتە كەلەنگوستى لەوہى كە لە مرقۇفى
ئەوړۇدا دەدىترى كەمتر ھەمبەرى ئەنگوستەكانى دىكەيدا بوو. سەرەپاى
وہش سەرلەبەر، مرقۇفى بە بەردبوو (فۆسلىل) لە پووى بەپتوہ پۆشتن و
دەفريتى كاسەسەر، لىل مەيموونە وە پلە ھەورازترەكاندا فرە جياواز بوو.

بارست (قه باره) ی میښکی پیتیک ئانترۆپ، مړۍ مهیمون (۹۰۰ سانقیمه تر شه شپالو) له چاو گوریل و ئوسترالوپیتک، مهیمونی باشووری، به چه ندین پله گه وره تر بوو و میښکی سین ئانترۆپ- مړۍ چین- دیسان هر بارستی قه به تر بووه ۱۲۰۰ سانقیمه تر شه شپالو) و میښکی مړۍ نیانده رتال (نزیکه ی ۱۴۰۰ سانقیمه تر شه شپالو) له ده فریتی مامناو نندی کاسه سهری مړۍ ئو پوکوه (له ۱۲۰۰ تا ۱۵۰۰ سانقیمه تر شه شپالو) نیزیك بوو.

مړۍ یلی وه که مەر بووگ، وه به ره واښی ئوسترالوپیتک، نه ک ته نئ دهسکاری (دارده ستی، گالوکی له پیشه) یان ده کرد، بگره ده یان توانی نامیر و ئوزارانش ساز بکن، هه روه له نامیره وه که مریووه گه کانی نیوان پاشماوه کانی مړۍ چین و نیانده رتالان به دیاری ده خه ن. که و ناراناسان ئو نامیر و ئوزارانه یان له گه له ک شوونان، بی پاشماوه ی پیشه ی مړۍ وه ته وهن بووگیان ئوزیوه سه وه. ده ورانی که پیتیک ئانترۆپ و سین ئانترۆپ له و شوونانه دا ده ژیان ده ورانه که ده ورانی پالیولیتیکی که فنارای دیرینه.

خو هه رچی سه روه ندی کونه به ردینی دیرینه ئه وه ده سه ره تای چاخی چاره می زه وینناسیدا، سه روه ختی که کومه لی مړۍ یل بو به که مین جار پییان ده گورپانی په دیا بونی نا، بارودخی هه ریمی زه وین له بارتو ته پ و شیدارتو بسوو: ئه وروپا جه نکه لستان و لیره وار و چرستانانی گه رمه سیره کان دایان پویشیوو و پری بوو له به وری جوری ناماشرویدوس و فیلی بابه تی پړوبوسیدین و که رکه ده نی ته رخی پینوسروس که له م زه مانه دا نه ماگن. به رانه کینی وه دم گوزهری پوزگاروه هه لومه رچی ئاووه و

سختتر و دژوارتر گهړا: چاله به فر و سه هۆلبه ندان که له باکوړېږا
 داخزېبوون، تا دهات بهره و پېشتري ئاژن و شالو و هاشاوليان ده ميتا و
 کاژنکی نه ستووری شخه و به سته له ک و سه هۆلبه ندان، سه رزه وينانی پان
 و به رين و کاکی به کاکی ئه وروپا و نه مریکای باکوړی گرتو وه. چاله
 به فره یلی دیکه ش له کوږستانه کانی زنجیره چپایه کانی ئه لپورز و هیمالایا
 سه رونه نشیو ده بوونه وه. هر له پال چاله به فره کاند لپه واری ژیر
 ئیستیواییه کان له نیوچوون و توندرایه کان (زه لکاوې بی) دره ختی وه ک ئی
 نووکی زه وی (قوتب)، جی وانی گرتو وه. له م توندرایانه دا گه له ماموونی
 به خوری، گاکیوی و نه سپی کیوی بلو بوونه وه. سه روبه ندی کونه به ردینی
 دیرین، به وردی، سه رده میځ ده گرتو وه که له سه رده تای چاخی چاره مړا
 ده ست پی ده کا و تا پایینی دوا ته شه نه کردنی چاله به فره کان (نزیکی چل
 هه زار سال به ری) درېژا ده کیښی.

سنتی ده ستردی مؤف له سه روبه ندی کونه به ردینی دیریندا قوناخی
 سه رده تایانه ی خوی بری. جگه له به رده سنتی، پاژه به ردی مه ودا تیژی
 به کارده میتا. که م که مه، داتاشینی ته و نه میشته له به رده سنتی بوو به
 چنکی خواسای و نه وه ی چه کینکی به ردین بوو له شیوه ی چواله که
 درېژیه که ی به (۲۰۰) سانتیمه تر و کیښی به دو کیلوگرام ده گیشته. نه م
 به ردانه یان به کومه کی به رده سنتیه کانی دیکه داده تاشین. نه م ئه وزاره
 سه رده تایانه له بډ سازکردنی میخی دارینه، په گ و کوزه و کوزه ره
 هه لکه ندن، لانه و کاشانه پماندن و جانه وهر و درنده کوشتن و زامدار کردن
 وه کار نه هاورد. پی ده چي نه م به رده مشته یان په کړاست بډ راووشکار

وہ کار نہ بردبن؛ چون پہنگہ گورز و گالۆک، یا کوتہ کئی، کوتکی، تیلایی،
گاپانیٰ لہ بقئہم کارہ لہ بارتربووبن.

سہرباری بہردہمشتہ، زویلہ گہ لیٰ لہ بہردہستیی بپندہ سازدہ کران کہ بق
ساودان و تیژکردنی ئہوزارہ کان بہ کاردہبران.

وردہ - وردہ ئہ زمونہ کان باری شایستہ تر وہ خقوہ دہ گری، تہکنیک بہرہ و
پتر پەرہ ساندن و گہشہ کردن و پەسیوی دہ چی. مرقفگہ لی سہرہ تایی
لہ ناوچہ ی جوی - جویدا و بہ شیوہ ی جؤراوجؤر ئہ وزاری چکولہ تر و
پیکوپیکتر و زہر یفتریان لہ بق قہراہم دہ بوون.

ئہ وزاری مہرہ سہرہ کی نییان دہ رتالان لہ شیوہ ی زویل و تہلہ زمی
سینگوشہ لہ بہردہستئ دینہ گؤپی. نووگہ کە ی بق چت تیژکردن و کون
کردن و مہودایہ کە ی بق پؤست کە ول کردنی جانہ و ہرکوشتن بہ کاردہ بری،
ئہوزار و ئہ سپایی پاووشکار، چہنگال و نئزہ و نہ جابخی دارینہن.

مہیموون - مرقفہ کان، لہ وہ دہ چی نہ پاسار و پەنایی و نہ پؤششت و
پؤشاککیان مہبووبی. زانایان وای بق دہ چوون، کە مہودا و چہ نانیکی دور
و دریز، دہ پەنای دارودرہختی و ہشارتیدا خویان لہ گہ پوگیتچہ ل و گولہ زی
جانہ و ہری دپندہ، و ہلادابن. ئہوجا پاشانہ کئی مرقفہ یینی ئہ و ہبوو کو خق
لہ پەشەبا و زریان و باہۆز و بۆران بپاریزی... سپەر و سہنگەر و
لہ مہرہ یلنکی ئہ پای خقوی دۆزیبہ وہ. دہستئ بہ سہر ئہ شک و تہکانی
جانہ و ہرانی دپندہ دا گرت و لئی داگیرکردن و لہ و ئہ شک و تانہ دا مہیوری و
ستاری گرت. لہ پیتستہ ی جانہ و ہران، ئہ پای پایہ خ و پیتخہ و و پؤشاک و

جلوبه‌رگ، که بق خۆی جۆره که‌ړک و کورک و که‌ول و په لاسی بوو و به به ن
و خرینه و داو تیک ده به ستران، سوودی وهرده‌گرت.

مرگه‌لی سه‌روه‌ختی کونه به‌ردینی دیرین، سوود له ناوړه‌رگرتن فیریبون
- نه‌دی نه‌فه چاوا بوویه؟، له‌وه ده‌چی، پېشان که‌لکیان له ناوړی
خواسایی و خو‌پسکی وه: گپ‌کان و سووتمانان وهرگرتبی و چاودیرییان
کردبی و نینجا کاریبیتیان، سا یا به پیک‌دادانی دوو به‌رده‌ستی به یه‌کدیدا -
یا وه مالشتدان و لیک خشانندی دارو دره‌خت، په‌رژاڼه ناوړه‌لایساندن. له
گرمه‌ی مالشتدان و دارو دره‌خت لیک خشانندا، خاکه‌یه‌کی وردی نهرمی، که
له‌دار و دره‌خته ه‌لایساوه‌کان ه‌ل ده‌وه‌ری، گرم ده‌بوو و ناوړی ده‌گرت،
ه‌نگین پلټه‌یه‌کی له خوری، یا پووشوو و قاو و توپکلی دار و ده‌وه‌ن و
کرکه‌داریان لیک نښیک ده‌نڅیختن و ه‌لیان ده‌گیرساندن و نه‌وجا به‌فوو
ده‌یان ده‌ماند و ناگره‌کیان وه گپ و بلټسه ده‌نڅیخت، ناوړه‌ی ناوړ...
ده به‌رابه‌ر سه‌ختی و دژواری ناوړه‌لایسانندا، موقوف ناچار ده‌بوو، بق
وه‌ی ناوړی لی نه‌ته‌مریته‌وه و دانمرکیته‌وه و نه‌کورڅیته‌وه، چاویری و
پاسه‌وانیی لی بکا.

سوود له ناوړ وهرگرتن چتیکي فره وه بایه‌خی وه‌ده‌مه‌وه بووکه و
نیسته‌که‌ش ه‌س؛ ناییر (ناگی) نه‌پای نایم له وه‌ی و گه‌زن و بڼه‌ی
سه‌رماوسوله و دپنده و پیساوخور پاراستن، تا بیژنی قیমে‌تی ته‌واو ناوی.
خو‌راکی له‌به‌ر ده‌برژینی، که‌بابی له‌سه‌ر ده‌کا، چتی کال و کرچی له‌سه‌ر
ده‌کولینتی، خو‌لاسه‌ کاری زړی لق سانا ده‌کرد... ه‌ونه‌ری ناوړه‌لایساندن بق
یه‌که‌م جار ده‌سه‌لاتی به‌سه‌ریه‌کی له ه‌یزه‌کانی خو‌پسکدا پویشتنی به

مروفت به خشى و له وێرا بۆ هه‌میشه و هه‌تا هه‌تایه له سه‌رله‌به‌رى زینده‌رانى دیکه‌ى جوئى کرده‌وه .

له شۆڤه‌وى به‌رى، که‌ونا‌راترینی ئه‌وزاره‌کانى مروفتى به‌ردواره له گرده‌کانى ساتانیدار، له ئه‌رمه‌نستان دۆزرايه‌وه . ئاسه‌وارێکى دیکه‌ى سه‌ربه‌دى کوته به‌ردینی دێرین له قه‌قاز، له ئۆتۆیه‌گستان و له باشوورى ئۆستى، له کریمی له گۆلاوه‌کانى دنێپه‌ر و به‌شى نیوان فولگا وه‌ده‌ست که‌فتن .

به‌پاستى ئه‌وه‌ى سه‌رنج‌بۆینه، له کوردستان به‌ش به‌وه‌نده‌ى به‌نده لێتى ناگام، له ناوچه‌ى قه‌ره حه‌سەن له سه‌رووى گوندی ته‌په سه‌وزه‌وه، که مه‌لبه‌ندى شێخانه، به بلینداییه‌کى به‌رانبه‌ر جه‌وله‌ناساز، به هه‌زاران سه‌ره ڤمب و سه‌ره نێزه‌ى له به‌رده‌ستى داتا‌شراو، تا وێستا که‌ش هه‌ر وه بانه‌وه ماون . گرده شێخه‌ى ئه‌ویه‌رى به‌سته‌کى پێش گوندی مه‌حه‌شا (مامشه) به‌رانبه‌ر به گونده‌که، که جۆگه‌یه‌کى چکۆله‌ى به‌بندا ده‌ڤوا، تا سه‌رده‌مانێکى من ئاموشۆى گونده‌که‌م ده‌کرد و به‌عس ئه‌نقالی نه‌کردبوو، ناو به‌ناو که ئاو گرده‌که‌ى بنکه‌ن ده‌کرد ئاسه‌وارى له گلینه و به‌رد و شاخى کتۆى لى به‌دیار ده‌که‌وتن . خه‌لکى ئه‌و گوندانه به‌زۆرى ئاوریان به قاوچه‌خماخ و به‌رده ئه‌ستى ده‌کرده‌وه ... سبیلکێش زۆرینه‌یان تا چه‌رخ و شقارته و شه‌مچه په‌یدا نه‌بیوون، به به‌رد و ئه‌ستى سوێل و قه‌نه‌یان داده‌گیرساند . ئێمه‌ى مندالى ئاواى که خه‌په‌که به‌پێش گونده‌که‌دا به‌ره‌و خوار ده‌ڤوا، هه‌میشه به به‌رد به‌یه‌کدى داداندا سه‌رقال بووین و پڕیشکه ئاورمان لى وه‌ده‌ست ده‌هێنا و که‌یفمان به‌و کاره ده‌هات . ژنان کۆوره

ټاوريان له گل دروست ده کړد و گلټنه يان پي ده گوت. له بڼه قالوري زما و
 نيشک و کړوکی داری پووکاو و پووج و پووت، قاو و پووشويان ساز ده کړد.
 مشتووی چه قق و قه له مېر و سيکار و کيږد و خه نجيريان له شاخی
 که له کيوي و گا و نيري دروست ده کړد. که له شاخيان به شاخی کيوي
 ده گرت. خويټيان به زه رو بهر دده، ډول و ده سکه ډوليان له بهر د ساز
 ده کړد، چټيان به سڼگ و ته رازو ده کيښا. سڼگان له بڼه و گوتره
 که لاله ده کړد، ساوريان له چاليکدا که له تاوټره کاني پشت ټاويلی هل
 که ندبوو، ده کوتا. ټاسياوه که سهرحد له پوخانه (ټاوه که ی له
 دهره ندباسه پوه سهره ونشيو ده بټه وه) بهر دده کاني هيندي جار هر له و
 ناوه دروست ده کړا، ده ستهاپ زير خويان دروستيان ده کړد، هرواسا دنگ،
 ډول، ده سکه ډول، نه مانه يله ش هر هوټيشيان دروستيان شان مه کړدن.
 به مه زه نه ی بهنده ټاوري پيروزي باوه گرگر له که رکوکي قره کونه س..
 خه لکی ټاوپه ی زاموا، هر بڼو په کم جار به ټامه ده ی و حازره کی و
 خوړسک سوډيان لي وه رگرتوه - دوور نييه، پيش وهی مړوف پي که وټه
 نه و ټاوپه ی: نه و ټاگره هر له کونه وه هه بووي. بڼو خوي نيوي باوه گرگره،
 زمان خواران به بابو گويپ گويپ په ډن، زوانيان بوپي... زه روتشتيان ټاوري
 ټاورخانه (ټاته شکه ده) کانيان نه ده کوژانده وه، نه وه ش له وه پا که وټېوه که
 مړوف وختي ټاوري هه لده گېرساند، نه يده ويست ليي کور بټه وه و بته مړت!
 چون نه سپاي ټاوره لایساندنې به وی سانا هيبي ده ست نه که فتييه، گاډا کو
 خاستب هه لي بکا، په کسه هه لي گېرسيني، له بهر هه ندي ټاورخانان
 پاسه وان و چاوټيريان بڼو داناوه و هه ميشه پاراستويانن.

قسه قسه دینى، ماله میر و به گلهری کوردان ناوړخانه و وه جاخیان هرگیز نه کوژاوه ته وه و هه میسه دووکه لی لی هه لستاوه. که سیکى منداډ و دو مونیى نه بی و یستا که ش له کورده واریدا خوی به وه جاغ کویر و نه سستیور ده زانی، نه مه ش له قوناخیکه وه که پیاوی تیدا له جیاتیی ژن بوو به خیری هه موو ده سه لاتی، ناو ده خواته وه. که سیکى ده سکورت، یا پیسکه و پرډ بی، پیى به ژن: ناوړی له مالتیدا ناکړتیه وه، دووی له خانه ی هه ل ناستی، خانه ویرانه ..

به ش به حالى شاین ژیان و سازمانی کومه له کیى کومه لی مړوځه کی ده توانین بیژین پاشکه فطیرین هژ و تیره گه لی که نیتن توگرافیایان لیتیان وه کولون به چه ندین پله و پایه له مړوگه لی وه ته وه ن بووی کونه به ردینی دیرین په رهیان ساندگه و وه گه شه که فنگن. له م پوه وه چونه تیی ژیان له ناو کومه لانی سه ره تاییی مړوځدا ته نها و ته نها له پوی ماتریال و به رژه وه نده کانی دیرین ناسیپه وه وه گیرده که وی و هر له بهر هه ندیکه ش پاوو چونه کانی مه له مه پ سازمانی کومه له کیى وی ناته واوه و له سه هر هیمی گریمانه و قیاس کردنیی ..

مړوځ له سه روه بندی کونه به ردینی دیریندا، وه گردو کوی خوراکی - Cuillet - و پاوو شکار به پړیوه ده چوو - به میوه و پیشه ی دارودره خت و وارده نیی وه: توو، توو تړک (گاتو، توو پړک، دپی) - baie - وه پړیوه ده چوو. مه مکداران (پستاندان) ی چکوله، مارمیلکه و گه پله و بز نمژه و قوپی و گه زنده و خزنده ی پاو ده کرد و فره ی نه خایاند په رژیای پاو کردنی گیانه بهری گه پ و ژل. دیرین ناسان له هه وار گایه کانی بهر له میژوو، به نوری له ناو

نهوزار و ناميرهيلي نوايېندا، پېشه و هستي ماموت و گامېشي كښي - Bison - و نه سې و گاكښي ده دوزنه وه كه مرقه يلي سهرتايي، ژيځ نه في يه كي كو مځي نيو نه هستي و پېشانه دهرېتين، قه لاشتوونيان. مرقه يي سهرتايي گوستخوړش بووه و گياوگولخوړش بووه و له م پوهه وه بزي لواوه كه وه زوري بتواني له گشت جيني بزي و هل بكا.

بارودخي ژياني مرقه سخت و به سام بووه، نه يتوانيگه ليډل درنده گه لي هراسانگري سهرتاي سده ي چاره مدا پېشېرېكيان ليلا بكا و په نجه يان له په نجه بدا، نه له ز و خيرايبې وان و نه هيز و گوردي له ش و لاري وانيان هه بووه. برسيتي و مرگي ژيړ چنگلرېكي جانه وهراني، هه ميشه لو له بوسه و كه ميندا بوون. نائن هاوريني چاله به فران مللانتېسي ويې ده گه ل خوړسكيشدا هينده ي ديكه دژوارتر و مرگه ساتر كرد. وپړاي نه وان هه موو كوسپ و هه له مووتان، بنيابه مي به ردواره له ساي دوو هوكارا وه زنگي ماگنه سه وه و سهركه وتوون و زال بووگن: يه كه م نه وه سا كه نه مانه يله ئير بوونه و ريلنكي وريا و وشيار بووگن كه نهوزار و ناميريان ساز ده كرد. بوووم له سونگي نه وه كه نه مانه هه له نواوه وه شيوه ي ده سه جه معي و ليډل يه كا، وه كومه ل - كومه ل و پر - پر ده ژيان.

بگره سازداني نهوزار و نامير، نه سلن بي ژياني كومه له كي و ده سه جه معي هه سهر ناگري و مه حاله، چون پاراستن و پېرست كردني زانياريه كاني مرقه و كاري نالوويز و بازگانېي وي له زه وينه ي په نيوثانيندا و پشتاوپشت له وهرينانه وه نه پاي نه وه و نه ويران و نه تيزه يل وه ميراتي مانه وديان، تنيا و تنيا هه له و هه لومه رجه دا ژ كني دهات. نيچېر فانيي،

نه مازا نيچيرفانييا جانوه وهراني گپ و زهلام (له هيندي ناوچه ي كوردستاني
 ئيراني واژه ي زهلام بۆ چارپي و بارگين و چتي له ي جوړه بابته يله
 ده گوتري) وه شيوه ي ده سه جه معي و ده سياوي و گه له كومه كي پاووشكار
 نه خجام ده درا، ئيدي به م جوړه نه وانه يان وه ئايير ده توقان و وه پهل و خړك
 و كه ورتي سره واندن به ره و ه لدير و ژونگ و زه لكاو و زه مهنديان هه ل
 ده برين و تهنگاو ده كردن، سه روو و كه ورت ده كه م، بنوو خاك ده كه م بۆ كوي
 ده پقن...

ئه ي كومه له ئايه ميانه له ده وهراني كونه به رديني ديريندا، به نتيوي
 ستانداردي گه له وپانه سه ره تاييه كانه وه ناو دير ده كرين. ئه ي گه له وپانه يله
 په نكه چكوله و تا نه ندازه يي ناپايه دار بووين. كه سانيد وان كار بوون بچنه
 پيزي گه له يه كي ديه وه. گه له هه مي شه پيشه نك و قه له وزيكي پيشانده ري،
 پياو يا ژني له ته كا بو.

ويپاي وهش دامه زراني سازماني جووته كيي كه م و ژور چه سپ و
 پايه داريش، كاريكي كرده ني نه بو.

شپوشكلي ناقولا و فاجه لفيجي نه وزار و ناميري سه ره تاييي كار په ست و
 نرميي ئاستي ئابووري، ململاني سامناك ده گه ل خورسكدا، نه مانه يله
 سه ره وه رگشتي له ناو گه له ي سه ره تاييدا حاله تي ئينديويدياليزمي درنده -
 Individualisme - يان كه مرؤفي وه كه مه ربووك (فؤسيل) له باپيره گه وهراني
 خوه يان وه ميراتي بۆ مابووكه وه - ده پاراست. نه و حاله ته ناو به ناو ليل
 وه به كا دان و تينكچرييان و تينگيران و ليكدي هه لكردن و ليكدي پوهاتني

خویتیڼیدا، که ده هه لومه رچی ململانی له پیناوی ماندا، دهاته گۆپۆ به دیارده که وت... بگره مرۆڤی پیاوخریش هه بووگه.

به ره - به ره، کاتی سازمانی کومه له کی کومه له مرۆڤ کی دامه زیا و بنچه سڀ و یاهه دار و پوخته ده بۆ و ده سپه نگینی و ده سویرد و مه هاره تی مرۆڤ له کاروباری به ره مه پیناندا په رده سستی و ته شه نه ده کا و ده ته نیته وه، سریشتی ئاژده لانه ده داته باری کزی و که نه فتی. هه روه ک فلاڊیمیر ئولیا توف هه رمویی: گه له ی سهره تای و کومه له هاو به شه کی سهره تای سنوورکی بۆ حاله تی درنایه تی (ئیندیویدیالیزم) ی سهره تای یی مرۆڤی سهره تای دانا.

باشه که سی برای ئه دی بیر و نه ندیشه کوو په یدا بوو؟ په یدا بوونی بیرو نه ندیشه نه نجامی چالاکی و نه مسه ر و نه سه ر و هه لپه و خۆ به دارویه ردا دانی په نیتو هینانه ی مرۆڤه. له هه وارگی گالۆک و دارده ست، یا خړک و که ور وه کاره ور دنی په مه کی و ئاژده له کی بۆ هه وارگی ئه وزار و ئامیر سازکردن - با ئاقولا و ئارپۆکوپیکیش بووین - چالاکی و شیارانه و ئاگایانه و هه ستو خوستی تیژی مرۆڤ وه ده نگ تیژی. نه زمونه کانی مرۆڤ له کاروباری به ره مه پینیدا، نوخشی تاقیکردنه وه ی وی ساز ده دا و ده ویزدان و نیهادی ویدا ئاشکرا په نگ ده داته وه و شۆپ و شوینه وار به جی دیلی.

له وه پا که کار به شێوه ی دهسته جه معی و ده ستیای و گه له کاری نه نجام ده درا و نه زمون و ته جره به کانی دهسته ی کومه له، پاسداریان لێ ده کرد، کار و خه سه تی بیرکردنه وه ی سهره تای یی به شه ریش حاله تیکی کومه له کی به خۆوه گرت، واته: که کارکردن کومه له کی و گه له کومه کی بی، دیاره

بیرکردنه وهش که پاسته وخۆ و ناراسته وخۆ، هر به دهوری کاردا
 ده خولپته وه، حاله تی کومه له کیی به خۆوه گرتووه، مرقف له چهرخ و
 چاخه کانی سه ره تاییدا خۆی له کومه له به جودا نه ده زانی. ئیستاش له
 کومه لی کورده واری عه شیره تیدا، که سێکی نابینی پیناسه ی هۆز و
 هۆزگه ری و خزمایه تی خۆی به چتیک پیروژ نه زانی، نه وپۆ هر جافیک،
 هر بلباسیک، هر مزووریه ک، هر بریفکانیه ک، هر سوورچییه ک، هر
 مه نتکیک، هر مه نمیه ک، هر براندۆستییه ک، هر زیباریه ک و تاد...
 ده گری، به وپه پی شایی به خۆبوونه وه شانازی به عه شیره ته که یه وه ده کا،
 خۆی به یه کی له عه شیره ته که ی به جودا نازانی، نه ک هر نه و نه ده بگره که
 په واندزییه ک، هه ولترییه ک، ئامایدییه ک، سلیمانیه ییه ک، خانه قینییه ک،
 بتلیسییه ک و تاد... ده لی: من په واندزیم، یان هه ولتریم یان فلانم یان
 فیسارم، نه وهش هر له په گ نه ستووری پۆحی عه شیره تگه رییه وه
 چه که ره ی کردگه. سه ره به ری چالاکییه کومه له کییه کانی کومه لی
 کورده واری له گوین پرسه و تازیمانه و شین و شایی و سه یران و بندارۆک و
 مازی چنن و گه له دره و و گه له جووت و سه ره به ری کاروباری هه ره وه زی و
 تاد.... که زۆریان نه ماون، پاشماوه ی هه ستی پۆحی کومه له کییه و خۆ به بی
 کومه له به هیچ نه زانیته. به لی پاسته نه وپۆ تاک ده وری زۆده، به لام هه رگیز
 له وه لامدانه وه ی نه رینی پی داویستی کومه له دوا ناکه وی، نه وه تا هه میشه
 هینوگوردی ده په نای خیزانه گه پۆکه که ی، گونده که ی، شاره که ی،
 هۆزه که ی، نه ته وه که ی، چ له پوی په گه زه وه و چ له پوی حیزبایه تی و
 سیاسیه وه ده بینی، به لام دیموکراسیه تی گه ره که، ده یه وی وه ک تاکیش

پژنی لی بگیری، نه که هر نه وه بگره، ده یه وی له شیوهی سه روکی، شیخی، ناغایی، مه لایی، زانایی، شاعیری و سیاسی تاد... حیسابی له کومه ل پتریش بق بکری.

بهش وه حالی تاین، زانسته ندانی بۆژووا لای نه وه لی ده ده ن، که مرقف هر له سه ره تایی چاوپشکووتونیه وه، بپوای به سه رووی خۆپسک هه بووگه و باریته عالا - Etre Supromo - خوداوه ندی په رستووه. که شیشی فره هه ننگناسی ئوتریشی به ناوی پ. و. شمیت و په پره وانی وی مه رد م فیره پامانه ی یه کتا په رستی نه زه لی - Primonotheisme - ده که ن. ئه م پامانه مباره که یه ژئی: مرقف له سه ره تایی دروست بوونیه وه، بپوای به هه بوونی یه ک خوداوه ند هه بووگه و هر نه و بپوایه یه که ده نیهاد و ویزدانی مرقی سه ره تاییدا په یدا بووه، بق خۆی نیشانه یی که له بوونی خوداوه ند، که چی ئه م پامانه یه له گه ل وه ی که له گرانکاریه کانی په وانی و پۆحیی مرقفه وه زاندراره دووفاق و تاق و جووتن.

ده بارو پۆخیکدا که تاکه مرقفی سه رقالی سه روبه رنایی خۆراکی پۆژانه ی خۆی بووه و یه که م بیرو پۆچونی وی له کار به ولاره سه روکاری به هیچ چیتکی دیکه وه نه بووه، نه یده کاری بیر له شۆقه ی جیهان بکاته وه.

له مهش بترائی، کرچ و کالیی ته وای میشکی وی ده رفه تی نه وه ی نه داوه له م جۆره چه مکه پووت و په تییا نه بگاتن.. مرقف ده رباره ی خودی خۆی و خۆپسکی که ده ورانده وری ته نیبوو بیرو باوه پی ئایینی، واته: بیرو بپوای ته مومژاوی و هه له و وپینه هر نه ش بووه. ئیمه ده توانین له سه ره نه وه پی دابگیرین که مرقفی وه ته وه نبووگ (فۆسیل) هر هیچ نه وی بهش وه حالی

مروڻ - مهيٺيون و مروڻي چين، ڪه هر له بنهه تدا فريان به سر بير له
نايين ڪرندو نه بووگه.

هرجي نه وقسه يه شه، ڪه يهڙي مروڻي نبيانده رتال چٽي ڪي پرستووه يا
نه، خو نه وه ڪي شه يه ڪي وه گريوگوتره و ژماره يه ڪي فره له زانسته ندان
له سر نه مه تا نها ڙي مشتمل و گوپچر - گوپچرانه. به پتي نا.
توکلادنيڪوف گوپخانه يلي ڪه له دما دماي ده ورائي ڪونه به رديني ديري نه وه
وه جي ماگن، گه واهي هه بووني بيروبوچووني سه رتايي له نبيانده رتال يل
نه دن، نه م گوپخانه له ناو شڪفته يلي ڪدا ڪه پوڙگاري لانه و ڪاشانه ي
مروڻ بووگن هه لده ڪه نران و له بو مردبيان چالي چڪوله يان هه لده ڪه ناند و
چهند گلتمڪه گوشتي ڪيان لو تيڏا داده نان. نبيانده رتالان به ديمه ن
پاسه وائي و پاريزگاريان له مردووي خو ده ڪرد و له گوڻ زينديان يان پفتار
ده گه لدا ده ڪردن، وه لي هيمان بيروبوچووني جي هائي نه هاتبووه ناراوه.
نه وان له بو مردبي، هاڙ بروايان به توانستي ڪي سهرووي خو رسڪ و له هيڙي ڪي
ڪه له گوڻ هيڙه ڪاني سر زه وين نه بي نه ده ڪرد.

له م چهرخ و چاخه دا يه ڪم سرشته ڪاني پرستن، گيان له به ره ڪان -
Zoolatric - ن، له چواره ده وري گوپخانه ي نبيانده رتال ڪاندا، له تشيڪ تاش
له باشووري نويڙيه گستان شاخه يلي بزنه ڪيوي هه بوون و له هيڏي
شڪه فتاندا ڪاسه سهري ورچي شڪه فتنشين دوزرانه وه ڪه چواره ده وري وه
ڪه مهر و بهرد هه لچنرابو. هه نگين زانباري مه له مهر چوڻ پهيدا بووني فره
ناييني ڪم بووگه و ورد نيهه ... يه ڪم نيشانه و شايه تي بي چهند و چوڻ

له مشتومرپه ده رته نې باس و خواسی په یدابوونی ثابینه له چهرخ و چاخی پاشانه کی، واته له چهرخ و چاخی به ردینی دیریندا.

لیره دا بهش به حالی کورده واری، تا نهاژی زور له ته کیه و مزگه وت و خانه قا و جیی تاییه تی له کوردستاندا گورستانی تاییه ت به رچاو ده که ون و که سانی خانواده و بنه ماله ی پیرانی ته ریفه ت و شیخ و مه لا و ناغا و به گ و گوره پیاوان، له و گورستانه تاییه تانه دا به جودا ده نیژرین. جاریکی دیکه به سه ر باسی ثابین پاده گین.

مه و جا پاش کونه به ردینی دیرین، کونه به ردینی نوی ده ست پی ده کا (له ۴ هزار ساله وه تا ۱۲ سال پیش له دایک بوونی عیسای مه سیح ده پوا) به دریا ایسی نه م سه ور به نده، مه لومه رچی مه رتیی، چه ندین جار ده گوتی، چاله به فران هویر - هویر پاشه کشی نه که ن و ناووه وای مه وروپا و سیبیریای باشوور خوش ده بی، پاشان سه هۆلبه ندان سه رله نوی ده ست پی ده کاته وه و نه مه چاره مین و دوا ه مین ه یرشه، سه ره پای وه ی که له سه رپاکي سه هۆلبه ندانه کانی دیکه کز و بی زه بوزه نگتره، ناووه وای زور نا ه موار ده کا. مامووتان ده گه روی خاموشی هه تا مه تاییدا لول ده درین، که چی گاکتوییان به سه رانه ری گوی ده ریای ناوین و کریمی و قه فقا زدا په رت و بلاو ده بنه وه.

په پینه وه بو ده وړانی کونه به ردینی نوی به پیشکه وتنیکي به رچاری ساختمانی له ش و لاری مرؤف قه له مداد ده کری و ده گه ل خه سه لته به ره مه پتان و پیشکه وتنی سازمانی کومه له کیدا به دیارده که وئ. ساختمانی مرؤفی هاوچه رخ - Homo - Sapiens - ده گاته نه و په پی پیشکه وتن، هونه ر و

ئابووری کومه لی مروفین کاملتر و به گریوگولتر ده بن و نه خوازا نه وزاره یلی تاییه ت که بؤ سازدانی نه وزاره یلی تروه کار ده هیندرتین و نامیر و نه وزاره یلی که له دار و سوقان یا له دار و به رده سستی دروست کراون له م سهرده مه دا په یدا ده بن. مروف شکوتان به جی دیلن و ده ست ده ده نه سازدانی په ناو په سیوی گه رموگوپ، شیوه ی نوییای سازمانی کومه له کی - کومه لی خپله کیی سهره تایی - Clan Primirf - دینه گوپی، پاشانه کی هونه ر پی داوخته گوپه پانی په یدا بوئی. به پاستی هه روه زانسته ندان ده لاین، بق ده ورانی کونه به ردینی نوی په پینه وه، واته: مروفی نییاند هرتال که به مروفی نه وپکه بوون، به ته کانیک کی چونه کی و بنواشه کیی تاییه ت له قه له م ده درئ.

له م سهره بده ده ته کنیک به چهند پله له نی به ری، پيشفه تر چوویه، نه هزار و نامیرین ژ که در دوست کری کامل دبن، مروف زوتله به رده سستی ته نک و ناسک به هوی نامیری هیسکانی داده تاشی. له دساترین پوزگارانی سهره بده ندی کونه به ردینی نویدا کاروبار نیر هه ر وه به رد و که ورده وه قه تیس نامینئ و په کی له سهریان ناکه وی، بگره هه سستی و شاخیش به کارده هیترین..

نه وزار و نامیره یلی که بق خوراک ته یار کردن وه کارتین، جوراوجرتین. نيزه ی له نووکه شفره ی عاجی ماموت، له به رده سستین، خه نجره ی له شاخ دروستکراو، نيزه بق پاووشکار و ماسیگری، نه وزاره یلی بق پوست که ندن و که ول کردنی جان وه ران به کاره و ردن، دینه گوپی. له سووژن و گوشه وه نی سوقان بق دروونی پو شاک کی که ول و کورک و له پاژه به رده سستی تیز بق

په رداخ و لیڅولوس و مشتومال کردنی شاخ و سوقان، سود و ورده گیري.
 پاووشکاری گیانله بهری زه لام و گوره و زه به لاج که له شیوه ی گه له وړاندا
 ده چیرن وینه یه کی بی پشینه به خړوه ده بیسني. له بیرکدموستان له
 چیکرسلوفاکیا کومه له هیسکی هزاران ماموت دوزرایه وه. له دما دمای نه م
 سه روبه ننده دا پاوه ماسیش به فره وانی پهره ده سستی. نه م پشکه و تنه له
 کاری به ره مهیتاندا دره فت و هل بق مرقف فره ا هم ده کا که شیوه ی ژیان
 و هه وارگرتنی به کجی نشینی - Sadentaire - بگریته بهر.

مرقف هه واری خوی له په ناگای ده سترکد، سه یوانان، کولبه و کولیتان،
 زنج و کړپان ده ست پی ده کا. له کوردستان له شکفته شانیده و و
 هه زارمیرد و شویتانی دی ناسه واری زور له نیباند هرتالان و خانوبه ره و
 چنی له م جوره بابه تیله به رچاو ده که ون.

پووسیا (سوفیه تی به ری) ناسه واری چه رخ و چاخه کانی کونه به ردینی نوی
 له پشت قه فقا ز، کریمی له گزلاوه کانی دنپهر و دقن، به دریزایی چوسووبا
 و له سیبیریا دوزراونه وه. هوز و خیل ساتی که دور له ناوچه کانی
 چاله به فران ده ژیان، به شقل و مړکی تایبه تی خویان له نی دیکه جوئ
 بوونه وه. له و سه روبه ننده دا له نه فریقای باکور شارستانه تی که پاشانه کی
 به نیوی کاپسا (قفچاو، نه مړو له تونسه) نیوی ده رکرد، به ورشه و
 په ونه ق ده که وت. خه لکی کاپسا، به پیچه وانه ی پاوچی و ماسیگرانی باشور
 به زوری، ژیانیان به گردو کوی میوه و سه وزی و له وان بابه تان به سه ر
 ده برد. نه وان له هه لکردنه سه ر درنده یلی له گوین شیر و پلنگ سامیان پی
 ده نیشتی، وه لی به پیوه چوونی وان به شیوه ی سه ره کی وه گردو کوی ورده

نەرم تەنەیلی خۆراکی، کیسەلەیل، ھێلکەیی و شترمر و لەی جۆرە بابەتەیلە، سەرۆبەر ئەنریا، لەی پۆزگارەیلە لە خاوەری زۆیی سەپی، کریمی و پشت قەفقاز، کە شارستانییهکی وەک شارستانییهتی کاپسا لە وراکە چەوی پزیاوی حالوبارتکی ئابووری ھاوشێوە ھەبوو.

باشە، ئەی کۆمەڵی تیرەگەری چۆن - چۆنی چاوی پشکوتوو؟ بێ گومان، گەشەکردنی ھیدییانەیی لەسەرەخۆی ھێزەکانی بەرھەمھێنان و بەرھەو ژیانی یەكجێ نشینی پەپینەو، ژیان و گوزەرانی بە کۆمەڵ و دەستەجەمعی مرقۆی بنچەسپ و پوختە کرد و لە ئەنجامدا حالەتی "ئیندیودوالیسمی دپندان" لەنیو چوو. گەلەیی سەرەتایی جیگای خۆی لەبۆ سازمان و دامەزرانی کۆمەڵەکی ھەرزاتر و بالاتر و پێشکەفتیتەر چۆل کرد. ساختمانی گەلە بە شێوەیەکی سەرەکی لە سێ لاوە بەرھەو کەمەل بوون دەپوا: یەكەم ئەو یە کە زێدەبوونی دەسکەوتی بەشێکی کار و لە مرقۆیان دەکا کە لە دەستە و گرقۆی کەم خەلکتردا، کە لەگەلەیی سەرەتایی جوی بیوونەو، وەل ھاوپێوەندی ئابووری خۆیان ھاژ ھەر دەگەل و انسدا پلراستبوو، خێر دەبوونەو. ئەم دەستە و گرقۆیانە خۆیان بە خەزم و کەسی یەکدی دەخویندەو و لەوانەش بوو، لەسەر یەکیدیشیان کردبایەو و بگرە ناوبەناو یەکیدیشیان بۆ ناوچە و قەلەمپەوی پاووشکاری خوش، کاس دەکرد. بوو ئەو یە کە مرقۆگەل سەرەتایی بە پلە و پایەیی دەگەین کە لە ھاوسەروا ساختنی ئن و میردایەتی لە چارچێوەی دەستە و گرقۆدا بەرھەو یی بکەن. ئەم کارە کە بە لە ھاوسەری بەدەر (ئێگزۆگامی - Exogamie) نیو دەبێ لێل گەشەکردنی ئابووری مرقۆیلدا ھاوسەروکارە. ئن و میردایەتی

ئىدى كارىكى ژيانى نىيە، بەلكە دياردە يەكى كۆمەلە كىيە كە بە ھۆى
 كۆمەلە ۋە پەۋايەتى (شەرىيەت)ى دەدرىتى، واتە: جىۋوت بوۋنى ئۆن و
 پىۋايى تەنيا بۆ پاراستنى پەگەز و جۆر نىيە و كارى تاك نىيە، بەلكو كۆمەلە
 و كۆمەلە شەقل و مۆركى خۆى پىۋە دەنى. تەنانت تا ئەۋۋەكەش لە
 زۆرىنى كۆمەلانى پاشماۋەكانى ئەم سەروبەندەدا، ئۆن ھەروا بە سانايى خۆ
 بە دەستى مېردەۋە نادا و بگرە تا بۆى بگرى ناھىلى مېردى چاۋى بە
 شەرمى بگەۋى، يەكەم: (ھەروەك لە نىۋ دېنداندا بە دياردەكەۋى) بۆ زىدە
 دندەنى سىكىسى، بوۋەم: لە بەر ئەۋ سىفەتە كۆمەلەيەتتەيى، سىيەم: لە بەر
 ئەۋەى كە پۆزگارنى بە سەرچاۋەى ژيان زانداۋە و پىرۆز و ئەسراۋامىز و
 مەپموز بوۋە ئەدى نازانى مىسرىيەكان تا سەتان سال ھىندەى لى
 ناشارەزا بوۋن كە پىيان وابوۋە زامان لە سۆنگەى "باۋ"ە دېتەگۋى؟!
 ئەۋ ھەلۋىيە كە بەسەر دارئاسايەكەى فېرەۋنەۋەيە نىشانەى ئەۋەيە.
 تەنانت ئاۋسبوۋنى ھەزەرتى مېرەم بە باى پۇخى خوداۋەند، ھەر لەم
 بېرۋەندىشەيە ئاۋدەخواتەۋە.

ھاۋسەربەدەرى تەنيا لە قۇناختىكى ديارى كۆمەلدا دەتۋانى بېتە گۋى؟
 چۈنكە گەلەى سەرەتايى يەكانەيەكى كۆمەلەكى سىنوردار بوۋ و دەگەل
 كۆمەلانى دىكەدا ھاۋسەروكارىيەكى ئەۋتۋى نەبوۋ؛ تەنيا پاش ئەۋەى
 دەستە و گۋىيەكانى دايك و فېزەندى يەكدييان بەخزم ناسى و ئەندامانى
 ئەم گۋىيەنە لە ساي لىل يەكترا ئۆن و ئىخۋازىيان درىژە پىدا، داسەكىن و
 چەسپانى ھاۋسەربەدەرى لىژەپا ئەۋجا سەرى گرت و بوۋ بە چىتىكى
 كەردەنى و خواسابى.. ئەى كارە لە ھەمان حالدا كە مانايەكى فەلسەفەيەنى

هس- فەلسەفەى ھاوسەرىى لە چارچۆەى دەستەىەكى كۆمەلەكى
(گروپ)دا- ئەسلىكى ئەرىنى (ئىجابى)بىشى وە بەرەوە هەس و ئەوەش
ئەوەىە كە ژن مەرەپەن لە دەستەىەكى دىكە، دەستەىەكى دەستەنیشان
كەرى دەبى بەكارىكى ناچارى، واتە: ئىدى ناتوانى سەرپىچى و
كەلەوەكەشەى لى بكا، ئىتر لەمە وەپاش دوو دەستەى خەزم و خۆش
بەپۆەپەسىمى دوولایەنە پۆەندى دەگەل یەكەیدا دەگەن و دەبن بە
ھاوسەروكارى بەكەى: لە سەرىكەوە ژنەنەن لە چارچۆەى یەك دەستەدا
پاوان و قەدەغان بوو و لە سەرىكى دىبەوە كەسانى دەستەكە تەنیا دەگەل
ئەندامانى دەستەى خەزەدا دەیانناتوانى ژن بێن. پۆەپەسىمى ژنەنەنەش دە
چارچۆەى كۆمەلەكى گەورەدا، بە ژن و مێردایەتى - Endogamic -
ناو دەبرى و هۆزى ژن و مێردایەتى كە لە دوو كۆمەلى ھاوبەش -
Communate - خەزمى یەكەدىن، ھاوكات لەگەل پێكەهاتنى كۆمەلى خەلەكى
ناژن و مێردایەتیدا دیتە گۆرە. ئىگەس ئەم سازمانە دووینەى بە شۆەى
سەرەتاییى كۆمەلى ناژن و مێردایەتى بىماهۆز داوەتە قەلەم.
پاشماوەكانى ئەم سازمانە دووینانە، دە ئاستەى گەشەكەروو و
پێشكەوتووتردا، تا ئەوێش هەر ماون. كەلەپوورناسان پاشماوەكانى ئەم
سازمانە كۆمەلەكەیانەیان لە ناو توركمانەكان، ئەفەنەكان، قەرغەكان
قەرەقالپاخەكاندا بەرچاوكەوتوون. ژمارەى دەستەى ناژن و مێردایەتى لە
چارچۆەى یەك هۆزدا لە شۆەى دەستە - دەستە - Maringe pur groupe -
دا بوو. واتە: سەرلەبەرى ژنانى كۆمەلى ھاوبەشەكى ھاوسەرى پاستەقینەى
بىلقووە (Potential) ى پیاوانى كۆمەلى ھاوبەشەكى دىكەمان هۆزن.

(به داخه وه تا ئیستاش ئەم دوو زاراوه یه (بالبوره و بالفعل) به زمانی کوردیمان نییه. کهچی له زۆر پستهی زانسته کاندایه کار ده برێن..

وێرایی وهی که جه مسهریوونی گرو به پیکهاتنی به پیکهوتی جفتهیلی کهم تا زۆر چه سپ و پایه داری، فت نه ده کرد، وه لای سهره پای شه وهش هه موو، هیچ کهس بهش به حالی هاوسهری خوی خاوهن مانی پوانکراو نه بوو.

پاشماوه کانی جه مسهریوونی گرو یانه، به نمونه له کن ئوسترایاییه کان که هۆزه کانیان به دوو یا (چار) گرو که به شیوهی هاوجه مسهری به رابه، تیک به ستراینه، تا هه نوکهش پارێزدراینه و بووینه که رهستهی لیوه کۆل و لیوه توژانی په گه زناس (ئیتنۆگراف)ان. له پووسیای دوانوی سه دهی توژده هه مدال. شتێرنه رگ، باب تهکی له م جوړه ی له ناو نیووخه کان (گلیاک)ه کاندایه تووه. ئەم پیاوه هوکو مه تی قه یسه ری، له سه ر چالاکییه کانی له ناو پیزی نارۆدنا یاولیا - Narodna Volia - دا بۆ پۆژه لاتی دووری په هه نه کردبوو.

سێیه م نه وه یه که ساختمانی گه له ی سهره تاییه له نه تجامی کامل بوونی دابهش کردنی خو پسه کانی کاردا، شیوه یه کی به گری و گۆل پهیدا ده کا. وێده چی، دابهش کردنی کار به پیتی ته من هه ر له هه مان سهره تای هاتنه گوپی کۆمه لی مرقه وه سه ری هه ل دابی، به لام له و زه مانه دا پیاو و ژن له ئابووریدا ده وریکی چونیه کیان ده گێرا. ته نیا له ئاخووتوخری ده ورائی کۆنه به ردینی دێریندا، که دابهش کردنی کار له نێوان ژن و پیاو دا دێته گوپی؛ پیاوان به راووشکاره وه خه ریک ده بن و ژنان و دو مۆنی (مندال) به سه ر میوه خپ کردنه وه و گیاو گۆل کۆکردنه وه دا پاده گه یه ن. دێرینه ناس پ. نه ی

مه نكو، وای بۆ ده چۆ كه نه وزار و نامیتری نییاندەرتالان سەر به هەردوو
 پەگەز - ژن و پیاو - بووگن. پاڤه نه وزاره یلی نووك تیژ، كێردی پیاوان بوو
 و هەرچی ژنان بوون پێناوه یلی شمعك پووشین و داروبه ردتاش - Radoir -
 یان به كار دینا. كاردابه ش كردن به پێی ته مه ن و پەگەز، نه ته وه كانی
 هەریه كه له ته رحی و هەریه كه له پەنگی كه له پوورناسانی وه سەر كه لگه له ی
 لیوه كۆلین و وردكرینه وه ئیخستییه. وه نموونه: له ئوسترالیا ژن و دۆمۆنی،
 ماسییان ده گرت و خێرپوێر و بهخششی خۆپسکیان گرداری ده كرد و
 پیاوان به پاووشكاره وه سەرگه رم بووگن. ئیدی به م ناویه كاردابه شكردن له
 نێوان پیاوانی هۆژدا جۆره جیاوازییه کی لی ده كه ویتته وه: پیاوان به جیا له
 ژنان، خانوبه ره له بۆ خۆ هه لده بژین، ژنان جۆره خۆراكێکی جوداواز و
 پیاوان ته رحیکی دی بۆ خۆ ته یارده كه ن و زمانی ناخاوتن له نێوان ژن و
 پیاودا به ره وه فرق و سوو ده پوا. فره قی نیڕ و می له نه غله به ی زمانانی
 نه ته وه كاندا په یدا ده بی، ته نانه ته ده بیاتی ژنان كه تا نه پۆكه ش
 له نیتواندایه و هه یه، هه ر پاشماوه ی نه م لیك جوداوازییه له میژینه یه یه..
 پۆشاکي ژن، له زۆر سه ره وه له ئی پیاو جوێ ده بیته وه، ته رزی په فتار و
 كردار و هه لسوكه وت و تاد هه مو تا پاده یه کی به رچاو ده گۆپین.
 نه ده بیاتی ژنان، په نگی پۆشاکي ژنان، ته رزی ناخاوتنیان، له نهجه ولاریان،
 جۆری پیاو له خشته بردن و مه كړویی و ده هق و پیلانیان له ئی پیاوان جوێ
 ده بیته وه، ئارایشتیان، خۆ ده به زهك و دۆزهك دانیان، وهك ئی پیاوان
 نابن... تا نه وه پۆش ته رزی په فتار و كرداری پیاو و ژن جوداوازن و تا دی
 لیكدی نوورتر ده كه ونه وه، نه مه ش له یه كه م كاردابه شبوونه وه ئاو

دەخواتە. ئەم كاردابەشبوونە لە بنەتدا دەبیتە ھۆی ئەو كە بېرى پدین
 سپىى بە سالداجو كە بە دەم پۆزگارەو ئەزموون و مەھارەتییكى
 كۆمەلەكییان دەردەست كەردووە، پلەو پایەیان لە سەرووی ھەمووانەو بى و
 بىن بە دەمپاست و قسەپەواى ھۆز و جلەوى سەرلەبەرى كاروبارى كۆمەلى
 ھاوبەشەكى وەدەستەو بگرن و بىن بە پېشەواى كۆمەل و وەو سەنە لە
 بەرايى دەورانى كۆنە بەردىنى نوێو، كۆمەلى مەزەكى مالاواى لە
 ساختمانى گەلى سەرەتایى دەكا و ئەو جۆرە سازمانە بەجى دىلى: بەرە
 - بەرە كە ھێزەكانى بەرەمھێن و كاردابەشبوون فراژوو دەبى و
 وەگەشەكردن ئەكەف و كامەل دەبى، گەلەكە جىنى خۆى بۆ سازمانىكى
 كۆمەلەكییى بالاتر - شىوہى سەرەتایى ھاوبەشەكى خىلەكى - بە جى
 دىلى، ديارە مەزەكە بەم ھەموو گۆپانكارى و ھەوار و قۇناخگۆرپەكەدا
 تىدەپەپى و سەربەنى يەكەم گۆپانى كۆمەلى لە دابەشكردنى كادا وەدەس
 ئەكەف و پەگەز و تەمەن و ئەزموون و فەرق و سووى وەدەس ھاوردن و
 ھتد فەرق دەكەن. ناشى لەش و لار (تېپى بىۆلۆژى) ى ھەروەك خۆى
 بىمىنىتەو. مەزەكەش و لاریشى لە پەوى بىۆلۆژىيەو بەرگۆپان و
 گەشەنەو و لىكولووسى و پىكوپىكى و مشتومال بوون كەوت. مەزەكى
 سەربەندى كۆنە بەردىنى نوێ لە پەوى لەش و لارەو لىل مەزەكى
 نىياندەرتالدا جىاوازە. ساختمانى ھىسكەندى مەزەكە باروشوشى،
 بەسەر ھەردوو پىو بە تەواوەتى پەوستانى، شاھتەى ئەو دەدەن كە:
 گەرچى قەوارەى مەشكى ۱۴۰۰ سەنتىمەتر شەشپالو بوو (دەفرتىسى
 كاسەسەرى پىشىنىانى ھىندە زىتر نىيە، بەلام شەكل و بىچمەكەى گۆپاوە،

پاڙه ڪاڻي: ته پٺه ڪي Parietal - به رده مه ڪي - Frontal - و لاجانگي -
 Tamperal -، واته: نه و پاڙانهي ڪه سهروڪاري به نه و زاري نوتفه وه هه به و
 مروف وه ڪه بونه وه ريڪي جياواز نيشان دهده به شيوهه ڪي به رچاو ڪه وره
 بوون. سه رده نجام ڪه سه سهري مروف به شيوهه ڪي دريژ ڪوله (دوليڪوسفال
 - Dolchocephal - ديتي ڪوپي، هه نيه شيوهه ڪي پاسته و پاست به خوه
 ده ڪري و نيدى برو به و ناپيڪوپي ڪيه ناميني و پاشانه ڪي شهيله سووڪتر
 ده بي و چه ناگه به هوى ڪامل بووني زوانه وه زهق و زوپي پهيدا ده ڪا.

زانستي بوريژوانى له زه وينه ي ميژوودا چه ندين چار هه ولي داوه ڪه ڪزيا
 مروفى - Homo Sapiens - هه ر له سه رده تاي پهيدا بوونيه وه، هاوچه رخ بووه و
 به م جوره ي شه مروف بووه و هاوڪات ده ڪل نيپانده رتاله يل زه وينيان
 نيخستيه بن پڪيفي خو و نيدى به م ناوايه، ميژوونووساني بوريژوانى له
 هه لپي شه وه دان به ندياري مروفى هاوچه رخ وه وه رينانيه وه بوون و
 پهيدا بووني وي وه جوري له په رجو له قه لم بدهن، ڪه چي مروفى
 هاوچه رخ، يا بيژين، مروفى به ناوه ز - Hommo Sage له دواواي سه روبه ندي
 ڪونه به رديني نريندا هه ر يه ڪسهر و پاسته وخو له مروفى نيپانده رتال
 ڪه وتوته وه. نه مروف ڪه نيسڪبه نده ڪاڻي چه ندين له نيپانده رتالان ناسراون، ڪه
 نيشانه يلي جوره ڪاڻي هه لوزي رده نيشان دهدهن. يه ڪي له و نيسڪبه نديپانه له
 سالي (۱۹۵۳) دا له ستاروسى لى - Starosselie - ڪه له ڪريميتيه به ڪومه ڪي
 ديريئه ناس نا. فورموزوف دوزدايه وه.

نه و جا با بزاني مروفى هاوچه رخ ڪو بووه به و ڪوپه ي نه و پو؟ نه و ڪاره به
 فره هز ڪار و سه وه و سه وه و ڪار ليڪ ده ديريئه وه: به هيزيوني نه خش و

کارگیریی پاووشکار له ناخروئوخری سه‌روبه‌ندی کۆنه به‌ردینی دێریندا و سه‌ره‌نجام فره‌ په‌ره‌ساندنی به‌شه‌خۆراکی گۆشت، کامل‌بوونی له‌ش و لاری باووباپیرانی مه‌ی سانا کرد، جۆراوجۆری و به‌گریوکۆلیی کاری په‌نیوه‌هێنان په‌ره‌ی وه‌ به‌هره و هێژوگوردی بیرکردنه‌وه و ناخاوتن دا؛ کز و سووک بوونه‌وه‌ی هێدی - هێدیسی غه‌ریزه‌ی ئاژه‌له‌کی و وه‌سنووری و سه‌روساخته‌کانی زایه‌ندی له‌ناوگه‌له‌شدا، ده‌وێکی گه‌وره‌ی له‌ کاری کامل‌بوونی مرقّدا، گنپاره. ئه‌سله‌ن به‌ په‌یدا‌بوونی مرقّی بیرمه‌ند و نه‌ندیشه‌ند کاری هاتنه‌گۆپتی تیپی بیۆلۆژیکیی مرقّی هاوچه‌رخ دوابی هات، واته‌، که‌ مێشک بوو به‌ ئامیژیکی کامل، ئیتر مرقّ شێوه‌ی نمونه‌کی (تیپیکال)ی خۆی وه‌رگرت و بپایه‌وه‌.. مرقّ دوابی ئه‌مه‌ هه‌چ گۆپانیکی نمونه‌کیی به‌سه‌ردا نه‌هاتوه‌..

مرقّی سه‌روبه‌ندی کۆنه‌به‌ردینی نوێ به‌ چه‌ند نمونه‌یه‌کی نه‌ژادی دیته‌ نیشان‌دان. له‌ ئه‌وروپا نمونه‌ی ئه‌وروپایی که‌ کرومانیۆن - Cro - magnou - یشی پێ ده‌گوترێ (ئه‌م ناوه‌ له‌ ناوی ئه‌شکه‌وتی که‌ له‌ باشووری فره‌نسا په‌ وه‌رگیراوه‌)، په‌رت و بلایووه‌. به‌رماوه‌کانی ئه‌م نمونه‌یه‌ له‌سه‌رزه‌وینی شۆپه‌ویی پێشموشدا دۆزراوه‌ته‌وه‌. مرقّی کرومانیۆن ئه‌ندامی شوش و ده‌موچاوی پان و که‌پۆی قولنگی و چه‌ناگه‌ی زۆپ بوون. له‌ ئه‌فریقا (له‌ باشووری بیابان) و له‌ ئه‌وروپا باشووری (ئیتالیا) ئیسکه‌بنده‌گه‌لیکی دیکه‌یان دیتوه‌ته‌وه‌ که‌ زۆر وه‌ك نه‌ژادی نیگرویدی ده‌چێ. به‌شه‌کانی Negroides سه‌روبه‌ندی کۆنه‌به‌ردینی نوێ، دێرزه‌مانی له‌ ئه‌وروپای پۆژه‌لات و بگه‌ له‌ به‌شی سه‌رووی پۆخانه‌ی دۆندا ده‌ژیان. له‌چین له‌ پاژی سه‌رووی شکه‌فتی

شۆكۈتۈن ۋە لە سىبىرىيا، نۆزىكى كراسنایارسك، پاشماۋەيلى مرقۇنى تىپىكالى مەنگۈلىيان دېتەۋە.

بەپراستى، مەسەلەى نەژاد ۋە پەگەزان مەسەلەيەكى ئايدىقۇلۇژىك ۋە سىياسىي فرە توند ۋە تىژە. بىرمەندانى كۆنەپەرستى نىيائى سەرمایەدارى دە ھەلپەى نەۋەدابوون كە بە ھۆى پامانەى نەژادىيەۋە، دەسەلاتى سەرمایەدارى بەسەر گەلانداسەپاندن پاساۋبدەن. ئەمانە پىروپالانتەى ئەۋەيان بلالودەكرەۋە كە گۇيا زانست يەژى ھەندى ۋە تىرەى مرقۇ ۋە ھەندىكى دىكەيان پەسەنتر ۋە باشترن. ھەروەھالاقى ئەۋەيشىيانە لىتداۋە كە ئەۋروپا ھەمىشە بىنيادەمەكانى لەگەل بىنيادەمەكانى ئاسىيا ۋە ئەفرىقىادا جىياۋازن، شۆفىنىستانى عارەب ۋە ھەجەم ۋە تورك ھەر لە ھەپوگىفى ئەۋەدان نەتەۋە بە نۇر پىتۋە لىكتىندراۋەكانىيان، ۋەك ۋە نمونە: كورد: گۇيە بەچكەى جىنۇكەن، لە دىۋ ۋە درىجن ۋە ئىتر لەم قسە قۇرەيلە ۋە با بدەن... بەلام ئەمىزۇ زانست ئەم قسە بىتقامانەى سەر لەبەر پوۋچاندوۋەتەۋە ۋە كەم كەس باۋەپيان پى دەكەن.

خوئىندەى بەرىز، ھەزەدەكەم ھىندىكىشتان لەمەپ شاپرەگەكانى سەروپەندى پىش مىژۋ، سەروپەندى مىژۋ: سەردەمى دىرىن، بوۋژاندەۋە (پىنەسانس - زىندوۋكرندەۋەى كەلەپوۋرى پەسەنى پابردوۋ)، بە ئەقل ئايىن لىكدانەۋە (إصلاحى دىنى (Reformation)، پۇشنگەرى (تنويرى) ۋە (شۇپشگىتپى (Revolution) قسان بۇ بگەم. بى گومان شاپرەگەكانى بىرى پىش مىژۋ بەروپوۋى زىتر خەيال ۋە ھەمە تا ئەقل ۋە ئاۋەز، چۈن مرقۇ - گریمان لە مرقۇنى بىنيادەرتالەۋە پىدا بىين - لەۋ تارىكولىلەى مىژۋودا، مىشكى

[illegible]

گل بداته وه و هر کاتى ويستى، بيته وه به رچاوى، هيتا بيته وه... واته:

ميشكى به جوړئ گه شهى كر دېي كه وينه له بهر كړنى لا بوويى به كاريكى
 ميكانيكى. دياره نه مه ش، وهك زانست ساغى كړيوه ته وه وا نه بووه،
 چونكه مړوف وه ختي بووه به خاوهنى نه م به هره و توانسته كه هه زاران
 سالى به سهردا تپه پيوه و ميشكى ته واوي گه شهى كړيوه. ميسريه كان تا
 (۱۰-۱۲) هه زار سال له مه وپيشيش كه زوريش پيشكه وتوو بوون، هيتا به
 خه تي ميرگل يفي چتيا ن ده نووسى كه له فينيقيه كانه وهى فيز ببوون. واته
 له قوناخي به رجه سته كړندا ده زيان. ميسريه كه نه يتوانيه مانا يه كي وهك،
 به نمونه: خوشه ويستى، سوز، هوش و تاد... به واژه، وهك نيتمه ناسايي
 نه مړو، ده ربړي. ماموستا جه لال هه نه ي كه بق خوي كوردي كه ركوكه،
 چهند سال له چين بوو، جاريكيان له خزمه تيدا بووم، ليم پرسى: نه ري چيني
 فيزيوي؟ فهرموي: كه م. گوتم نه گهر گهره كت وي بيژي وهشت واران
 نه واري، چوني ده نووسى و چوني ده لتي؟ له سهر كاغه نئ وينه ي وهك
 زه لاميك سه يواني به ده سته وه بي، بق كيشام، فهرموي، واته: باران
 ده بارئ.. گوتم نه ي نه گهر به گوتم بيژي؟ ده نكيكي ليوه هات وهك ده نكي
 باران ده چو ششش... نه هازه بوو نه گفه... به لام بؤت هه يه بپرسى:
 باشه حق نه مړو چينييه ك، ژاپونييه ك، سهره پاي نه وه كه وينه: واژه و
 ده سته واژه و پرسته ده نووسن، مانا نه وه نيه كه به هره ي بق مانا چوون،
 وينه ي چي ماددي له ميشكدا گلدا نه وهى نيه، وه لام نه وه يه كه نيتمه ش
 وهك: هر وه كو چيني و ژاپونييه كه واساين، كه بالنده يه ك، به نمونه
 پيشكه ده نووسين، به لام نيتمه ش و چينييه كه ش و ژاپونييه كه ش، فرق و

توفرمان له گډل مروفټيكي ميليوني سال له مه وپيشدا، نه و په كه نيمه
ميشكان په ك ميليونه سال بهر گوپان و گه شه كردن و گري و كولي و
هزاران خانه لي زياد بوون كه وتوو، نه و جا به م بهر په گه يشتوو، به لام
مروفټيكي پيش په ك ميليونه سال له چاو ميشكي نيمه دا ساده و خاو بووه.
زانست ساغی كړدو ته وه كه گيانله وهر په كه م جار له تاكه خانه په ك گورواوه،
وله لي پاش ميليونه ها سال نه و جا به م هم مو جوړ و پرنگ و ترح و تاد... په
گه يشتوو. نيمه، كه به نمونه پيتي A دهنوسين، هرگيز نه وده مان به بيردا
نايه، كه هم A په وينه ي سهری گا $AIFA = Faax$ - په ك بووه، پاشان به م
شيوه يه ي نه مړي لي هاتوو. يا چينييه ك پرسته ي "باران ده باري" به
وينه ي كابرايه ك سهيوانتيكي به ده ستوه بي و پي بكا، دهنوسي، هرگيز
كابرايه كي سهيوان به ده ستي وه پيوه چوي به بيردا نايه، هر وه ك نيمه كه
A دهنوسين وينه ي سهری گايه كمان به بيردا نايه... به راستي ليژده نه وده مان
به بيردا دي كه هر نيشانه يه كي كه مروف له گډل نه فرادي كومه له كه يدا له
سهری پي كه وتي، يا پي كه بكي، به ماناي هم چته يا نه و چته ي به كاري
هينابي يا به كاري ديتي، نه وده نماد، پر مزه و ديارده ي پرنگدانه وه ي
هرجه كي (المنعكس الشرطي) Conditinal reflection - په، كه زاناي نامتي
پهوس كړدوي به پامانه ي به ناوړيانگ. به مه هرچي چتي له ميشكي
مرفدا، وه ك كرمپيوته، هس، له نماد به ولواه چي دي نيه. سهرله به ري
زانباريه كاني مروف له دنيا دا له زانست، وه گشت پرسته كانيه وه، له
فلسفه، وه هم مو جوړه كانيه وه و له هونه ربه سهرله به ري
ترحه كانيه وه، چ وه ك مايه ي به رجه سته و بهرچاو و بي و بيست و چش و

لەش، ھەموو ھەر پەرمز و نمادن. ئەسلەن مرقوف بەم نیشانە و نماد و پەرمزە
 زۆر و زەوہ ندانەوہ بووہ بە ئاشنا و پۆشنای خۆیشی و غەیری خۆیشی کە
 وجوودە. بە قسە زۆروانییەت بیروپۆچوونی ھەرە کۆنی ئیترانی نەژادان بە
 خودای چاکە و خراپە زاندراوہ و گۆیا لە پەیدابوونی ئاریاییەکانەوہ تا
 سەرۆبەندی ساسانیان کەم و زۆر لە باو بووہ. ھەرۆھا لە ئیترانزەمین
 (ئیندرا) سەر بە میترا بووہ و خوداوہندی گشت بووہ. لە بەردەنووسیگەوہ
 کە لە سەرۆبەندی ھیتەکانەوہ لە ئاسیای گچکەدا دۆزراوہتەوہ دیاردییەک بۆ
 میترا کریاکە و میدراشیل (Midrashil) یان پی گوتسووہ کە لەوہ دەچی
 خوداوہندی تیرە و ھۆزە میتانی (Mitani) یەکان، واتە: جگە لە میترا لای
 میتانییەکان ئوراواناشیل (Urawanashil) یتکیش (ئۆرانۆس) لە پال میترا دا
 ھەبووہ و لە پەرتووی (فیدا) دا بە واروونە (دەمەوێو) نیوبراوہ. ھەروا
 (ناشا) و (نارتا) و (ریتا) و (ئاسفین) و (ناشادتیان) کە پاشانەکی بووگە وە
 (فایا) (با) لە کوردستاندا ھەبووگن. لە لوپستان کە لگامیش (وہ سەر مێشن،
 مەپ و وہ لەش (گا) کە لە نک کاسییەکان نیوہ خوداوہندی بووگە (لەلای
 کوردەکانی لوپستانی ئەمپۆ بە پلە ی خودایی گەیشت). کە لگامیش لە
 شیبوہی پیاویکدا یە کە دوو شاخی ھەبی، دوو شاخیش لەنیو کوردەواری و
 مۆزەپۆتامیادا نیشانە ی خوداوہندی بووہ. ئەم کە لگامیشە پارێزگاری
 چارەوێ و گەلەوێانی پەز و مەپومالەت بووہ. دیارە شوانکارەیی گەلەوێان و
 ئازەلاری تا سەت سالتیک لەمەوہریش لە زۆرینە ی زۆری کوردستاندا ھەر
 دەتگوت دەقاوہدق بە بالایی کوردەواری بڕابوو. ئەوجا بەش بە حالی
 مرقفگوراندن و ھیندە ی کە سەرکاری بە بیروپہوای کوردەوارییەوہ ھەبی،

نه‌وه‌یه که نه‌ه‌ورا ده پێشدا که یومەرت، مەردی (فانی)ی گوراندوه. به
 راستی، که باسی دوو‌رو‌درژی پ‌سکانی که یومەرت ده‌خوێنییه‌وه، نه‌وه‌هیت
 له‌ بۆ‌پوون ده‌بێته‌وه، که حیکایه‌تی نایه‌م گوراندن، زی‌تر به‌روبووی
 نوسخه‌یه‌کی زه‌ینی چۆ‌لگه‌پ و ده‌شت و ئارانانه تا ئی خه‌لکی چیاو‌کو‌و
 کو‌ساران.. نه‌تو‌هه‌ر وا به‌وانه‌ واژه‌ی (که‌ی) به‌ مانای پاشا، سه‌رگه‌وره
 (کو‌یخا، که‌یا، که‌ویواتو، خانو‌و) به‌ زۆ‌رینه‌ی زاره‌ کور‌دییه‌کان به‌ تاییه‌ت
 نه‌مه‌ی دواییان له‌ دملیدا، له‌ باوه‌. واژه‌ی "مه‌رت" مه‌ردم به‌ مانای خه‌لک،
 پیاو، پیاوی ئازا له‌ زۆ‌ر ناوچه‌ی کور‌دستان له‌ باوه‌، مه‌رده، له‌ ناوی
 "باوه‌مه‌رده" که‌ زۆ‌دی دالکه‌ و له‌ خوار سلێمانیه‌وه‌یه و قول‌ده‌رسی و
 باوه‌گێل‌دی له‌ ته‌که‌وه‌ن، تا وێستا که‌ش هه‌ر ماوه‌. ته‌نانه‌ت واژه‌ی (مه‌ردۆخ)
 یان (مه‌ردوک) که‌ نێوی خوداوه‌ندی بابل‌ستانه، تیره‌ی (مه‌ردۆخی) له
 کور‌دستاندا، هه‌ر له‌ مه‌رده‌وه‌ که‌ فته‌گه‌سه‌وه‌. وه‌ل‌ کاکه‌یه‌کانی سه‌ر به
 ئۆلی نه‌هلی هه‌ق، باوه‌ نایه‌م گوراندنیان، وه‌ک له‌ ته‌زکه‌ره‌ی نه‌علا‌دا
 نووسراوه‌ به‌م جۆ‌ره‌ی پایینی وێنه‌ کێشاوه‌: چون جیهان ئافه‌رین
 له‌ سه‌ره‌تای دنیا پ‌سکانده‌وه‌ له‌ پێشدا به‌ قووره‌تی ته‌واوی خۆی دو‌ر‌ت‌کی
 گوراند و له‌ ناو نه‌و دو‌پ‌دا پێنج وێنه‌ له‌ وێنه‌ی خۆی به‌ دیا‌رکه‌‌وتن و
 که‌ره‌می فه‌رمو‌و له‌ قووره‌ته‌وه‌، قوربانی ئاماده‌کرا و له‌ به‌زه‌ی خۆیه‌وه‌ ئاو
 ته‌یارکرا، له‌ پێنج وێنه‌کان به‌ کێکیان هه‌لستا، ده‌ستی راستی قوربانییه‌که‌ی
 بلێند کرد، "هه‌وه‌ل و ئاخ‌ر هه‌ر یار و یا هه‌ق"ی فه‌رمو‌و و دوعای خوێند و
 هوویان کێشا و قوربانیان کوشته‌وه‌ و فه‌رمانی فه‌رمو‌و، ئاو‌رئ هاته‌ گۆپئ و
 که‌نجینه‌یه‌کیان ده‌بن گه‌رووی قوربانییه‌که‌وه‌ ده‌رهانی و قوربانیان کو‌لاند و

هتنيان به سه رجه مياندا به شيبه وه و دوعايان كرد و هوويان كيشا و نه وچا پاش نه وه هزار و يهك ويته به دياركه وتن و ناويان گيڙا و له قووره ته وه سفره و خوان هات، سفره يان پاخست، قوريانيان هتنيان نيو جه مي، يهك له وان نيسكه كه ي پووتانده وه و نه وچا به شيبانه وه و دوعايان كرد. سه رله نوئ له قووره ته وه نياز هات، گوشت به شرايه وه، همديس دوعا خويندرا و پاشانه كي سفره و خوانيان پيچايه وه و ديسانه كي دوعايان كرد. پاشانه كي ناو گيڙدرا، نه وچا ده ستيان شويشت و ديسانه كي دوعايان كرد و دوايي دوعاي قه بزبان كرد پاشان يهك تنوكه نوور له هه نيه ي يهك له وان چكيا و بوو به گويز و خرايه نيو جه مي و كه رهمي فرموو برپيار وايه كه هه زده هزار عالم نيجاد كرئ، فرماني فرموو له قووره ته وه قه والي "سپ مه په زده" هات كه هزار و يهك مؤر به ناوي خوداوه ندي عالمه وه له بابته تي خيوي نه م گويزه له سه ر قه واله كه به دياركه وتن، پاش نه وه هر به قووره تي ته واوي خوي له ويته كه نزيك بقوه و دوپ (سروري) ي تايه ن پيوار بوو خوداوه ندي هر هه بووه گه و هر نه وي و تاق و ته نيا، هر خوي ماگه وه. هه فتا هزار سال پابرد و خوداوه ندي عالمه ميس دوپكي نه فراند و له ناو نه و دوپه دا ۷ ويته ي خوي ديتن و پاشان ۲۱ ويته به دياركه وتن و پاشنه كي ۴۱ ويته به دياركه وتن و پاش نه ودهش نه وچا دوپ پيوار (غيب) بوو و خوداوه ندي گيتيش خوي له نيو گيتي ده رووندا به ته ني ديت (فرموي: (ليس في الدار غيرة الديار). (غيره الديار) نووسراوه، هه له يه، ده بوا (غير الديار) بلئ، واته: له خوي زير كهس له مالي نيه. دواي نه وه، هه فتا هزار ساليش به سه ر چوو، دوپكي گوراند و له نيو جيهاني

ده روونیدا گوورا و له نیتو نه و دوپړه دا حه فده وینه و پاشان سی و حهوت
 وینه دیتن و پاش نه وهی چل و حهوت وینه دیتن، دواى نه وه خوی به
 حهوتا و دوو وینه دیتن و نه و جا پاشانه کی دوپړه که بق خوی غیب و پیتوار
 بوو و بق خۆشی به تاقى ته نى مایه وه و حه فتا هه زار سالى دیکه ش
 به سه رچوو و نه و جا فه رمایشنى فه رموو: دوپړک گوورا و خوی له نیتو نه و
 دوپړه دا به سیسه د و شیت وینه دیت. پاشان خوی به چوار سه د و چل و
 چوار ویتان دیت و هم مدیس فه رمانى فه رموو: دوپړه که پیتوار بوو و بق خۆشی
 به تاقى ته نى مایه وه و حه فتا هه زار سال پابرد و په روه ردگاری جیهان
 فه رمانى فه رموو: دوپړک گوورا و خوی ده نیتو نه و دوپړه دا به حه فتا هه زار
 وینه دیت و هم مدیس نه و دوپړه پیتوار بوو، حه فتا هه زار سالى دیکه
 به سه رچوو، خوداوه ندی گیتی فه رمانى فه رموو: دوپړک گوورا و خوی له
 نیتوان نه و دوپړه دا به تۆسه ت و نه وه ت و تۆ وینه دیت و پاشانه کی له سه ت و
 بیست و چار هه زار وینه دا خوی نواند و هم مدیس فه رمانى فه رموو: نه و
 دوپړه ش پیتوار بوو و دیسانه وه خوی به تاقى ته نى دیته وه، نه و جا پاش
 چه ندین هه زار سال ده گه ل خۆیدا له قسه و وتووێژ و سه یر و سه یراندا بوو و
 ویستى خوی له سه رله به یری بوونه و ه ران ناشکرا کا که له نووری پاکى خوی
 دوپړدانه یه کی ده شپوهی چرای پسکاند و شیتست هه زار سال ده گه ل زاتى
 پاکى خۆیدا له گه شتوگوزار و سه یراندا بوو و هیچ بوونه وه ری حه ددی بوونی
 له پپش ویدا نه بوو و نییه که بغامى یان فامیده بى کوو بووه و چۆن بووه و
 چۆنه. نه و جا له که ره مى ته وایى خۆیا چار دانه نووری له نووری پاکى خۆ
 چکاند و جبرائیل و میکائیل و ئیسرافیل و عیذرئیل له و نووره نه فیسه ن و

ئەو چراپەش بوو بە ئاو و لەوی چار دانە نووری دە شتووی گەواهیتری
 نەسمراو پەسکەند و لەو گەواهیترانە یەکیان بوو بە ئاو کە سەرلەبەری عالەمی
 حالّ وایارە، ھەموو ئاو بوو و شتەست ھەزار سالی دیکە جیھان ھەموو ھەر
 ئاو بوو و بۆ خۆی دەگەلّ ئەو ئاوە لە گەشتوگوزار و سەیراندا بوو، پاشا
 ئەو "ساجی نار"ی ئەفراند کە ئاوی بە کولین ھێنا و ئاوەکە وەک کەفی
 دەریای لیّات و پاشانەکی کەفی پی بنناوە و ھەلّی لەو ئاوە بلێند بوو،
 بوو بە ھەور و لە ئاسمان قەتیس و ھەستا تا بۆ ھەمیشە ببی بەچی و لە ھەوای
 ئەو ئاوە بای گووړاند کە ھەوران و ھەموو جۆر بێخی، ئەو چا پراوەستان و
 پۆشتنی ھەور بە دەستی بایە و وەک چۆن مەووف پۆھی لە قالدبا ھەس،
 ئەوژی لە ھوکی پۆخداوە و شکی ھەور دە شتووی بێژینگە و ھەر بۆ
 وەیش ئاو دەبارینی. فەرمان بە کەف درا کە ئارام بگرە، کەف ئارامی گرت
 و ھاتە سەر زەوین و سەبری ئارام گرتنی نەبوو. لەو سی گەواهیترە کە
 ھەبوون کێوکانی بۆ لەنگەرگرتنی زەوین و تەپە و تەلان ئەفراند و لە
 دلاوایی خوداوەندی شکۆدار بۆ خۆی دەبوا لە ھەور کە کاری وی
 ئاوەلگرییە، باران ببارینی و کۆ و کۆساران تەپی بۆ خۆ پاکێشن و کاتیکی
 نە دیتە خواری، ئاوی لیّات ھەلّنج و بۆ بنەوێ برێژن، تا ئاو لە کانیاوانرا
 بپوا، کەچی سەریاری ئەو ھەموو ھەول و دەولە، لەنگەری زەوین دا بین
 نەکرا، ئەو چا کەرەمی فەرموو کە ئەی زەمین ئارام بگرە، زەوین بە زمانی
 پەرچوو بە عەززی پراگەیاندا کە ئەی دین و ئیمانم ئەو نانموودییە چیی تێدا
 بەستە یە کە لە قوورەتیی تەواوی خۆت پازاندووە تەو و دووھم بە چی
 ئومێدە کەوێ ئارام بگریم؟ پادشای بی ھاوتا کەرەمی دەربارە نواند،

فرموی: ددانت به داماوایی خۆتدا ناو به م جوړه خۆت عه رزت کرد، ده برؤ
 وا مز و پاداشتی تۆ نه وه به که جینی نه ولایا و نه وسیا بی و هیچ پاژتکت له
 کړنوش بردن له بۆ مه خالی نه بی و همیشه جینگه ی کړنوشی خه لک به،
 جینگه ی چاکه و خراپه، مرتکانی و له گولئی پرهنگینت ته ژه که م، مومته نین
 به، ناوه که ی دیکه شت مومته نه نه (جینی دلنیا بی)، نیدی زه وین به م نومیده
 له نگره ی گرت و هیوری و داسه کنی و ستاری گرت، وه لی هه ر له که ف و کول
 و شه پۆلدا بوو. شای جیهان ده گهل چار مه لایه که تی نسیژیکیدای
 پوښشتبوون، له پر نوارییان زاتی پاکی هه زده تی په زیار، که خاتوون قیام
 (قیامت) به به پواله ت کولیچه یه کی له نیو ده ریا ده رهینا و بۆ خزمه تی
 پادشای جیهانی هاورد، پادشای جیهان فرهانی فرموو، ده گهل چار
 مه لایه که تدا جه میان گرت و به شیبانه وه و دوعایان خویند و هوویان کیشا،
 هه نگین زه مین و ناسمان هیورین و نارامیان گرت و ناسمان بوو به و
 کولیچه یه و ده بن زه ویندا گابه ردیکی دروست کرد و ده بن گابه رده که دا
 فریشته یه کی خولقاند که هه ردو ده سستی وه که نه ستونده ک وه بن
 گابه رده که ی دان و ده بن پئی فریشته که دا گایه کی گووراند و پئی فریشته که
 به شاخی گاوه گیر بوو و گای له سه ر پشستی ماسی راگرت و ماسیه که شی
 له ناو ناو راگرت و ده بن ناوی گابه ردیکی دانا و گابه رد له سه ر بایه و با له
 قووره تی خوداوه نده وه له که پوخولدا یه، به م ته رزه خوداوه ند هه ر یه که ی
 ده جینگایه کیدا راگرتووه و چتاقیان له که ره می فره وانی وی بی به هره نابین
 و نه وجا هه رحوت ته وه قه ی ناسمانی دروست کرد و هه ر ته وه قه یی بوو وه
 چه ند ثیقلمی و له هه ر ثیقلمیکدا چه ندین هه زار بووه نه وه ر له ده ریایی و

به ژده کی جییان هه س که جگه له زاتی پاکی که سیکی لی باخوه و نیه و هه
 گرۆیه که به هویای شوینتیکه وهن، وه لی پئی هه ئو پتیه و مه نزل هه هه مان
 مه نزل. ده بی موقوف تی بگا که دارایه که بتوانی هه ژده هه زار سه سه له سه سه
 شاخی گایه که جی بکاته وه و بزانی که نه م کارگه یه بی کارگوزار نیه، بۆچی
 به بیتوو ده سه سه به هه پتیه کدا بکا؟ له پریشکی نه و ناوری ساجه که به
 دیار که وت، ناوری گووردان له سه سه زه وین جی به ویش دا که پافه و شروقه ی
 ناکه ین، نیتویان لی نا دۆزه و له گه واهیری دیکه ناسمانی خولقاند، که
 جیهانی بالایه و به زه که و دۆزه کی له زه وین زیتردا و نارایشت و په ونه قی
 پتردا و له پتیه ی نووری پاکی، نه ستیره و مانگ و پۆژی نه فراند و هه
 یه که یانی به زه و زیتوهران پازانده وه و خوری له بق پووناکیی پۆژ که
 خه لکوخوای جیهان هه ریه که سه سه وه کاریکن و ده بی وه نه نجامی بگه یه نن،
 خولقاند و مانگی له بق پۆشناایی شه و و نه ستیره کانی هه ریه که بق کاری
 گووردان چ له بق پووناکی، چ له بق نه زمونی ستیره ناسان و کاره یلی که له
 نه خته ران ده که ونه وه و شه و و پۆژی دانا و نه مانه شیه هه ریه که وه
 کاریکه وه به ست، تا خه لک دلیان ته نگ نه وی و وه په ز نه بن، چون نه گه ر
 دنیا هه میشه پۆژ با، خه لک وه په حه تی نه ده ژیان و نه گه سه سه رومر دنیا هه ر
 شه ویش با، هه مدیس کاره که هیچی تیدا به ست نه ده بوو. له پتیه وه نه م
 جیهانه ی پازانده وه و به پای کاملی خۆی هه مووی به دیار که وت و کات و
 سه عاتی دانا و چارورزه ی رانا و زانایانی سه رسامی نه و مانایه کرد و
 به هه شتی له گه واهیری دیکه که گه واهیری زانسته و له وی چکیا بوو، پازاوه
 کرد و جبه ره ثیلی داوا نه فرموو تا پاش سی هه زار سال، نیتویراو فه رمانی

فرموو: که نهی چه بره نیل تو کی و من کیتم؟ چون له سه پرشتهی خوی
 باخه بر نه بوو، بی باکانه گوتی: تو توئی و من منم، تا نه وه بوو که تا سی
 هزار سالی دیکه ی لی وه پکدا چوو، دووری خسته وه پاش سی هزار سال
 وه که پایه حوزوور، فرمووی تو کی و من کیتم؟ همدیس وه رام وه هه مان
 تاس و هه مام، تا چه ندین هزار سال پابرد. پاشانه کی فرمانی فرموو که
 نهی چه بره نیل نه تو سهیرانی لامه کانت پی دهوی، هه پو، گشت و گوزاری
 لامه کانی خوت بکه. جبرائیل به فرمانی پهروه ردگاری مه زن وه په یجوی
 ناچی (لامکان) کهوت، تا پاش سی هزار سالی دیکه به ولاتی گه یشته که له
 ده ریای توفیانوسدا بوو، چاری به رجه ستانه پی کهوت که به رمالی پیروزی
 له سهرده ریا پائیکست و ده گه ل ده ریای بیاندا له سهیر و سوجه تدا بوو، بی
 نه ده بانه لیتی چو پیشی و چاو قایمانه هاته گوشتار، که نه تو کیتی و نه من
 کیتم؟ نه وه سی هزار ساله له سهیر و سه فای به ژ و ده ریای جیهاندام و
 چاوم به که سی نه کهوت، هه هینده ی به خوزانی توو په بوو به گوشه ی
 نیگایه ک په پوبالی به جاری هه لپرووژا، واته: تی بکه که بی نه ده بی له
 مه نزلتی هه قدا سزای نه مه یه، نه وه بوو تا سی هزار سالی دیکه بی په پوبال،
 بوو به مه له وانی سهرده ریا، پاشانه کی وه هزار ناری عه لی و پرای عه رزی
 خزمه تی بکا، بق گونا می پابردوی لی بوردنی خواست و به دامایی ته واوه وه
 پوی نه ده بی به ره و نه و خاوهن مروه ته نا، که نامان هزار نامان، نهی دین
 و نیمانم نه تو خاوهن که ره م و کانی مه رحه مت و مایه ی به زه بیت، زوانی
 ده سته پاچه توانستی داوی لی بوردنی نییه نامان بخوانی. خاوهن به زه و
 مروه گوشه نیگای چاکه ی وه کرد و له ده ریای بی پایانی چاکه، ده رکه ی

خوانی به خششی ناوه له کرد و له گوناھی پابردوی خوش بوو: که نهی
 جبرائیل نه گه ر نه فرانکاری مه زن پرسى من کیم و تو کیتی، عه زى بکه، بى
 هاوتا توى و نه فرانکار و په روه ردگارى مه زن هه ر توى و نه من که مینه ی بهر
 ده رکه ت، جبرائیل و تو خودای هه ژده هه زار جیهانی، نه من که مینه ی
 جیهانی تۆم. نه گه ر جارێکی دیکه ی پرسیبه وه که تۆم بۆچی نه فراند؟
 عه زى بکه نه ی دین و نیمانم، منت بۆ نه وه گووړاند که بته رستم و
 بهنده یه کی که مینه ی تۆ بم، به لام نومیدوارم که لیم خوش بى و به گوناھی
 خۆم ده گه ل نه کى. جا، نه و جارێکی دیکه که جبرائیل بهر نیگای فه یزى
 خوداوه ند که وت و خۆی ناسیبه وه و خودای خۆی ناسیبه وه. به ترس و
 له رزه وه ی عه رز کرد که نه ی پێشاندهرى پێگای ونبووان و نه ی خاوه ن
 که مالى پوو له راستییان، به هه ققى زاتى بى زه والت، وىستومه تى بگه م که
 تو کیتی؟ خاوه ن مایه ی به زه، که ره مى فه رموو، که جگه له خودا خۆم،
 که س له زاتى من خه به رى نییه، جبرائیل سه رى گوێبه فه رمانیى داهیتا به وه
 و مه ره خه س بوو و نه و جا هاته بهر نیگای خاوه نی جیهان و دروستکه رى
 نایه م، پاشان ده نگى له پێوارپا هات، نه ی جبرائیل بێژه یانه لالا، جبرائیل به
 فه رمانى جیهانئا فه رین یانه لالای گوت و خوداوه ندى جیهان به و چوار پێژه
 نووره ی خۆی که له جبرائیلدا به رجه سته بوو، به و ته رزى یه که م جار، به و
 ته رزه ی که پێى هیدایه تى بۆ ناشکرا بوو، عه زى فه رموو: ئافه رم له
 مامۆستا بى، تو که سه رى گوێ به فه رمانى و زوانى داماویت بۆ نه م ده رگایه
 داهیتا، سوێند به زاتى مه زم و جوانى میژان تۆم کرد به به رپرسى نه مینى
 کاروبارى پووحانى و له شه کى. نه و جا، جبرائیل به کپنووشدا هات، سپاسى

بئى ھاۋقاي بەجى ھيئا، خوداۋەند فەرمانى فەرموو، ھەفتا ھەزار مەلایەكەتى
 لەخۆ نزیكەنى پىسكەند، لە پێژەى پووناكىي خۆى خۆرى و خولامانى گورداند
 و چەندىن ھەزار فریشتەى پىسكەند، جېرائیل عەرزى كرد: ئەى پەرۋەردگار،
 ھۆى ئەفراندنى ئەم كەمىنانە چەس، چ كاروبارىكیان دەعوڊە دىخى؟ دەنگ
 ھات، ئەى جېرائیل سوپىند بە زاتى گەورەم كە ژمارەى ئەمانە تەنھا زاتى
 خاوەن شكۆ دەيزانى، فەرمانى دا: كە سەرىاكى مەلایەكەتانى نزیك بپۆن بۆ
 سەر زەوین، لە وێرا بەھەشت ھەلگرن و بۆ ئاسمانى بەرن. ھەركە ھاتنە
 سەر زەوین، ھەزار كروكۆششتیان بە خەرج دا، بەھەشت لە جىي خۆ
 نەدەبزووت و ھىزى ھەر مەلایەكەتى سەد ھەزار بوو، لە ھەزار مەلایەكەت
 زىتر لىي نەوین، ديسان ھەر نەبزووت. دەنگ ھات: كە ئەى بەھەشت يانى
 چى نابزوىي؟ ئەتۆم بۆ جىھانى بالا ھيئان فەرمان داو، بەھەشت بە
 فەرمانى خاوەنمىننەت بە زمان ھات: كە ئەى پەرۋەردگار، بەچى
 ئومىددارىيەكەوہ ببزوىم. تۆ پىم نايەئى ئەفراندنى ئەم كەمىنەى بەرچى
 بوو؟ ھەرۋەھا شتى بئى گورد و بئى ھىز چ سوودىكى ھەس؟ دەنگ ھات: كە
 ئەمە وايە، واتە: دەبئى ئەفراندەيەك بناقرىنم و ئىوہ بكم بە فەرمانپەرۋاى و
 بە سەريان پابگن: مىكائیل پىيەر، ئيسرافىل دەفقرەدارى چاكە و خراپە
 نووسىن و عىزرائىلىش بۆ گيان كىشان، جېرائیل ئامانى كىشا و عەرزى وانى
 كرد: ئەى دىن و ئىمانم، ئەوہ تا عىزرائىل گوتپاىەلەيت ناكا و ئەتۆ كە ئەم
 بوونەوہرە دەگووړىنى و ئەمانە دەكەى بە پىپرەو و پىنما و دەفقرەدار، ئايا
 ئەمانە چاكە دەكەن؟ دەبئى ئەمانە چوار پىر بە شەفاعەتخوانى خۆيان بىتن
 كە چاكە و گرفتەر و پىنيان پايى بئى. باشە، ئەم كەمىنانەت بە

شه فاعه تخوازی وان فەرموو، ئەدی کرا؟ پاشان دارندهی جیهان و سازندهی
 ئایەم، بە تەوەججوهی سەرپێژی (فیض)، لە عیزرائیلی نواری، عیزرائیل بوو
 بە دوو بەشەوه، هەر یەکەیان لە جۆری یەکدی و لە نێوان هەرتکابدا دوو
 نوور هەل تۆقین و وەکو کولیچە یەکیان لێهات. فەرمووی: ئەم وێنە یەم کە لە
 عیزرائیل جودا بۆتەوه، کرد بە خاتوونی پۆژی قیامەتی و دەبێ لە پۆژی
 قیامەتی ئەویش بە شه فاعه تخواز بێژن و عیزرائیلیش کرد بە گیان سێن...
 بەزەشم بە پەزیاردا هاتەوه، ئەم کولیچە (بەپکە) یەش خەلاتی ئەو بێ و
 هەر لە بەر هەندیکەش زەوین و ئاسمان لە و کولیچە یەس و کانی گیانانیش
 هەر لەوێیە، کە تۆش بە و جۆرەت قسە کرد، بە هەققی یەکتایی خۆم و
 جوانیی مرق، هەرچی بەرە ی هەق ناس و یەک پەنگ و دڵسۆز هەن و سەد و
 بیست و چوار هەزار نۆتفە ی پێتفە مەرایەتی هەن و هەلوژێردە ی تەواون،
 مەنزل و واری وانم بەرە و پووی تۆ کردۆتەوه. ئەوجا بارەگا بەم ئومێدوارییە
 بێند بوو و دە جیی خۆدا تویتکە ی گرت و پاشان هەندێ فەرمانی بە
 جبرائیل فەرموو: کە بێژ لە زەوین چنگی خاک بێرە، جبرائیل بە فەرمانی
 خودلوەندی مەزن چوو چنگی خاکی هەلگرت، زەوین وەناله و زاری کەوت و
 جبرائیل پۆیشت و وەگەر، گوتی خوداوەند، زەوین دەنالی و دەگریا بۆیە
 خاکم نەهێنا. پاشان میکائیلی نارد، ئەوژی هەر بەوی تەحەری، پاشی ئەو
 ئیسرافیل شاند، ئەوژی هەر بەوی جۆری، پششت وی ئەو عیزرائیل شاند،
 عیزرائیل چوو، قەبزەکا شاخ شانی، زەمین ناله و زاری کر، گۆت فەرمانا
 خوداوەندی جەببیارە، خاکی پیشانی نیگای پووناکی پێپۆزی خواوەنکار دا،
 کەرەمی فەرموو، مادامێکی ئەتۆ ئەو خاکەت شانی و بەزەت بەزەویندا

نه هاته وه، وا كړمى به گيانكښتى وان، خاكه كې به هه زړه تى جبرائيل دا
 و فرمانى دا، بړو قالبى نايه م به هه مان شتوه، كه له شتوه ئى مه بچى ته يار
 و ناماده كه. هه زړه هه زار جيهان له م شتوه يه و برتښ له هه ر پټنج
 به ردى عبا، ده بى له م وټنه يه دا زاتى وان به ته واوه تى به ديار كه ون، هه
 بويه هه نيه نټوى خودايه و هه ربوو لټو نټوى محمه د و چاو نټوى عالى و
 بړوى پاست نټوى نيمامى حه سن و بړوى چه پ نټوى نيمامى حوسه ين و
 پوخسارى نټوى فاتيمه يه و هه ر له بهر هه ندييه كه نوورى جيهان نافرين له
 سيفه تدايه. هه ننگى جبرائيل به فرمانى په روه ردگارى مه زن قالبى ناده مى
 ساز كرد، سه روسوړه تى مړو، هه ر يه كه تا چل پوژ به ناكام گه يشت و
 نوورى هه زړه تى محمه دى له هه نيه ي ويدا چه سپاند و فرمانى به گيان
 فرموو: كه هه پو نه و قالبه وه. گيان جيگا يه كى تاريكى به رچاو كه وت،
 گوټى، په روه ردگار نه وه قه د به نسيبى كه س نه بى، تا له دوورپا نوپى، هه
 هه مان نوورى نه و سه روه ردى ده قالبى مړوى نټخست، گيان به چالاكى
 ته واوه وه له قالبى نايه مدا دامه زرا و تا زه مانټك كه نايه م هيمان به بزووت
 نه كه وتبوو، فرمانى فرموو: نه ي جبرائيل، بسا نايه م جووت بن، له
 په راسوى چه پړا حه واى گورراند، نه وسا نايه م وه بزفت كه فت، فرمانى به
 سه رله به رى مه لايه كه تان فرموو: كړنووشى بؤ بټرن. نيدى سه رله به ريان
 كړنووشيان بؤ نايه م برد، جگه له ده ركړياگى ده رگاي خوداوه ند كه سه رى
 بؤ فرمووده ي پادشاي جيهان دانه نواند. خو لاسه ي قسه، كه نايه م گوټى
 له م وتووژانه بوو، هه زړه تى جبرائيل به نايه مى پاگه يانده وو، كه، ميوانكي
 دى نيشان به و نيشان كه چاوى نټرگسى و پيشى دوو فليقانه يه. نيدى

ئەو دەبوو، پۆڭژىك ئايەم لەناكاو شاسوارىك و پىادەيەكى ھەژارى دەرويش
 سەروسىماي تەورزىن بە نەپەى شانەو لەپىشدا قووت بوونەو، ئايەم چوو
 دەستە پىشمەى ئەسپەكەى گرت و شاسوار لە ئەسپ ھاتە خواری و بوو بە
 ميان و باسى ئەم ميانەش بەم پەنگەيە. "گەمى بىندە گەمى خالق كە مايم
 كە مايم" كاوى بەندە كاوى خالق كە ئىمەين كە ئىمەين. ئەمە دەقى بە
 كوردىي تەزكەرەى ئەعلا. ئەمەى دوايى دەقىكى كوردىي جىهان گوراندنى
 شىوہەژارى باكورىيە، كە لە سالى (١٩٣٩) دا، قەناتى كوردۆ، لە زارى عەلۆى
 تەمەن (٩١) سالى، لە گوندى تىسىل، ناوچەى ناخالكالان، كۆمارى
 گورجستانى دەردەست كردووە و نووسىووەتووە. ئەم دەقە لە زىمنى
 وتارىكد، كە ئەندامى كاراي كۆپى زانىارى كورد، پروفىسۆر ق. كوردۆ بە
 سەرناوى "ل بابەت نفيسكارا، زمان و ئەلفبايى پەرتوكىت دىنى ئىزىدياتى"
 لە كۆڤارى كۆپى زانىارى كورددا، بەرگى يەكەم، سالى (١٩٧٢) دا پاش
 ئەوەى داوا لە شوگور مستەفا كراوہ كە لە نووسىنى كوردىيەوہى وەگورپتە
 سەر پىت و پىنووسى كوردى - عەرەبى و كورتەيەكى بۆ بنووسى، بەلۆى
 كردۆتەوہ و بەندە وا لىزەدا دووبارە دەقەكە بەلۆ دەكەمەوہ و مەبەستم لە
 بەلۆكردنەوہشى ئەوہى كە جگە لە دەقى "تەزكەرەى ئەعلا" كە بە بەرەوى
 مەماكەكەى بە شىوہەى كوردىي گۆرانى بوو و كراوہ بە فارسى، دەقىكى
 دىكەى نووسراوى سەرچاوەكانى بىر-ى كوردەوارى، بىخەمە پىش چاوى
 خويندەى كورد و دەگەل ئىوہەوێكى بىروپىوا ئاينىيەكەى لەمەر "چۆن دنيا
 گوراز" سووكە بەراوردى بىكەم و دياردى بۆ بىروپىوا ناوچەقەكانى
 كوردەوارى لە نىگای زانستەوہ بىكەم، ئەمەش دەقەكەيە:

قه ولی سورا نه فرینا دونیا یییا
 په بی دونیا هه بوو تاری،
 تیدا تونه بوون مشک و ماری،
 ته زیندی کر ته زه حالی،
 چ نه ما گول ژی باری.
 یاره بی، تو هؤستایی که ریمی،
 ته قه کر دی و دریا تاری،
 تو هؤستایی هر تشستی،
 بهوشت چی کر په نگه بی،
 نه رد و نه زمان تونه بوون،
 دونیا فرهه بی بیه بوو،
 ئیسان و هه یوان ژی تونه بوون،
 ته خا لی ساز کر،
 د به حرده ته نی هه بوو دوپ،
 نه دیماشییا، نه دیمه شییا،
 ته خاش پوچ نانی بهر،
 نوورا خا لی په یدا کر،
 گوشت و پوچ هاتنه بهر،
 نوورا چافان لی هاته دهر،
 ده ست و پی کره له ش،
 لی شیرن کر گوژ و بیژ،

خودافه ندى مه هۆستايى په حمانى،
 پى و ده رگه يى نونيايى فه کر،
 هه ر تشت ژ مه پړا ده رثانى،
 بوو بهوشت نهر د و ئافانى،
 خودافه ندى مه تشتى دناسه،
 بويا که سى ژى کر نه ساسه،
 ژى په پيدا کر مېرى خاسه،
 گوت: "نه فا هى نه به سه"
 .دوې ژ هه يبه تا ئيزدان هنجنى،
 تاقت نه کر، هلکه پى،
 ژ په نگى ئيسان خه ملی،
 سؤر و سپى لى هتورى؛
 ئيزدانى مه ب په حمانى،
 حوسن و جه مال ژ مه پړا ئانى،
 ده ستور دا قه له مى قوده رتې،
 نه م ئافيتن ناف سويا موبه تې،
 هافين ئافيته به حرې، به حر پى مه يانى،
 ده خانه ك ژى ده ر خوه نى،
 چارده ته به ق نهر د و نه زمان پى نژنى،
 ئيزدانى مه دوې ده رثانى،
 موبه ت ئافيته نافي،

ژئې په پيدا كړ دوو چافې،
 ژئې حه پكې په پ ټافې،
 ټاف ژ دوپې حه پكې،
 بوو به حرا بې سهرې بې بڼې،
 بې پې و بې دهرې.
 نيزدانې مه سهر بهرې گه پې،
 نيزدانې مه سه فينه چې كړ،
 نيسان حه يوان ته ير و توو،
 جوت ب جوت ل سه فينې سپاركر.
 خوداوهندې مه سه فينه سهره،
 سه ريكي دگه په چاركه ناره،
 سه فينه قول بوو، ټاف كه ته سهره،
 ماري خه ري خا دانه بهره،
 خوداوهندې مه سه فينه ټاوت،
 ژ كه نار چوو بهر كه نار،
 ټاوت ته لاليشې گوت: "هق بهره".
 سولتان نيزدي خوهش پټيه ره،
 لاليش كو پكنې به شه ره،
 نها نيزدي ژئې خه بهره،
 يا ره بې، بانگ دكم شېخې مه زن،
 چاف كانې، ټاف ژئې دزين،

یا ره بی ته دنیا چی کر، دنیا ب خیر،
 نیسان تیدا دژین ب تیر،
 شه قیت رهش، شه قیت تاری،
 جی نه ما گول ژئی بارین،
 خودافه ندی، که ریم و په حمان،
 کره پکن نه رد و نه زمان.
 دا بهر مه پوچ و زمان،
 خودافه ندی مه په بل سه مه د،
 نه فراندن شهش ملیا که ت،
 جودا کر دژ و جنه ت.
 خودافه ندی مه نه رد چی کر، نه زمان گوهاستن،
 مجاله نه ردی ب پاستن، توبه تا قهزا گوهاستن
 ل گونه هباران بوو روهستن،
 چقاس خودافه ندی مه دنیا دکر سه فهره،
 سه خر دکر دار و بهره،
 پی نژنینه پکنی مه خبه ره،
 خودافه ندی مه هوستا بهره،
 لالیش ژودا نانی خواره،
 لالیش بوو خاش جی و واره،
 ل نه ردی شین بوو نه باته،
 پی زه یزی رتندی قنیا ته.

خودافه ندئ مه په حماني،
 چار قسم ژ مه پړا داني،
 پي حه بييا نادم نژني،
 خودافه ندئ مه په حماني،
 چار قسم ل پوو نني داني،
 يه ك ناهه يه ك تووره،
 يه ك ناخه، يه ك ژي ناگره .
 خودافه ندئ مه ب په حمه،
 ديار كر ساز و قودوومه،
 هافينه نادم هه فسوور زور تخووبه،
 هه فسوور كه پييا، هات هندافه،
 غالبا نادم مابوو بي كافه،
 گو: پوحو، چما ناچي ناهه؟
 خودافه ندئ مه قودره ته،
 زه ياندي چقاس خولياقه ته،
 ژيړا چي كر دوژ و جنه ته،
 خدافه ندئ مه نرد چي كر، نه زمان گوهاستن،
 مه جالا نردئ ب پاستن،
 نوبه تا قه زرا پاستن، ژ نيسان قه نجيتي خاستن،
 لاليش ژ نه زمان دهاته،
 نرد شين دبوو گيها ته،

پي چهران چقاس قنيا ته،
 خودافه ندي مه نيني کر نه ساسه،
 شه مبي بپي کراسه،
 چارشه مي کر خلاسه،
 هه فسه د سال پاش هه فسور هات دوا نکاسه،
 هه فسه د سالي ژ بهري ناده م ژماره،
 نه ردی خارا نه گرتي شياره،
 هه تا لاليشا نووري نافدا هنارا، و
 باندا پوچ هه ردی،
 هات و چوو بهري،
 نوورا مزيه تي هنکافته سهري؛
 هات غالبی ناده مدا هتوري؛
 خودافه ندي مه په حماني،
 کاسا سوپي ژ ناده مپا ناني،
 ناف ژ کاسي فه خار، فه ژي يا،
 جيذا مه ست بوو، هه ژي يا، گوشت ژي خاست وي پوحي،
 خوین ل جاني وي گه وپي،
 خيره ت که ته ناف سهري،
 ناده م خار ژ وي کاسي،
 سوپا کاسي خاش لي تي،
 که ره مه تا کاسي گيهيشتي، بهوشتي،

مه له كا ملي وی گرت، نافیته بهوشتی.
 ئاده م ژ کاسی فه دڅاره،
 که ره مه تا کاسی پیتا دیاره،
 خا بیتزی، بوو هشیاره،
 گژ: "نه ف نه رد چ خاشه"
 گیهایی شین سر گه شه،
 پوژ پوژا میړی که له شه.
 خودا فه ندی مه په حماني،
 ژ مه را که ره مه ک ناني،
 ده م و ده زگی باش داني.
 هه ی ئاده مو پوژ دني،
 هه رد م بکه نیعماني،
 خودا وه ند نه خلاص کرن ژ توفاني،
 گه لی مریدان بکن کاری،
 خیرا قودره تی ژ ژود باری،
 خا دوورخن ژ نه یاری،
 که ره مه تا خودا فه ندی مه هاته خواری،
 نه رد و نه زمان ددن خیری،
 هوین ژی بین خودانی خیری،
 قهت ژ بیر نه کن فی خه به ری.
 شیکړنه وه ی ده قه کان و نه نجامگری

یەكەم: بیروبوایەكان شەقل و مۆردەى ئەفسانە نامەزبان بە ئاشكرا پێوە زەق و نۆپ دیارە. ئەوجا با لە بەراوردکردنێكى خەست و خۆلدا دە نیتوان ئەم دوو دەقە لە مێژینە یەدا، دیاردی بۆ هیندى بیروبووا ناوچە قەكانى كوردەوارى بكەم: (۱) بیروبوای دۇناودۆن Pantheism = حلول = تناسخ = كلێشه گۆپى = وحدەتى وجود = وحدەتى مەوجود = یەكتایی فیزیک و میتافیزیک هەموو لە زاراوەى Pantheism دا كۆدەبنەو. ئەم زاراوە یە لە دوو واژە پێك هاتووە: Pan، كۆپى هێرمیس، خوداوەندى لێرەوار و جەنگەلستان و نۆزان و لەوەرگا و چێرەگایان و پارێزگارى شفا و گافان و نێچیرفانانە. یۆنانییان Pan – یان دە شپوشكلى پموزنێكى ناشیرنى كرىتى كۆلكن و شاخدارى پدیندریزى كە نهیتى سامناكى زەندەقچۆینى زالۆتەقینى بە بەرچا و دینا. هەروەسا ئى، بە مانای "هەموو چت دەنیو ئاخن" بە مانای "سەر بە هەموو چت بوون" دى و دەبى بە پێشگر، وەك Pandetia پاندیتیا و پانزویتیا Panzoetia. جا ئەم Pantheism، لە Pan + theos، خودا، پێك هاتووە. لە پووی مانای فەلسەفییەو واته: یەكتابوونی جیهان لەگەل خوداوەنددا. فەیلەسووف نینگلیسى ج. تۆلاند (۱۷۰۵) زاراوەى Pantaeist ی هینایە نیتو زانستەو، بەلام هەرچى زاراوەى Pantheism تىۆلۆجى ئیندەرلاند، خەنیمى وى 1709 (Fai. j) بەكارى هیناوە. هەندى جار مەیلی ناتورالیستانە، بیروبوای ئەوانەى لە خۆپسك بەولاو. بیروایان بە چیتەرییه و لایان وایە خودا لە خۆپسك و مۆفیشدا هەیه، كە ئەو دژ بە خودایە، كارەكەى لە ماددەگەرى بە تەواوەتى نزیک خستوووەتەو، ئەك هەر ئەوەندە، بگرە هەندى جار خۆپسكى دەگەل خودادا جۆشداو و دە بۆتە یەكیدای تۆندوووەتەو و دە

شیوهی سۆفیگه ریدای نیشان دلوه. له سالی (١٨٢٨) دا فهیله سووفی ئالمانی،
 ک.کراوزه، بۆ ئه وهی سیستمی دۆناودۆنی ئایدیالیستانه ی خۆی له
 بیروباوه پێ خۆپسکگه ری و ماده ده گه ری هه لایۆتی، زاراوه ی دۆناودۆن
 (Pantheism) ی یۆنانیی به مانای هه موو چتی (له خودا دایه) ی هینایه گۆپی.
 دۆناودۆن له شیوه کانی (Atheist) واته ناخوداییه کاندایه ن. لایه نگرانی
 دۆناودۆنی ناخودایی وه ک: کاردانو، ف. پاتریچی، ت. کامپانیلا و ج. برونو،
 به وایان به خودایه کی شه خسیی سه رووی خۆپسک نه بووه و ده یانگوت
 خۆپسک که س دروستی نه کردووه. فه لسه فه ی خۆپسکگه ری سه رو به ندی
 وریابوونه وه که "خودا" و "خۆپسک" ی به یه ک چت له قه له م دا، به لای
 سپیۆنازه وه کارێکی هه روا فشه گالته نه بوو. گ. هیتدره، ی. گۆته و
 ئایدیالیزی کلاسیکی ئالمان، له خه باتی دژ به بریوی ئۆرتۆدۆکسانه
 (حه نبه لیانای خۆمانیش) و میکانیزمه ی ماده ده گه ری فه ره نسزیشدا،
 سوودیان له دۆناودۆن وه رده گرت. دۆناودۆن به پێچه وانای بۆچوونی
 فه یله سووفه هاوچه رخه پێرسونا لیسته کانی وه ک: یۆهان سکوت، ئیترینوگینا،
 ن. مالبرانس، ف. ب. د. شله یماهیپ، خودا به سه ره تای سه رووی
 خۆپسکانه ی سه ره به ری چته کان و پووداوه کان نازانن. Pan - له سه ریکی
 دیکه وه، وه ک له ئه فسانه کانی یۆنان و پۆمدا هه یه، هه میشه له گه ل نێرو
 مێشدا هه ر خه ریک بووه و قووره تی شه هوانیی له وه دا نه بووه! .. ده
 ئاشقێتیدا، که تیری بهر دلان نه ده که وت، له گه ل خۆیدا خه ریک ده بوو و
 بیلامانی و شه رع شه رمی نییه، وه ده سپه ر خۆی په حته ده کرد. نیشانه ی
 Pan شمشال بووه، شوانه وێله ی کورده واری تا ئه وپۆش بێ شمشال نین.. و

چه‌ندین دار و گۆچان و گالۆک و قلانگ و چتی دیکه‌یان له‌م جۆر و بابە‌تانە
 هە‌یه. Pan - به‌ پیتی ئە‌فسانە‌کان، به‌‌چکە‌ی خە‌یال پلۆی شاعیرانی
 ئە‌سکە‌ندە‌رییە‌یه‌ که‌ به‌ مە‌حرە‌می ئە‌شق و ئە‌وینە‌کانی سادە‌ و ساکاری
 گۆن‌دییانیان له‌ قە‌لە‌م داوە‌. دیارە‌ له‌ مە‌ر له‌ دایک بوونی (Pan) شیۆه‌ی
 سەر‌چاوە‌کان جۆ‌راو‌جۆ‌رن و هە‌ریە‌که‌ به‌ جۆ‌ری‌کی دە‌گێ‌رنە‌وە‌. له‌
 هۆ‌ن‌راوە‌کانی هۆ‌مەر - دا دیاردییه‌ک بۆ ئە‌م (جۆ‌ریه‌‌روه‌ردگار - رب النوع) ه‌
 نە‌ک‌راو، به‌‌لام دە‌ سرودێ‌کدا که‌ به‌ نێ‌وی (سرودی هۆ‌مە‌ری) یە‌وە‌ نامێ‌یه‌،
 به‌ کوپی هر‌مس (هورمز = ئە‌هورامە‌زدا، هورمزیار؟) زان‌دراو و گویا سەر‌ به‌
 چپای (Cyllene) بوو. هر‌مس کێ‌ژی (Dryops) ی ماره‌ کردووە‌ و ئە‌م (Pan) ه‌
 فە‌نییه‌ له‌‌وییه‌. دە‌ کاتی زایمان‌دا، دایکی له‌ دیمە‌نی سە‌یروسە‌مە‌ره‌ی وی
 پادە‌چە‌نی، وە‌‌لی هر‌مس دە‌ پتستی که‌‌روێ‌شکێ‌کی وە‌‌رده‌‌پێ‌چی و له‌ بۆ
 تۆ‌له‌‌مپی دە‌‌با و له‌‌وێ‌ندە‌‌ری، له‌ نزیکی زیۆ‌سه‌‌وه‌ی دادە‌نی و به‌ هە‌موو
 خودایانی نیشان دە‌‌دا و خودایانیش سەر‌له‌‌به‌‌ر، نە‌‌مازا، دیۆ‌نیزۆ‌س به‌ دیتنی
 ئە‌و حاجباتییە‌ی زۆ‌ر که‌‌یف خۆ‌ش دە‌‌بن. (تا ئە‌‌و‌پۆ‌ش له‌ ئاکامی به‌
 نە‌‌وه‌‌کامی گۆ‌وران و پ‌سکانی مندال له‌ زگی دایک‌دا، ئە‌‌م دیار‌ده‌یه‌ دە‌ شیۆه‌ی
 دوو سەر‌ و یە‌‌ک یە‌‌ک‌ده‌‌س و هت‌د... هە‌‌ر هە‌یه‌، که‌‌چی هێ‌چ ئە‌‌فسانە‌ و
 پ‌ه‌‌و‌پ‌و‌چی به‌‌ دۆ‌دا هە‌‌ل‌نا‌پێ‌چ‌ری) به‌‌ش به‌‌ حالی وه‌ی که‌‌ مانای Pan -
 (هە‌‌موو - گ‌شت) ه‌ ئە‌‌وه‌‌ له‌‌وه‌‌‌را هاتوو که‌ (Pan) به‌‌ر دیمانه‌ی هە‌‌موو
 خودایان که‌‌وتوو. واژه‌‌که‌‌ تا ئە‌‌و‌پۆ‌که‌‌ش به‌‌ زمانی یۆ‌نانی به‌‌ ومانای
 (گ‌شت) ه‌یه‌. دیقە‌‌ت ب‌ه‌‌رموو: می‌‌ژوو، جوغرافیا، کۆ‌مه‌‌لناسی، ئابووری،
 په‌‌وانشناسی، میتۆ‌لۆ‌گیا (مه‌‌ت‌لۆ‌گ - ئە‌‌فسانە‌‌شناسی) و تاد... چه‌‌ندە‌‌ بۆ

لټوۀ تۆږینی مانای واژه یهك له زمانیکدا، زهروور و پټویسته؟! به
 پړیوایه ټټکی دیکه، گویا نه و مانای (گشت) ه له وړه پړا هاتیبه: په نلۆپ-ی
 خانمی ټولیس ده یهك له گه شته کانی شووه که یدا، داوین پیسیی دهرهق به
 ټولیسې کردووه و گه له وړانی له ناشقی فاسق و فاجیری حه ز لی کرده ی وی
 لټی چاپوون و نه و (Pan) ه له یهك له وان له دایک بووه و چون نه زاندراره، ئی
 کټه له و فاسقانه به (سهرویه ندی کۆمونه ی داکسالاریمان به بیردینټته وه، که
 پټناسه (نه سه ب) ی به داکوه به ستراره) مرؤف، گوتیتیان: ئی (هه مو) انه
 (مباح) و بویه (Pan) به مانای گشته. نه دی نابینی که ده پټش واژه یه کی
 وه که Turanisme و Iranism-ه وه دی، ده گوتی: PanTuranism و PanIranism.
 واته: هه مو تورک ده خوئاخن و هه مو ئیرانی نه ژاد ده خو ئاخن. نه مه له
 فهره ننگستان دور نییه ده گه ل "پان" و "پهن" ی کوردی و فارسیدا والی بن.
 بهش به حالی دؤنابؤن له نیگای سؤفییه تی و هه روه ها حروفیه تی چه رخ
 و چاخه کانی ناوینه وه نه وه جیهان بینسی شه قل و مؤره جیاوازیی خوی به
 خویه وه یه تی و نمایینه نامی و به ناوویانگه کانی نه م بیروباوه په بری
 که له زانا و سؤفی و فیهله سووق وهك: سه نایی، پۆمی، سه عدی، ئیبن عره بی،
 یونس عه مره، باباکیوی باکوی (۱۰-۱۱)، عه ینولقوزاتی هه مه دانی
 (سه ده ی (۱۲)، شه مسی ته ورټزی (سه ده ی (۱۳)، هه محمودی شه بوستری
 (سه ده ی (۱۴)، نه عیمی (سه ده ی (۱۴)، نه سیمی (سه ده کانی (۱۴-۱۵)، قاسم
 نه نوهر (سه ده ی (۱۵)، یوسفی قهره باجی (سه ده ی (۱۶) و تاد... نه م
 فه لسه فه ی دؤنابؤنه یان له پټی پامانه ی سهر پټکردن (Emanation = انبثاق
 = صدور- فیض) ه وه به م جۆره لټک ده دایه وه: هه رچی چتی دوففاق و لټک

تاق و جووتی وهك (خوداوه‌ند و مرقف، ئایین و ئانااین (بدعت)، چاكه و خراپه و تاد... هه‌یه، به‌پیتی ئه‌و فله‌سه‌فه‌یه، ئه‌وه هه‌ر له پ‌واله‌تدا لێك دووفاق و تاق و جووتن، (مۆناده‌كانی لایبنتن) نه‌ك له گه‌وه‌ر و بنیچه‌دا. ئه‌م بیروب‌پ‌وایه له دژی هه‌رچی بیروب‌پ‌وای به زۆر سه‌پێندراوی ده‌سته‌ی فه‌رمان‌پ‌ره‌وای سه‌رده‌مداره‌بووه، خه‌باتی ده‌کرد، هه‌ر له‌به‌ر ئه‌مه‌ش ئالا هه‌لگر و كه‌ول سووری به‌ر له‌شكرانی ئه‌م بیروب‌پ‌وا، به‌ ئیستیلاحی ئه‌م‌رق (شۆپشگێژانه)یه له‌ گوێن هه‌للاج، نه‌سیمی، ئیبن عه‌ره‌بی، مه‌حمودی پسپخانی، باب‌ه‌کی خو‌پ‌ه‌می و تاد... كه‌ولیان كر‌پ‌وون و پ‌ۆستیان گر‌پ‌وون و كوشتوونیان. بێ گومان، ئه‌مانه به‌ پێچه‌وانه‌ی سۆفیه‌كانه‌وه، له‌ باب‌ه‌تی سه‌ختگری وه‌ك بایه‌زیدی یوستامی، حوسه‌ینی مه‌نسووری هه‌للاج، عه‌ینولقوزاتی هه‌مه‌دانی و مه‌حمودی پسپخانی و تاد... له‌مه‌ر فله‌سه‌فه‌ی وه‌حده‌تی وجوود و نه‌ناسوخ، چه‌ندین شاكارای شیعر و په‌خشانی ده‌گه‌نیا ن‌ووسیوه. ئه‌وجا با یزانین ئه‌م فله‌سه‌فه‌ی د‌ئاود‌ونه له‌ناو بیروب‌پ‌واه‌پی كورده‌واریدا چ‌ۆن چ‌ۆنی په‌نگی داوه‌سه‌وه؟ دیاره به‌ خ‌وێندنه‌وه‌ی ده‌قه كوردییه‌كه‌ی "ته‌زكه‌ره‌ی ئه‌علا"ی ئه‌ه‌لی هه‌ق، چه‌ند بیر و چه‌م‌كی به‌ دیار ده‌كه‌ون. ١- خودا به‌ هه‌زاران سال، له‌ناو مرواری (د‌وپ‌یه‌كدایه و (كنت كنزا مخفیاً یان وه‌ك هیگل ده‌لێ: "پ‌ۆخ، خوداوه‌ند، خو‌پ‌س‌کی دروست كرد، تووشی نام‌ویی بوو، چونكه ئه‌و "لیس كم‌ئله شیء" ه (قورئان) یان وه‌ك سۆفیه وه‌حده‌تی وجوودیه‌كان ده‌لێن "ئ‌ه‌م وجووده له‌ سه‌ر‌رێژ‌كردن (فیض‌ی) خوداوه‌ند هات‌ۆته‌گ‌و‌پ‌ی. مرواریش له‌ناو ده‌ریادا په‌یدا ده‌بێ و هه‌موو ده‌زانی‌ن كه مرواری جیسم‌ی‌کی وش‌ك‌ل و خ‌پ‌ و

گورڤور و به چريسكې قه پټلكه ييه. نو مروارېيه له وچلمانې كه له چهند جوړه له شده لږمه ي دوو قه پټلكې "سه ده في مروارې" ناو كه به ده وړې چته كاني نيو له شي گيانله به ردا ده تالين، په پيدا ده بې.

له پووي ميتولوجيا (نه فسانه) ي كوو ژين هاتنه گورپوه، زانست دياردي بڼو به كتيراي يه ك خانه يي كړدوه و له قورئانېشدا كه ده فرموي: "وخلقنا الإنسان من صلصال من حمأ مسنون" و "وخلقنا من الماء كل شيء حي" ناشكرايه به پټي هيندي فلسفه، هم مو گيانداري ميژوي دور و دريژي خوي هم س. نو ميژووه له پووپه پره كاني هم مو خانه يه ك له خانه كاني له شيدا تومار كراوه، به زماني فسيولوجي - بايولوجيانه ده يخو پټتېته وه. ته ناهت بيركي فلسفه فييانه ي وه سا هي دبېژت، گاډا كو زيندي ده مرئ، ته نې په يكه ره كه ي له شي ده گوپي، دنا هر چي پټكه پټي له شيه تي هر ده ميځي و هر جوړه ي ده چته وه پال جورستاني خوي. كاتي كه جاري كي ديكه يا ه زاران جاري ديكه دپته وه په يكه ره يه كي ديكه، هه نكين بيره وه ريي له ميژينه ي خوي هم مو جاري ده گول خويده دپټتېته وه و له بريي ناكه. هيندي له زانايان يه ژن: خه ون به شته يه كه وه، كه خه ون بينه كه هر گيز نه يدېتوه و نه بېيستوه و له قوتووي هيچ عه تاريكدا نيبه و چني سه يروسه مه رن، نه وه يادگاري خانه يه ك له خانه كاني ژياني زيندييه كه، گيايه كه، ده رختي كه، به خه ون يان به خه يال به بيريدا دي... بيروپرواي دوئاودون، واته نه م چت بچته كلنشه ي چتيكي ديكه وه، پوخ له پاش مردن ده چته جهسته ي زيندييه كي ديكه وه، به دور زاندراره له پووي فسيولوجي - بايولوجييه وه، له مه كه وتبېتېته وه. شاياني باسه، زاراهي "دوپناس"

دوور نيبه دياردى بۆ ئەر مروارېبه بىڭ كە مرقۇ پىتى وا بېووه هەوارگەى
خوداوه ند بېووه؟!

ب- پامانەى گوراندنى يەكەم مرقۇف، كە بە باوكى مرقۇف حەزەتەى باوكە
نايەمە نامىتيە، لە پووى بېروبوچوونى مېتئولۇجيا و مېتافىزىكەو، زانستى
فىزىك بەرپەرچى دەداتەو. مرقۇف لە نىگای زانستەو، لەسەرەتاوہ لە
بەكتريايەكى يەكخانەيىوہ كەوتۇتەو، پاشان وەك تۇبجەيەكى مېتئوويىنە،
هەم بە پەيرەويكردن لە ھاوپىتەندى دەگەل دياريدەكاندا و هەم بە
پەيرەوى كردن لە ياسا و پىسا بېؤلۆزى (بېؤفىزىكى، بېؤكىمىياوى،
فىزىؤلۆزى) يەكاندا، پلە بە پلە و پى بە پى بە مىليۇنەھا سال پى گەيشتووه
نە بە خۆلى فلانە كۆو و نە بە خاكى فېسارە چيا، قووپى بۆ گىراوہتەو و
نە وەك تاكە نمونەيەك ھاتۇتە گۆپى. بەلكو لەشكەل و شىتوانى زۆر لە
مرقۇفى ئەمپۇوہ دوركەوتۇتەو، بەلام با بزائىن مرقۇف لە سۆنگەى چىبەوہ
ھىندىكىان خۇيان لە ھىندىكى دىكەيان بە بەرتەر و بالاتر و پەسەنتر زانېوہ و
دەزانن و بېئى خەلك كۆمەلە خەلكىكى دىكەيان بە كۆيلەى خۇيان زانېوہ و
بە جۆرى لە ئاژەل، نەك بە مرقۇفان لە قەلەم داون؟

ئەگەر نووسىنەكانى سەد و پەنجا سالتىكى لەمەوبەرى پۇژاوايىيان
بەسەرەكەينەو، بە نمونە دەبينىن زاراوہكانى "ئارى"، "پەگەزى ئارى"،
"بېرى ئارى" مانا و چەمكى نوپىاوان. پەنگە ھەر سەد و پەنجا سالتىكىان
تەمەن ھەبن. نوخشەكانى لە سەدەى (۱۶) وە چەكەرەى كرېووه، بەلام
سەرۋبەندى كە نە بە گىشتى "پەگەز" و نە بە تايىبەتى "پەگەزى ئارى"
ھەبۋوہ، كۆمەلانى مرقۇف بېريان لەوہ كرېۇتەوہ كە ئەم نەتەوہ دەگەل ئەر

نەتە وە يەدا، ئەم كۆمەل لەگەل ئەو كۆمەلدا، ئەم ھۆز دەگەل ئەو ھۆزدا، ئەم شار لەگەل ئەو شاردا، ئەم چىن لەگەل ئەو چىندا فەرق و سەووان ھەيە. لەو پۆزگارانەو تەئەبۇق تەنھا ھەر تەرزى بىر كىرەنەو و مەتبۇد گۆپاۋن، ئەنجامە كە ھەر ھەمان ئەنجامە، كورد واتەنى ھەر ھەمان جاشە و كوردتانى گۆپاۋە. دەقاودەق ھەر ھەمان ئەنجامە كە زانا "مۆدىرن" ھەكانى ئەمىرۆ ھەمەيشە، دەيجوونەو و دەيجوونەو، واتە: ھەر كەسە نەتە ھەكەى خۆى لە پەوى مەزىيەتە مەۋفەيەكانەو بە پەنگۆردشكەين، بە دەقشكەين، ژمارە قىياسى شەكەين لە قەلەم دەدا. ئىدى بەم جۆرە ئەمىرۆ ئەو چەتى كە لە بېچەم و شەۋشەكلى "ئارىتى" دا بوو تە بىنەشتە خۆشەى بن ددان، لە دۆن و كەيشەگۆپى: جارى لە پەوى نەتەو ھەو، كاۋى لە پەوى چىنەو و تاۋى لە پەوى چەرخ و چاخەكانەو، بەولاو چەتر نەيە. ئىمە لە پەيشەو ھەسە مەيموون، نەياندەرتالمان كورد، ئاشكەرايە، كە لە كوردستانەيش نەياندەرتال ھەبوو. باشە ئەم نەياندەرتالەفەندەيە لەكەپە پەگەز بوو؟ ديارە مادام كورد بوۋى، دەبى "ئارى" بوۋى! مەۋفەى سەرەتايى، خۆ لە مەۋفەيكى دىكە بە بالاتر زانىنى بىر دۆتەو سەر خاۋەشتى خەدەيەكان، بۆ سەر ھەزەكانى سەرەۋى خەۋشەك.

نیواره و مخته له جه ختا بووگن و هرچی به ره و پیری لی کردن هه لیان کردوونی و تیی پۆهاتوون و ده گه ل په و هند و کۆچه ری دور و نیژیک و درلوسی و ناشنا و پۆشنادا له سه ره وه پگه و چیره گه و نۆزانان به شه پ هاتوون و نۆر جار له شه پدا که لاکیشیان لی به جی ماوه . وه فرمایشتی بریکاره یلکی خوداوهندی پوی زه وین دیل و یه خسیره کانیا ن قه لتوبیر کردوون، وه لی نه ته وه په و هنده کان به ره - به ره، قوونیا ن له سه ره زه وین تۆتکه ده گری و هه واریه ند ده بن و داده مه زری ن و به کشتوکاله وه ده ورووکی ن و کردار و په فتاریان له حه ن دیل و یه خسیره کانیا ن به ره و گۆپان چوو، ده ستیا ن له دیل و یه خسیره گوشتن هه ل گرت، وایان به باش زانی که ده کپلگه و مه زایاندا ده کاریان به رن، ئیدی خودایان، نه وه په و هنده کۆنانه ی که هیویرین و تویتکه یان گرت، چاره نووسی نه وانی له تیره و هۆزه کانی دیکه یان به دیل گرتبوون و نه یان ده په رستن، دیاری کردن و ژن و ژنخوازیان ده گه ل ناغایه کانیا ندا لی پوان کردن.

وێستا کهش که کوردیکی سوننی مه زه وی فره وشکه بپوا ده گه ل ته نانه ت شیعه یه کی وشکه بپوادا، کاکه ییه ک ده گه ل موسلمانێکدا، ئیزدیه ک ده گه ل کاکه ییه کدا، یا موسلمانێک ده گه ل سارلییه کدا، یان وه پێچه وانه وه، سه روساختی خزم و خویشاوه نی ده گه ل یه کدیدا ناگرن، هه ره نه خش و ده وسی نه و حه رام (تابو)انه ی نه و پۆزگارانه یه و له نیو کورده واریدا هه روا با په یان لیوه دی، نه ک هه ره له سۆنگه ی لیکدی جوداوازی ئایینی و مه زه بیی نیوان کورد، بگه سه باره ت به لیکدی جیاوازی هۆز و خیل و تیره و په گ و په گه ماش، وێستا کهش کورده واری به سانای ژن و ژنخوازی ده گه ل یه کدیدا

ناکهن. فەرموودەى پەيامبەر "تخیروا نطفکم فإِنَّ العرق دَسَّاس" تا
 ئەویۆکەش بەسەر زارانەو دەگەپێ. مەسەلەى "نەسەب" و خزمایەتى
 گرتن لە کوردەواریدا کارىکى زۆر ھاسان نییە، بەلام جارى واش بوو و
 پەنگە ئەویۆش ھەر وابى کە بەرزەوھەندى سیاسى و ئابوورى ئەو کەوشکەنە
 دەبەزێنى و نوو ھۆزى لێک درېۆنگ و ناتەبا بەژن و ژنھۆزى کێشە و ھەرای
 سیاسى نێوانیان سست دەکەن یا ھەر بە تەواوى دەبێژننەو.

ئەوجا با وەگەڕێننە سەر دەمانى دۆنکیشۆتان. ئاتینا و پۆما بە پلە و
 پایەى ھەکی فرە بەرز و بلێند گەیشتبوون. لە سەرۆبەندى خۆنچە
 ھەلپیکانیاندا، ئیلیادە و ئۆدیسسە نووسراون و سیستەمەکانى ئەرستوو و
 دیموکریتس داھێندرابوون، شێوازى ئاکرۆپۆل و پۆمپین، کۆشک و ئالارى
 لەمەپەپى ئۆیمە و قەبارتە، شارى یەك لە یەکدى جوانتر و تەرزتر کە
 سۆمى چاویان دەبرد، پانرابوون. ئەوانەى ئەمانەھێتیا پانرابوون ھەزاران
 باسک و مەچەکگەلى بوون، کەس ھەر نێویشیان نەدەزانین و باسوخواسیان
 لە کۆلەکەى تەپیشدا نەمابوو. بە ھەزاران باسک و مەچەک بەرد و
 مەرمەریان تاشیو و گەمى زەلام زەلامیان بەھێز و گوردی بازوو و
 سەولان، لى خۆپووە، وە تاکە واچەیک، کارى ھەرە قورس و گران و پێسیان
 پى کریاگە و ئەم بە ھەزاران بازوو و مەچەکە بى ناوونیشان و مفت و وە
 بەلاش و ھەلاشانە سەرلەبەر بەرۆبۆوى شەپۆشۆر و کۆشتوکۆشتار بوون.
 مایەو و چارەنووسی نەتەوەکانى لە ئاتینا و پۆما پایینتر و خوارەو، تر،
 ئەوانە بە دیلێتى و یەخسیریان بپار لەسەر دەدران و ئەوێ بە کارىکى
 ھەلال و پێرۆز ئەم دەفەرموو، خۆدایەکان بوو. پۆمایەکان و یۆنانییەکان

که له شاپووری و زانستدا له خه لکی دیکه نۆززانتر بوون، له م پووه وه
 هاوکاریکی تازه کووره یان بۆ خوداوه ندی نه وی پۆزی دیته وه، بۆ نه وه ی
 دیلتی و یه خسیری به کاریکی "مه عزوورانه" و "گهردن نازادانه و" هه ق
 وه ده سانه " پاساو بدهن، هانا یان وه بهر خۆپسک برد.

نه ره ستووه فه نی ده ی فرموو:

"خۆپسک، نه ته وه هه رچی و په رچییه کانی به چه ند پله و پایه یه ک پایینتر و
 نزمتر و که متر گوراندووه و به دیل و یه خسیری یۆنانیییه کانی به په وا
 فرمووه."

خۆپسک هه رق و جیاوازیگه لیککی له نیتوان یۆنانیییه کان و نه ته وه هه رچی و
 په رچییه کاند (؟) له خۆپایی نه هیتاوه ته گوپی. نه وه هه رق جیاوازییه نه بی
 حیکمه ت و بیانگه نین، هه رق و جیاوازییه کان نه وه نده ی هه رق و
 جیاوازییه کانی نیتوان له ش و پۆخ، مۆف و ئازهل، زه ق و زۆپ دیار و ناشکرا
 پۆماییه کان هیتده یان گوپی به زه ردی، یان په شی په نگی دیله کانیان، یان
 خپری و گروقه ری، یا درێژکوله ییی سه روسه کوتیان، یان نه مه یان نی
 نه ره نه ستانه و نه وه یان نی هه بشه ستانه، نه ده دا، وه لی نه م جوړه
 لیوه کۆلینه (زانسته نه به رزه) به روپوی نامباره کی سه ته ی
 بیسته مه. هه روه ک له پێشه وه گوتم ئاتینا و پۆما هه رییه که بۆ خۆی
 پامانه یه کی چینه بنده یی په گه ز و تیره کانی هه بوو. هه رچی دیل و یه خسیری
 که له شه پدا ده رده ست ده کران، نه وه به پیتی پامانه و تیوریی خۆیان،
 خۆپسک گویا، هه ر بۆ وه ی دروست کردبوون، بێن به دیل و یه خسیری چاوی
 کالی وان.

به لآم خۆت ده زانی دنیا مندوق مندوقه که سی برای، قه و مه
 په گه زیاریزه که ی ئه ره ستوو، واته: یۆنانییه کان که مانی ئه وه یان به خوت و
 خۆپایی به خودا دابوو که خۆپسک غه پیری خۆپانی بۆ به نده گیی وان دروست
 کردوو، هه ره ئه نه ته وه نه جیو و قه یله سووف په ره رانه، پۆژی له پۆژان
 نه قا بوون به ته له و ته پکه ی کۆپله تیی پۆمانه کانه وه.

به لآم بابیژین یۆنان و پۆمان، له بهر ئه و بیروپروا پووچانه، خۆیان به و
 جۆره و خه لکانی دیکه یان وه ته رجه له قه لآم داگه، ئه ی باشه
 محمه ده فه نی- که کوردیش بووگه و میژوونووسیش بووگه ها- خۆ
 پیاویکی موسلمان و ئاقل بووگه و نه یۆنانی و نه پۆمانی بووگه، (به لآم
 دیاره وه زوان عاره بیی نووسیگه، ئه و زه مانه هه رکه سی وه زوانی عاره بیی
 نووسییا و موسلمان با، گوئی وه په گه ز و تیره و تایه فه نه ده دا) باشه
 ئه پای چه له "تاج العروس وه ی فهرمووگه: "الاكراد طائفة من الجن" و له
 رافه و شرفه ی ئه م فهرمائیشته یدا مه ره مۆ: له بهر وه ی که په گه مای کورد
 جندۆکه یه، هه ر کوردی له م سه ر بسانه هه س چاره که به شیکی له شی له
 جندۆکانه و هۆی ئه مه یشه ئه وه سا که کورده یل له به لقیسای ژنی چه زه ته ی
 سلیمان، که ئه ویش دایکی درنج (جندۆکه) بووگه... هه ره هاش ئه بو
 موعینی نه سه فی له په رتووکی "بحر الکلام" دا ده نووسی که: جندۆکان
 هه لیان کرده سه ر چه ره مه سه رای چه زه ته ی سلیمان ئه و که تن و که تنکارییی
 له وئ کردیان (ئای داخوا چه ندیان که یف کردبی) کردیان... هیندی له ژنانی
 چه ره می چه زه ته ی سلیمان له جندۆکان ئاوس بوون و ئۆله یلیکیان لی
 که فتنه وه که ئه ی کورده یله ی ئاپۆکه ن... شه ره فخان ی بتلیسیش، له

شهره فنامه که یدا ده نووسی: هیندی وا ده گپنه وه که شیرهی کورد له ژن و ژنخوازی ده گهل دیواندا، که وترونه وه. مه سعوودییه فهندی مه ره مؤ: هه زه تهی سلیمان، بق چه نانی له سه رکارد ده رکرا، شهیتان له پیستی بنیاده مدا که نیشکه کانی بیلامانی سه قهت و سوقوت کردن، نهوانی که خییوی بپوا بوون، قوتار بوون، وه لی که نیزه یلی دووپیو و کافر که لیل شهیتانا بیلامانی که یفیان کردبوو له شهیتان ئاوس بیوون.

ئه وجا که جارتیکی دیکه هه زه تهی سلیمان وه گه پرا سه ته ختی پادشایی، فه رمانی له مه پ نه وه که نیشکهانه وه ده رکرد: "أکردوهن فی الجبال والأودية" واته: نه مانه بۆ چیا و دۆلان قاو دن و فهوت و فهنته شیریان کهن. ئینجا نه مانه که زاپوله یان لی که فتنه وه، بوون وه م کورده یلی نه مپۆکه...

باشه نه وه شه مه یه که له مه یی نه وه. نه دی فه لسه فه ی میژو چیه؟

ئه م گوی زه وینه که ئیمه ی به ره ی مرۆفی له سه ده ژییین یه کیکه له و نو نه ستیره گه پۆکانه ی که به ده وری خۆردا هه میشه ده خولینه وه. نه مه یه که ملیۆن جار له خۆر گچکه تره، نزیکه ی (۴۵۰۰) ملیۆن سال ژیت له ته مه نی تیبه ریوه. له پشدا کۆمه له گازنکی داخ بوو و پاشانه کینی نه و کۆمه له گازه خه ست بۆوه، بوو به ترنگی و ورده ورده کاژه به سه ته له کیک دای پۆشی. ملیۆنه ها سال کاژنکی فره گه ورده له هه لمی ئاو، دای گرته بوو. به ساردبوونه وه ی پۆستی زه وین، زمان و به رزان و هه له ت و زورگ و چیا و کۆ و کۆسار و شکپ و قه لش و زه ندۆل و په هۆل و ته ختان و کۆسه پلان و لیز و پک و هه وراز و نشیو و نه وریای و پووکار و به ریانان هاتنه گۆپی و به

ساردبوونه وهی هه لمان ئوقیانووسه کان و پووبار و پۆخانه و جۆگه و جۆباران پهیدا بوون. له ژبی، نیشانه و ئاسهوار مانا چیبه، نه بوو، دور نییه ده بارو پۆخیکێ تایه ندا گه شه کردنی ئاوێته کانی کارپۆن، به ره و پهیدا بوونی نه سیده کانی ئه مینیدای پاکیشابن و بووبن به پرتۆتین و پتووستیه کانی داهینانی مایه ی ژبی له سه ر زه وین دابین کردبی. له وه ده چی که یه که م بوونه وه رانی زیندوو له جۆره ئایرو سه یلی پهیدا بووبن که له ناو ناو و بی ئۆکسژین سه ره خۆ ژیا بن. ئه م بوونه وه رانه وه ک نه و گیا و گۆلانه ی که نه ک ته نی بی ئۆکسژین ده ژیتین، بگره تیرا ویشیان ده که ن، ده چن. هه ر ئه م بوونه وه رانه بوون که هه لومه رچی ده وریه ری له بار و گونجاویان بۆ کامل بوون و گه شه کردنی پاشانه کێی ژبی گیا و گۆل و گیانه به ران له سه ر زه وین ته یار و ناماده کرد. هه لومه رچی ئاو وه وا و جوغرافیایی زه وین، په یده رپه ی ده گۆپا و کامل بوونی بوونه وه رانی زیندوو، درێژه ی ده دایی و پتفه ده چوو، تا سه ره نجام مه مکاران پهیدا بوون. له دوا ی سه رویه ندی سییه می زه وینناسی و سه ره تای سه رویه ندی چاره م (نزیکه ی پێش یه ک ملیۆن سال) یه که م مه ی مونه یلی مرۆف ئاسایی، که ده توانین به با پیره گه و رانی مرۆفیان له قه له م بده یین، هه بوون. به کورتی، مرۆف به کا وه خۆ، پاش چه ندین گۆرانکاریی بایۆلۆجییانه، کامل بوو و شۆپ و شوینه واری خۆی به دیار ئیخست و پێ به پتیی پتشفه چوونی زه مان، ئه م شۆپ و شوینه وار به دیار ئیخستنه پتیر ده بوو. ئه مه ش (۹۰۰۰۰۰) سالی درێژه کیشا، تا مرۆف کاری یه ک ده وریه ی ململانی و پتشفه چوون و کامل بوونی به ئاکام گه یاند و ئه و جا به م لووس و پووسی و تیغتیغه کراوی و په رداختکراوییه، بوو به م کورپه ی

ئېرۆ: مړۆش ئەندېشمەندە و - Homo Sapiens، بەم داپرشته و قەلاقەتەي
 ئەمقووەي پى ھاويشته دنياي بوونەوہ. ديارە پيش ميژوو، لەو
 ترووکەيەوہ کە مړۆف لە قەلەمپەوي ئاژەل جوي بۆتەوہ، دەست پى دەکا.
 نيوەرۆکي ئەم جويبوونەوہيە ماناي ئەوہيە کە مړۆف بەسەر چەندين لەمپەر
 و کۆسپ و ھەلەموتاندا، کە جاريکی دیکەي لە ژيانی کۆمەلەکيدا، بۆ
 دواپۆژ، ھەرگيز پووبەپوو نابیتەوہ، زال بووہ. ژيانی ميژوويينە لەو
 سەروپەندەرا کە نوخشەي دەولەتان لە ناوچەي کەوتاراي - دۆلي نيل و
 ناوچەي ديجلە و فوراتدا بە ديار دەکەون، سەري ھەل داوہ. ئەمانەش،
 ویدەچي چوار ھەزار سال لەمەوبەر پەيدابووين. ميژوو بە زۆر مانا و چەمک،
 دەرپرين و ليکدانەوہي بە خقوہ ديتووە. لە سەروپەندی چاخەکانی ناويندا
 بە شيوەيەکی ناماقوول و خەيالپلاوانە دەناساندرا. لە سەردەمی
 بووژاندنەوہ (پینەسانس)دا يەکەمین سريشتهکانی بە ديار ئيخسنتی قولی
 پووداوہکانی ميژوو - سەرچاوہکانی ميژوو بەر پەخنە و توانج و
 تاوتووکردن دان - بە ديار کەوت و لە ئاسەواری ميژوونووسانی سەدەي
 (١٨)دا ھەولودەول و پەنجیکی زۆري بۆ دراوہ و پووداوہکانی پابردووي
 کۆمەلي مړۆفيان بە ھەلسەفەيەکی ئاقلانە (پاسيۆناليستی) تیدا ليک
 دراوہتەوہ. ئەم سەروپەندە لە پووي لە دیرۆک حالی بوونەوہ، راستیت
 گەرکە، دەوریکي لە قوناخیکەوہ بۆ قوناخیکي دیکە پەپینەوہ پەفتەنيیە،
 واتە: سەردەمی ليکدانەوہي ماناي ميژوو لەسەر بنچينەي "خوایشتي
 خوداوہند" جینگای خۆي بۆ سەردەمی بە جي ديلي کە پووداوہکانی کۆمەلي
 مړۆف لەویدا، لەسەر پایەي چالاکي و ھەلپەي تاکەکەسانی بەرچاو و ھەر

خۆی حسێو، لێك دراوه تهوه. له نیوهی یه كه می سه دهی نۆزده هه مپا، ده ورانی ئه و پۆزگاره له پووی ئابووری - كۆمه له كییه وه به ده ورانی پیشغه چوون و گه شه كردن و ته شه نه كردن و ته نینه وهی سه رمایه داری ده ژمێردا، زانستی میژوو كامل بوو و دیرۆکنووسانیکی نۆر کاری كامل بوونی كۆمه لی مرقفیان له سه ر بنه مای یاساوپرسیای كه وشه ن و سه رحه د و سنووردیار، لێك ده دایه وه. وه لی به تیکراییی له میژوو حالی بوونی ئه م سه رده مه ش، هه مدیس هه ر له سه ر بنه مای ماکی چه مکی " کاریگه ریی تاكه كه س" پیشازق بووه و هه ر وه و سه نگ و ته رازووه ی ئه و كه : گویا میژوو "قاره مان" ده یگوریتن و ته نها، میژووی قاره مان و كه له میردانه و ئه و دواكه ی سه رله به ر، هۆكار و پیناو ی جموجوولی په وپه وه ی میژوو و له كۆمه له ئه و زار و ئه سپاو ئی وه ولاره چیتر نییه و به س. وێرای وه ش هه موو، میژوو، هاژ نه ببوو به زانستییکی پاسته قانی. یاساوپرسیاگه لی كه دیرۆکنووسانی بۆرجوازی ده یانویست پووداوه كانیان پی شی بگه نه وه، به هیچ ئاویه ك یارمه تی و كۆمه کی شیكرده وه یه کی پاسته قانی و له گشت سه ره وه ی پوودا و هۆكار و سه وه و كاره یلی گۆرپاكاریه كانی كۆمه لیان نه ده دا. له نیوه ی دووه می سه ده ی (19)دا له زه وینه ی دیرۆكدا، پامانه گه لی نرت و نوپیا و هاتنه ئاراوه. ئیدی میژوو پی داوێته واریکی نوپوه و ده بی به زانستییکی پاسته قینه و واقیعییانه. له م سه روبه نده دا ته نیا ئانینه ئاراوه ی مه سه له ی سۆسیالیزمی زانستییانه و بابه تی چینه كانی نا و كۆمه ل بوو كه به لای خسته نه گۆپتی پامانه گه لی نوپیاوه وه له زه وینه ی میژوودا، شكایه وه. پامانه نوپیاوه كان و مه سه له كانی دیرۆك له هه موو سه ریکه وه و فره وه

داوینشنوپی و به سه نگوته رازوویه کی جیهانییه وه وه بهر شیکردنه وه ده درین وه هل ده سه نگیندرین و تاوتووده کرین. ناته واوی و که موکووپگه لی که له زانستی بۆرجوازییانه ی میژوودا عه ماره پوو بیوون و برهستان لی برابوو، له نیو ده چن. میژوو ده شیوازی جۆره زانستیکی شه وتۆدا که ئیدی ده توانی پيشاله کانی شه سلی پووداوه کانی میژوو و گۆرانکارییه کانی ناو کۆمه ل به پوونی نیشان بدا و کاریگه ریی چینه کانی ناو کۆمه ل زه ق کاته وه و کاری گه شه کردن له هه موو سه ریکه وه، پوون کاته وه و شارپی پیشکوتن و کامل بوونی پاشین وه کا و خوش و هه موار کا، چاوی ده پشکوئی. جه ماوه ر زۆریان که یف به میژوو دی، زیت ر پابردووی خۆیانیا نی تیدا ده بینن و پتر پیی دواپۆژی خۆیانیا نی تیدا به دی ده کن. جا هه ر له سۆنگه ی شه وه بووه که چینی فه رمانه روا، لاگوئی لاسایی که ره وه ی خۆیانیا ن وه کار خستوون و له م شه وق و واز و سۆ و ئالهایانه یان فره وه نه گرسی و چه پخوونانه و نامه ردا نه سوود و به هره ی خراویان لی وه ده ست هاوردوو وه وه ناو "میژوو" وه وه ریشه ی دووباد و سیادیان بۆ لغا و کردن میشتک و ده ست به ستنه وه یان وه گورزه هۆن و په لکه هۆن بۆ پیساون و به به زه ک و دۆزه کی ساویلکه فریوانه نارایش و په رداخ و تیغتیغه یان داگه ... ئاشکرایه، له دوولۆی شه م نووسینه ساویلکه خاپیتانه و به زۆر به ناو میژوو وه سه پیتندراوانه وه دا، نه ک ته نیا هیچ خه به ری نه مه پ سه ره وده ری زانستانه له میژوو حالی بوون سۆسه ی سۆسه ئاسایی ناکری، بگه ره مه به سته کانی به جۆری دیزه وه ده رخۆنه کراون و په رده ی چه واشه کارییان به سه ردا دراونه وه، که له په سنویتی و به شان و باهوو هه لدان و مه دیچه سه راییی زیده و بیتام و

ستایشستی کاروکرده وهی زۆرداران و به هه موو جۆری بۆ به ناووبانگ جاپردان و نامی کردنیان سه ربپوه نه بوون و ته وهین و سه رکۆنه ی جه ماوه ر و ده وری لی کم کردنه وهیان و شاهه ژوو و هه لگپړانه وهی راستیان، هیه چتیکي دیکه یان تیدا به دی ناکړی. له م "میژوو" نه، له هه موو چرخ و چاخه کاند، ته نیا بۆ پایه دارکردنی ده سه لاتی چینی فرمانپوه و سه رکوت کردنی خه بات و تیکۆشانی جه ماوه ر و به ره وپری له پیگه یشتن و کاملبوون و پیشکوتن و پنگا لی به ستنه وه به ولوه هیه سسودیکي دیکه وه گیرنه که وتووه. نه دی نابینی فاشیزمیش (که له چینی بۆرجوای چکوله را سه ری هه لداوه) له ستایش و به شان و باهووی "نه ژادی له به رتر" و ئافه رین له زۆرداری و هه لایساندنئ ناوری شه پ و کوشتاری به کومه ل، هه ر به و جۆره "میژوو" نه و قاره مان په رستی و خه یالپلاوانه وه خه ون ده بینن و پشت ده به ستن؟! ته نانه ت له م کهش و هه وایه دا زۆر جار کار به لای قاره مان به خودازایندا شکاوه ته وه و وشاری چینی فرمانپوه ای که له گا و دیکتا تۆر هه ر بۆ خوی زه وینه بۆ قاره مان به خودازانین و پزگار که ر (کارزما) خو ش ده کا. دیاره نه مه دوو لایه نی، نه ری نی و نه ری نی هه یه: چینی فرمانپوه به هه موو جۆری به شی خوی، چ به قایل لکردن و چ به زۆره ملی، لایه نگری زۆر زه وه نده له هه موو چین و تویرا له کانی کومه ل ده سه به ر ده کا: له چه کدار، له دوعاگو، له سیخوپ، له پاپۆرتنوس و ماستاوسارد که ره وه، له کۆلکه خوینده وار و زوپناژنه ی پشتماله و پیشماله و تاد... وه نمونه: دپنده یه کی وه ک هیتله ر، مۆسولینی، ستالین، فرانکو، مسته فا که مالی دژمنی نه ته وهی کورد، په زاشا، عیدی نه مین، مۆبۆتۆ، سه ددام حوسه یین، نه مانه

سەرلەبەر بەربوبووی نامبارەکی پژیتمیکن که بیرمەندانی بۆرجوا و وردە
 بۆرجوا، بۆ پاراستنی بەرزەوهندەکانی خۆیان، ھەزار و یەک پاساوی
 خەیاڵن و چاوچنۆکی ھەلبەست و وێنە میٹافیزیکیانەیان بۆ دیننەو و
 دەیکەن بە ئایەتی (نامەخوا) ئایدیۆلۆجیای وشکەسۆفییانەیی پیروۆ... ئەمە
 لایەنی ئەرینی بۆ بەرزەوهندی ھۆکمرانی کەلەگا و دیکتاتۆر، کە بەش بە
 حالی جەماوەر دیارە کاریکی نەرینییە. نەرینی کار لەو دایە کە فەلسەفەیی
 پژیمی بەزۆرەملی و فرتوفیل داسەپاو و دووگۆنەشۆر، بە ھەموو شێوەیەک
 جەماوەر بەرەو نەزانی و چەواشەکاری و گومرایی و لە واقع دوورخستەو
 ھان دەدا، نەزانی و سەرکوێکردن، ھەمیشە جەماوەر سست و گۆج و بی
 دەسەلات دەکا و بەرەو ناوئەمیدی و تاریکی و پشت بە پێتوار بەستن پادەدا.
 لە جیاتیی ئەوێ ھۆی بیچارەیی و دەستەپاچەیی و کوێرەواری و کۆلەواری
 و بی دەسەلاتییان لە وشیاربوونەو دا بدۆزنەو، پووی ئاوەزیان، میتشکیان
 بەرەو فەتازیا و ناواقیعیانە و خەیاڵلوانە و چت بەزۆر بەملی خەلک دادان
 و لەم جۆرە بابەتانە دەدەن. بزواتە سیاسییەکان بە زۆری پەردەییەکی
 ئەفسووناوی بە دەستی ئەنقەستیان بە سەر داوەدری، پشووین کورت
 دەبی، لە کاتی ھەلچوون و گەرمەیی خۆپیشاندانێکی، مانگرتنی، شۆرش، یا
 ھەر کاریکی جەماوەریدا، کارەکە لە کەفوکۆلی بەولاول ھیچی تێدا بەستە
 نابێ و ھەکوو کەفی دەریا لە پێ دەنیشیتەو، یا بۆ تۆلەساندەو لە یەکدی
 و قەلتوبیری یەکتر ئاوری خوش دەکری. بۆیان ھەگێرام: لە کاتی پاپەڕیندا
 جەماوەر لە گەرمە نسکۆھێناندا دە گیانی یەکدی بەرببوون و مالی یەکدییان
 تالان و بپۆ دەکرد... مەزۆف، ھەرچەندە لە پلەییەکی زۆر بلنسی

پیشفه چوندا، پینگ یشتبی، به لام هرکه شوان نه پیه رزایه میگه ل پاراستن کار له کار ده ترازئی، ههنگینی، یا گورگ ده یان خوا، یان ئاوه کی و ئاواره ده بن... ئه وه که ی به غذا (سه ددام) { ٦١ } نازناوی هه س. پۆسته مولوکه ما له کتییی "پۆسته موته واریخ" دا که له سه روبه ندی که ریم خانی له کیدای نووسیوه، له باسی دوا شای سه فیه و بیاندا، شاحوسه یینی به بیه چه که باب کوردی شاری زنجان و خه لیفه ی شیخ زاهیدی هه رده و ئیلی و پاشانه کی زوا ی به ریزی وه قۆپیه خزمی ئیمام موسای کازم، ده فهرموی: دیرۆکنووسانی پیشه خۆم فره یان له مه پ پیاوی زلوزه به لاح نووسیگه، به لام خۆ ته نی هه ر پادشا و میر و گزیر ناوی مباره کیان له کتییودا نه نویسریاگه، بگره له به ره ی ناودارانی شاری ئه سه فه هان ده توانم، به سه تان ناوی ئیشیک ئاغاسیتان ئه پ بنویسنم، که پادشا وه منه تباریه وه هه ر پۆزه نازاناویکیان پی ده به خشی. باوه پ به رموو، زیتر له (١٥٠) نازناوی زیتر ته نی هه ر بق (دلیل العشاقان) نووسیوه، ئه ی هاوار وه مالم... ئه وجا با ئه وه ش عهرزی خزمه ت که م که سی مامی، خۆ له میژوگه یشتن کاریکی پێژه کی (نسبی) به . و پیرای ئه مه ش به دریزایی میژوو، له سه روبه ندی دیریندا بگره تا دوا قوناخی سیستمی سه رمایه داری، دیرۆکنووسانی هه بووگن که هه زار ئه مسه ر و ئه وه ریان فره مووگه و خۆیان وه هه زار دار و به رردا داگه تا له گه وه ری میژوو و له فه لسه فه ی وی حالی بن و په ی وه سۆنگه و هۆکاره یلی بووداوه کانی میژوو بوون و زانسته نه ه لیان سه نگینن. پوونه، ئه م له میژوو گه یشتنه و هه لسه نگاندنی سۆنگه و هۆکاره یلی بووداوانه نه ده کرا له زیتر پکیتی بارودۆخ و هه لومه رجه کانی کات و شویندا نه بن. زووتر، ئه م

میژوونووسانه ده سەروپەندیکیدا پەیدا بوون کە گۆرپانکاریپپەکانی ئابووری و
 کۆمەلەکی تازە پېپۆکە دەبوون و پوونتری بیژم، میژوو قوناخی خالی لە
 خالەکانی وەرچەرخابی خۆی دەبوارد. جا وەم بۆنەپەوه، پەنگە لەبار وئ
 ئەم ناوی زاناپانە بیژنە سەر زوان: پۆلی بیۆس، سوماتیسین، ناگارجوونا،
 ئۆرلیۆس، ئیبن خەلدوون و دیروکنفیسانی سەدەیی هەژدەهەم، وەک:
 ئۆلتیر، مۆنتسکیو، دیدرۆ، سن سیمۆن، ژ.ب. ویکۆ و پاشانەکی
 دیروکنفیسانی دە فەرەخ بێد مینانی شپینگلەر... تا ئەوێ کە ئاشکرایە و
 کێشەیی لەسەر نییە، یەکەم نووسپاری کە میژووی وەک زانستییکی تایبەت و
 سەربەخۆ لەقەڵەم دا و لێی وەکوێ، ئیبن خەلدوونە. مانای میژوو،
 ناساندنی میژوو، بە زۆر قوناخ و لە زۆر سەرەوه باسی لێ کراوە. هەر لە
 کۆنەوه یەکیکی وەکوو پۆلی بیۆس و سوماتیسین کە هەر یەکە لە بانێک و
 هەواپەکە و ئۆرپیتیانە میژوو، یەکە میان خەلکی پۆژ ئاوا و دوو میان خەلکی
 پۆژەهلاتە، بەلام ئەوەت لەبیر نەچی کە سەنگەر لە نیگای میژووییەوه، لەم
 دوو بەشە جیھاندا بە تەواوی، لێکدی دەچوون. پۆلی بیۆس لە سەروپەندی
 هیلینیدا پۆژگار بە سەردەبرد و ئەوەش پۆژگاری بوو کە ئیمپراتۆریی پۆم
 لە ناوچەی دەریای سپییدا، بە نێوی شوانی نەتەوهکان و ئیکتێخەری وان و
 وە شێوەی پموونی دووگۆنە شۆپکەرەوه و هەر خۆی حسیۆ، لە دنیاپەکی
 پان و بەرین، کە لە گرافەکانی بەریتانیایە تا باختریانای (Bastariana)، لە
 ئاسیای ناویندا دەگرتەوه، پادەگەشت. سوماتیسین لە ئیمپراتۆریی هاندا
 دەژیا، ئەم ئیمپراتۆرییەتە، سەرزەوینی ئیستاکەیی کۆماری مەزنی چین و
 ماچینی دەگرتەوه و فەرمانپەرەیی بەلندی وئ، ناوچەپەکی بەرفەرەوانی، لە

گرافه کانی ژاپونرا تا ئاسیای ناوین، بە پێوە دەبرد. لە نیگای کۆمەڵەکی و ئابوورییە وە سەرۆبەندی پۆلی بیۆس و سوماتسین قوناخی کوتاییی میژووی بگۆپی دوو درێژی کۆمەڵی کۆیلەتییە کە لەم دوو ناوچەی دنیای کۆنەدا فەرمانفەرما بوو. ئەم دەورانە کە یەکەم وەرچەرخی میژوو بوو بە سەرۆبەندی پووداوەکی قوول و ئەزموونگەلی سەختی جەماوەر لە قەڵەم دەدرا. وەڵا هەمان دەوران بە تۆرە خۆی گەنجینەگەلیکی گەورە و بەر هاورد و ئەلها و تاسە مۆفی بۆ فامین و زانینی وی بە چوار دەورییدا تەشەنە و حەوزە لساندن دەدا. بگرە هەر ئەو ئەلها و تاسە یە بوو کە شاکارەکانی پۆلی بیۆس و سوماتسینیان هێنایە گۆپی. ئەم دوو دیروکتفیسە هەردووکیان، پەیدا بوونی ئیمپراتوری سەرۆبەخۆیان، دەقوادەق، وەک راستەقانییەکی میژووییە کە نێو رۆکیکی بە سوود و فرە بە نرخێ هەلسەنگاندن و هەریەکە باییی چەندە، بە و تەرەیان نرخ بۆ دانان. ئەم سەرۆبەندە، لە نیگای هەردووکیانە وە سەرۆبەندی بەرەو لووتکە هەلکشان بوو. جگە لەم دوو زاتە، کۆششستی ناگارجوونا لە پۆژەلات و ئۆرلیۆس و ئۆکۆستیۆس لە پۆژاوا لە سەرۆبەندی وارگۆیزی کۆمەڵی کۆیلەتییە وە بەرەو فیۆدالیزم زۆر بەرچاوە. ناگارجوونا، گۆشە نیگایەکانی خۆی لە سەر بنەمای یاسا و پێتسای، کە بە بیروباوەڕی جیهانییە وە ئامیژن کردبوو، پەرەیاندا؛ بیروباوەڕێکی ئەوتۆ کە ئایینی بووایسی وای ئی کرد بە سەر لایەنی نەتە وایەتیی هیندا زال بێ و تخبوب و کەوشەنی بەر تەسکی وی بیهزینی و بە کەوشەن و سەرچە دەکانی دنیای پۆژەلات بگەیی. ئایینی بوودا، کە نۆتفە وی دە پزدانی کۆمەڵی کۆیلەتییەتیدا گیرسابۆو، ئیدی بە

شیوهی نابینایی له داییک بوو، که چاوه توپی شه وی لی ده کړا، خزمه تی
 کومه لی فیودالی نو سرده مه، که کومه لیکي نوئی و تازه پشکوتو بوو،
 بکا. هرچی نابینانامه کانی نورلیوؤس و توگستینوؤس بوون، شهو سر به
 دنیای عیسه و بیته و شهو نابینیکي دیکه به که له گوین نابیني بوودا،
 هسته ی وی له کومه لی کویله یه تیدا چه که ره ی کردووه و ئیستیکه له دنیای
 هیلینیدا، له قالبی نابینیکي جیهانیدا دارپژراوه. ثم دوو میژوونووه، وایان
 هست کرد که له میژووی مرؤفدا سه روبه ندیکي نوئی که لاله بوو که هریه که
 ثم سه روبه نده یان وه که به ره و لووتکه هه لکشانی وه سف ده کرد. پتیا و ابو
 ثم لووتکه به پرگاری مرؤف له لایه ن ده سه لاتیکی ناسمانی به ش به حالی
 به که میان، بوودا و به ش به حالی دووه میان مه سیحه وه یه، به لام له
 سرده می فیودالیزم (ده ره به گایه تی) وه به ره و کاپیتالیزم (سرمایه داری)
 وارگو یزیدا له خالیکي و هرچه رخانی دیکه ی میژوودا که وه ری میژوو بز
 جاریکی دی هه لده سه نگیندری و به به هایه کی دیکه وه دهرخیندری. ثم له
 میژوو حالیبوونه تازه یه، له پوژاوادا، زه ق و زوپتر به رچاو ده که وی.
 نمایینه ی شه، (ژ.ب. ویکو) یه. پامانه که شس به ناوی خولیکي که پانه وه
 Cycles Recurring - یه. به پای وی میژوو چه ند ده ورائیکه و هر ده وری،
 سی قوناخی وه دمه وه هس. ده وری به ربهریبت، سرده می قاره مانان و
 چهرخی مرؤفایه تی. دیاره چهرخی مرؤفایه تی، به لووتکه ی هر ده وری
 ده زانی و باوه پی و ابو که له دووی وی، ده وری شاو ابوون، واته: ده ورائی
 به ربهریبت دادی. به برپای ویکو، هر خولیکي که پانه وه شاو ابوونی مرؤفی
 تیدا به پله یه کی پایینتر له پله ی پیشینی ده بینی و هر هه لکشانیکی

به‌ره‌ودوا گه‌پانه‌وه‌ش، مرقف به‌ره‌و لووتکه‌یه‌کی بلندتر، که تا نه‌و سه‌رده‌مه
 هاز، پتی نه‌که‌وتروه‌تی، هه‌لده‌کشیتنی. ویکو، به‌وای به‌ کاملبوونی ساکاری
 میژوو، پاسته‌وخو، نه‌بوو، پتی وابوو، میژوو به‌ ده‌وری خۆیدا ناخولیته‌وه،
 به‌لکو بزاونی وی مارپیچانه‌یه. جفزی، واته: هه‌رگیز به‌ جوړیکی دیکه
 دووباره‌ نابیته‌وه، بگره‌ هه‌میشه‌ هه‌ر به‌ره‌و پیتنی هه‌لده‌کشیتنی. به‌ پاستی
 نه‌وه‌ی که له‌ پامانه‌کانی ویکودا سه‌رنج پاده‌کیتنی، نه‌وه‌یه که نه‌بو خۆی
 ده‌گه‌ل چهرخی خۆدا هاوچه‌رخه، سه‌رده‌می خۆی به‌ سه‌رده‌می مرقفایه‌تی
 ، سه‌رده‌می یاساوپتسا و نه‌قل و ناوه‌زه‌زانی. نه‌م خوله له‌ نیگای وییه‌وه
 به‌ سه‌رده‌می مرقفایه‌تی و له‌م پوه‌وه به‌ خولی لووتکه له‌ قه‌له‌م درا. کاتنی
 مرقف له‌ قوناخی سه‌رمایه‌داری و سۆسیالیزمه‌وه به‌ره‌و پیشتر ده‌په‌ریته‌وه
 و نه‌لها و تاسه‌ی بۆ له‌ گه‌وه‌ری میژوو حالی بوون په‌ره‌ده‌ستیتنی و ته‌شه‌نه
 ده‌کا، دیروک‌نووسانی تازه‌نه‌فه‌س هاتنه‌گوپی: شپینگلهر و توینبی، دوو
 نمایینه‌ی سه‌رمایه‌دارین. مارکسییه‌کان وایان سه‌ده‌ق بۆ لی‌ده‌دان که
 بایدۆسکردن و له‌ناو‌چوونی سه‌رمایه‌داری له‌ چهند به‌شیکی دنیا‌ییدا وا به‌
 چاوه‌ خۆ ده‌بینن، به‌لام سه‌رمایه‌داری له‌ناو نه‌چوو؛ به‌ پێچه‌وانه‌وه،
 سۆسیالیزمی پووسیا و نه‌روپای پۆژه‌لات له‌ ناو‌چوو و پووخا. هه‌ر به‌ پتی
 لیک‌دانه‌وه‌ی مارکسییان، نه‌م دوو دیروک‌نووسه‌ بیروبو‌چوونیان ده‌گه‌ل
 دیروک‌نووسانی دیکه‌دا لیک‌دی تاق و جوت و دووفاق بوون. نه‌گه‌ر
 بیروبو‌چوونه‌کانی پۆلی بیۆس و سوماثسین، خۆشبینانه‌ بوون، نه‌وه‌تا نه‌م
 دوو‌فه‌یه‌سوفانه‌ی فه‌لسه‌فه‌ی دیروکه، به‌ چاو‌یکی تا نه‌دانه‌یه‌ک،
 به‌دبینانه‌ و په‌شبینانه‌یان ده‌روانییه‌ دنیا‌یی. توینبی به‌ قه‌ناعه‌تی گه‌یشت

که سه‌رمایه‌داری له تاو چاوجنۆکی و چلتیسی خۆی پووی له مرقوف و
 خۆپسک کردوو، مرقوفیش و خۆپسکیش بۆ قازانجی بی سنووری خۆی به
 هه‌موو بارێکدا ده‌ته‌قیئتێه‌وه. ته‌نانه‌ت کاره‌که‌ی به‌ نه‌دازه‌یه‌ک
 هه‌لکشاندوو، که مرقوف له چاو که‌ره‌سته‌ی بی گیان‌ه‌وه ده‌بینی و وه‌ک دار
 و به‌رد و مه‌کینه و... تاد، هه‌روه‌ک چار چاپلن پیشانی دا و هه‌روه‌ک
 مارکۆس ده‌لی، په‌فتار ده‌گل ده‌کاو به‌یه‌ک په‌هه‌ندی له قه‌لم ده‌دا، وه‌لی
 نه‌م بووفاقییه له دیروک حالی بوونه، له کوێرا سه‌ری هه‌لدابوو؟ نه‌مه له‌وه‌را
 سه‌ری هه‌لدابوو که توینی به‌ قسه‌ی خۆی، گویا هه‌ر بیر و نه‌ندیشه‌یه‌کی
 دیروکینه هه‌یه به‌ نیستیلاخ پێژه‌کیه، واته: هه‌ر یه‌که له چاو
 بیرو نه‌ندیشه‌یه‌کی دیکه‌دا جوداوازه و به‌ هه‌لومه‌رج و بارودۆخی کاتی -
 شوینه‌کیی خاوه‌ن بیرو نه‌ندیشه‌که‌وه، سه‌روکاری هه‌س. نه‌مه باسی
 خۆپسکی به‌ره‌ی مرقوف. مرقوف سوود له په‌نده‌کانی پابردووی خۆی که‌م و
 زۆر هه‌ر وه‌رده‌گری، لی نه‌مه سه‌روکاری به‌ سه‌نگی زانیاری و ئاستی زانستی
 و یتساکه‌یه‌وه هه‌س. نه‌م زانیارییه‌نه‌ش هه‌میشه پێژه‌کی و له چاو به‌کدیدا
 لێکدی جوداواز و میژوویی نه‌ن. که ده‌لیم میژوویی نه‌ن، واته: که‌له‌که‌ی
 نه‌زموونی سه‌له‌های سالی که‌مه‌ل و هه‌روا له پێی نه‌هاتوونه‌گوپی؛ چون
 هیچ چتی به‌ کون فه‌یه‌کوونی - مه‌گه‌ر فه‌رمانی خودا بی(?) - نایه‌ته
 گوپی.. له دووهم ده‌یه‌ی نیوه‌ی پاشینی سه‌ته‌ی بیسته‌مدا زانیاری مرقوف
 له‌مه‌ر خۆی، له زانستی دیروکینه‌ی وی له نیوه‌ی سه‌ته‌ی تۆزده‌مه‌دا، زۆر
 ده‌وله‌مه‌ندتر و هاودا‌یینه‌تر. له دوا‌پۆژیشدا زانستی دیروکینه‌ی مرقوف، تا دی
 فره‌وانتر ده‌بی؛ چونکه‌ نه‌گه‌ر وا نه‌بی، ده‌بی مرقوف به‌ره‌و هه‌لدایر و زه‌لکاو

سەرەونشیو بێتەو. دیارە لەوی پۆژیۆ دەروک زانستی لە پێش مرقفا
 قوت بۆتەو تا ئەمڕۆ، زانستی دیروکی ئەم مرقف لەمە پەربووی خۆی،
 بەرە - بەرە، پەوی لە فرەوانی و تەشەنە و تەنێنەو کرد. لە ئاکامی
 نۆزینەوی چەیلی نرت و نوێباو کە پێیکەوتووێ و هەلیسەنگاندوون،
 پەوی لە وردبێنێتر کرد. دواپۆژیش لە چەتی نوێباو ئاوسە و مرقف تا دی
 چەتی نوێباوتر دەنۆزێتەو. خۆ ئەگەر گریمان، مرقف لەمە پەیتە
 بنەپەتەکانی پایە پەربووی خۆی بە تەواوی هالی بووبی و سڕیشتەیلێکی
 تازەیی کە پەنگە لە دواپۆژدا وە سەر خەرمانی زانستی دیروکی ئەگەر کە
 کرێن، ئەو تەنیا لە زەوینەیلێکی تایبەتیدا دەتوانن کاریگەر بن، جگە
 لەوەش، زانستی دیروکی ئەم مرقف، پێی بە پێی بارودۆخ و هەلومەرجی کات
 و شوێنی بە کەوشەن، هەر بە کەوشەن و لەو کەوشەنانە زیاتر ناتوانی
 بترانی. هەر چۆرە لێکدانەو یەکێ کە لە بابەتی دیروکی ژبانی مرقف بەش
 بەوەندەیی لە توانستی مەدایە و لە ئەزموونەکانی پێشوو خۆمان ئەنجام لێ
 وەرگیرین و بەش بەوەندەیی کە بتوانین دواپۆژ لەسەر پایە ئەزموونەکان
 پێشویزی بکەین، ئەنجام بەخش دەبێ. هیچ گومان لەوەدا نییە کە ئەزموونی
 مێژوویی ئەم مرقف فرە گەورەس. تەنانەت ئەگەر ئێمە بەسەرکردنەوی
 پەربووی خۆ لە سەزوبەندی بە دیارکەوتنی نوخشی نیشانەکانی دەوڵەت
 هاتنە ئاراو، دەست پێ بکەین، واتە: بەر لە هەزارەیی چارەمی پ. ز.
 هەنگین خۆ هەر هیچ نەبێ لە ژبانی مرقفمان لە مەدایەکی لە (٦) هەزار
 سال زێتێدا، وەکۆلیو. دیارە ئەم شەش هەزار سالە بە تەواوەتی بەشی
 ئەو دەکا کە هێلە ئەسلیبەکانی ئەو پێگایە کە مرقف پەربووە، نۆزەکی

ئەم پىڭايە ۋە ھۆ ۋە بەريانى ھەموانىيى ۋى نىشان بىدا. لەمەش بىترانى،
 ھۆكارى ئەزمونى مېژوويىنەى سەروبەندى ھاۋچەرخىش، لەمەس سوود لە
 پابىرەوۋەرگىرتى مۇڧ كاملەر ۋە ديارتر دەكا ۋە ھىلەكانى دۈپۈژ، يان بە لاي
 كەمەوۋە دۈپۈژى نىژىك بە ديار دىخن. لە مېژوۋدا، ھىندى سەروبەندى ئەوتۇ
 ھەن كە دەلالەت لە سەروبىنى دوو خولن، لە دۈا دۈاى سەردەمىكى گەورە ۋە
 سەرەتاي خولىكى تازە بۆ دەكەن. جا ئەم زەمانەيلە كە لە دۈپۈژدا
 پەردەيان لە پۈۋە ھەلدەمەلدەين، بە ۋەرچەرخانى شۆپىشگىرەنەى مېژوۋ
 ۋە سەف دەكرى. نوخشەى يەكەم ۋەرچەرخانى مېژوۋ، داتەپىنى دنيايى بوو
 كە جىھانى كۆنى پى ئەژن. لەم سەروبەندەدا سىستىمى بەندەگى، بە ناۋى
 سىستىمى كۆمەلەكى - ئابوۋى داسەپاۋ، فەرمانفەرما بوو، بەلام پۇژگارەى
 ھاتەگۈپى ئەم سىستىمى بەندەگىيە، ۋەك سىستىمىكى داسەپاۋى جىھانى
 لەبەر يەكدى ھەلۋەشايەوۋە. دۈا نەمايىنەى بەندەگى لە ئاسىي پۇژھەلاتدا،
 ئىمپىراتورى ھان ۋە ئەۋروپاي باشۋورى ۋە ئەفرىقياي باكوۋى ۋە ئاسىي
 پۇژاۋا، ئىمپىراتورى پۇمى پۇژاۋايى بوو. ئىمپىراتورى ھان لە سەتەكانى
 دوۋەم ۋە سىيەم ۋە ئىمپىراتورى پۇم لە سەتەكانى چارەم ۋە پىنجەمى ز. دا
 پوۋخان. ئەم گۈرپانكارىيەنە، بەرە - بەرە، پوۋناكىي لى كەۋتەوۋ ۋە پەردەى
 لە پوۋى دۈپۈژ ھەلەمەلى ۋە مۇژدەى پىشكوۋىنى سىستىمى كۆمەلەكى -
 ئابوۋى فېۋدالىزىمى ھىنا. دوۋەمىن ۋەرچەرخانى گەورەترى مېژوۋ،
 لەبەر يەكداۋەشەنى دنيايەكە، كە سەدەكانى ناۋىنى پى دەلتىن. نۆۋەرىكى
 كۆمەلەكى - ئابوۋى ئەم خولە، دەرەبەگايەتى بوو. خاۋەنەيتى زەۋىن
 بوو. پۇژگارەكەش داھات كە ئەم سىستەمە داسەپاۋەش پايدۇسى پىكرا.

دياره نهم گورانكارىيانه بهش به حالى ولاته گه وره كان، له سهره تارا له
 نينگلستان و فهره نسا پوويان دا، به لام پتوه ندييه كانى كومه له كى -
 نابوورى ورده - ورده چاويان ده پشكووت و سهره سيمايان ناشكرا ده بوو.
 نيدى سيستمى سهرمايه دارى داهات. سييه مين خالى وه چهرخانى
 شوپشگيتپانه ي جيهان، له سه ده ي بيسته مدا پووى دا. نه وهش نه وه بوو كه
 سيستمى كړج و كالى به په له ي سوسپاليزم له پووسيا و به زوره ملتي
 پاش شپى فاشييت و نازييت له نه وروپاى پزوه لات و له چين و كوربا و
 فيتنام تاد... هاته گزپي. له هره يه كى له م شوپشه كومه له كى -
 نابوورييانه دا، سيستمى چينه كى ليك دوفاق و دردونگ، جيگه ي خوى
 بى سيستمى له و بابته به جيتيشت. به لام له سييه م خالدا كاره كه له په گ
 و پشه پرا گزپابوو، ماركسييه كان له و بپوايه دان كه ده بوا نهم گورانكارىيه به
 كشكردن له چينه كانى ليك دوفاق و دردونگ، دوايى هاتبا.. جا له بهر
 نه مه يه سهرده مى نه مړو دهره تگه ليكي گه وره ترى له تيگه يشتنى پابردووى
 مړوف و هه روه ها دواپوژى وي به ده سته وه ده دا. دياره سهرده مى هه ولدان
 بى كه ته وه رهي، يه ك جيهانى، سهرله نو ي به شيوه يه كى ديكه له ديروك
 حالى بوون، نه مانه سهرله بهر به ديموكراسييه وه، كه بووه به بنيتشته
 خوشه ي بن ددانى هه موو نه ته وه كانى هاوچاره نووسيش و ليك دردونگيش
 له م چهرخه دا. نه وه ي يارمه تىي خالتيكى ديكه ي وه چهرخانى په وپه وه ي
 ميژوو ده دا، من بهش به حالى خوم، سرشيتى مړوف بى خوى، تا دى پيگنا
 بهر وه يه كلاكردنه وه ي كيښه كانى به زوره ملتي ماف له خه لكى داگيركردن، به
 بومباي كيماوى و گاز و بایلوژيك مړوف قپكردن، خه لك له برسان

مردارکردنه وه، ژن به بهنده و کالای فروخته‌نی له قه‌لم دان و حه‌ز له هه‌لایسانی شه‌پ و ئاژاوه‌گێپی کردن و تاد... خۆشتر ده‌کا. باشه، نێوه‌رۆکی مێژوو چییه؟ دیاره هه‌ر کۆششێ له بۆ ده‌رکی مێژووی جیهان، بته‌وێ و نه‌ته‌وێ، ئه‌مانه‌ت له پێشدا قوت ده‌کاته‌وه: گه‌لق مێژوو به به‌ریانیکێ دیار و به‌رچاودا ده‌پوا؟ ئایا په‌وره‌وه‌ی مێژوو گه‌وه‌ریکی هه‌یه؟ به پێی وه‌رامی ئه‌م پرسیاره، دوو جۆره تیگه‌یشتنی فه‌لسه‌فیه‌مان له‌به‌رده‌مدا زه‌ق ده‌بنه‌وه: پامانه‌یی ده‌لی: هه‌چ مانا و مه‌به‌ستێ له ئارادا نییه. مێژوو دووباره‌بوونه‌وه‌ی هه‌تا هه‌تاییی بووداوانه و هه‌چی تێدا به‌سته نییه، به‌لام به‌رپه‌رچدانه‌وه‌ی ئه‌م پامانه‌یه تا بێژی سانا‌یه. شایه‌تی واقیعه‌ییانه له‌مه‌ر ئه‌مه زۆرن. هه‌چ سه‌رویه‌ندێ، هه‌رچه‌نده هه‌له‌کانیشی په‌نگه وه‌ک سه‌رویه‌ندی پێشه خۆی بچن، وه‌لی ده‌قاوده‌ق دووباره‌بوونه‌وه‌ی هه‌مان نوسخه‌ی وی نییه. که‌س ناتوانێ لاق ئه‌وه لی‌بدا که دیموکراسیی ئه‌وروپای سه‌ده‌ی نۆزده‌هه‌م دووباره‌بوونه‌وه‌ی دیموکراسیه‌ کۆنه‌که‌ی ئاتینه. شۆپشی سۆسیالیستی سه‌ده‌ی بیسته‌م دووباره‌بوونه‌وه‌ی شۆپشی بۆرجوازی ئینگلیس و فه‌ره‌نسا‌یه. که ده‌لیم دیموکراسیی که ئه‌وپۆ وه‌خته بێژم جینگای هه‌موو سیسته‌م‌ه‌کانی گرتوه‌ته‌وه، په‌نگه له‌به‌رئه‌وه باش بێ؛ چونکه هه‌ر له‌سای ویدا مۆچ وه‌ک تاک و چ وه‌ک کۆمه‌ل، دوور له‌ کشکردن له به‌رابه‌ر، ده‌توانێ بێ ترسی فککردن بیربکاته‌وه. پامانه‌یه‌کی دیکه یه‌ژێ: نه‌خێر مه‌یل و لایه‌نگری له مێژوودا هه‌یه. مێژوو به‌ره‌و سه‌روو هه‌لکشینه و گه‌وه‌ر و نێوه‌رۆکی وی پێشکه‌توانه‌یه، وه‌لی به‌شی هه‌ره زۆری په‌خنه‌گه‌لی که له‌م پامانه‌یه ده‌گیرێ ئه‌وه‌ی بیروبۆچوون و ده‌رکی پێشکه‌وتوو چتیکێ

پامانه کی و بی سه رویه ره، یا هر هیچ نه بی بابه تیکی به مشتومره و به
 گوشه نیگایه کانه وه بنده، هر یه که له ئاوانی ده ژهنی. نمونه گه لی که به
 پیشکه وتوو ده زاندرین، به زوری له بۆته ی میژوودا چتیکی ناپیشکه وتوون.
 به راستی ئه م په خنه یه زور جیگای سرنجدانه؛ چونکه مه سه له که خوی که
 کیه پیشکه وتوو و کیه ناپیشکه وتوو، ئاغله به، له سهر بنه مای پیشه کی
 ریزکردنی لوجیکانه ی پووته پامانه کی و وشکه که له ک سه رویه ره دهنری. له وه
 ده چی، له بارترین پنگا بۆ چاره سهری کیشه ی له گه وه ری میژوو حالی
 بوون، ئه وه یه ده سته وداوینی میژوو، هر خوی ببین و هه لسه نگاندن و
 شیکردنه وه یه کی بی لایه تانه - نه گهر بکری، به لام هه رگیز ناکری - له
 میژویی شه ش هه زار ساله ی مروف، له هه موو بواره کاند، وه کار ئیخرین. جا
 هر له به ره هندی، ته شه نه کردنی میژوو و پاشان له نیوه روکی میژوو
 وه توژین، کاریکی خراب نییه. به پتی چه مکی که له پیشه وه له مه پ میژوو
 گوته را، ده بی له هه زاره ی چاره می پ. ز. ده، کاتی شارستانی میسر له
 دۆلی نیل و شارستانی سۆمار له مۆزه پۆتامیا به ناوی نوخشه ی ده وله تان
 سهری هه لدا، ده ست پی ده کا. یه کی له نیشانه کانی ئه م سه ده تازه یه
 ئه وه یه که به پیچه وانه ی پ. ز. که گۆی زه وین، تا پاده یی ته پاتینگای
 مروف بوو، زیانی له میژینه له ناچه گه لیکی جوغرافیانه ی دیاردا - له
 کوانووی ده ولته سه ره تاییه کاند، خه ستوخۆل ببژوه، واته: که باسی
 مروف ده کری، زیتر نه و مروفانه ی که له قه له مپوه ی ئه م ده وله تانه دا
 ئاسه واریان به دیارکه وتوو، به نمونه له قه له م ده درین. که واسا:
 په وپه وه ی دواپی میژوو، دریزای ته شه نه و ته نینه وه ی بی وچانی شائق

جوغرافيايی و نه ته وه کیهه کانی کومه لانی مرقایه تییه. به نیوچه چاوگنپرانی
 به پابردویی دور و دریزی مرقدا، نه و پاستیهه مان بق ناشکرا دهکا که
 میژوو له هه مان ترووکهی په یدابوونی خویه وه، هه میشه پوو له ته نینه وه و
 ته شه نه کردن بووه و تا خه یال بفرموی خه لکیکی بی شوماری دنیا ده بهر
 ده گری. زیانی له میژینه له دو مه لبه ندی ناوچه قی سه ره تای خقوه -
 میسر و سۆمار ورده ده ته نیته وه و سه رزه وینانی دراوسی به لای خۆدا
 پاده کیشتی. ره وپه وهی میژوو له میسر وه به ره و باشور ده ته نیته وه و
 پیده شتی حه به شستان وه بهر خق ده گری و پوو له پۆژه لات دهکا، نیوچه
 گرافی عه ره بستان و له پیش هه مووانه وه، به شه کانی دراوسی وی، که
 پاشان به فهله ستین نیو نراوه، به خقوه تیکده به سستی و به ره و که ناره کانی
 ده ریای سپی پیش ده کوئی و له ئاسیای پۆژاوا سه رزه وینی ئیستای سووریا
 و لوبنان وه پاشه خق ده دا و نه و جا به ره و میژوپۆتامیا ده ته نیته وه.
 ناوچه قی شارستانییه تیکی دیکه ی سه رزه وینی میژوپۆتامیاش، له دو لاه
 به ره و پیش ده چی: له لایه کی به ره و ئاسیای بچوک، سووریا و لوبنان و
 فهله ستین که ده گه ل شارستانی میسر دا تیکه ل ده بوونه وه و له لایه کی
 دیکه وه به ره و پشت قه فقا و ئیزان. نه و جا، به نده لیژدها به وه نده
 ره وته ی میژوو داده که وم و هر هینده م کار پییه، چونکه کوردستانه که م
 که وتۆته نیوان نه م سه رزه وینانه. نه گه ره گه پیمه ناوکرۆکی باسه که، که به
 سه رناوی: سه رچاوه کانی بیی کورده واریم نووسیوه، دیاره کورده که له
 پیشان ده گه ل نه م ولاتانه دا جۆشی خواردوو و سه روکاری ده گه ل نه وانه دا
 په یدا کردوو. باشه، نه م حه مکه ته نینه وه جوغرافیا ییانه، که ته نیا

ئامازەمان بۆچەند پاڭزىكى كورد، بەش بە حالى نەتەوھەكان چەند كار لە
 دابەشبوون و لەت و پەت بوون، يان يەك گرتنيان كوردوھە؟ بى گومان نەم
 تەننەوھ لەمىژنە جوغرافيايىيە، لايەنى نەژادىي (نەتەوھەي) شى ھەبووھ؛
 چون لەم تىكە و لىكە يەدا ھەميشە لىكىكى نوئ لە كۆمەلانى مەزە، پىي
 ھەويشتۆتە گۆرەپانى مەزەوھە. لە ھەندى شۆيى ناوچەگەلى تازە كە
 خەلكە كانيان ھەمان پەتيان نەكەوتبووھ گىژەنەي مەزە، لەسەر جۆخىنى
 ناوچە كۆنەكان كەلەكە بوون. لە ھەندى جىگەي دى نەتەوھەگەلى تازە كورد
 لە مەفتەن و زىدى خۆيانەوھ بەپى كەوتن و ناوچە تازە كانيان ھەبەر تاخت
 و تازدا. مەزەي خەلكانى ژاپۆن، كورد، لاتىنەكانى ئىتاليا، نەوھەكانى گال
 و ھەندال و غەيرى وان نمونەگەلىكەن ھەوھ نىشان دەدەن كە چۆن
 نەتەوھەكان بە ھەرسووپ و داسووپى مەزەي دراوسىيەكانى خۆكەمەنكىش
 كران. ھەيورىنى ھۆزەكانى يۆنان لە ناوچەي مى سين "Mycenas" كە بەشى
 لە ناوچەكانى لەمىژنەي كۆنى ئاخروئۆخى ھەزارەي سىيەمى پ. ز. بووھ،
 نمونەيى لە كۆچ و پەوى نەتەوھە تازەكان بەرھە ناوچە كۆنەكانى مەزە.
 مەزە زۆرمان لەم نمونانە بە بىر دىننەوھە: ھەوارگرتنى ئارامىيان لە
 سووريا، فىنقىيا، بابلىستان و باكوورى مەزەپۆتاميا لە ھەزارەي دووھەمى پ.
 ز. سەيمەرييان بەرھە پشت قەفقاس و ئاسياي بچوك لە سەتەي ھەشتەمى
 پ. ز. ھەوارگرتنى ھۆزەكانى "ھىن پى" Hsin Pi ، ھوون، "كىتان" Kitan
 و "چورچىن" Churchen لە ناوچەكانى باكوورى پۆزەلەلەي، باكوور و
 باكوورى پۆزاوايىيى چىنى نەمۆكە، كۆچ و پەوى گەتەكان، يارمانەكان

Sarmate و سلاڤه کان پوءِ بالکان و تاد... نه خشمه يه کی بزفت و سوو پوگوپی
نه ته وه کانمان پيشان ده دا.

II كۆيەتتى

له سه‌روبه‌ندی باوك سالاریدا زه‌ویوزار بۆكشتوكال و باخ و باخات و میوه‌چاندن، به‌هۆی كولینگ و پاچ و پیمه‌په و گاسن و نیوئاموور و هه‌وجار و قوره‌مه‌وه، کێلدراون و ئاودراون، گه‌له و پانه‌گه‌وره‌کانی ئاژه‌ل و گاوکۆتال، ئه‌مانه‌ سه‌رله‌به‌ر، به‌شیوه‌یه‌کی به‌رچاو دینه‌به‌ر و داهاتی کار زیاد ده‌کا و ئیدی مرقف ده‌توانی زیتەر له‌ ئه‌ندازه‌ی وه‌ی که‌ بق پاراستنی هیز و گوردی خۆی و به‌خێوکردنی زارۆکان پێویستی بی، په‌نیوبینتی. وه‌رزیزر و شوانکاران داهاتیکی زیتەر له‌وه‌ی نیچیروانان و ماسیگران به‌ به‌رهمیان ده‌هیتا، مه‌یسه‌رده‌که‌ن. ده‌سکه‌وتی وان له‌ به‌رهمی نیچیروانی، که‌ په‌نگه‌ به‌ ئاسانی ده‌رده‌ست نه‌کرای، به‌ شیوه‌یه‌کی مسۆگه‌رتەر دابین ده‌کری. خێله‌ کشتوکالکاره‌کان ده‌توانن بپری له‌ داهاتی خۆراک که‌ بق ئه‌وه‌ بشی له‌ چالان، یان له‌ لایه‌کی چه‌په‌کی ناو لێپه‌وارێکدا، بپاریزی، خپکه‌نه‌وه‌ و هۆزه‌ شوانکاره‌کان له‌ میگه‌له‌کانیان، شیر، ماست، گۆشت، خوری، چه‌رم، بق سازکردنی خانوبه‌ره‌، هیسک و ته‌پاله‌ و پشکه‌ل بق ته‌یارکردنی سووته‌نی و ئاووودوو و گه‌رمی، به‌ ده‌ست دینن.

مرقف ده‌گاته‌ پله‌یه‌ک ئیدی ده‌توانی له‌ مه‌سه‌ره‌فی خۆی زیتەر په‌نیوبینتی و ئه‌مه‌ش چه‌وساندنه‌وه‌ که‌ بریتیه‌ له‌ که‌له‌که‌بوونی داهاتی زیده‌ (فائض‌ القیمه‌) له‌سه‌ر حیسابی په‌نجی په‌کیکی دیکه‌ دینینه‌گه‌رێ ئه‌گه‌ر ئه‌و سه‌روبه‌نده‌ دیل و په‌خسیره‌کان، بق قوربانی له‌ پێشگای خودایاندا یان بق خواردنی گۆشتیان ده‌یانکوشتن، یان هه‌ر ده‌ چوارچێوه‌ی تیره‌ و هۆزه‌کاندا، قوبولیان ده‌کردن، ئیدی ئیستا زیده‌بوونی داهاتی به‌شی له‌ کار

وا ده كا كه له كارى نه م زیندانیان ه سوود وه ریگرن و نه مانه به ناوی
به رده وه، بچه وسینه وه و كه لکیان لی وه ریگرن.

زانیا ریبه فره نگ ناسیه کان، به چلونه تیبه به رده یی سه ره تایمان
ناشاده کهن و هاوسه روکاری کومه لایه تیبه کی تاییه تیمان كه له سه رده می
پیکه اتنی به کم چینه کاند پیدابووه، به بیردینیتته وه.

به رده گی له کن راوچیپانی هیندی باکووری پوژاوییی نه مریکای باکووری
له (باشووری نالاسکا) به شیوه یه کی سرنجیزوین په ره ی Vancouver (گرډای
ساند. نه م نه ته وانه هیشتا هر له نامیری به ردینه و مسینه یان، نه خوازا بق
په رداخکرن و مشتومالی به ردی رازاندنه وه و به زه کی و دوزه کی، سوود
وره ده گرت، کشتوگالتیان پاشکه فتی بوو، زیتر به راوه ماسی به ریوه
(Saumon دهه چوون. وه لی فره وانیی له راده به ده ری ماسی (ماسی نازاد -
یارمه تی دان زیده داهاتیکي به رچاو گرډای بکه ن. له م پوه وه، فره وانیی
داهات له کن سوورپېستانی نه مریکای باکوور، به بنه مای شاووری
په ره ساندنی به رده گی له قه له م ده دری. جاری وا هه بووه، ریژه ی به رده کان
له نیوان هوز و خپله کاند ده گه یشته هه وتیه ک، یان سییه کی کومه ل.
سه رچاوه ی به رده گی له پیش هه موو چتیکدا شه پوشوړ بوو. نه وه ی له
شه ردا به دیل ده گیرا، ده کرایه خولام. به رده ی واش هه بوون به کرپن
ده کپدران. له زور پشته ی کاردا سوود له به رده وه رده گیرا. به رده له هر
جوړه مافی بی به ره بوو. ژبانی هیچ نرخیکي نه بوو. ده کاتی به خاک
سپاردنیدا، سه ره ک هوز ده ی کرد به قوریانی. گ.د. نه فیدوف، نه فسه ری
ده ریایی پووس له سه ره تای سه ته ی ۱۹دا له نالاسکا ژباوه، ده گپریته وه،

که له م پټوپه سمه شوومه دا، هیندیه کان بېرته کانی خویانیان ناچارده کردن
 سه ما بګڼ و نه و جا خویان له سهرپا تیربارانیان ده کردن و منداله ورده که ش
 له خوارۍ به نووک نيزه تتيان بېرته بوون. بېرته له کاتي خانويه کی نوی
 بنیاتنان، یان هه لېژاردنی سه رځکیکی نویدا، بڼ قوریانی ده کوژان.
 نینسانخوری زور له باو بوو. هم قه لتوپره گشتیانه پاشماوه کانی
 سه روبه ندی بوون، که هیشتا سوود له کاری زیندانیانی شه پر وه رنه ده ګیرا.
 دیاره، شیوه ی نه شکه نجه دان و قه لتوپری بېرته هینده زوریوون، له ژماره
 نه ده هاتن. بېرته ګی، په کمه شیوه ی چه وساندنه وه ی مرقه به ده سستی
 مرقه. په یدابوونی بېرته ګی دیارده یه کی خورسک و هنتیقی ته پلوشی
 په وساندنی هیزه کانی په نیوهیتانه. سه ره پای نه وه، په یدابوونی بېرته ګی
 له هه لومهرجی نه و زه مانده دا، به هه نګاوکی ګه وره له قه له م ده دری.
 چه وساندنه وه ی بېرته کان، له که له که بوونی زیده ی داهاتدا که له بڼ
 ته شه نه کردن و زیده بوونی دواپسی په نیوهیتان پتویست بوو، ده ورکی
 کاریګری ګیراوه.

کونترین شیوه ی بېرته ګی، به بېرته ګی باوک سالاری Patriarcal یان
 ناومالی Domestic نیوده بری. بېرته له م قوناغه دا هیشتا له بواری
 په نیوهیتاندا، ده ورکی نه وتی نه بوو، به لکو ته نها هر له ته مرقی
 نازاددا و به ناوی یاریده ده ری وپیه وه کاری ده کرد. ته نانه ت ده یتوانی
 کولیتي، چند به رازی، یان له ته زه وینکی هین. له م هه لومهرجه دا ده ګل
 مرقی نازاددا جیاوازییه کی نه وتی نه بوو. جلپوشاکی هر وه کو
 جلپه رګی مرقی نازاد وا بوو و ژاپوله کانیان له ګل ژاپوله نازاده کاند

یار بیان ده کرد. که چی کورده که نه خوی و نه زاپوله کانیان تا نه وپوکه ش
 له م بهری سنووره خه یالیه کانی نیوانیاندا له گه ل نه و بهردا ناتوانن یاری
 بکن، نه حمده عارفی شاعیری تورک زمانی به داک کورد و به باب تورکی
 بالکان گوته نی "ته نها مریشکه کانیان ده گه ل به کدیدا گمه ده که ن

نه که هر نه وه، بگره بهرده ده شیتوانی ژنی نازاد بیئی و مندالی نازادیشی
 ببن، هه روه هاش خولامیش ده یتوانی ژنی نازاد بیئی و له گه لیدا له
 بنه ماله یه کدا ژیان، به سهر بهری. که چی وپرای وهش بهرده، هه رکالای
 خاوه نه که ی بوو و مافی ژیان و مردنی به دهسته وی بوو.

بهرده له نیمپراتوری بابلستاندا، بهره - بهره، هه ره هه مان
 تاییه تمه ندیه تی که له هه زاره ی سییه مدا هه بوو، ده پارێزرا. بهرده ی ناوما ل
 هیشتا هه ره وک جاران، ملکی بی چه ندوچوونی خاوه نه که ی بوو، ده یتوانی
 بیفرۆشی، به یه کینکی دیکه ی ببه خشی، وه که هه ره مه تاعینکی دیکه گرپۆی
 له سهر بکا. هه رکاتی بهرده سه ریچی له فرمانی ناغایه که ی کردبا، یاسا
 پیتی ده دا نه ندانی له نه ندانه کانی داپاچی (به ندی ۲۸۲). هیندی بهرده
 نیوچاوانیان، پوومه تیان به داخ کردن نیشانه ده کران، هه رکاتی ده لاکێ به
 بی نیجازه ی خاوه نه که ی نه و نیشانه یه ی سربپاوه، په نجه کانی ده بپردان
 (به ندی ۲۲۶) و هتد

له کومونه ی خیزانیدا نه گر که نیزی ببوایه به ژنی پیایوکی نازاد،
 پله و پاییه کی تاییه تی ده بوو (نه حمده قامه چیی مام، بابی په فیه ق
 قامه چی و نازم قامه چی که له به غدایی به پوتبه ی نه سکه ریبه وه
 چه خاما سازی کارخانه ی چه کسازیی عوسمانی بوو و له ته په تولکورد

"قەراغول" داده نیشن، که نیزیکی ره شکه لهی له مالی بوو، بۆ بهرده سستی سه لما خانم، پاشان ماره ی کرد و شه فیه ره شی زیبایی سوعادی لی بوو. نه گهر ژنی به ماره وته لاق نه زۆک و نه سستیور بویه، شووه که ی ده توانی ژنیکسی بی ماره وته لاقی هه بی (شوگتوومیان پی ده گوت) که ناغله به که نیزیکی (عه بدووم) بوو. ژنی ره سستی هیندی جار بۆ خۆی ژنی دووه می له که نیزیکی خۆی بۆ شووه که ی هه ل ده بژارد. به لام به و کارهش هه ر نازاد نه ده بوو، وه لی که ده بوو به ژنی پیاویکی به ده سلات، پله و پایه ی ژنی گهره ی ده هینایه خورای. هه زه تی ئیبراهیم له سارای ژنی مندالی نه ده بوو، که نیزیکی هاجر ناوی هه بوو، سارا له هه زه تی ئیبراهیمی ماره کرد. که وابوو نه مه هه ر له کۆنه وه هه بووه. پاتشایان و خلیفه کان و سولتانه کان هیندیکیان خیزانه کانیاں که نیزه ک بوون، بۆ نمونه: خاتوخره می خاسه کی، پۆکسیلانه، که که نیزیکی پووسی ده رباری سولتان سلیمانی په که م بوو و نۆد زیره ک و لئوه شاهه بوو، سولتان له خۆی ماره کرد و سولتان سه لیمی دووه می لی بوو و ده وریکی گهره ی له کاروباری ده رباری عوسمانیدا گتیا. مسته فای کوپی سولتان سلیمانی له بهر خاتری کوپه که ی خۆی به کوشت دا.

مارکس، وه رگرتنی سه ره له بهری به شیکی دیاریکرای کاری زنده ی له ته رزی ناسیایی په نئوهینانی سیستمی بهرده گی و ده ره به گیاهی، هه ر به ته واره تی جوئی ده کاته وه. هه روه ها ته رزی ناسیایی په نئوهینان و ده ره به گیاهی تیش له پاشان هه ر جوئی ده کاته وه. به لای مارکسه وه، گوندی خۆی به رانبه ر به خاوه ن ملک، به به رپرس نازانی، به لکو خۆی له به رانبه ر

حوکومهت (وهك ته به عه) به بهر پرس ده زانئ. له بهر هندی، بهر ده
 "مسکین؟" Serf (قن) زه ویوزاری سیسته می ده ره به گایه تی، یان گوندیی
 چکوله و له گوندیی کومه لی ته رزی ناسیایی له بن وشاری زیتری سیاسیدا
 ناچاره مل بۆ ئه م وشاره که چ بکا. له بهر نه وه ی که له ته رزی کومه لی
 ناسیاییدا، مولکیه تی زه ویوزار نییه، ته به عه (مکلف) خه راج به نوینه ری
 ده ولت ده دا. واته: نه و سیسته می باج و خه راجانه ی که له ته رزی کومه لی
 ناسیاییدا نه و بۆ ده بیینن له وه که وتۆته وه که وه ختی خۆی له کومه لی
 سه ره تاییدا، ئینسانه کان برتکی یه ده ک و پتو سیستیه کی یه ده کیان بۆ
 پاشه پۆژ پاشه که وت ده کرد. له ئابووری سه ره ده مه کانی ناویندا بهر ده و
 خولام ده ورکی کاریگه ریان ده گیرا، چونکه کار و فرمانیکی جۆراوجۆر و
 جودا - جودایان پاده په پانده. کومه لیکیان به بۆنه ی شه پوشوڤ و هیندیکیان
 له نه نجامی تالان و برۆ و چه پاو و نه نغال و پاوه بنیاده مه وه وه گیر
 عه ره به کان که وتبوون و ژماره یه کی زۆری دیکه یان له نه ته وه کانی غه یره
 سورمان به کرین ده کرین. له و سه روبه نده دا سه وداومه له یه کی فره وانیان
 له سه ره نه نجام ده درا. خرستیانه کانی لوبنان و زیتر جووه کان پیتاوی نه م
 جۆره سه وداومه له یه بوون. نمایانی دوو میله تی جوو و خرستیان بۆ
 نه وروپای ناوین ده چوون و له شاره کانی پراگ، ماگدبورگ، ئیکس لاشال
 (نه قش) جنیف، جه نه وه، که مۆلگای به ردان بوون، ژماره یه کی زۆریان
 ده کرئ. نه م ده سته جاتانه پاش سه وداومه له له پتگای دۆلی "پاینگ" و
 "وار" وه ده گه پانه وه. له ناوچه ی وار لاوترین خولامیان به "یه خته" ده کرد
 و پاشان بۆ قورتوبه و نه سه مبول و میسر په وانه ده کردن. له نه فریقاشه وه

ژماره یه کی فره خولامی په شپږست بڼ ولاتانی جیهان ده نیردران. ویرای
وهی که سورمانه کان به پیی شهرع مافی نه وه یان نه بوو که منداله کانی
خویان بغروشن، قهرمه تییه کان بی نه وهی گوی بهم شهرع بدهن، جاریکیان
کاروانیکی مه که یان، پاش نه وهی به بیابانی عربستاندا تیپه پین، پروت
کرده وه و دوو هزار پیاو و پینجست ژنی زیندانیان فراندن و سرله بهریان
فرۆشتن.

به لام زیمعیه کان، نه وانهی سورمان نه بوون و به سه راهه دان پاریزگاریی
گیانی و مالییان لی ده کرا، نه ده فروشران، به لکو بڼ هیندی ورده کاری
نیومال، پاسه وانی، یان هر بڼ بزویو و گوزهرانی خویان به نیتوی خواجای
حرمسره را و نیشیک ناغاسی و لاله و نه تابه گ و میرزا و هند وه
ده کارده بران. هره وه هیندیکیان به کری ده دران، یان له ده سکه یت و
داهاتیان به هره گری ده کرا.

به نمونه: خولامی که خه یاتی ده کرد، ناچار، ده بوا دوو دره مان له
پوژانه کهی به ناغایه کهی بدا. خولامانیکی په شپږست که له زه نگبار
(قونبوله) یان ده هینان یان ده کاری کشتوکال یان بڼ کاری هاتوچوی شار،
سوود لی ورده گرتن. له خولامانی فیه پهنگی و پومی و هیندی بڼ کاری
هونه ری و پیشه سازی و له که نیزانی زیره ک بڼ کاروباری مال به پتوه بردن،
که لک وه ورده گیرا، یان ناچارده کران مندال به ختوبکه ن و چاویری و دایه نییان
لی بکه ن. خه رابات و مه یخانه کان، هه مو له و که نیزه به سته زمانانه
سهرپژښوون. نه نانه ت بڼ شه پوشو پش خولامانیان له پیزی پش پیشه وه
داده نمان و نه سلن واژهی نانه زگ "مورته زیکه" ی به کریکیرای جهنکی

لهمه پرا که وتوته وه. ژماره یه کی زۆری سپاییانی پۆم و عهجه م له م نانه زگانه بوون. له هه ر شارێ بازارێکی تاییه تی بۆ خولام و که نیه ک فروشی هه بوو و که سانی که ناره زووی خولام و که نیه ک کرینیان هه با، ده چوون وه ک خه یار و تروزی ناسک له وی ده یان کرین... له هه ر بازارێکی شدا نماینه یه کی رسمیی میری هه بوو که کۆنترۆلی نرخ و به های خولام و که نیه کانی ده کرد. له گه ره کی به رده فروشانی سامه پرا له کاروانسه رایه کی گه ورده دا کاری بنیاده م فروشی نه نجام ده درا.. له کاروانسه رای پاییندا کۆلکه خولام و که نیه کانی پله و پایه دووه م، له بریه و گۆتره گرۆ- گرۆ، ده فروشران و له به شی سه ره وه دا خولامان و که نیه کانی دانسقه و ده گمه ن و گرانبایی ده فروشران. نرخ و باییی خولام و که نیز، به پیتی شه خسییه ت و به های گشتی، عه له لئوسول هه روه ک شه و پۆکه ی خۆمان ئاسایی به ریاسای بازارپه گه رمی و بازارپه گزیی کالایان ده که وت. خولامانی تورکی ئاسیای ناوین و ئیسلاییه کان (صقالبه: به عه ره بی کۆی "صقلبی" یه، واته: خه لکی (صقلیه) یان، زیتر له خزمه تگوزاریی سپاییدا سوود لی وه رده گرتن.

له سالی ۱۹۲۴ دا خولامێکی حه به شستانی به داروبار و په یکه ره پوخته و تیکسمپرایان به ۱۸ دینار و له هه مان سالد له عومان خولامێکی په شی چاکیان به ۳۰ تا ۳۵ دینار و که نیزێکی جوانکیله ی په شی نه به بیان له میسر عاده ته ن، به سیسه ت دینار و که نیزێکی سپی پستی خواسایی بی هونریان به هه زار دینار و هیندی جاریش به زیتر ده فروشت. که نیزانی جوان و لاریان زۆر به دانسقه یی و چاویرییه کی ورده وه ده په روه راندن و فیره هونه ری جۆراوجۆر ده کردن و فیره ته رزی خه نده ی دلپه یتن و

پۆپۆده سەما و سترانچپین و موزیک لیدانیان دەکردن و نرخ و بەهای ئەم بابەتە کەنیزانە سەرکاری دەگەڵ پادەیی جوانی و ھونەرمانەندی و لێوەشاوەبیینانە، ھەبوو. لە ساڵی ٩١٢دا نرخێ کەنیزێکی دەنگ و ئاوازخۆش بە سێزدە ھەزار دینار و نرخێ کەنیزێکی دیکە بە چارە ھەزار دینار قەبڵیندرا. ئەم جۆرە کەنیزانە پلە و پایە یەکێ کۆمەلایەتیی بەرچاویان لە نێو کۆمەڵدا ھەبوو. بەردەفرۆشان، وەک کالافروش بە جۆرەھا تەشویق و ھاندان و فرت و قیل و زمان لووسی کپیری ساویلکەیان لە خستە دەبرد و وەک کالای بە نرخ و دانسقە و نایاب، "ھای" ان بۆ دەکردن. ھەروەک ئەمەکی خۆمان بە سەت تەرزەیان ئارایش و مشتومال و میکیاج دەکردن. لەم سەروبەندەدا سەوزە لە کان زێتر مجیزی چاوباشقالانی دەوێژاند. پێش و سمێلی کوپانیان مووکیشکەن دەکرد و بە پووچال و تارا و ھەوری و ئاوریشم و کەتانی تەنک و والای زەرد و سوور دەپازاندنەو و ھەریەکە بە پێی تەمەن و پلە و پایەیی خۆیان ئارایش دەدان و دە بەزەک و بۆزەکیان دەئالاندن، تەنانت ھێندێ لە فروشیارانێ تەماحکار و پێ پەرە بەرگی ژنانیان دەبەر کوپان دەکرد و ھێندێ جارێش ژنانیان بە نێوی کوپانەو ھەپاج دەکرد، سەبارەت بەو کە کپیری شەیتان و دنیادیتە متمانەیان بە زمان لووسی فروشیاران نەبوو، پزیشکیکیان بەگەڵ خۆ دەدا تا خولام و کەنیزان لە ھەموو سەرنیکەو یۆخەمە بگەن. تا ئەوێکەش، لە ولاتی مەباوە کە خوازگێنیکەر، بۆ خوازبێنێ کێژێکی دەچن، داکی کوپە لە پێش ھەموو چێکی ماچێکی کچە دەکا و بۆنێکی زاری دەکا، بزانی داخو بۆنی زاری کوو.

دەربارەى پەگەز و نەژادى خولام و كەنيزان چەندىن سەرچاوهى وا
 ھەبوون كە بە ھۆى ئەوانەو زانيارى پتويستيان لە مەر ئاكار و خوو
 پەوشتيان دەردەست دەكرد. خواھنى قابووسنامە، بړىكى لە و بابە تانە
 نووسيون، بۆ نمونە دەلى: كە نيزى ھىندى نارام و لە سەرەخۆ و باش و
 نە جيون و بۆ زارۆك بە خيوكردن زۆر لە بارن. خولامى ھىندى سنەتكار و
 ھونەرمەندى لێو شاوھن. كە نيزى سەندى بەژن و بالا شووشن و كە زيبان لە
 خوار ئەژتويان دەخشين و لە ناشپەزىدا دەست پەنگين. پەسندترين ژنى
 دەنگ و ئاوازخۆش دەبوا لە مەدينە كپرديابان. خولامى پەشپتست
 كە مەترخەم و بېياكن و ھونەريان ھەر لە سەما و پەقسيندا بە خەرج داوھ،
 بەلام بن بە غەلشيان بېگەنە.

خولامى ھەبەشستاني دزن، تورك جوان و سپى پۆست و چاوجوان و
 خۆش مەشرب و خۆش عەيش و عوشرەت و ناسكن. پاكيژەن و لە كارى
 ناشپەزىدا زەبەردەست و لە پاشەكوت و مالداریدا كە ميگيش دەست
 قووچاون. ئەدى ئەو نەبە كورد تا ئەوپۆكەش كە وەسفى ژنيكى بە جوانى
 دەكەن، دەلێن "ھەر دەلێنى توركى تەرە!" پۆمى زيرەك و بەئەدەب و
 ھەرامۆشكارن، لە ميانپەزىدا ھەر وێنەيان نيبە. خولامى ئەرمەنى لە
 ھەموو خولامانى پۆست چەرمگ خراوترن، تەنبەل و نەكارە و دزیشن. بەش
 بە ھالى پەفتارى خواھن خولام و كەنيزان، ھېچ باسكيان لى نەكراوھ.

بەردە لە ئىسلامەتيدا لە چاوانى نەبەكانى ديكە، ھالوبالايان خراپ نەبوو.
 تەنەت زۆريان بووگن وە خەلىفە و سولتان و پاتشا و ھەمەكارەى دەولەت.
 ئەدى "مەماليك" ھەكانى ميسرى چ بوون؟ ئيمپراتورى عوسمانى، پلە و پاپە

گه وره كانى به دهست كڙوه بوون؟ خو لاسه نامه ويى زقوى له مهر دريژدانې
بگه، هر نه و نه ده به سه.

نيمه هموموان له بهرې كږيله كان - يان به كږيله له قه لم دراوه كانه وه
هاتووين. نه گهر كرابا، پاشه وپاش بهر و راپرېوى خو وه گه راپاين، كاره كه
له ويا ده ستي پي ده كرد كه باپيرانمان چوڼ چوڼى كه م تا زور، به كږيله
كراون و تا چ نه ندازه به كمان له م كږيله تيبه بؤ به ميراثى ماوه ته وه. وياي
وهى كه كږيله تى به ياسا له نارادا نه ماوه (به ياسا به تالكر دنه وهى كږيله تى
عهره بستانى سوعوردى له ۱۹۶۲ دا به تالكر اووه ته وه) و مانا په كى به داوينا
مه جازيانه ي هه يه: له وانه يه به بي نه وهى به خومان بزنانين كږيله ي چلېسى
و حيرس و تهاح و كار و پله و پايه و خو و خده، يان له بهر زور سه وه و
سوڼگه له هه موو كه سي زير كږيله ي خانميكي دلپښين بين. دنيا هېشتا، با
ناغايه كانيان نيويشيان لي نه نرابن، پرې له و نينسانانه كه سه ريه خو ييه كان
كلك و گوئ ده كهن و هه موو چي له نيكاي نه وهيزه نابووي و
كوم لايه تيبه بابته ناو نيمه له كونترول به دهره وه يان له زير كاريگه ربي
نه وه لومهر جانه دا كه نابلو و قه ي داوڼ يان له نيكاي خو و نينسافي نه و
گه و جيبانه وه كه پتوه يانه، يان چاوچنوكي و ته ما حيان به جاري هه موو
چتيكي نينسانانه ي پي له بار بر دوون و به جاري كوير بوونه ته وه، ته نانه ت
وهك گونا هباريكي دريژه ي باپيره گه وره كږيله كه ي مينده ي تروسكه يي
نوميد پي نه ماوه؛ خو ده شكرئ له و گونا هانه ي كراون پو له په شيماني
بكرئ، كه چي نينسانى بي ده سولات و ده قوزينيكدا ته نكه تاو كراو، له بهخت
سوا ربي نه م چاره سه ره سه رپي بيانه ش بي به هره يه. عيشي يه كان،

فاتتیه‌کان و هتد کۆیله نین. بئێ که سن. مرقۆه‌کان له پابردودا له بهر سێ
هۆکاری بنه‌په‌ت تووشی به کۆیله بوون هاتن: یه‌که‌میان، ترس بوو. ژبان
هه‌رچه‌نده پڕ له ئیش و ئازار و نه‌شکه‌نجه بئێ، ئینسانه‌کان مردنیان ناوی؛
له‌به‌ر نه‌وه، نه‌وانه‌ی که مردنیان له جهنگه‌ی شه‌ریدا به‌ گه‌وره‌ترین شه‌ره‌ف
و شانازی ده‌زانی، هه‌رکه به‌ لیواری مردن ده‌گه‌یشتن، به‌وه قاییل نه‌بوون
که له‌ لایه‌ن پادشا و نه‌جیوزاده و میر و گزیر و گره‌گری خاوه‌ن
زه‌بروزه‌نگه‌کانی دیکه‌وه که وه‌ک ئاژه‌لی که‌ویکراویان ته‌ماشاده‌کردن، به‌
چاویکی که‌میان ته‌ماشابکرین. کۆیله‌کان له‌ پێشان له‌ وه‌کو ئاژه‌ل په‌فتار
ده‌گه‌ل‌کردن کپهران و فروشران، کاسه‌سه‌ره‌لکۆلین، به‌ داخ کردنی هه‌نیه
و نێوچاوان نیشانه‌کردن، ئالقه له‌ گۆی و که‌پوو کردن، ده‌سبێنک و بازنی
ناسن له‌ مه‌چه‌ک کردن، زنجیر له‌ مل کردن و پاوه‌نه له‌ پێ و نگ کردن و
لێدان و قه‌یارکردن و به‌ نێو و ناتۆره‌ لی‌که‌م کردنه‌وه‌ی وه‌ک مه‌یموون،
مه‌حزوون، پووسپی و نۆدی له‌م جۆره‌ بابه‌تانه‌ی دیکه‌ نێوبران که له‌
سیاحه‌تنامه‌که‌ی ئه‌ولیا چه‌له‌بیدا، بیخوئینییه‌وه، زۆرت لی‌ به‌رچاوده‌که‌ون —
له‌مانه‌ هه‌موو نێوبران، چاوپۆشییان کرد؛ چونکه‌ زوڵم و نۆدی لی‌کردن بۆ
به‌شیکی گه‌وره‌ی مرقۆایه‌تی، به‌ سریشتیکی ناچاریی ژبان له‌قه‌له‌م ده‌درا.
له‌ سه‌رویه‌ندی "هان" دا، له‌ چین و ماچین ئه‌و واژه‌یه‌ی که به‌ مانای
"کۆیله" ده‌کارده‌برا له‌ واژه‌ی "زارۆک" یان "ژن و زارۆک" که‌وتبۆوه. ئه‌م
مۆدێله‌ بئێ سوال و جواو مل که‌چ کردن و گۆی به‌فرمانییه‌، له‌ به‌شیکی
گه‌وره‌ی دنیا دا، به‌سه‌ر زوڕیه‌ی چه‌وساوانی ها‌پدراوی مرقۆایه‌تیدا، کۆیله
بن، کۆیله‌ نه‌بن، به‌ په‌سه‌می داسه‌پابوو. پێش نه‌وه‌ی ۱۲ میلیۆن ئه‌فریقای

بۆكۆيله تىيى دىنباي نوئى، پارايتىندىرتىن، ئەو قورىيانىيە سەرەككىيانەي كە بۆ
 يەكەم جار نىئوى نامبارەكى كۆيله يان لى نرا، سلاوييەكان بوون. ئەو
 سلاوييانەي كە لە لايەن پۆمايى و مەسسىحييەكان و سورمانەكان و
 فايكىنگەكان و تەتەرەكانەو پادەكران، بۆ كون و قوژىنى سەرانسەرى
 دىنبايى دەنئىردان، بە دەم پۆزگارەو، واژەي سلاو بە ماناي بىيانى دەستى
 بە دەكاربردن كرد. بەشى ھەرە گەورەي ئايىنەكان پىگەي مرقوف بە كۆيله
 كردنى دەدا، ئىدى بەم جۆرە ئەو مندالە بەرىتانىيانەي (كچەكانيان لەبەر
 ھەي پوولى زىتريان دەكرد، چاتر قەلەو دەكران) كە بە كۆيله تىيى بۆ
 بازارەكانى دەرى دەنئىردان، بوون بە سلاوى. ھىندى لەو سلاوييانەي كە لە
 سەرۋەندىكى نىزىكتردا، خۇيان دەبن باندوورى فرمانفەرمايىي كە شىشە
 كەلگا ھەرخۆحسىتوھكاندا دىتەو و تروسكەي ئازادبوونيان لە ھىچ درىز و
 كەلنىكەو بەدى نەدەكرد، ئەو قەناعەتەيان دە مېشكىدا بۆ پەيدابوو،
 كە ھەر بە خۆرسك چىتتىكى تايبەتتيان تىدايە، بۆيەكا بە كۆيله دەبن. ھەستى
 خۆ بە كەمزانين لە كوردەوارىدا زۆر جارى دىكەم باس كرىو، واى كرىو
 كە ھىندى جار تەماح و ھەر دژمنانى بەدا، لەسەر زمانى كوردەكە خۆي،
 قەسەي ھەك: "k ıtten paşa şöy ıtten maşa olmaz" يان "الكرد والجرز والجراد"
 يان ھەتد بە دور بخەن. پاستىت گەرەكە ئەمە ئەنجامگىرىيەكى مەنتىقىي
 سەقەتە؛ چونكە لەو تىنۋاپپىيەو ئاودەخواتەو كە ئەمانە چتھايەكن بوون
 بە راستى و كىشەيان لەسەر نىيە و ھەك چارەنووسىتىكى لە خوايشت و
 ئىرادەي مرقوف بەدەر لەقەلەم دراو.

به‌شماره دوم

III زمان

زۆر باران سەیرمان بە پەفتاری مەیموون دى. بۆ نموونە: مۆزىكىيان لە پېش مەیموونىكى دانا، تەماشايان کرد زەحمەتە بېخو. مەیموونەكە ئاگرىتکيان لە پېش دانا، بەلام فېريان کرد، ئاوە بۆشكەيەکی نزىكى خۆى ھەلېنجى و ئاگرەكەى پى وەكوژىنى و مۆزەكە بخوا. ئىدى بەم ئاوايە مەیموونەكە گەيشتە مۆزەكە. پاشان ھەرئەو مەیموونەيان دەھەلومەرجىكى نوئى ئىخست، تەشتىکيان بەسەر ئاوى پووبارىتکەو دانا، مۆزىکيان تىدا دانا و لە پشت مۆزەكەو بۆشكەكەشيان تا پادەيى لە دوور دانا. ھەر ھەمان تاس و ھەمام: دەبى ئاگرەكە بکوژىتەو، ئەوجا مۆزەكە بخورى. خۆ مەیموونەكە دەیتوانى ئاوە لە نەيشتى خۆو ھەلېنجى: چونکە ئاوىكى زۆر لە دەوریەرى تەشتەكە ھەبو، بەلام ئەوئە نەکرد، بەلکو ھەر ھەولئە ئەوئە دا خۆى بگەيىننیتە بۆشكەكە و ئاوە بۆشكەكە دەرىنى و ئاگرەكەى پى بکوژىننیتەو و مۆزەكە بخوا، چونکە ئەقلى بەوئەدا نەشکا کە ئاوەر ئاوە، لە بۆشكەدا بىيان لە ھەر جىيەكى دیکەدا بى.

ئەم نموونەيە ئەو دەگەيەنى کە مەیموونەكە ھىچ چەمک (مفھوم)ىكى لە بارەى "ئاو"و لە مېشکدانىيە و لە ھىچ جۆرە سىفەت و خەسەيتىكى ئاوە نازانى، راستەوخۆ بىر و مۆشى تەنیا بىر بەو چتانەى دەوریەرى خۆى دەکا و بەس. دیارە ئەگەر راستەوخۆ لەگەل ئەو چتانەدا ھاوسووکار ئەبى، ناتوانى بىربکاتەو، ئەمەوا دەگەيەنى کە مەیموونەكە تا چتەکانى لەبەردەمدا نەب، بىرناکاتەو.

بەلام جۆرى بىرکردنەو لای مۆف جودايە و مۆف چتان لە بەستىنى چالاكى بەرھەمھێنانى کردەنى زانستەندا دەناسى و خەسەيتەکانى دەخویننیتەو. ئەو سەرنج دەدا کە ئاوە بۆشكەدا، لە پووباردا، لە بىردا، لە دەريادا و ھتد. دا سەرلەبەر خەسەيتى ھاويەش و چوئەکیان ھەن. بە نموونە: خەسەيتى ئاوکوژاندنەو لە ھەموو چتیکدا ھەيە، بە مەرجى ئەم خەسەيتەى لە پووى کىمىكى - فیزىکىيەو لە بار نەبرابى. بەلئى مۆف بەم جۆرە چەمک (مفھوم)ى ئاوە پىنگدیتى. ئاوە ھەر کوئیکە بى، لە بۆشكەدا، لە بىردا و ھتد. دا ھەبى، ھەر "ئاو"، ئەمەش چەمکىكى تىکپای ئاوە.

موقوف لیژده دا گوئی به شکل و شتیوهی دهستنیشانکراو و بهرچاوا نادا، به لکو خهسیهته گشتییهکانی دهستنیشان ^(۱) و جوتیان دهکانه وه.

کاتیکی باسی "دار"، دار به گشتی، دهکری مهستان نو خهسیهته گشتیانن که همورو دارئ نهک تنها نو داره کی له باخچهکه ماندا پوواوه. له م باره دا، ئیمه گوئی بهو دارانه کی که تاک - تاکه بهر چاومان دهکون، نادهین، به لکو نابستراکتانه له چه مکه گشتییه که، له مانا پووت و په تییه کی دار بیرده که پنه وه؛ له بهر شه چه مک (مفهوم) چه مکی په تی پی دهگوترئ و نه مه نیشانه ی هره زهق و زقی پی بیرکرنه وهی موقوف. به لام هم جوره په تی بیرکرنه وهی، گیاندارانی دیک کی غیری موقفی لی بی بههرن.

باشه شه چییه که دهرفته تی شه ومان بۆ ده پخسیتی نیشانه بنه په تهکانی چت، له چته که خوی دارنن، یان دامالین؟ شه و واژه یه، ناخاوتنه. واژه ی "دار" شه وهی به دیاردیخی که به گشتی ^(۲) باسی دار دهکری، نهک تنها داریکی دهستنیشانکراو که دیاره به واژه، به زمان نه بی مه حاله بیرونه ندیشه ی پووت و په تی ده ریپی.

(۱) همر له مه پیر و زمان له فیلمبرداریکی فیلمی وهرزیبانه، فیزیید نینگو، له نارچه ی "ههکاری" سرگرمی فیلمبرداری بوو و دهگن خملکینیدا که جگه له تورکی به زمانیکی دیکه یان قسده کرد، ردوبه پرو دی. سهری سوره مینی. پاشان بی وچان دهمین چاوییری خوی نینختن و ریستی له باری دهروو بیسان حالی بی. دوی نموه Edg له رومانینکدا که به سهر دیری "شه" وهی نووسیه، بریاری دا دنیای نینوهی کسانیکی که به زمانی زگماکی خویان ناپیسن، نالوزی و شیراویسی دنیای نینوه یان له بهر ناوتنه راگری و به مه له نیگای کومه لایمی - فهرهنگی نینسانه کان نوارینوه، بوو به وهرگیتی هه خرهوست و بیرونه ندیشه ی گوندیه کان.

گملو بیرونه ندیشه له زمان جیاده کریتموه؟ پسپزانی وهر R. W. Langascker به "به تی" ی فره دل سه بورید ده ره دهیانهموی به زوره ملی قناعت به خویان بکن که چه مکه پووت (نابستراکت) هکانی وهر داد و عمدالته، زیده گوریمی (فه زیلهت)، ویزدان، نازادی، دهورکاسی، بهزیی و هند دهکری به بی زمان پیری لی بکریتموه. ممیلی تیکرای زمانناسان، به لای نموه دهلمنگی که زمان به بیرکرنه وه کساریکی مه حاله.

زمان بابیسی شه و نه که له تروکه یه کدا پیری پی دوپدرین له نیگای زقوزده و نه دبسی لایه و جوداوازییه کانی وهی تینزوی، ده بیسی ختوی چه ندین چلونا یه تی و خهسیه تی نه فسانه بیی نویسی

نه وتوقيه كه تا نه مرقش هيندئ له نه نينيه كانى ناشكرا نه بيوون. وه كۆلينه كانى بير و زمان به ديارى خستوه كه چەند له هاوپتوه نديى نتيوان په هه نده وه زيفه يسه كان حالى بين و چەندين له ده رووناسيدا بايه خ و گرينگيى بدينى، هيشتا هه كه مه. تا له هاوسه روكارى نتيوان بيرونه ندينشه و واژه به ته واره متى حالى نه بين، له كارى په روه رشت و فيركا ريدا وهك شه وايه كه هيمان نه كړيدى و بين له وه پالى بو ويده مينوه و له ولته په دهرك له پوى زږد گرفت و كيشه كان داخري، له م بواره دا ناتوانين وه لاسى پرسه تاييه تيبه ته ندييه كان و نه گوچه له مه كان، ناوه لاگه ين و هه ننگين به م كاره په كيه تيبى زانست و پتوه ندييه هاو كار يگه ريبه كانى ده رووناسى، زينو وودكه ين و هيج به هيج نه كين. واژه به كه ماناى تاكه چتى ناگه ينى، به لكو گرز، يان چەندين جوړه و چت ده گه ينى. جا له م پروه وه تاكه واژه به كه، راستيت گه ره كه، گشتاندين و چەمكاندين (تعميم و مهفهووماندين). گشتاندين كارتيكى قسانى بير كړنه وه. خو په ننگدانه وهى راستى، به هه ست (ديتن، بيمستن، له ش پى كه وتن، چەشتن) و به نه قل (نيدر اك) پيش هه په ننگدانه وه، به لام فه رقى شه و شه و ناسمان و پيسمانه و نه ميان چەمكان به تاكه. تاكه په ننگ پى ده دلته وه، كه چى گشتاندين نيدر اكى جوړنى نيه، به لكو نيدر اكى كوللييه. بۆ نمونه: كه ده ليم "كوتر" مه به ستم فلانته كوتر نيه، به لكو مه به ستم شه "په روه" به كه شه و خه سبه تانه ي هه و هه مو كوترى ده كړنه وه. جا له بهر شه، بيرونه ندينشه گى كه ده خوړنه قالىي قسه كړنه وه، هه به خوړسك هاوپتوه نديى (بنيات، شهرك و وه زيفه و په روه ساندين) پروسى بير كړنه وه ش و قسه كړنيدى له ژير سه ردايه.

له مندا ليدا دىرك و راگمياندين (ده ريرين) ده كومپته سمر نتيگه شتن، واته: گشتاندين (واته: چەمكاندين كه چت به ديار ديدى). به قسه ي Edward Sapir بۆ شهوى بتوانى دنياى نه زمورون و تاقيد كړنه وه به غا و نيشانه ده ريردى، له نواده ده بى به ته واره متى ساده بكر ته وه و بگشتيندري. راگمياندين و ده ريرين ته نها له م پيگاييمو مسؤگه ده كرى: چونكه نه زمورونى تاكه كس، ته نها له هوشى شه و هه به به غا و په مسز به په كينكى ديكه راده گي مئرى. بۆ له په كينكى راگمياندينى، با به پوونى ده ريش نه ريردى، پتريسته ده قالىي كه ته گورى "مه قووله" په كمه بهرى كه كومل وهك نمونه (unite = دانه) بريارى لسمر داوه. راگمياندين و ده ريرين به مانا راسته قايبه كى، له نير نيشانه كاندا به گشتاندينى سر ده كرى كه له پوارى په روه ساندينى ماناى واژه كاندا، قوناخينكى پيشكه وتورى باشى پى بريى. مسؤف كمنگى گه يره ته ناسته به رزه كانى راگمياندين و ده ريرين؟ شهو كاته گه يره ته شهو ناستانه كه مسؤف تواني ريمتى په ننگ به راستيه چەمكانه روه كان بداته وه و شهو گشتاندين به ننگ بينى. زاروك با له ماناى هيندئ واژه ش حالى بن، وهلى له هيندئ بيرونه ندينشه حالى كودنيان كارتيكى مه حاله. نه ممش ماناى ته وديه كه چەمكى گشتاندر او هيشتا له زاروكدا به ته واره متى نه خه مليوه.

دەپما با ئەم ديارە دانستىبە لە بەچكە كوردنىكى زوان وە زەنگە كوردى تاتى كەينەو. خۆى چىنە هەس پىنى يەژن: ياساغ، قەدەغە. لەو شوئەندە (مەبەستە كوردستانى توركيايە) كە كورديان تىندا دەژىن، وە زوانى چىنان راناکەبە تەندىتى كە بەرەلەيان بگرئ و هيندئ واژە لەبەر زۆر سەو و سۆنگە (بى فێرگەبى، ياساغ و قەدەغە، تواندەنەو، جەزەووى سىاسى و هتد) لە پىنى خوا سايەو ناچە مەكتىرن، ناپەرژىنە سەر نەو كە كۆمەلە چەكان بە شىئەى گشتانەن پىنناسە بگەن. لەبەر هەندئ، ئەم حالەتە نالەبار و لاتىر قەوچە سيارا و قايلىيەتى بىر كەردەو و ناخاوتن و سەرەخۆبى دەمرىنى مەندالى كوردى بە جارى لە دەوراندەو و نەك هينانەو و بەرى بە تەواوئى ئەسك كەردۆتەو و بە ناخوتەك بىرەكاتەو، بە ناخوتەك قسان دەكا و بە ناخوتەك سەرەخۆبى دەردەبەرئ و لە بوارى زەمان فەزىبون و گشتانەن و چە مەكاندى راستىبە كاندە بەرەو نەستىزى و قسرى و نەزۆكى، بەرەو كلك و گرئ كرەن، بەرەو پاشەكوتەبى و كەرەوالەبى و كۆلەوارى دەبا. بە بىرەم دىتەو، كە لە سالى ١٩٣٠دە ايكە هەناسا سەردەكەم لە تاو بى زۆرى پەناى بۆ شارى كەركوك برد، لە پەناى برازا يەكە هەژارى نىرغەتچىبەدا حەوايەو و پاشان ناچار تەسەبىلى حەقدارى كەردەو، تا نوو سالانىش، هەرچەندە لە مالى برا يەكەم فەزە توركى بىووم (براژنەكەم توركى بە تەسل بىن نەرمەنى بىو) بەلانەكەبى - مالى قەبرە - ئەم دەويزا قەبى پى بىكم، شەرم دەكرە، لەو دەترسام نەبادا هەلەيكە بىكم، مەندالە توركەبى نەگرسى گەركە موسەللا و چاى و جەور و بەگەلەر جەرم بۆ بگەشتن و لىمە لە هەزىبەبى دەن... هەروەها كە لە سالى ١٩٤٧دە باروونەم بۆ كاو لە بەعدا بى پىچا سەو، خۆ حەربى شەرگاويەنەش و نەو كەمى قەزاتەشم دەزانى، چۆنكە هەر لە مەندالەدا لە دوركانى نەو جەبى سەرام و هاتەرچووى بەسەرە فەزى بىووك، تا سەو دايەك، بە ترس و لەرزەردم قە پى دەكرە، دەسكۆ: نەو كە هەلەيكە، فلانىكەم لى بىقەوسى، كۆرە خۆ نەو وەك نەو واپە، تىركەم كەندىبەتەر - تەنەنەت جارنىكان لە مالى موقەددەم نازەم قەسەبى ناموزام لە بەعدا بى كەيك - دور سالى يادەرى مەليك غارى بوو، كە بە عەرەبى و توركىي ئەستەمبووليان قسان دەكرە، دەگەل موزەفەردى ناموزازامدا بە عەرەبى قەسە دەكرە: زارەم سەووتا، لە جىياتى دەبى بلىم "جايىبەلە" گۆم: "جايىبوو". كچى تايەن كە بۆ خۆى نەستەمبۆلى بوو و عەرەبى تەبەتەل كورد بىش باش دەزانى، دايە فەقاي پىكەنەن، هەر ئى نەدەبەردەو. بەم پۆزكارە لە دووم نەدەبۆو، بە مەرچەبا "جايىبوو" و "جايىبوو" بۆزۆ كەردەبووم... ديارە پاش نەوئى لە بەعدا شازازابووم و خوتەكەرانىكى زۆرم، بە تايەبەتى كوردى سىمانىي خەم و ناسيار. لە وانى كە لە حەقووق و دارالەلمەبىنى عالىبە و دارالەلمەبىنى ئىبتىدانى و كۆلەلمەبى مەليك فەيسەل دەيافوتەن، ناسەن، هەستەم كەرد بىستەمزەمانانە زۆر بە شەرمەو، بە عەرەبىيان قسان دەكرە. خۆ عەمەر قاپ رەشى دۆستەم تا مال نارايىي ئەم كاو لە دنيايەش كەرد، قەمقەردەنى نەوئى و مەبى لە زەمانى عەرەبىدا بە زەحمەت دەكرە. كاك مەوسالەكرو بىسى نەجەفى، زۆر قەسە خۆش بوو، بۆ لاسايى خوتەنگارە كۆرەكانە. دارالەلمەبىنى عالىبە، هەرچى فەبىلى موزارەبە عەرەبىبەكان، هەروە هەمەو هەر بە

١١٩١ "ی" موزارده ده‌گوتن، له جیاتی "آردح"، "شروح"، "تروحین"، "شروح" هه هه‌موری به "یروح" ده‌گوتن. هه‌م جاری نه‌وه "راس مال آنی" و "کتاب مال آنی" سه‌مه‌قوری یی به کهنه ده‌هیتا.

مام ههزاری به‌همشی، ناههفی نه‌بوو که دهیگۆ: کۆره مه‌لا، نه‌من له‌ "شتگول" و "متگول" و
 "هه‌مه‌تینه" و "شه‌به‌له‌ک" و "هه‌شکه‌ل" انه، هه‌رچه‌ند ده‌که‌م سه‌ده‌زناکه‌م. کۆیه حاره‌یی به‌غدايي هه‌مر
 ئه‌ی به‌لان شه‌ته گۆی له حاره‌یی به‌سرایانه و مه‌سلایانه بگره باوه‌ر به‌فرمه‌وو له "دیای - دجاج" و
 "نه‌گلله‌ک" و "مه‌ن بۆع" چ حاالی نام.

هەر و! لە مەمەر زمان زانی و زمان نەزانی، فۆادە فەنایی بە هەشتایی سلیمانی بۆی گێژامەو: "سالتیکین ڕێشم کەوتە کەمەرە. ئە مەزانی کەمەرە لایە کەن زۆریان فارسی زانن، منیش خۆت نەزانی لە سلیمانی لە حوجرەم خۆیتندوو، ئەمشود، ر حاییلنامە و سولتان جوو جومە و گولستان و بۆستان و پەندنامە ی عەتتار و نەم جەزۆه کێتبانەم بە فارسی خۆیتندوو... بەیانیک چوومە چاخانەیک، قاوەتی بکەم، بە فارسییە کە ی خۆم بانگی شاگردە چایچیە کەم کرد: "بیا." شاگردە کە بە دەنگمەو هات: وتم: "صبحانە می خواهم، چە داری؟" کابرا وەک لەبەری گردین، بەریز نازی بۆی خواردنی هینا. راستیت دەوی، لە هیچیان ئی نەگەیشتم... چۆی بکەم، وتم: "آفرینشان را می خواهم." دیارە نەم قە فارسییانەم بە تەجەویتیکی سێ زەرد تێنە و تن. وەئلا کابرا نەیکردە نامەردی، هەر پاش چارە کە سەعاتی سینیەکی لە بەردەما قوت کردوو، نواریس، قایتیکی پیرمانەولای یاقە و رۆژ و پۆنگە بەسەر اکراوی لەسەر دانراو، بە کابرام وت:

- این چیست؟

- نون و بغری ..

هیچی لی جالی نمبورم، نه خیر لیم دوویات کردوه:

این چه می باشد؟

- نوون و یقُری!

نهی خوا هاوار، چیم به خزم کرد، وتم فتواد.

وہ لڑا ناچار دھنکے پاقلیہ کم لہ ناو قاپہ کہ ہل لگرت، لہ کاہرام پرسی:

- این چیست؟

- بُغْرَى!

وتم:

- بگو با قلا یا "باحلله".

ۛ یشہ، وئی، حاجی آغا.

نه خير نه مجاهد له ته نانو لاوينکم هه لگرت:

- این چه می باشد؟

- نون.

قوریان سرت نمیشتم، له کابرا حالی بووم که "نان و باقلآء" به فارسی بود به "نون و بُری". له پاشان، شاگرد که وتی: "حجی، یا آغاتی، لیش متعجی عریس، آنت مسو عیراقی؟" وتم: "به لی وه لکه، نیبسی، شه درینی، عبالی اعرف فارسی، طلع، بس أعرف فارسی مال آتی "

کابرا وتی: "نعم."

به لام لیو و ناشیتم، کوردی یادینان و کهرکوک و خانه قین و شم نارچانه عمره بییان چار دهرانی..

درووناسی زور منه تباری Jean Piaget د. هر له سروریه ندی ویسمود، به کارهینانی میتودی کلینیک (عیاده) بز له برورچوون و برورنه ندیشی مندانان وه کوژین، داکموتووه. بز یه کم جار له دورک و مستیتی مندان، سیستاتیکانه وه کوژین، لسمر دستی وی هاتمدی. Piaget له بهر اورد کردنی مندان له گهل گوره کاند، له جیاتی وه بی لیستی بز نور کم موکورویسانه ی که بوونته هزی نه وهی نقلی مندان بی به زور چت نه کا، به پیچموانمود شو هانوره لیستی بز شو چتانه ی که له مندان خویدا همن، گرتتووه و لسمر نعم بنه سایه نه بامگریی کردوه.

به لای نه ووره، جیاوازی شیوهی بر کردنه وهی مندان له گهل جیاوازی جونیتمیه، نه که چندهایه تی.

هر لیزه دا ده تانین دست به یه کم کینلری بکمین:

مندان کوردی که له باوه شی داکیدا گوره ده بی و زمان فیرده بی، که به ره لای ناو پیگه بییوانی کومه لی زمانی زکماکی لی قه دهغه کرلوان، ده کوی لووتی به یه کم مووفاقی و بانیک و دوو هه وایی ژیان و ته منهی خویدا ده ته قی.

شو مندان کاتی له ناچاری دوو حالت: له قوناخ فیریوونی زمانه (زگماکه) کوردیه که ی خویدا، زمانی خوی ناخویتی. شه حاله تی یه کم. کوردیش و تورکییش یان فارسییش دهرانی به لام که ده بی به تورکی یان به فارسی بخویتی همنگین به هردو زمانه که فیره گشتانن و چه مکاندن ده بی، به لام له دولورژا ده بیته و لونه ی که به کرده وه و کاری دهرینیان له گهل به پیوه ده یا سه روکارییه که پیدا ده کا ته نها به تورکی یان به فارسی ده بوین، واته: شم مندانل شیوهی بیرکرته وهی قوناخ کوردی (زمانی زگماکه) فیریوونی له گهل شیوهی بیرکرته وهی شو گوره خاوه دوو پیتاسه / دوو که سایه تیپانه دا که کوردیش و تورکیش به پیتی یاسا و پیتا له پیشان به تورکی، یان به فارسییان قسه کربوه و بنه مای پاگیا نندنیان به و زمانانه بنیات ناوه (له پوهی ره ره نگی و زمانیه وه) مووفاقی پاده وستن و یه که له شام و یه که له حله به. شم مووفاقییه ش وه نه بی ته نها له چاو ته منه وه بی، به لگو به بونهی فاکته رژی کومه لایه تی لووت تیوه ژهن و خونی هه لگورتین (تواننده وه و به نقره ملی

زمانی بیانی به سەر خەڵکدا سەپاندن"ە، نووگۆنە شوێنێک کە نوو و زۆرداری و کەس بە هیچ ئەزانێوەن، کۆمەتەکی بە دەستووە دەتالی.

بە لای Piaget موه تەنها پێوەستی کە سەرلەبەری چۆنایەتیە تایبەتیە کانی مەنتیقی منداڵ یەك ددخا، منستەتر (من مەرکەزی) منداڵە. نمو وەکۆلێنانە کە لەسەر منداڵی تەمەن ٦ - ٧ سالان کراون، نمو بە دیاردەخەن کە تەنانت ناخاوتنی بە کۆمەلایەتی بسوون بە شوێوەتی لە بیروندنیشە منستەتری دانێندرەو. بێ نمو، منداڵ جگە لەر بیروندنیشانی کە دەریان دەبێ، بێر بیروندنیشە وای هەن کە هیشا دەری نەبێرێ. Piaget هیندی لەمانە کە منداڵ دەریان نەبێ، لەبێ منستەتری منداڵ، واتە: بێر لە دەری بێر تەنانتانی دەباتەو. بۆ لە کەسی دیکە راگەیاندن و دەری بێر تەنانتانی منداڵ، پێویستە لە کەلێتی چۆن لە دنیا نواریشەو تەماشای بکەین، بزانین بۆ خۆی چۆن دەروانیشتە دنیا.

لێر موه، پێم وایە تۆرە دەستیان کردنی خالی دوو م هاتووە:

منداڵ کە هەر بە خۆپەست منستەتری بێ، تەنها هەر زمانە زگماکە کورێبە کە خۆی فێر دەبێ و لە دنیا ی خۆیدا دەژی. لە نواوە لە کورسی بە کۆمەلایەتی بوو نوو دەست پێ دەکا: لەم لاوە، لەبەر نەبوونی پێشوازی پەرەشە - فێریوون و بەرنامە تایبەتی پەرەشە و فێرکردنی منداڵ لە تەلەفیزۆن و رادیۆ و فیلمی کارتۆن، ناچار دەست بە فێریوونی زمانێکی دیکە (تورکی، فارسی، هەری) دەکا و هەر هەول دەدا بە تورکی یان بە فارسی یان بە هەری بێانی راگەیاندن و دەریوون دامەزۆرینی و لەوانەشە شو بیروندنیشە منستەتریانی کە لەبێ خۆی شارەبوونێوە و نایەوی هەمووی دەربێ، حەلق و بەلق بێ.

Piaget گوتەنی، ئەگەر منداڵ نەم هەول بۆ تەززی بێر کردنەو نوێی بێر نەو بێر لە کەسانی دیکە راگەیان، ناچارە نمو زمانە هەلۆزێر کە کۆمەلە کە بە زمانە (زگماک) کە نمو قەسناکا. نەرجا لێر دەا گرفتێ دیتە گۆرێ: منداڵ بۆ نمو پەرە بە منستەتری دنیا (بێر کردنەو و قەس کردن)ی خۆی یدا، هەست بە پێویستی بێر چالاکێ دەکا. بێرین خۆی بۆ رەسم کێشان نامادە دەکا، بەلام قەلەمی وای نییە کە بە رەنگێکی کە خۆی دەبەرێ رەسمی پێر بکێشی، یان بیهەوی شو زیندەو دەری (بە کوردی ناوی (چەمکاندراوە) بکێشی، بەلام رەسمی شوێشکل و وێشە نمو زیندەو رانە کە لە فیلمە کارتۆنەکاندا روگیر دراو تە سەر زمانی تورکی یان فارسی یان عەرەبی، دەگەل نمو کە بە زمانی زگماکی دەری کردووە و چەمکاندووبە، هەر ناخەن و پێشمانە و لێیان بیانییە. لەم بارەدا، منداڵ بەم دەردە چووسی، بەدەختییە کە هەر لەو دا نییە کە سەرەخۆ بەرە و لێرەشاو مێی خۆی بەدیارنایەخی، بگەرە دووینەووی بێر پرسیار دەبینەو.

نەتو بۆ خۆت دەزانی پەھەندی ئەر و ئیزانکارییییە کە شەم کارەساتە لە دەروونی منداڵ بە پەگەز کوردیکدا وەک کولەن هەل دەتوقین؟ لە چ پادەپەکدا یە .. نەوانی زمانیان لە عیباده لا یاساغ کردووه، داخۆ هەست بەمە دەکەن؟ گەلق منداڵی بەم تەرەپ پەڕووە بەکری، چ کەلەکیکی بۆ دەولەت و کۆمەل ئی چاوەنۆڕ دەکری؟ منداڵ کە لە نێو نۆزەخە ئەم بانیك و دووھەوایی و دووفاقی و یەک لە شام و یەک لە حەلەیدا پێ بگا، لەو بەلاووە بستی نابا کە تەنھا هەر دەبێ لە دلی خۆیدا باخنۆی، بە لاقی یەکیکی دیکە دەبێ بگەپێ، بە چاوی یەکیکی دیکە دەبێ تەماشای بەر پیتی خۆی بگا، بە مێشک و ئارەزوو و ئالھای غەیری خۆی دەبێ دلی بەم دنیا ئی تاقو و بیانییەو بە نۆدی نۆردارەکی خۆش بگا و خۆ دەگەل کۆمەل گونجاندن و ڕامانت، دۆردەگەو پتەوھە یان بە لایەنی کەسوھە یاخی دەبێ. ئەدی لەبەر چی، نەتووی کورد بە درێژایی مێشۆ لە دنیا غەیری خۆی یاخییە؟! مەبەستم ئەرەبە کە منداڵ کە دەبێ لەگەل منسەتەریدا جووت و ھەموار بێ.

"په کم نمرکی قسه کړون بهش به حالی منډالیش و گوره ش ده گل په کډېدا دهنګوباس وه ګوپینه، ډاګه یانډنی کومه لایه تیبه: له بهر نه وه ناخاو تنی منډال هر به خوږسک له پوړی ګوهه رپه وه، کومه له کیبه.

همن ده لاین، قسه کردن بۆ خۆی له گهوهه ردا مافینکی کومه لایه تی نییه، ده یانه وئ وه ک مافینکی تاکانه، گویا خه لانیگه و به بکێ ده به خه شری.. په ره ورشت ناسان له سه ره شه سووین که ده بی مندال، بۆ شه وهی ده ست به فیزیوون بکا، پژیویسته به قوناخه سروشتیه کانی خۆیدا شێ په پئی. نه گه ر وایه، نه دی منداله کوردی کوردستانی تورکیا و سووریا و ئێران مافی نه مه یان هیه که به زمانی زماکی خۆیان یه وێنن و نه مه له وه ره جی په ورشته یان بۆ دایین بکړی؟ به پنیچه وانه وه، نه ک هه ره به زمانی خۆ خۆئندانان ئی "یاساغ و مه منووع" کراوه، به لکو ده بی له سیفره وه ده ست به فیزیوونی زمانیکه بیانی بکهن و تا دی به ره و پاش وه گه رفین. به ریرسان تا که نگێ خۆ له م راستیه زه ق و زقیه نه بان ده کهن، که تنه ها چوونه فیزیگه شه وه ناگه یه نێ که مندال کاری په ره و راندن و پیگه یاندنی سا به هه ر زمانی و له هه ر که شه وه لایه کدا بی، وه ک قو به چه وه ر وایه و ده توانی بیکه ی به تورکچی، هه ره بجی، ئێرانچی، یان عێراقچی و هند فلهانی شه م کاره نه ونده ی که کارنکی وێژدانییه، هه ره به هه مان نه ندازه، کارنکی زانسته شه.

رسته‌دانشنی زور ساکاره. به‌لام مندالی فیرگه شیوازی هم‌بانه‌ی زمانی پیوستیش و چوارچیوی زانستی زمانیشی به تهاوتی همه. چونکه نه‌مانه ده‌گمل زمانی فسه‌کردندا ده‌گمل همر گموره‌یه‌کدا وک به‌کن، به‌لام له‌گمل زمانی خوئندن و نووسندا جردواژه. مندال که فیره نووسن ده‌بی خوی له زمانی ناخاوتنی به‌رهمست دده‌زیتومه و ناچاره له‌جینی واژه‌کان نما و په‌مزه‌کانیان دلبینی. خلاسه فیر برونی جبر و مرقابه‌له، چند کاریکی سخت و دژواره، فیزیوونی سیستمی دوو جزره نما و په‌مزه‌کاره‌یتان (زمانی فسه کردن و زمانی نووسن) پیش همر بهو نه‌منازه به سخت و دژواره (Vygotsky).

منداله کوردیکی له تورکیا و سوریا و له نیران، له پیشدا زمانی زگماکی خوی فیترده‌بی، شه‌وجا با بلین له کوچه و کولانان به تیکه‌لیبون له‌گمل منداله تورک و فارس و عه‌ره‌ب و به تهلغیزون، بایی شه‌ونده‌ش تورکی و فارسی و عه‌ره‌بی که فلتله. فلتیکی پی بکا فیترده‌بی که کاری خوی پی پایی بکا، به‌لام خاوه‌ن هم‌بانه‌ی واژه و چوارچیوی ریژمانی تورکی و فارسی و عه‌ره‌بی نییه. منداله تورکی، فارسی، عه‌ره‌بی، و انین، منداله کورده‌که که ده‌چته فیرگی تورک و عه‌ره‌ب و عه‌جم، به‌کسر به‌رنگاری له ناچاری فیره سیستم (به‌رده‌بازی له نما و په‌مزی ناخاوتنی تورکیه‌وی به‌رو نما و په‌مزی نووسن به‌کاره‌یتانی زمانی تورکی، یان عه‌ره‌بی، یان فارسی ده‌بی، همر به‌کسر پاشخانی سیستمی زمانه زگماکه‌کی خوی له به‌ده‌نگ دی. شه‌ی خودای ژود سورا ژیم خاکی کورد، سهرم تیلای تورک ده‌کی، یان عه‌جم یان عه‌ره‌ب ده‌کی، من ده‌نگ ناگم تو ده‌نگ ده‌کی؟!

له تهمنی ۶ - ۷ سالجدا، له که‌رکوک پاش شه‌وی له خزمه‌ت مه‌لا نایشه خاندنا. غه‌ریقی په‌جمه‌ت بی. قورئانم ختم کرد (ته‌نجا جزمی عه‌مم به‌حینچه خوئند، نیدی له جزمی شه‌باره‌کرا شه‌نیوه‌ی قورئانم به‌سایه خوئند. مه‌لا نایشه خان به‌ویژدان بوو، فه‌رموی: نیوه‌کی دیکه‌ی قورئانم هه‌مووی به‌پهلنی ده‌زانی، پی‌ی ناری به‌ده‌رژت پی بلیم، دایکت هه‌ژاره، له کوئی بوو، هه‌موو مانگی په‌نجاییه‌کم بداتی، پی‌ی ناری هه‌پوهه‌ ماله‌ خۆ. کاری پلست بی. وه‌ستا فه‌ره‌جی چه‌خماخسازنی برام مرخی له خۆش کردم - هه‌قداره - برده‌یه‌ کته‌ خۆ. ماوه‌یه‌که، به‌رده‌ستی دووگان و ناویه‌ناو، خزمه‌تی به‌رده‌ستی براژنه سلیقی پی ده‌کردم. خواپارستان درلوستیکانی دووگانی وه‌ستا فه‌ره‌جی برام له قاپیازلی، به‌تاییه‌تی وه‌ستا شه‌په‌رحمانی به‌رگدرووی خه‌لگی سلیقانی، گله‌بیان له وه‌ستا فه‌ره‌جی برام کرد، که شه‌م کوچه‌ی زود زیره‌که، بق نایه‌یه‌ قوتابخانه و له‌م جوره‌ی حیکایه‌تانه. خودا هه‌لناگرت، کاکم ده‌گمل شه‌ی نه‌حه‌مدی شه‌ی نه‌جمه‌دینی شه‌رجه‌دا بق قوتابخانه‌ی قه‌لای ناردم. به‌لام، هه‌روه‌که له شوئینکی دیکه‌دام نووسیوه، له به‌ر بی نه‌زکه‌ره‌یی نوفوس، له قوتابخانه‌یان قوبول نه‌کردم، هه‌م‌قستایه‌کی تورکمانیش، له‌سهر شه‌وه که شاری ده‌سه‌شوره‌کانی

قوتابخانه بهر دریا برونه وه و له ناهق به ملی منیاند هینابوو، تیر و پیری تی هه لدام باش بوو نه چوو مه قوتابخانه، دهنا شهمنیش کوردیییه خاوتنه که ی خومم له بیر ده چوو وه وه که شه عالمه موللا لاییه به قوتابخانه ی عاره بیان گوشرکروانه م لی به سه ده هات و میزاجی کورده ولریسم وه که نهوانه ده لئین: "پیتی هه لسام و پیاده ی کرد و دانوسان ده کا و هند " ئیستا هه پم له پیری کوردی جیانه ده کرده وه .

وهستا هه ره ج پیاویتی دنیا دیته بوو، له کۆمپانیای ئابادان و مه مسجد سلیمانی ئیزان کاری کوردیوو، فارسی و تورکی و عه ره بی و ئینگلیسی زۆر چاک ده زانی. به قسه ی درلوسیگانی بازا و براژنه سیلفییه ی کرد له خزمهت مه لا محمه دی تورکمانی - هه زار په حمه تی لی بی - له بهر خویندن دانام. گوئیان گوشته که ی - راستیت گه ره که گوشت ماناشم پتیه نه بوو، هه ده تگوت جو پم - بق خوت و سواقنه که ی بق ئیمه .. قوریان چتان لی وه شیرم، مه لا محمه دی تورکمان له سه ره سی مه و جان ده زنی به مندال ده گوتوه: تورکی، فارسی، عه ره بی. راستیه که بیت گه ره که، من بق خوم له پیشان هه ره زمانه کوردیه زگماکه که ی نیی مامشهم ده زانی، نه نانهت سا مه وایه کیش، که له که په کی ناخو بهوسین داده نیشترین، ناویه ناو که له که ل مندالی گه په کدا قسه م ده کرد، "یه زم"، "بیوه"، "بیست"، "وه قورحان"، وه "کۆلانی قه دیم"، چویم" و له م جۆره گه رمیانیانم وه کارنه هاورد و ده مفلتاند... مندالی نه گرسی چه مووش وه بهر تیز و گه مایان ده دام. هیندی وازیه "بیست" که بیان گوپیوو، نیویان لی نابووم "بیست"، هیندیکی دیکه له جیاتی "بیوه - بییه" نیویان لی نابووم "پیوه" و هند...

به ده به ختییه که له وه پا دهستی پی کرد که راسته ئه من له براژنه سیلفییه م تورکی شهسته مزیلی تا راده یه ک فیر بیووم، به لام مندال کانی فیرگه که ی مه لا محمه ده به تورکمانیه کی تازه ری ئامالیان قسه ده کرد. بق نمونه: ئه وان به کتکیان ده گۆ: "پسیک" ئه من براژنه سیلفییه م فیری کورده بووم "که دی" م پی ده گۆت. ئه وان ده یانگۆ "یاغیش" ئه من ده مگۆ "یانلش"، ئه من ده مگۆ "یاغمو" ئه وان ده یانگۆ "یاغش".

ئمه بهش به حالی کوردی و تورکی و تورکمانی، بهش به حالی عه ره بییه که، دیاره ئمه هه ره به خویندن لیم به دهنگ ده هات، چونکه که سمان به قسه کردن عه ره بیمان نه ده زانی، نه نانهت من که قورئانیشم ختم کوردیوو، هه رگیز له وه حالی نه ده بووم که ده یانگۆ "وه کۆلانی قه دیم" به به خشن کوردی لی ئه ناوچه یه ی لای ئیمه وازه زۆر ده شیوتن، واته: به کهلامی قه دیم.

چتان لپوه شیرم، هه ره به جاری سه رم لی شیرلپوو، به داری جالالو که یه که وه بیووم، پرزه و برستی لی بریووم... ئه تۆ وه ره فیره سی سیستمی زمانی بیانی به، سه ریاری سیستمی زمانه زگماکه که ی

هەر له منداڵیڤا، مرقوف دهرک و ټنگ یشتنی له پټی واژه کانی زمانه وه دټه گوڤئ، چونکه له سای زمانه وه بیرون دټشه کانهان دهرده پټین. نهوجا به دهم ئهم پروسسسه وه چټی دټه گوڤئ، له مرقفدا نه بی له گیانداریکی بیکه دا نایه ته دی. بیرون دټشه سه روکاریکی هه ستوخولی به ناخاوتنه وه ههیه، دهرک کرینی مرقوف، بیری مرقوف له ناخاوتن و قسه کرینی مرقوف داپرسن کاریکی مه حاله. که واتا، په کیه تییه کی زگماکی نه وتو له نیوان زمان و بیرکرینه وه ههیه که هه رگیز شیرازه ی ناپچئ.

ئنگلس جه خفی له سه ره شه کربوه که په یدابوونی ناخاوتن، کومه گی سه رومی په ره ساندن و گه شه کرینی ده ماخی مرقوفی کربوه. که واتا، نه وه کارانه ی ئه مه یان ئی که وتوتنه وه چین و کټنه ن؟

ئهم نهوونه یه یارمه تییه وه رامداننه وه ی پاستی و دروستییه پرسیاره که مان ده دا: میژوو باسی بپئ حالئی مندالمان که له نیو گه له گورگینکا په روه رده بوون، بۆ ده گټرټه وه... له سالی ۱۹۵۶دا، له هندستان گورگی ساوایه کی کټروله ی ته من له سی ساله که متری پفاندبوو. کاتیکی که مندا له که یان دټه وه، تابلویه که به م په نگه بوو: کټروله که له سه ره چول په لان ده ټویشته و ده نگه گیاندارانی لاسایی ده کرده وه و نه یده توانی قسان بکا.

خوت: له زمانی قسه کردنی تورکییه وه (ئویش دوو مهوجی) بۆ زمانی خویندنه وه و نووسین، ئه مه یه ک. له تهقه. ته قیکی عاره بی قسه کردنه وه که له دووکانی فاره جی برام و یه ک دوو جارئ چوونه به سه رلووه فیزی ببووم، بۆ زمانی خویندن و نووسینی عه ره بی، ئه مه دوو. له بی پاشخانی (هیچ) وه بۆ زمانی خویندن و نووسینی فارسی، ئه مه سی. بۆ نه گه تی له فیزیوونی هه ر سیکاندا زمانه کوردییه زگماکی خۆم ئی به ده نگ ده هات، وه ک بلژی هه موو چته کانم له وپا ته رجه مه ده کرده وه، ده مه که ماکدن، نه ک به پټچه واننه وه... مه به ستم شه وهیه زمانه کوردییه که م به سه ردا ژال بوو، زمانه زگماکه کی خۆم له مټشکم و هه ستوخوستمدا ریشاژتر بوو. په نگه هه ره له به ره شه وش بی، که کوردییه که م به پټچه واننه ی کوردییه زۆر که سانی دیکه وهیه. مام هه ژار ده یگو: هه تیو خوش به خفی، که له فیرگی حاره بانته نه خویندنه وه، ده نا زمانه که ی توش له میژوو هه سابوو.

نەمە ھېچ چىتىكى جىنى سەرسۇپمان نىيە: كىژۆلەكە لە ھەموو چىتىكىدا لاسايىي گياندارى بەستە زىمانى دەكردەو، بەلام لىرەدا سەربوورەيەكى خۇش لەم چىرۆكەدا ھەيە. ژۇريان ھەول دا مىندالە كىژۆلەكە فىرە ئاخاوتن بكن، بەلام بېھوودە بىو، ئىدى بەم جۆرە كىژۆلەكە پەنگ و پووى مۇقانى، واتە: بېروندىشەي وەدەست نەكەوتەو، ھەروەھا نەشى تۈانى دەگەل ھەلومەرجى ژيانە تازەكەيدا بگونجى و درىژە بە ژيانى بدا، بەلكو ژۇدى پىن نەچو بۆ خۇى مرد و لەناوچو.

لىرەدا نەم پىرسىيارە دىتە پىشى: كىژۆلەكە بە دەماخىكى مۇقانى خواسايىي خۇپسكانەو لە دايك بېو، وەل لە كاتى فراژووبونىدا، دەماخىشى ھەر فراژوودەبىو، باشە ئى ھۇى دواكەوتنى بىركردنەو و ھەر وا بە كەپ و لالى مانەوئى ھەتا ھەتايىي چىبو؟

وئەدەچى مۇق بۆ وەى بېى بە خىژى بېروندىشە تەنى كارى بەو مەيسەر نابى كە بېى بە خاوەن دەماخىكى پاست و دروست، بەلكو سەربارىش دەبى، لە نىو كۆمەلى مۇقدا گەورە بېى و پەروەدە بېى. كەوابو بەبى كۆمەلى مۇقانى تى بىركردنەو مەحالە، بى كۆمەلگا بېروندىشە نىيە. بىركردنەو لە ئاكامى بە كۆمەل لە نىو خەلكدا ژيان دىتەگۇپى. بىركردنەو، بى ئەوئى تا لە سەرنكەو پەنگ بە سروشت نەداتەو و لەسەرنكى دىكەو تەلەگەل خەلكدا لە چالاكىي بەرھەمەتئاندا بە كىردەو، ھاوسەروكارى پەيدا نەكا، بەدىارناگەوئى؟ كەوابو، كار كۆمەلى مۇقى دروست كىردەو. ھەروەھا بەدەم كىرەو دەقەودەق، بەدەم چالاكىي بەرھەمەتئانەو دەماخ و بېروھۇشى مۇق تەنىوبەتەو و گەشەى كىردەو. لەبەر ئەم ھۆكارە، ماركس ھەر لە سەرەتاو، ئەوئى دەسنىشان كىردەو كە بىر و ھۆش بەرھەمەتئى كۆمەلەتەيە و مادامىكى مۇق جارى ھەر بەم جۆرە بىئىتەو، ھەر بەم جۆرە دەبى. بېروھۇش بەرھەمەتئى بە كۆمەل ژيان بەسەرىدنى مۇق، دياردەيەكى كۆمەلەتەيە. ئەمەش ئەو دەگەينەنى كە بېروندىشە لە كۆمەل بەدەر پىك نايە و ھەر وەھاش ئاخاوتن و زمانىش بى ژيانى كۆمەلەتەيە مەحالە. ئاخاوتنى پىكوپىك و بى گىژوگول و زمان لە ناچارى و

بتهوئ و نه تهوئ، پښک دئ. زمان پټناونکه بڼو بیرونه ندیشه ئالشتکردن، پټناونکه بڼو دهگل په کیدیدا هه لسوکه وت و دهگل څه لکدا گوزهران کردن. ته نها به واژه (به په مزو نمایه کانیش) بیرونه ندیشه کان دهن به چتی واقعی. بیرونه ندیشه تا له میسکی موقدا بی، به مردوو له قه لم ده درئ و څه لکی دیکه مه حاله ده دره سستی بکن؛ بویه کا مارکس دیاردی بڼو نه مه که زمان واقعی کی پاسته و خویه، هر زو کردووه. نه مه ش، واته: بیرونه ندیشه، به بی به رگی زمانی، مادی بونی مه حاله، ته نانه ت که به ده نگی به رز بیرونه ندیشه کانمان ده پش نابین، به لکو وه ده لټن هر له دلی خوماندا بیرده که ینه وه، بیرونه ندیشه کانمان ده به رگی واژه ده گرین، ده به رگی زمان ده گرین. له سای زمانه وه، نه که هر بیرونه ندیشه داده پټیژئ، بگره بڼو څه لکانی دیکه ش پاده گوټیژئ.

لټیږه دا نه م پرسیاره دټه گوټی: که لږ تو بلتی سیستمی سیبټرنیته کان، کو مپیو ته ر و هتد جټیکه ی ده ماخ بگرته وه؟ نه خیر. چونکه ده ماخی موقوف به ره می ژبانی کومه لایه تیبه.

نیمه زمانمان به گشتی له نیگای مارکسیسم وه پټناسه کرد، بلام نایا پټناسه که پر په پیست و ده قاوده و پاسته؟ به لای منه وه مادامیکې پاستی بڼو خوی - هر وه که مارکسیسم ده لټ - چټیکې پټزه کیبه، په ها و موته ق نیبه، هر پټناسه یه کی بڼو هر چټیکې چ له روانگی تاک په هندی بیرکړنه وه و چ له روانگی فره په هندی بیرکړنه وه، بکه ی یان کراوه، نات و او و به نیستیلای نه هلی مه نتیق جامیع و مانع نیبه و هیچ چټیکش به جامیعی و مانعی تا نیستا پټناسه نه کراوه و ناکړئ. به ناو راستنیه کان هه میسه له میسک و بیري موقان به زور بارکراون، یان نیژداین. نه تو ته ماشای ژن و پیاو بکه، له به نه وهی که پیاو به ده سلات بووه، هه میسه خوی له خانه ی پاستیدا داناوه و ژنی له خانه ی هه له و هرزه یی و گومان و نامتانه پیدا داناوه. نه رستو پټی و اووه که ژن دوو دانی له ئی پیاو که مته، که چی دوو ژنیسی هیناوه و پوټی له پوټان بیري له وه نه کړمته وه، ته ماشایه کی ددانه کانیان بکا و بیانژمیری،

بزانی بېولایه کي پاسته يان درويه.. تا ئيستاش زږد کس پټي وايه ژن بڼه وه نابي پشت به شاوړ و نه قلی بېهستی، تا ئيستاش ئهستیره ي به يان به ئهستیره يه کي تاييهت و ئهستیره ي ئتوړه به ئهستیره يه کي جياواز ده زاندری، که چي زانست ساغي کړوته وه که هر تکیان يه ک ئهستیرن، واته: بو ناو بڼه يک ميسداقه.. تا ئيستاش ئی وا هه به که هر له سر شو بېولایه ماوه ته وه که پژ به ده وری زه ويندا ده خولیته وه و زږد چتی بیکهش..

به لې پاسته زانست و ته کتولوجيا به ناستيکی زږد پيشکه وتو و گېشته وه، به لام هېشتا له گيزه نگی گوماندا ده خولیته وه و پرسيار له دوی وه لام ده گه پي و وه لاييش پرسياری دیکه له پيش قوت ده بېته وه. به پای من هيچ ده سه لاتي مافي نه وه ي نيه، مافي نه وه له مړوف پاون بکا که نابي په خنه له بېرو پړواي قالبگرتو بگري و له راستي زيرت نزيک بگويته وه.. بڼه پيناسه کړدنې هر چتی له تاکه په هنده وه نو اړين، ته نها هر له پړويه ک، له لايه نيکی راستيمان نزيک ده خاته وه، به لام له زږد په هنده وه نو اړين، هر هيچ نه بي له زړيه ي پړو و لايه نه کانی راستيمان نزيک ده خاته وه. که ده ليم فره په هندی، مه به ستم نه وه نيه که هر يه که جودا - جودا هه بوون پيک ډين، به لکو په هنده کان يه ک له يه کدی کار ده کن و ده گه ل يه کدیدا پایه ليکیان دروست کړيو وه. بهش به حالی پتړه ندی هه بوونی نه ته وایه تی به زمانه وه، وه ک په هندی کی گرینگ، به تاييهت بڼه ته وه ي کړدی له يه ک زمانی ستاندارتی فره نگی و يه ک خاک و يه ک نابووری و يه ک دولهت و هتد ی تا ئيستاش بي بهش، ناتوانين به زمانیکی نه زیندو و نه مړيو له قه لم بده ين. به لام بڼه پيناسه کړدنې، ده کارين که ک له زماناسی زانستی بي لايه و هر گرين و بڼه له راستي نه و زمانه نزيک بېنه وه. زمان، وه که هر په هندی که له په هنده کانی دیکه نه ته وایه تی، به نمونه: نژاد و فره نگی به تاکه په هند زانين، که به لای نازيزم و فاشيزمدا شکايه وه، په ره ساندنی بېرو پړواي نژاد پرستی به تاييه تی له نيو عره ب و تورکدا، که پتيان وايه هر که سی به عره بي يان به تورکی بدوی عره به و تورکه، له تورکی به لای شينکار کړدنې بوونی نه ته وه ي

کورد و قه‌لتوب‌کردنی کورد و له‌عیراق، به‌ده‌ست به‌عسییه فاشیسته‌کان به‌چه‌کی
 کیمیای و نه‌نفال و قه‌لتوب‌ و له‌تاویردنی کورددا شکایه‌وه. په‌ه‌ندی ئایین
 (سوننیتی)، بوو به‌ه‌وی جیابوونه‌وی کوردستانی تورکیه له‌ کوردستانی ئیزان و
 خه‌س‌اندن و کزکردنی هوشیاریی نه‌ته‌وه‌یی کورد. شۆ‌پشه‌کی شیخ‌عوبه‌یدیلای
 نه‌ه‌ری له‌ ۱۸۸۲ دا که زیت‌ر خیل‌ه‌کی و ئایینی بوو، به‌نوچدان کوتایی هات،
 شۆ‌پشه‌کی شیخ‌سه‌عیدی پیران که کورده‌عه‌له‌ویییه‌کانی کوردستانی تورکیه له‌ دژی
 پاره‌ستان به‌تیداچوون نوایی هات، هه‌روه‌ها په‌ه‌نده‌کانی هه‌بوون، به‌ تاکه - تاکه،
 هیچیان فریای پزگاری و سه‌ره‌خۆیی نه‌ته‌وه‌ی کورد نه‌که‌وتن. که‌واتا: ده‌بی هه‌بوونی
 نه‌ته‌وه‌ی کورد له‌ هه‌موو په‌ه‌نده‌کانه‌وه‌ ناوپی لی‌ بدریته‌وه.

هه‌ر زمانی یان هه‌ر زاری له‌ زاره‌کانی بگری، له‌ چوارچی‌وه‌ی قوناخی کومه‌لایه‌تی
 خۆیدا ته‌لوو و بی‌که‌موکوپییه. زمانی کوردی چ به‌ شیوه‌ی سۆزانی و چ به‌ شیوه‌ی
 کرمانجی، چ به‌ شیوه‌ی لوپی و ئیلامی و چ به‌ شیوه‌ی گۆزانی و چ به‌ شیوه‌ی زازایی،
 هه‌ر یه‌که له‌ قوناخی پژیی شوانکاره‌یی یان کشتوکال‌ یان پیشه‌گه‌ری و بازاڤ و کالایی
 چکوله - چکوله‌ی کورده‌واریدا، له‌ نه‌ده‌بیاتی زارگۆتی و نه‌ده‌بیاتی خۆینده‌ولری و
 سه‌واددا، پرپه‌پستی بیره‌ن‌دیشه و چه‌مه‌کان و که‌ته‌گه‌رییه‌کان و زاره‌وه‌کانی
 سه‌رده‌م و قوناخی خۆی ده‌وری خۆی گێڤاره و درتیی نه‌کردوه. دیاره‌ ئه‌م زمانه،
 هه‌له‌به‌ست و نه‌ده‌بیاتی زارگۆتی: ستران و به‌یت و داستان و سه‌ریوره و چیرۆک و
 نه‌فسانه و په‌ندی پێشینان و نوکته و مه‌ته‌لۆک و هتد. ی‌پس گوتراون و هیچ
 که‌موکوپییه‌کی پتوه‌ دیار نییه. هه‌ر وه‌ها له‌ بوا‌ری نه‌ده‌بیاتی خۆینده‌واریدا، هه‌ر
 هه‌مان ده‌ور و چالاکیی خۆی به‌ تاییه‌تی له‌ شیعی عه‌رووزیدا، نواندوه و هیچ‌عه‌یی
 نییه. نالی، مه‌لای جزیری، وه‌فایی، مه‌وله‌وی، بێسارانی، خانای قوادی، نه‌کماس خانی
 که‌لوه‌پی، سه‌ی یاقوو، نه‌حمه‌دی خانی، له‌بۆ هه‌ر مانایی، له‌بۆ هه‌ر قالیبکی زمانی و
 په‌وانبێژی: مه‌عان و به‌یان و به‌دیع، به‌ زمانه‌کی خۆیان، دانه‌ماون. ئه‌وه‌ راست نییه
 که‌ بلێن زمانی نالی و خانی و عوریان و مه‌وله‌وی و خانا و جزیری و هتد. له‌به‌ر

ئىسەوى كە واژە و زاراۋەى عەرەبى و فارسى و توركىيان دەكاربردوۋە، زمانە كوردىيەكەيان ھەژارە و ولامدەرەۋەى پىدلويسىتتېيە ماددى و مەعنەۋىيەكانى كۆمەلى سەردەمى خۆى نەبوۋە و نىيە، يان بۆ ئەم سەردەمە دەست نادا. زمان بە پاشكەفتى و پىتشكەفتى ۋەسەف ناكىرى، ئىسەوى بەو سىفەتە ۋەسەف دەكىرى، فەرەنگ و پۇشنىبىريە، ئاستى پۇشنىبىرىيە ماددى و مەعنەۋى چەندە پىتشكەفتوۋبى، زمانىش بەو پىئودانە پىش دەكەۋى. زمانى عەرەبى، تا فەرەنگى عەرەب، بەش بە ھالى خۆى، پىش نەكەۋت، بەم كۆپەى ئەمۆ نەبوۋ. ئەمەن لەو بىروايەنام كە تەنھا قورئان و ئايىنى ئىسلام زمانى عەرەبىي پىش نەخست، نەخىر، بەلكو زىتەر مۆتوربەبوۋنى فەرەنگى عەرەب و فارس و كورد و تورك و سوريانى يۇنانى و ھىند و ھىند ئىسە زمانەى دەۋلەمەند كورد و پىشى ئىخست. زمانى ئىنگلىسى زىتەر بە گەشەكردىنى فەرەنگى سەرمایەدارى: پىشەسازى و بازارپ و بازىرگانى و ئىستىعمارى ولانان بوۋ بە زمانى ستاندارتى ئەم سەردەمە.

ئەتق ھەر ۋا بىروانە ئىسە زاراۋانەى كە دە زمانى كوردىدا لە قۇناخى فراۋوبوۋنى پىشەكاندا ھاتوۋنەگۆپى، بە نمۇنە تەنھا ھەر ئاشى ئاۋ (ئاسىيان) نىزىكەى ۳۰ - ۴۰ زاراۋەى بۆ ھەموو ئامىرەكانى ۋەسەرخەرمانى زمانى كوردى خىستوۋن و پىشى دەۋلەمەند بوۋە. جۆلايى، مىسگەرى، شىرگەرى، تەۋىكارى، چەخماخسازى، زەردىكارى، كارگەچىتى، ئاسنگەرى و ھىند ھەر كىپەيان دەگىرى، بەشى پىدلويسىتتېيە خۆى، با كوردىيە پەتىش نەبىن، زاراۋەى لەبۆ خۆى پىكەۋەناۋە. ئەۋبۆ لە دىئاي پىشەسازى و تەكتۆلۆجىادا، لە ھەر بۋارىكدا، زاراۋەى تايپەتى خۆى بۆ پەيدابوۋن. بچۆ نىۋو فىترچىيەكان، كارەباچىيەكان، پادىۋچىيەكان، تەلەفىزىۋن چىيەكان، نانەۋاخانەكان، لۆقتەكان و ھىند بە سەتان زارەۋەيان داناۋە. كەسىش گۆپى بەۋە نەداۋە، داخۇ زاراۋەكان كوردىيە پەسەن و پەتىن، يان نا. پەنگە بفرموى زمانەكەمان بەم بەرەللايى و پاشاگەردانىيە پەسەنايتى خۆى لە دەست بىدا. ئەدى تورك و فارس و ئازەرى و عەرەب و ئىنگلىس و فەرەنسى و بۆ دەرەكەى زمانەكانىيان لە پوۋى

هه مو وازه بیا نییه کانی دنیا یی له سهر گازی پشت ئیخت و په سانا به تیی خۆیان نه دۆپاند؟! ئه من پتم وایه: به ناوی نه ته وایه تیی پاراستنه وه سه ختگیری بی جی چتیکه و له پووی نه قلاتییه ت و پیداو یستییه مادی و مه عه وییه کانی ژبان و سه رده مه وه مه نگا وه لیمان چتیکه دیکه یه. له حاله تیی یه که مدها، ده رکه ی زمانه که ت داده خه ی و پیت وایه، ته ئی زمانی کوردی که هیمان له ۵۰٪ ی ژنتر خپنه کراوه ته وه و که می ئی ده زانین به شی هه مو پیداو یستییه مادی و مه عه وییه کانی ژبانی ئه م سه رده مه و چه ندین سه رده می دیکه (مۆدیرنیزم، مۆدیرنیته و پۆست مۆدیرنیزم) ده کا و وه ک قوپه چه و ده، چۆنت ئاره زو ئی بوو، به و جۆره ی شکل و شه ماییل ده ده یی و کاره که به وه سه رده گرئی، که چی ته تو یه که م: کارنکت کردوه که به ده رکه داخستن، زمانه که ت به ده ردی گوماوی بردوه که په نگ و بقۆن و تامی نه ماوه و به ره و بیچاره بییت بردوه و چروو ساندووته وه. دووهم: له ژنر نه و سه ختگیری و پرکتشییه دا، خۆت نووشی سه تان هه له ی وه ک: دانوسان، پی هه لسان، پیاده کردن و هتد کردوه. له دوا ی پتیکه و ته تاهه که ی ۱۱ ئازار که خویندن به کوردی کرا، به ده یان کتیبیان به ره و پووی کورینه زان کرده وه، نه وه ی له وه رگتیرانی نه و کتیبیه ده رسیانه دا کرا با به ده واری شپی نه کردوه و ئیستاش مندا له کوردی هه ناسه سارد به ده ستیانه وه ده نالی. راسته نه و مامۆستا به پێزانیه ی که کتیبیه کانیا ن کرد به کوردی، هه ر که سه له پرشته ی زانسته که ی خۆیدا، لیزان و چازان بوون، به لām سه بارت به وه که به زمانی عه ره بییان نه و زانسته نه خویندبوو و له بهر په له - په ل ئی کردنی کاره که، کتیبی به چوار که س ده درا، ته رجه مه ی بکه ن، بۆ یه ک مه به ست، جاری و اهه بوو، چوار زاراره داده ندرا. ئه مه له پووی زاراره و وازه وه، له پووی سه بک و دا پرشتنی پرسته کانه وه، هینده عاره بی و له مجیزی کورده واری نامۆ و بیانی بوون، کوردی بادینانی ژمه مرده ی ساله های سالی به کوردی نه خویندن، هاواریان ئی هه لستا، گو تیا ن ئی مه له م زمانه حالی نابین.. له بیرمه، بیی خوینده واری نه و ناوه چوو بوونه کن سه ددام، که نه و زمانه ی کتیبیه کانی پی ته رجه مه کراون، کوردی نییه. نه وه بوو، سه ددام نه مری کرد، فه ره نه گتیکه کوردی،

عەرەبی دابندری، هەر واژه‌یه‌ک که به عەرەبی هه‌یه و به کوردی نییه، ده‌بی عەرەبییه‌کی بۆ ده‌کار به‌رن. ده‌کاربردنی واژه‌ی نه‌وووپایانی هەر به‌جاری قه‌ده‌غه کرد. نه‌ریان کرد، فهره‌نگی کوردی - عەرەبی دابندری، سه‌ری نه‌گرت.

به‌ش به‌حالی کۆپی زانیاری کورد له‌ به‌غدايي، هه‌رچه‌نده‌ خودا هه‌لناگری چاپه‌مه‌نییه‌کی نۆزی بلاک کرده‌وه، به‌لام ته‌نها دوو ته‌ندامی له‌ ده‌ ته‌ندامان، کوردیزان بوون، نه‌ویش مام هه‌زار و مامۆستا عه‌لانو دینی سه‌ججادی بوون. دیاره‌ ته‌مه‌ به‌ر په‌مه‌ندی ویست و نه‌را ده‌ی نه‌توه‌ی کورد بۆ هه‌بوون، ده‌که‌وی، به‌لام ته‌نها ویست و نه‌اره‌زوو، بی فهره‌نگی وه‌لام ده‌ره‌وه‌ی سه‌رده‌م نابیت په‌مه‌ندی له‌ پاستی نزیک بوونه‌وه. هه‌روه‌ما له‌ پوی سیاسیه‌وه‌ ته‌مه‌ په‌مه‌نده‌ پتویستی به‌ فهره‌نگ هه‌یه. به‌ش به‌حالی سه‌ره‌له‌به‌ری په‌مه‌نده‌کانی دیکی پیکه‌ینی هه‌بوون (نه‌توايه‌تی)، ده‌بی هه‌ر به‌و پاده‌یه‌ فهره‌نگی، به‌ مانای وه‌لام ده‌ره‌وه‌ی پیدلویستییه‌کانی سه‌رده‌می گه‌ره‌که. ته‌نانه‌ت وه‌خته‌ بلێم فهره‌نگ که بۆ خۆشی په‌مه‌ندی، بۆ قوول کردنه‌وه‌ی مانای له‌ پاستی نزیک بوونه‌وه، سه‌رده‌قه‌ری هه‌موانه. له‌ عه‌قلانییه‌ت، گومان، نه‌فسانه، فۆلکلۆر، دابونه‌رت، میژوو، نه‌اره‌زی و سه‌ره‌خۆیی، ویست و نه‌اره‌زوو، وشیا، نوێخوازی و دیموکراسیه‌ت، مافه‌ره‌ری و به‌ جیهانی بوون و هه‌ت... گه‌یشتن، به‌ فهره‌نگی فره‌په‌مه‌ندی جی به‌جی ده‌بی.

هه‌مدیس با بیینه‌وه‌ سه‌روکاری زمانی کوردی. گه‌لۆ زمانی کوردی زمانیکی سه‌ره‌خۆیه؟ یان هه‌روه‌ک قه‌له‌مه‌ نکولجیه‌کان ئیددیا ده‌که‌ن؛ "زاریکی له‌ چیاکان شیاوی تورکییه" یان حالی زاریکی گۆپاوی فارسییه" یان زاریکی مینۆق‌تاماییه عەرەبییه که له‌ نیچه گرداوی عەرەب قسه‌ی بی ده‌کری؟"

نه‌سل و نه‌سته‌ری، به‌روپشتی زمانی کوردی چیه؟ له‌ پوی زمانناسی و پیشه‌ناسی زمانه‌وه‌ له‌ کومه‌لی "زمانه‌ مردو" هه‌کان، یان "زمانه‌ زیندو" هه‌کان، له‌ قه‌له‌م ده‌دری؟ به‌ پتی زمانناسان بۆ نه‌وه‌ی بزانی زمانی زیندووه‌ یان مردووه‌، چه‌ند پتوانه‌یی هه‌ن. پش هه‌موو شتی، گه‌شه‌کردن و فره‌وو بوونی زمان ده‌گه‌ل گه‌شه‌کردن و فره‌وو بوونی

کۆمەڵ (ئەو خەلکە یەک پرەگە زەوی کە پیتی داخوێن) دا هاوسەروکارێن تەماشای جۆری بەسەرھاتە مێژووییەکان دەکری. زمانیش، وەک چەتەکانی دیکە لە پێتازۆ (وەتەرە) ی مێژووییەیدا هەمیشە دەخاتە پێکھاتن (becoming) یگدا دەبێ، لە دایک دەبێ و گەر دەبێ، پەرە دەستێتی و گەشە دەکا و دەتەنێت وە بەر جۆراوجۆری دەکەوێ، پاش دەکەوێ، لە کار دەکەوێ و دەمرێ، بەلام ئەم گەشە کردنە، یان پاشکەوتن و مردنە وەک لە پێشتتێم عەرژکردن، گوناخی زمان نییە (هەرچەندە تا ئێستاش ئەو ساخ نەبۆتە وە کە داخوێ زمان پاشخانە یان ژێرخان یان بەشیکە لە پێناوێکەکان یان ھێزەکانی بەرھەمھێنانە / بپوانە: ستالین و پۆزالو کسە مبورگ و زمان) بە لکو خەتای فەرھەنگ و پۆشنبرییە و وەک لە پێشتتێ گۆتم، سیفەتی پاشکەوتن و پێشکەوتن وەبەل فەرھەنگ دەدرێ ئەک زمان.

زانایان لەم پووەوە باسی برێ یاسا و پێسای گشتی دەکەن:

۱ - بواری پشوو دان و بزوو تن و ھەژدان و گەشە کردنی لە پێش ناو و لا و ھەکری بێ.

۲ - بنچینە و بنیاتی تایبەتی ئەو زمانە، چینی و چۆنە؟

جگە لە مانەش لەمەر دەسەڵاتداری ئەو خەلکەش دەکری کە بەو زمانە دەپێشێ نازادی و دەسەڵاتی سیاسییان ھەبێ..

ئەوپۆ کەس حاشا لەو ناکا کە زمانەکان لە پووی گەشەکردن و پێشکەوتنە وە جودلوانێن. "زمانی مردوو وەک عیبرانی بە دامەزانی دەوڵەتی ئیسرائیل لەسەر بنەمای واژەکانی تەورات زیندووکرایە وە، زمانی ئاسوریانی کە سەتان سەل بوو لە گیانە لا و سەرەمەرگدا بوو، ئەوپۆ لە کوردستانی عێراق، لەم سەلانی دوایدا لە ناکامی گۆرانکاریگە لیکە وە، وەسەر پێ کە وتوو و بەم زمانە، با ئزادیکی کەمیش قسە ی پێ بکەن، بۆ ئەو لەبارە کە سەرلەنوێ بێتە وە گۆڕێ وە لەم دەروە ی پرسیارە ماددی و مەعنەویەکانی سەردەم بێ. زمانی سوریانی کە نزیکترین بانی ئاسوریانییە (بە پرەگ و پێشە دەچتە وە سەرئامی) ئەوپۆ تەنھا زمانی کۆمەڵیکی ئابینییە و بەس. بەلام زمانی کوردی لە زمانە مەرووەکان نییە و دەبێ لە پێزی کە تەگۆریای زمانە

"زیندوو" هکاندا هه شرونه شر بکړی. نو نازادبیه ی که زمانی کوردی له زمانی مردووش و زیندووش جوئ کړدو ته وه نه وه؛ که زمانی کوردی وپړای نه وه ی که وه ک زمانی ناخاوتن فره به هیزه، به لام سه ره به ری گوړه پانه کانی ژيان ناگړتیه وه، هه موو بواره کانی پوژانه ی پرته کړدو ته وه، له نهره نستان و گورجستان به په سمی قوبوول کراوه، یان به نازادی به ره لداکراوه؛ به لام دهسه لاتی به سه رژیانی سیاسیه وه نییه، له عیتراقی، له هه لومرچی باو (ستاتوککی) زمانی دووه مدا، ده توانی له داموده زگاپه کانی بلاکړدنه وه ی ده وله تدا به کاریه پندری، به لام هه ره له شه پری که نداو به م لاوه، له ناچارۍ کشانه وه ی دهسه لاتی به غدا له هه رسنۍ پاریزگای هه ولیر و سلیمانی و دهوک، دهسه لاتی کورد هاته گړی، نو دهسه لاته زمانی کوردی کرد هم به پیناوی دهسه لاتی سیاسیش و هم به فرمانروای کړم. له شیران بوری پی ناخاوتنی دراوه تی و وه پیناوی راگ یاندن به کارده پندری و تنها وه ک زمانیکی کولتوری پی ده نووسری، به لام مافی نه وه ی نییه بی به زمانی ده برپنی هه بوونی نه وه ییی خوی، له تورکیه، له مالی، له سه ره شه قام و شاپی و کوچه و کولانان، کورد ده توان به زمانی خویان باخوین، به لام به په سمی قوبوول نه کراوه و ددان به هه بوونی نه ته وه یه ک به نیوی کوردا نانی. له ولاتی شامیش کاره که هه ره به و جوړه یه. که وانا زمانی کوردی، وه ک زمانیکی زیندوو، زیت له بهر زور هوکاري سیاسی به پرتگای ته نینه وه و ته شه نه کړدن و گه شه کړدن خویدا نه پوښتووه و ناپوا. هه روه هاش، په نگ به و راستیه ی که "له پیناوی مان و نه مانیدا تاییه ته ندییه هه ره دینامیکیه کانی پاراستی" ناداته وه "هنگر نه زمانه بنیاتی تاییه تی و به رگری سه ره سخخانه ی نه با، نه یده توانی به درژیایی چه رخ و چاخه کانی میژوو له دژی نه وه موو هیزش و په لاماو و گه مارق (مړی، کولتوری، سیاسی) یانه ی له ناویردنی، به پتوه پاره ستی".

چا له بهر نه م لایه نه ی، ده بی به جیوازی و زور ده وریدیه وه له زمانی کوردی وه کولدری و شی بکړتیه وه.

لیکداپراښی جوغرافیايي، زمانى کوردی له پښتو (وېسټرې) ی میټروپولېټان ډوچارى
 نږدې ناولوژي و نه رښتې (منفى) کړېوه. هم زمانه که له بنياتي فره زاره کسى
 (polidialectic) دا فراډوېووه و نه شه نهى کړېوه، هېشتا به ته و او تهى ټوږه
 نه گرتووه و کورسى نه به ستووه و نه بووه به زمانى ناو نه دى گه لیک، نه بووگه و
 زوانى کى ده سکه لا (standard، معيارى). قسه که له جېنى خوى بى، سياسته
 زه برونه گ و جه زده وه، زمانى کوردی به چار که رته وه کړېوه، کورده دېن
 سيستمه کانى سياسى سخت و خستدا گه مارو دراوڼ. "هم حالته پوه پوهانته،
 سه ربړوهى زمانى که له وینه نه ديتراوه".

زمانى کوردی له برچې بنياتي تايه تې خوى هه به؟ زمانى کوردی له نيوان زمانانى
 عره دى و تورکى و فارسيدا ه لکه وتوه. عره بيه که يان ساميتک، تورکيه که يان
 ټورال - ټالټاي، فارس بيه که يان له بنفاميلياى ټيرانيى هيند - نه روپايه.

نه وليا چه له بى، گه رېدهى عوسمانى، له گه شتنامه ناميه که يدا، زمانى کوردی به
 زمانى کى نږدې کون و فره ده وله مند له قه لم داوه و پتي له سر نه وه توند داگرتوه که
 زمانى کوردی نه زمانى فارسى، نه زمانى درى (فارسى نه وېوې نه فغانستان) و نه
 زمانى عېرانيه. هره ها شه مسه ددين سامى له "قاموس الاعلام" ه که يدا و زيا گوډ
 ټالپى به په چه لک کوردی تيوري سيه نى ټيټيحاد و ته ره ققى و جاشى که ماليسه کان
 له کتېبى Küt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler ه که يدا زمانى کوردی به
 زمانى کى جو داواز و سه ربه خق و ده وله مند ده زانڼ. کورډولوگه کانى پڅواويسى و
 پڅوه لاثى له سر وهى که "زمانى کوردی له خانوادهى زمانى ټارياى و زمانى کى
 سه ربه خق" هاوېر و په کېرن. به لام به رانېر به م په ک رايه، که سانى دیکه و اش
 هن که له بارهى زمانى کوردييه وه پا و بېرېوچوونى جياز و دوفاقيان هن. هم
 نامه وې باسى نه وانه بکه، چونکه هه وېره که ناو نږدې ده کتېش. به لى حاشا له وه ناکړى
 که زمانه کانى دنيا به پتي لیکدى هاوسه روساختيان کاريان له په کدى کړېوه و
 نه ميان واژه و زارواى له وې دیکه يان خواستو ته وه و زمانه کان، له که ناله کانى ټاپين و

بازرگانی و پاوه پووت و شه پوشوپ و هند هوه سهروکاریان تا پادهیی به یه کدییه وه به بووه. به نمونه: نزیکه ی ۱۰ هزار واژه ی هه رهنسزی خزیونه نئو زمانی ئینگلیسی شه مرئوه. پاشانه کی که نه ته وه ی کورد وه ک کریستیه نسیئ، لئوه کۆلی ئیرانناسی نامی ده لی له سه رویه ندی ساسانیاندا ناوی "کورد" له باو بووه، که واتا: ده بی زمانی گیشی هه بووی.

به ش به حالی نه لفبیتکه ی زمانی کوردی، کورد له سه ره تای دیر زه مانه وه به زۆر نه لفبیتیان نووسیوه، به لام هه وه ل نه لفبیتیه کی که پتییان نووسیوه، کتیه بووه؟ شه تا ئیستا هیمان ساغ نه بۆته وه. شه و جا با به کورتی و به پیز ناوی شه نه لفبیتکه تان که کورد پتییان نووسیوه، له بق بنووسم:

۱ - نووسینی میخی: میده کان به نه لفبیتکه ی میخییه یان نووسیوه و نه سه له کی ۳۶ پیت بووه و پاشان ۶ ی دیکه یان لی زیده کردوه و بووگه وه ۴۲ پیت. دیاره له چه په وه بق راست نووسراوه.

۲ - نه لفبیتکه ی ئافیتا: شه نه لفابیته بریتیه له ۴۴ پیت و تا ۴۸ پیت هه لکشیه و له چه په وه بق راست نووسراوه.

۳ - نه لفبیتکه ی ئارامی: کۆنترین نووسینه کانی زمانی کوردی به م نه لفبیتکه یه نووسراون. به لگه ی وا به دهسته وه هه ن که ئی سالانی ۸۸ - ۸۷ ی پ. ز. ن.

۴ - نه لفبیتکه ی کۆنی په هله وی: کتیبی به نیوی "سۆراتی دینکه رد" به م نه لفابیته نووسراوه و شه سه رویه ندی ساسانیان وه ماوه ته وه.

۵ - نه لفبیتکه ی ماسی سۆراتی: میژو نووسی عه رب، ئیبن وه حشیه له و کتیه یدا که له ۸۵۵ پاش. ز. دا ته ولوی کردوه، ده لی کوردان نه لفبیتکه ی ماسی سۆراتی به کاردینن و سی کتیبی که به و پیتانه به کوردی نووسراون دیتووه و نه لفبیتکه که ش بریتیه له ۳۶ پیت و کوردان بق خۆیان ۶ پیتی دیکه یان لی زیاد کردوه

۶ - نه لفبیتکه ی یه زیدی: شه نه لفبیتکه یه زۆر کۆنه و بریتیه له ۳۶ پیت و هه رنو کتیبی پیروزی جیلوه و مسحه فا ره ش به م پیتانه نووسراون. بیستوومه ته حسین به گی

یه زیدی هه رتکانی له بانقێکی زۆر به متمانه دا له ئهروپا، ته قهت کردووه، کاری پاسهت بێ.

۷ - پیتی عه ره بی: ئه و پۆ له کوردستانی عێراق و کوردستانی ئێران، زمانی کوردی به م پیته عه ره بپیان ده نووسرێن و به جۆرێکیان ده گه ل ده نگه کانی زمانی کوردیدا گونجاندووه، تا پاده یه ک کاری خۆیانی پی به پێوه ده بن، به لام بی که موکووپش نییه ها، کوردیی ئه و پۆ، ئه گه ره موو زاره کانی حسێب که ی، له پیته بزۆینه کانیادی پێویستی به وه نده پیته هه یه و به پیتی عه ره بی بۆ ئالوی، وه ک: ل، ا، و هت

۸ - پیتی لاتینی: له تورکیا و سووریا، به م پیتانه کوردی ده نووسرێن و زۆر گرفت و که موکووپیی پێنووسی کوردیی په واندۆته وه. خۆزیا کوردی هه موو، به و پیتانه نووسرا بان.

۹ - پیتی کریلی: زۆتر له سۆفیتستانی کۆندا به و پیتانه کوردی باکوور ده نووسرا. له م پ بیجم و سه روه سه کوئی زمانی کوردی، هه ره ئه وه نده لێره دا دیته گۆتن که زمانی کوردی ده که ویته خانه ی زمانه ئاویته یی (ترکیبی) کانه وه، واته: به پیشگر و پاشگر و ناوگران، ئیسمیش و فیهلش تێک ده به سترێن، وه ک ده ست + پی + دا + گر + تن، که بریتین له م چتانه: ناو + پیشگر + پیشگریش و پاشگریش + په گی فیهل . یی چاوگ، یان پی + دا + هه ل + شاخ + ان، که بریتین له پیشگر + پید . ی و پاشگریش + پیشگر + په گی فیهل + نیشانه ی چاوگ. دیاره زمانی کوردی وه که ره زمانێکی هیند - ئهروپایی، هیند - ئێرانی و سامیتیکی له گوێن ئینگلیسی، فره نسزی، ئیتالایی، ئالمانی، عه ره بی، فارسی، ئۆسیتی، پشتوونی و هت ده گه ل زمانه یه ک بپه یه کانی وه ک چینیی و ژاپۆنی و تبه تی و زمانه نووسنه ک (له قی) ه کانی وه ک تورکی و هت . جوداوازه. به پاسی زمانی کوردی نه بی به قسه ی من، به لکو به قسه ی زۆر زانی گه و ره، زمانێکی زۆر چالاک و پر له سیه و چتی نه یینییه .. جوداوازی نیوان زمانی کوردی و فارسی، به قسه ی من نا، به قسه ی زانی مه زن مینۆرسکی: "زمانی کوردیش هه ره وه ک زمانی فارسی، یه کێ له زمانه پۆزاویه کانی ئێرانه".

T. Tedesce و Andreas, Salamann, O Mann. Meillet. Lent, زمانانی پۆژاوی ئێزانی به دوو گرووه دهکن. ههروو گرویهکان زۆریان کار ده یهکدی کردوه، بهلام وێرای ئهم کار ده یهکدی کردن و لیک وێچوونهی ههرتکان، چهندین نیشانه و چتی وایان ده نێواندا هه که به تهقی تفهنگانیش به یهکدی ناگن. فارسی و کوردی ههیه که تاییه تهندیی ئۆریجینالی خۆیان ههس. ههچی زمانی کوردییه سه ره به پهل پۆژاوی باکووری ئێزانه". زمانی کوردی و فارسی ههنده یان سه روساخ و خزمایهتی دهگه له یهکیدا بنیات ناوه هه ده لێی بی یهکدی هه له ناگن.

زانایانی زمان له وردکردنهوه (تصرف) ی پهگ، به تاییهتی پهگی فیلدا، گۆرانی دهنگدار به بنه پهرتی زمانیی ئاوێته و چقانۆک (تهرکیبی) هکان داده نێن. با به نمونه پوونی که مهوه: له زمانی کوردیدا وازهکان به پیتی ئه و ئهرکانه ی که له پسته دا ده ئه ستوی ده گرن، ده گۆپێن و پسته ده گرێن. به پیتی ئهم پێسایه "kirin، کردن" که چاوگه، کاتی فیلعی موزاریمی حالی حازری بکه ری یه که می ل سازده که ی، ده بی به "di+k+im ده +ن+م". وه که به دیارده که ی، ته نها پیتی که له پهگی فیلعه که دا نه گۆرا "k، ک" هیه. فیلعی parastin، پاراستن، له موزاریمی بکه ری یه که می حازردا، ده بی به ، ده + پارێژ + م". لێره دا "di -" نیشانه ی کاتی حازر، " ، پارێژ" پهگی فیلعل له حاله تی ئه مر دا min، من" جێناوی شه خسی یه که مه .

هه ره مان ئهم فیلعه، به پیتی زه مانی پابروو ورد که یه وه، ده بی به min parast، من پاراست". "min، من" جێناوی شه خسی یه که م (ضمیر رفع منفصل)، هه چی "parast، پاراست"، ئه وه ش پهگی فیلعه که به له زه مانی پابروو دا. زاری کرمانجیی باکوور نمونه ی زمانی چقانۆکه. ئه گه ره له وازه یه کی یه که پرگه ییدا، له ده نگێ زێتر هه بی، ده توانی حاله تی وازه ی لیکدراو پێک بێنی، به نمونه:

۱- پێشگر + پهگ = وازه یه کی نوی

۲- پهگ + باشگر = وازه یه کی نوی

۳- ناو + ناو = وازه یه که نوی

٤- ناو + ناوه‌لناو = واژه‌یه‌کی نوێ

٥- ناوه‌لناو + ناوه‌لناو = واژه‌یه‌کی نوێ

٦- ناوه‌لناو + ناو = واژه‌یه‌کی نوێ

وه‌ك به‌دیاردەكه‌وێ، واژه‌نوێیه‌كان نه‌ك هه‌ر به‌كۆمه‌گی "په‌گی فیه‌ل"، بگه‌ر به‌ "ناو" و "ناوه‌لناو"یش پێكدێ. یه‌كێ له‌ نیشانه‌ هه‌ره‌ زه‌ق و زۆیه‌كانی زمانی كوردی نه‌وه‌یه‌ كه‌ بۆ هه‌موو ده‌نگێكی كه‌ له‌ واژه‌نوێیه‌كانی بیانیی هه‌وسه‌رده‌مدا به‌رگویی ده‌كه‌وێ، به‌ پیتی یاسا و پێسای زمانی، له‌ "ته‌كنیک" له‌ هه‌ر زانستی كه‌ تۆ به‌ بیرتدا دێ، له‌بار و هه‌مواره‌. بۆ نمونه‌: كوردی باكوور بۆ "تحت البحر" كه‌ هه‌رگیز نه‌یدیته‌وه‌ و بۆ خۆی سازی نه‌كردیوه‌، زاراوه‌ی $noq + av$ ، تۆق + ناو " $noqav$ ، تۆقاو"ی داناوه‌. " noq " به‌ مانای به‌ بن‌ ناودا پۆیشتنه‌. هه‌روه‌ها زاراوه‌كانی " $balafir$ ، فڕۆكه‌، زانكۆ، چاپه‌ز، پێلاواز، كێش (وزنی عه‌رووزی)، سه‌روا، پرێزنده‌ (قافییه‌) و هتد ی سازكردیوه‌. خۆلase زمانی كوردی به‌ ساییی پاشگر و پێشگر و ناوگری زۆزوه‌وه‌نده‌وه‌، وه‌ك لاستیک و قوپه‌چه‌وه‌، چۆنت خواپشت بی، ده‌توانی واژه‌ی ئی ساز بکه‌ی.

لێكدی جوداوازیی نێوان زمانی كوردی و زمانی فارسی ده‌كرێ وه‌ك مینۆرسکی ده‌لی، له‌م چه‌ند خالانه‌دا ده‌ستنیشان بکه‌ین:

١- فۆنه‌تیکی زمانی كوردی وه‌ك فۆنه‌تیکی زمانی فارسی ناچێ.
٢- واژه‌هاویه‌شه‌كانی نێوان زمانی كوردی و زمانی فارسی فه‌رق و جوداوازییه‌کی، له‌ پووی ده‌نگه‌وه‌، زۆریان گۆرانکاری به‌سه‌ر هاتوه‌ و لێكدی تا پاده‌یه‌ك له‌ یه‌كتر بووگن وه‌ بێگانه‌.

٣- له‌ پووی جێناو، وردكردنه‌وه‌ی فیه‌ل و داپۆشتنی، ئامرازه‌كانی عائییدییه‌ت و سه‌رباره‌كان (مكمالات)ی ناو، هه‌ردوو زمانه‌كه‌ لێكدی زۆر جوداوازن.

٤- له‌ پووی پسته‌سازكردن (سینتاكس)ه‌وه‌ وه‌ك یه‌كدی ناچن.

ه. له هەردوو زمانەکاندا جوداوازیی واژه‌کان بابەتی باس و پرسە. نەحو (syntax) ی زمانی کوردی بە حەرفی تەعریف، واتە: بە شامرازی پێتوەندییەکان پێک دێ. ئەم حەرفی تەعریفانەش لە ھەوی نیشانەی دیار و نادیارەو، بە دوو یازەو دەکرێن:

ا. نیشانە دیارەکان

mal + a mezin = لە ناو + ئاوێلناو + نیشانە پێک دێ.

Mast-ê we = لە ناو + جێتاو + نیشانە، پێک دێ.

Keç + ên bedew = لە ناو + ئاوێلناو + نیشانەی کۆی دیار پێک دێ.

Mal - a min = لە ناو + نیشانەی تاکێ نێری دیار + جێتاوی شەخسی یەکەم

(ضمیری تاکێ یەکەمی مەجروری متصل) پێک دێ

ب. نیشانە نادیارەکان:

mal - êke mzin = لە ناو + ئاوێلناو نیشانەی تاکێ مێی نادیار پێک دێ.

Keç - ine bedew = لە ناو + ئاوێلناو + نیشانەی کۆی مێی نادیار پێک دێ.

پێزکردنی پستە "Ez duh çûm Dihokê" بەم چەشنە: بەکەر (فاعیل، مبتدأ، مسند الیه) + ئاوێلکار (زەرفی زەمان) + بارکردن (حەمل، اسناد) + بەرکاری ناراستەوخۆ (مفعول بە غەیر ھەریج).

بە زمانی کوردی دەتوانی لە پستە سادەدا، فاعیل (موضوع، مسند الیه)، لە پێشەو و فاعیل (محمول، مسند) لە پاشەو دانئێی، وەک ئەز چووم، من پۆیشتەم. دەشتوانی "چووم من" بێژی، بەلام ئەمەش جێی خۆی ھەیە و پەوانبێژی بێساری ئەمە دەدا.. باسی کەرەتەکانی پستە پاش و پێش خستن (تاخیر ما حقە التقدیم و تقدیم ما حقە التاخیر) لە زانستی "مەعان" دا زۆر گرینگە، بە داخەو کوردی ئەزان (ئەوانە ی لایان وایە ئەو زمانە ی کە لە دایک و باوک و گەرەکە و ناوچەکە ی خۆین فێری بوون بۆ شیعەر و ئەدەبیات نووسین، بەسە) لەم کارە بە داخەو، زۆر ناانگا و دەست و پێ سپین و خوشیان بە نازانم چی دەزانن

لەم پستانە ی کرمانجیی باکوورە بنواڕە:

Min nan xwar (من نان خوارد)

Ez nê n dixwim (من نان دهخۆم، من نانی دهخۆم)

ههروهها له م پستانه ی کرمانجی - زازاکیهش بنواړه:

Min nan werd (من نان خوارد)

Ez nê n wena (من نان دهخۆم)

دهبینی بگر له حالتی فیعلی تیپه ی رابرنوودا جوړه جیناو ی (min-) و له حالتی

فیعلی موزایمی تیپه پدا جوړیکی دیکه (Ez) دهخوای.

لنګر (فیعل، مسند)یش ناوه ناوه له پېش پشکېر (فاعیل، مسند الیه)هوه دئ و

دهکاری ببته (لنګر - پشکېر)، وه:

Hûn + dê tu caran + neçin Geverê, Şivên + nanê xewe xwar.

ئو "بگر" (مبتدا، مسند الیه، موضوع)ه ی له رستی کوریدا جه ختی له سه ر

دهکری به پئی مه بهسته بلاغیه کان شوینه کانی دهگری، وه:

Ez ê kevirekî bi tevşo bişkinim, Ez ê bi tevşo kevirekî bişkinim, Kevirekî
bi tevşo ez ê bişkinim, Bi tevşo
kevirekî ez ê bişkinim.

ئمه به زاری کرمانجی باکوړ... به زاره کانی کرمانجی باشووریش دهین به: من

کهوړی وه تریشته ئه شکینم، من به ته شوئ به ریکی ده شکینم، به ریك به ته شوئ من

ئه شکینم، به ته شوئ تهوئ من ئه شکینم، به زاری هه ورامانی: من تهوئ وه

تریشته شکه نوو:

به پاستی فیزیوونی زانینی به پئی مه بهست و هه رامی قسه کهر و گوینگر پسته داپشتن،

پاهاتن و قالبوونه وه، کاریکی هه روا سانا نییه. له په وانینیدا، به شی "مه عان" که هه ر

دهکاته وه زانستی پسته داپشتن، یاسی له کویدا "بگر" یان "به رکاری پاسته وه خو"

یان "به رکاری ناپاسته وخ" یان "زه رف" و هتد سه ختترین باسیکه که زاتیکی

وه که عه بدولقاهیری جورجانی، له "اعجاز القرآن" و "نظم الکلام" دا که نوری پیوه

ماندوو بووه، به ده گهن - به تاییه ت کولکه نووسه ر - پئی پئی ده بن. ئه م باسه و

باسه کانی وه که "القصر" و "الفصل والوصل" له به لاغتی عه ره بیدا، سه ره به ری

زانایانی دنیا به نینسافه وه، شایه تیی پیشدهستی زانایانی نیسلامی تیدا بۆ دهدهن و لایان وایه کهس دهسکی له دوو نهکردوون. به لای راسته نهووک زانایانی نهووپاش زۆر به وردیبه وهیان سه رنج دلونی و له دهقه شاکارهکانی شی وهک شیکسپیر و کۆپلنسی و گوته و شیللر وهتد... نیشانهی نهوهن که چۆن هه ریه که به پیتی سروشتی زمان و مجیزی په وانبێژی خویان، نهسپی خویانیان تیدا تاوداوه. شه له مه ر له کۆیی رسته دا وازهی مه بهست دانان و کێهه وازه پێش دێخی و کامیان پاش دێخی. جگه له مه زانستکی دیکه ههس که زانستی وه دهنگ و نهبره و تهکیه و ته مسیل بۆ مانای وازهی "گرینگ" و "نیوچه گرینگ" و "لاوهکی" ناوازی تایبهتی له بق دهبرین "الاداء" ی، پی دهگوتری. شه چ له شاتوگێری چ له خودبه دان و شیعوه خویندندا، بایه خێکی زۆری دهپی پی بدری. ته نانهت، هیندی فرههنگی زمان هه ن که وازهکانیان تیدا به ترانکرپسیۆنی تریدیسیۆنالی په سه نی زمانه که نووسراون و ستریس و نهبره ی تایبهتی له سه ر هه ر وازهیه که وهک زمانی پووسی، بق داندراوه. شه بهش بهش به حالێ خودی وازه که، به لام وهک له ئینگلیسیدا باوه، شه تۆ هه ر هه مان رسته ی سه روو به م جوړه به ئینگلیسی بێژی، ده لێی (دیاره به شایه تیی مامۆستایه کی ئینگلیسی زان): break a rock with a fax لیره دا، وازه ی مه بهست، له شیعردا نه بی، به پیشخستن و پاشخستن، نییه، به لکو به ستریس جی به جی ده کری. شه نه که هه ر له ئینگلیسیدا، بگره له هه موو زمانه کاندایه جوړهش و به جوړی پاش و پیشخستنی وازه کانیش پێک دی. به نمونه شه گر دهنگ له سه ر وازه ی "Ezê" له رسته ی سه روودا بلند کرده وه، مه بهستم نه وهیه که ته نها من، نه که یه کیکی دیکه "kevir" که ده شکینتی، شه گر دهنگ له سه ر "kevir" که بلند کرده وه، مه بهستم نه وهیه که من هه ر "kevir" نه که چتیککی دی ده شکینتم، نه خیز شه گر دهنگ له سه ر "tevşo" بلند کرده وه، نه وه مه بهستم نه وهیه که ته نها به "tevşo" نه که به چتیککی دیکه "kevir" ده شکینتم، شه گر دهنگ له سه ر "bişîm" بلند کرده وه، مه بهستم نه وهیه که نه که نه قاری ده که م، به لکو ده شکینتم وهتد... به لام شه پیشخستن و پاشخستن بۆ مه بهستی

(قصر) یه گنجینه که چەندین مه بهستی به لاغیی دیکه که لیژدها باسه که شه و نه دهی به به ره وه نییه درێژدا پیری له مه پ بگه م.

مه سه له ی زمانی که له زمانیکی دیکه واژه و چتی دیکه وه رده گری، شه و چتیکێ خوا ساییه، کوردی و فارسی که واژه یان لیکدی خواستۆته وه، شه و چتیکێ نۆر خوا ساییه، چونکه هه رتک، هه ر هیچ نه بی، له زمانه ئاریاییه کانن. شه و حالته نه ک هه ر کوردی و فارسی، بگه ر زمانانی ئالمانی و ئیتالیایی و ئیسپانیایی و ئینگلیسی و بولقاری و پوووسی و فهره نسزیش هه ر شه یان لی به سه رها توه. به لام فهرقی هه ره گرینگ له نیوان کوردی و فارسیدا، یه که م: ده کاتیکدا له زمانی کوردی (زاری کرمانجی) دا دوو جوړه جیتاوی شه خسی، یه کیان له بق فیعلی تیبی پری پابردوو و شه وی دییان له بق فیعلی تینه په پری پابردوو و فیعلی موزاریعی تیبی پ و تینه په پ، که چی له فارسی و زاړه کوردییه کانی له فارسییه وه نزیکه وه وی وه ک سۆزانی و گۆزانی دا چتی وه سا نییه. دووهم: له کوردیدا "زایه ند" نیرو می هه ن، که چی له فارسیدا چتی وا نییه. که وانا: زمانی کوردی زمانیکی "ergatif" ه، واته فیعله که ده گه ل بگه ر (فاعیل، مبتدا) دا هاوسه روکارتر و هاوسه رساختره.

به ش به حالی دیروکی زمانی کوردی، خراب نییه که چتها یه کتان عه رزکه م. زمان به هۆی هیز و گوردی راگه ییتنییه وه ی هیتدی جار، له گه ل لاپه نی په گه زی، چینایه تی، نه ته وایه تی و فهره هنگیه وه هاوسه رکاریه کی سفتوسۆلی هیه. زمان ته نها هه ر له سنووری په نگ به جیهانی به ره سته دانه وه دا نابریته وه، بگه ر بق خوشی چەندین جیهان و راستیکه لی سازده کا. شه سله ن به بی زمان بیرکردنه وه له شه ده بیات، سیاست، زانست، ئایین و دیارده کانی دیکه محاله. له و ما، زمان سه رچاوه ی ده سلات و توانسته. گۆرانکاریه پیه که له بارودۆخی زمانیکدا پووده دا، به ر له هه موو چتی، واته: گۆرانکاری له شه رک و وه زیفه کانی شه و زمانه دا، واته: سه رله نوێ دامه زانه وه ی بارودۆخیکی تازه و نرت و نوێ، چه سپاندن و په ره به گه شه کردن و سه ربه خۆپیه کی تازه ی شه رکه کانی. دیاره زمانی که باری په سمی وه رده گری (وه ک له کوردستانی

عیراقد که هر له سهره‌تای دامه‌زرانی ده‌وله‌تی عیراقه‌وه به ده‌ستی ئینگلیزه‌کان، زمانی کوردیش به پیتی یاسای زمانی ناوختویی ژماره ۷۴ سالی (۱۹۳۱)، بوو به زمانیکی ره‌سمی) نه‌ته‌وه‌ی پله‌بووی خاوه‌ن زمانه‌که بیه‌وی و نه‌یه‌وی، بق به‌ره‌وه‌ندی و ئامانجه‌کانی ده‌سه‌لاتی هر خۆی حسێو، له‌هه‌موو یواره به‌پیره‌به‌رایه‌تی و فره‌مانه‌وایی (کاروباری داوه‌ری، سپایی، راگه‌یاندن، چاپه‌مه‌نی، په‌روه‌شت و فیزکردن) ته‌رخان ده‌کړی. جا هر گۆرانکارییه‌ک له‌بووی پیتاژویه‌کی میژووینه‌ی کۆنکرتیه‌وه‌بووده‌دا، گه‌شه‌کردنیکه‌ی به‌به‌رنامه‌داپژراویش و هه‌روا له‌خۆپاشی، به‌ده‌مه‌وه‌دی.

به‌پیتی تا‌پاده‌یی له‌پاستی نزیک‌بوونه‌وه "به‌به‌رنامه‌دلپشتنی بارودۆخ" (statu planing)، واته: جی به‌جی کردنی هاوئاهاه‌نگی و ده‌سه‌له‌ملانی ئیوان پراکتیک و برپاره‌کان، به‌قه‌سه‌و کرده‌وه‌کارپایی کردن. به‌بێ ئه‌مه‌ده‌وری زمان له‌کۆمه‌لدا پشتگیری لی‌ناکړی و زمان هیچ کاریگه‌رییه‌کی، بیان هیچ گۆرانکارییه‌کی پتیه‌دیار نابێ. ئه‌مه‌دیوکی میداله‌که، هه‌رچی دیوه‌که‌ی دیکه‌یه‌تی "بنیات پیکه‌ستن" (corpu splaning) ه. ئه‌مه‌ش پیتشنیازی به‌رنامه‌پیتیه‌کی له‌هه‌موو سه‌رتکه‌وه: پیتزمان، فره‌هنگ دانان، ده‌ستششان کردنی بنچینه‌کانی واژه‌پۆنان، قالبه‌کانی، نه‌له‌بیتکه، پیتنوس، چۆن گۆکردنی واژه، چۆن په‌سته‌داپشتن، چۆن په‌چاوکردنی په‌واښتیسی زمانه‌که (مه‌عان، به‌یان، به‌دیج) و ته‌ریزی قسه‌کردن و ئاخاوتن "intonaiton" (ئه‌مانه‌ نه‌مۆق له‌شاتوونیتیدا بوون به‌زانستیکه‌ی زۆر گرینگ حسیب بق‌کراو ده‌کا).

هه‌رکه‌باسی زمانی که‌مایه‌تییه‌کان دیته‌گۆڕی، په‌کسه‌ره‌سه‌له‌ی بنیات پیکه‌ستن (corpu splaning) مان، وه‌که‌مه‌سه‌له‌یه‌کی سیاسی له‌سه‌رووی لیستی هه‌ر کارنامه‌یه‌که‌وه‌له‌پیتشی قوت ده‌بیته‌وه‌و نه‌ونه‌ته‌وه‌یه‌ی که‌پیتی داخپوی و نه‌وه‌سه‌لاته‌سیاسیه‌ی که‌بالاده‌سته، هه‌رتکان به‌ده‌نگ دیتی و هه‌رتکیشیان به‌رانبه‌ری، زۆر سرک و گۆی قولانغانی ناوپ‌ل‌ده‌ده‌نه‌وه.

نه زمونه کانی زمانانی که مایه تیبه کان له ئوروپایی، تا ئیستا له پووی نوری و که مایه وهی ناوړی لێ دراوه توه، ناغله به، تا زۆر بووین دهنگیان دلیرتر و تا که م بووین دهنگیان کزتر بووه.^(۱)

سیاسه تی دهوله تی عێراق

تا سه تهی ۱۹ یش زمانی کوردی له کهشوه وایه کی نازاد و سه ره خۆی که م تا زۆرێکدا بێ ئوهی حوکومه ته مه رکه زیه کان خۆیانی راسته وخۆ تی هه لغورتینن تا نه دازه بی، په ره ی ساندبوو و وه که شه کردن که وتبوو. هه ربه و ده وله تی پۆیم له رزۆکی (کومه لی ئومه ی عوسمانی و فارسی هیشتا پێیان ده هه لومه رجیکی و نه هاویشتبوو که گوێ به مانای نوێیای نه ته وایه تی بده ن و سیاسه تیکی به کار له مه ر زمانی کوردی له کوردستاندا به کاربێتن و به زۆر بیسه پێتن. نه که هه ر ئوه، بگه ره وه خت بوو له سه روپه ندی دامه زانندی سواره ی هه میدیدا زمانی کوردی له ده وله تی عوسمانیدا بکری به زمانیکی په سمی. ته نانه ت بێر له وه ش کرایه وه که فیزگه کانیش زمانی کوردییان تیدا بخویند رین. دیاره ئه مه له پاش پوو خانی میرنیشینه کوردستانیه کان پووی دا.. عه بدوله میدی بووه ده یویست به مه دوو نیشان به تیری بشکینن: په که م، کورد به ناوی ئایین و سۆزی کوردایه تییه وه له دژی نه ته وه ی ئه ره منی راست کاته وه، بووه م، هه ر جۆره بزوتنه وه یه کی خێله کییانه ی سه ره ک هۆز و ناغا و به گله ر و شیخ و مه لایه کانی کورد بۆ ئامانج و په رژه وه ندیی خۆی که نالیزه بکا و بۆ هه تا هه تایه کورد بۆ دامه زانندی کیانایه تیکی ته نانه ت ده شیوه ی میرنیشینی چچر - چچری پۆیم فیودالی سه روپه ندی پێشوو، یان وه که ئه حمه دی خانی بیری لێ کرد بزوو ده شیوه ی ده وله تیکی مه رکه زیی هه موو کوردستانیشدا بچر نه که نه وه .. وه لێ ئه وه ده وله تانه ی که پاش شه پی په که می جیهانی ها ته گۆڕی، سیاسه تیکی ئابووری و سیاس ی و فره هنگی و زمانیی په کجار خه سه توخۆلی به پێوه ببرد. دیاره نه ته وایه تی له م قوناخه دا مانا

^(۱) Max K. Adler. Welth and Other Languages in Europa: A. Sosciolinguistic Study.

Hamburg, 1977> له Faik Bulut/ Kurt dili Tarihe si وەرگیراو.

هاوچه ركه كەى ئوردو پايىتى وەرگرت: يەك زمان، يەك ئابوورى، يەك خاك، يەك
هستوخوست و ئالها و ئاوات و يەك داپدۆز و هتد... بەلام زمان و فەرەنگ و
كەلەپوود لە ھەموو پەھەندەكانى پێكھێنى چەمكى نەتەوايەتى بە زەق و زۆپتر پشتيان
پى بەسترا؛ چونكە ئەو ھى نەتەوەكانى دەولەتى فارسى و عوسمانىيە بە زەقى لە
يەكدى جوئ دەكردەو، زمان بوو. بەلى ئايىنىش بۆ جوداوازی، پەھەندیكى گەرە
بوو و ئەو بوو، كوردستانی ئێران لەبەر ئەم ھۆیە لە دەولەتى سەفەویی شیعە مەزەب
جوئ بوو (جوئبوونەو ھى پاکستان و بانگلادېش لە هندستانی ھىندۆسى و داوى
جوداخاویانەى ئێرلاندىيە باکوورییەكانى كاتوليك لە ئینگلستانی پروتستان و
هتد... نموونەى ئەم پەھەندە دەبەرچاوگرتنەى). بەلام دە قالدانى كۆمەلانى
زۆرۆھەندەى كەمايەتیيە پەگەزى و ئايىنى و فەرەنگییەكان ھەرەھا كاریكى سانا
نەبوو. دەبوا ئەمانە بە بەرنامە پێژى، كەوى و مالى كرaban، پاهێندرابان، مێشكیان
شۆردرابا... ھوكومەت سیستمى پەرورشت و فێركردن و پاگەياندى جەماوەرى بۆ
خۆى پawan كرد، بە ھەموو جوئى زمانى پەسمى بەسەر ئەو نەتەوانەدا داسەپاند.

داگیركرانى ویلايەتەكانى بەغدا و بەسرا و

مووسل لە لایەن ئینگلیسەو، سەرۆپەندى ماندا (۱۹۱۸ - ۱۹۳۲)

سیاسەتى ئینگلیس لەبارەى زمانى كوردییەو دەگەڵ ئەوسياسەتەى كە لە پاش
شەپى جەهانىيە يەكەم بەرنامەى بۆ داپشت فرە ھاوسەروكارە. پەچاوكردى باری
تەكنىكى و تۆقرەگرتنى باری سیاسى، دەسەبەركردى پاراستنى ئەمن و ئاسایشى
ناوچەكە لە ھەلومەرجەدا، لە پەھەندە بنەرەتەكانى ھاوتایى (مەعادەلە) يەكەى ئەو
پۆزگارە بوو. كاتىكى ئینگلیس ھەستى بەو كرد كە خەرىكە بزووتنەوەكانى بۆ
دامەزراندنى دەولەتێكى سەرەخۆى كوردستان خەست و چۆپۆتر دەكا، كاریكى تۆر
خواسایى بوو كە وەخۆ كەوئ و حصابێكى بۆ بكا. ئیدى ئەو بوو ئینگلیسى زوو - زوو
بە كەشوەواى سیاسى كارگۆر و لە سەرەتاوە دنە و ھاندەى سیاسەتى پەرەبەزمانى

کوردیدەر و پاشانەکی وردە - وردە بوارتەسک کەرەو، لەسەر دوو سیاسەت
 گەڕسایەو: سیاسەتی دنە و هاندانی گەشەکردنی زمانی کوردی دەستەپێشمەیی بە
 دەست فەرمانفرمای نامینی ئینگلیس، ئەمۆنس ەو ەبوو. ئەم ئینگلیسە بە قسە لەو
 بڕوایدا بوو کە دەبێ کوردیش شان بە شانی عەرەب وەسەر پێگای نەتەوەپەرەویی
 خۆی کەوێ و ئەم نەتەوە لەبەرکراوە دەبێ بە بێریتەو و ئێویش مافی خۆی دەست
 کەوێ. کارمەندانی ئینگلیس گەشەکردنی زمانی کوردییان لەو ناوچاندا کە کارمەندانی
 تورک و فارسیان لێ بوون، بۆ دەمەزەردکردنەیی هەستوخوستی کوردایەتی بە ئاشکرا
 هەلەپیان دەکرد، وێڕای چەسپاندنی بەندەکانی شەپەرگرتن لە ۲ ی مانگی پەلەیی سالی
 ۱۹۱۸ دا لە نیۆان تورک و ئینگلیسدە هەلومەرجە سیاسییە کە وای دەخواست کە زمانی
 کوردی پەرە پێ بدرێ و بیری کوردایەتی نەرمەساو و تیز بکری. ئەم سیاسەتە تا
 سالی ۱۹۲۶ پەرە پێدرێژەیی کیشا، بەلام ناوچەق (بۆرە)ی لێک هەلەنگوتن و
 شەپەرەقوچان لە نیۆان هەردوو خەنیمی باب کوشتەدا، ویلايەتی مووسل (هەندێ جار
 شارەنوور)ی پەرلەنوت و ناوچەپەکی لە ۹۰٪ زۆت کوردنشین بوو و تورکیاش ئامادە
 نەبوو لە هێندەیی بستیکی لێ خوشی. پەکی لە مەرچەکانی پەیمانی سیفەر کە لە سالی
 ۱۹۲۰ دا مۆکرا، بەندی شەش و هەوتی بە پاشکاو مافی دامەزاندنی دەولەتیکی
 کوردیی لە ناوچە کوردنشینەکان (کورستان)ی دەولەتی عوسمانی دا کە ویلايەتی
 مووسلیشی بەردەکەوت دەستنیشان دەکری. لە کاتیکیدا، لە سەرێکەرەو ەوکومەتی
 ئینگلیس ئاگری کوردایەتی لە دژی خودی ئینگلیس خوش دەکرد، لەوەش دلیا بوو
 کە بزوتنەوێ پزگاریخواری کوردایەتی دەپەوێ لە عێراق جووای بیتەو، عێراقی کە
 بۆ بەرژەوەندیی خۆی دایە زراوندبوو

لەبەر ئەمە، بۆ پاراستنی ئەم بەرژەوەندییە خۆی لە دژی گەشەکردن و تەنێنەوێ
 بزوتنەوێ نەتەوایەتی کورد، پاوەستا. لە سالی ۱۹۲۲ دا ئینگلیس لە وتووێژەکانی
 لۆزاندە لەو بەلژین و پاسپاردانە کە بۆ دامەزاندنی دوو دەولەتی نەرمەستان

و کوردستانی دابوون پاشگه زیږوه. له م به لکه نامه یی پایینه وه له لویستی ښنگلیس به ناشکرا بپاره:

" نیمه نځی کښه یی کورد هر به ته واوه تی گورځا. ښستا بپړیوچوونی خودموختاری (د امه زانندی ده وله تی کوردستان - ش. م) به سه سر چوو و بپایه وه، هه لویسته که له کوردستاندا به ته ولوه تی گورځا... سه بپارته به وه که ده وله ښکی کوردستانی دقوست (له به رڼوه ندیی ښنگلیس) بی کار ټکی مه حاله. کاره که له بنه په توه گورځانی به سه ردا هات. ښیدی به م جوړه کوسپ و ته گره له پښ ښنگلیس گورځ کران و نه وه بوو به شپکی کوردستان به م عیراقه سه ریه گوبنده وه به ستره. به لام که وتویژه کانی لوزان جاریاره پاده وه ستا و ښنگلیس ته نگاو ده بوو، ده نگی کورد دلیرده بږوه (بپاره به هاندانی ښنگلیسه کان) و بگره و پرده له سه چاره نووسی ویلایه تی مووسل گهرم ده بږوه، وه لی کومه له ی نه ته وه کان(عصبه الامم) ناخبریه که ی بپاری نه وه ی دا که ویلایه تی مووسل، به هر چی کارم نه ده کورده کان له داموده زکای په سمی ده وله تی عیراق، له کوردستاندا، له به پړوه بردنی کاروباری دانگایه کان و په روه رشت و فیرکردن و هند. دا به رسمی دامه زږین و مافیان وه ک مافی هر هارولاتیبه کی عیراقی په کسان بیت و پیز له داوخوازیبه کانیان بگیری و زمانی کوردی وه ک زمانیکې په سمی بووه له داموده زکایانه دا به کاریه ښندی. له ناکامی دنه به په روه پیدانی زمانی کوردی له قوناغی په که مدا وه ک له و یاداشته دا که له لایه ن ښنگلیسه وه بږ کومه له ی نه ته وه کان نیردرلوه، هر چیه کی له و بپاره دا سه ریه رنراوه به رهمی سیاسه تی پښووه که په که نه و کاته ښنگلیس کاری به کورد ه پور، به لام پاش ساریژوونه وه ی برینه کانی نیوان هر بوو لای ده وله تی ښنگلیس و تورک، شتیک به نیوی پشتیوانی له نه ته وایه تی کورد و زمانی کورد و فره رهنگی کورد له گورځندا نه ما و تو خوش. کورد سه رپای وه کی چه ندین جار کومه له ی نه ته وه کانی له کاره که ناگدار کرده وه و پایگه یانندی که ښنگلیس و هوکوومه تی عیراق له به لږن و پاسپارده کانیان پاشگه زبوونه توه و هیچ شتیک له باره ی دامه زانندی ده وله ټکی سه ریه خوی کوردستانه وه له گورځندا نه ماوه.

نیدی نه وه بوو کاره که به لای نه وه دا شکایه وه که دامه زړاندنی ده وله ټیځی سهره خوی کوردستان به خودموختاره بیه کی هر وا به ناو، (له چوارچټوه یی یک پارچه بیی خاکی عیراقد که قه ده یک پارچه نه بووه) کلکوگوئی کړا . نینگلیسه کان له سهره تاوه بټو خویان هانی کوردیان بټو مافی نه ته وایه تی خویان ده دا، سهره زیرانی هوکوومه تی عیراق له وه لای دلخوازییه کانی شهش په رله مانتاری کورد دا له ۱۹۲۶/د "بټو زید ده کوردی پوول بټو خویندن به کوردی"، "دامه زړاندنی قهزا و ناوچه کانی سهره به پارټیزگایه کانی سلیمانی و هه ولټیر و که رکوک و مورسل"، "دامه زړاندنی ده زگایه کی گشتی پشکنین وه ک پینا وله نیوان هوکوومه تی به غدا و کوردستان" دا و "تاوه دانکرده وهی کوردستان،" کاروباری خزمهت گوزاریه گشتییه کان زید ده کورد و پتر که شه پیدانیان "به لام شه د لخوازییانه به جوداخوازی له قه لام دا و کورده که ده ست له نازانم چی درټژتر هیچی پی نه بړا. دیاره ناغای سهره زیران، بی نینگلیس شه قه رمایشته ی هره له خټا نه درکاند بوو، چ هددی هه بوو بی وان ده ست به ناویدا بکا. هوکوومه تی عیراق هر له وی پټزټوه له نینگلیسه کانی پاگه یانده بوو که خویندن ده عاره بیتنی و به مه چ گوئی به به لټنه دلخوشکه ره کانی کومه له ی نه ته وه کانیش هر نادا. خودا هه لئاگرئی په رله مانتاره کورده کان خټو کر بیان به هره و لای ناغای شه دمونس گازنیان کرد، به لام له پاش چی، له پاش تپئی خه مشه ی بپئی.

پاسته زمانی کوردی له کوردستانی عیراق به یاسا و پټسا بوو به زمانی کی په سسی لی به لی له خویندننی سهره تایی و پادیق و یه ک دوو کوواروک و کتبیټوک به و لاوه نه چوو. له پاش هره ای ۱۴ ته مموزی سالی ۱۹۵۸ بارو پټوخه که تا شه ندازه یه که له به رژه وه ندیی زمانی کوردی گټوا، به تاییه تی له یواری پادیق و پټزنامه و چاپه مه نیدا. به پوالت کورد له ده ریرین و بلاوکرده وه دا به زمانی کوردی نازاد بوو. خویندننی کوردی که می به که شه که وت، ده زگایه کی گشتی بټو له به غدایی دامه زړا، به لام قاسم شه شه پټولی نازادییه و شه خسی مه لا مسته فای بارزانی - هه زار په حمهت له گټوره ساده و ساکاره کی بی - پاش شه وهی له پووسیا گه پایه وه و کومونیسته کانی بټو قووت نه چوو،

قاسم بۆ خۆی ئەفسەریکی کۆپە هەژار بوو، پیاویکی خراپ نەبوو، بەلام لە سیاسەتی نەدەزانی. وردە - وردە لە کورد و زمانی کوردی و فەرھەنگی کوردی بە کتە کەوت، نەبەشت کۆنگرە ی مامۆستایانی کورد بە پەسمی لە بەغدایی بگێری، لە پێکخراوە جەماوەری و فەرھەنگی و کۆمەلایەتیەکانی کورد بە بیویانوو کەوت و کۆپە پانەکی بۆ ھێزە نەتەوەگەرییە شۆفینی و فاشی و ئاینیە کۆنەپەرستەکان ئامادە کرد، مەیدانیان داگیر کرد ئیدی ئەو بوو کارەکی بە کوودە تا شوومەکی ٨ پەشەمیی سالی ١٩٦٢، بە کوژانی قاسم و کوشتاریکی زۆری کۆمونیستەکان و کورد و ئینسانە دیموکراتەکان کوتایی ھات.

پاش ئەم کوودە تاپە بە عسپیەکان دەگل سەرکۆدەکانی کورددا دەستیان بە وتووێژ کرد، مەسەلە ی مافی نەتەوایەتی کورد دەگل بە عسپیەکاندا بە زۆر ھەراز و نشیودا ئەمسەر و ئەوسەری کرد و زۆر یاسا و پێسای لە مە پەرچوو. بەلام ئاخیریەکی بە دەرجوونی یاسای خودموختارییەکی کە پێژم بەک لایەنە ھەر بۆ خۆی بریاری بە پێوەبردنی دا، زمانی کوردی بە پیتی یاسایەکانی پێشوو و یاسای نوێی خودموختارییەکی، بوو بە زمانی پەسمیی "ناوچە ی خودموختاری / کوردستان" و خۆیئەند بە زمانی کوردی شان بە شانی زمانی عەرەبی وەک زمانی نوووم، لە فێرگە سەرەتایی و ناوەندی و ئامادەیی و ئامۆزگایەکاندا وەسەرپێخرا. زانستگای سلێمانی لە شاری سلێمانی دامەزرا، لە کوللییە ئەدەبیات و پەرورشت بە زمانی کوردی دەرز دەگوتراپەو، کۆپی زانیاری کورد، وەک پێشتریش گوتم، لە بەغدایی دامەزرا، دەزگای بلۆککردنەوی پاگە یاندن بە کوردی دامەزرا، بە پێوە بەرییەتیەکی گشتی بۆ فەرھەنگ و کەلەپوور بووژاندنەو و لە چاپدان دامەزرا و ھتد... بەلام بە عس لە ١٩٧٤ دا وردە - وردە، لە ھەمووی (وەک ئێوە زۆک) پاشگەزیووە، لە ١٩٧٩ دا کۆپی زانیاری کوردی لە بەر یەک ھەلوە شاندەو، خۆیئەندنی کوردیی لە کەوکوک و دھۆک و ئامیدی و ئاکری و زاخۆ و خانەقین و کفری و ناوچە کوردنشینەکانی پارێزگای دیالە بە تال کردەو، خۆلاسە دەستی بە عارەباندنی کورد کرد و ئەو تا کارەکی ئیستا بەم قوناخە

گه‌یشتووه که تئیداین ئەمرێ ئەمریکایی و ئینگلیسه‌کان ته‌نها هەر باسی عێراق ده‌کن، به‌لام ده‌بێ ئەوه‌ش بزاندێ که کورد پاش بوازده ساڵی ئازادی و فه‌رمانه‌وابیه‌کی دوو ته‌وه‌ره‌کی ژێر چه‌تری سوێندخواران ئاماده‌یه‌ له‌وای گه‌رمی به‌ یه‌کجاری چاره‌نووسی خۆنووسینی خۆی بێ ده‌نگ بێ، ئەمن به‌ش به‌حالی خۆم به‌جگه‌ له‌ جیا‌بونه‌وه‌ی

کوردستان له‌ عێراقی عه‌ره‌ب به‌هیچ پینه‌ و په‌ڕۆیه‌کی دیکه‌ قاییل نیم

خوێنده‌ی به‌ڕێز نامه‌وێ باسی باروێخی زمانی کوردستان له‌ کوردستانی ئێران به‌ درێژی بۆ بکه‌م، به‌لام هەر ئەوه‌نده ده‌لێم، که‌ زمانی کوردی له‌به‌ر ئەوه‌ی ده‌گه‌ڵ زمانی فارسیدا ده‌سته‌خوشکن، پۆتسی جوهروری ئیسلامی هەر چه‌ند ئەویش هەر وه‌ك عاره‌به‌که‌ و تورکه‌که‌ په‌فتار ده‌گه‌ڵ زمانی کوردیدا ده‌کا، به‌لام ئەوێ، له‌وه ده‌چی که‌می به‌ری ئاوه‌لاتر کرابێته‌وه‌، ئەویش نه‌ك به‌ په‌سمی، به‌لکو هه‌روا به‌ عورفی، خوێنده‌وارانی کورد ناویه‌ناو کتۆارۆکه‌یی، کتێبۆکه‌یی، به‌ زمانی کوردی بلۆده‌که‌ نه‌وه‌. له‌ پادێ و ته‌له‌فیزیۆنه‌کاندا به‌ شێوه‌کانی هه‌ورامانی و سۆرانی و سنه‌بیانی و کرماشانیان و کرمانجیی باکوور، باسی نه‌ده‌باتی کورد و که‌له‌پووری کورد و سیاسه‌ت و چته‌ابه‌کی که‌ ده‌ چوارچێوه‌ی سیاسه‌ت و به‌رنامه‌ی ئیسلامیدا په‌چاو ده‌کری، به‌کارده‌هێندری.

دیاره‌ په‌ره‌ساندن و پێشکه‌وتنی زمان ده‌گه‌ڵ پێشکه‌وتنی فه‌ره‌نگدا هاوسه‌روگاریه‌کی زۆر سفتوسۆلی هه‌یه‌، ئەم پێشکه‌وتنه‌ش له‌ هه‌موو قۆناغێکدا پێوه‌ندیی به‌ هه‌موو په‌هه‌ند و بواره‌کانی کومه‌لایه‌تی، ئابووری، فه‌لسه‌فه‌، زانست، هونه‌ر و هتد هه‌یه‌. خوێنده‌واری کورد تا پڕیه‌پێستی قۆناخی میژووبینه‌ی ئەوێی دنیای نه‌ك هەر مۆدێرنیزم و مۆدێرنیته‌، بگه‌ پۆستمۆدێرنیزمیشه‌وه‌ هێشتا له‌ چوارچێوه‌ی له‌ سه‌تا پێژه‌یه‌کی هه‌ره‌ که‌میشدا زۆر له‌ کاروان به‌جێ ماوه‌.

ده‌بجا با‌یزانین فه‌ره‌نگ (پۆشنه‌یری) بۆ خۆی چ قوماشه‌یکه‌؟ مۆفیککی سه‌ره‌تایی سه‌رویه‌ندی به‌رد، که‌ بۆ یه‌که‌م جار له‌ تاوگوشاری ناچاری بیری له‌ داهێنان سه‌ره‌په‌مبێ له‌ دار، له‌ هێسک، له‌ به‌رد کردۆته‌وه‌، ئەو بیرکردنه‌وه‌یه‌ی به‌ هشی له‌

فرههنگی معنوی و سرچشمه که به بهشی له داهیتانی فرههنگی مادی له قه له م
 ده درین. دیاره به دهم هست به ناچار بی دابینکردنی پتویستییه کانی پوژانه ی ژبانوه
 مرقف و لی دهکا که بیر له چاره ساری جی به جی کردنی پتداویستییه کانی ژبان
 بکاته وه. نه زمون و تاقیرکنه وه کانی خوی که پتشیکی له چسی به رههست له
 میتشکیدا پرهنگی دلوته وه و پهنگی خواردوته وه، نامیره کان داده هیتنی. که وانا:
 فرههنگ بهو بهها مادی و معنوییه که به درژایی میژو کرمه لی مرقف
 پهنتوی هیتان و سودی لی وه گیرک و توون و له بهر به که وه بقی بهر ی دواپوژی بقی
 ماونه وه. - خستری بیژم، جوی کرینه وهی فرههنگی مادی (نامیره کان، نه زمونگی لی
 که به دهم پهنتو هیتانه وه دردهست کراون و دهوله مندیه مادیه کانی دیکه) له
 فرههنگی معنوی (ژانست، هونر و نه دهبیات، فلسفه، ناکارناسی و پهروه رشت و
 هند...) تنها هر چتیک لی باوه، دنا فرههنگی مادیش و معنوییش وه ک دوو
 پوی میتالیکن.

فرههنگ دیارده یه کی میژوینه یه، واته: له ناکا و کوتوپر پهیدا نابی به لکو به
 درژایی پوژگار که لکه دهی و تا دی جوقینی قه به تر و به بارستر دهی. نه وهی
 په ره ی پی دهستینی و وه گه شهی دخی، سرکه و تنه کرمه لایه تی و نابورییه کانه.
 نه وانه ی بنه مای مادیهی فرههنگ به مادی نازانن و پتبان وایه نه وه به ره یه کی
 معنوییه و نه نها خه لاتی "هه لوژیره" یه و له که مایه تییه کی هیتنه ی په نجه کانی
 دهستدا خهست ده بیتته وه، نایدالیستانه بیرده که نه وه، به لام فلسفه ی ماتریالیزم
 به ره مه مادیهی کان به بنه ما و سرچاوه ی به ره مه معنوییه کان ده زانی و ده لی:
 فرههنگ به ره می کاری جه ماوهره ^(۱). فرههنگی معنوی له بنه په تدا، وپرای

(۱) دیاره کاری جه ماوهریش له هر هوارگه په کی کرمه لایه تیدا ناستیکی ریزه کی پرینهستی خوی هدیسه.
 له ولایتیکی وه یژنانستانی که نارادا که زوویو زاری بقی کشتو کال لهباری نییه، دمی نی له قو ناخی برده گیدا،
 ژانست و هونر و فلسفه گمشدی کردوو، چونکه سر له بهری خوشگوزمرانی شو واته له تالان و سپزی
 متشه کانی دهورویری دردهست ده کرا، که چی له ریزه لاتی سیستم شرزی ناسیایی پهنتو هیتاندا،

وهی که له هه لومهرجی ماددیرا دیته گۆپێ، له بهر گۆڕانی فرههنگی مادی، ههروا ئوتوماتیکانه و له خۆرا، ناکۆپێ. ئهم بارووخه خهسیهتی فرههنگ، واته: ئهوه پيشان دهدا که پێژهیهکی سهريهخۆی ههیه، لهگهشهکردن و گۆڕاندا هههمیشه بهردهوامه و پاناوهستی و له پووی گهلانی دیکه دا ئاوهلاو سهروهتا که و هتد ... له کومه لێکی چين له سهه چيندا، له نیگای ئیوه پۆکی نایدیۆلۆژی و کرده نییه وه سیفه تێکی چینهایی زهقی پتوه دیاره. له کومه لی سهرمایه داریدا سههرجه می فرههنگی نه ته وه یی، ده بی به دوو فرههنگ: فرههنگی بۆرجوای فرهمانفرما و دهسلات به دهستی هه ر خۆی هستی و فرههنگی نه و پیکهینه دیموکراسی و سۆسیالانه ی جه ماوه رانی که له ژیر پکێفی بۆرجوادا به باری ئهم گه شه کردن، یان نه و گه شه کردنه دا خۆیان ده نوێن. ئه مه ئه وه پيشان ده دا که ده بی جودولوازی له نیوان فرههنگی "کومه لی بۆرجوا" و "فرههنگی بۆرجوا" دا بکه ین. فرههنگی سۆسیالیزم که ده مرستی تۆمه ری قازانجه پیشکه وتوه کانی پابردوه، چ له پووی ئایدیۆلی چ له پووی وه زیفه وه، له فرههنگی مۆدیرنی بۆرجوای جوی ده بیته وه. فرههنگی سۆسیالیستی به بی شوپشی سۆسیالیستی، نایه ته گۆپێ، یه کی له پیکهینه کانی شوپشی سۆسیالیستی، شوپشی فرههنگه. نیشانه و سیفه ته کانی فرههنگی سۆسیالیستی، ئه مانه: ده گهل خه لکدا پتوه ندی توند و تۆل دامه زاندن، بهرویاوه ری سۆسیالیستانه، جه مانه یینییه کی زانستانه، مۆدیرستی سۆسیالیستانه، گیانی

زدهووزاری زۆروزموند و بهرپشت ههبووه، بهلام ناهێره کانی کشتوکال له زمهرین ناستی تهکنیکیدا بوون. زۆر جارن، کسان له سۆسیالیزم داخ له دل ده لێن جه ماوه ری به سه زمانی نه خۆتندوه ری پاشکوتوو چۆن ده توانی ده ولت بهرپیره ی و فرههنگ و شارستانی بپنێته گۆپێ؟ دیاره ئهم کسانه ده ولت و فرههنگ و شارستانییه تیکه که له ژیر فرهمانفرماییی چینی هه لۆژیره دا پینشیهادی ده کهن و ئهم چینی هه لۆژیره میس له نوونه ترین حالدا له ئهرستوی په گزیره مرست که پشی وابوو، خودا و خۆرسک سه ره بهری نه توه کانی سه مر دنیایه لی بهر چاوی کالی یۆنانیان دروست کردوون، باشتیر ناکه توه. دژتیکم هه بوو، پینی وابوو، تمنا هه لۆژیره مافی فرهمانفرماییی ههس، نه ودای ئۆمه ته که وه ک گوێدریش و گا وگۆتال واسان و هه چیان تیدا به سه نییه و هه ر بهر جۆره ش ده مینته وه

ههروهه زى (كۆلىكتىڧىزىم)، نىشتىمان پەرورەيى سۇسىيالىستانە، ئومەمىيەت. بەلام بەداخوۋە ئەمانە رۇڧىيان نە ئەزمونە ھەفتا سالىيەكەي سۇڧىيەت و نە لە ھىنەكەي نە وروپاي رۇڧەلات و نە لە ئەوۋەكەي چىن و كورپا و كورپا و ڧىتىنامدا وەك بەدىارگوت سەريان نەگرت . ھەلەكە لە چىدا بوو؟ لە لىتىن و ستالين و ماو و ھىند ھىزىبەكانيان يان لە نىۋەرۇكى ڧەلسەڧەي ماركسىيەتدا بوو؟ مەن پىم واپە ماركسىيەت ھەرچەندە، ھەرەك ماركس خۇي دەلى، بىرورپولايەكەي دەپى بە كودەوۋە و براكتىس پاستىي خۇي ئىسپات بكا.. ئەو نەھاتوۋە لە سەتا سەت ھەرچى دىاردە كۆمەلەيتىيە - ئابورپىيەكانى لەو تەي دنياي مۇڧ ھاتۇتە گۇڧى، سەرلەبەر تاوتوۋ بكا و ھەلىان سەنگىتى (چونكە ئەمە تەمەنى، وەك دەلىتىن، نوۋىسى گەرەك)، بەلكو تەنپا چەند دىاردەپەكەي بە نمونە لىۋەكولىون و ئەنجامەكانى ڧەلسەڧەكەي لى بە (استقراء) ھەلىتىجان و (نەمەش بى گومان پەنگە بەشى ھەموو چى نەكا و فرىاي ھەموو بابەتلىكى دوا رۇڧى دور و نرىك نەكەوى) و ئابى ھەرچى ڧەرورپىيەتى، بەپەپى رىزەسەو، نەخشى سەر بەردىن؛ چونكە بىرورپوا كورپى رۇڧىگارى خۇيەسى و چى نىيە ھەرگىز نەگۇڧى و بى كەلك نەكەوى و ژيان يەكسەر، يان بە شىنمىي ڧتى نەكا

توئىنى و شىپىنگلەر، لە ناكامى گۇيا دووبارەبوۋنەوۋە ھىندى رۇودا و دىاردەي مېژۇردا، واپان بىر كودۇتوۋە كە ڧەرھەنگ برىتىيە لە دورسارە بوۋنەمەي مېژۇر. نەمانە برىايان بە پىشكەموتن و گۇڧان و گەشەكردنى ماربىتچانە (ھەلەزۋونى) spiral in development نىيە، گۇڧانكارىيەكە لەم جۇڧاندا دەخلىتەوۋە، واتە خولى كە زۇر پىش دەكەوى (بەلام بەكىنەھ پىتوانە؟) دەپىنى بەرەبرەكەي بە ھەمان ئەندازە لە خولى دواپىشدا، پاش دەكەوى (دىسان بەكىنەھ پىتوانە؟) و ھەر واپوۋە و ھەر وادەپى گۇيا ئىمىراتۇرىي رۇما بە لوتكە (كام لوتكە؟) گەپىشت، كەچى بەجۇڧى بەرەو ھەلدېر سەرمەقولاتى دا، كە بە رىشى بابىدا رىپا. ئىمىراتۇرىي عوسمانى بە جۇڧى شاخ و بالى كودبو ھەفتا و دوو نەتمەي گۇيا ئالڧەگۋىنى وى پىنيان واپو لە وانمە بۇ مانگ و نەستىرەكان ھەلكشى (نەدى نابىنى تا نەورۇش مانگ و نەستىرەكەي لە نىۋەرۇماۋى خۇيىنى تالان و رۇڧ و چەپارى نەتمەكاندا دەچرىكىنەوۋە، كە

چی نینگلیس نەوے بە سەری هیتنا با بەسەر دەواری شەری نەهیتنا. ئەم جۆرە فەلسەفە بە لە ناكامی قەمرانی رەبازتەکی بەراوردەکاری مەژووینە پرا هاتە گۆرێ، لە بێروبوچوونێکی نایدیالیستی بۆ خۆ لەو قەبرانە قورتارکردنە هاتە گۆرێ. لە سەرەتای سەتەمی ییستەمدا بێروبروای رەخنەگەری criticism و رەخنەگەری ریاالیزم (Critic Realism) زۆر لەماو بوو، بەلام بێروبروایەکانی هەموو بەلای فاشیزمدا شکانەوێ.

بەش بەحالی سۆسیالیزم، پرسی هەلەچنی لە بەرنامە و پراکتیکی هەمکارێکدا لە کۆمەڵی سۆسیالیزمدا بە رەخنە و رەخنەیی خۆی critic and otocritic چارەسەرە کۆی. ئەنەت سەرلەبەری پارت و رێکخراوە سیاسییەکانی وڵاتی ژێر رژیمی نەمیریالیستیش و وڵاتی بورجوازی نیشتمانییش ئەم رەبازی رەخنە و رەخنەیی خۆیانە بۆ هەلەچنی بەکاردهێن. بەلام ئەگەر رەخنە بە مانای جیاگەردەوێ نەرتی (ایجابی) و نەرتی (سەلبی) یەکان بێ باشە دەنا، نابێ رەخنە هەر بۆ رەخنە بێ، بەلکو دەبێ رەخنە بۆ چارەسەری هەلەکان بێ، کەچی کەم وابوو و کەم وایە کە رەخنە بەم مانایە بەکارهێنرای و بەکارهێندری.

هیچ نەتمووی نییە خاوەنی فەرەهنگی نەبێ، بەش بەحالی نەتمووی کورد وێرایی نەوێ خێری دەولەتێکی هەمکەزی نەبوو، بەلام کە لە غەوونەکانی فەرەهنگی ماددی و مەعنەویی دەکۆڵیەو (فۆلکلۆری دەستکرد، فۆلکلۆری زارگۆتی، شیعری نووسراوی کۆن، شیعری نوێی نەمێۆ و هتد...) لەبۆت بەدیاردەکەوێ کە لە هەموو قۆناغەکانی ژیاانیدا تا رادەیهک بەشارایی خۆی کردوو.

بە لای منەو، بە پێچەوانەی یۆمەندانێ رەشیینی کوردەو، هونەری بەدیعیانەیی نالی، جزیری، مەحووی کە لە شیعەرەکانیاندا بەکاریان هێنان لە بەهەری هیچ شاعرتیکی فارس، یان عەرەب ئەگەر سەرۆتەر نەبێن تر نین. ئەو شاکارە گەورەیی کە نەجمەدی خانینی نەمر لە داستانێ مەم و زیندا نەجمی داو لە شاکارەکانی گەنجهوی و شیکسپیر کەمتر نییە. کورد موزیکی تاییەتی جۆراوجۆر و فۆلکلۆری میلیلی خۆی هەیە، شیعری مێشکی داھێنانەیی وەکو نەبوسوعمودی عیامدی، شارەزۆری، مەولانا خالید، نەبێن نادەم و هتد. بەکوردی و فارسی و عەرەبی نیشانەیی نەمەن کە کوردیش لە نێو مێژوودا diachronical ژیاو و

نمروزش شاعیره نوتخوازه کافسان کهم تا زۆری هاوشانی میژوو cynchronism ههنگاریان ههلتناوه . سه ماو ههلهپرکیتی جزواوجۆزی میلیلی خۆی ههیه، تهز و شتوی جلومرگی ژنان و پیاوانی تایبعتیی خۆی ههیه و هتد . نهخێر، کورد ده نیتو جهنگهی میژووش و شان به شانی میژووش ههنگاوی ههلتناوه، ناوره مانیشه و هاوزه مانیشه.

له باره ی زاره کانی زمانی کوردیه وه، هه نه ونده ده لێم که توانیویه بهش به حالی خۆی له پاراستنی واژهکان (مفردات)ی خۆیدا ههردانه، زال و سه رکه وتوو بێ. زۆر کهم بهر کاریگری عه ره بی و فارسی و تورکی که وتوو. یه ک له نیشانه کانی زیندووبوونی ئەم زمانه، به پای من و زۆر له زانایانی دیکهش، نه وه یه که ئەم حه مکه زارانه ی لێ که وتوو نه وه.

زمانی کوردی کاتی له زمانه ئێرانییه کان دابراوه، به ده یان زانا و پسپۆری زمان شایهتیی نه وه ی بۆ ده دهن، که - هه رچه نده ئازایی سیاسی لێ پاوان کره وه - وه سه ر پێگای په ره ساندن و گه شه کردنی خۆپسکی خۆی که وتوو. زانایان: شه ره فخان ی بقلیسی، لێرخ، ئۆسکارمان، موولله، نه دمۆنس، سۆن، گ. گریفینلی، ف. پۆدیگر، ئا. ف. پۆت، دیتله ئابۆفیان، به رزین، خاچاتور ئابۆفیان، زیا گۆگ ئالپ، جه مال نه به ز، نه وه پهمانی حاجی مارف، علائه ددین سه ججادی، که مال فوئاد، ئه میر حه سه ن پوور، مه سه عود محمه د و میهرداد ئێزه دی و هتد . هه موو شایهتیی بۆ ده دهن.

زمان له بنه رته دا چۆن په ره ده ستی؟ وه خشی ئامێریکی مادی که بۆ خۆت نه وستی ده که ی به نمونه: ئامێره کانی ئافسی ئاو، یه که سه ر به زمانه که ی خۆت ته یوان لێ ده نکی.. ها، ده ستا، ئولاف، زه مووره، بسته، ته وه ره، ئولیان، چه قه نه، پێ، بێزان، تۆپه وان، په ره و . . . نیکه سه ره له بهر کورد بۆ خۆی دیناوه. به لام پلیدی، ته له فیزیک، تومبیل، مه کینه، نه له که تریک، گلتۆپ، فیدیک و هه زاران چتی نیکه بمانه وێ و نه مانه وێ وه که هه ر چنکی که سه روکاری به ژیا نه وه هه ی و ناتوانی خۆتی لێ گێل و نه بان که ی، ها تۆته نیتو زمانه که ته وه و تازه زمان به ده رکه بنیان کاریکی تۆد نا به جیتی. به نمونه: ئا ئیلاره "که پێن" بۆ تومبیل، "لێخۆ" بۆ شوولتیر، "راگر" بۆ

عەمید و . بۆنێی کەس بە گوێت ناکا، چونکە جارتیکی بیکەشی نوویارە دەکەمەوه،
 ڕەنگە بڵەرمووی ئەدی زمانەکەمان کوو پیشە بخەین؟ بۆتێن کە تەلەفزیۆن پەیدایەیی
 تو دەبێ ناوی ئی بنێی. جا هەر چتیکێ تازە پەیدا دەبێ تو ناچاری ناوی ئی بنێی.
 مەرقە هەر وای کریمو، مە چتیکێ بروست کریمو یا بۆزیو تەوه، ناویکی ئی ناوه.
 ئەم شتەنەن کە زمان بروست دەکن. کەوا بێو تا پیشکەوتن زیاتر بێ، ناوهکانیش
 زۆتر دەبن، مانا زیاتر دەبن، کە ماناش زیاتر بێو زارلوهکان زیاتر دەبن. بەلام
 ئەگەر هات و ژیاڵ هەر لە ناوچە یەکدا قەتیس مایەوه، ئەوه چە پکێک واژەیی کە هەر
 خۆیاڵ نوویارە دەکەنوه و هیچی بیکە .. واتە: شتی تازەت دەر دەست نابێ بەلام
 ئەگەر سنوورت بۆ خۆت دانەنا و پەل و پێت بۆ شتی بیکەش هاویشت و دەستت دایە
 پیشەسازی و بازگانی، تا قەمێک شتی تازەت دەبێت کە واژە و زارلوهی تازەیان دەوێ.
 ئێمە ئەگەر نەتوانین ئامرازێ بەرەم هێنان بگێڕین بەو شتێوەیی کە لە ئەوروپادا
 هەیە، دەبێ هەر وەر وەر پەڕوێستێ. ئەوەتە ئێمە چتەکانی ئەوروپا هەر بە ناوهکانی ئەوانەوه
 پەسند دەکەین. وەک تەلەفزیۆن، ڕادیۆ، و تەلەفۆن .. بۆچی؟ چونکە ئێمە خۆمان بەو
 ڕادە پە پیشە نەکەوێوین کە ببینە خێوی پیشەسازی و بۆ خۆمان چتێک بروست بکەین
 و ناوی خۆمانەیی ئی بنێین. ئێستا بەمانەوێ و نەمانەوێ بەرەو سەرمايەداری دەڕۆین.
 چەمکی نەتەواپەتی و خەستو خۆل بۆنەوهی هوشیاریی نەتەوهیی لەوه دایە کە ئێنسان
 و ڕە - و ڕە - بەرەو سەرمايەداری دەڕۆا، یانی لە عەشیرەتگەری نوور دەکەوێتەوه.
 ئەوانە بەرە - بەرە بەرەو پەروخان دەڕۆن، بازار بەرەو سەنعت و کەشتوکالی
 پیشکەوتووە چێ. کە وایو تو لە نێوان نوو چتدای، یان دەبێ ئەو هەموو واژە و
 زارلوانەیی ئەوروپا قوبوول بکە، یان دەبێ بیکەیی بە کوڕدیی. چونکە ناچاری، ئەگەر وای
 نەکەیی زمانەکت لە ژێر ئەو هەموو واژانەیی دێترو ئەوه لە نێو دەچێ. بۆ نموونە:
 فارسی وایە. تو سەیری ڕۆژنامە یا نووسراوی شاعیرەکان، یان سەیری شانامە بکە کە
 قەردوسی بە فارسییەکی ڕووت و پەتیی لار شتووه. هەر لە بەر ئەوەشە کە شانامە
 بوو تە قورئان و ئینجیلی زمانێ فارسی. ئێمەیی کوڕد بێناوەکی فەرەنگی و فکریشمان

هه.هه. چارێ ئامرازێ به ره مهتانه که مان نه وهایه، به زۆر ناتوانین بیکهین. نه وهش به و مانایه نییه که هه ر دانیشتن و زمانه که مان پیش نه خهین، واژه ی نوێی دروست نه که یه زارلوه دانه مینین. نه خهیر ئیتمه ده ستمان پێ کرابوه. هه ر بیکه نه وه له دامه زانیسی کۆپی زانیاری کورد له کوردستان، بۆ خۆی نه وه در ده بهێ که هه ست به وه ده که یه نابێ پابوه ستین.

له لایه که وه نابێ دژی واژه و زارلوه بیانیه کانی که جینگای خویان له زمانی ئیتمه دا کربۆته وه بوه ستین. واته: ده بێ ته له فیزیق و ته را کتور و هه موو ئامراز ته که له فیزیق نه مه رقی نه وروپا په سندن که یه، یانی ده بێ ئیتمه ته نها هه ر پشت به و واژه فۆلکلۆرییه مان نه به ستین که له زمانه که ماندا هه ن. له لایه کی بیکه وه ده بێ به زمانه که ی خوشمان زارلوه ی پر په بالای چه مک و مانایه کان دابنن. نه دی نه وه نییه زانکرمان کربۆته وه و هه موو زانسته کانی تیدا ده خویندرین. ئیتمه ناچارین زمانی ده رمانزانی و کیمیا و میکانیک و زانسته کانی بیکه مان هه بێ و له گه لیدا به یه یه. راسته بنه ما مادییه که مان هه شتا پیش نه که وتوه، به لām نه مه به و مانایه نییه که دانیشتن و هه یج کارێک نه که یه و وازه زارلوه کانی نه و زانستانه بێن و بێن قهیدی نییه، با به ئینگلیسی یان عه ره بی بن.

من پێم وایه گه شه کورنه که به ده سته من و ته ر نییه و چتیکی ناچاریه، به و مانایه یاسای گه شه کورنی کومه ل ناچار ته ده کا. کاتی پتو یستیت به ته له فیزیق بوو، ده بێ ناو یشت بۆ هه بێ. بۆچی نه وان هه یان بێ و ئیتمه نه مان بێ، نه دی ئیتمه ش میلله ت نه ن؟ کورد بهر له وه ده کاته وه بۆچی زمانه که ی لاوازه، بۆیه ناچاره په له بکا. نه ویش وشاری نه ته وه بییه هه یه، کوردا یه تییه که ی به جۆش هاتوه، هه ست به خۆ به که مزانی ده کا. نه که روه نه وروپا ییه ک، یان تورکێک، عه ره بێک، فارسیک زمانه که ی خۆی پیش نه ئیخی. کاتی وشارییه نه ته وه بییه که ی زیادی کرد، نه وسا هه ست به وهش ده کا که ده بێ زارلوه و واژه شی هه بن تا زمانه که ی پیش که وێ. گه ره که بێژم نه وه چی وای ئی ده کا؟ بۆ نموونه: وه خه ی پیشه ره گی سلیمانی وه له بجه و که رکوک و

چه سچه مال و کتبی و دھوک و زاخق و هند له تقد جینگارا یه کیان ده گرت، بیریان له وه نه ده کرده وه هه موویان فیتی چی زاری ببن، هه موویان هه ربه زاری سقرانی ده دوان. هه روا تقد خه لکی سقرانی گه رمیانیش فیتی کرمانجی بوون. له وه شدا په یوه ندیه که ناچار ت ده کا فتر بیی. به لام پرسیاره که نه وه بیور کامیان ببن به ستاندارد؟ جارئی نه وه سقرانی له هه ولیر و سلیمانی و که رکوک ستاندارد. ناوچه ی بامینانیش ده به یوئی کرمانجی هه وی. گرفته که سیاسی نییه، فره نگیه، واته کوردیکی دھوک کی زمانه کی خری ده وی، نه وه خواستیکی سیاسی نییه. نه ویش وشیاری نه ته وه بیی هه یه، به لام له که نالکی دیکه وه، نه ویش خری به کورد ده زلانی. چته که وایه، نییه ده توانین به نامه ی بل دابننن. جا چند سه رده که وین، نه وه توانست و لیزلانی ده وی.

له لای هه ندی تا قم و پرژده ی ناوخه لکدا کاره که تقد پوونه و خه لکی له و باوه ره دایه که وا به ره ویش ده چین و توانیش هه یه. خه لک گه شبینه، باش ده نواریته دواژد، ته پ و تگری نه ملا و نه ولا کار ناکاته کاری کورد. جارئی و له به عسی فاشیست بزگاران بو، ده بی له گه ل نه مریکا و ئینگلیسدا خه ریک بین قه ناعه تیان پی بکه بن که نییه عیراقی نین، به لکو نه ته وه به کی جودلوزین، نه مرکه له عه ره پ و تورک و و فارس جودا نه بیته وه، له دواژد بخر خویان ناچار ده بن یارمه تی جودلپوونه وه مان بده ن کتیه که مان پیش ده که وی. گفران گرینگه، نه وه سه رکردایه تییه ی نییه ش که ده بی چله وی کاره که زیره کانه راکتشی: نه و توانایه چکوله یه ش که هه مانه، ده بی بزانی چرن چرنی به ره واپووی ده میشکی خه لک بیخی و ده که پی بیخی.

وه که له وه ویش ناماژم بز کرد، بنه مای زمان له سه ره سوکرله که راده وه سستی: واژه ی فره نگه و رسته. له که وه ره و یاسا گشتیه کانی زمانی کوردیدا ده گه ل زاره هه ره سه ره کییه کانماندا تیکه ل ده بنه وه. زمانیش له ریگای تیکه لپوونی واژه و زاروه و رسته کانه وه ده وله مند ده بی. سه یری عه ره بی بکه، خق هه ره نیا واژه گه ل نییه به لکو رسته شه و هه مو پیکه وه کاریان تی کرپوه. پیته مبه ر تقد جار ده ریپینی وای له

پسته‌دا به کاره‌نژاده که ستاندارد نییه. نئیم ده‌توانین هه‌ر سو زاری: باشوری و باکووری به شتیه‌یک، به تاییه‌تی له‌ واژه‌دا تیکه‌ل بکه‌ین که نه‌ سه‌ت له‌ سه‌ت وه‌ک سۆرانی بچن و نه‌ سه‌ت له‌ سه‌تیش وه‌ک کرمانجی بچن. بۆ نمونه: ئه‌وه‌ی که تۆزێ زه‌حه‌مه‌ت بێ ره‌فتاری له‌گه‌لدا بکری، وه‌ک له‌ پێشترێ به‌ نمونه‌ ئامژه‌م بپیان کرد له‌ کرمانجیدا کاری پلیریوی تپیه‌ پیریوی پاناوگه‌ل و ده‌ده‌گری که له‌گه‌ک موزاریعی پلیریوی و پانه‌بریوی و کاری پلیریوی تپیه‌ په‌دا نایه‌نه‌وه‌. خۆ نئیمه‌ واژه‌ و زارویه‌مان له‌ فارسی، عه‌ره‌بی، تورکی و ده‌گرته‌وه‌، ئه‌ی بچی له‌ زاره‌کانی خۆمان، وه‌ک بادینانی، گۆرانی، لوه‌ی، له‌کی، که‌لوپی، زازیی و هه‌د و ده‌نه‌گرین؟ نئیم ده‌لێن: ناکری ده‌رکه‌ له‌ هه‌ی هه‌یچ چنی پتیه‌ ده‌ین. جیهانییش و فارسییش و تورکییش و ئینگلیسییش و هه‌تییش هه‌ر وا ده‌لێن. هه‌ندیک ده‌لێن "په‌ژموره‌"، که له‌ فارسیمان و ده‌گرته‌وه‌. که‌چی وشه‌ی - "سیس" و "سیسه‌له" و "سیس هه‌لاتو" له‌ زمانی خۆماندا هه‌یه‌. ئه‌مه‌ش مانای وایه‌ واژه‌ له‌ زمانیکی یه‌وریسه‌وه‌ ده‌په‌رتیه‌ ناو زمانه‌که‌ته‌وه‌ نه‌مازا زاریکی خۆی زمانه‌که‌. ئیستاش زه‌د واژه‌ و واژه‌گه‌ل له‌ لوه‌ی و کرمانجی و هاتوونه‌ ئیو سۆرانی و له‌ سۆرانی که‌وتوونه‌ ئیو کرمانجی باکووره‌وه‌ و هه‌روا به‌ پێچه‌وانه‌شه‌وه‌. ته‌نانه‌ت له‌ تورکیسه‌وه‌ هاتوونه‌ ئیو زمانی کوربیه‌وه‌. مه‌سه‌له‌که‌ پێ راها‌نه‌.

که‌واتا: زه‌وینه‌ بۆ تیکه‌ل برون هه‌یه‌، به‌لام به‌ مه‌رجی ئه‌م لیکه‌دا پانه‌ نه‌مینی. نئیم به‌ له‌ بپه‌ و گریبه‌ وه‌ تیکه‌لی به‌کدی بپین هه‌ولێر بۆ ده‌وک، بۆ سلیمانی و سنه‌ و دیاره‌که‌، بێژن و به‌ ئازادی، کۆر و کۆبونه‌ وه‌ی هاویه‌ش بگنێن و پێژده‌ی که‌وره‌ - که‌وره‌ی ئابووری و که‌مه‌لایه‌تی و هه‌نهری به‌پێ بخه‌ن و تیکه‌ل بکری، به‌ تاییه‌تی له‌ بواری سیاسیدا خۆکووه‌تی کوردستان ده‌بی به‌ به‌رقامه‌ و په‌لگه‌رام کاریان له‌ سه‌ر بکا تا خه‌لکه‌که‌ و ده‌رییگری، پێم وایه‌ له‌م قه‌ناخه‌ی ئه‌مه‌ماندا که‌م تا کورسی ده‌گرییگه‌ بۆ ئه‌مه‌ هه‌موار بکری. لێره‌دا مه‌سه‌له‌ کوردایه‌تی کردنه‌که‌یه‌ که‌ هه‌موو حیزبه‌کان شاقه‌لیان بۆ ئه‌مه‌ لکروه‌.. هه‌موومان وه‌ک جوگه‌له‌ و په‌ربار ده‌هێننه‌ ئیو

دەريايەكەو كە كوردايەتيەكە يە . بەلام ئايانە و سياستە - ھەرچەند ھەرهەنگ و سياستە ليكدی جياناكرتەو - تاچەند گزنگی بە كاری ھەرهەنگ دلو، یان دەدا؟ دەبێ بزانی كە ھەرهەنگ و سياستە نوو ھووی راستیەكن، ئەك بە نوو چتسی ليكدی بێ ئاگان. كاری ڕەشەنەری تە دەكەتە و ئیفسانە كە بزانی ڕەوتسی مێژوو ھووی لە كوتیە؟ لە چ بارێكدا یە . ئەگەر مێللەتێ زانیاری كۆمەڵناسی و مێژووناسی و فەلسەفەیی نەبێ، نابێتە ھێچ . مەركرە یەكسی سیاسی ئەگەر زاننا بێ، گەلێ سەركەوتەو تەو تەو دەبێ، قەسە ی زیاتر دەبە و كاریگەر یە لە بزوتنە وە ی سیاسیدا بە كارتە دەبێ. تەنیا ھەر سیاسەتسی ھووی بێ یری نیالێكتیكی، بێ زەمینە ی ھەرهەنگی، ڕەنگە كورت بێت و پشوو كورت بێ. ئەگەر سەركرە پێی و بێ تەنھا ھەر سیاسەت - یە مانای تەقلیدی - ڕیگا بۆ ھەرهەنگ خۆش دەكا، ئەو ڕەنگە دەسەلاتیكی زیڕەكیش بێر لەو بكا تەو كە چۆن زەمینە بۆ ھەرهەنگ ھەراھەم بكا، بەلام ئەگەر سات و ھەزیرە ی سەركە دەولەتێ بۆ خۆی ھووناكبەر نەبۆ، سیاسەت و ھەرهەنگی بە نوو نیوی جە دەلیی راستی نەزانی، ڕەنگە بە جۆریكی بێكە سەیری كاری ھەرهەنگ بكا. بەلام مەن كە ئەو دەلیم سیاسەت (ھوكومەتیكی دەستێ) و ھەرهەنگ نوو چتسی لێك جوداواز نین، ئەوانە یەك لە یەكە كاردەكەن، بە مەرجێ كوردانكاریەكی كۆمەڵایەتسی - ئابووری، شۆرفیشكی یان بۆرجوازی نیشتەمانی پیشكەوتووی (بازرگانی و پیشەسازی) لە قوناخی یەكەدا، یان شۆرفیشكی سۆسیالیستانە بۆ قوناخی دواوە، ڕەچاویكە.

كۆپی زانیاری كۆرد ھەندێ كاری كۆمە، راستە.. بەلام دەتوانم بۆلیم كۆپی زانیاری توركیا یا ئێران یا ئەولاتانە ی كە ھوكومەتیان ھە یە، ڕەنگە ئەو ھەندە ی ئێمە كاریان بۆ زمانەكە یان نەكەبێ؟! ئەوان كە دەولەتیسیان ھەن، ھێشتا نەیان تەوانیوە لەسەدا ڕێژە یەكی تەقەتێ زمانەكە یان بگەنە ستاندارد، یا خاوتی بگەنەو. دەبێت ئێران ڕێژە یەكی تەقەتێ زمانەكە ی بكاربێت. باشە ئەو چێیە كە ئێمە زیاترمان كۆمە و ئەوان كە مەتر؟ ئەوان لە قوناخی تەو یە تێپەر بۆگن، كەری خۆیان بەستەتەو، ئەوان دەولەتیان ھە یە و پەرەتەو. ئیدی ئەو سركی و نازەنم چێیە مەلەزە یان نەھاو

بلین ئیمه ده بی نه ته وه مان وا بی و ده وه تعان وا بی. نه و ترس و له ز و سوو لیبیه یان له کلل برته وه: داخر و لزه یه ک که دزه ی کریتته نئو زمانه که یانه وه، فارسی، هه ره بی یان ئینگلیسیه. نه وان سوو له و و لزان و ده ره گرن و به خزمه تکاری زمانه که ی خویانی ده زانن.

کهری زانیاری کورد له م هه لومه رجه ی ئیستادا کاری زوری پیده کړی و ده توانی ده وری به رچای ه بی. ئیستا ده بی چه ندین لئینه دابنی، تا هه موو زار و ه کانی کوردی به تاییه ت له هه فتا به کانه وه که خویندن به کوردی زۆر پهری ساندووه، له ناو هه رچی کتیب و گرافاره کاند هه ن، به سه ر بکاته وه، کریان بکاته وه و لئیان و ده تۆژی. نه و کارهش خه رمانیکی ل پیک دئ، ده بی نه و خه رمانه گیره و شه ن و که و بکړی.

نه و سوو به شه هه ره نه گه ی که له پشترئ دیار دیمان بو کړدن به پتی قوناغه کانی پیشکه و تنی کومه ل ده وه مه ند ده بن. بو نمونه: له سه ر ده می به رده و ناغادا هه ره نه گ هه به ووه. له زه مانی نه فسانه شدا هه ره به ووه، له زه مانی جابووشدا هه ره به ووه و له زه مانی ئینه رنیتیشدا هه ره به یه. نه مانه هه موویان قوناغن.. له هه ر قوناغه شدا هه ره نه گ بو خۆی شکلیکی دیکه و ده ره گړی. نه و جا، با بزانیان هه ره نه گئ ئیستامان له گه ل قوناغه که ماندا جووت و پر به بالا یه؟ له گه ل خودی خومان و هه رواش له گه ل جیهانیشدا جووت؟ ئیمه له ولای خوماندا و هکو چتیکسی خودی کوردین، به لام بو په یوه ندیمان له گه ل دنیای ده ره و ده دا شتیکسی لیکه بن. بو نمونه: تو که بو نه و وریا ده چی، هه ول ده ده ی جله کانت بگورئ، هه ندئ چت هه ن بیان گورئ. نه و جا سه هه ر ده که ی. به لام که و ده ده گه رنیه هه ولتیز، هه موو نه و چتانه له بیده که ی. نه مه مانای وایه که ئیمه له حاله تیکسی بانیک و سوو هه واییدا ده ژین. له هه ر کومه لیکسی چینایه تیشدا چه ندین جگره ره و نا کبیر هه ن. هی وا هه به پتی عه یبه سه گی خوش بوئ، یان جلی کوردی له به ر دابن و سه ری ره ووت بی. هی وا هه به ده بی هه میشه بجپته زیاره ت و

خولاسه ی که لام، بهانه وئ و نه مانه وئ نه مه ل له نئیوان سوو له هه نه گ دابن: یه کتیکیان هه عه نه ویه و نه وئ دیکه یان مادییه. نه و جا ده بی بزانیان که کنه ه له و سوو له ره نه گ

وه لآمد ره وهی نیاز ده کانی نیمه یه، له مه روهی سیاسي و نابورییه وه، کامیسان پتیه نگه؟ نه وه ره نگه که مه سه له زانستی و نابوری و کومه لایته و نه ده بی و زمانیه کان چاره سر ده کا، نه وه پتیه نگه. نیمه ده بی توانایی لیک جیا کر نه وهی فره نگه خواسیان مه بی. بر نمونه: له م روزگار ده کور دایته یه کتیکه له ره مه نه ده کانی سر ده فته ره که ی فره نگه نه مری که لی کورد. تیره لانی زانستی، به تاییه تی زانستی، وه له به راییه وه گوتم، مادی هه مو شتی بر سر هتای سوستیونی چت ده بات وه و پی وایه هه مو چتیک میثوری کی هیه و له خانه یه کی چکر له ی کاتییه وه ده ست پی ده کا تا ده گانه نه و شکل و شیوه یی که نه مری، بر خری میثوری کی هیه. هر چتی به چند قونا غتیکدا تیه په ده بی و له هر قونا غتیکدا شکه که ی ره نگه ره وهی ناستی نیره ری کتیک کونکر تیه و نه ویش ده گال پناوه کانی په نیره نیان و و پیره نییه کانی په نیره نیان و هیره کانی په نیره نیاندا هاوسه روکاره. نیمه ره نگه هر به مه زنده و بر چوون سر ده تاییه کانی زمان سوسه بکه یین و بزانیین له که یه وه ده ستی پی کر یوه؟ نه که به پتی نه و بیروپرا مادییه بی، ده بی زمان وه زانسته ندی سرفیه تی، و. بووناک ده لی، که ورده - ورده نه مری په نیره نیان خدمت ده بیته وه و که رو له سای باری به سر نوو پیره راوه ستانی مه یه و نه نامال مریه کان و که م بوونه وهی بارستی کا ژیری، کامل ده بی، زمان له ناماژه کانی ده ننگانی نه م نیمه سانه لیکه کوی. له جیره زمانانه دا ژماره ی واره کان تا نه ندازه یی که مه، یان به وردی بلیم، له رسته که لی به کبرگی و کتوپچر و مانا جیا جیا به کان دتیه کوی^(۲). به راستی تا نه ویش هیچ بیروپوچونیک بی کتیه له مه په ساختمانی زمانه کانی نیمه سانی سر ده تاییمان به ده ست وه نییه. نه وهی که له نه جامی لیره کولینی ورد و زلد

(۲) په پی تینوری نه کادی، N.Y.A. Marr که لیکدانمویه کی هه لئامیزی له مهر پیدا بوونی زمان به ده ستوره داوه و دیز زمانی شالایی به سر دنیای زانستی سؤقیته دا شو کر دپوه، دهیگوت: ناخاوتن (وتار) له ورته - ورته رملی لاندان (کاهینان) یوه چه که ره ی کر دوه. له م پوه وه، هر له نواده، خمسیه تی چینایه تی لمبر کر دوه، نه مه زور هه لیه.

به پشور بږ زانايان دهرکه وتووه زمان لبارده په که له سهره خو په بدليووه و ته مه نښکی درنځی له مټيښه ی هه په و چنی نیبه هه رله خوږا به م شتیره پيشکه وتووه و به ريلاره په پيدا بږوېی. زماني نه مږ نيشانه ی پيشکه وتنی عه قلی ئينسانه، ماقوول نیبه ئينسان له نتيوان ده تا بیست هه زار سال له وده به پيش، نه وده دی ئیستا عاقل و مه نتيقی بږوېی تا زمانه که شس به م جگړه ی نه مږ بږوېی. مادام مږاف بونه وهرنکی له مټيښه په، زمانه که شس هه رله مټيښه په. مادام سرده مانی ژيانی سره تايی هه بږوه زمانه که شس هه رله تايی بږوه.

جا زمان وهکو پټناوکی تېگه پشتن و هو په کی لیک حالی بږون (بږو پاره ی ده که مه وده) به بږ کومه لگا نابږ، ناکړی مږفیک به تاقی ته نیا، له هېچ قونغاغیکدا بتوانی زمانیک دروست بکا. که ده لټين زمان، یسانی تاکه کان له ناو کومه لدا پټکه وده دژين و سه روکاران پټکه وده په و هاو پټووه ندن، نه و پټوهندیانه ش پيش هه موو چټیک پټوهندی کار و به ره مه پټانه. به ره مه پټانیش شټوازی خټی هه په، له دنگ و پیت و واژه و پسته دا ره دنگ ده داته وده و چټیک دروست ده کاکه له گه ل کسار و به ره مه پټانه که دا پټک بیت و به ک بگړنه وده، نه ویش هه مان زمانه که به پټی نه و قونغاغ و نامرازه کانی به ره مه پټان و نیاز و پټوهندیه کانی دیکه ی سرده مه که دروست ده بږی. ئیمه بمانه وټ و نه مانه وټ، به سټ قونغاخی شارستانیدا تټپه پږوېی. هه رټه و پټوهندیانه ی به ره مه پټان که له رڼوکارنکی زور بږودا له کورستان، که له قونغاغ سره تايیه کانی نابږوړی و ډاږوشکار و کوچری و شوانکاره یی و کشتوکالدا ژباوه، سټ ره هندی بڼه رټی زماني کورږی بږ پټکه وده ناوېی. پاشان کومه لگه په کی دیکه ش هه په که پټی ده لټين شار (پيشان پيشه گری نټو قه لایه کان، پاشان چه رچیه تی، دواتر لږکانداری و سنوړی به رټه سکی قه لا به زاندن و فراوان بږونه وده ی شار به دهوری قه لادا) که له پږوی سه رمایه داری و پټوهندیه کانی به ره مه پټاننی سه رمایه داریدای ناوه لاکړووه و پيشه سازي هه په. نه مه هه رمس قونغاغ شارستانیه کونه کان و قونغاغ نوټیه که ی ئیمه په و زمانه که مان ده بږی هه لسوکه وټ له گه ل هه موو قونغاغ که دا

زیتربکا. واته: له گه‌ل که له پوور و (فۆلکلۆر)یشدا؛ چونکه له ویشدا که بوارزکی کونتره زمان هه‌به و ئیجه پتویستیمان به‌وه‌ش هه‌یه، له‌وما، ده‌مانه‌وێ خاوه‌نی هه‌موو ئالقه‌کانی مێژووی خۆمان بێ، ده‌بێ ئالقه‌کانی ئه‌و زنجیره‌مان به‌ته‌واوه‌نی هه‌بن. له‌به‌ر ئه‌وه پتویستیمان به‌زمانی ئۆستۆره و ئه‌فسانه و یش هه‌یه. ئه‌وجا با هه‌ندێک له‌وانه باب‌ه‌تی عه‌نقیکه‌خانه بێ و به‌کاری ئه‌مه‌زمان نه‌یه، به‌لام بۆ زانیسی مێژووی خۆمان هه‌ر پتویستن. له‌ب‌ه‌لێ به‌مانه‌وێ و نه‌مانه‌وێ زمانیکی نوێ و ده‌سکه‌لا که له‌گه‌ل نه‌نانه‌ت پۆست‌مۆدێرنیزمیشدا - به‌مانای پێگه‌یشتنی چینی به‌ره‌مه‌ئینی پێشکه‌وتوو - ده‌فتار بکا، هه‌ر دێته‌ گهرێ.

کاره‌که به‌ زۆره‌ملێ و کرچوکالی سه‌ر ناگرێ، زمان له‌ خۆرا (تلقانی) په‌یدا ده‌بێ. زمان له‌ قوناخه‌کانی پێش‌ه‌ویدا له‌ خۆرا هات‌ه‌وه‌ته‌ گهرێ. ناچارایی به‌ره‌مه‌ئیان، کار و کۆمه‌ل هه‌تیایه‌تیه‌ گهرێ. به‌لام وه‌هه‌بێ ئیفسانه‌کانیش ده‌وریان تیدا نه‌گه‌یرایی. ئه‌تو هه‌روا بگه‌ره‌ منداڵێ کو زمانی زگماکی دایکی قه‌یره‌ ده‌بێ ده‌بینین بێ ئه‌وه‌ی به‌خۆ بزانی، ورده - ورده قه‌یره‌ ده‌بێ. قه‌یره‌وون له‌ و قوناخه‌ندا، قه‌یره‌وونی زمانی ئاخاوتن، وه‌ک گۆم فه‌رایه‌ند (په‌رچمیس)یکی له‌ خۆرایه، وه‌لێ زمانی خۆیندن و نووسین زمانی فه‌ره‌نگی تومار کراوه، چنکی دیکه‌یه. ئه‌وه‌ی به‌ نێوی زمانی ده‌سکه‌لا (سه‌تانه‌داری)ی له‌مه‌ر دلخێون، زمانی فه‌ره‌نگه. ئه‌م زمانه‌ زمانی خۆینده‌وارانه. خۆینده‌وار له‌ سه‌زگرینیدا نه‌ک له‌ زمانی گوفتار به‌ده‌ر - ده‌ور ده‌گه‌یرێ، شاعیره‌کان، هونه‌رمه‌نده‌کان، زانایان، فه‌یله‌سوفان و دلایان، داستان سه‌رایان، ئه‌ندازیاران، بژیشکان، ته‌کنیسپۆنه‌کان و هه‌ند زمانی فه‌ره‌نگی ده‌سکه‌لا سه‌ز ده‌کهن. به‌لانه‌کی، یان له‌نتی مێژویدا

diachronic (قالبی مه‌ییری مێژو) یان شان به‌ شانی مێژو، هاوزه‌مانیدا *cyncheonism* (قالب شکینی)، به‌ هه‌ر به‌ره‌واره‌که‌دا، کار ده‌کێ.

هۆکاره‌کانی دابه‌شبوونی زمان، نه‌ک هه‌ر به‌ش به‌ حالی زمانی کوردی، بگه‌ر بۆ هه‌موو زمانه‌کان، جوغرافی، ئابووری، سیاسی، دیرۆکی و هه‌ند - چونیه‌کن.

• ھەزەدە كەم لىستىكتان بە ناۋى زمانى دىيا وقەلەمپەۋى ھەر زارنى لە زارە
كويىيەكانتان لىترەدا ھەرزى خەزمەت كەم:

بىنەمالەكانى زمان

۱- زمانە ھىند - ئوروپايىيەكان

۲- زمانە ئورال - ئالتايىيەكان

۱ - ئورالى

۱.۱- چلىفىنى

فىنى

مەجەرى

پەرمى

۲.۱- چلى سۆمۆئىد

سۆمۆئىدى و زمانانى سەر بە ۋى

ب - لى ئالتايى

زمانە توركىيەكان

زمانى مالچوۋ - تونگوز

مۆنگولى

۳- زمانانى چىنى و تىبەتى

چىنى

ژاپۇنى

تىبەتى

بورمايى

۴ - زمانە سامىيەكان

ھەرەبى

عېبرانى

۵ - زمانه کانی بانتوو

زمانه کانی ئەفریقای ناوین و پۆژه لات

سه و احیلی

زمانی نوولوو

۶- زمانانی ئیبه ر - قه قاسی

۱ - کارتوفیلی، گودجی

ب - ئەبخاز - ئەدیگە ی

ئەبخازی

ئەدیگە یی

قه به رتایی - چەرگە زی

ج - ناخی: چەچانی، ئینگوشی

د - داغستانی

۷- زمانانی ئەمپی ئاسیایی: زمانانی پۆژه لاتنی باشووری ئاسیا و ئەفریقای باکووری

به ریه ری

۸- زمانانی ئاسیا - باسیلیک و ئاوسترالیا

۹- زمانانی ئەمریکای باشووری:

زمانانی ناوخری ئەمریکای ناوین و زمانانی کومه لانی خەلکی لێپه واره کانی ئەمه زۆن

زمانه کانی هیند - ئەوروپایی

۱- لقی ئاسیا (هیند - ئیترانی)

أ- زمانانی هیند - سانسکریتی

ئوردوویی

زمانی پۆمانس

هیندی

به نگالی

ب. زمانه ئىرانيه كان

ب. ۱. زمانه كانى ئىرانيى پۇڭھەلات

فارسى

تاجىكى

ئەفغانى

ئافىستايى

پەشتوونى

ب. ۲. زمانانى ئىرانى پۇڭاۋايى (بە ئىسكىتتېيەۋە)

زمانانى باكوۋى ئىران (لە ئىسكىتتېيە كۆنەۋە سەريان ھەلداۋە)

ئۇسىتى

تاتى

ب. ۳. زمانانى پۇڭاۋايى باكوۋى (بىروانە نەخشەى دابەشېۋونەكان لە پايىنەۋە)

زمانى كوردى

زمانان (زارەكان)ى كوردى لە مېزۇپۇتاميا و لە پۇڭھەلاتى ۋى، لە جوغرافىيەكى

پان و بەرىندا

ج. - زمانى ئەرەنپانى

ئەنابۇلى (ھىتتە)

تۇقارى

۲. - لىقى ئەۋروپا

۱. - زمانى بالتىكو - سلاۋيانى

۱. ۱. - بالتىكى

پروسيانى يان كېھانى

لېتۋانى

لاتۋيانى

سلافيانى

پۇتھەلات

پووسى

بىئەپووسى

تۇكرائىنى

پۇتۇلۇ

لەھيانى (پۇلۇنيانى)

سلۇفاكىيانى

چېكىيانى -

باشوور

سلۇفينيانى

سرىبى و كرواتى (كروئىشى)

بولغارى

ب - زمانە جەرمانىيەكان

پاكوور

ئىرلاندىيانى

تورۇجيانى

ئىسپۇنچيانى (سويديانى)

دانىماركىيانى

پۇتۇلۇ

ئىنگلىسى

فرىزى

نۇچى

فەلەنگىيانى

نەفرىقانى

يىدائى

نەلىمانىيى (سەروو / ژوورو)

پۇژمەلات

جە - زمانانى كەلتى

گۆيدەلىيى - گۆيدەلىيىيى نىرلند

بەرىتانىيى

كۆرنىيى

گالىيانى (غالىيانى)

د - زمانانى ئىتالىيى (زمانە لاتىننىيەكان)

پۇرتەكىزيانى (پۇرتىكىشيانى)

ئىسپانىيۇلى

كەتەلۇنيانى

پۇرۇفانسىيانى

فەرەنسزى

پۇمانىيى

ه - زمانانى ھىلىنى (گىرىكى)

و - نەرناووتى

دابەشېوونى زمانەكان بەسەرگۆى زەويندا

زمانە سەرەككېيەكان و زمانە پلەدوومەكان بە مىليۇن

چىنى 1,230

يىنگلىسى 470

ئىسپانىيۇلى 327

پەرسى 288

بەنگالىيانى 235

عەرەبى 235

پۇرتەكيزيانى 181

ژاپۇنيانى 128

فەرەنسزى 124

ئەلمانىي 121

دابەشېۋونى كرمانجى (كوردى)

۱. كرمانجى باكور (بادىنانى - بۇتانى)

۱ - ۱ - عەفرىنى

لە مەرەش، مەلاتىيە، سەمسور، سروج، خەلفەتى و بىرەجگ

۲ - ۲ - پەۋندى

لە قەرس، ئاگرى، ئەرزەپۇم، وان و باشقەلا

۲ - ۲ - شىكاكى

لە نىۋان ورمى، شەمىدىنان و باشقەلا

۴ - ۴ - مەكارى

لە مەكارى و ئىرناخ

۵ - ۵ - بۇتانى

لە ناۋچەي جىزىر - بۇتان

۶ - ۶ - بادىنى

لە زاخۇ، ئامپىدى، ئاكرى، زىبار و مەۋك

۷ - ۷ - سىنجارى

چىيايەكانى سىنجار و شىخان

۸ - ۸ - سىلىقى، كىكى، مىللى

پۇژمەلاتى بىارىەكو (ئامەد) لە ئەلمەزىن، لە پۇژمەلاتى چۆمى فرات و پۇژاۋاى مارىن

ب - کرمانجی باشوور

ئەو شوێنانەى كە لە نێوان مەلایێر، كرماشان، قەسرى شیرین و كوردستانی
باشووردا دەمێننەو

۱ - سلێمانیانى (بابانى)

سلێمانى، كەرکووک، کفرى، قەرەتەپە، تووز شوان و لە چەند شوێنێكى لاى خانەقین
ب ۲- موکریانى

لە شىنق، نەغەدە، میانداو، شاهیندژ، سەقز، یۆکان، بانە و سەردەشت
ب ۳- سنەبیانە

سنە، بیجاپ، کەنگاوەر و پەوانسەر و دەورووبەرى
ب ۴ - ئەردەلانى

ناوچەى ئەردەلان
ب ۵ - گەرمیانى

ج - بن زارەکانى کرمانجى
خانەقین

لوپى (فەیلی)

ئێلامى

کرماشانى

لەکی

کەلھوپى

کولگایەبى (کولیاىبى)

فەرەوئەندى (زارى دیکەش)

دابه‌شېوونى سۆرانى

هەولێر و دەورووبەرى

دابه‌شېوونى گۆردانى

له و به شەى كه ده كه ویتته باكووری ده شستی به غدا - كرماشان؛ پۆژه لآت و پۆژاواى
چیاپه كانى هه ورامان؛ پۆژه لآت و پۆژاواى مووسل و له پاوه و كه ندروله
أ- هه ورامانى

له ناوچهى هه ورامان؛ له به شى سه رووى به سته كهى شىروان
ب- باجه لآتى

له ناو زهنگنه و شه بهك، پۆژه لآتى مووسل
و- كه هواره بى

دابه شىوونى زازا بى (دملى)
أ- زازا بى باكوور

أ ۱- پۆژه لآتى باكوورى

له سه ره وه؛ له پۆژه لآتى نه زه پۆمه وه تا باكوورى مووش، له ده فەرى خۆراسان
و فارتو

له خواره وه؛ له قۆزلق، ساسقۆن و موتكى (زازا بى موتكى)
أ ۲- زازا بى پۆژاواى باكوورى

له به شى پۆژاواى نه زه پۆم
أ ۳- زازا بى نىرسيم - سۆبى

أ ۴ - زازا بى باكوورى
ب - زازا بى باشوورى

ب ۱ - زازا بى بينگول

له خه رپووت، چه پاخچوور، چه وگ، ليجه و قولپ
ب ۲- زازا بى مهرداس

له پالو، ئىنگيل، باكوورى ديجله و نه رغه نى
ب ۳- زازا بى سيوه رهك

له سپوه رڼه، چه رڼگ، گهرگر، ټالووش و شانگووش و هيندئ ناوچه ي ټايبه مان و مه لاتيپه

هر وا به دم باسي پتوه نديي دهوله مندكړني زماني كوردي به دهوله مندكړني
قهره ننگه وه، قسه كه مان به لاي زار او په پانانوه ده شكېته وه: زاناياني به په گه ز و
بنه چه كه كورد و تورك و فارس و سورياني و ټارامي و هيندي و هند... ده بواي
زار او په پاناندا، گاله يان كړيووه. نه وانه هه روا نه ماتوون له خويا مل له و كار ه بنين،
به لكو له ده ستور و ياسا و پيساي به ريناني خويان نو اړيپه و چه ندين پيساي سر به
زماني عره بيبان پشكنيپوه و نه وي له بار يووه، هه لايان هينجاوه و له سر نه و پيسا و
ياسا خوماليپانه زار او په يان پانانوه و دا پشتموه. قهرمو ټيمه، كوردي هه ژار چه ندمان
زار او په بق نه م ليشاوه زانستانه دهسته بهر كړيووه، كه ژماره يان له ١٤٤ زانست زير تن
په پيووه.

زار او په پانان، هر و كو له به رايپه وه گوتم، به وه ده گوتري كه ده سته يي، تاخمي،
به يي، گرويي، تجربه كي تايبه ت بين له سر دانان و به كار هيتاني واژه يه ك پيك كه ون
(اقراب الموارد)، يا به عورف، به به نديو او له سر شتي بق دياري كړني مانا و واژه يي،
غهي ري نه و مانايه يي كه ده بنيچه دا بوي داندر او، پيك كه ون (مؤيد الفضلاء)، يا واژه يي
كه كومه لي بق خوي مانايه كي، غهي ري ماناي نه سلي و ماناي بق داندر او وي، داي نابي
(ناظم الاطباء)، يا واژه يي كه له نيوان تيره يي له نه ته و ده يه ك، مانايه كي
به يار له سر درياگ، ببه خشي، يا به رهي يي بين له زانستيك، هونه ريكدا له داناني واژه يي بق
مانايه كي تايبه ت به و زانسته يا هونه ره، ده گه ل په كيدا پيك كه ون، كه نه و واژه يه، ده
زماندا مانايه كي نه وه يه و ده و زانسته دا شتيكي بيكه يه. خاوه ني كه ششاف
ده قهرموي: عورفي تايبه ت نه وه يه كه خه لكې بين ناوي، پاش پاگوي زتنسي له مانا
كړنه كه يه وه، بق مانايه كي نرت و نوي به كار بينن، يا پتوه نديي دوو شتان، چ له گشت و
تايبه ت و چ له هاويه شي و چ له ويكچووندا، دووه ميان به مانايه كي تايبه تي يه كه ميان
به كار به ري (تعريفات)، نه مه ش هر مه جازي خواستنه وه و مه جازي نه قلي ده گريته وه:

نه‌گه‌ر پياو سه‌روساختي خزمایه‌تیی واژه‌کان له ده‌لالت کردندا بناسیته‌وه، وه
 پێوه‌ندیی "سه‌به‌ب و موسه‌به‌ب"، "مه‌کان و مه‌کین" پابردوو و ئایینده‌، "جوژنییه‌ت
 و کوللییه‌ت"، لازمییه‌ت و مه‌لزومییه‌ت، ئالییه‌ت، گشت و تاییه‌ت، پابردوو و ئایینده‌،
 په‌گه‌ز، بری و په‌ی ئامه‌د، خۆپشاه‌وه‌ندی، سیفه‌ت و مه‌وسووف، موزاف و موزاف
 ئیله‌یه‌ی، پێژانیان، دراوسیته‌ی، بووفاقی، غالبییه‌ت و وێکچوون، یا جۆری کینایه‌ت
 (میتافۆره) هه‌کان، ئیدیقه‌مه‌کان به‌ وردی ده‌رك بکا، بۆ زاراوه‌ سازی دانامیته‌، به‌لام
 کاته‌ی خۆپنده‌واری زمانی له‌ زمانه‌کان وه‌ بن لێشاه‌ و گوتاه‌وه‌ پۆی زوانیکی بیکه‌وه
 ده‌کوی و مجیز و سه‌لیقه‌ی ده‌شپۆی، یان ده‌ژاکێ، دیاره‌ زه‌ینی زمانه‌ خۆپسکه‌کی
 خۆی کوێر ده‌بی و ده‌سته‌پاچه‌ و مجرۆ و موزمه‌حیل داده‌نیشتی و وه‌ کوردی
 ده‌سه‌خه‌پۆی له‌ هه‌ردوو جێژنه‌کی لی به‌سه‌ر دی. زاراوه‌دانان کاری هه‌ر که‌سی نییه‌ و
 ده‌بی له‌ و زانسته‌نه‌دا که‌ زاراوه‌یان بۆ داده‌نی، مه‌له‌وانی چا بی... خۆ کاره‌که‌ به‌وه‌نده
 پێک نایه‌ که‌ هه‌ر بابایه‌ک هات گوته‌ی - هه‌ر له‌به‌ر هێنده‌ی سمبۆلی سووره‌ - هه‌مزاغایه‌.
 نه‌بو تاهیری مه‌جدی فه‌یرووزابادی که‌ به‌ په‌گه‌ز ئێرانی نه‌ژاده‌، جارتیکیان له‌ جه‌نگه‌ی
 هه‌له‌به‌ و له‌ نووی واژه‌ی عه‌ره‌بی گه‌راندا، به‌ عاره‌به‌ ژنی، له‌ جیاتییه‌ی وه‌ی، "أطنسي
 السَّراج" بیه‌ژێ ده‌فرموێ: "أقتلي السَّراج.." ئه‌مه‌ چ ده‌گه‌یه‌نی، که‌سی مامی؟ ئه‌مه‌
 ئه‌وه‌ ده‌گه‌یه‌نی، که‌ ئه‌وه‌ی زاراوه‌ له‌ زمانیکدا داده‌نی، نه‌گه‌ر به‌ زگماک زمانه‌که‌ زمانی
 خۆی بی، چتیکه‌ و نه‌گه‌ر ئی خۆی نه‌بی چتیکی دیه‌که‌یه‌.. فه‌یرووزابادی وێهرای ئه‌و
 هه‌موو لێزانی و ناشقه‌ زمانی عه‌ره‌بییه‌ی، که‌چی هه‌ر زمانی زگماکی ماده‌رزادی به‌ سه‌ر
 زاریدا زال بوو. جارتیکیان ئه‌م په‌رسیاره‌م له‌ مامۆستای به‌هه‌شتیم مامۆستا مسته‌فا
 جه‌وادیی به‌ په‌گه‌ز کوردی خه‌لکی لای خاڵس، که‌ له‌ کوللییه‌ی شه‌ریعه‌ت مامۆستای
 میژوویمان بوو، په‌رسی: فه‌رمووی فه‌یرووزابادی، په‌گه‌زی دیار نییه‌، فارس به‌ ئی
 خویانی ده‌زانن. چونکه‌، زیتر کوردی و هێنده‌ی و فارسیزوانی له‌ کوردزوانه‌وه‌ نزیک
 ده‌لێن: "چراغ را بکش"، هه‌روه‌ها فه‌ره‌ه‌نگه‌ فارسییه‌کانیش (فه‌ره‌ه‌نگی د. م. معین
 "گشتی" ی به‌ مانای کوژاندنه‌وه‌ نووسیوه‌.

بۆ پېئناسە كوردنى زاراوه، زۆرى به باريكان و به قەويان لە سەر پێسراوه: خواجا
 نەسرود دىنى تووسى - كە زۆرى ڤك لە كورد دەبۆوه - دە پاشكۆى ناوہ ليكچووہ كاندە،
 پوختەى فەرمايشتەكانى ئەوہى كە واژە دە مانای ئەسلى خۆدا و ھاوچوونە كيدا
 بەكار بېرى باشە. بەلام بە ڤەچاو كوردنى مانا ئەسلىيەكەى، بە مەرجى ئەو ويكچوون و
 ھاوخرماپەتییەى كە دە ئەسلەكەدا هەن، لە كاتى گوتن و نووسیندا ڤەچاو نەكړى،
 ئەمەش بە نوو بەشەوہ دەكړى: يەكەمیان ئەوہى كە ليچوو لە دەر بېریندا، دەگەل
 پېچوو (ئەسل)ەكەدا يەكسان بى و بەمە دەگوترى "ئێوى ڤاگوژتە"، وەك بەكار بېر دىنى
 واژەى "مانگ" ھەر لە سەرەتار و بە ئەسل، بە مانای تۆپەل (جېرم)ى ئاسمانى و بە
 ڤاگوژتەن و ئەرپەتەى، بە مانای مەودايەكى تايەن داندراوہ. ھەر وەھا بە مانای ھاوژتەش
 بەكار دەبړى. ھەر وەھا واژەى (عدل) ى عەرەبى بە مانای داد، كە ناوى مانايە و بە
 مانای دادگەر (عادل)، كە سيفەتەى كاراييە بۆ موبالغە، بەكار دەبړى. ھەر وەھا
 "ئاوېشەين" لە كوردیدا، بۆ نوو سيفەتەى ليك دووفاق: سيفەتەى بەركارى و سيفەتەى
 كارايى، بەكار دەبړى، بەو نامبەرى كە ئاوېرژىنى پى دەكړى (ئاوېژ = آب پاش) و بەو
 شوپەش كە ئاوېشەين دەكړى، ھەر ئاوېشەين دەگوترى. ھەر وەھا بە مانای
 مەسدەريەتیش دەكاربەستراوہ، واتە: ئاوېشەين كردن ديارە لە مانای دووہمدا، لەگەل
 فيعلی "كردن" دا، دەبى بە "ئاوېشەين كراو"، كە چى كورد ھەر بۆ خۆى بۆ ئەو چتەى
 كە دەى پێژى، لە قەسەيەكى نەستەقدا، "ئاوېژ" ى گوتووه، نەك ئاوېشەين - "نە
 كورت و نە نرێژ كۆلەمست و ئاوېژ" .. واژەى "باوېشەين" و "تيلانېژ" یش ھەر لەو
 بابەتەن .. دووہمیان ئەوہى، كە ليچوو پتر بەسەر پېچوو دا زال بى و كە گوتت و
 دركەندت، پېچووت بە درەنگەوہ بە بىر بېتەوہ. ئەمەش نوو جۆرە: يەكەمیان
 بەكارھێنانى لە پوانگەى زۆرينەوہ، بەمە دەگوترى (باو = عورف)، وەك: دەست بە
 ناوگەياندن دە ئەسلدا بە مانای بۆ داندرای خۆى كە دەست بە ئاو شوشتە و بە
 عورفى مەجاز بە مانای پيسايى كردن و تارات گرتن و خۆ پاكژ كرنەوہى. دووہمیان
 ئەوہى كە بەكارھێنانەكە لە لايەن تاخمىكى تايەكارى زانستى، ھونەرپەكەوہ بېتە

گوږي. بېمه ده گوټرې زارلوه (مصطلح). موسته له واته: مه رڼه که له سره شه وه پټک بکه فن که واژه په که له مانايه که وه ده گوټرې له بڼ مانايه کی دیکه و نه و واژه په بڼ شه مانايه وه خاص (صالح) بزاني، مانای (اصطلاح عليه) ده بڼچه دا، واته: به چاک زانين. وه: به کاره پټنای واژه ی عره بی، به مانای کونه ده بڼچه دا و به مانای شه که هر له سره تاپا ه بڼوه، به زارلوه ی فلسفه و که لام. نیتوه لټچوه کان ده بن به سې پاژه وه: په کیان شه په که نه سله که له درپیندا نووتر و گورچتر به بیردا دی و ده زهیندا زیتر خوش باوه و نه مش مه جاز و خواسته وه په. نووهم شه په که لټچو نووتر و خیزاتر به بیردا دی و نه ویان ده زهیندا زالتره. بېمه مش ده گوټرې "له باوی گشت و زارلوه = عورفی عام و مصطلح". سټیهم شه په هییه که نه سل و فرع ده بیرهاته وه دا، هر ټک په کسان بن و بېمه مش پاگوټرې پووت و په تی ده گوټرې.

به پاستی، زارلوه ناسی، شه و زانسته په که ده په رڼتسه زارلوه کان و لټوه کولین و ورډکرڼه وه. گاتفرید شوتز، پروفیسوری زمانی نه لمانیای (۱۷۴۷ - ۱۸۲۲) په که م که سې بوو که نه م زارلوه په ی به کاربرد. زارلوه که پاش مه وایی، پی که وته نیتو زمانی نینگلیسیه وه و به مانای (پېرستی نیتوان) به کاربرد. پاشان ده لیه نیتو زمانی فره نسزیه وه و پاشترې، جلکی به کاره پټنایکی جیهانی ده به ر کرد. له فره ننگه ه مه جوره کاند، پټناسه ی زور و زه وند بڼ تیرمینولوی (زارلوه ناسی و زارلوه) ده رده ست کراون. ته نانه ت وخته بکارم بټرم، هیند زون له ژماردن به دین: "کومه له زارلوه گلی هونری سر به یکه زانست، یا هونر و چه مکه کانی سر به وی" (فره ننگی زانستان، زارلوه گلی نه ده بیات و هونری په ننگ کاری، یا واژه په که ده زانسته کان، هونره کان) دا به کار ده برین. (فره ننگی ویتست)، ۱- کومه له واژه گلی هونری سر به یکه زانست، لټوه کولین، یا گرویه که له لټوه کولان. ۲- لټوه کولینی سیستمی زارلوه، یا واژه و ناویته گلی نایبه ت، که له بڼ نیتو له چه مکی نایبه تینان به کارده برین و هرومه ها له بڼما هه موونه کییه کانی سر به م لټوه کولین و لټوه توژینه، به کارده برین. (فره ننگوکی پوویتر)، به په چا وکردنی پټناسه گلیک که فره ننگه

جړواو جړه کانی زارلوه سازی به دهسته و بیان داوین و بهم پړونکړدنه و په که به
 پټناسه یی هم زانسته له قهلم دراوه، په کجار هم موانه کی به رچاو ده که وی، ده وتواندړئ
 پټناسه په کی ورد و گرد به له مې زارلوه ناسی ده رده ست کړئ: له نیونانی چه مکه کانی
 سر به پرشته کانی پسپوړه کیدا، هله به بهرې واژه و ناوټه گول که گرځی له خه گ، یا
 تهنات تاکه که سیکش به کاری ده بن، هر زارلوه ده گوئری. جا، بهم پټناسه په،
 ده بی زارلوه به هاوواتا vocabulary له قهلم بدرئ، به لانه کینی شهو هیت له بیرنه چت،
 که کارټکی تنگی وه کارای وهی ها له معبه ییناندا.. به بیرو چوونی زانایانی
 نایدیالیست و نیوه ماتریالیست و نیوه تایدیالیست پرنه - هرچنده به ټیکه ل و
 پیکه لیش بی - شتهایه کیان له م پړوه شهنگاوتی، به لام ماتریالیستی دیالیکتیک -
 هرچنده له سره ناوه زور به تانی هم باسدا چوون - کیشه کی په کلا کردووه ته وه
 و ده لی: - مړو له زینده وهی دیکه به وشیری (شاوه) جوئ ده بیته وه، واته
 زینده وهی بی ناوه هرگیز ناتوانی وینه شتان، سره به خق به بیردا بیته وه. تنها
 هر مړیه، که به هره و یارای پړوت کردنه وه = تجرید - ی هس. شتان بی شهوی
 له بهر چاوی زهق بیته وه، ده بهر زاری، یا ده بهر گوئی، یا ده بهر دسستی، یا ده بهر
 لووتیدا بن، ناراسته وخق هست بی ده کا، به لام زینده وهی بی ناوه ز و به سته زمان به و
 جړه نییه.. شهو شتان ته نی پاسته وخق هست پی ده کا. هه روه ها وه بافلوف
 ده هه رموی، به پاهینانیش به پیسی ټینق پیسی جه مسه ربوونی مه رجه کی (نظریة الاقتران
 الشرطي) یش حتی به بیردیده وه. بی له وهش مړو خه سیه ته گشته کانی شتان په کسه ر
 ده قوزنیده وه و یارا و به هره ی تاییه تی ناوه ز، شتان بهو خه سیه ته گشته ده ناسیته وه.
 که ده لټین "دار" ته نی دلړیکی له میشکدا نییه، به لکر خه سیه ته کانی سرله بهری دارانی
 ده میشکدا په به هزی شهو خه سیه ته هم موانه کییه وه، تاکان ده رک ده کا. که واسا،
 هه موو بوونه وهی تاک (تاییه ت) ده بوونیکی هم موانه کی (عام) دا ده رک ده کا. شهو جا
 تاکیش بی کومه ل په بیردا نایه، واته، ده کات و شوین و ناوی خه لکانی دیکه دای به
 بیردا دی. دیاره مړو، بهم پیته پرشته ی بوونه وریکی کومه له کیی به ناوه زه. بی کومه ل

ناټی... بې کومه لږ با میښکېښی به زگماک ته ولو بڼی - هیچ فیتر نابی، زمان، فرههنگ، شارستانیته، ژباړی و هتد... فیتر نابی. ده چهنگی ټرک به خهرجدان و کار و کوششتدا فیتری شتان ده بڼی. ژباړی و شارستانیته، به کار و ټرک به خهرجدان دینه گړپڼی.

نیچا، زمان قالبی هه موو ته زموننه کانی مړویه. به دریزایی ته منی له میژوینه ی وی، زمان نه با، مړ وک هه موو به سته زمانیکي لی به سر ده هات. وه لی چوڼ چوڼی په فطار ده گ ل زمان ده کا؟ دیاره، مړو شتان به پچر پچری و پهرت و بلاوی و بڼی به ندویاری و بڼی سه روکاری نابیني و بیریان لی ټاکاته وه. شتان به پتی یاسا و پتسای هوکار و ټاکام و ناچاره کی و ټنگه وت و نازادی، بیر لی ده کاته وه. به لام هه میسه به ناماده بوونی یاسا و پتسایه کانی ټاوه، چ به مه نتيقی فورمالیستانه (روالته)، چ به مه نتيقی دیالیکتیکانه، له میښکیدا، که به نه زمونډه رده ستي کړیون، په فطار ده کا. هه له بهر وه شه، که چهندين شیواز و پتسایزې بق نیولینانی مانا و نه زمونډی نرت و نویباو ده دوزیتوه و بق هه موو پشته کانی زانست و هونه ر و قه لسه ف، زاراووی له بار و له شان سوک و خوشباو داده نځی. دیاره هم هونه ره شی له ټاکامی به ره وپیش چوونی نامیره مایه کیبه کاند ا وه ده ست هیناوه. هه نه مه شه، که جوداوازیسی له نیوان کومه لگه یه کی، که به سه هه موو پنداویسته کانی خویدا پاده گا و کومه لگه یه کی دیکه ی پاشکه فتي، وک کومه لگه ی کوردی له کاروان به جی مای، که به سه ر زور شتاندا پاناکا، ده سنیشان کړیوه. گه لږ، نه وړی کورد چهن د زاراووی - وک له پتشتیریم باس کړد - له و هه موو بواری جوراوجوری زانسته کانی دنیا ییدا، داناوه و ژبانی شارستانی نه وړی خوی پتیا ن ده سته بهر کړیوه؟

به لام نه ته وی کورد - پیاو هه ق بیژي - سه ره پای نه و هه موو کوک و زنجیری زمان و فرههنگی توکی و عه ره بی و فارسییه، که به دریزایی ده - دوازه سه ده، سه پومر له ده ست و پی و بیر و هژی ټالون - مالم قه بره - له پاراستنی به ندویاری نه ته وه کیی خوی، به تاییه ت زمان و نه ده بیاتی زارگو تیی ده وله مه ند و زهنگینی پشتاوپشت له

بیرنه کردوویدا دریقی نه کردوو. دژمن نه گەر توانیبیتی سه ره بهری هه موو شتیکی کورد و کوردستان چه پاوکا و به تالان و برۆی بهری، وه لێ هه رگیز نه توانیوه بیرى نه ته وه کی و نه ته وه کی و فۆلکلۆره کی به تالان و برۆ بهری. خوشبه ختانه، نه گەر دهستی بهرا، هیندهی که له پور هه به، که ده توانم بلێم له ئی تورکیش و عه ره بیش و فارسیش ده وه نه دتره. هه ره نه وه شه که یه کیکی وه ک خانینی ته مر ته هه ست و خوستی نه ته وه کیبیهی له شاکاری مه م و زینه کهیدا، به و په پێ گه رموگورپیه وه ده ره پیه وه خوینده وار و پۆشنیبری کورد، چ وه ک مه لا و فه قی، که خاوه نی که شفو زو نوون، حاجی خه لیفه ی تورک، ده لێ، نه و خوینده واره کوردانه نه بان، هه یج ئاسه وارکی پۆشنیبری له قه له م په وی ده وه لێ عوسمانیياندا نه ده ما - ده لێ "لوتلر طفره هستان اولدیلر.." و چ شیخ، چ نه فه ندیی فیتست به سه ر و سیداره له سه ر، کاسکیت له سه ر و قالپاخ له سه ر و هتد.. به هه له به ست هۆنینه وه ی کوردی و کۆز و کۆمه له ی پۆشنیبری دامه زراندن و پۆژنامه و کۆوار ده رکردن، ده مه ی دانی پۆشنیبریدا، درتیبیان نه کردوو. بیریان له وه کردوو ته وه، که ده بی مندالی کورد فیرگی به کوردی خویندنی بۆ بکریته وه.. کتیبی به زمانی زگماکی خۆی هه بی. نه وه ندی به بیرم دی، عه بدیه حمانی شه ره فکه ندی، مام هه ژاری نه مر و عه بدیه حمانی زه بیجی، کاک خه سه نی قزلبی و محه مه ده مین شیخولئیسلا، هیمنی موکریان، وه ک بۆیان وه گێژام، قازی نه مر ده سه روبه ندی کوماری ساوای مه هابادی، بیرى له وه ده کردوه فه ره نه گستانی کوردی دامه زینتی. نه نانه ت بۆیان وه گێژام، که چۆن زاراوه ی "پیتسه مرگه" پانراوه؟ حیکابه ته که ی مه شهووره..

به پاستی، زاراوه دانان، هه ره کۆ له پیتشتی گۆم، وێرای سه لیه ی زمانزانی و له یاسا و پیتسای وازه ته ره کین ژۆر باخه وه ر بسون، نه وی، له مێژووی کورد، له جوغرافیای کورد، له کۆمه لناسیی وی، له ئابووری وی، له نه فسانه کانی، له سه رچاوه کانی بیرو به اوه پی که ونارای، له ئایینه کانی، و تاد.. فره وه سه لیه وی.

دهبی به لانی کهم لهم قالبانهی زمانی کوردی شاره‌زا و پسی‌پوی و له جیاتی
"کاره‌کی کرد" نه‌ئێ "به‌کاره‌که هه‌لسا":

۱- نیشانه‌کانی سیفه‌تی کارایی:

- "ا": زانا، تولنا، بینا، بالا.

- "گار": سازگار، کریگار، په‌روه‌ریگار.

- "کار": ستمکار، به‌دکار، نوێگار، تازه‌کار.

- "ان": په‌وان، شادان، خه‌رامان، نالان.

- "نده": کوشنده، بپنده، فرنده، عه‌فرانده.

- "گه‌ر": جادوگر، دانگر، شانۆگر.

- نه‌وت له بیر نه‌چی، که سیفه‌تی کارایی ته‌گه‌ر "نده" ی له پاشه‌وه پێوه‌ بلکی، زێتر
به مانای فیعل و سیفه‌تی په‌فته‌نی و کاته‌کیدا به کار ده‌برێ، وه نمونه: شاییی
په‌پینده، که له گه‌رمیان باوه، به‌لام هێندێ کاویش به مانای هه‌میشه به کاردی،
تیریکی کوشنده‌ی تی‌گرم. سیفه‌تگی‌ که به "ان" دوا‌ییان دی، زێتر مانای حال
ده‌به‌خشی، واته سیفه‌ته‌که به‌رده‌وام نییه، به نمونه: کاوړا زگی په‌وانه، په‌وانیه‌که
هه‌ر چند سه‌عاتیکه، یا: به هه‌له‌داوان هات، واژه‌ی داوان به فارسییه‌که‌ی دوان - ه، له
نویندن - وه هاتگه، واته هه‌راکردن و ده‌وده‌وانی و قوشمه. ته‌گه‌ر سیفه‌ته‌که به "ا"
دوا‌ییی بی، نه‌وه ده‌لاله‌ت له هه‌میشه‌گی ده‌کا، وه‌ک زانا، دانا. ته‌گه‌ر وه "کار"
کوژاییی هات، نه‌وه، مانای فره‌پێوه‌نان و موباله‌غه ده‌به‌خشی، وه‌ک: ستمکار، واته:
فره ستم. له‌وه‌ش وریا به، که فره‌قی "گار" و "کار" نه‌وه‌یه که گه‌ره
واچه‌گه‌لیکه‌وه دونه‌وسی، که له فیعل ته‌ره‌کیان، یا نه‌ره‌خوێان سه‌ره‌خۆی هه‌بن،
وه‌ک: په‌روه‌ریگار، ئافه‌ریدگار، پۆزگار، شه‌وگار. هه‌رچی "کار" ه، وه ناوی مانا و
سیفه‌ت و واژه نه‌ته‌ره‌کییه‌کانه‌وه ده‌لکی، وه‌ک: ستمکار، به‌دکار و شه‌کار.

موته‌به‌ی سیفه‌تی کارایی:

۱ - حالتی وه بالدان (نیزافه)، که سیفت وه بال پاشه خق ده بری، وه: برندهی پولا، کوشندهی دژمن.

۲ - دواختنی سیفت و تی بردنی نیشانهی "نده"، وه: سه رفراز، له سه رنه فرازنده وه وه سه ریر له سه ریرنده - هوه هاتگن. دیاره نه مانه وه فارسسیان پهفتار ده گله کراوه.

۳ - کاتی سیفتی کارایی ده گله بهرکار یا یه کی له قه یده کان (ناوه لکاره کان) ی، وه: زور، کم و تاد... داهات ههنگین نیشانهی سیفت تی ده بری، وه: زوروش، که مورو.

نیشانه گانی سیفتی بهرکاری:

- ۱ - سیفت پیش ده گوی: بهروردهی ناز، نالودهی داوین پیسی.
- ۲ - سیفت پیش ده گوی و نیشانهی وه بالدان تی ده بری، وه: نالوده ناموس.
- ۳ - سیفت پاش ده خری و چ گویان نایته گوی، وه: خه و نالوده (خه والو).
- ۴ - سیفت پاش ده خری و "ده" تی ده بری، وه: نیعمت په رور، نیشتمان په رور.

۵ - سیفت پاش ده خری و "ده" ده مینی، وه: ژه مبرده، سه رما برده، بابرده.

نیشانه گانی سیفتی نیسبت:

- ۱ - "ی" به دوی واژه وه ده نویسی، وه: ناسمانی، خاکی، کوردی.
- ۲ - بزونی "ه" به دوی واژه وه ده نویسی، وه: به کشه وه، دوساله، چله، هه و ته.
- ۳ - "ین" له دوی واژه وه بی، وه: جیرین، به فرین (یق جۆر و پهنگی هه لماتی بهرد).

نیشانهی سیفتی لیکدراک:

- ۱ - لیکدانی ویکچوونه کی، وه: سه نگدل، که وانبرو، پولاده ست.
- ۲ - لیکدانی دوو ناو، وه: تازار پیسه، خیانه تپیشه، جاسورسی پیسه.
- ۳ - لیکدانی دوو ناو به شماراز، وه: خه نجه ره به ده ست، سه ره کلاره (بی شهسته باران).

خه لکه که بيش ناوئ له بیر بوینه وه. دیاره نه من له کوردیکی گوچک به ته نه به کوردییه کی به رته سکی شاری، ناوچه یی و شیوه یی پاهاتیی، یا زیتر به زمانیکی غهیره کوردیی خویندیی و دهگل ژبانی کورده واریدا، سهروکاری که م بوویی، شه عوزی خوی به دهسته وهیه و لئی پاناپرموم، شیرم به گوئی بۆ بگری. من پیم وایه هر که سی له مه مانان ده رکی مه مبانهی خۆ وهکا، پهنگه له هر چته شه مه یه ک بکا.. خۆ نه وه کانی دیکه له سه ره تاوه کۆلیان له کۆلی مه زۆر په نگینتر نه بووه، به لام لیل شه وشا، نه م شاکارییه، مه ردی مه یدانی خۆی مه بووگه و تا شه مه رده یله خامه وه دهس بووگن، هر شه وانیه له سه رده فته ر و ده مپاست و جیی متعانه بووگن.. خولایه، په کدو که له زوان زانیکی دیکه ی وهک مام مه ژار و نه حمه دی خانی و نالی و تاد.. مان بۆ بره خستی.

له مه ی قیاس وه کاربردن، نه ملو شه ولای بۆ نییه، هر وهک زانیانی زاروا ه شناسی په ژن، نه م بزنه پتیانه شه ده بی پیا برۆین:

۱- ده بی له زانستی بنه واشه کانی وازه پانان "علم الوضع" باخه بهر بین. شه هلی نوسوول له م هونه رده، له میژه هه رموویانه: "یصطلح علی المعنی لأدنی ملبسة"، به کوردییه که ی واته: مه رج نییه زاروا هی که بۆ مانایه ک داده نری، له سه تا سه ت پراوپری په کدی بن، ده کری به بۆره خزمایه تییه ک شاوشوکر بنه وه، شه و جا خزمایه تییه که به درێژایی پۆژگار، ده چه سپی و کاره که ده برته وه.. کس به خه یالیدا دی، وازه ی "مسرح" یان "مرسح" که شه و پۆ به شانق ده گوتری، به زمانی عاره بی به مانای چیره گه و له وه پگه بووه؟! کس بیرى بۆ شه وه ده چی که "الفن" و "المفن" که نه میستا که وه سنعه تکار و هونه رمه ند، ده بیژری، وه زوان ئاره وی، به مانای "چاره وی" ی فره په وتخۆش و له نهجه و لار بووه؟!..

خۆ لاسه، زاروا ده پۆژ ده بی جگه له قالدیه کانی زمان، له م قالدیه مه نتیقیانه ییش وریا بی: گشت - تاییهت، وهک: زینده وهر - که رویشک، په کسان، وهک: ئاسک - ئاسک، بوفاق،

وهك: پپاړو - ناپپاړو، هاوډز، وهك: مړېگ - زنگ، بائېك و دووه وایی، وهك: پړش و سپی.

دیاره له م قالبانه دا، سه رله بهری چوارچپوه ی هاوپتړه ندیبه کانی چه ندایه تی - چونا به تیې بزفتی دنیای ماتریال که قاوغی شکلی ماددن په چاوده کرین و بق نه مش نه مړ سوود له زانستی ماتماتیکا له هممو پراکتیزه کانیدا ودرده گیری و نامیر و ده زگای زود ودریش بق پتړانه ی ودرترین پتړه یه که له مادده به ختیرایی دهنګ و پووناکي، هاتوونه گوړی و ختیرایی خه سته که روه (معجل) ی وا په یدا بووه، وینه گری که بتوانی به خو و کامیرا که یوه بچته نیو پروتوتونیکه وه وینه ی زود به ناب و تابیشی لی هل گری..

۲ - به سه رکرښه وه (استقرا) ی دهنګه - دهنګه ی واژه کانی زوان هر یه که له نیگی له پسته دا، چ به پنی بنیانګه رایې، یا به پنی برښه وه سه رماک (تأویل)، به کاربردن دا، له پووی ټیټیمولژیسه وه، په چا وکردن.. وه نمونه: نه گه له ناوه کانی نه سباب و نامیره کانی ناسیاو ټکی کورده واری بق هیندی زاراولی ماشیننی سوود ودرگرین، په نګه تا نزیکه ی ۴۰ زاراوله مان وه چنګه کون.

۳ - گردو کوپه کی وړی هرچی زاراوله کانی سه رله بهری پیشه کانی ناو کورده واری هس، بکه یین. په نګه له هر پیشه یه که چهن دین زاراوله یه کمان لی وه چنګه کوی، که بق شو پوی دنیای صنعت و ته کنترول جیا، زورمان پیویست پی ده بی..

۴ - سه رله بهری واژه کانی زمانی کوردي، به هممو شتیره زاره کانی وه، شوه ی که نه هاتووه ته سه رکاغه ز، گردو کوکرینه وه. نه مه له مه ر ده ستوری زاراوله پانان.

بهش به حالی شوه ی که کورده که له مه یدانه دا، تا نیستا چیی به چی کردوه، هینده ی به بیرم بیتوه، بزواتی کورد، به تاییه ته له کوردستانی عیراقدا، ده هممو داخوازه پوشنیریه کانی کوردا ده زگایه کی له گوین "کومه له ی زانستی" که ټینگلیسه کان له سلیمانی دایان مه زانده وه، هر نووسیاری واژه یه کی کوردي په تی، له بری تورکی و عره بی و فارسی نووسیبا، فرمانه وای ټینگلیسی شو سه روبه نده ی

شاری سلیمانی، پوپیه یه کی خه لات کربووه .. مه لا و وه سه وادی کورد، زوریان بیر له داهینانی واژه ی تازه، پسته ی نو بیاو، نه خوازا بق زمانی شیعر، کربووه ته وه .. به لام به داخه وه، سه باره ت به وه، که زمانی کوردی نه بیوو به زمانی خویندنی ته واو و زمانی فه لسه فه و زانست و هونه ر، وه ک زمانی عه ره بی و زمانانی خاوه ن ده سته لاتی سیاسی، دیاره هر له قاوغ و قه پیلکی زمانیکی هه واری شوان و گساوانی و گوندنشینی و کشتوکال و چه ند ورده پیشه یه کی سه ر به نابوویری هه ره به شخوی کز و بی هیز و بنه سندا گینگله ی خواردوو .. به لی، پاسته نه دبیا تیکی له گوین نه ده بیاتی "دیوانی" ی فارس و عوسمانی، له سه ر ده سته نالی و سالم و کویی و تاده .. هاته گقوی، به لام زیتر له بهر سیبهری نه ده بیاتی فارسی و تورکیدا چه که ره ی کربوو. زمان خوت ده زانی هه ر شیعر نییه، په خشانیشه، نه م په خشانیشه کاتی ته شه نه ده کا، که زوانه که بویته زمانی زانست و فه لسه فه و هونه ر و ده ولت و قوبره ت و تاده .. ئی ناشکوری نه بی نه مه ییش تا ئیستا سه ری نه گرتوو. به لی پاسته زمانی کوردی زمانه که ی سه رده می کومه له ی زانستی نییه و نه یوق تا دوا پله ی خویندنی لیسه و پرشته ی نه ده بیات و په روه رشت به کوردی ده خویندین، وه لی هیمان فره مان ماگه ..

دیاره په یدابوونی زمان بق خوی قوناغیکی زقر گرنگه له ژیا نی مرقدا. هیندی پتیا ن وایه چۆن مرقف بق ئاسمان چوو، بق مانگ چوو، په یدابوونی زمان فیزیوون و نووسینیش، له و پایه گرنگه دایه. به راستی پیاو ناتوانی له هه موو سه ریکه وه به ره ژیتسه سه ر هه موو سه رده وده ریکی زمان و لیتی بکو لیته وه و بگاته نه نجامی بی چه ند و چوون و بی سی و دوو، به لام ده گه ل نه وه شدا ده کری سه رده وده ریکی هه ر ل ده ریکه بین و هیندی چتی هه ر لی بزانی. به نمونه ئینسان پتیش نه وه ی که فیره (نه لفبیتکه) بی، پتیش نه وه ی فیره پتنوس بی، پتیش نه وه ی چی و چپی دیکه فیر بی، دیاره له پتیشدا خه ریکی نیگار کیشان بووه. نه وه شتیکی ناشکرایه که له هیندی نه شکوت و کون و که لیتی چپایه کاندای نیگار و وینه و چتی وایه بیدرلونه وه که نیشانه ی پوزگارین مرقف له قوناغیکی زقر کوندا که هیشتا خه ریکی پلوشکار بووه، به نمونه له نه شکوتدا

ژباوه، وینه‌ی که له‌کیویی کیشاوه - تیرنکی هاویشته‌وه‌تی و سه‌رمه‌قولاتی پی‌ داوه،
 ئه‌مه قوناخی جابووه بووه و پیتی وا بووه به‌و کاره‌ی که ده‌یکا، له‌سه‌تا سه‌ت
 سه‌رده‌که‌وی و له‌وه‌ش له چوارچێوه‌ی میژووینه‌ی خۆیدا چتینکی پاسته که ئینسان به
 قه‌ناعه‌ت به‌خۆکردن "ئیحا" جاری وا هه‌یه بق خۆی کاری وا ده‌کا که به‌ لی‌پران، له
 کاری خۆیدا سه‌رکه‌وی. قه‌ناعه‌ت به‌خۆکردن ده‌ورنکی گه‌وره‌ی هه‌یه. ئه‌تۆ له‌بیری
 خۆتا وات نییه‌ت لی‌ هی‌ناوه، سه‌به‌ینی ده‌توانی ئه‌و کاره‌ بکه‌ی، ده‌چیه‌ پاوئ، ده‌چیه
 شویننکی زۆر سه‌خت پێیدا هه‌ل‌دازننی شاره‌هه‌نکیکت لی‌ به‌دی کردووه هه‌نگوینی لی‌
 ده‌ربیننی، ده‌توانی سه‌به‌ینی ده‌ره‌که‌ت په‌وان که‌ی، سه‌به‌ینی ده‌توانی ئه‌مه‌ بکه‌ی،
 ئه‌وه‌ بکه‌ی ئه‌وجا ئه‌و مه‌سه‌له‌ی جادووه بق خۆی "ئیحا" به. که‌ وابوو ئینسان
 پێش ئه‌وه‌ی فێره‌ نووسین بی، فێره‌ په‌سم کردن بووه، چونکه‌ ده‌گل هه‌موو چتینکی
 مردوو و زیندوو خۆپسکدا هه‌لسوکه‌وتی کردووه، له‌گل جیوجانه‌وه‌ر و بوونه‌وراند که
 پتیوستی پی‌ هه‌بوون سه‌روساختی په‌یدا کردووه. پلوی گیانه‌له‌به‌رنکی کردووه،
 گوشته‌که‌ی خواربووه، که‌وله‌که‌ی ده‌به‌رکردووه و چس و چس دیکه‌ی کردووه. ئه‌مه
 هه‌موو نیشانه‌ی ئه‌وه‌یه که‌ پێش ئه‌وه‌ی (ئه‌لفبیتکه) دابینسی (پێش ئه‌وه‌ی بچته‌ نیو
 میژوووه)، له‌سه‌ر دیواری ئه‌شکه‌وتان ده‌ پێشدا په‌سمی گیانه‌ورنکی کیشاوه. زۆرمان
 له‌و په‌سمانه‌ به‌ ئاسه‌وار بق ماونه‌وه.. ئه‌وه‌ به‌ک، دووه‌میش له‌ قوناخی تۆته‌مییه‌تا
 (هیزی پی‌وار ده‌ شکلی جیوجانه‌وه‌ردا له‌ می‌شکدا نه‌خش به‌ستن) مروف په‌نای بق په‌سم
 کیشان، یا په‌یکه‌رتاشین بردووه، چاری عاجباتبی بق وینه‌ی جانه‌وه‌رنی، دالاشی
 کردووه، ده‌م و ددانی بق کردووه، لووتی پان کردووه، سه‌ری زل کردووه. ئینسان له‌و
 هه‌وارگه‌یه‌دا دیاره‌ بیری له‌وه‌ کردۆته‌وه‌ که‌ ئه‌و چتانه‌ی له‌ می‌شکیدا نه‌خشیان
 به‌ستووه به‌ هیلکیشان، به‌ په‌نگرشتن، به‌ په‌هه‌نده‌ ئه‌ندازه‌یه‌کان، به‌ لایه‌نی
 چه‌ندیه‌تی و چۆنیه‌تی ماتریالان به‌ده‌نگ بێنی، ئه‌مه‌ش بق خۆت ده‌زانی قوناغیکه‌ له
 قوناغی چت به‌ره‌سه‌کردن "ئه‌جسید" پێشکه‌وتووتره. واته: شاقاوکی به‌ره‌و خۆ له
 دیتنی پاسته‌وخۆی ماده‌ی پووتی به‌ره‌ست دزینه‌وه، هه‌لگرتووه. ئینسان له‌م

قوناخدا فیره په مزو نما به کارهیتان بووه، واته: هر هه مان چته مادبیه که له دوو قوناخدا: له قوناخی به ره ست، له چوارچپوهی دهره وهی میثکیدا و له قوناخی دهرک کردنی چته که له نیو میثکیدا، دهناسیته وه. به لام نه مه مانای نه وه نییه که چته که به دوو چت ده زانی، به لکو هر به هه مان چت (عینیه) ده زانی و به هه موو جوری ده یه وی هیج فرق و جیاوازییه که له نیوان دهرک کردنی خودی چته که دا نه کا، نه گهر وابهی یاسای هه رخوی (عینیه) هیچی تیدا به ست نه ده بوو.

نه وجا لیره دا هیزی خه یال و بچوون دهری خوی ده گنپه — خه یال تا به پتی یاسای عینیه ده گهل ماتریاله کاندایه فتار بگا، به و نه دنازه یه له پاستی ماتریاله که، له هه و نوو عیه ت نیک ده که ویت وه، تا به گوتی یاسای عینیه — جا له به هر هوی که بی — نه کا، له پاستی خودی چته که دوورده که ویت وه و تووشی خه بال نالوئی: گومان، مه زنه، وه هم و قهره نتوو ده بی (سپقنازه، سپنسر).

نه تو هر و بیر له دها تنی نه لفبیتکه ی وینه کی و هیرو گلیفی بکه وه، به نمونه: پتی A له سر و شاخی Alpha به زمانی فنیقی "گا" دارندراوه. هه وه ها پته کانی دیکه ش. نیدی نووسینی هیرو گلیفی به م جوره په یدا بووه^(۱)

ولائی فارس ماوه په کی دووردریژ به نه لفبیتکه ی نارامیان نووسیوه. نه نانه ت به نه لفبیتکه ی یونانیسمان که هر له نه لفبیتکه فینیقییه که که ووت وه، نووسیوه. دوو نییه له^(۲) سرده مانی پیش نیسلا مه تیدا کوریک کی خوینده وار، نه گهر هه بووی، واته:

(۱) خدمت هونری چمپاندنی چته کانی زمینی مروف به نیشانه گهل ناشنای چاوه. پتویستی مروف به حفرکردنی بزموره په کانی رابردوی بوو به هوی په یدا بونی خدمت له نیوان نتمه وه کاندایه. جا مروف بچی حفر له رابردوی خوی ده کا، بژ نهو چته کی که دایانده هینی ده کا به میژوو، بچی له موزه خانانیا ندا دهپاریزی، بچی شانازیان پتوره کا؟ نه مه رږ و ریشی له پتورندیس خیله کی و خیزانه کیسوه ناوړه خواته وه، یان هه لمپه که که چینه دسه لاتاره کان مافی جوداوازی (امتیاز) خویان لمر بنه مای ماف به مراثی بژ مانوه، دامعزاندوه (تاریخ اجتماعی هنر/ آرنولد هاووز/ ترجمه ابراهیم یونس، ب. ۸، ج. ۱۶، ۱۳۷۵).

له ئاته شكه ده كاندا، يان به هه ره نگی بوویی، چتیکي هه زانییی. خۆت ده زانی
خویندن و فیژیوون له سهرده مانی کوندا چتیکي هینده سانا نه بووه، شهوه کاری
که سانیکی هینده ی په نجه گانی ده ست بوون. گاهینی، موویه دئ، شامانی، نه وانی
خزمهتی په رستگا و ئاته شكه ده کانیاں کردووه به سه ره شه کاره پاگه یشتوون. هه موو
که سی نه یترانیوه فیژه خویندن بی، یان نه سلنه فیژیوون هه ره قه ده غه بووه. خۆ
حیکایه ته که ی "پرومیتوس" ی یۆنانی مه شووره که ناوری له چپای ناگری دزی و
خه لکی فیژه پووناکی کرد، زیۆس کروی سزا دا و له سه ره کۆی قافی به زنجیر به سته وه
و دالاشی تی به ردا، جه رگ و دلی بخۆن، نوایه شه وه بوو، تکا کار شه فاعه تیان له بق
خواست، له گونا می خوش بوو. خۆت ده زانی هه موو چینیکی فه مانفه رمای خۆ په رست
له پووناکی و وشیار بوونه ی په عیته زه نده قیان ده چی، چونکه پییان وایه جیگه یان پی
له ق ده کن. که واتا، زمان فیژیوون کاری هه مووان نه بووه. ده گێر نه وه، جارێکیان
فه یله سو فیکي ئیلپادا، به ناشپه زه که ی گوت، میوانی دین، ده بی خورو خوراکیکي
شاییشته یان له بق سازکا. ناشپه ز بیست ته رزه خوراکي له زمانی ئاژه لان سازکرد.
کاتیکی میوان له سه ره سفره و خوان دانیشتن، ته ماشایان کرد هه رچی خواردنیکي که
بۆیان داندرووه، سه ره به ره له زمان، سازکرلووه.. فه یله سووف پرسى: شه وه چ
حیکمه تیکي تیدایه؟ ناشپه ز له وه لامدا گوتی: قوریان، نه دی هه رچی قسه ی خۆش و
داستان و سه ربوووه ی موقایه تی هه ن، به زمانی ئینسان ناگوتی و ناووسری؟
فه یله سووف به قسه که ی قه ناعه تی هینا و ئافه رینی لی کرد. جارێکی دیکه فه یله سووف
هه مدیس میوانی هات. فه یله سووف ناشپه زی پاسپارد، خوراکیکي شاییشته یان له بق
سازکا. وه ختیکي میوان هاتن و له سه ره سفره و خوان دانیشتن، فه یله سووف نوایه هه ر
هه مان تاس و هه مام، خواردنه کان هه موو دیسان له زمانی ئاژه لان سازکرلوون. پرسى:
ناشپه ز، شه و جاره ت له چی؟ ناشپه زی زیره که له وه لامدا فه رمووی: قوریان، شه دی
هه رچی قسه ی خراپ و فیتنه یی و ئاژاوه گێرپی دنیا یی هه ن، هه ره به زمان ناگرین؟!
فه یله سووف، دیسان وه فه رمایشته که ی په سن کرد و بتره ژمی لی کرد.

نه وجا با بېينه وه سه روکاري نه وه، بزائن کورد له سه روپه ندي هر هيچ نوور نه پوين
 ساسانياندا چتيکيان له مېر خويندن و نووسين زانيوه؟ حق ناشکرايه به قسه
 نه لقبيتکه ي ناوتستا له باو بووه. به لام چه ند که س له نافيستا و خويندنه وه ي نافيستا
 حالي يووه، نه وه مه گره هر پان نيرانيزمه کان بق خويان بزائن ده لئين پاش
 نيسلامه تي تا ۲۰۰ تا ۴۰۰ سالي په به ق فارسيش و کورديش و هند کړوکپ که س
 ورته ي ليوه نه هاتوه.. گويا وه ده لئين، ده بوا هم مو موسلمانن نويز بکا و به
 نه رمايشته کاني قورشان و سرکرده کاني شاييني نوياوي نيسلامه تيي کربا، ياخود
 نه گره موسلماننې نه ده بوو، ده بوا سرانه ي دابا، تا له گزه ني تالان و برق
 بپاريزنئ نه من پيم وايه نه م قسانه زوريان پتوه نرلوه. چونکه عه ره بي نيسلام تا
 چه نانتيکي نووريش له باروڅيکي وادا نه بوون، يان هر ساليقه ي نه وه يان نه بووه،
 په کجار به و جوړه تنگ به خه لکي نوئ سورمان و ناسورمان ه لچنن و زماني زگماکيان
 لي قه ده غه بکن. نه بهش به حالي ته ني قسه کوردي خواسايبی پوزانه ي خه لکه که.
 بهش به حالي خويندن و نووسينيش، هه روک له پيشترئ گوت، چه ند که س
 سه رگرمي خويندن و فزيويون بووگن؟ حق نيسلامه تي کاري به سه ر په گز و نه زاده وه
 نه بووه و نيتسا کاننيش موسلمانن پاسته قاني برواي به په گز و په گز و په گما و بن و
 بنچيني ناده مزاده وه نيبه و دروشمي "ان اکرکم عندالله اتقاکم" ي هه لگرتوه. به لي
 له پاشان له سه رده مي کوراني ثومه يه دا جوداوازي له نيوان عه رب و عه جمان هاتوته
 گوپي و زاراووي (شعوبيه) وه سه ر زاري خويندنه وارانن عه جهم و عه رب که وتوه،
 به لام - مالم قه بره - نه زياتر له لايه ن فارسي ته خت و تاجي کيسره وي تاراج کراوه وه
 ده ستي پئ کړدوه، چونکه نه وان هر له کونه وه هه زيان له چاره ي (تازي) ي چو لگه پ
 و "سووسه مار خور" نه کړدوه و نه وتا له دواي چه ند سه ته يک، فيرده وسي نه و هه
 له چاره ي عه رب نه کړنه ي له شانامه دا به م جوړه ده رپيوه:

ز شير شتر و خوردن سوسمار

عرب را به جايي رسیده است کار

که تاج کیان را کند آرزوی

تغیر بر تو ای چرخ گردون تغو

شمن تا پاده‌یک، پشتیوانی له بیروپوچوونه‌کانی ناصر پورپیرار له‌مه^۱ "بو قرن سکوت"ی نه‌ته‌وه‌ی ئێزانی که له کتێبی "پلی بر گزشته" کیدا به سه‌ردێری "دو قرن سکوت رجزخوانی عوامانه" ده‌کەم. نه‌منیش دنگی خۆم به گه‌ل دنگی وی ده‌دم و نه‌و گوته‌نی گمرد و ته‌پ و توژی درۆ و ده‌له‌سی جووله‌که له‌بۆ شێواندنی گه‌وه‌ری پێوه‌ندیه‌کانی عه‌ره‌ب و عه‌جم و نه‌ته‌وه‌کانی دیکه‌ی پۆژه‌لاتی ناوین، خاوی‌ن ده‌که‌مه‌وه و له‌ نالقه‌ دره‌خه‌نه‌کانی بیرومندێشه‌ی هاویه‌شی نه‌مه‌وه‌کانی، به‌ تابه‌تی پاشا ئیسلام له‌ مله‌هه‌ری خێله‌کی نیوه‌ دایک سالاری و نیوه‌ باوک سالاری به‌مه‌روه، تیه‌له‌ده‌جم. نه‌منیش ده‌لێم: "جووله‌که‌ پاشا سه‌رله‌نوێ خۆتندنه‌وه‌ی به‌لگه‌ و به‌مه‌روه‌نوسه‌کانی هه‌خامنه‌شی و دۆزینه‌وه‌ی کورش و داریوش و بانگ هه‌شت له‌ مانا لێکدانه‌وه‌ی دیروکنوسانی نه‌ته‌وه‌ی خۆیان و، نه‌خوازه‌ سه‌ر ده‌فته‌ری هه‌مرویان، گه‌ر شهن بۆ په‌رژانه‌ سه‌ر نووسینه‌وه‌ی مێژووی شیران له‌ سه‌ره‌تای ئیسلامه‌وه، به‌شی یه‌که‌می پیلان و وێرانکاری ده‌که‌وتی مێژوویسه‌ی ئێزانیان ده‌ست پێ کرد.

جووه‌کان و یتیان پێش هاتنی هه‌خامنه‌شیان، که‌ نێوکی حاجباتی و ته‌مه‌روایی نارایان له‌خۆنا^(۲) نه‌شته‌نی نێوخۆی نه‌و ولاته‌نه‌ به‌ رووت و په‌جال له‌ هه‌رچی جوژه‌ ژيانیکی سیاسی،

(۲) ژاراوه‌ی "نارایی"، "سامی"، "یافتی" و هتد له‌ بنه‌مه‌دا بۆ جیاکردنه‌وه‌ی جزوی سه‌رۆف، له‌ رووی بایۆلۆجی: sex chromosomes و gene - سه‌ره‌، هاته‌نه‌ ژاراوه‌، به‌لام به‌ پێی "نه‌ژادپه‌رستی" - rasime "به‌کارهێنانیکی جیاوازی به‌ مانای نایدیۆلۆژی هه‌مه‌وه‌. پاشانه‌کی به‌لای به‌روپروای نابهرابه‌ری نه‌ژادیدا که‌ له‌ سالی ۱۸۵۰ تا ۱۹۴۵ به‌ بایه‌تێکی زۆر گرینگ له‌ بیرومندێشه‌ی پۆژاوادا له‌قه‌له‌م دراوه‌، شکاوتمه‌وه، باوجوو نه‌رختکی نه‌وتنشی نه‌مه‌وه‌، زانایانیش له‌ نه‌واوه‌ پشتیوانییان له‌م بیرومندێشه‌یه‌ کرد و کۆمه‌گێنکی به‌ پێزی له‌ ئیمپیریاڵیزم و له‌ نه‌وروپا به‌ هه‌مپه‌ین نێخستنی شه‌مه‌رجوله‌که‌ کرد. له‌ زه‌ویسه‌ی زۆره‌ملی‌گه‌ری "determinisme"ی نه‌ژادیدا ده‌کرێ نێوی دوو نه‌وسه‌ن پێنجه‌: یه‌که‌میان وتاره‌که‌ی نا. دو گۆیی‌ن، به‌ سه‌رناوی "وتاری له‌مه‌ر نابهرابه‌ری نه‌ژاده‌کانی سه‌رۆف (۵ - ۱۸۵۳) و دووه‌میان به‌ سه‌رناوی بن ته‌مه‌له‌کانی سه‌ته‌ی ۱۹م (۱۸۹۹) له‌ نه‌وسننی چه‌مه‌هلێن. به‌روپروای نازیسه‌ت چله‌په‌یه‌ی شه‌م جوژه‌

نابوری و فره‌م‌نگی هدی، له‌قه‌لم بدن، به دتو و په‌ست و ئال‌چاخ و هیج و پووج و همرچی و پهرچی و بئ فره‌م‌نگ و بئ پیت‌ن‌اسی نه‌ته‌وه‌ییان نشان بدن^(۳)، هه‌خام‌ه‌نشیان به به‌ردی بنا‌خ‌ده‌انه‌ری شارستانی ئیزان بزاند‌ری و له هه‌ز‌ره‌تی "کوروش" شه‌خ‌سییه‌تیکی ده‌گه‌نی نه‌وتو داتاشن که موو به موو ده‌گه‌ل ناو‌و‌ن‌شان و شکل و شه‌مایلیکی که ته‌ورات فره‌رموونی (دیاره ته‌وراتی که به پیتی قورنان نه‌حریف کراوه)^(۴) ده‌قاوده‌ق جوت و پراویری یه‌کدی بن.

لیره‌دا ناچارم باستیکی نه‌لفبیتکه‌ی کوردی بکه‌م. هه‌روه‌که له پیت‌شه‌وه گوتم، نیشه له کوردستانی عیزاق به پیتی فینیقی - شارامی - عه‌ره‌بی ده‌نووسین. هه‌رچه‌نده چهند کۆنسۆنانت و بزوتیتیکمان بز زمانه‌که‌مان گونجاند‌وه، به‌لام تا نیت‌سا به به‌راورد ده‌گه‌ل نه‌لفبیتکه‌ی لاتینید (ا) نیوه‌ژیر - I - وه‌که کردن (kirdin)، (û) وه‌که: چویم، (ö) وه‌که: گوێز و (ذی) فارسی کۆن وه‌که "امذ = آمد" و ده‌نگی که له نیت‌وان پشته‌وه‌ی زمان و پشته‌وه‌ی مه‌لاشووه‌ ده‌ردی، وه‌که بنزاری سلیحانی که بز "ت" و "گ" و "د"ی کلزریان به‌کار‌دینن، وه‌که "نه‌تبینم" و "به‌گزاده" و "یامی = داسی" و هتد نهم پیت‌ه بزوتین و کۆنسۆنانتان به پیتی عه‌ره‌بی نین. وات‌ه: نه‌گه‌ر نه‌لفبیتکه‌یه‌کی پر به پیت‌سی هه‌موو ده‌نگه‌کانی زمانی کوردی، به سه‌ره‌له‌به‌ری زار و بن‌زاره‌کانیه‌وه‌مان هه‌بی، ده‌بی نهم کۆنسۆنانت و بزوتینانه‌مان هه‌بن:

به‌رو‌پ‌روایمه. به‌لام تا نه‌مز که ژیناسیش، له زه‌وینه‌ی پ‌رو‌پ‌و‌و‌چی به‌رو‌پ‌روای نه‌سلی نهم به‌من‌د‌و‌ای له زه‌وینه‌ی پاکژی نا‌کار و تیکه‌ل‌پیت‌که‌لیدا به چ‌رو‌و‌ک و بئ سایه و مایه، نیشان داوه، که‌چی هت‌مان له ته‌ری بز‌کرده‌وه‌ی خه‌ل‌که‌دا، ره‌گ و ریشه‌یه‌کی نه‌ست‌وری هه‌ر ما‌وت‌مه‌وه.

(۳) می‌ژوری "ته‌به‌ری"، می‌ژوری "گزیده" و "یا‌قوت‌ال‌حموی" و هتد نه‌تم‌وی کوردیان جاری به به‌چ‌که‌ی شه‌یتان و گاو به بی‌شه‌که‌نی شه‌یتان و جاری به دتو و درنج و له‌م جزه‌با به‌تانه له‌قه‌له‌م‌داوه.

(۴) "م‌رفون‌ال‌کلم عن مواضعه/ النساء ۴۶"، "م‌رفون‌ال‌کلم من بعد مواضعه/ المائدة ۴۱"، "وقد کان فریق منهم یسمعون کلام الله ثم ی‌رفونه من بعد ما عقلوه/ البقرة ۵۷"، نیت‌شاه‌لین، لیره‌کۆلی ئال‌حسانی و هتد له ته‌ورات به‌گو‌مانن.

“a, â, e, ê, o, ô, u, û, î, î, t, (d, g) mîna: berd, nêr, ard, bor,
gurg, s r, sur, k r, kirdin, atbînim, dam, bedkar, Ez nwe :bi ya

(به‌زازایی) و هتد

سهره‌تای نه‌لفبیتکه که له پاشان، به‌ره - به‌ره له‌و ویتانه‌ی که له به‌ژنی کتله‌به‌رد
(میه‌لله) به‌بلینده‌که‌ی میسرئ نه‌خش کراون، گویا که‌وتۆتوه و پیتشکه‌وتوه و
نه‌لفبیتکه‌کانی فینیقی و سارامی و عه‌ره‌بی و میله‌تانی نه‌ماتۆلی و هتد یان لی
که‌وتۆتۆتوه.

ولاتی فارس ماوه‌یه‌کی دوور و درێژ به‌ خه‌تی ئارامییان نووسیوه هه‌تا ده‌لێن به
خه‌تی یۆنانیشیان نووسیوه مه‌سه‌له‌ن پاش شه‌وی سلوقی و ملوقییان پاش
ئه‌سکه‌ندەر، واته‌: ئه‌و نه‌لفبیتکه‌نێ کۆن له ولاتی ئێراندا به‌کارهاتوه، بلێن دوور
نییه له سه‌رده‌مانێکدا پێش ئیسلام کوردیکی خوێنده‌وار ته‌گه‌ر هه‌بووی له یه‌کی له
ئاته‌شکه‌ده‌کان یا به‌هره‌په‌نگێک شتیکی زانیبی، چتیکی نووسیبی. خۆت ده‌زانی،
وه‌ک له پێشه‌وه گوتم، خوێندن و فێربوون له‌سه‌رده‌مانی کۆندا چتیکی ئه‌وه‌نده ئاسان
نه‌بووه.

پێش ئیسلام هه‌ر ئه‌وه‌نده ده‌زانی که گویا زمانی ئافستنا، به‌ زمانی په‌له‌وی
هه‌بووه، به‌لام پتی تی ناچی که ته‌نی هه‌ر ئه‌و زمانه هه‌بووی. ئه‌وه زمانیکی
ستانداری ئه‌ده‌بی په‌سمی کاهین و موویه‌ده‌کان بووه، به‌لام ئه‌مه مانای ئه‌وه نییه
خه‌لکی دیکه‌ش زمانی خویان نه‌بووه: فۆلکلوریان نه‌بووه، داستانیان نه‌بووه شیعیان
نه‌بووه. ئه‌وانه‌ش هه‌بوون، به‌لام تۆمارنه‌کراون. هه‌ر ئه‌وه تۆمارده‌کری که به‌ زمانی
په‌سمی ده‌ولت و بتخانه و ئاته‌شکه‌ده و که‌نیه‌کان بووه. ئه‌وجا من ته‌نها ئه‌م
پرسیاره‌م هه‌یه: ئه‌وه چۆن وه‌ک زه‌پین کوب ده‌لی، له پاش دووسه‌ت سال، یان سێ
سه‌د سال، بیده‌نگی، زمانی فارسیی (په‌وده‌کی) به‌و سه‌ه‌ک و شیوازه‌ پوون و زمانه
شیوایه‌ی شیعی فارسی ئاوه‌ای شیعر گوته‌وه! ئه‌مه مانای وایه له‌و (٢٠٠) سه‌له‌دا
که‌س ده‌می به‌ قوته‌وه نه‌گرتوه و هه‌ر وا قه‌وقه‌پ دانه‌نیشته‌وه. ته‌گه‌ر (په‌وده‌کی) به‌

لانی کەم بە نجا سالتی خەریک نەبووی و ناشقە زمانەکی خۆی نەبووی، چۆن فیزی ئو زمانە جوانە بوو و چۆن ئو شیعەرە جوانانەیی نووسیوە؟! لە راستیدا ئووە مانای ئووەیە نەخێر لە ئووەبیات و فەرھەنگی دەریار بەدەر، خەلکێک مەبوو. ئو خەلکی موسڵمان بوو، مانای وانییە وازسان لە زمانی خۆیان ھێناو و بە کونفەییە کوونی ھەموو فیزی عەرەبی بوو. پەنگە چەند کەسی، چەند مەلایی، فیزی عەرەبی بوو، بەلام خەلکەکانی دیکە بە زمانی خۆیان ناخاوتوون و ھەموو ھەستوخوستیکی خۆیان دەربڕیوە.

زمان، خەلک لە پێشدا بە سەلیقە فیزی دەبی، نەک بە مەنتیق بەلام پاش ماوەیەک کە ژبانی شارستانی دەولەمەندتر دەبی، ھەنگین زمانی خۆپێندن و فەرھەنگ دیتە گۆپی، ئیدی ئو ناچارێ بە مەنتیق فیزی زمان بی. ھەر بۆیەکا، دوو فیزیکی زمانی نحو و سەرفی "کوفی" و "بەسری" لە گەشکردنی فەرھەنگی عەربیدا ھاتنە گۆپی: یەکیان لەسەر بنەمای سەلیقە و ئووی دیکەیان لەسەر مەنتیقی یۆنانییان. ئەصمعی و فراھیدی و مۆتەنبی و ھتد. لە سەرنچاوی بی خەوش و پەسەنی چۆلستانی عەرەب فیزی زمانی عەرەبی دەبوون، ھەتا پێغەمبەریش کە مەندال بوو ناردوویانەتە ناو عەرەبی زمان پاراو و پەسەنی "بادیە"، فیزی عەرەبی پوخت بی، وادیارە سەلیقە یۆ زمان سەرەتای پەوانی و زمانپاراییە. چەند سەلیقە زیاتر تێدا بە خەرج بدری، واتە چەندە پەسەنایەتی خۆی زیاتر بپارێزی، زمانەکە لە باوخواشترە، چەندە لەو سەلیقەییە دوورکەویبە، ئو پەسەنایەتیەیی دەدۆپی. جا لەبەر ھەندێ، عەرەب و عەجەم و تورک و ھتد. گراماتیک، بەلاغەت (مەعان و بەیان و بەدیعی) زمانەکیان یۆ ئووە سەرۆبەرتاوە تا ئو سەلیقەییە خەوشی لێ نەنیشی و وەکو خۆی بگوتری، بەلام لەگەڵ ئووەشدا ئیستا عەرەبێکی بەغدادی کە پەنگە کەس نەزانی پاپەرە گەورەیی داخو خەلکی سەماوەیە، کوپی، ئو تووشی بانێک و دوو ھەلیی بوو، عامیە کەش دەزانی و ئەگەر خۆپێندەوار بی زمانێکی فەسیحیش دەزانی. پەنگە کوردی، فارسی کە فیزی

زمانی عه‌ره‌بی ده‌بی (دیاره به خویندن) تووشی ئه و بانێک و دووه‌واییه نابێ، باشتری
فێر ده‌بی؛ چونکه نوو زه‌مینه‌ی زمانی نییه.

له‌به‌ر ئه‌وه، ئه‌وی به‌ خۆڕسک و زگم‌اک فێری بووه زێتر به‌ گۆیی سه‌لیقه‌که‌ی،
باکگراونده په‌سه‌نه‌که‌ی ده‌کا. بۆ نموونه: خویندکار که به‌ عه‌ره‌بی ئینشا ده‌نووسی،
عه‌ره‌به‌که‌ چونکه به‌ عامی قسان ده‌کا و بیرده‌کاته‌وه سه‌پک و پشته‌ی پسته‌کانی زێتر
به‌لای زمانه‌ پۆژانه‌که‌یدا ده‌له‌نگینی. کورده‌که‌ش هه‌ر وا ده‌کا، به‌لام کابرایه‌کی
زمانپارلوی ده‌شته‌کی که زمانه‌که‌ی خۆی پاراستوووه زمانه‌که‌ی په‌وانت‌ره. خولاسه‌ی
قسه، کوردیش ورده - ورده که‌بوته‌ خوینده‌وار مه‌لای لی‌ په‌یدا‌بووه و دیاره فارسی و
تورکی و عه‌ره‌بیی خویندوه و په‌فتاری له‌گه‌ڵ ئه‌و پپته عه‌ره‌بییه ئیسلامیانه‌دا که
زمانی فارسی و تورکی و عه‌ره‌بیش و ئیدیکه‌شی پێ ده‌نووسێته‌وه کردووه، ئه‌ویش
بۆ خۆی ورده - ورده بیری لی‌ کردۆته‌وه که به‌ کوردیش بنووسی (ئیه‌ن ئاده‌می کورد،
یه‌ک له‌و که‌سانه‌ بووه)، به‌لام کوردی نووسین دیاره له‌ چوار چێوه‌ی شیع‌ر گوتنی یا
کاغه‌ز نووسینی له‌ نێوان نوو مه‌لادا، نوو ئینسانی خوینده‌واردا، یا مه‌لولوونامه‌ی
پێغه‌مبه‌ر، یا دوعایه‌ک، یا سه‌ری‌ورده‌یی، یا داستانی به‌ولاوه نه‌ت‌راز‌لووه... له‌ کوردستان
چه‌ند که‌س خوینده‌وار بووه؟ له‌ بیرمه له‌ وڵاتی قه‌ره‌حه‌سه‌ن نه‌گه‌ر که‌سی - ئه‌ویش
نۆر به‌ ده‌گه‌ن - کاغه‌زێکی بۆ یه‌کی نووسییا، ئا کۆلکه‌ مه‌لایی، کۆلکه‌ میرزایه‌کیان
ده‌دپته‌وه، چاویان سه‌پی ده‌بوو... ئه‌سله‌ن له‌ شه‌ش شه‌وت گونددا مه‌لایه‌ک
وه‌گیرنه‌ ده‌گه‌وت.

به‌ش به‌ حالی پێنووسی کوردی، دیاره پاش دروست بوونی حوکومه‌تی عێراق،
سیاسه‌تی ته‌شویق و په‌ره به‌ زمانی کوردی، وه‌ک له‌ پێشتریش باس‌م کرد، پاشه‌کشیی
پێ کرا. دوا‌ی ئه‌وه‌ی ئینگلیز حوکومه‌تی عێراقی وه‌کو خۆی ویستی، دامه‌زراند و
مه‌لیک فه‌یسه‌لی هێنا، کردی به‌ ئاغای وڵات، ئه‌وه بوو کوردیشی وه‌به‌رکه‌وت و شیخی
گه‌وره‌پیشیان ک‌ز و که‌نه‌فت کرد و نه‌یان هێشت ئیتمه‌ش بۆ خۆمان، هه‌رچه‌ند به‌
په‌سمیش ئه‌و مافه‌مان درابوو، حوکومه‌تیکی سه‌ریه‌خۆ هه‌ر هه‌یج نه‌بی له‌ به‌شه

کوردستانه که ی عێراقدا، دامه زێنێن. به لām دیسانه وه کورد چتێکی هه به چتێ کرد..
 وازی له زمانه که نه هێنا. ئێستا نه وه ی که نه وێ پتێ ده خوێنێن و پتێ ده نووسێن،
 به رووبوی نیکو شانی خوێندهواری سیاسی و پۆشنیریان و حیزب و کۆمه له سیاسی و
 پۆشنییرییه کان، پێشپه وانی نه ته وه که مان چینگایان به ههشت بی، کاری باشیان کرد،
 نه هو و سه رفیان نووسی، چیان نووسی، نه مه یان کرد، نه وه یان دروست کرد، هه موو
 ده پێشته نێو گوماوی نه وه نده ده سه لانه وه که نه وێ له سیپه ری به هه شتی مه لا
 مه سه فای بارزانی و پارتی که ی و کوپ و نه وه و نه ویرانی نه جیبی کۆنه ده ر و
 سه ره له ری شوپشگێرانی نه ته وه که ماندا ده سه به رکراوه .

پێنوو سی کردی کاری زۆر چاکی له سه رکراوه، به لām نه مه مانای نه وه نییه که
 که موو کوپێ تیدا نییه. جاری هه رفی عه ره بی هه به خۆپسک کێشه یه کی بۆ خوێندن
 و نووسینی کردی ساز کردووه؛ چونکه وه کو نه وه وایه تۆ کللوی هه باسی له سه ری
 هه یاسی نێی، یان عه با ی هه مه دی له به ره لۆی که ی، نه دی وه نییه .. ئه ی تۆ
 چا که تی کا برایه کی پان و پۆپ و جۆزانم و رگن له به ر کا برایه کی پیه وه له باریک و بنیتس
 بکه ی، دیاره، قۆله که ی نه وعیکه و شانی نه وعیکه و به به ژن و بالای نا کسا، به لی نه وه
 سه ره بووه ی هه رفی عه ره بی و زمانی کوردییه ..

ئه وجا نه تۆ ئێستا له دوو پانی کدا ی: یا ده بی چاره سه ری خۆ بکه ی، جا نه ک هه ر
 هه رفه کان، کوپه! سیاسه ت، ده وله ت، هه ره مووی، بیر لی که یه وه . نه م قۆناخه
 ده بی قۆناغێکی چاره ی خۆنووسین بی، ده بی نه وه له که بسی خۆ نه ده ی، دیسان
 له مازی تیدا نه چین و به سیچکان تیی نه هێنینه وه. ده بی شه ری خۆت ده گه ل
 دۆستی راسته قانی و دۆستی درۆزن (ئای که چه ند زۆزن!) ده گه ل دژمنی سه ره سه ختی
 خۆتدا بکه ی، ده بی خۆت ساغ که یه وه. خۆ له هه ولێر ده گه ل براده رانی یه که ی تیی
 نووسه ران: خه لکی داسۆز و ده - و ده باسی نه وه مان کرد، با نه وه بکه ی، نه مه
 بکه ی، ئیدی نه وه بوو، سی و چوار پۆزان له گه ل خوێنده وارانێ که رکووک و سه لیما نی و
 هه ولێر و ده وکدا دانیشتن و کوپمان که رم کرد، چته ابه کمان که لاله کرد و به نا کامی

باش گەشتىن. ئەمەن پام لەسەر ئوۋە بوو كە با جارىئە لەسەر ئوۋە پىك بىكەين كە
 "پىك بىكەين" ئەگەر لەسەر مەندى چىت بە ھەلەش پىك كەوتىن و ەك دەلەين، عەيب
 لە كىزى قازىيش دەگىرى، ھەل دەكرى پاشان خۇمانى لى قورتاركەين، بەلام ھەر
 لەسەر ھىچ پىك نەكەوتن، ئوۋە كارىكى لە نىيا بەدەرە.

گوتمان مەندى چىت بەدەستە خۇمانە، دەكرى ئوۋە چارەسەر بىكەين، بەلام مەندى چىت
 دەسلەئى مەن و توى تىدا نىيە، خۇ سواری گای ھار نابىن

پاشان ھەموو چىت بە نۆرەملى سەرناگرى. ھەموو چىت لە سەرەتاۋە، تۇ دەبى
 خەلكى لە سەر پابىنى، پاهىنان ماناى چىيە؟ واتە: ئاكار و پەۋشتە كۆنەكەت بىگۇپى،
 پەۋشتە و پەفتارىكى تازە، مەھارەتلىكى تازە فىر بى، ئەتت بەيانىان كە دىيە دەرى
 سواری تومبىل دەبى، ئەگەر ھاتو خواسايبانە چىراى تىرافىكە پەنگى سوور بوو و
 پلۋەستاي ئوۋە ماناى ئوۋەيە كە ئەتتە عادەتە كۆنەكەت لە بىرچۆتەۋە و عادەتلىكى
 تازە فىر بووى، يا مەندەلىك كە ھەموو پۇزى دەچتە فىرگە، ەك چۆن بە بى چاشت
 نايەتە دەرى، ئوۋاش دەبى بۆ ئو پۇزە چىي لە ئامۇزگارپەكەنى مامۇستاي جى بە
 جى كىرۋە، ھەموو ئامادە بكا و ئەم كارە ەك خۇراك و يارى و نووستى لى بىي بە
 عادەت ديارە ئەمەش زۆرى دەوى تاكو تۇ عادەتە چەوتەكانى پى لە بىر دەكەى.

دەبى تىي بگەينى لە ھوجرەى خويىندى، ئاۋا دانىشى، ئوۋا پوۋ لە مامۇستاي كا
 ئاگاي لە فەرمائىشتەكانى مامۇستاكەى بى، ئوۋە ھەموو جۆرە پاهاتنىكەن كە زۆر بە
 ئاسانى چارەسەر ئاكرى و زۆرى دەوى. بەلى ئىيە ئو چىتانەى كە خۇمان پىئوۋە
 سەرگەرم كىرد، ھەموو بىپارىمان لەسەر دان، بىپارەكان بە كىتەب بىلۋكرانەۋە. ھەموو
 كەسى دەتوانى ئو كىتەبەى ھەبى و ەكو پىيەر، بە دەستىۋە بى و بۆ خۇى ئەگەر
 بىيەوى و سەلىقەى ئوۋەى ھەبى عاشقى كارەكەى خۇى بى و بىيەوى زامانەكەى خۇى
 خىزمەت بكا، بىيەوى لەگەل خەلكدا يەك دەنگ و يەك پەنگ و يەك زامان و يەك ئاۋاز بى،
 دەبى شاقەلە مەردانەى لى ھەلكا. ئوۋانەى لەو كۆپ و كۆپۈنەۋانەدا ھارۋىشە بوون،
 ھەلبۇزاردەى خويىندەۋارانى نەۋەكامان بوون ، سەرچلى خويىندەۋارانى كورد بوون،

دلسۆز و ئىنسانى بەرىز و خويىندە وار بوون.. بەلام ئەو ماناى ئەو نەبوو كە ھەر ئىمە ئالاھەلگىرى پىش لەشكر بوون، پەنگە خەلكى دىكەى لەمە نۆد خويىندە وارتر ھەبوون، بەلام ھەر بەوئەندە پاگەيشتىن..

بەلام ئەو كارە و نۆد كارى دىكەى لەم جۆرە بابەتانه، بە داخو ھەر پاش چەند پۆڭى، پشتگوئى خزان و كەسمان بە دەنگەو نەھات. بەلى ھەر دەلتى، جارى كوردەكە وەك تىلماسكە "تەنكە"ى تەنكە و اسا. زوو گەرم دەبى زوو سارد دەبىتەو

نۆد جار قسە لە زمانى ستاندارت دەكرى، ئەم پىم وايە ھىچ چتى لە خوڤا نابى بە ستاندارت، تا لە ئەزمونگەى پىداوئىستىيەكانى موقدا سەرنەكەوى. مەبەست لە زمانى ستاندارت، واتە: زمانى فەرھەنگ. ئەك زمانى بازارى ھەولير و خانەقەن و كەركوك و سلىمانى و ھۆك و ھند ئەم ستاندارتە ئەفەنىيەش كاتى دروست دەبى كە ھىندەى نان و ئاو و پۆشاك و تومبىل و نووستن و لەم جۆرە بابەتانه، موقف پىروستىي پى ھەبى. كاتى تەرازووى خويىندە وارەكەت خۆى لە سەتا بە لانى كەمەو، ھەشتادا دەلەنگى، ھەنگىن، تۆ بلىتى و نەلتى، ئەو ستاندارتە ئەفەنىيە بۆ خۆى دىتە گۆپى. زارە كوردىيەكان كە ھەر يەكە لە چوارچىووى پىداوئىستىي مېژوويەنەى خۆيدا ھاتە گۆپى، نە برپارى مەن و نە برپارى تۆ و نە بە برپارى دەسلەت، بەمانە نەھاتە گۆپى، پىداوئىستىي ژيان ئىلكەم و بىلكەمى لى كرد، بى ئەوئى تۆ بە خۆت بزانى، ھاتە گۆپى.. بەلى دەكرى دەستى بە بالەو بەگرىن و دارەدارەى پى بگەين، بەلام نابى خۆمانى لى بگەين ئاغاي تىلابە دەست..

بەش بە حالى خواستەوئى زارلەوئى لە زمانىكى دىكەو، بە نمونە: لە برى ئەوئى لە سۆرانىدا پەنا بۆ وشەيەكى عەرەبى بەرىن، با بگەپىن ئەك ھەر لە كرمانجى باكوور، بگەرە لە لۆپى، زازلى، ھەورامى لە چى وچى، لە ھەر زازىكى كوردىي دىكەدا ھەبى، ئەو وەخووزىن و بەكار بىتىن. بە نمونە: كۆوارى (مەتىن)م دەخويىندەو، برادەرىك باسى سورىاليزم دەكا، مەكتەبى سورىالى، ئەم لەمىژە لە واژەى "پەمز" دەگەپام، دەمگوت تۆ بلىتى كورد واژەى پەمزى نەبووى؟ ئاشكرایە كە ئىمە "نیشانە" دەلتىن.

چەنانى مەن پىم و بوو واژهى "پىتوار" (غەيب) بۆ "پەمز" رەنگە خراپ نەبى، بەلام بۆم بە دياركەوت كە تەواو نىيە، وازم لىھىتا، پەنام بۆ "نما" برد، كە لە "قىبىلە نما" ى كوردى و فارسىدا بەكارھىندراو و بە ماناى قىبىلە نوێن دى. بەلام نوایم ئەو برادرە كرمانجى باكوورە "چەفەنگ" يان "چەفن" يان "چەفەنگ" ى بەكارھىتاوہ.. بەراستى مەن ئەم "چەفەنگ" ەم پى تۆد جوان و پىرۆز و ئىسك سووك و باشە، بەلام ئەمەن "چەفەنگ" م بە ماناى "گالتە و فەشە" بىستووە ئەوجا، با ھەر واژە يەكەى كە لە نووسىنى يەكديدامان بەرچاو دەكەوێ يان گوێ لى دەبى، ھى ھەر زارىكى بى، يەكسەر بەكارى بىنەن.. مەن لە نووسىنەكاندا ھەمووى بەكارديتم، باوہ پەرموو كە داستانەكانى (يەشار كەمال) م تەرجەمە دەكرد، ناچارى دەكردم لە واژهى كوردى و بەگ پىم كە بەرامبەر بە واژه توركيەكان پى بە بالاى يەكدي بى. ئەمەن بەم كارە ھىندەى بۆم كراوہ ژمارە يەكەى تۆدى واژهى و ھەر كاغەزەكە وتووى زمانى كوردىم زىندو كردۆتەوہ.

مايەوہ، چت بە ياسا و پىسا داسەپاندن.. مەن پىم وايە ئەگەر خەلكى كوردستانىش وەكو ناخوندى، ئىرانىيى كە بۆ ھەسەن و ھەسەن شىن و شەپۆ دەگىن، بە تەنگ كە لە پورى كورد و زمانى كوردىيەو بىن، شىن بۆ كە لە پور و زمانى كوردى دەبى سەمى شۆڤىنىستانى دژمنى كورددا پىخوستكراو دا بگىن، ھىشتا ھەر كەمە بەلام مە ئەو ھەشەم پى خۆشە كە ئەگەر بۆ نمونە: لە زمانى فارسىرا، لە جياتى "پىرۆستىس" "فەرايەند"، يان ھەر زاراوہ يەكەى دىكەى لە بار و لە گوێ سووك و خۆش بەكاربىنەن، خراپى چىيە؟ ناھىكارى چتى لەم جۆرە بابەتانە بە فەرمان و تۆبى پەنگ تۆد جارەن سەپىچى لى بىكرى و خەلك بە گوێ پەسەمىياتان نەكەن، وەلى ياسا و پىسا لە كۆمەلەكى شارستانىدا، ئەگەر بە باب و برايانە بە پۆتە بچى و خەلكەكەى وەك مەندالى ساوا بە داردارە پى ڤاھەندى، پەنگە ناكامەكانى بى گىزە و كىشە بەكەوتەوہ..

جارى لە كوردستاندا ھىشتا كەرتى تايەتى لە تۆرىنى چەكاندا و ھەسەرى نەخراوہ، نەمازا لە گۆرەپانى پۆشەنبرىدا، بوارەكان ھەمووى بە دەستى ھوكومەتى

کوردستانه وه به پتوه دهچی. به لام ناشکری ئیلکه م و بیلکه م له نووسه ران بکا که هه رکه سی به گوئی نه کا بلی گوئی ده پیم.

بهش به حالی به نیستیلاح نه و بانیک و دوو هه وایی و پاشاگردانییهی که شه مرۆ له بواری پۆشنبریدا هه، نه وه له سه ریکه وه دیارده یه کی پشکووتنی دیموکراسیییه، له سه ریکی دیکه وه، مادامیکی ئیمه هیشتا له سه ره تایی کارداین و فرهش ژمه برده یین، بواری تۆخه ی تۆخه ی هه رکه س بۆ خۆی، جاری به ری هه روا پان و به رین ده بی. لێ به ی، نه وه که فوکولتیک و پاش لافاو نبیشتنه وه، نه وی به هیزو پیزه که خۆی ده سه پینێ و ئاوماک و وه سه ر ئاوکه و تووه که ته مه نی نۆر کورته و زوو له ناوده چی.. وه تا لافاو که به لای پۆشنبری ده وه له مه ندر و به ده نگي به رسفدانه وه ی پێداویستییه زه رووره کاندا بشکیتنه وه، له نۆر په فستار و ئاکاری پزیو و له بارچووی پاشماوه ی خێله کی و ناوچه گه ری زه مانه، دوور ده که وینه وه..

نه من له و زاوانه ی که شه مرۆ به زاری کرمانجی باکوور، له سه ر بنه مای هاویه شی نیوان هه ردوو زاوه که: کرمانجی باکوور و کرمانجی باشوور داده ندرتین، هه یج مه ترسییه ک نابینم. قوریان نه گه ر کتێبه که ی مامۆستای به هه شتی جگه ر خوین - هه زاو په حه مه تی لی بی - به سه ر ناوی - هه له م نه کردی - "ئاوا و ده ستوورا زمانێ کوردی" وه خوینێ به قه ناعه تێکی ده گی که شه سلن چتی هینده سه ره کی و هینده گه وه له و دوو زاوه دا که لیکمان جیا کاته وه یان لیکمان سوور بخاته وه، نییه. به پاستی نه گه ر به مانه وی تۆزیک دلمان گه وه بی و لیک نزیکه وینه وه، گه یوگره که نۆر به سانایی ده په ویتنه وه. سوور مه پۆ، ده وکییه که ده لی "هه کرن" به مانای "کرنه وه"، نه وه بۆ نمونه: له موکریانیشدا هه ر (وه کرن) ه.. یان که به شه یه ی لای که رکوک کوردیکی مامشه یی له قه ره حه سه ن ده لی "زه رده وه بی" و کوردیکی لای سلیمانی ده لی "زه رده وه" ده وکییه کیش هه ر ده لی "زه ریووه، په شیمان بووه"، یان که کوردیکی قه لاده یی، هه ولتری، په واندازی، مه نگوی، مامه شی، بلباسی، باله کایه تی، خوشناوه تی و هتد ده لێن "له که رکوک وه دیم" یان "له که رکوک پیا دیم" خۆ

هۆككيه كيش هر ده لى "ئەزى دەۋكى ئە دەيم" ئەو ماناى ئەو نىيە كە ئەگەر
 نىيە لە قولايىسى زارە كوردىيە كەنەو لە وورده فەرق و سوانە پىوانىن و لىزانى
 دىوست بىن، ئەو جوداوازيانەى نىوان هەردوو زارە كرمانجىيە پەسەنەكەى كوردەولارى
 نەزەرەو لە يەكەى نىزىكتەن، كە نىيە بە چاوى سەرىتيانە و ناشىيانەيان دەتورىنى.
 قسە لەو يە نىيە چەندى لى دەزانين. ئەم دەلەيم ئەتە سەرلەبەرى زارەكان بە وردى
 فەز بە، دەتوانى وەك ئەمانە وەك واژە و پستى هاوواتا، لە نووسىندا بەكاربەهينى.

نىيە دەمى دوو چەك لە يەكەى جوى كەينەو: زمانى مەركەزى خويندن و نووسين و
 چەندىن زار و بنزارى جورلوجور، كە ئەك هەركورد، بگەرە هەموو ئەتەو كەنى سەر
 زەوين، بەم ئاوايەن. كە دەلەيم زمانى مەركەزى خويندن و نووسين، واتە: ئەو زمانەى
 كە هەميشە لە بزوتندايە، بزوتنىش لە بارىكەو بۆ بارىكى چەندىتى و چۆنىەتى
 گۆران، هەركۆپانتيكيش بىر هۆكارى ماددى و مەعنەوى كە پىداويستىيەكانى زيانى ئەو
 موقفانەى كە پىنى داخوين، دىتەگۆپى. ئەم گۆپانكارىيەش، وەك لە پىشتەرى گۆم، لە
 دوو قەلەمپەوى گرنگدا كە فەردىناند سۆسۆر لە زمانناسىداى قوبسول كەردوون،
 پوودەدا: زماناسى نۆزەمان (مىژوو)ى و زماناسى هاوژەمان (وەسەف)ى كە
 يەكەمیان لە گۆپانكارى پەوتى زمان وەدەكۆلى و دووەمیان دەپەزۆتە سەرمتالاي
 زمان لە برگەيەكى تايبەتى زماندا. ئەم لكە زماناسىيە كە لە پىتاوى چەسپاندنى ياسا
 و پىسا هەره گشتىيەكانى سەرلەبەرى زمانانى دنيايى و دەستنىشانكردنى
 تايبەتەندىيەكانى زمانى موقف بە هەموو جورەكانىو وەك يەك دياردە بۆ كەوتۆتە
 هەلپە و ئەمسەرەوسەر كەردنەو، بە زماناسىيە هەموانى نۆدەركەردووە. دە بارىكدا
 كە ئەتە ئەم هەلپە و تەقەلايەت بۆ دەستنىشانكردنى هەموو واقىيەياتى سىستەمى
 يەك زمان خەست كەردۆتەو، ئەمە وەك گۆم، زماناسىيە وەسفىي پى دەگوترى. بەلام
 دە بارىكدا كە ئامانجى زماناسى بۆ نۆزىنەو فەرق و سوو و جوداوازيەكانى نىوان
 زمانەكان، چوپىكرۆتەو، نەخوازا بۆ فەركردنى زمان، هەنگىن لكى زماناسىيە
 بەراوردكارى دىتەگۆپى. ئەم لكە زماناسىيە، كە ئامانجى ئەسلىي دەستنىشانكردنى

تایه‌تەندییە هاوێشەکانی زمانانی سەر دنیا، دەرگەل بنەمالەکانی زمانانی جۆراوجۆردا، بە زمانناسیی تەتبیقی comparative linguistics نۆڤدەبیری. کاتی زمانناسی خۆی بە لێوێکۆلینی مێژووی زمانووە سەرقال دەرگا، مێژووناسیی تەتبیقی comparative philology ی پێ دەگوترێ. بە راستی تی هەلکیشبوونی زمانناسی دەرگەل سەرلەبەری زانستەکاندا بەلای ئەویدا، کە دەچتە نێو قەلەمڕوی چەندین پشتهی نوێیایوی وەک مۆناسایی زمان anthropological linguistics: ەو، شکاوەتەو...

لێشای بەتەنگەو هاتنی لەسەر "یەک زمانی مەرکەزی نەتەوایی" و "یەک زمانی فەرەنگیی هاوێش" پێک کەوتن و بە نەتەوایی کردن و بە پۆست مۆدێرنیست کردن (بە وەلامدەرەوێ نوێیابوترین نیازەکانی مۆ کردن)، زۆتر لە جەزای هەول و خەمخۆری دەسەڵاتدار و پۆشنبیراندا دەرلێتەو، نەک جەماوەری لە دنیا بێ خەبەری پەمکی... دەکاتێکدا کە پەلای پەژارە و هەراسانی ئەو دەسەڵاتدار و پۆشنبیرانە لەمەر ئەم کارە، بە ٦٠ پەلای سەرووی سیفر دەرگا، خەلکە لە دنیا بێ خەبەرکە لە دوورپای تەماشادەکەن. بەش بە حالی ئەوێش کە پۆشنبیرانی بە پەرۆشەو هەلپەیی ئەوێانە کە زاراو بۆ مانا نوێیابووەکان دابنێن، ئەمە لە چارچۆیی ئەو نامانجانە کە دەرگەل ژیانی خەلکەدا هاوسەروکارن، یان زۆر لە پێش کاروانەکەرە سەلف سەلفەفینە دەرگا، یان زۆر لە ئولەوی لۆقە دەرگا... پاستیت گەرەکە، کاتی دەبینی لێشای زارلەوی پەرپەپێستی یاسا و پێسای زمان و پەرپەبالای مانا و چەمکی پپووستی فەرەنگیی لەباو و لێشایوێکی دیکە سەقەت و سوووتی وازە و زارلەوی یەک لە شام یەک لە خەلەب وەک هەر ئامێریکی پپووستی ژیان وەسەر زاری خۆیندەوار و نەخۆیندەوار دەرکەون، ئەمە لە ئاکامی کاردانەوێکی پشووگورت و بێ سەرۆبەرەو سەرەل دەرگا. کاردانەوێش، بۆ خۆت دەزانی هەر کە فووکۆلێکی کاتییە وەک تپێ بن گۆم دەپاو و دەپێتەو. ئەوجا لێرەدا حەز دەکەم لەمەر ئەم تێکەلی و پێکەلی و پاشاگەردانی و کلک و گری کردن "deformation" و وازە و زارلەوی لە جینی خۆدا بەکارنەهێنان و پێ بۆ چەواشەیی و باتێک دوو هەوایی خۆشکردن، دەدویم:

زمان له څه ننگه‌ی زاره نږدیزه ونډه‌ګانې زماندا، ده‌ګل دنیا دا له شه‌پ وه‌للاو ګرځېد، جاري وه‌ک کيسل ده‌ څو له قه‌پلکدا وه‌شارتن و جاري وه‌ک ه‌ريز له فراوو بوون و ګه‌شه‌کړېدنايه. هر چي بنزاره‌ګان، ده‌ جفزي داخراوي څرځا، څو ځاو ده‌که‌نه‌وه و کټشمانی بالي څويان ده‌دن و به‌ بي ه‌يچ سهرسوپمانتيګه‌وه به‌ شان و باهووي څوياندا ه‌له‌لټن. لاقاوي دنيا له زمانه‌وه ه‌لناسي. ليږده‌ا له ګوي ګادا نووستن و بي جوله‌بيبه‌ک ه‌يه. به‌ لام زماني ده‌سه‌لاندراو پوښنير که ه‌ميشه له ه‌له‌پي نه‌وه‌دايه که نيو بو پاستييه‌ګانې دنياي بياني که زمانتي ه‌يه به‌ خيږايي وه‌ک لاقاو له ه‌لستاندايه دابني ناچاره نه‌زمان ګا، ناچاري فره‌وان بوونه‌وه و بزوتنه‌ويه. کاتي که له څرځا بو وه‌رچه‌رخانيکي پيشاڅي نه‌وتو که بتواني بي جوله‌بي و جوله‌تيک بيه‌ستي و ده‌ پښاڅو (وتيره) يه‌کي هاوېه‌شيان بيه‌ستي، له ګوپندا نييه، سه‌ننه‌زمانی که څو خپه‌لداوه ده‌ګل زار و بنزاره‌ګان (سهرچاوه‌ي يه‌کمالی و يه‌کبوون و ليکدي حالي بوون) دا زماني هاوېه‌ش پيکه‌وه بني، ناتواني پيوه‌ندي ده‌سه‌به‌رکا. ناشقه‌بيانيه‌تي، له‌څو به‌ده‌ري، ليکدي دابران، ه‌روا دريژه‌ي ه‌يه و ده‌ته‌نيته‌وه. وږي‌اي ليکديونکي له نيوڅرځا ده‌ګل يه‌کديدا پڅک که‌وتنيس، له‌و پوه‌وه که ه‌ر يه‌که به‌ره و زمانتيکي سهره‌څو سه‌نه‌ته‌زمانی ه‌ه‌نگاوه‌ل ده‌ګري، زماني خويندن و نووسيني کوردي به‌ ه‌ره‌يو زاره سهره‌کييه‌که‌وي ده‌ګل زماني تورکي له‌لايه‌که‌وه و زماني فارسي له‌لايه‌کي ديکه‌وه و زماني عره‌بي له‌لايه‌کي ستيه‌مه‌وه، ده‌ کټشه و مملانددا به‌ ه‌مان نه‌ندازه، له ه‌لويسيټيکي چوونيه‌کدايه. جاري څو به‌ش به‌حالي پيوه‌ندي زماني کوردي به‌ زماني فارسيه‌وه، ګويا - که وانيه - يه‌ک زمانن، له‌چه‌واشه‌کړنيتيکي نه‌نقسه‌ت به‌ولاره چيديکه‌ نييه. منډاله کوردي، يان ه‌ر پوښنيرتيکي کورد له شيران مادام ناچاره به‌ غه‌يري زمانه‌کي څو، به‌ زماني په‌سمي فارسي ه‌موو چټي بخوټي و بخوټيته‌وه، ناشکرايه که زمانيشي و ميشکيشي به‌ زمانتيکي غه‌يري زماني څو پادي، به‌ زمانه‌کي څو، يا جاروباري کوفاروکه‌بي، کټيټوکيه‌کي قاچاخ يان نيوه‌قاچاخيش بخوټيته‌وه، نه‌وه ه‌رگيز جتي زمانه په‌سمييه‌که ناګريته‌وه. ښګر

زمانی فارسی گویا هاونه‌زادی زمانی کوردی، به تاییه‌تی له سواری زاراو هه‌ره‌نگیه‌کاندا، کوردیی به ده‌دی با و دواړی شپ‌یردوه، خۆ زمانی تورکی و عه‌ره‌ببی یه‌کجار له زمانی کوردی بیانی، نه‌وه نه‌که هه‌ر له بواړی واژه و زاراو‌دا، بگره له بواړی پسته‌پژێی (خو‌پسی قالبی خۆمالیشدا - ته‌شپیات نه‌وێ - به ده‌دی کورتانه‌کی خه‌ری جه‌جال و میرووله بریوه. باشه ئه‌م دیارده کومه‌لایه‌تیی به‌ کوی ئاوده‌خواته‌وه؟ نه‌مه به‌ شتویه‌کی ناخۆپسکانه ده‌گل‌مرۆفدا په‌فتارکردن، به‌ پوالت خۆ له‌ نه‌ته‌وه‌کی دیکه به‌ نیوی یه‌که نه‌زایی زمان، یان یه‌که نایینی، و خۆ به‌ هه‌قدار و براگه‌وره‌ی نه‌ته‌وه‌کی دیکه دانان، له‌لایه‌که‌وه له‌ که‌وه‌ردا تونده‌وه و سه‌رومالی په‌هه‌نده‌کانی هه‌بوونی ساف له‌ ساف به‌ تاراج و تالان و بۆ بردن، له‌ لایه‌کی دیکه‌وه، ئاوده‌خواته‌وه... هه‌له‌ی سه‌نته‌زمانی له‌ چس که‌وتۆته‌وه؟ له‌و دووقاتی (تناقض) یه‌ که‌وتۆته‌وه که‌ له‌ لایه‌که‌وه ده‌یه‌وێ زمانی هه‌ره‌نگی هاویه‌شی نه‌ته‌وه‌یی ده‌سه‌به‌ر بکا و له‌ لایه‌کی دیکه‌وه واهه‌زی مه‌حال ده‌کا که‌ زمانیکی لێک شاق و جووت و په‌فته‌نی میلییی به‌ شتویه‌کی به‌رچاو و زه‌ق و زۆپ، هه‌یه. (به‌وای به‌ نیوه‌چلی حالی بوون به‌وه که‌ گویا نه‌و زمانی ده‌یه‌وێ بیهێنێته‌ گۆپێ، بۆ خۆی هه‌یه، هه‌له‌یه‌کی به‌په‌گ و په‌گه‌ما نایدیۆلۆجیی و ده‌رگا بۆ نه‌و حاله‌ته، بۆ نه‌و ئیدیدعایه ده‌کاته‌وه که‌ چتیکێ تۆ ده‌ته‌وێ ئیسپاتی بکه‌ی وه‌ک ئیسپاتکراه‌که، به‌کاربێنی (استخدام المدعی استخدام عملیة الاستدلال). ئیمه له‌و هه‌موو هه‌له‌ و ته‌قه‌لایانه‌دا له‌و نیگایه‌وه له‌ زار و بنزاره‌کانی ده‌رویه‌ر ناپوانین که‌ نه‌مانه هه‌ریه‌که‌ خاوه‌نی بته‌وینی خۆیه‌تی و هه‌ریه‌که‌ به‌ سه‌نگ و ته‌رازووی خۆی خاوه‌ن سیسته‌م و بنیاتیکێ خۆیه‌تی و هه‌ریه‌که‌ ده‌توانێ به‌ش به‌ حالی خۆی به‌ریه‌ره‌کانی و سه‌رپێچیی خۆی به‌ چالاکییه‌وه بنوێنی، نه‌خێر له‌و نیگایه‌وه‌یان ده‌تۆپێنی که‌ به‌ کامێرایه‌کی تۆدر سه‌رکه‌وه له‌ نێو موعه‌ججیل (accelerator) یکی هاوزه‌مانی و ناوزه‌مانیدا، بچینه نێو هه‌موو تۆلۆ و سه‌ره‌تا و بنه‌تا و یاسا و پێتسایه‌کانی که‌شه‌کردنی زار و بنزاره کوردییه‌کانه‌وه و چۆن - چۆنی پێژانه‌ نێو ده‌ریای گه‌وره‌ی سه‌نته‌زمانیه‌وه. پوونتێر بێژم، ئیمه بۆ نه‌م زار و بنزارانه‌ی زمانی

کوردي له چه مکی نذر فره وان و نهجا لیږه وه، پووت "تجريد" کوردي زماني کورديپه وه، وهک بوونه وه رنکي پووت (abstract)، واته: وهک نه نديشه يه کي وه دي نه هانگ ههنگاوي ليږه هه لگړين، واي بڼه چين هه راډه يهک که به ږهگ و ږهگه ما کورديپه، يان له بنزاريکي نذر لاهه پدا به کار ده ميندري، بي نه وه دي تووشي هيچ کوسپ و ته گره يهک بي، به ماساني بللوه ديته وه و بي گرفت و کيشه به نامانجي خوي دهگا. واته: له لايه که وه، که نه وه ده يان ساله ساغ بوونه وه يه کي تادي قول ده بيته وه - ي و نه وه موو بڼه خساويپه ي سقراني (به پشتيواني شو زه خيره نه پتي (potential) يه به ميژوپيږه ي که تا نيتسا به لايه کېدا يه کچاو کړي ته وه، واته: به له ناوا و ده ستوره تاييهت به زار و بنزاره کاتي ده وروپه ي خوي کهک وهرگرتن) ناري و له لايه کي ديکه وه به جوري هه لسوکه وت دهگل زار و بنزاره کاند ده کړي، وهک هه له هيچ ململانيپه کېدا نه بن و وهک ماستي مه يويان لي هاتبي که چي زار و بنزاره کان نهک هه دهگل سه ته زمانيدا، بگره ته ناست دهگل يه کديشدا له ململاني و گوڼچپر - گوڼچپردان.

زماني کوردي نه وړي ده به رابه ر چار ته رح (تيني) تپه لکيشي به گړيوگولدا به گيرماوه: (۱) ټوري به رابه به که مينه، (۲) که مينه به رابه به ټوري، (۳) که مينه به رابه به که مينه، (۴) چاره ي خو نووسين به رابه به ر به سياستني نامرقاناي شو يفتنيزمي پانثيرانيزم و پان تورکيزم و پان عه ربيزم. بڼه لم خه بات و کيشه گه وري چاره نووس سازه دا، زماني کوردي ناچاره کهک له هه مو ږه هنده کاتي هه بووني وهریگري. له زه خيره نه پتيپه کي خوي، له شيراده وويستي خوي، له يه کپارچه يي potesial ي خا که کي، له په وتي بزوتنه وه ي ږگار ي تواني نه ته وه ي کور، له يه کپارچه يي نابوريپه کي قاچاخي هه زار ساله ي خوي، له ميژوي خوي، له نهفسانه کاتي خوي، له گومان له هه رچي دژمن و دژستي به رډه وندچي و دژوني خوي و هتد

نه مهش به مهنتیقی دیالکتیکی حاشاه لنه گری په وتی گه شه کردن و گوانکاریه کانی
ژیان، له پړوی میژووی – مهنتیقییه وه، که هه ردوکیان وه ک وینه په کی په ش و سپی،
یه ک پاستی دهرده پین.

IV ناگایي نه ته وهیځي

ههنگو دیاردهیهک، ناگاییی نتهوهییی کورد کزیویه، یان کزه، نهوه ههچهنده که باسی پتیهندیی زمان به ههموو پههندهکانی ههبوونی نتهوهیییهوه، زۆر له پیتشتیم عهز کردن، بقوخی له بنهپهتدا و بهش به حالی نتهوه ئاسیایی و نهفریقاییهکان، به گوێرهی شیکردنهوهکانی مارکس له سهههتای سالی ۱۸۵۳دا لهههپچهمکی پیکهاتنی شیوهی پهتیوهیتانی ئاسیایی، ههشت وتار له پۆژنامهی نیویۆرک دهیلی تریبیون دا دهبارهی هندستان بلۆکراونهوه. مارکس لهم نووسینانهیدا لهو بارهوه که له ئاسیا پتیهندییهکانی خاوهنیهتی (مالکییهت) زۆر لهمیزه بهرگوپانکاری نهکهوتوهوه، زۆر به تایبهتی وهکۆلیوه. ده نامهیهکیدا که له ۸ ی جۆزهردانی سالی ۱۸۵۳دا بقو ئنگلسی نووسیوه دهلی:

"بهش به حالی پهیداوونی شاران له پۆژهلاتدا، دهلی، لهو زانیاریان زۆتر سهرنجیوین و زهق و زۆپانی که له گهشتهکی بێرنیر دا لهههپ ئیمپراتوری مۆنگۆل نووسران، باشت و ههگیرناکهوهی بێرنیر، که ههقیهتی، نهو دیارده بنهمایانهی که له پۆژهلاتدا (مههستی تورکیا و ئێران و هندستان) بهرچاودهکهون، له نهبوونی مالکییهتی تایبهتی زهویندا دهبینی کلیلی پاستهقانیی بهههشتی پۆژهلات لێره دایه."

ئنگلس له وهلامی نامهکی مارکسدا، پای مارکس به پاست دهزانی و نهبوونی مالکییهتی زهوین له چاونهبوونی ههلوهرجی لهباری ههتیم و زهوین دهزانی. ئنگلس لهو پوون کردنهوانهیدا، دهلی، به تایبهتی دهشت و پیدهشتی زۆزوهوهندهی زهویوزاری بووه و گهچۆپ و بێ برشت له چاونهبوونی مالکییهتی زهویندا، دهور دهوردهگیتی. له پۆژهلاتدا ناوینیری کشتوکال به ههرجی بهکهم دهزانی و دهلی نهه کارهش یان پارێزگایهکان، یان ویلایهتهکان، یان دهسهلاتی مهلبهند (مهزکزی) جی به جی دهکهن. به پیتی پای ئنگلس دهولهتانی پۆژهلات تهنیا سی جۆره شیوهی سهههکیی سامان دهردهست کردنی ههیه: ۱) باج (تالانی نیوخق) ۲) شهپ (تالانی

نيوخۇيى و دەرەكى) ۳) كارى بىگارى و سوخرەكيشى كه له دلەپاوكىتى دووبارەبوونەى
رەنئوھىتان دەكەوتتەوہ.

بەلام ماركس ئەم جۆرە تەفسىر و لىكدانەوہ جوغرافىيەيەى كه ئىنگلىس بۆ دياردەكەى
كردىبوو و پليخاتوفيش سەلماندېووى بە لىكدانەوہيەكى پېرەپىست و پېرەبالاى
نەزانىبوو. ماركس لە ونامەيەدا كه بۆ ئىنگلىسى لە ۱۶ى جۆزەردانى سالى ۱۸۵۲دا
نووسىوہ، دەلى: نەگۇپان و چەقىنى ژيانى كۆمەلەيتى ھىندستان ھۆى ئەوہ بوو
ھوكومەت و كۆمەلانى گوندى (چەند شارى نەين) لە نئو تۇرگانىزاسيۇنىكى دنيايەكى
چكۆلەى تەولو جوداوازي سەرداخرادا، بەرەمیان بە بىگارى و سوخرەكيشى
رەنئودەھىتا. لە بەشى لەم زەويوزارانەى گوندىياندا كشتوكال بە ھاوبەشى و
ھەرەوہزى دەكىلدان، بگرە لە تۇرشياندا گوندى ھەر زەويوزارى خۆى دەكىلا.
مايەوہ زەويوزارى كه نەدەكىلدان، ئەولەش وەك لەورگە و تۇزان، بەكاردەھىندران.
ژنان تەشييان دەپست، تەون و تەونكارىيان دەكرد "لە پەويەكەوہ، وا بەدياردەكەوئ
لە ئاسيا سەرلەبەرى موسلمانان قات و قېى و نەبوونى مالكيەتى زەوينيان كردىبوو بە
سەرەتا (مبدأ)يەك وەك ھەر بوونى بوون ئاساييشى نەبى وای بەسەر ھاتبوو."

ماركس بۆ خۆى دەيزانى كه قەتيسمان و چەقىنى كۆمەلەيتى لە پۇژھەلاندە بە تەنھا
ھۆكارە جوغرافىيەكان لىك نادىننەوہ. واتە: ئەو، لىكدانەوہى دياردەى چەقىن و
قەتيسماوئى ژيانى كۆمەلەيتى پۇژھەلانى بە ھۆكارى جوغرافى و لە پەوي چەندىن
دياردەى مئۇويىنەوہ گونجانيانى، بە بىروبوچوونىكى ھەر و بە ئاسان لەقەلەم
نەدەدا، بە پېچەوانەوہ، دەيگرت: لە جياتىي ئەوہى ئەم چەقىن و پاوہ ستاوييە، دەكرا
لە پەوي دياردە مئۇويىنەكانەوہ بە خراپى و نالەبارى ھەلومەرجى جوغرافىي
پۇژھەلات لىك نەدىتەوہ، بەلكو دەتواندرا بە پەخسانى دەرەت و بوارى نۆد لەوہ
گەورەتر ئەم دياردەيە لىك بدرايەتەوہ. بە نمونە: گەشەكردنى يۇنانستان بە
پېچەوانەوہ، بە خراپى و نالەبارى ھەلومەرجى جوغرافى لىك دەدىتەوہ. جا بە پاستى
گەشەكردنى شارەكان و پيشەسازىيەكان لە يۇنستانى كۇندا، بەوہ كه زەويوزارى بە

برېشت و له باری بڼ کشتوکال نه بوو، لیک دهرېته وه. ښی دی له بهر نه مه وه گه پښتخانی کاری بیگاری و سوخره کښی له لایه ن دهسه لاتیکی مرکز زییه وه، به هه لومهرجی جوغرافی، لیک نابریته وه. ده بوو هر هیچ نه با، داووده ستورگه لیک که له سره تاوه ژبانی خپله کی هینا بونیوه گډې و له پاشتری کاریگری سیسته میکی، له پوی نابورییه کی هره به شخ (self - sufficiency) وه ده با له بهر چاو گیرلېا. هه روه که له نیگای ته نه جوغرافییه وه بڼ گرفته که چون، ده بوو به هڅی شه که بابه ته که له نیگای ته کنیک کی به رته سکه وه ته ماشا بکړی. له بهر شه وی که ویتفاگا، شاگردی پلیخانوف که له باره ی ته رزی ناسیایی په نیتوهینانه وهی وه کولیوه، له بهر شه وی که گرفته کی ته نه به گرفته کی ته کنیک زانیوه، ته رزی په نیتوهینانی هره به جاری به ولوه ناوه و به چه مکی "کومه لیک هایدرولیکی" گه یشتبوو و هه روه که خوی له هه لومهرجه کومه لایه تییه کان نه بان کړیوه، هه روه ها گه شه کړنی میژووشی به هیچ له قه لوم داوه و تووشی شه و هه لایه ببو که ته رزه لیک شاق و جوت و دووفاغه کانی په نیتوهینانی له چارچپوهی شه چه مکه دا کړکړیونه وه.

هه روه که له و پوونکرښه وانه ی سره وه دا به دیارکوت، مارکس مه به سستی له دهسه واژه ی (base) ه. واته: "دهسه لاتی ناوین" له نیگای مارکسه وه دامه زراویتی سرخانه. مارکس جودلوازی نیوان پڅه لات و پڅاوا، نه که له جودلوازی جوغرافیدا، به لکو له "نقد په ست و زمیمی ناستی شارستانی پڅه لات و فره وانیی زه ویوزار" دا، ده دیت. نه مه ش هه لومهرجی میژوویینه، نه که هه لومهرجی جوغرافییه. واته شه وی که لیژدها گرینگه بگوتی، په ست و زمیمی ناستی شارستانی و ده گه ل زه ویوزارکی نقد فره واندا پویه پویونه وه یه. نه گهر پیویست به پوونکرښه وی زتر هه بی، مه سه له که له نیگای مارکسه وه، له به رده وامیی نه گډانی باری کومه لایه تی پڅه لات، له به رده وامیی مالکییه تی زه ویوزار (زه ویوزاری خپله کی) ی به شه راکت و شه گډانی کاردا به شکرښی کومه لایه تی به خواپشتی خوی، که وتزه وه. له مه ر به رده وامیی مالکییه تی (مالکییه تی خپله کی) له پڅه لات، مارکس به کورتی ده یکوت:

"مالیکییەتی ھاوبەش (مالیکییەتی خێلەکی) ی ھاوبەش، وەک لە ئاسیا بەرچاودەکەوی
 شیوەی مالیکییەتیکی سەرەتاییە و خۆپسک بەخشیویە. بەلام ئەووپای لی بترانی،
 لەسەرلەبەری دنیایدا، کۆمەلانی گوند و سیستەمی دەسهاتەکانی دەولەت (سیستەمی
 باج و خەراج) لەسەر بنەمای مالیکییەتی زەویوزاری ھاوبەش، ئەوەندی بواری بۆ
 پەخسابی، بە شیوەیەکی خۆپسکە و بە بێ ئەوەی فاکتەرە مێتووییەنەکان دەستیان
 لە کارەکاندا هەبووی، پێکھاتوون. لەبەر ئەوە گەشەکردنی یۆنانستانی کەونارا کە
 دەتوانین لە مێژوودا بە "یەکەم" گەشەکردنی زەوین دەزانن، بە هۆی تاختی فاکتەری
 تاییەتیەو ھاتۆتەگۆڕی و بەدیارکەوتوو. واتە: دە کاتیگدا کە بۆ یەکەم جار لە
 یۆنانستانی کەونارادا ھاتەگۆڕی مالیکییەتی تاییەتی، بە شیوەیەکی ناخۆپسکە
 پووی داو، کەچی لە کۆمەلانی پۆژھەڵندا، بەردەوامی مالیکییەتی ھاوبەش، ھەر لە
 خۆرا و خۆپسکە بوو. بەلام ئەو فاکتەرە تاییەتیانە کە بۆ یۆنانستانی کەونارامان
 نامازە پی کردن، واتە: ئەو داوہ نیوگە تاکە کە بە کۆمەلەوی گری داوہ: بپیوہ،
 کەچی ئەم برین و لیک دابیرنە چتێکی سروشتی و خۆپسکە نییە.

بەش بە حالی جودلوازیسی نیوان شیوەی ئاسیایی پەنتوھیتان و بەردەگی و
 دەرەبەگایەتی، مارکس دەلی: "سیستەمی بەردەگی کە بە تەلوی بەشیکی کۆنکرتیتی
 بەرھەمی کاری ژێدەیی تیدا لە دەست بەردە دەستیندری، ھەر بە تەواوەتی دەگەڵ
 شیوەی ئاسیایی پەنتوھیتاندا کە لە دژی دەرەبەگایەتیە و ئەوای ھەلومەرجەکانی
 پەنتوھیتانی بە دەستەون، ئەک دە بەرابەر خاوەن مولکی تاییەتی، بەلکو دە بەرابەر
 دەولەت کە مالیکییەتی ھاوبەشی زەویوزار بەپۆتە دەبا و پارێزگاریی لی دەکەا،
 پوویەپوو بۆتەو. سەبارەت بەمە، دەولەت بۆ ئەوەی سود (فائەدە) ی زەویوزار
 وەرگری، پەنا بۆ ژێدەملی نابا و گوندی وەک پەپرو (أتباع، رەعیەت) ھەست بە
 بەرئەرکی (موکەللەفیەت) ی خۆیان دەکەن. ھەر بۆیەکا، بەردەیی زەویوزار (أقنان)،
 یان گوندی چکۆلەیی سیستەمی دەرەبەگایەتی، لە گوندیی کۆمەلە تەرزنی ئاسیایی زۆتر
 لە ژێر وشاری سیاسیدایە و ناچارە مل بۆ ئەم وشارە بدا. سەبارەت بەو کە دە

کومه لی ته رزی ئاسیاییدا مالیکیه تی تاییه تی زه و یوزار نییه، په عیه واته: به رنه رنک،
 باج و خه راج به که سی که، به دیسپوت (مستبدی)، واته: نمایینی "کومه لی بالا"،
 نه وهی که مالیکیه تی هاویه شی به پتوه ده برد و پاریزگاری لی ده کرد و سرده مانی
 ده نگی دلیر بوو و ده یخوپی، ددها. واته: "سیستمی باج و خه راجی ده ولت که ده
 کومه لی ته رزی ئاسیاییدا ده بینین، له ناخی کومه له سره تاییه کان، له
 دابوده ستووری ته من هه زاران سالی پاشه که و تکاری له خوراک بق پوژی په ش به
 په ده ک پاشه که و تکردن و پوسات و پیداو یست بق دواپوژ ده سه به رکردن له بنیاتی نه و
 کومه له پا هاتوته گوپئ و گوندیه کان ده رکیان به گوپانی ژیان، یان له دژ و ان گوپانی
 داموده زگایه گشتیه کان (وه جارار کارنه کردنیان) زور به دره نگو، کردووه. له
 پتشان ده کومه له سره تاییه کی خویاندا، به خواستی خو، به ره میکی که لپیان
 زیده بوو، بق پوژی ته نگانه به شه راکت پاشه که و ت ده کرد، به لام شم هه لومه رجه به
 دهم پوژگار وه گوپانی به سردها هات، کومه لی سره تایی (کومونه) به سه رچوو،
 په کسانی و به رابه ری باوی نه ما نایه کسانی و نابه رابه ری، به رده، مسکین، کرتکار،
 ناغا، شیخ، دهره به گ، سه رکه هوز و میر جیی وانی گرتوه، کرده ی زورینه و برده ی
 که مینه بوو. نییدی پاشه که و ته که به هاویه شی نه ده کرا، ده سه لاتدار ده یکرد که
 ده شی کرد، نه وه ته نها بق بژیو و به رزه وندی خو و جینی پاریزگاری خو ده یکرد.
 په عیه تی بی ده سه لات له ته نگانه و پوژی په شدا له برسان دهمردن. مه به ستم نه وه،
 که له کومه لی سره تاییدا به خواستی خو و به به رابه ری پاشه که و تیان ده کرد، وه لی
 نه گه ر پاشه که و ت کردنه که هر به خواستی خویان هه لوه شاباوه و گوپانکارییه کان به
 خواستی هه مووان پرویان دابا و بی نه وهی که س زور له که سیکی دیکه بکا، کاره که
 زور خواسی و خورسکانه ده بوو، به لام به و جوره نه که و ته وه.

ده رباره ی دابه شیوونی کومه لایه تی (چین - چین بوونه وهی کومه ل) و بنیاتی چین له
 بیچمی ته رزی ئاسیایی په نیو هتئاندا، کوتیشمان که له کومه لدا، مالیکیه ت،
 مالیکیه تی خپله کییه، هاویه شییه. به لام شه به مانای نه وه نایه که له چارچپوه ی

ته رزی ئاسیایی په نیو هیتانی کومه لی سهره تایبی بی چینی پوه لاتدا، وه که په کدی ده چن. مارکس و ننگلس کوتوویاته: کاری خیزان (په نجدان)، پشت به مالیکیه تی هاویه شی خیله کی وهر له سهر هم مالیکیه ته گه یشتو ته (گورپاوه) حاله تی کار دابه شیوونی کومه لایه تی (به لام کار دبه شیوونی راسته قینه نییه) و بنیاتی کومه لایه تی خیزان (به لام بنیاتی چینایه تی راسته قینه نییه). مارکس و ننگلس به م بنیاته کومه لایه تیبه یان که بنیاتی خیزانی له سهر بنه مای ته رزی ئاسیایی په نیو هیتان له سهر دامه زراوه، سیستمی کاست (چوره چینایه تی) "یک که له هندستان هیه) نیو بر دوه. نه و جا هم سیستمی کاستی ته رزی ئاسیایی، ده گه ل کومه لانی چین - چینی پوزاوادا، یک بابه تن، یان یک بابه تن، نه مه بق دمه ته قی ده شی. ده توانین بلین ده حالای دیار و کونکریتدا، کاسته کان و چینه کان هر ه مان چت نین. نه گه له سهر نکه وه، کاسته کان ده چارچیره ی بنیاتیکی کومه لایه تی کونکریتدا، هر به راستی وه که چینه کانی پوزاوا بی بچن، نه و سا ده بی نه وه. ده سنیشان بگری که هم وه که په کدی چوونه، به چ کیش و ته رازویه ک پتوانه ده کری؟ ویرای هم هم مو بابه ته دمه ته قی هه لکرانه، نه گه ر چنکی بی چه ند و چوونمان ده هه گبه یدا ه بی، هر نه وه به که بلین، مارکس سیستمی کومه لانی بابه تی شیوه ئاسیایی، به کومه لیک بی چین نابینی. مارکس سیستمی کاستی زیت به چوره پیوه ندییه کی چینایه تی چه وسیتنه ر - چه وسیتندراو له قه له م ده دا. جا به راستی هیتندی جار کاسته کان به ته نها و هشارتنی نه نتیگونیزم (ناها و نا هه نگ) ی چینایه تیبه کان دانا که ون، به لکو هم نه نتیگونیزم (بووقاقی و ناته بایسی) بیانه ده گوماوی شلویدا نقوم ده کن و په رده پویشیان ده کن. به راستی هم پیوه ندییه چینایه تیبه ته مومژاوییه ی نیو بنیاتی هم سیستمه، له پیوه ندییه کانی به رده و به رده دار، که متری گورپانکاری تیدا هاتبووه گوی. به لام له بهر سهره تابه تی بنه مای مسکین (scif) هم پیوه ندییه که له پوی که شه کردنه وه لیک ده دینه وه ده بینین له پیوه ندیسی سیستمی چینایه تی به رده یی پر مه ترسیتر و پیوه ندییه کی غه دلا رترو. چونکه گه شه کردنی کومه ل له سه روبه ند

(قوناخ)ی کشتوکالدا تهنه و تهنه به پووخانی مالیکیه تی هاوبه شی باوک سالاری، نه بی سه رناگری.

هیندی زانای سۆسیقلۆگی گه شه کردن و گۆرانکاری، دیارده که وه بپی هۆکاری میژووبینه و جوغرافیانه و کومه له گی - نابوویریانه لیک ده ده نه وه: به لام یه کم، کورد هه میشه به ته واده تی هه بوونی وه که یه ک خاک و یه ک کومه ل و یه ک نابوویری و یه ک زمان، به په سمی ده سای یه ک ده وله تی مه رکه زیدا نه بووه، به لام ده توانم بلنیم، له هاوپتوه ندیی نابوویری قاچاخدا هه رگیز دوانه که وتوه (ئیسماعیل بێشیکیچی / پژی می نه نه دۆلی پۆژه لات). شه رفخانی بتلیسی ئه م هه بوونی نه ته وه ی کورده ی ده شتیوه ی سیاسیدا: ده سه لاتی ته واه له چوارچێوه کانی پژی می مالکیه تی زه وین (سه رۆک هۆزیه تی) ی سه ره بخۆ، پژی می نیوه مالکیه تی زه وین و بازرگانیی چهرچیه تی نیوه سه ره بخۆ، پژی می مالکیه تی زه وین و بازرگانیی ورده شارۆکه ناسه ره بخۆ (میرنشینه کان) ی کورده واریدا ده سنیشان کرپوه. ئه مه له چوارچێوه ی یه که مدا، هه ر پژی مه که بق خۆی له دژی شه و چوارچێوه ده رچوونه بووه. له چوارچێوه ی دوه مدا پژی مه که، ویستبێتی شی له و چوارچێوه یه به ده ره بی، ده وله تی هاوپتوه ند تا پاده یه ک پژی گی لی گرتوه، له چوارچێوه ی سییه مدا، هه ر به ته واده تی بواری هێچی پسی نه درلوه. چونکه پژی می ده وله ته هاوپتوه ند که بق خۆی له چوارچێوه ی هه مان پژی می مالیکیه تی زه ویندا مۆلی خوارپوه. به لی هه زه ده تی نه حمه دی خانی که ییری له یه ک چوارچێوه ی ده سه لات بق گۆرده واری کرپوته، شه ویش هه ر له هه مان چوارچێوه دا پینشنیازی یه ک هه بوونی بق نه ته وه ی کورد کرپوه. ئه مه ش به پتی قوناخه که، ته رزه بیرکردنه وه و پینشنیازیکی زۆر خۆپسک بووه. پینشنیازکردنی یه ک ده ولت و یه ک "پادشا" و ته ولوی نه ته وه کانی دیکه ی هاوپتووندی ناغا و به ده سه لاتی شه و پۆزگاره به خزمه تکاری بوونی شه و ده ولته کوردی و پادشا کورده، هیه جوداوازییه کی ده گه ل هه ر ده سه لاتیکی که شه و ویستویه له چنگوپکی قوتار بی، نییه. جا به راستی تورکیش و فارسیش و عه ره بیش، هه میشه له غایله ی شه ودا بوون، که شه و کورده نه گه ر

دەسەلاتی بە دەست کەوێ، هەر هەمان دەوری ناغایەتی کە خۆیان گێراویانە، دەگێڕێ. تا ئەرپۆش کە ئەمانە گۆیا لە چارچێوێ پژیی دەربەگایەتی پزگاریان بوو، نابینی هەركات و ناکاتی، لەم نیوچە دەسەلاتی هەریمی کوردستانی عێراقە چەند هەراسان و بە پەژارەن؟! واتە: لە سەرۆبەندی دەربەگایەتیش و سەرۆبەندی دەولەتی نەتەواییی بۆرجواییانیشدا، هەر هەمان ترس و هەراسانیان بەردەوامە. هەیه دەلی، ئەگەر ئەم نەتەوانە زۆتر بەرەو دیموکراسیەت هەلکشێن و هەستی ددان یە مافی مۆفدا نانیان بەرە ژوورتر هەلکشێ، لەوانە یە ئەم ترس و هەراسانییە کە مەترسێتەو و بەرەو ئەو بچن کە هیدی - هیدی دە چارچێوێ شێوێە کە شێوێەکانی هاوژانیی سیاسی مۆدێرنە، ئەم گێتکۆتێرە خاویتێتەو. بەلام بە باوەڕی من، تەززی بیروچۆنی - مارکس گوتەنی - ئاسیاییە دیسپۆتیانیە ئەم دەسەلاتدارانی کە چارەنووسی کوردی ئی مەرەپاوانە، ناکرێ وەک تەززی بیرکردنەوێ ئەرۆپاییانە لەقە لەم بێرێ. ئەوەتا هەر لەم پێژانەدا کە نەمان مەککبێی بە ناو دیموکراسی بە بووشی سەرکۆماری ئامریکا دەفەرموێ: "هیچ گومان لە عەرەبایەتی عێراق لە گۆرێدا نییە، چەتەکانی دیکە هەموو سەرەمقەستن (والبقیة تفاصیل). بە بیرم دیتەو، لە شپێستەکاندا بە خاوەن بوکتۆرایەکی زۆر دیموکراسی قەتەری مارکسیم گوت هوکوومەتی کەرم قاسم بە نیمزخێرکردنەو لە دژی کۆرێکۆشتن، چ باکی پێ نییە، ئێوە نافەرموون، بە سەتان کادری ئەسکەریان لە پێزەکانی سپای عێراقدا هەن، یۆ داویان ئی ناکەن، لە کۆرێکۆشتن مان بگرن و هەگە پێنە ماله خۆ؟! زۆر بە تووپیەییو، گوتی: "هاوێ، ئەم قەسەیی تۆ بۆ بەکپارچەیی سپای عێراق (ئەو سپایەیی کە ئینگلیز بناخەکی دامەزاندووە - ش. م.) ئێکجار پێمە ترسییە."

بۆ زێدە پوونکردنەوێ هۆی مۆلخواردنی کۆمەڵی کۆردەواری بە دێژاییی مێژوو لە جفری سیستەمی ئابووریی شوانکارەیی و دەربەگایەتیدا، حەزە کەم تابلوقی نەزەکانی مالیکییەتی زەوین و جۆرەکانیان و شێوێەکانی خەرج و باج، کە زۆر جارن چ لە سەرۆبەندی قەرەقۆیونلوو و چ لە سەرۆبەندی ئاق قۆیونلوو و چ لە سەرۆبەندی

سەفەوى و چ لە سەربەندى كۆپانى وەسماندا، كە لە ۲۲ جۆرە خەرج و باج تێپەپىو
كەمى پوون كەمەو. ئەم زۆتەر ئىترانى سەفەوى سەتى حەفدەم بە نمونە
دێنمەو، كورد گوتەنى لاگوئلى نمونەى خەوارىكە.

ژمارەى ساو (تەخمىن)ى نىشتەنيانى ئىترانى سەتى حەفدەم، كارىكى ئاسان
نەيە. ساوكان (تەخمىن)ى سەرلەبەرى كۆمەل لە نىوان ۵ و ۶ تا ۱۰ ميلیۆن سەر
كەسە، واتە: كۆمەلى ولاى ئىتران لە سالى ۱۹۰۰ز. دا ۶ تا ۱۰ ميلیۆن لەقەلم دراو.
ئەم ۶ تا ۱۰ ميلیۆن سەر كەسە، لە سى بەشى پێگەو تێهە لكیشى ئابوورى، واتە:
شوانكارە، گوندى، پيشەوەرانى شارنشیندا، بەرچاودەكەن. ساوى هەر كۆمەلێكىش
هەر وا سووك و سانا نەيە. هێندى ساوى كۆمەلى خێلەكىى ولاى ئىتران لە نىوان يەك
چارىك، تا نەيەى سەرلەبەرى كۆمەل لەقەلم دراو (ئاگات لەوە بى كە كورد
دەهاتىيەكى يەكجێنشین بوون، نەك شوانكارە). بە كورتى دەكرى بلىين، ۳۳ تا ۴۰٪،
لە ۸ ميلیۆن ئىترانى، لە هۆز و تیرەكان پێك هاتبوو، واتە: لە سەتى حەفدەمدا ۳
میلیۆن ئىترانى برىبىتى بوون لە هۆز و تیرەكان (هێندى جار يە لانى كەمەو بە ۱/۵
میلیۆن كەس، بە لانى زۆرەو بە ۵ ميلیۆن كەس لەقەلم دراو).

هەر لە دەروورەى سالى ۱۰۰۰هە، ئىتران بەرەو پووى شىوانى هاوگوزەرانى و
كیشمەكیشى بەتۆرە دوو جۆرە ئابوورى سىاسى بۆتەو. يەكیان ئابوورى گوندى و
شارنشینى يەكجێنشین و ئەوى دىكەيان شوانكارە و بىابانگەپى تورك (نوستاجلوو)،
شاملوو، تەككەلوو، پوولوو، زولقەدەر، ئەفشار و قاجار) و لە ئاسىي ناوینەو بى
وچان كۆچكرنەيان ^(۱) شوانكارەيى بنىاتى ئابوورى ژيانى خێلەكىى خێوەنشینی
پێك دەهێنا. ئابوورى شوانكارەيى، وەك هەر ئابوورىيەكى خۆرسك، برىتى بوو لە

^(۱) بە قسەى ملقات، هۆزە شوانكارەكانى ئىتران لە سەتى حەفدەمدا: توركمان، ئىترانى، كورد،
عەرەب و بلوچ بوون و ئەمانە لە دووستە يەكانەى خێلەكىى لێك جودلواز، لە پێنج گزى نەتەوەيى
گشتدا، پێك هاتبوون. ئەمانە لە پووى سەريازىيەو دورىكى بالايان لە چارچێوێى دەولەتى سەفەويدا
گنێپو.

دهسه بهرکردنی پنداوستی بنه پوت به سایبی مینگل چه راندن و په رڼانه سره ښیږندی ورده پېشه دهستکرد و له یوازینکې بهرته سکدا ناوېه ناو کشتوکال کردن. له وه پگا و نوزان، به سفورکښانیکې تابه تی دهستنیشان دهکران و ملکی وان نه بوون، هر ساله، سرکوماری خپل، مافی سوود لی وه رگرتنیان بهر وهووی تیره یی له خپله کان دهکرده وه. که له و پان ملکی بنه ماله که ورده کان بوون و داهاتی نارال و شمه کی زیانی شوانکاره یی له گل بهرهمی نابووی کشتوکال و پېشه دهستکردا نالشت دهکران. "پټوه ندیی بهر ابر" یی خپله کان دهگل په کجښیناندا بق هاوژیاننی شپږه جیاوازه کانی په نټوه ښان نمونه یه کی باشه. ناشکرایه، که بوری نه م سه و د لوماله پېش له سوڼگه ی بهرته سکې نابووی خوړسکانه ی شوانکاره یی و هره ما بهرته سکې عمارکردن و پټوستانی له بهر بزوتنه وه ی بوارته سکې بوو. نه مهش له سر بنه مایه کی زنجیره ی پله به پله دامه زرابوو. سره ک قزلباشه کان به سر لوتکه ی پټمی خپله کییه وه له گل ژماره یه کی زور که میاندا به شی له گه وره ترین هه شه مداران بوون. پاڅی گه وره ی کرککارانی هاو پټوه نندار له بنه وه ی قوچه کی کومه لدا کاریان دهکرد. نه مانه به ناوی شوان، یان گوندی، چه ندین جوړه داهاتی خوړاکي، پوڅاکي، و خانوویه رهیان بق ناغایه کانیان دابین دهکرد. له سهروترین ناسته کانی کومه لدا لاگوئی که سانی دهسه لاتدار که له پټناوی وه دست هیتانی پله و پایه ی بالا و والیه تیدا، سر به پټمیکی نابووی غیری شوانکاره یی بوون، فرمانفرما و بکوژ و بېر بوون. هه شه مدارانیکې سهریه خو ی زوری دیکه ش که تووی مه رکه زیی نابووی خپله کییان پټک ده ښتا، هه بوون. نه م سهروک ناسته پایینانه له گل پدین سپیبه کاند که له نټوان بالاترین ناسته کانی قوچه کی کومه ل و پله کانی پاییندا هه بوون، بهرپر ساریی کاروباری له گوین دهستنیشان کردنی له وه پگا و نوزان بق هر تیره یی له نټوان گه رمیان و کویتستان (نیلخ و قشلاخ) کردند، له نه ستو بوو. پله ی پایینترینی نه م پدین سپیبه، نه و نه دلمانیه ی خپله کان بوون که، یان که م و زوری هه شاماتیان هه بوون و یان ژی و به پټوه چوونیان له وه را دابین ده بوو، یان بی

حالبوال و بئى حەشامات بوون و تەنھا بە حەشاماتەوانىي غەيرى خۇيان، بە پىي
 بېرىدەيى، ژيانان بە سەردەبرد. بە قەسە ئىكى دى، نەخشەكانى ئابوورىيى ككىل، دە
 ستقى ژنان بوون. ژنەخەلەكىش، وەك ژنەوەزىزان، بئى پووپۇش، لە پىش پياوانەو،
 بە كارى جۇراوجۇر پادەگەيشتن: بە خورى پىسى، تەونكارى و جۇلايى، ئاشپەزى و
 نانەوايى، كشتوكال و ئاۋال بەختوكرىنەو سەرگەرم بوون. بەلام خەلگەكە وىراي وەش
 مەرمەرو نەزى و بە ئانى تىز بە دوونان برسى، ژيان. بەش بەحالى باج نەستىنى،
 باج ياجى حەشاماتى بوو و لە حەوتىكەو تا سىيەك چوو. بە بەرلورد دەگەل
 گوندىيانى يەكجىنشىندا، عەشايەرى چەكدار كەمترىان بە سەرۆكەكانيان، يان بە
 دەولەت دلوه و بە قەسە بائوسانى، خراپتر لە حالى ژيانى خىتوەتنشىنان، ژيانى
 مەژاترىن يەكجىنشىنىيى مۆز و مەلومەرجى ژيانى گوندىي يەكجىنشىنى بوو. سەرەك
 مۆزەكانىش مەرمەرو تەولوتى لە دنيايەكى ژۇد جىپاوازدا دەژيان. پلەوپايەي بالا،
 والىگەرييان بە دەستەو بوو، كەمى پاشە وان چەكدارانى خىل و عەشرەت دەماتن.
 كاتى شا سەرەك مۆزەكانى بە والى، يان بە مەمكارەيى دادەنا، جگە لە قەلەمپەوى
 خۆي، سەريار دەسەلاتىكى دىكەي باج نەستىنى و دەسەلاتىكى پەواي سەريازى
 قەلەمپەوى ئەيالتىشى دەردەست دەكرد. بەلام ئەم جۆرە دەسەلاتانە لە سەرپەندى
 شا مەباسدا زۇريان لى كەمكارىيەو.

ئابوورىيى سياسىيى سەتەي حەفدەمەمى ئىزان لە راستىدا بىوو بە مەيدانى ناكوكى و
 مەملەتتى بەرابەريخوۋانى لەباو لەگەل چىنبەندىي نويدا لە ئاستى جىپاواز - جىپاوازدا. لە
 ژۇرخانى ئابووردا، ئەندامانى مۆز لەگەل يەكدىدا، يان لەگەل سەرۆكەكانى خۇياندا، بە
 ئەنگىزەي خۆپەسەندى و "دىموكراسىيەتىكى كىچ و كال"ى ژيانى شوانكارەيىيەو
 شەتەك دەدران. بوور نىيە خىركىرنەوې باج و خەراج تەنھا مەرمەرو بە ژۇرەملى نەبوويى،
 ژنانى خىلەكان كە لە ژيانى ئابووردا بەشدارى تەواويان دەكرد، شان بە شانى پىساوان
 تا ئەندازەيىيەكى ژۇر نىزىك، چونىك بوون، دە كاتىكدا ئەم چونىكەيىيى ژنان و پىاوانە
 لە سەرائسەرى شوپىنەكانى ئىتراندا نەبوو. بئى گومان ئەم تايىبەتەندىيە كۆمەلەكى و

ده شته کييانه په قه لشيکي گه وړه ی که له نتيوان سه رۆکه پله په که مينه کانی عه شيره تی و جه ماوهری نه ندامانی خوا سايبدا زاری داچرپيښو، په رده پؤش ده کرد، قه لشيکي نه وئو که له سه رانسه ری کواليسيؤن (ائتلاف) ټکي پان و به رینی بنه مای کومه لدا به رچاوده که وئو، کواليسيؤنی که له سه ريکيه وه لاگو ټلی هه لوژيږده و والی و هه مکه کاره ی بکوژ و بېری وريلايه ته کان و له سه ريکي ديکه وه ی جه ماوهری له نه ندامانی کومه لی عه شاپه ر که په نتيوهيني نه سلی، نه وان بوون و زيانتيکي نه مرونه یی ده زيان، هه بوون. هه روه ها له ژيړخانيشدا له نتيوان نه ندامانی کومه لی شوانکاره و په کانه کانی سواره ی سه ريازيی سه فوی. که له پريزه کانی عيل و عه شاپه ره لده بژيږدان. قه لشيکي ديکه ش هه بوو. خو لاسه ناپه رابه رييه کی زه ق و ټوږ له نتيوان سه رۆک و نه ندامه کاندا هه بوو، به لام له سه ريکي ديکه وه هه روا به ناوی سه روساختي خوا سايبه وه، به ئاسانی ده کړا به شيکي ديکه له وه ی له پتيويستی به زياد بوو، له شوانکاران ساندراپا و هه ر به ناوی پتيوه نديی نه مکه داری خپله کييه وه، هتيزه کانی خپله کی شماران و ناميريکي پشتيوانه بوون که به کومه گ و يارمه تیی وان، نه وی که زيانبوو، ټوږ به زياتره وه. له وه رزيترانی په کچينشين وده رده گيرا.

به ش به حالی کومه لی گونديی نتيوان نه ميش هه ر به مه زنه و ساو ليک ده دريټه وه. نه گه ر به ساوی پتيشين کومه لی شوانکاره ۳۵ تا ۴۰٪ و کومه لی شارنشين ۱۰ تا ۱۵٪، سه رله به ری کومه لی نتيوانی سه رده می سه فوی، په سه ندکه ين، ده بی گوندينشيانی نتيوان له و سه رويه نده دا له نتيوان ۴۵ تا ۵۵٪ سه رله به ری کومه ل بووی، واته: به شی هه ر گه وړه ی کومه لپان پيک هيناوه. نيدي به م جوره ده بينين کومه ليکی ۶ تا ۱۰ ميليؤنی نه فو ر نزيکه ی ۲۷۰۰۰۰۰ تا ۵ ميليؤنی گوندي بسون. په کانه ی ده سولات (ستانداد)ی کشتوکال گوند بووه. به پيی وه کولینه کان به هه زاران گوندي دور و نزيک له ولاتدا هه بوون و هه مووشيان ده شيوه ی کزموته (ده سته معی) دا بوون. به لام ټوږی نه خاياندنوه، هه ر گوندي یا زيتر ناغا و ده ربه گ خويان لي کريبون به که له گا. مينقورسکی و خانم لمبتون و شاردينش هه ر له سه ر نه و بپوايه ن که له سه رويه ندي

سەفەویدا چار جۆره زەویوزار ھەبوون: زەویوزاری پاتشا، زەویوزاری دەولەت، زەویوزاری ھەقف و زەویوزاری تاییەتی خەك. لەمە پاتشای شا بە ناوی خواوەنی پەسیمی ھەموو زەویوزاری سەر بە شا، لە سەرۆبەندی سەفەویدا، ھەر وەك دەورانی پێشوو، بە كەردەوه لە یەكباردا نەبوو، جارێ كەم و جارێ زیادی كەربوو. بە نموونە: باشتەرتین زەویوزارەكانی دەورۆبەری ئەسفەهان بە شەش لە ملكی سەلتەنەتی بوو، واتە: ناوچەكانی كرمی ئاوریشم بە خێو كەردن لە نێوان ساڵانی ۱۵۹۵ - ۱۵۹۶ دا سەرلەبەر بووگن وە ملكی شا ھەباس. ملكەكانی دیوانی، یان (ممالك) ئەوانیش ھەر ملكی دەولەت ھوون و دەرامەت و خەرج و باجی ئەمانە دەپۆانە نێو ھەژنەتی دەولەتەوه، نەك ھەژنەتی شەخسی شا (ھەرچەندە زۆر جاران سنووری نێوانی ئەم دوو ھەژنەتیە دیارنەبوو و لێكدی جودا نەكراونەوه). كەمیی پوول، لە ئابوری بە عومدە خۆپسەكدا، ھەموو ھەرخەكانی ھوكومەتی عەبباسییانی ھەر لەپاش سەتەتی ز. ناچار دەكرد كە بۆ پەركەبنەوهی ھەژنەكانی دیوانی و سەربازی، لە زەویوزارەكانی دەولەتی سوود وەرگرن. شێوێی بنەپەتی زەویوزاری دەولەتی لە سەرۆبەندی سەفەویدا "تبول" بوو. تیوول بۆ خۆی بە مانای نەزەری بە میراتی نەدەگیرا. بە ئی، بە كەردەوه لە بابەوه بۆ كۆپ دەمایەوه، بەلام دەبوا پەزنامەندی شای لەسەر با. بە قەسە شاردن زەویوزاری دەولەتی گەورەترین بە شەش قەلەمپەوی پاتشایەتی سەفەویی پێك ھێناوه.

زەویوزاری ھەقف سێتەمین دەستەتی گەورەتی ملكی ئێران لە سەرۆبەندی سەفەویدا بوو و لە پاش ملكی سەلتەنەتی و دەولەتیەوه دەھات. ئەم ملكی ھەقفە نەدەفرۆتەرا، بەر خەرج و باجی دەولەتی نەدەكەوت؛ ھەر لەبەر ھەندێ شا عەباس ملكەكانی خۆی بە ھەقف دەگێڕنەوه تا لە خەرج و باج خۆی بدژێتەوه و بەر یاسای میراتی نەكەون و دەستیان بەسەردا نەگێڕن و خەز و كەسوكار و نزیكانی خۆی بە ناوی مۆتەوەللی و بەرپرسی ملكی ھەقف لەسەر دادەنەن. ئاغلە بە پۆحانییەكان بە مۆتەوەللی دەكران، تا بەم حیلەشەرە قووچەكی دەسلەلاتی پۆحانییان لە گوندان پایەدار و بە ھەژبەتی.

خوڵاسەى قسە، ئەم چۆرە کارانەى وەقف و وەقفکارپێوانە بەرەو ئەوە شکایەوێ کە لە نوادەى سەلتەنەتى شا هەباس ملکى وەقف نۆز بوو و لە پەوى فرەوانپەوێ، لە نوادەى ملکى (تیول) وە دەهات.

هەرچى ملکى تاییەتى سەتەى حەئدەهەمى سەرپەندى سەفەوى بوو، ئاغەبە خاوەنەکانیان وەقفیان دەکرد، بە هەرجى مافى سەرپشکایەتى (اختیار) و دەخالت و تەسەپپوفیان دە ملکى خۆیاندا مستۆگەری. ئەمەش نیشانەى ئەوێ کە خاوەن زەویوزار هەستیان بە نامتمانەى دەکرد، هەر بۆیە کە دەبینین ملکى تاییەتى بە برێژایی مێژووى زنجیرەى فرمانەرەوایی ئێران، سەبارەت بە مافى سەرپشکایەتى زەویوزارى دەولەتى، دە قەبەل کەسان و بنەمالان کردن بەرە - بەرە تەشەنەى کەبوو و تەنێوەتەو. بە قسەى بەنانى: ملکایەتى تاییەتى لەسەر دەمى سەفەویدا جارێکى دیکە پەوى لە فرەوان بوونەو کەبوو. وەک بە دیاردەگەوێ، لە پاش سەرپەندى سەفەوى ئەم چۆرە ملکایەتى تاییەتییەى زەویوزار ئەوێندە پێشکەوتوو کە ملکایەتى تاییەتى بەرەو پەوى لە ملکایەتى (تیول) کەبوو. لە قسەکانى بەنانى نوو ناکامى هەموانى (کلى) وەگیرەگەون: سنوورى نێوان مافى سوو بوو رگرتن (بە برێژایی ژيانى خاوەن ملک و وەقفى (مالک الرقبه) usufruct و بە هەى خوکردن (تملك) possession بە تەواوەتى دیار و ئاشکرا نەبوو و لە ئاخروئوخرى سەتەى حەئدەهەمدا کە گۆنترۆلى هەرکەزى شا هەباس وێدە - وێدە پەوى لە کزى کرد مەیل بە لای نەسپنەوێ ئەم هێلە سنوورپێدە بە دیارکەوتن و بەهێزبونەدا، زۆتر لەنگیو. بە کۆدى چۆرى زەوینداری لە ۱۶۲۰دا لە سەرپەندى سەفەویداندا، بەپێز: زەویوزارى دەولەتى (تیول)، ملکى تاییەتى سەلتەنەتى، زەویوزارى وەقفى و مالیکییەتى تاییەتى زەویوزار، بوون. مایەو تەرخان کرنى لەمانە بە زیاد، زۆریەى زەوینەکان، بە هەى سەلتەنەتى و وەقفى و تاییەتییەو، بە کزى بە گۆندیبیان دەدران. بنەمای بە کزى دانیش چۆرى لە دابەش کردنى داهاات بوو. بەلام ئەوێ بە نەختینە بە کزى دەدرا، تەنها زەویوزارى دەویەرى شار بوو و زۆریش نەبوو. کزى کەشى لە

سهرانسهری ولاتدا وه كو يه بوو. به قسه‌ی شاردن حالوبالی گوندييان له سته‌ی
 حه‌فده‌مه‌دا له حالوبالی گونديی ئه‌وروپاييان خوشتر بووه. شاردن ده‌لی: ژناني
 گوندي پښته و په‌رداخ بوون، ملوانكه و خپخالي زڼي و ژتويان ده‌گه‌ردن و پيدا
 هه‌بوون، نيوماليان پښته بوو. به‌لام ده‌شلي: هر ئه‌و گونديانه، له‌سهر باج و خه‌راج
 گيره‌گيركردن، زڼر چار به‌ر چنژوباران و تيلاتړتني و فله‌قه‌كردن به‌ ده‌ست شا و
 وه‌زيران ده‌كه‌وتن. بياره ئه‌م په‌فتاره تنه‌ی ده‌گل پياوڼدا، نه‌ك ده‌گل ژاندا به‌ پړوه
 چوه. ژنان پښيان لي ده‌گيرا و كه‌س مافي ده‌ستدرژي لي كړسنياني نه‌بوو. وه‌لي وڼر اي
 ئه‌م هه‌موو قسه‌نه‌ی شاردن و كه‌ساني ديكه‌ كه‌ زڼريان فووه له خوشگوزه‌رانيي گونديي
 ئيراني كړبووه، بي گومان ژياني گونديي ئيراني، نه‌مونه‌ژي بووه. به‌ش به‌ حالي
 شارتشنياني ئيراني سته‌ی حه‌فده‌م هه‌ر وه‌ك كومه‌لي خپله‌كي و گوندنشين هه‌ر وا
 به‌ موزه‌نه‌يه‌كي ده‌لمه‌ ده‌سنيشان كرلوه. به‌ قسه‌ی ميټورسكي كه‌ له نووسيني ستر
 توماس هيريرتوه ده‌گيرپته‌وه نزيكه‌ی ۹۰ شاري به‌ بورج و باروو و ۴۰ هه‌زار گوند له
 ئيران هه‌بوون. به‌ ساو و موزه‌نه‌ی ئه‌وروپايياني ئه‌و سه‌روبه‌نده ژماره‌ی شارتشنياني
 ئيران خوي له يه‌ك ميليون كه‌س داوه. نزيكه‌ی چاره‌كي تا نيوه‌ی خه‌لكه‌ نيشته‌ني
 نه‌سفه‌هان بوون و نه‌واني ديكه‌ له شار و شاروكه‌كاني ديكه‌ی ئيران ژياون. به‌م پټيه
 ده‌كړي بلتين به‌ لاي كه‌موره له ۱۵٪ي ئه‌م ژماره‌يه‌ی خه‌لكي ئيران له سته‌ی
 حه‌فده‌مه‌دا سه‌رحمه‌ي كومه‌لي ولاته‌كه‌ بووه.

ته‌وه‌ره‌ی سه‌ره‌تايي و سه‌ره‌كيي نابووړي سته‌ی حه‌فده‌مه‌ی ئيران بازارپي:
 پيشه‌وه‌ران بوون. له پووي ژماره‌وه، پله و پايه‌ی كومه‌لايه‌تي و سامان، فه‌رق و
 جياوازييه‌كي زڼر له نيوان ئه‌م پيشه‌وه‌رانه‌دا هه‌بووه، به‌لام له چارچيوه‌ی كونترولي
 سه‌ختي شاره‌كاندا له جوړه‌ خو ساماني Self admistration يه‌ك به‌رخوږدار بووگن.
 مه‌سه‌له‌ی نرخاندني خه‌رج و باج له نيوان سه‌ره‌ك پيشه‌وه‌ران و هه‌مه‌كاراني ده‌وله‌تدا،
 هه‌ل ده‌سه‌نگيتندرا. سه‌روكي هه‌ر تاخمي به‌شه‌ خه‌رج و باجي هه‌ر يه‌كي له نه‌ندامه‌كاني
 به‌ پټي كه‌سب و كاري وي ده‌شكانده‌وه و دابه‌ش ده‌كرد. هيندي پيشه‌وه‌ر كاريان به‌

خوږايي بڼه د ريار نه تمام ده دا. به گشتي کيښه ي ملغلانې ونا ته بایي له نيوان دهوله تي نږد به ده سلائي مړکزي له سړيکوه و پيشه وه ران له سړيکي دیکوه، نه مه تابلوي راسته قينه ي هاوپوه نديي نيوان هر ديوولا به ديار ي ده خست. ده نيو هر تاخميکدا سي جوړه په نيوهين هه بوون: شاگرد (پاده و - پاکار)، خهلفه (هاوکار) Journeyman ووه ستا. دياره هر وه ستاي هه تا بوي کرابا، مندالي خوي به شاگرد پاده گرت. پيشه کهش هر به کاريکي بڼه مالهي ده مایه وه. وه ستاي زبرده ست وليزاني واش هه بوون که ته نها بڼه که ساني دهوله مند بڼه پاريزگاري خويان کاريان ده کرد. بهش به حالي خهلفه، نه وه خاوهني نه وزار و شامير و کارخانه نه بوون. نه گهر بڼه خوشيان سهره خو کاريان کردبا، نه وه بهر مه کانيان هر به پيشه وه و کاسبکاراني موغازه چي ده فروتوه. له دواي نه مانوه کريکاري ماهير و ناماهير و گه پوک هه بوون له شيوه ي چين و ده ستاي هه ژارتري شاران و گونداني ده راوسيدا خزمه تيان پيشکيش ده کرد. شاگرد ده کان به نوميد ي نه وه وه بوون که وه ک وه ستايه کانيان مه هارت و ده سره ننگينيه ک ده رده ست کن و ده سمايه ي بڼه خويان پيکه وه بنين.

گرينگرين کالايي که له سهره بڼدي سهره ويدا په نيوده ميتندرا، پارچه بوو. وه که به ديارده که وي بازرگانان و پيشه وه راني شارنشين و شاش بڼه خوي له په نيوهينان و فروتن ي نږد له م بهر مه پارچه بيانده، به شيان هه بووه. نه ون و جولا ي ته وه ردي پيشه سازي نيواني سه ته ي حه فده هم بوو. ويرا ي ده سدرتي بازرگانان و شاهان، نږد ويده چي نه ونکار و جولا ي پارچه به ميترتيني بازارياني سهرده مي سهره وي بووين و ته نانه ت ميتده يان په رده ساندبوو که بهش به حالي ته رازوي باج و خهراج نږد جاران، ده ننگي ناپه زايي خويان له دوي ده ولت بلينده کرد. زوريه ي بهر مه مي نه م سهره بڼده: چيني و کاشي، نه سپاب و شاميري دانسقه، چهرم و چهرمکاري، مينا، جهواهيرات، په ننگ، کاغه ز، سابوون نږد له هه رمين و بره ودا بوون. نه م بهر مه مانه ته نانه ت له بازاريه کاني هه نده راندا، نږد به په وونه ق بوون.

به‌شی دووه‌می سه‌ره‌کیی شار، چالاکییه‌کانی په‌نیوهمینی له کارگایه‌کانی ده‌وله‌تیدا به‌پنوه ده‌چوو. نزیکه‌ی له ۵۰۰ هه‌زار کرێکار زۆتر له شانه‌ی به‌ریلایی کاروباری کۆشک و تالابوێنان و ناشپه‌زخانه‌یی سه‌لته‌ن‌تیه‌وه بگه‌ تا ده‌گاته کاروباری پیشه‌وه‌ری، کاریان ده‌کرد. بودجه‌ی سه‌ره‌به‌ری ئهم کارگایانه خۆی له ۴ تا ۵ ملیۆن لیره (liebra لاتینی)ی فه‌ره‌نسزی (زۆتر له ۱۰۰۰ ته‌نی سه‌رده‌می سه‌فه‌وی) واته: ته‌یه‌کی سه‌ره‌به‌ری هه‌زینه‌کانی هوکوومه‌تی، ده‌دا. پیشه‌وه‌ر و هونه‌رمه‌ندان ده‌سمز و کرێی چاکیان وه‌رده‌گرت.

به پیتی سه‌رچاوه‌کان بارس‌تی ئالووی‌ر له ئێران زۆر قه‌به نه‌بوو. ئابووری تا پاده‌یی غه‌یره‌پوولی، کاریگه‌ری گه‌رده‌ی به‌ کشتوکال، گه‌یوگره‌تی بارکردن و پاگوێزتن، سیاسه‌تی ئابووری شاهانه و فاکته‌ره‌لی دیکه به‌ هۆکاره‌کانی به‌ره‌تسه‌کی سنووری بازگانی ده‌زاند‌رێن. وا دیاره بازگانی و هه‌ک پیشه‌ورانی شار، خاوه‌ن پێکخه‌لو نه‌بوون، به‌لکه‌ له‌ گه‌زی چکوله - چکوله‌تر و له‌سه‌ر هه‌می بناوانه‌ی شاری، نه‌ته‌وه‌یی، ئایینی، یان په‌شته‌ی بازگانی له‌ جۆری گه‌وه‌ندی کز و سس‌تا جموجوولیانه‌ ده‌کرد. بازگانی ئێزانی هه‌ر به‌ ته‌واوه‌تی به‌سه‌ر بازاردا زال بوون، به‌لام له‌ بوا‌ری بازگانی ده‌ره‌کید، ده‌ستپێکی ته‌وتویان نه‌بوو. ئالقه‌ پێناو و کلیلیه‌کانی بازگانی نێوخۆیی و ده‌ره‌کیی ئێزانی سه‌روبه‌ندی سه‌فه‌وی، ته‌و بازگانه ته‌رمه‌نیانه‌ بوون که‌ شا‌ه‌باس له‌ سالی ۱۶۰۴دا و له‌ شه‌په‌کانی قه‌فاسدا به‌ زۆر بۆ نێو ولاتی ئێزانی کۆچ پێ کرد و له‌ ته‌سه‌فه‌هانی هه‌وا‌یه‌ندکردن. به‌لام بازگان وێزای سامانیکی زۆر، به‌ گه‌ستی له‌ سه‌رمایه‌داناندا به‌ پێچه‌وانه‌ی بازگانی ته‌روپاییه‌وه، نه‌یان‌توانیوه به‌ ناوی چینیکه‌وه، بێته‌ کایه‌وه، ناچار ده‌بوو له‌گه‌ل ئابووری ده‌وله‌تدا پێ به‌ پێ هه‌نگاو هه‌لێنی و هه‌رکه سامانیان له‌ نه‌دازه‌یی سه‌ره‌پێژی ده‌کرد، له‌ جیاتیی ئالووی‌ری بازگانی زۆر و سه‌رمایه‌ی پیشه‌سازی دانان، پووله‌کانیان پاشه‌که‌وت ده‌کرد، یان زه‌ویوزاریان پێ ده‌کڕین. خۆل‌سه‌ ئێزانی ته‌و سه‌روبه‌نده ده‌ ئاستی سه‌رمایه‌داریی راسته‌قینه‌دا، هه‌شتا پیتی نه‌هاویشه‌ت‌بووه قوناخی کاری مرگه‌ریبه‌وه

ده توانين، جگه له مانه، پوځاني و چينه کاني شارنشينی پايين، ژنان و که مایه تيبه
 ثابتيه کانيش ده پريزي خه لکي شارد ا جی بکه پنه وه. بی گومان ده وری پوځانيه
 (عوله ما) ده گل پوځانيه تی ژورپادا جودلواز بوو. عوله ما، هرچه ند به م ناوه وه
 ناوردنيان هه له يه، کار و نه رکي جودا - جودايان له نه ستو بوو. ثم عوله مايانه،
 هرچه نده له سه رویه ندي سه فويده جوراوجور بوون، به لام پاش نه وهی که پله وپايه ی
 هرچه عيهت (موجهيد)ی بوو به باو، نیدی نه مانه پايډوستيان پی کړا. جگه له مانه
 سادات و ده روښانیش هر به خه لکي شار له قه له م ده دران. هه روه ما لات و له وری شار
 The Scums of the town ، له ده ره وژه که ری مه یخانه کان و قاوه خانه کان و چاپخانه کان
 و ژوانگه حه شارگه کاني شاعیر و میژوونوسان و قومارخانه کان و تریاکخانه کان و
 روسپیخانه کان و که سیکي دیکه ی پایینی هه ژلانی شارستانیان پیښک ده هیتان.
 نه سکه ندهر به گی مونشی و پوښته مولحوکمای کورنیش له کتیبه کانی عالم شارای
 عه باسی و روښته مولته واریخدا ، ناماژه یان بق ثم تویرالانه کړبوه.

به ش به حالی ژناني هه موو تویرال و هه موو چنه کان وه خته بلیم، چتیکي زیاديان
 نه گوتوه. به لام نه وهی کیشی له سه ر نيه نه وهیه که زوریه ی ژنان له کاروباری
 په نيوهیتانی کالای مالی - ناشپه زی، پاکژاگری، مندالاری و جولايه تی و درونی به رگ
 و پوښاکدا به شدلرییان کړبوه. بیاړه ژناني چینی بالا ته مبه ل و ته وه زه لانه هه ر
 خویان ده لسته وه و کاریان نه ده کړد، ژناني شاری به حجاب بوون و له هه موو کړمه ل
 جودلوازیوون.

نواچینی گړی شارنشينی بابه تی باسه که مان، که سنوړیکی دیاریان نه بووه،
 که مایه تيبه ثابتيه کاني نیران بوو. نه مانه نه رمنی و جووله که یان هه بوون. ژنه کانیان
 له په نيوهیتانی کالای په نگړیښی، زینگری، خشل و جواهرات سازي، ده رمانسازي،
 شه رابسازي و شه رابفرقشی و پیناوی و ده لالی، فرقنسی کالای نیوداشت و کارنای،
 گورانییښی، په قاسی و سه ما، سازنده بییدا ده وریان به رچاو بووه. هه ر له کاروباری
 مامانی و ژنانه، بق نمونه: پیناویشدا که نامه یان له ژناني سورمانی حه ره مسه راره بق

دهرئ دهر د و ماجوومی جادوویی عه شقیان ساز ده کرد بۆ دهرئ دهر د. ههروهه
 داستانونیژانی ئۆریان هه بوون، به لام و ئیرای وهی، به قسهی ئیمر سۆن، ئاغله بهی
 که مایه تیه کان هه ژار بوون، یان خویان به هه ژار نیشان ده دا. بهش به حالی
 زه ده شتییه کان که به ئۆری له کرمان و یه زده داده نیشتن نزیکه ی ۸۰ هه زار که سی
 هه بوون. ئه مانه پتر به کاری گشتو کال و ته ونگارییه وه خه ریک بوون و ئۆد که میان
 خویان به خویندن و نووسینه وه خه ریک ده کرد.

بهش به حالی پتوه ندیه نابووری، فره هنگی، سه ریازی، دیپلوماتیکیه کان له گه ل
 پۆژئاوا دا بازار په کان له سه ده ی ۱۲ هه مه وه زیت له گه ل ده ولتهی شاره کانی جه نه وا و
 ئیتالیادا ده ستی پتکرد. له سه ته ی ۱۴ و ۱۵ دا له پتسی شاری بورسه وه له گه ل
 ئارمو و شکرانی ئه وروپاییدا ته واو سه روکاریان په یدا کرد.

دیاره دامه زانندی ده ولتهی شیعه ی سه فه وی له ئیران، هاوتاییه که ی به جارێک گۆپی،
 چونکه کۆمه لێ دژمنکاری له نێوان ئیران و عوسمانیدا لی که و تنه وه و بوو به هۆی کزی
 و سیستیمی بازرگانی.

خوینده ی به ریز، پیم وایه تابلۆکه بۆ سه روبه ندی پیش قوناخی سه رمایه دلری ئیران،
 به سه.

بنیاتی کۆمه لایه تی ئیرانی پیش قوناخی سه رمایه دلری

مینۆپسکی پۆتیمی سه ره تایی سه فه وی به "فیودالیزمی خێله کی" و پانتشایی شا
 هه باسی به "نيسپونيزمی باب سالاری" نێوان و به "گوانیکسی گه وده ی" له قه لم
 داوه. به لام میژوونووسانی مارکسیستی ئۆد به ساده یی ئیرانی پیش سه رمایه داریان
 جارێ به "فیودالیزم" و جارێ به "فیودالیزمی تایبه تی ئیران" و کای به
 "فیودالیزمی ئاسیایی" یان به "وینه ندی فیودالی - شوانکاره یی" نێواوه. دیاره
 نه م پوانگه یه له په چاوکردنی بهشی خێله کی و په نته وینانی ده سکردی شاریه وه
 ئاوده و خواته وه. خۆلاسه، ئه مه به لای جان فۆرانه وه راست نییه.

به پاستی هم شیوهی په نپوهیتانی شوانکاره یی خپوه تنشیني و هم شیوهی
 په نپوهیتانی ورده کالایي له نورسینه کانی مارکسیش و هاویرایشیدا باسیان لی کړاوه،
 به لام شیوهی په نپوهیتانی "گوندی هاو به شکی" چنیکسی تازه به که به نپوی
 هه لوه ژوردهی فیودالیزم له به شکی کشتوکالی تابووریدا به کارده بری. به شیوه یی که له
 شیکاریی نه زمونیدا به دیارده که وی، سه ریژنی به شکی کشتوکال به تری به شکی له
 داهاتی به ره مهاتگ له لایه ن گوندی به (مالیک) ده در. له بری نه وه نه م
 قهره بوو کورنه وه په له بق گوندیان که زه وین به ده سنی وانه وه ده مایه وه، هه بوو. نه م
 مالیکیه تی نه فراد، هه رچی ملکي خوشیان بوو، نه وه شا، به ش به حالی ملکي
 سه لته نه تی تیولدارانیش و به ش به حالی ملکي ده وله تیش که له ده سنژانی شا، یان
 له موته وه للایانی وه قف بوون، به پاست ده گه پي. هه روه ها ده بی گرو
 ژماره که مته کانی گوندی که مزه وین و گچکه چاپ و نوژالیکسی تا نه اندازه یی
 خوشگوزه رانتری موغازه دارانی به شکی له گوندیان و ناشه وانان و نه م جوړه بابنه تانه به
 بیره خو بیتینه وه. هه روه ها له بابنه تی گوندی، هیندی پيشه وه رانی گوندی له گوین
 ناسنگر و مسگر و قالچن هه بوون و له هه ره پایینه روه، گوندی بی زه ویوزاری
 خوشگوزه رانیش هه بوون که حه ماچیتی، ده لاکي و سه پانیان بق گوندی نه نجام
 ده دان. جا له به نه وهی گوندی فرایه ند (پروسیس)ی کاری خوی کونترول ده کرد و له
 هه مان حالدا سه ریژکه ی به ره میان به نپوی به شکی له داهات به (مالیک) ده دا، لیږده دا
 که ک له زارواهی "هاو به شکی گوندی" ورگړاوه. چینی ده سه لاتدار له سه رده می شا
 هه باسدا به سی شیوهی جیاوازی په نپوهیتان دابه شکراره و له شه به نگی نایه کپاژی
 مالانی هوز، والی حوکمران، خاوه ن زه وین و تیولداران، پخوانیانی په سمی و بگره
 به شکی له بازگوانی گه ورده و سه رباریش شا و بنه مالهی سه لته نه تی، پیک ده هات. شا،
 نه که تنه ها له فره پاژی تابووری، جوغرافیایی، فره نه ته وه یی په قبیانی وه شارتی
 (potental - بالقوه) ی خوی به شکی ورده گرت، به لکو بق خوشی له شیوه کانی
 په نپوهیتاندا، به نپوی فرماندهی سپای به رده وام و عه شیرتی، خاوه نی ملکي

سهلته نه تی و سه پریشکی تیوول دابه شکردن، خاوه ن کارگایه کانی سه لته نه تی، خپکه ره وه ی خه رج و باجی بازای (پیشه وه ی) و په سمی گومرگی له بازاره کان و خاوه ن پاوانی بازگانیی سوودی ناوړیشمی کال و یه ک نوو کالای دیکه دا، ده سستی هه بوو. هېچ گرویه کی دیکه له هه لوژردان له بارودوخنکی وادا نه بوو به نه ندازه ی شا به شینکی گوره له سه رله بری سه رپژئی نیران بؤ خوی هه لگری؛ چونکه هر گرویی تنها له یه ک شیوه ی په نپوهیتناندا ده سستی ده پویشت و ده گه ل به شینکا که ده گه ل په نپوهیتنانی نیوبراودا هاوسه روکار بوو، ده بوا به سه ر هه موو نه نداهانی گرویه که دا دابه ش کرابا، که ئی شاهانی سه فه وی له هه موو شیوه کان به شینکیان بؤ خویان هه ل ده گرت. دیاره، ئم ده سه لاته له پشتیوانی نایدیوژنیکیش به رخوردا بوو و تنها هر شه و به ناوی گرویی خودان سه لاتی به قسه په وا مه رز و سنووره کانی شیوه گه لی پنیوهیتنانی ده به زاند و له هه موویاندا ته شریفی حازر بوو، و هر ئه مه ش شاهانی سه فه ویی به ناوی پاتشا و پوحانی و زانایانی ئیسلاموه به سه ر ورگی خه لکوه کردبوو به گه نه ی میغل.. به لام وپرای ئه مانه ش هه موو سه فه وییه کان نه یاننوا نیوه به ته واوه تی و سه روم لاف و گه زافی خویان به سه ر کومه لدا سه پینن.

ئه تق که بیر له هه بوونی خوت ده که یوه ده بیینی - وپرای چه ند شیوه و زار - زماننکی هاویه شت هه یه، پپوه ندییه کی ئابووریی - هه رچه نده زور سنوورداریشه - هاویه شت هه یه، دابونه ریت و فولکلور و پیکهاته یه کی ده روونیی هاویه شت هه یه، هه ست به وه ده کی که تق میژویه کی هاویه شت هه یه.. ئه مانه به ته واوه تی له میشتکدا پوون و بی خوش و بی گریوگول هه موو په هنده کانی هه بوونت نیک ده به ستن. ئه وجا ئه تق به مه ده گه یته هه وارگیی که ده بی پاشماره کانی سیستمی فیودالیزم بسرپیه وه؛ چونکه ئم سنووره خه یاللیانه کی که به رژه وه ندییه کانی بیانی بویان کیشاوی به ناره وا و کارنکی له مافی مرقف به دهر ده زانی و ده که وییه هه لپه ی شه وه که چون به هر شیوه یی بی - به خه باتی بی پشوو بی، به مانتیق و شارستانیه ی سه رده می دیموکراسی - به ره و جی به جی کردنی ئامانجه کانت هه نگاو هه لپنی. ئه گه ر کورد ده

ژۆر پۇڭمى دەره بەگايە تىبى تورك و عەرەب و عەجەم نەبوايە و وەكو مىللەتەكانى دىكە دەكرا لە مېژەوہ بۆ خۇى سىستەمى فيوداليزم بىروختىنى. . بەلام پەنگە بلىنى كوردى لە تورك و عەرەب و عەجەم پاشكە وتووتر چۆن دەيتوانى ئو قوناخسە بېرى؟ بەلى ئەمە پاستە، بەلام نەوونەى وامان بە دەستەوہ هەيە، كە ئەم پاستىيە ئىسپات دەكا. عەرەبى سووریا و لوپنان و مىسرو جەزائىر و مەغرىب و لىبیا و يەمەن و ھىند كە لە دەولەتى عوسمانى جودابوونەوہ - ھەرچەندە دەولەتەكانيان دەسنىژى ئىمپىرياليزم بوون، بەلام خۇ ئاھىكيان ھەربە بەردا ھاتەوہ و بېرى نەتەوايە تىيان بەو جودابوونەويە بە گەشەكەوت. ئەدى نەتەوہكانى ئاسىيائى ناوین دواى دەسەلاتى سۆلفىەتى، بە گەورە و گچكەوہ چۆن ھەموو - ھەرچەند بۆ ئامانجى دەولەتى سۆلفىەتى لە جىياتىيە وەى يەك دەولەتى تورك زمانيان بۆ سازکردبان، ئو ھەموو دەولەتانەيان بۆ پىتەوہنان - گەشەيان کرد و بوون بە كۆمار و نيوہ كۆمار و ھىند ؟ يان ئو ھەموو عەرەبى يەك زمان و يەك ئايىن و يەك خاك و يەك ئابورىيە، بە گەورە و گچكەوہ - ھەرچەند بۆ ئامانجى ئىمپىرياليزم دامەزنان - چۆن ھەريەكە بوون بە دەولەتتىكى نەتەوہيىيە سەريەخۇ؟! بە قەسەى ئىسماعىل بېشىكچى، دۆستى گەورەى نەتەوہى كورد، يان بە قەسەى د - محەمەد شەمسى تازەرى، دەولەتى عوسمانىشى و دەولەتى سەفەويش، ئەگەر بە دەستى ئەنقەست كوردبان دە چارچىوہى ئابورىيە شوانكارەيى و فيوداليزمى عەشیرەتیدا نەچەقاندبايە و ھەبوونى نەتەوہييان دەبن لىوہوہ نەکردبا، بۆچى وەكو ئەوان گەشەى نەدەکرد؟ كورد چىسى لەوان كەتر بىرو؟ ئەوہى ئەولیا چەلەبى لەمەپ پىشكە وتووتىيى مېرنشىنى بىتلىس دەيگىپتەوہ، خۇ دەولەتەكەى قەرەقۇيۇنلوو و ئاق قۇيۇنلوو سەفەوى و عوسمانىش خۇ لەو پىشكە وتووتر نەبوون. ئەگەر دەفەرموى كوردەكە بۆ خۇى دە قۇناختىكى ئەوتۇدا نەبووہ، بىر لە چەند دەولەتى يا دەولەتتىكى ھەركەزى بكاتەوہ، ئەو ھەتتا ئەحمەدى خانى ھاوار دەكا و دەلى ئو ھەموو مېرنشىن و دەرەيەگ و ئاغا و بەزم و پەزەمە با بېرىنەوہ و بەسە. دەفەرموى با ئىمەش يەك پاتشامان ھەبى، يەك دەولەتمان ھەبى لە پاستىدا ئو يەك

دەولەت، یا ئەوێ که ئەحمەدی خانی پێشنیاری کربوو مانای ئەو نێیه که له هه‌وارگه‌ی شوانکاره‌یی و دهره‌به‌گایه‌تییه‌وه بۆ هه‌وارگه‌ی سه‌رمایه‌داری بپوێ، نه‌خێر نه‌و پێشنیاری ئەوێ نه‌کربوو؛ چونکه ئەو کاته ئەو کارێکی له‌کرده‌وه‌ر بوو. به‌لکو پێشنیاری یه‌ک ده‌ولته‌ی مه‌رکه‌زیی بۆ کورد به‌ لای ئەحمەدی خانییه‌وه پێشنیاری پاتشانشینێکی له‌ گوێن پاتشانشینه‌کانی تورک و عه‌جه‌م و عه‌ره‌ب بوو. خۆ ئەگه‌ر تورک و عه‌ره‌ب زۆریه‌ی زۆریان شوانکاره‌ و خێوه‌ت نشین بوون، خۆ کورده‌که‌، هه‌ر وه‌کو کرس‌تن سن ئارسن و مینۆرسکی ده‌فهرموون، هه‌ر له‌ سه‌رده‌می میدیه‌کان و هه‌خامنشییه‌کان و ساسانییه‌کانه‌وه هه‌موو هه‌ر شوانکاره‌ نه‌بوون، به‌لکو نێهاتنشیش بوون و ئەو تا ئاسه‌واره‌کانی لوپستان و که‌لوپستان و هیتیتستان و خۆریساتان و زاموا و ئۆراتوو و سێرتستان و هند گه‌وره‌ترین شایه‌تی که‌ وئارایی نه‌ته‌وه‌یه‌کی ته‌مه‌ن درێژی هه‌زاران ساله‌ن که نه‌ته‌وه‌ی کورده‌..

به‌شای سیبیه‌م

V نایین، جادوو، ته‌سه‌ووف و غیرفان

لایبېن دامه‌زاونکی سرخانه. به پټی بنیاتنکی کومه‌لایه‌تی. ټابوړی و
 پټوه‌ندیگ لیکي په‌نیوه‌تیاڼ که بیچم و پړنگ و پړو به‌م دامه‌زړوه ده‌بخشن، بارنکی
 فونکسیونیل (وه‌زیغی) وه‌رده‌گرځی. له‌م پړوه‌وه که تو دینی له‌ پټوه‌ندییه‌کانی نایین و
 کوم‌ل ده‌گل په‌کیدا وه‌ده‌کولی، ده‌بی له‌ گوربانکاریگ‌لی کومه‌لایه‌تی که له‌ نیو
 کومه‌لدا پړوده‌ده‌ن، وردبییه‌وه. واته: هر گورانی له‌ پټوه‌ندییه‌کانی په‌نیوه‌تیاڼدا
 پوویدا، کار و شرکی سرشانی نایینیش به‌و پټیه‌ به‌ر گوربانکاری ده‌که‌وئ. نه‌تو له‌ هر
 تهرزه‌ توپیننکی نایین وردبییه‌وه، ده‌بینی بریتیه‌ له‌ نه‌جامی قوناخنکی کونکریتی
 ټابوړی. یو نمونه: توتهمیزم نایینی شتویه‌ هره‌ سره‌تایی په‌نیوه‌تیاڼی وه‌ک
 کوکرده‌وه، ماسیگری و پړوشکار، نانیمیزم، نایینی شتویه‌ په‌نیوه‌تیاڼی کشتوکالی
 سره‌تاییه (دیاره‌ له‌م سره‌به‌ندانه‌دا جانوو و سحره‌ره‌نگی کومه‌له‌ سره‌تاییه‌کان
 بوو، که هیچ پټوه‌ندییه‌کی به‌ نایینه‌وه نه‌بوو، به‌لگو تنها پټوه‌ندیی به‌ تهرزی
 په‌نیوه‌تیاڼی ټابوړی سره‌تایی و کاره‌وه ه‌بوو. چونکه‌ هره‌وه‌ هاوړه‌ له‌ کتبیی
 میژوی کومه‌لایه‌تی هونه‌ریدا نووسبویه، نایین له‌و سره‌به‌نده‌دا هیتستا چاوی
 نه‌پشکوتوو بوو. نایین به‌ره‌می گه‌شه‌کردننکی زور پاشترتی میژکی موقوفه‌). به‌ش به‌
 حالی نایینه‌کانی یه‌ک خوداپه‌رستی و ه‌په‌م‌ی وه‌ک نیسلامه‌تی و مه‌سیحیه‌ت
 فونکسیونایه‌تی (وه‌زیغه‌داری)ییه‌کی قوناخه‌ نایینییه‌کانی دواترن. له‌ سرتکی دیکه‌وه،
 کاتی کومه‌ل له‌ قوناخی فیودالیزم (مالیکیه‌تی زه‌ویوزان)یه‌وه پټی داوټه‌ قوناخی
 کاپیتالیزم (سرمایه‌داری)، له‌ بنیاته‌کانی نایینی نیسلامه‌تیش و مه‌سیحیه‌تیشدا
 هیتدی گوربانکاری نه‌تو که ده‌گل پټوه‌ندییه‌ تازه‌کانی په‌نیوه‌تیاڼدا ده‌گونجین،
 پوویان داوه. نه‌تو یو خوت ده‌بینی بزواته‌کانی به‌ لاییک (عیلمانی) بوون که نه‌وپو زور
 به‌ له‌ز و خیرایی ته‌شه‌نده‌که‌ن، لیشاویکی کومه‌لایه‌تی کومه‌لانی پیشه‌سازیی سره‌به
 تهرزی په‌نیوه‌تیاڼی جه‌ماوهری و ده‌سه‌جه‌معیه‌کانه. جا به‌دیاه‌تی هم به‌ لاییک بوونه
 که به‌ هوئی پیشه‌سازیی بوونه‌وه، کومه‌ل له‌ قوناخی شتویه‌ کشتوکالی کونه‌وه پټی
 هاویشتوته‌ قوناخی کومه‌لی پیشه‌سازیی نوی، واته: له‌گل گه‌شه‌کردنی کومه‌لدا به‌

گوربانکارگ لّ که له بنه پرترا ده سستی پی کړېووه، به پټووه ده چې. ټایین هرچه ند وه ک وریفه ی شپږووه کانی مالیکیه ت و په نټو هټیانې کونکرت قوت بیتووه، ده زگا (تورگان) په کی نه وتویه که هه موو ده زگایه کانی سرخانی کومل، بډ پاکرتنی ستاتووکو (سیستمی باو) یان بډ پاریزگاری لّ کړدنې، زیتر ناماده و به ه لپه په. وات: به هیچ جزئی حز له گوربانکاری ناکا. نه و فاکته رهی که سر و فیه سال به بنیاتی کومل ده به خشی چیه؟ ده زگایه ژترخانه کان (مؤسسات البنی التحتية)، وات: پټووه ندییه کانی مالیکیه ت و په نټو هټیانه. به لام ده زگایه ژترخانه کان ده گ لّ ده زگایه سرخانه کاند او نه بی لیکدی جودلواز و سهره خوین. ده زگایه ژترخان و ده زگایه سرخانه کان هه میسه له جهنگی ململانییه کی دیالکتیکیدا، ده حالته کی کار - کار دانه ویه کی سر و مردان. جا، ټایین له پټقاژ (و تیره) ی شم کار - کار دانه ویه دا، وه ک ده زگایه کی سرخانی بنیاتی کومل، هه میسه پټووه ندییه کانی په نټو هټیان، وات: ستاتووکو پتر ده پاریز و له هر گوربانکاریه ک به ده نگ دئ و زه ق ده بیتووه. نه مه ستان ساله کاره که به و جوره دریزه ی هیه.

و پرای وهش، ټایینه کان، له دئی جودلوازی په گزی و نه ژادییه و کانی ده پوانییه هه لپه و ه ول و ده ولتکی که له پټناوی دامه زاندنی ده وله تیکی جیهانی به نیوی (نومه) ی نیسلامی، وه ک حه سه نوله ننا و سه یید قوتب به خه رجیان دده و نیستاش هه ولی بډ ده درئ، ده بینین له جه و ه ردا مایه و پایه ی پټشکه تخوازانه ی هیه. شم تاییه تمه ندییه پټشکه و تخوازانیه، له ناخی فله سه فه کانی ټایینه کان، بیان له ناخی دامه زیزه ر کانیانه وه ه لّ ناقولی، به لکو راسته و خ لّ و پټووه ندییا نه وه که ټایینه کان به جه ماوه رانی خه لکه وه گری ده دهن، ه لّ ده قولی. به لام شم تاییه تمه ندییه له سر ده سستی ټایینه داره کان له بهر نه وه ی پټووه ندییان هر له زووه وه به خه لکه وه پساوه و بووه به ده سکه لایه کی تاییه تی بډ پاساودانی ټایدیو لوجیای چینیه هوکمرانه کان، کاریگریه کی نه وتوی به به روه نه ماوه. به کورنی نیستا کاره که به لای نه وه دا شکاوه توه که نه ولوی هرچی تاییه تمه ندی بډوونه وه نیسلامییه کان هیه، که چینیه

حوکمرانه کان بۆ خۆيان ده ستیان له پاره پیدانیاندا هه بوو، به تێڕزیرست و پیاو کوژ و
 دواکه وتوو له قه له م ده بری. ئه من پێم وایه خاله هاو به شه گه شه کانی نیوان ئایینه کان و
 عیلمانییه کان، نه گهر له بزوتنه وهی دیالیکتیکی میژوو تی بگن، په کجار نۆزن که ده
 به ره یه کی یه کگرتوو له دژی دژمنی راسته قینه خه بات بگن، به لام به مه رجی پشتی
 جه ماوه به نه ده ن، واته: له نیگای خوا پشت و ئامانجه کانی خه لکانی چه وساو وه له
 دوا پۆز بنواړن.

له مه ی مه زه ب و ته ریه قه، هه ر ئه وه نده ده لێم که مه زه به کانی ئایینی ئیسلامی له
 نیو کۆکی نه رزی بیر کړنه وهی ئایدیالیستانه دا، هیه جوداوازییه کیان له نیواندا نییه.
 به لام ئه وه نده هیه، که هیندیکیان بۆ پاساودانی بیرو بۆ چوونی سروشتی چینایه تی
 خۆیان به نه قل و هیندیکیان دیسان هه ر له نیگای هه مان به رژه وه نده وه به نه قل
 (سروش) له چته ناسه ره ککیه کاند، جوداوازییه کی فورمالیستانه یان هیه. به لام ئه مه
 نۆر که م پێوه ندیی به به رژه وه نده چینه ککیه کانی جه ماوه ره وه هیه. به نمونه: له
 ده ست نوێژ شتندا سورمانی پیتی بشوا، یان مه سمی بکا، یان پیاو و ژن ده سنوێژیان له
 یه کدی بشکی یان نه شکی: هه رچه نده ئه مانه سووک کړنه وه یه کی نه رکی سه رشانی
 سورمانی تیدا به، به لام چ څار یه گه ریه کی له ژبان و گوزه ران و له تاریکستانی نه زانی
 پزگاریوونی سورمانه که دا، هیه؟ نمونه یه کی دیکه تان نه که له پتو په سمی
 خودا په رستیدا، به لکو به زاوا وهی شه ریه تهی ئیسلامی له مامه له و په فتاری کړمه لی -
 ئابووری (معاملات) دا، با بۆ بینه مه: کیشه ی ئیمامه ت و خیلافه ت که کیشه به کی نۆر
 گرنگه، به هیه پاساودانی نو سراو له گوړیدا نییه، ئه وهی که هیه، ته نها بیرو بۆ چوونی
 لای نه سیاسیه کانی مه زه به ییه که له به رژه وه ندی نه که سه ره به ری سورمانان، به لکو
 له به رژه وه ندی پتو په ندیه خپله ککیه کان ئاو ده خواته وه.

هه روه ها له باره ی ئایینه وه، پاش بلا بوونه وهی کتیه به کی پۆژی گاروودی به
 سه رناوی "سۆسیالیزم و ئیسلامه تی" که رتی له بۆ وتووێژکی گه رم و به پێز له
 پۆژنامه و کتواره کانی جیهاندا خو ش کړد، پوون کړنه وه کانی به تاییه ت به پێزان نیازی

بیزکە و ئی - توفە کچی و سەلاحە دبدین ئیلاف ی کوی ئەرشدی بەهەشتی، محەممەدی
 میهری مفتی زادە ی خەلکی شارە دێرینە کە ی سنە ی خوشەویست کە لە سالی ۱۹۵۶دا
 لە ئەستەمبۆل بە خزمەتی گەیشتم و هەنگین بە کاری ئەوقاتییە وە خەریک بوو و بە
 خەتێکی کۆنی عوسمانییانە لە ژوور سەریە وە، بە دیوارە وە ی "برنجی دعوی وکیلرەند
 محمد مهری" ی نووسیویو، ژۆم سوود لی وەرگرت.

ئەم ئەفەندییە، هیلو، وێرای بیروبوای ماتریالیستانە ی، بە شتیوە یەکی زانستانە لە
 ئاین گەیشتووە. ئەم پێم وایە هەروە کۆژی گاروودی پێی وایە پستی "ئاین
 ئەفیوونی گەلانە" کە لە تۆلۆی قسەکانی کارل ماركسدا دەخویندێتە وە، لە
 چارچێوە ی خۆی بە یی پەگوریشە لە گوین "ولا تقربوا الصلاة" پێشەکشێ کراوە.
 راستیت گەرە، ئاین لە هەلومەرجەکانی مێژووییە و کۆمەلایەتیانە ی خۆی بەدەر
 بە چیبەتی (ماهیەت) و جەوهرێکی پووت و پەتی (ئابستراکتانە) تەماشاکردن، لە
 مێژۆی ماركسیستانە بەدەرە و ماركسیش و ئنگلیش لە وە کۆلێنی پاستیی ئاییندا
 نەیان گوتووە: ئاین لە هەموو شوێنێک و لە هەموو سەریە وە زەمانێکدا، هەر هەمان
 کاریگەری خۆی دەنوێتی. ماركس لە ۱۸۴۲دا لە لێو کۆلێنێکیدا نووسیویە: لە
 هەلومەرجە یلێکی کۆنکریت و بە دەستی چێنێکی فەرمانفەرما ی دیاریکراودا، وە ک
 پێناو و نامێر بە کار دەهێندرێ، بەلام وەها وائێکێکش نییە کە وەزیفە و ئەرکی
 سەرشاری هەرگیز نەگۆی. هەروەها فەرموویانە: ئایدیۆلۆجیا یەکی سەربە ژێرخانی
 کۆمەلە و دەگەڵ ئەم بنیاتە ماددییەدا هاوپیۆەند و هاوسەروکارە ^(۱) گاروودیش لە و
 وتاری (پەخنی هیگل لە مەپ فەلسەفە ی حوقرۆق)دا باسی کربووە کە ماركس
 نووسیویە: ئاین لە هەمان کاتدا لە دژی هەلومەرجێکی بەسەر دەبێ، سەرەلەدان و
 دەگژپاچوون و دەنگی نیعتراز و پڕۆتێستۆیە کە:

"لە ناچاری خۆ بە ئایینە وە لاواسین لە سەرتکە وە، بەدەنگهاتنی ئەو ناچارییە
 کە لە راستی (هەقیقەت)دا هەیه و لە سەرتکی دیکە وە لە دژی ناچارییەکی کە لە

^(۱) سەرئار بۆ Gazette de Cologne ،، ۱۷۹.

پاستیدا ههیه، ئیعتیراز و ناپه‌زایی ده‌رپرینه. ئایین دلدانه‌وه و جهخت له‌سه‌ر سه‌بووری و بوورده‌باریی مرۆی داپۆزێندراو و یۆحی دنیا‌یه‌کی دل‌په‌ق و هه‌لومه‌رجی کۆمه‌لایه‌تییه‌ ئه‌وتۆیه‌ که‌ تێیدا نا‌حوایته‌وه. ئایین که‌ گویا "ئه‌نفیوونی گه‌لان"^١. ئه‌وه‌ی له‌م پرسته‌یه‌دا ده‌خوێندریته‌وه زۆتر باسی ئالمان و پۆتیمی مرۆچه‌وێستێ ده‌کا تا میتافیزیکا‌نه‌ ناساندنی جه‌وه‌ری ئایین. مارکس گرتی ئایینی له‌ ئایدیۆلۆجیای ئالماندا به‌ پاشکاو، له‌ که‌لتینی باره‌وێرخێ کۆمه‌لایه‌تییه‌ ئالمانیا باس کردووه. هه‌ر له‌ هه‌مان کتێبیدا ده‌لی: ئایین به‌ پێوه‌ندی ده‌گه‌ل هه‌لومه‌رجی ماددی (سابووری) دا ده‌گۆڕی و گویا له‌ ئارادا نامێتی و ئاشبه‌تالی ئی ده‌کری؟^٢.

"ئه‌م بیروبووچوونه‌ تیتۆریا‌نه‌ (بیروبووچوونی ئایینی)ش له‌ نیگای هه‌لکه‌وه، واته‌ پرۆلیتاریا‌وه‌ش مه‌به‌ست نییه‌ و نابێ به‌ باب‌ه‌تی باس. ئه‌گه‌ر جه‌ما‌وه‌ری هه‌لکه‌ بیروبووچوونێکی وه‌ک بیروبووچوونی ئایینی هه‌شبووی، ئه‌مه‌ سه‌باره‌ت به‌ هه‌لومه‌رج، له‌مێژبو به‌ سه‌رچوو‌بو و له‌ ئارادا نه‌ما‌بوو^(٣). مارکس که‌ نه‌گۆرانی ئایین وه‌ک جه‌وه‌ر (دیاره‌) پیش تو‌مارکرانی ئایدیۆلۆجیای ئالمان) په‌سه‌ند نییه‌. ئه‌مه‌ له‌ تیزه‌ (صغرا مه‌نتیقییه‌)کانی له‌مه‌ر فیویرباخ‌وه‌ تی ده‌گه‌ین. فیویرباخ نه‌ تیزی شه‌شه‌مدا، له‌سه‌ر ئه‌وه‌ که‌ ناچار بووه‌ "لێش‌او‌ی مێژوویی‌نه‌ پروت (ئاب‌ستراکت) کاته‌وه‌ و هه‌ستوخوستی ئایینی به‌ره‌و حا‌له‌تی چ‌تی رادا که‌ له‌ گۆرانی نایه‌، به‌ر ته‌شه‌ر و توانجی په‌رخه‌ ده‌ک‌و‌ی." سه‌باره‌ت به‌مه‌ فیویرباخ هه‌ستوخوستی ئایینی به‌ به‌ره‌مینکی کۆمه‌لایه‌تی نازانی" (تیزی ٧).

له‌به‌ر وه‌ی که‌ ئایین تاکه‌ جه‌وه‌ره‌ینکی وای نییه‌، له‌ب‌قه‌موو چه‌رخ و چاخه‌کان له‌بار بێ. له‌وانه‌یه‌ له‌ چه‌رخ و چاخه‌ جۆرا‌وجۆره‌کاندا و له‌ جوارچی‌وه‌ی هه‌لومه‌رجه‌ جۆرا‌وجۆره‌کاندا ده‌وری له‌ یه‌ک‌دی جودا‌وا‌ز، بگه‌ ده‌ژ به‌ یه‌ک‌دی بگ‌س‌ێری (!؟) ئایین ب‌و‌ خ‌و‌ی له‌ که‌لتینی بنیاتی به‌په‌ته‌وه‌ی له‌ مێشکی مرۆدا ئایدیۆلۆجیا‌یه‌که‌، واته‌ به‌

^(١) K. Marx F. Engels, Sur La Religion, s. 80, Editions Sociales.

شیوه به کی شوان هه لئه له تێن و په مه کفریو، په نگدانه وهی ئه وه لومه رجه مادیانه په که مۆقه کانیان ده بن کاریگه رییاندا مه حکوومن.

وهی ئه م به رداشت و به یۆچوونه که له ماده په پرا چه که ره ده کا، هه روه ک شکل و شیوازه ئایدیۆلۆجیکیه کانی دیکه (مافه کان، سیاسهت، هونه ر و دابوده ستوور و به ندیای) ته نیا په نگدانه وهی نه کاره و نه ستیور (passive) نییه. ئه م په نگدانه وهیه که ره که رێکی به رچاو و کاریگه ریی دیالیکتیکیانه ی هه س و به پێوانه یه کی کۆنکریت خێوی وه ها هیزوگوردیکه که کار له وه لومه رچ و باروونوخه مادییانه ی لێیان که وتۆته وه، ده کا. جا له به ره هندی، ده بی ئیمه پاسیتی ئایین له چارچیوه ی ئه وه لومه رجه کومه لایه تی و چینه یه تییا نه دا که ها نیویانه گوپی وه خوینین. ئه مه، هه روه ک نه وای شکل و شیوازه ئایدیۆلۆجیه کانی دیکه، ئه وه مان له بۆ ئاشکرا ده کا که ئایین له نیگای چینه فرمانفه رما و چینه داپۆندراوه کانی له حقیقه تی ئایین ده توپۆن، به دیاره ده که وی که ئایین به جبهه تانی وه زیفه و ئه رکی سه رشان ی لێکدی جیا - جیای هیه. هه ر به ده م ئه مه شه وه، با ئه وه شتان عه رزی خزمهت بی که مارکس له نوای گشت چشتیکه وه، سه بارهت به وه که سیسته می سه رمایه داری و به ره توانج و ته شه ری په خنه داگه، ئایینی له نیگای چینه فرمانفه رمایه کانه وه خویندۆته وه و هه ر له به ره ئه وه یشه به پێناو (وسيله) یکی مۆچه و ستین و مۆقه لئه له تێنی له قه له م دلو ه ؟! . به ش به حا لی له فره سه ره وه لێکدانه وه و پوونکرته وه کانی ئنگل س ده رباره ی ئایین، ئه وه هینی ده سنیشان کردو وه که چۆن ئه م دیاره یه ده بی وه ک چتیک ی کۆنکریت له نیگای مېتۆدۆلۆژی مارکسیزه وه، وردکریته وه. ده تیکگیران و ده گزیه کدی راجوونیکی ئابووریدا، ئایدیۆلۆجیای ئایین ده توانی که ره که تر (سېلهت) یکی شوپشگیرانه بنوینی.

"له ده ره گایه تی هه لکردن و به گژدا چوونیک، ناچار ده بوا بی به ئیعترازی له کلێسه هه لکردن و به گژکلێسه داچوون. سه رپاکی ئیئۆریسی (doctrines) شوپگێر و کومه له کی و سیاسیه کانی ش، له نوای چشتیکه وه، ناچار بوون هه ر یه که بۆ خویان ببن

به پافزیه تیک، وات: له پښی ناین دهرچوونی" (۱). ناین له همان کومه لدا، به لام له نیگی چینی جوئ - جوئو مانا و وه زیفه گه لیکي جیا - جیای ده گه یاند:

"لیره، هه روه له فهره نسا کوو بوو، له ټنگلستانی و بوهیمیا ییش زویه ی نه جیوزادانی چکوله - چکوله له نیو جهنگه ی کیشمه کیش و پافزیه تیکي که ده سه به روه کی پاپازه کان ببوونه وه، ده گه ل نه وانه ی له شاره کاندا بوون، یه کیان گرت. شو پودلوه، به وه لیکده دریتوه که نه جیوزاده چکوله کان ناچار بوون به نیشته نیانی شاره کان پشت نه ستور بن و به رژه وه ندی خویان له وه دا بیت که له دژ می و به گلر و گوره پیوانی ناییندا ده گه ل نه وانه ی که له شاره کاندا داده نیشتن، یه ک بگرن. وات: مه سه له که به رژه وه ندیه و هیچی تر نییه.

"تاییه تمه ندیه که له پافزیه تدا هه بووه، نه وه بووه که یه کراست پیدلویستی و خواسته کانی گوندی و په شوپووتی خه لکی به ده نگ ده مینا و هه میسه که ولسووری به رله شکری یاخی بوونی، هه رایئ بووگه، تاییه تمه ندیه کی هه به نه واده تی جیا وازیو.

نهم پافزیه ته، خواسته کانی پافزیه تی بزرجوای وه خوو گرتبوو، به لام هه روه نوخشی خرستیانه تی دلوای نه وه ی ده کرد که هه لومه رجه کانی چونه کی له نیو کومه لی ناییندا دابه زئی، هه روه ها دلوای نه وه شی ده کرد که شو چونه کییه وه ک پښایه کی کومه لی سیفیل (مه دهنی) ده یی بسه لمیندرئ و په سند بکری (۲). که واسا ناین وه ک نایدیو لوجیای جه ماوه ری خه ک له چوارچپوه ی هه لومه رجه کونکرته کاندا تاییه تمه دیتی شپښگیزانه ی دهرده ست کړیوه و له سه ره تا (مبدأی) "چونه کی مروفه کان لای خوداوند" پاره و دواوکاری سه ره تاي په کسانیی مافه کان و نه نانه ت نابوری په له اویشته وه.

ټنگلس له وردکړنه وه په ره ساندنی خرستیانه تیدا ده لی: له سه ره تاي په یدابوونی نهم نایینه دا "مروف کاتی له پژگاریوونی مادی ناویمد بووگن، پژگاری خویان له نیو

(۱) K. M. - F. E. Sur La Religion, s. 101, 2,3,4,5, Ed. Socialse.

(۲) هه هه مان کتیب، ل: ۱۰۲.

نهم بپړوا نوييه دا به دى كړدوه" و هره وها نه وه شى پوون كړتوه كه چن سهر له بهرى شو نينسانانئ كه له دئى "ده سلا ت زاله كان" پاپه پيون له چارچيوه نهم نايينه دا به كيان گرتوه و چن چن لى نه توان به كه م كومه لائى خريستان و سوساليزمى هاوچه رخوا ويكهوونئ ه به ^(۱).

نايدو لوجيا به كى نايينى كه خواستى چونه كى له پزداندا گورابى له تنيه وه و گزپانكار ييه كانى دوايدا تووشى له بهرى كه ه لوه شانه وه هاتوه و له نه نجامى هرا و بگرى چندين چن و توژالئ به رځه وه ندى ليكدى جوداوازه وه بوو كه وه چيشتى مجبور و به دهيان شاخ و گوى و پياز و تول و نيوچه پياز و بيچوه تول و موزه بى لى پوولو و به قولى شاعيرى فله سونى عه رب، نه بولعلاى مه عه پى كه فرمويه:

في الانقيّة ضجّة ما بين أحمد والمسيح

هذا بناقوس يدقُ وذاك بمئذنة يصيح

كلّ يصيح لدينه ياليت شعري ما الصّحيح

يا وه ك حافظى شيرازى فرمويه:

جنگ هفتاد و دو ملت همرا عذر بنه

چون ندیند حقیقت ره افسانه زند

يا وه ك پتفه مبهرى نيسلام فرمويه:

"ستفترق أمتي إلى اثنتين وقيل سبع واثنتين فرقة كلهم في النار إلا الفرقة الناجية" دارى وه سهر به رديه وه نه ماگه و ده جهنگى مملانئ و شپروتر ليكدى سوينى كاتوليك و نه رته دوكس و پروتستانت و مؤرمون و نه ستورى و سه بتى و هتد . دا بهش به حالئ خريستانه تئ و هروا بق نمونه: موعتزيله و نه شاعيره و ماتوريدييه و مورجيئه و كهيسانويه و دهيان تول و موزه بى نه هلى كه لام (فهلسه فهى لاهوت) و حنه فييه و شافيعيه و ماليكييه و حنه بلييه و دوازه شمامى و زه يدييه و شيسماعيليه و

^(۱) نهم ويكهوونئ له كومه لئ سهره تئ نيسلامه تيشدا، له بيرپړواى سوساليزمى نه بو زه پى

غه فارى و ه والانبشدا ده خوئندرتوه .

فاتیمیه و نه‌هلی هق و هند .ی نه‌هلی شهرع و سیاسهت و نیمامهت و هند دا،
کیشه‌ی چینایه‌تی زۆر ناشکرا و به پاشکاو‌ی به ده‌می خۆی هاوار ده‌کا.

"نابین له پاش چاوپشکووتنی، ده‌بینین هه‌میشه نێوه‌زۆکیکی باوی ده‌هه‌گبه‌دا
بووگه. ئه‌مه‌ هه‌ر له‌ نابین نه‌قه‌ومیاگه‌ برا، نه‌دی نابینی باو (تقلید، رسم) ده‌ته‌واوی
هواره‌ نابیدیۆلۆجیکیه‌کانی دیکه‌شدا وه‌ک هه‌یزکی وه‌پاریز (موحافه‌زه‌کار) قوت
ده‌بێته‌وه؟ وه‌لی جوداوازیگه‌لی که‌ ده‌ نێو ئه‌م نێوه‌زۆکه‌دا قوت ده‌بنه‌وه، له‌ پێوه‌ندییه
چینایه‌تیه‌که‌نه‌وه‌ ئاوده‌خۆنه‌وه. واته‌: له‌و پێوه‌ندییه‌ ئابووریانه‌ی که‌ ئه‌م جۆره
جوداوازی و گروپانکاریانه‌یان له‌ نێوان ئینسانه‌کاندا هه‌تاوه‌ته‌ گۆڕی، ئاوده‌خواته‌وه"

که‌واسا، شایین وێپای وه‌ی لێل پێوه‌ندییه‌ ئابوورییه‌کانا هاوسه‌روکاره‌نی، ده‌هه‌ر
کومه‌لی، ده‌هه‌ر هه‌لومه‌رجیکدا و له‌ نیگای هه‌ر چینیکه‌وه، هه‌ر هه‌مان مانا
ناهه‌خشی، هه‌ر هه‌مان کارنگه‌ری ناسنوینی و پێگا به‌ وه‌دی هاتنی ئاکامگه‌لیکی
به‌کرده‌وه‌ی جودا - جودا و ته‌نانه‌ت ده‌وفاق و لێکدی تاق و جووت خۆش و هه‌موار
ده‌کا. نابین هه‌روه‌ک، خودانه‌خواسته، ده‌توانی ببی به‌ نامیری مرۆه‌له‌ته‌تین، هه‌ر به
هه‌مان نه‌ندازه‌ ده‌شتوانی ببی به‌ فاکته‌ریکی مه‌عنه‌وی بۆ مرۆ به‌ره‌و بزوتنه‌وه‌یه‌کی
شۆڕشگێڕانه‌ هاندان و وه‌جۆشی بیری.

له‌و قسانه‌ی سه‌ره‌وه، نه‌وه‌مان بۆ پوون ده‌بێته‌وه‌ که‌ له‌ بزوتنه‌وه‌ میلییه‌کاندا
نابین هه‌موو جارێ و له‌ هه‌موو کاتێکدا هه‌ر هه‌مان ده‌ره‌ ناگێڕی. له‌ ولاته‌یلی که‌ له‌ دژ
چه‌وسیانه‌وه‌ و ئیمپریالیزم خه‌بات ده‌که‌ن، له‌ چارچێوه‌ی به‌ری هه‌لومه‌رجی دیار و
ناشکرادا، نابین بۆی هه‌یه‌ ته‌نانه‌ت به‌توانی ده‌وریکی "هاوده‌سه‌به‌ری" ده‌سه‌به‌رساز
بگێژی. به‌ نموونه‌ هه‌ر وه‌ک ئنگلس ده‌لی، خرستیانه‌تی له‌سه‌ره‌تاوه‌ له‌ خه‌باتی دژ به
چه‌وساندنه‌وه‌دا ده‌وری خۆی گێڕاوه. هه‌روه‌ها ته‌واوی یاخه‌یوونه‌کانی سه‌روبه‌ندی
نیسلام له‌سه‌ره‌تاوه‌ له‌ کیشه‌ و هه‌رای ئابووری نێوان ده‌شته‌کی و شاریه‌که‌نه‌وه‌ ئاو
ده‌خۆنه‌وه‌ و ئه‌م یاخی بوونانه‌ له‌ پێشان خۆیان ده‌ به‌رگی شایینی پێچاوه‌ و هه‌میشه
دووباره‌ و چلباره‌ بوونه‌ته‌وه‌ و هه‌ر بۆ هه‌مان سه‌نگه‌ر که‌ لێوه‌په‌را تێ هه‌له‌چوگن،

سەرلەنوی، جوووووووویدیدر، گەراونەو. . پیاو ئەگەر بیر لە قسەکانی ئنگلس دەکاتەو کە دەلی: "ئىسلامىيەت ھەردەلىي بە بەژنى رۆژھەلاتيان براوھ"، "ئەم ھەموو سەرھەلدان و ياخىبوونانە بى وەى ھەلومەرجەکانى ئابووڤى بگۆڤن، ئاشبەتاليان کردوھ" دەکاتەو واپىدەچى ئنگلس، بنیاتی نەشلەقاو و وەستاوی بى رەنگ و بى تام و بى بىنى کۆمەلگایەکانى رۆژھەلات و ناراستەوخۆیانە، تەرزى رەنپوھینانى ئاسىيایی رەچاوکردوھ. ئنگلس بە دەم قسە لەسەر بزۆوتنەو ھۆبەبەرگى ئايپنەو پىچاوھەکانى دژ بە چەوساندەوھەکانەو، ھەلوپىستى مەمەد ئەحمەدى سوودانىي بە نمونە ھێناوھەو کە چۆن سەرکردایەتیی گوندی و پەوندانى لە دژ ئىنگلىسە ئىمپىريالىستەکان کردوھ و دەبەرەبەر ئىمپىريالىستاندا سەرکەوتوھ. پاستىت گەرکە ئەگەر بەمانەوئى بزانیڤ دەورى دیاردەى ئایین لە باروڤۆخىکى مێژوویینەى کۆنکرتدا وەك ھەلسەفەى مارکسىزم بە شىژوھەكى زانستانەى نۆڤوھەئى – بزانیڤ چپوھ و چىبە، نابى ئایین بە ناوئى پێشکەتخوازىبەوھ وەك "سەفسەتە" یانىش تەنیا وەك "وشكەسۆفىتى" (تەعصُّب) ى تى بگەین. ئەگەر ئایین وەك پاستىيەكى كۆمەلایەتیی دە نەزەر نەگرن و تەنئى ھەر بە پووتى (تجریدى – ئابستراكتانە) ى پەتکەینەو، ناتوانین کار لە ئایدیۆلۆجىایەكى، کە پەگۆڤىشەکانى لە دنیای ماددى پۆچوھ، بگەین.

ھەر وەك توفەكچى نۆڤر جوانى بەیان ھەرموھ، "بەمانەوئى و نەمانەوئى، كۆمەلگایە ئایینیيەکان دە قوناخى پەرەساندن و گەشەکردنى دیارىکراویاندا، پاستىيەکن. ئێمە، سۆسیالىستەکان ھەر وەك دە بواری ئابووڤى و كۆمەلایەتیدا بۆ كۆمەلێكى دیارىکراو دەیکەین دەتوانین دە بواری ئایدیۆلۆجیشدا ئەو ھەنگاوھ بەرەوپێشەوانەى کە گەشەکردنى كۆمەلە ھەمواردەكەن بە و كۆمەلە ھەلگیرن. لە ئایین بە چێتێكى "پروپوچ" نۆڤىنت، واتە: بە چێتێكى دە بنەپەتدا بى پەگۆڤىشەماددى و "بىروپوایەكى ھەلە" و "ھەر لەبەر بە پووتى چاپدانى ھەلەبوونى نەمان و لەناوچوونى" کارێكى نۆڤر لە تەنكاودا سۆبایی کردن و نەزانییە. ئەم تەورە، ھەر وەك ئاغاى ئى توفەكچى پوونى

ههروهك ئاغای ئى توفهكچى پوونى كرزسهوه بىروپوچوونىكى لىبرالىستانى (ئەمە دە بىناخى رادىكالىزمىشدا بەرچاودەكەوئى) مىكانىستى پېش ھىگلە و كەرەكتەزىكى مژبە دىالېكتىكى ھەس. كارى كە ئوئى بىكرى، ئەو ھەسا كە بىتوانرى دەورى شایىن لەو پووهو كە ئایدیۆلوجىيەكە، دەستىشان بىكرى و بچەسپىندىرى و لایەن و بەندوباوو بووفاق و یەك لە شام و یەك لە ھەلەبەكانى یەكلاكرىنەو ھەشەن و كەو بىكرىن و بە پىنى ئەو پاستىيانى كە ئاوا ھە زانستە ساغلمەكانپا ھەلېنجران، واتە: دە بىوارى كارەكرەدەنپىيەكاندا، ھەسەر پىگای كارىگەر و دروستەكان كەوتنە.

بەش بە ھالى وتوويز و لىوھەكۆلېن و بىروپوچوونى نەزەرىيانى تەقوزەوھەندى ئەم سالانى ئواییى لە ھەردو سەنگەرى شایىنى و لایىكى (عیلمانى) پا لە كوردستانى نىوچە ئازاددا، دە بنەپەتدا پىوھەندىيان بە قوولى لىل سەركەوتن و سەرنەكەوتنى چالاكىيە كەردەنى و شەپشگىرەكاندا ھەس. ئىمە بىژن و نەبەزىن، تا ئەندازەيەكى بەردلگەر پاشماوھى پژمى ئابوورى — كۆمەلەكى ئىمپىراتورى عوسمانىن و ھەروەك ھەرجىيەكەمان وەك پاشماوھ لە سوننىتى و شافىعىتى و ھەلەوھىتى و یەزىدىيەتى و كاكەيەتى و دوازە ئىمامى و بەھانىيەتى و ھەقەيەتى و ھەند بۆ ماگەسەو تا ئىستا لە پووى بنىاتى كۆمەلەيەتى — ئابوورىيەو لە مانای نەگەيشتووين و ھەروە نەندازەيەش، لە ھەپ ئەو ھەلوئىستە بووفاق و تاقوچووتانەى كە لە چەندىن تىروانىنى جودا - جودا و جۆراوچۆر كەوتوونەو، بايى پىوستان فې سەرلى سەردەرنەكەپن. ئىستا لە كوردستان ھەلومەرجىكى وا ھاتۆتەكوپى تا پادەيەك ھەموو حىزىيىكى ئىسلامى چ بى مەنت چ بە مەنت بە قسە و نووسىن و رادىق و تەلەفىزىق و چالاكى نوواندن، - مالم قەبرە - ھەموو ھەردەلېن دەبى كار بۆ كوردایەتى بىكەپن... بەلام بە بى ئەوھى بە خۆيان بزائن يان نایانگەرەگە دگانی پىدا بنىن، كوردایەتییەكەش ھەروەك ئىسلامەتییەكە بووگە وە بالاگەردانى بەرژەوھەندى كۆمەلەكى - ئابوورى چىنايەتى، بەرژەوھەندى ئەم بەرھەو ئەو بەرھە.

كورد له سەروپەندەدا دەپەوی خێوی ئابووری كوردستان بێ و لە كۆنترۆلكردنی دەسلەتای بیانیی پزگاری بێ، بەلام دەبێ تۆرگانیزاسیۆنەکانی كورد لە چوارچێوەی بەرزەوهندیی گشتدا لەم قوناخیدا هەر هیچ نەبێ بێر لەو بێکنەو گەلق لە پای چی نزیکەی ۷۰٪ی لاوانی كورد زۆتر پێوەکەنە مژگەوتەکان نەك ئەو تۆرگانیزاسیۆنە؟ لەبەر چی لاوان بەرەو هەندەران سواری گای هار دەبن و خۆ بە دەم دەیان مەترسی و بووبەختییەو دەدەن؟ ئەمە لە ئاکامی لە خۆو لە هەموو چتیکێ ئەم ولاتە بیانییوون نییە؟!

دەوای جا، با چتیکیش لەمە پمانا و چەمکی لەخۆبیانییوونی مەرق بێژین. لەخۆبیانییوون، بە ئێزراودریژسی مێژوو لە ماکی فەلسەفە و تیۆلۆجیسی جۆراوجۆردا دەورنکی گرینگی گێژاوه. دە سیستەمە میتافیزیکییەکاندا، قسە لەسەر ئەوە دەکری کە "حەقیقەت"، "موتەلق"، واتە: خوداوەند لە بوونی خودی خۆی نوورکەوتقوتەو و بە شیوەیەکی بەخۆ بیانی و ناخۆر و ناقولاً هاتقوتەگۆڕی.. واژەگەلی وەك "بەچۆکداهاتن"، "کێنوش بێردن" و "لەسەرزگی پووت بەسەر زەویندا بەرەو پیری شیخ و پیرانی تەریقەتەو چوون" و هەند واژەگەلیکەن کە بۆ مانای لەخۆبیانییوون وەزوان هاوردن، وەکار بریاگن. هەروسا، هەمان مانا و چەمکەکانمان، لە تەسەرۆفی ئیسلام و بە گشتی تەسەرۆفدا، بە دۆنیکێ ئایینی و میستیکییەو تەوش دی. چەمکی لەخۆبیانییوون، بە دەم رۆژگارەو لە مانائینییەکی و میستیکییەکی دارندراو و بە تاییەتی لە فەلسەفەی هیگدا مانایەکی ئەقلى (rational) ی لبارکریاگە. وەك دەزانین، هیگل لەو برۆایەدایە کە کۆسمۆ (گەردوون) لە ئاکامی لەخۆبیانییوون و پاشانەکی بۆخۆگەرانیەو سەرەتایەکی مەعنەوی و سەرۆخۆرسک کە هیگل بە idea (نمونه - میسال) ی نیوناو، هاتقوتەگۆری. ئەوجا لە پاشان، فیوریخ بە پیرەوی کردن لە هیگل، مانای لەخۆبیانییوونی لە نیگای ئایینەو، وایکداو تەو کە مەرقف ئایین و ژایانی ئایینی و میزۆگوردەکانی خۆی وەك چتەایەکی لەخۆبیانی و نامۆ دەبینی. بەلی وەلای ئەوەو لەخۆبیانییوون، ئە لەمەرا هاتقوتەگۆری. واتە: وەلای فیوریخ وە

ئادەمىزاد بەۋەى كە لىۋەشاۋەىيى و ھىزەكانى خۇى بە لىۋەشاۋەىيى و ھىزى غەىرى
 خۇى دىتۋە، خودا و ئاىنى (بە ھەزەئەى خۇى و لە مېشكى خۇىدا. ش. م.)
 گوراندوۋە. ھەرچى م. مۇسەيس ھىس.ى بالى چەپى فەلسەفەى ھىگلە،
 لەخۇبىيانىيۋىن، واتە مرقۇئە و چتانەى كە خۇى دەيانخولقېنى و ۋەبەرەمىان دىنى
 ۋەك چتھايەكى بىيانىيان كە ئى خۇى نەبىن و ملكى يەككىكى دىكە بن دىتن، بە پاستىيە
 ئابورىيەكانەۋە گرىندلوۋ. بە پېتى تىۋوانىنى م. ھىس ملكەچكردىنى مرقۇف بۇ خودا، لە
 بەدەنگھاتنى ملكەچكردىنى مرقۇف بۇ كالا و پۈۈل لە مەيدانى ئايدىقۇلجىدا بەۋلاۋە
 چىدىكە نىيە (تكايە بىر لە فەرمائىشتى ئىبىنولەمەرەبى كە گوتۋويە "دىنكم دنانىركم تحت
 قەمى" ھاتىن "بەرمون - ش. م.).

كەۋاتە: چەمكى لەخۇبىيانىيۋىن تىكرا بەم جۇرە دەناسىندى:
 "لەخۇبىيانىيۋىن، بە ماناى لەباۋ و تەقلىدى واتە: ھەر بوۋنەۋەرى ئەۋەى دە بارىدايە لە
 خۇبەدەرى كا. بەلام بەلاى لاۋوتىيەكانەۋە خوداۋەند، بە لەخۇبىيانىيۋىن
 (لەخۇبەدەركردن دىئاي خولقاندوۋە" ^(۱)).

لەسەرى پوۋشان كىردەۋە كە لەخۇبىيانىيۋىن لە لاىەن فىورىباخ و ھىس ۋە لە چەمكى
 خوداگەرى (تىۋلۇجىك) قوتاركراۋە. ھەرچى كارل ماركسە چەمكەكەيان پتر بەرچاۋ
 (مىشخەن) تر كىردوۋە و لە شىۋەى گرېمانە (فرچىيە) يەكى زىئانى مرقۇفداي بەكارھىتاۋە.
 بە لاى ماركس ۋە لەخۇبىيانىيۋىن ئەۋەىيە كە چتىكى مرقۇف بە بەرەمى دىنى لە
 دەستى ھەلى و قوتارى بى و بچتە ھالە تىكەۋە كە دەبەرەبەر ئەۋ مرقۇفدا ۋەك بىيانى و
 دۇمى لى بى. چا ئەمە، ھەر ۋەك لە زىئانى ئابورىدا دەبىيىن، لە زىئانى سىياسىشدا، لە
 سۈارى مېۋوشدا و لەقام و دەرك (ئەندىشە و ھەستوخوستى) ى مرقۇفكانىشدا،
 دىتەگۈپ. بە پاستى ماركس مەبەستى لە ماناى لەخۇبىيانىيۋىن پتر لەخۇبىيانىيۋىنكە
 كە ھالە تىكى تايىبەتى لەخۇبىيانىيۋىنى ئابورىيە. بە لاى ئەۋە ۋەم دىاردەيە تەنھا
 ھەر ملكىيەتى تايىبەتى ناىخولقېنى، بەلكو كاردابەشكردن، ئەۋەندەى دىكەى خەست

^(۱) La Theorie Materialiste de la Connaissance, s. 320, P. Universitaires .

ده کاته وه. نه مه له به شى چاره مى به رگى يه که مى کتېښى سه رمايه دا، به نځوى
 "فيتشيزمى کالاً ونه نځيى وي" يوه پوون کرلوته وه. (مه به ست له فيتشيزمى کالاً،
 مرق به ره - به ره که پاش وهى بازې په يدايووه، پټي واپووه که نرځى کالاً چ له پووى
 به کاره ښان و چ له پووى مه سرفه (استهلاک) وه، چټکه له سه رووى توانستى مرقووه يه
 و به ره مى کړى وي نځييه و به مه پووليشى لى يووگ وه خودا و په رستوويه تى و له
 خه زڼتاني ده پارټيزي و بانډاک و ته له سمانى له سه ر داده نى) نه و مرقويه که به کارى
 کرده نځيى خوى به ره ماني په نځو ده ښان، هم له ده سته درچوونى به ره مه ماني به چاوه
 خو ده ديت و هم به حالته ده گيشته که نځيدى نه و کروکوشسته ي به ره مى پټي
 وه به ره م ده ښان، جاريکى دیکه ي بڼو قهره بو نه ده کړايه وه و له گه ل په نځ و
 کروکوشسته که ي خویدا ده بوو به بڼگانه و نامق. واته نه وهى که له خویدا هه بوو،
 له خو به دهرى ده کرد و جاريکى دیکه ي وه که خو بڼو نه ده گه پايه وه. به نمونه: کړنگارڼ
 بڼو نه وهى تواني ۸ ساعات کار بکا، پټويستى به وه نه ده توانست (وزه) يه که نه و ۸
 ساعات کاره ي پټي ده سه بهر بکا، هه يه. گريمان نه و کړنگاره به پټوانه ي ستاندارت بڼو
 قهره بوو کرده وهى نه و وزه يه، پڅانه پټويستى به ۱۰۰ دينار هه يه، باشه نه دى نه گه ر
 هات پڅانه که ي له ۳۰ دينار زياتر نه بوو، کوو نه و وزه يه بڼو پڅي پاشي قهره بوو
 بکاته وه؟! نه مه حالته وای له مرقف ده کرد که ده بوو له ناچارى و به زځره ملنى کار بکا
 و له قه پټلکى ښانسانه تى خوى درچي و خو لاسه بڼي به پارچه که بڼي گيانى
 مه کينه، (فيلمه که ي چارلى چاپلن وه بيره خو بڼته وه) به لای مارکس وه،
 له خو بڼانيوونى ښاوورى، ده کومه لى سه رمايه داريدا به ويه پي چله پڅپي گه يشتووه و
 مرقى کړيووه به "وانټک"، به "پټناو" ڼک و له ښانسانه تى خودى خوى بڼي به هره
 کړيووه. ښانسانه کان، نه و وانټکانه ي که به په نه جى شانى خو يانيان وه به ره م ده ښان،
 وه که چته يه که ي له خو به دهر و سه ري خو و هه روک فريان به وانه وه نه بڼي ده ديت و
 پټيان واپوو له نيوان نه و به ره مانه دا که پټو نه دييه کاني نيوان خو يان وه به ره ميان

دههینا، پتوهندی (ریگ)یهکی سهرهخو هه په. هینری لیفتر، تیئوری لهخوبیانیبوونی
تابووری، واته: (فیتیشیزم) بهم جوړه پوون دهکاتهوه:

"فیتیشیزمی سهرهتایی و جادوو، زالبوونی خوړسکی بهسهرئاده مزاددا و
هینزوگوردی خه یالچنانهی ئاده مزادی بهسهر خوړسکدا به دنگ دههینا. ههرچی
فیتیشیزمی تابووریه (واته): وانیکیکی که مارکس فیتیشیزمی تابووری پیگوتووه -
زالبوونی ئو بهرهمانهی که مرقو بقوخی پهنتوی دههینان، بهسهر هرهمان ئو
مریقانه دا، هروه ها ئو هینزوگورد (فرمانفرما) ه خه یالچنانهی که بهسهر
ئورگانیزاسیونی خودی ئم مریقانه دا و بهرهمه کانیاندا زال پووه، به دنگ دینئ".
مارکس ئو هی پوون کردوسوه، که مرقو له و بهرهمانهی خوخی پهنتوی هینان، ههر
یه که ی بووکه وه فیتیشیک و "وانیک" ټک و لټیان داپراوه و ئم داپراوه بهر - بهر
هیندهی دیکه جپرتر و خه ستوخولتر و سهختر بووکه سوه. ئم "به وانیکبوون" (Fr.
Réification, Al. Verdinglichung)، که به قوناخه کانی کالا - پول
- سهرمایه دا تیده په پی، بهر - بهر هیندهی دیکه جپرتر و خه ستر و سهختر
ده بیته وه. له بارنکدا که پول وانیکیکه مرقو بقوخی دابهیناوه، جی پتوه ندیبه کان و
زیان (هه ستوخوست و ئه ندیشه کان) ی مرقوه کانی گرتوته وه. "به جوانی و زیره کی
دینتی مرقی پولدار" و "کاتی ده بن به دزیو و ناشین و بودوله" ههر سه باره ت بهمه
سهری هه لداوه. کاتی که که سانی جیگه په لیکي له پووی گرینگیی کومه لاتیبه وه
داگیر ده که ن و له قوماشه ئه سلویه کی خویان به تابوتابتر و به جورکی دیکه
ده بیندرین: هروه ها هونه رهمندان و توانست و لیوه شاوه یی و داهینانه کانیان به
جتیکی نقر له مرقایه تی جودلواز و هه لاویره و هتد " به دنگ دینن، نمونه گه لی
"به وانیکبوون" ن. هروه ها توانست و لیوه شاوه یی و هینزوگوردی بی سهره د و سنوور
(بومای ئاتوم) ی مرقه کان، که ده بنه به لای سهریان، ئه مه یشه هه مدیس نمونه ی
زه قوزوپی لهخوبیانیبوونه.

که واتا، مارکس چه مکی له څو بیانیوونی به جوړکی گریمانه ی وا بیر لی کردوته وه که له دواړوژدا له بواړی جوړاوچوردا بڼ لټوه کولینه زانستیه کان بڼی به چټکی به که لک و به تاییه تی به پټی له سر له څو به بیانیوونی ښاووری داگرتن وه ک ښه ما، کتیه که ی نووسیوه. هر له بهر هندی، له څو بیانیوونی، له لیکدانه وه په سمیه کانی بیرونه ندیشه به دهره کانی مارکسدا له م سالانه ی دواپیدا له گل سرله نوی وه که مکی له نویزه نه وه هاته کاپه وهی، ده نه سلدا، له نیوان سره تا ښه په تیبه کانی مارکسیسمدا، جټی څو گرتوته وه. گه وره مارکسیسته کانی وه کوو گیزرگ لؤکاچ و ناگوست کونت و هنری لیفر و هتد له م چه مکه هه میسه سوویدان وه دده ست هتیاوه. نه خوازه لا بهرله وهی لؤکاچ نووسینه کانی سره یه ندی لاوتنیسی مارکس متالا بکا، شاکارکی که له بهرگی چاره می سرماهی مارکسه وهی تی هه لچوه، نووسیوه و وا زانراوه که چه مکی "به وانیکبون" ی ده پلانی په که مدا په چاگردوه. ښگلن، هر هه مان چه مکی هر چه ندی به پاریزه وه ده ست بڼ برودوه، په پده په ی به سر کردوته وه. که واتا، چه مکی له څو بیانیوونی له نیگای په گوپشه وه، وپرای وهی که چه مکی تیولوژی و میتافیزیکیه، له پاشان له چه پومه نگه ی گورانکاریه کی چلونی تی دراوه و له سر ده ستی که له زانایانی بیرونه ندیشه ی سوسیالیزم، وه که چه مکی ښه پت په چاوکراوه.

به ش به حالی سه روکاری جادو به نایینه وه، که فری به ساریه نیبه، جادو Magic په کی له نایینه سره تاییه کان و بری رټورسم و نایینبازیه که به نیازی به سر زینده وړان و نه وای خه یالیدا زالبون، ده کارده برین. په گوپشه ی جادو له بپوا به پیوه ندیه کی جوړی له نیوان مرقف و ده وروبه ریدا، ناوه ده خواته وه. له دږ فله لاکت و به لای ناگهان، نه خوشین، خرابه و به دکاری و هتد جادو ده کار بر اووه و ده بری. بپوا به جادو که تاوه کو نیوه ی دوه می سه ته کانی ناوین له هه پمین ویره ودا بوو، نه وړ ده شپوه ی لټشوی زانستی نه ننی Occultism دا سرله نوی هاتوته کاپه وه. له نایینه جیهانییه کانی مه سیحی و ښسلامیدا توخمه کانی له گوین که کشف و کهرامات،

نوشته کردن و کشته کردن، سف له زاری نه خوش و دارکاری کردنی شیئت و شور، بخور سوختاندن و زاوکردنه و کوله نانیه تی و به ختگرته و، زهرگ و شیر له خودان، ناسنی داخکراو به زمان لستنه و، حال لی هاتن، نواندنی موقناتیسسی، مردوو مسح کردن، هوتوو و چله و پرسه بۆ مردوو گرتن، چوونه سه رقسنی شه خس و شیخ و مه شایه، پروپالانتی و پروپاگانده و بانگ شه (دعایه) ی بازگانی و سیاسی و ناههنگ و شایی و جیئن و سه رله بری چالاکیه کانی ئەم زه مانه که بۆ شیخا و کار له شه نجاسی چتهاه کی که ئینسان ده به وئی ناراسته و خۆ به سه ریاندای زالی بی و بۆی مه یسه ربن، به رچاوده که ون.

جانبو ئەمریق ده گەل شه عبده و قرتوفیلکاری و چاوبه ست و به ده سویرد و مه هاره تی ده ست و جتی نهیئی و نه سرارامیژ نه جامدان به نیوی سیه ریازییه وه رۆر له باون و له هه موو دنیا دا ماونه وه و Occultism (زانستی په تامه کی) له ووه ناوده خواته وه که کهسانی له خواسایی به ده ری نه وتو هه ن که گویا پیوه ندییان به هیزه نه سرارامیژه کانه و هیه و شه وئی شه وان پتیان ده گری، کهسانی خواسایی پتیان هه لئاسووی، ئەم جۆره که سانه به تایبه تی له کومه لی هیشتا نیوه سه ره تاییی ئەم زه مانه دا رۆن، ته نانه ده سه لاتداران بۆ نامانجی سیاسی خویان به کاریان ده هیئن. به راستی ئەم دیارده نه سرارامیژانه هه رچه نده له گەل زانستی پشت به نه زموون نه ستوردا پێک ناکه ون و به پروپوچ ده زاندرین، به لام بهش به حالی پاراسایکولوژی، زانست تا پاده یی ناوی لی داوه ته وه و سیاسییه کان سوودی لی وهرده گرن. نه مهش سه روکاری ده گەل هیندی خه سیه تی بیۆلۆژیکی - کیمیکی - فیزیکی موفدا هیه که په نگه له هیندی که سدا خه ستوخۆتر په نگه خوار دیتته وه. ئەم Occultism له ده رکه یه کی رۆر که وهره هه ناتۆته نیو Misticism سۆفیگه رییه وه و ده شیوه ی ده رویتی و سۆفییه تیدا، ده شیوه ی وه لیاتی و که شف و که راماتداریدا ئاشکرا دیاره. هه روه ها هیندی دیارده ی په رجووی پتیه مبه رانیش هه ربۆ ئەم زانستی په نامه کییه ده بریتته وه.

سیر جیمز، نهرواپه رستی (ثانی میزم که گویا سه رچاوه‌ی سه ره‌لانی نایینه) به بابی شیعر و جادوگری له پتی خه‌یال‌کردنه‌وه و نیحاوه به بابی دراما و له پتی مه‌یل به‌لای زالبوون به‌سه‌ر نه‌روادا به بابی زانست ده‌زانی. نه‌گه‌ر جادوگری سوودیکی لی نه‌که‌وتاباوه، جادوگر بووچاری زهره‌ر و زیان ده‌هات، به‌لام خه‌ک سه‌رکه‌وتنیکی و بیان له ده‌یان شکسته‌خواردنی وی زیت‌ر له بیر خویاندا نه‌خش ده‌کرد و نه‌مه‌ش به سوودی جادوگره‌که ده‌گه‌را که به په‌رژانه‌سه‌ر په‌یجووکردنی هوکار و نا‌کامه‌کانی و له‌بق نیازخوازه‌ پتویسته‌کان بکه‌وتنه‌هه‌لپه‌ی دابینه‌کردنی پیناوه (وسيله) خو‌پسکانه‌کانی وی. جادوگر به‌هوی به‌کاره‌یتانی نه‌م پیناوانه‌وه و له‌هه‌مان کاتدا به‌خوندنه‌وه‌ی ویرد و دوعا و نه‌فسوونه‌وه ده‌یتوانی سه‌رکه‌وتنه‌کانی خو‌ی له‌چاو جادوگری بزانی و به‌نتوی کارسانی خودایانه‌وه ناووبانگ ده‌ریکا. به‌و جوړه له جادوگر و نه‌پده‌ست و پملیتده‌ر (کاهین) و پزیشکی جادوگر و پزیشکی راسته‌قانی، سیتیژمیر و کیمیاگر په‌یدابوون. زانسته‌مندانی نه‌وو‌ی نیته‌هه‌ریکه له‌بواره‌کانی لی‌وه‌کولیندا میراتگری راسته‌وخوی نه‌و جادوگرانه‌ن و له‌سه‌ریکه‌وه (به‌لای ویل نه‌درانته‌وه) له‌هه‌مان سه‌رچاوه هه‌م نایین و هه‌م زانست و هه‌م فله‌سه‌فی میتافیزیک و پزیشکی په‌یدابوون: دوو ناوازی جودلواز که له‌سه‌رتاسه‌ری ناوازه‌کانی میژووی مرقایه‌تیدا به‌چهن‌دین جوړه‌گه‌روو و نامیر چپردان و ژه‌ندران.

جگه له‌مانه، Theosophy (عیرفان = خوداناسی) یش وه‌کو دیارده‌یه‌کی به‌رچاو دووباره له‌گه‌ل جادوو و سوفیگریدا وه‌ک دوو پووی میداله‌که‌ن. Theosophy، واته: به‌پوا به‌وه که مرقف ده‌توانی له‌پتی پی‌وه‌ندیی خوداوه‌ند به‌دنیاوه‌ده‌رک کردن، به‌له‌شی مادیی خو له‌ناویردن، له‌گونه‌ه‌کانی پاک بیت‌ه‌وه و له‌هه‌بوونی بنیاده‌مانه (ناسووتی) پزگاری بی و ده‌گه‌ل هه‌بوونی خودایانه (لاهووتی) دا تیکه‌ل بیت‌ه‌وه و جوش بخوا. نه‌م Theosophy په‌که له‌سه‌رینه‌په‌تی بوودایی و براهمایی و فله‌سه‌فه‌کانی دیکه‌ی پوژمه‌لائی دامه‌زراوه، له‌و به‌پواپه‌دایه که پو‌حی مرقف له‌نه‌نجامدا سه‌رحه‌د و سنووری گونه‌هان ده‌به‌زینی و ده‌گه‌ل خوداوه‌نددا تیکه‌ل ده‌بیت‌ه‌وه و جوش ده‌خوا،

چەندىن جار لە ھەبوونەو ھەبوون (لە مانەو ھەبوون) و لە ھەبوونەو ھەبوون
گەشتوگوزار دەکا (تەناسخ). لە دوایى سەتەى ١٩ ھەو لە ئەمەریکا و ئینگىستان و
لاتانى سەرمایەدارى دیکەدا، کۆمەلە و دەستەى Theosophy یانە زۆر دامەزراون.
بەش بە ھالى Misticism سۆفیگەرى، ئەمە جیھانبینیىەکی ئایینی - ئایدیالیستەنە
کە پەرگەشەى لە و پەرگەسە نەئینیانەى کە کۆمەلانى کەونارای پەرگەلات و کۆمەلانى
کەونارای پەرگەلات بە پەرگەیان دەبرد، ئاودەخواتەو. گۆیا پەرگەندى لە نۆوان مەرگ و
خوداوەند، یان ھەر ھەبوونەو رێکى ئەسرازمیزى دیکەدا دامەزرا و پەرگە بە ھێزێکى
سەرۆکى خۆرەسک بەردى بناخەى ئەم پەرگەسمانەى پێک دەھێنا. پەرگەندى دەگەل
خوداوەنددا گۆیا لە پێى ئالھا (وچەد) یان سەرۆش (وحى) ھەو دادەمەزرا. لە زۆر
دۆکتورینەکانى فەلسەفە - ئایینیەکان (بۆ نموونە: کۆنفۇشیۆسى، براھمانى،
ئورفیۆسى، فیساکگورى و پلاتونى - نۆی - دا توخمەکانى Misticism بەرچاودەکەون.
فەلسەفەى Misticism لە سەتەکانى ئاویندا لە سەردەستى بێزار (١٩٠١ - ١٨٥٣)
ئیکھارت (١٢٦٠ - ١٣٢٧) و ئۆلېر (١٣٠٠ - ١٣٦١) و ھتد ی، گەشەى کردووە.
فەلسەفەى Misticism دەگەل تەسەووفیشدا سەرۆکای ھەبوو. لە پێزى
مىستیکەکانى داوییدا ھى وەکو بۆحوم و سویدېتېرگ یش بەرچاودەکەون. دەتوانم
بێم ماک و ئامیانى ھەرچى فەلسەفەى ئایدیالیستەنەى چەرە و چاخە مۆدېرنەکان، لە
گوێن: Pers onalism و جۆویدیەت و ھتد) ھەن، کە مۆزەر ئەم Misticism
ە. لە پەوسیا فەلسەفەى ئایینی - Misticism لە سەردەستى سلاڤیەکان
وسۆلفیۆن و ئەوانى دیکەى وەک بېرداڤیٹ و ترۆبېتسکۆ ی سەر بە وان گەشەى
کردووە. فەیلەسوفە مىستیکەکان سەرۆش (وحى) کە جۆرە سۆسەپەکی
مىستیکانە، بە شێوێ ھەر ترۆپکى زانستى دەزانن. لێرەدا ھەبوون (وجود) بە
شێوێەکی یەکراست و بێ پێناو لە لایەن Sujet (العلة الغائية) - ھەو
دەردەکەو. جا ناوێ ناوێرەى وەى کە بێرەوایەو پەرگە پێشکەوتخاوەکان (بۆ نموونە:
بێرەوایەو ھەکانى Eckart، یان تۆبۆزىسیۆنە شۆرەشکێرەکان دە شەکل و شێوێ
بێرەوایەو ھەکانى Eckart، یان تۆبۆزىسیۆنە شۆرەشکێرەکان دە شەکل و شێوێ

Mistisism دا به دیارده که ون، Mistisism وەک بئکه (قاعده) له لایەن ئایدیۆلۆجیای چینی کۆنەپرستەوه دەهۆل و زوونای بۆ ل دەدری و لەوێرا به پەند و وەعزنامە دەخوێنددریتەوه. دوور مەپۆ، له میثۆوی ئێزانی سەرۆبەندی تەیمووریاندا بزووتنەوهی حورووفییەت به پەهەبریی فەزوللای نەعیمی و سەبید عیمادەدینی نەسیمی و مەحمودی پسیخانێ که دە بەرگی Mistisism دا و هەر بە مەنتیقی وی و هەرچی شەریعەتی ئیسلام هەبوو، پەرفزە کردەوه، ئەو هەبوو وەک ئێبن شەحنە دە یگێرتنەوه عیمادەدینی نەسیمی (۱۳۶۹ - ۱۴۱۷) به فەتوای مەلای دوازدە عیلمی سێ زەردیتە و فەرمانی یەکی له سولتانانی میسر به "کافر" له قەلەم دراوه و پێستیان گرووه. نارامگایەکی له قەلای حەلەبه. دوو جار نام زیارت کردووه.

یونسکو له ۱۹۷۳ دا به بۆنەی ۶۰۰ سأل به سەر له دایک بوونیدا تێپەربوون له مۆسکو یۆبیلە به هەیتووهوتی بۆ گێراوه. بەشی زۆری ئەو وتارانە لێ یۆبیلە کەیدا خویندراونەوه، به ئازەریاچانیم هەن. دیارە له هەموو زەمانیکدا دەسلاتی له تاج و تسخت لێ دەستدان زەندەقچووی وەک دەسلەتەکی مەهیدی عەبیاسی و مەسحییەکانی ئیسپانیا، که ئەویان، بۆ پشکنینی بیروپروای دژ دەسلاتی لەرزۆکی، پسپۆری به نیوی "عریف" هوه و ئەمیان کە شیشی سەختگیر و بێ بە زەیان هەبوون و له قەفە مۆفی بیروباوه و ئازادیان کێشاوه.

خۆ ئەگەر بزووتنەوهی "سەرداران" و شیخ سەفیی زنجانی و بەهائوللا و شۆرشەکی شیخ عوبەیدیلای نەهری و شیخ مەحمودی نەمر و شیخ سەعیدی پیران و شیخ عەبدوسەلامی بارزانی بەش به حالی کورد که دەگەل بیروپروای کوردایەتیدا تێکەل بوون و شیخ عەبدولکەریمی شەدەله و هەند بەخێنە خانە بزووتنەوهی سۆفی و دەروێشییەوه، ئەوه بهو قەناعەتە دەگەین که بزووتنەوهی میستیسیزی شۆرگێریش هەبووه.

بەلام با بزانی تەسەووفی ئیسلامی له کوێوه سەری هەلدواوه؟ له بنەپرتا، کێشە یەزیدیەتی له نیوان ئاشقە فرمانرەوایەتیدا بۆ نیو دەستە و کۆمەلانی شایینی

ته‌نیوه‌ت‌وه و پ‌وپ‌ولانت‌ه‌چ‌یان‌یش له ناو‌رخ‌ۆش‌کرد‌ن‌یدا - م‌الم‌ ق‌ه‌بره - در‌ت‌غ‌ی‌یان
 نه‌کرد‌وه . کاره‌که ده‌ بن‌ی‌چه‌دا به‌ ک‌ی‌ش‌ه‌ی ش‌ی‌عه و س‌ون‌ن‌ی‌یه‌وه نه‌وه‌ستا، ب‌گره
 ه‌ه‌ن‌ه‌ل‌ی‌یه سه‌خ‌ت‌گره‌کان‌یش تا ده‌یان‌ت‌وان‌ی ناو‌ری ک‌ی‌ش‌ه‌ی ن‌ی‌وان ده‌سته و د‌ای‌هره
 س‌ون‌ن‌ی‌یه‌کان‌یان خ‌ۆش‌تر ده‌کرد . م‌وس‌ل‌مان‌ی خ‌او‌ه‌ن ده‌روونی ب‌ی خ‌ه‌وش و گ‌ه‌رد و به
 س‌اده‌گی له ئ‌ی‌س‌لام‌ه‌تی ن‌ۆ، ه‌ه‌ر ه‌ت‌نده‌یان پ‌ی ده‌ک‌را له تاو‌ه‌را و ک‌ی‌ش‌ه‌ی س‌ی‌اس‌ی -
 ئ‌ای‌نی و مه‌زه‌ب‌ی ه‌ل‌ت‌ین و پ‌وول "د‌ل‌ن‌ی‌ای، ئ‌ارام‌ی - سه‌ی‌رونه‌ماشا" ب‌ک‌ن . ئ‌م ته‌رزه
 گ‌رایشت و ئ‌ال‌ه‌ایه ه‌ه‌ر له سه‌روبه‌ندی ئ‌ومه‌وییه‌کان‌ه‌وه گ‌ز‌یا له ع‌ی‌راق چه‌که‌ره‌ی کرد‌وه
 و ه‌سه‌نی به‌س‌ری (٧٢٨) له به‌س‌ره و ج‌اب‌یری ک‌و‌پی ح‌ه‌ی‌انی ک‌ی‌م‌یاگ‌ه‌ری ش‌ی‌عه
 مه‌زه‌ب و ئ‌ه‌بو ع‌ه‌ناهییه‌ی ش‌اع‌یر له ک‌و‌فه له‌م ب‌واره‌دا کار‌یان کرد‌وه . ک‌ات‌ی به‌غ‌دا ب‌و
 به‌ پ‌ی‌ته‌خت‌ی ئ‌ی‌م‌پ‌رات‌ۆری ئ‌ی‌س‌لام، ئ‌ه‌وان‌ه‌ی که پ‌و‌ویان کرد‌بو‌وی، له د‌ل‌ی خ‌و‌یان‌دا به
 ب‌یر‌کرد‌نه‌وه‌ی پ‌ووت (التأمل الباطني) ده‌سته - ده‌سته و ئ‌الق‌ه - ئ‌الق‌ه ک‌ۆده‌بو‌ونه‌وه و له
 ن‌ی‌و مرزگ‌ه‌وت و ک‌ۆپ و ک‌ۆمه‌ل‌اند‌ا ده‌ر‌ز‌یان ده‌گ‌وته‌وه و له ه‌موو نا‌ش‌یک‌یان ده‌کرد .
 ئ‌ام‌ان‌ج‌ی‌شان له‌مه‌ ئ‌وه‌ ب‌ووه که ه‌ست‌وخ‌وست‌ی س‌ۆف‌یه‌تی له د‌ل‌ی خ‌ه‌ل‌ک‌دا به‌ ده‌نگ
 ب‌ی‌ن‌ن و د‌ل‌ و ده‌روونیان به‌ گ‌و‌ی له م‌ووز‌یک گ‌رت‌ن مشت‌وم‌ال و پ‌ه‌رداخ ک‌ه‌ن . نه‌که‌ ه‌ه‌ر
 ئ‌ه‌مه، ب‌گره‌ وه‌ک پ‌ه‌به‌نده مه‌س‌ی‌ح‌یه‌کان ج‌وب‌یه‌ی س‌پ‌ی خ‌و‌ریان ده‌به‌ر ده‌کرد و ه‌ه‌ر
 له‌به‌ر ئ‌ه‌وه‌ش به‌ س‌ۆف‌ی ن‌ی‌ون‌زل‌و‌ن . ه‌ه‌روه‌ها ئ‌اس‌ه‌واری مه‌س‌ی‌ح‌یه‌ت ده‌ ش‌ی‌وه‌ی پ‌ی‌ازه‌تی
 سه‌یر و ته‌ماش‌ادا، به‌ پ‌ه‌ونی ده‌ س‌ۆف‌یه‌ت‌یدا د‌یاره، به‌ل‌ام ب‌زل‌وته‌که له بن‌ی‌چه‌دا ع‌ه‌ره‌بی -
 ئ‌ی‌س‌لام‌یه‌کی س‌اف و ب‌ی گ‌ه‌رده . ئ‌ام‌ان‌ج‌ی س‌ۆف‌یه‌کان له خ‌ود‌به‌کان‌ی ح‌ه‌سه‌نی به‌س‌ری و
 پ‌اشان له وه‌س‌یه‌ت‌نامه‌کان‌ی م‌وح‌اس‌یب‌یدا (له س‌الی ٧٨١ له به‌س‌ره له د‌ای‌یک ب‌ووه و ه‌ه‌ر
 له م‌ند‌ال‌ی‌را چ‌ۆته به‌غ‌د‌ای و له س‌الی ٨٣٧ له‌و‌ی مر‌د‌وه) ئ‌اش‌ک‌را د‌ی‌ار‌ن . م‌وح‌اس‌یب‌ی
 ک‌ات‌ی ناو‌پ‌ی ئ‌ی‌س‌لام له‌و سه‌روبه‌نده‌دا که‌رت - که‌رت ده‌بی و ده‌بی به‌ ح‌یزب و ده‌سته و
 گ‌ر‌قی ج‌یاوا‌ز - ج‌یاوا‌ز، ه‌ه‌ر له ناو‌ه‌ ویست‌ی سه‌ر‌ۆکی ب‌ۆ ئ‌ومه‌ته‌تی ئ‌ی‌س‌لام ب‌د‌ۆز‌ی‌ته‌وه،
 به‌ل‌ام سه‌ره‌نه‌که‌وت . پ‌اشان به‌و ق‌ه‌ناع‌ته‌ گ‌ه‌شت‌که، ه‌ه‌روه‌کو پ‌ت‌ه‌مه‌یه‌ری ئ‌ی‌س‌لام
 ده‌ستی پ‌ی کرد، که ئ‌ی‌ن‌سان له چ‌ار‌چ‌ۆیه‌ی ک‌ۆمه‌له‌ی ده‌روبه‌ری به‌ده‌ر نه‌بی، نا‌ت‌وان‌ی

دل و دهر وونی خزی بیاریزی و ته نها به قولی له قورشان وه کولین ده توانی پنگای
 راست به خهک پیشان بدا و به ره و لای خوداوهندی پیته دیتی بکا. هه روه ها به و
 قه ناعه تش گه پشت که نه گهر موسلمان خوی به فرمایشته کانی خودا و پیغه مبه ر به
 ته وای بیستیه وه و هینده ی مووی لییان لانه دا به نامانج ده گا. هه ر وه ها هه سستی
 به وه کرد که به په پره ویی زور ورد له فرمانه کانی خوداوهند و په زای خودا ده سه به ر
 ده کا، هه نگین نه م هه ستوخوسته دل و دهر وونی له شوکرانه بزیری سه رپژده کا و
 نه شقی خوداوهندی ده دلیدا ریشاق ده بی و به ده م پژه له نه حوال و مه قاماتی که
 هه ر پیغه مبه ر بق خوی پییاندا تی په پروه، به توبه کردن و شه کبیایی و بورده باری
 به ره و سوسه کردنی خوداوهند وه ری ده که وی و پاشان به دیداری شاد و شوکور ده بی.
 دیاره نه م شتیه به خوداوهند گه یشتنه که پشتیوانه یه کی به ده قی نووسراو له
 فرموده کانی پیغه مبه ردا نییه، بی په خنه و پلار و توانج هه روا به ئاسانی وه ک
 به رزه کی بانان بقی دهر نه ده چوو. و پزای وهی که موحاسیبی کوتویه، به پاشکاو و
 ناشکرا به کفر نه زانداروه، که چی نه حمه دی کوپی حه تبه ل نه م جوره بیروپوچوونانی
 بق خانه ی بیروپوا نه قلانییه کانی موعته زیله ده برده وه. وهی پاشان ته سه ووف له سه ر
 ده سستی جونه ید، به شتیه یه کی نوئی ته شه نه ی کرد. جونه ید له پیشان شاگردی سه ریی
 سه قه تیی خالی بوو و له سه ر ده سستی وی بیروپوایه کانی مه عروونی که رخیی وه رگرت.
 لی جونه ید به م بیروپوا ساویلکانه وا دیاره، دلی زور خوش نه بووه و نه ک هه ر نه وه،
 بگره گرایش و ئالهای پیره که ی سه ریه وه و له واژه و زاراوه ی مه لایانه دای دارشته وه.
 خالی ناوچه قی دنیا ی بیرونه ندیشه ی جونه ید، له پاستیدا، جوره نه شقیکی خودایی
 نه و تو یو که گویا به شتیه یه کی سه رومر به سه ر دل و دهر وونی موقدا زال ده بی و
 ئیدی خوی له برده کا و ده گه ل زاتی بالاذا تیکه ل ده پیته وه. له پاشان حسه ینی کوپی
 مه نسوری هه لاج، شاگردی جونه ید په یدا بوو و نه م بیروپوایه ی زور به سه ختی و
 پابه ندیه وه که له پاشان بوو به تووی هه موو بزاونته کانی سؤفیانه، ته شه نه پی کرد.
 هه لاج له خوراسان، له سالی ۸۵۸ له بابیکی زهرتوشتی، له ته سته ر له داییک بووه.

ئەم پىساوھ بىرمەندىكى ئازاد بوو، بىروبوۋاي موھاسىيىبى دە پۇشاكىنى
 وشكە سۆفىيەتى و زوھد و لە دنيا و مافىھا دەسبەردارى، پەرە پى دا و بوو بە چىكى
 لەباو.. ھەلاچ دەيگوت: خەرمانەيى لە نوور (بە شىۋە يەكى نەينى پىش ھەبوون، كە
 دە بىنچەدا دەگەپتەوھ بۇ خۆرپەرستىي مېترايى) بە دەورى ئەرۋاي سەرلەبەرى
 ئىماندارانەوھ دەگەرئ و مافى ئەرۋەيان پى دەبەخشى كەوا ھەست بەكەن دەگەل
 خوداۋەنددا بووگن وە يەك راستى. ديارە ئەمەش لە شىعەگەربىيەوھ دەليۋەتە نئو ئەم
 تەرزە بىر كوردنەوھ يە. ئىدى زۆرى نەخايند دەبدەبە و ھەيتوھوتى پېتەخت، ھەلاجى
 كەمەندكىش كورد و ۋەدوۋى جونەيد كەوت و نزيكى شەش سالتىكى دە خزمەتدا بوو.
 بەلام سەھل، بەوھى كە بە ھالى گەپشتوۋە، دەگەل خودادا بە يەك چىت بوون، دىنى
 داۋە كە لە جونەيد جودابىتەوھ. ديارە ھەلاجىش ھەر ئەمەي لە جونەيدى پىرى خۆي
 دەويست. ھەلاج بوو بە جاپدەر و دەستى بە گەشتوگەپان كورد. بۇ ھىندستان چوو،
 خەلكىكى زۆرى دىت. لەم گەشتانەيدا بە خزمەتى ئىمامى پازى، نامتيرىن پزىشكى ئەو
 سەرۋەندە، گەپشت. فەلسەفەي يۇنانىي دە خزمەتيدا خۇند. بىئى لايان وايە كە
 سەروكارى دەگەل سەزۆكەكانى قەرەتتپانئىشدا ھەبوو. پاش سىيەمىن جار
 ھەجكردنى، سەرلەنوئ لە سالى ۹۰۸ دەگەپا بەغدايى. نەخىر ئەرۋا لە ھەموو لاپا
 فەقى و شاگردى بۇ دەھاتن و گوئيان بۇ شەتەحاتەكانى پادەدېرا، خۇلاسىە جاپى
 ئەرۋەي پاداشت كە دەگەل ئىرادەي خوداۋەند، لە پىي لەش ئازاردان و خۆبرىسى كردن
 و دەل و دەروون زەلىل كردن و نەفس كوشتەوھ، بە پۇقى خوداۋەندى گەپشتوۋە و
 بەمە مافى ئەرۋەي ھەيە كە خودا بىيىن و خۆي لە تاي تەرۋانۋى ويدا دابنى و گۇيا
 ھىچ جوداۋازىيەكى دەگەل ويدا نىيە. لە پاشان ھەرچى ئەر كىكى ئايىنى سەرشانى
 ھەيە، لەسەر لادەچن و دەپېتەوھ. بە راستى ھەلاج بەم تەرزە بىروبوۋا و چالاكىيانى،
 وردە. وردە بوو بە مەترسىيەكى گەورە بۇ پۇتى كۆمەليەتتى لەرۆك؛ لەبەر ھەندى،
 ھەلا و پۇحانى بە خۇ كەوتن و دل فەرمانەرەوھيانان لى كرمى كرد و يەكراست دە كۈنى
 زىندانان ھاويشت و ھەشت سالى پەبەقى لە كۈنى زىندانئىدا بەسەربرد و بە جارى

کپروساوه و چرووسایه وه و په‌نگ و پووی بزیکا. هه‌رچه‌نده نه‌سر و داکی موخته‌دیر
 نذرین هه‌ول بۆ دا پزگاری بکه‌ن، بیهوده بوو. ئه‌مه بۆی بوو به‌مایه‌ی مه‌ینته‌تی و
 هینده‌ی دیکه به‌ر شالووی ڤ و کینه‌ی وه‌زیر، حامیدی کوپی هه‌باسی که‌وت. پاش
 هفت مانگان دادگایی و بگره‌ویه‌رده، قازییه‌کانی هه‌موو مه‌زه‌به‌کان بریاری کوشتنیان
 دا و له‌ ٦٢٦ی ئاداری سالی ٩٢٢، له‌ گۆڤه‌پانی پیش زیندانی نویی به‌غدایی له‌
 سیداره درا. دواپی، سه‌ریان له‌ که‌له‌شی جودا کرده وه و که‌له‌شیان سووتاند. شه‌هید
 بوونی (؟) هه‌لاج بوو به‌ ناوړگ و سه‌رچاوه‌ی وه‌کو ناوړ و پووشوو بلاویونه وه‌ی
 بیروبوواکی و په‌یره‌وانی، هه‌موو بۆ خۆراسان هه‌لاثن و ئه‌م ږووداوه به‌پرشتترین
 زه‌وینه‌یه‌کی له‌ بۆ چاترین به‌ری فره‌نگی ئیسلامی وه‌به‌ره‌م هینا، له‌ شیعی
 سوڤییانه له‌ ئه‌ده‌بیاتی فارس و کورد و ئازهری و تورک و هتد دا.

به‌لام ته‌سه‌ووف - عیرفانی ئیرانی، جگه له‌ بنه‌مایه ئیسلامیه‌یه‌کی، له‌ سه‌ته‌ی شه‌شه‌م
 و هه‌وته‌می ک. یه‌وه، شکل و شیوازیکی نۆڤ فره‌وانتری به‌ به‌ره‌وه گرت و بوو به‌
 ماجوومیکی سه‌یر له‌ فیرگه جۆراوجۆره‌کانی فه‌لسه‌فه‌ی جیهان. له‌ عیرفانی ئیرانیدا،
 په‌گۆپیشه‌ی زه‌ق و نۆڤی بیروبووای بره‌همه‌نی، بودایی، ږیواقی، نه‌ستووری، میهری،
 ئه‌فلاتونی نوڤیاو و ته‌نانه‌ت زه‌رتوشتییه‌تیش، به‌رچاوه‌ده‌که‌ون.

تابلۆی ئه‌م عیرفانی ئیرانی - ئیسلامیه‌یه، تا بلتی به‌ گرێگۆله و له‌ بواری چه‌ند
 لاپه‌ره‌یه‌که‌دا نییه ئه‌من لێره‌دا سوڤایی تیدا بکه‌م. وه‌ل به‌ کورتی ئه‌مه بنه‌مایه‌کانیه‌تی:
 وه‌جده‌تی وجود (جیهان هه‌موو یه‌که‌پارچه‌یه) که‌شف و شه‌هوود (دل و ده‌ږوون به‌
 ږیاژه‌ت وه‌ک بلووری بی‌گه‌رد ل‌ه‌اتن و ئاشکرا بوونی خوداوه‌ند له‌ نه‌فسی زاهیدا)،
 زانستی مه‌عنه‌وی و قوناخه‌کانی په‌روه‌رشتی مه‌عنه‌وی.

قوناخه‌کانی په‌روه‌رشتی مه‌عنه‌وی، ئه‌مانه‌ن:

شه‌ریعه‌ت، ته‌ریقه‌ت، مه‌عرفه‌ت، هه‌قیقه‌ت.

له‌مه‌ی جۆر و بابه‌تی سوڤی و په‌یره‌وانی سوڤیگه‌ری، وه‌ک موزاهیری نووسیه‌یه: له‌
 ږیاوی نۆڤ له‌خوداترس و مرۆڤدۆست و شوڤشگێڤ و نیشتمانپه‌روه‌ر و نه‌ته‌وه‌په‌روه‌ر و

دژ به زولم و زۆره وه بگره تا دهگه به ناخودا و مولحید و دژ به مرق و کۆنه په رست و چاپلوس و گوێ له مستی فرمانفرما و پیاوی زۆردار و دژ به نیشتمانپه روهی و هتد یان، تیدا هه بووگن. خوداوه ند پاداشتی باشه کانیان بداته وه و له گوناهای خراپه کانیان خوش نه بێ..

بهش به حالی عیرفان - ته سه ووف له کۆمهلی کۆرده واریدا، نزیکه ی تا بیست جۆر هه بووه و ئیستانکانی، ته ریه تی قادری و نه قشی له هه موویان له باوترن. ئه م ته ریه ت و سۆفیگه ریهانی کۆرستان، که له به نه په تی چینه کیبانه وه ده نواین، هه میسه له سۆنگی به رزه وه ندی خێله کی و به نه ماله و سیاسیه وه، زۆریان لک و شاخه لی که وتوو نه وه و ده بنیاتی کۆمهلی - ئابووریدا، زاوژیان کردوه. بزوتنه وه ی نه ته وه ی پزگاریخوایی کورد، سوودی له ته ریه تی نه قشی زۆره رگرتوه. بزوتنه وه ی هاوچه رخی کورد، به سه رۆکایه تی شیخ عه بدوسه لامی بارزانییه وه، نمونه ی ئه مه یه که مه شخه لانی تا ئیستاش هه ره گر و به سه رۆکایه تی کوپ و نه وه و نه ویرانی مه لا مسته فای بارزانی نه مره وه، پێشمه رگه کانی کۆرستان تا ئازادی ته ولوی کورد و کۆرستان له خه باتی بی پشودان.

چینی هوکمران له سه ر پیتکه بوون و بۆ هه موو خواشیتیکی وان ئا راسته وخۆ ده سه مۆ و به یده ست بوون. پیاو که سه روبه ندی ته یمووری له نگ ده خوینینه وه، هه نگین تی ده گا که داموده زگای ته سه ووف تا چ ئه ندازه یی ئالفه له گوێ فرمانفرمایی شه و مه تگولیه به رنده شه له بووه. کوا له کتیه ده زگای ته سه ووف خووه فیه کان، شاگردانی مه نسووری هه لاج به ولاره، ده به رابه ر فرمانفرمایانی زۆرداردا و ئیروایانه مه ته ق بکه ن. به لام بلیندترین خه سیه تی مرقنیک هه میسه له هه له ی گۆپان و بزوتندا، ئاگایه. مرقی ئاگا و وشیار، تیکرا مرقنیکه که له سۆنگ و هۆکاره کانی بووده کانی ده رووبه ری خۆی، ده هه موو زه وینه به کدا و شیار و ئاگایه و له به ر نه وه ی که له پێشینه و گۆپانی پاشینه ی زۆرینه ی چشان باخه به ره، هه رگیز هه لوه دای په والی په نگین و

تریفه‌ی ناوی چاوبه‌ری وی نابی، که جاری بۆ سه‌رنج پراکیشان و جاری بۆ مه‌به‌ستی خه‌لک فریودان خۆی تاسولوس بدا.

ئینسانی ناگه‌ و شیبیار هیچ کاتی به‌ ئالقه له‌ گویی زیر و زۆرداری و ده‌سه‌لاتی واقع نابی. له‌ به‌ر هه‌ندی له‌ ده‌ربیرینی بیوا و ئامانجی خۆدا که به‌رژه‌وه‌ندی گشت له‌ به‌ر چاو ده‌گرێ، رێگا به‌ هیچ جۆره ترس و هه‌راسانییه‌ک به‌ دلی خۆی نادا، به‌ په‌چاوکردنی سه‌ره‌تا و بنه‌تا و نه‌نجامی هه‌ر کارێ، بگره له‌ مه‌رگیش کۆ ناکاته‌وه‌. باشه‌ نه‌و "خاوه‌ن ده‌روونه‌ بی گه‌رد و قوولان" ه‌ بێگومان، یان له‌ هه‌موو حیزب و ده‌سته سیاسی - ئایینی و کێشه مه‌زه‌به‌یه‌کان ئاگاتر و وشیارتر بیه‌ون و له‌ هیچ جۆره پێشهادی، ته‌نانه‌ت مه‌رگیش نه‌سه‌مه‌ینه‌ته‌وه‌ و به‌رژه‌وه‌ندی سه‌ره‌له‌به‌ری خاوه‌ن مافی راسته‌قینه‌یان که سه‌رچاوه‌ی داهێنانی ماددی و مه‌عنه‌ویی په‌نێوه‌یتانه له‌ به‌ر چاو گرتوه‌، له‌م حااله‌تدا ده‌بی له‌ جه‌نگه‌ی کێشه و هه‌رای سیاسی نه‌کشینه‌وه‌ و دووره په‌ریزه‌ نه‌وه‌ستن و پوول "دلنایی - سه‌یر و ته‌ماشای" نه‌کن، واته‌: سه‌لبی نه‌بن، یان له‌ هه‌موو خه‌لکانی دیکه‌ی نێو جه‌نگه‌ی خه‌باتی سیاسی، نه‌زانتر و ساویکه‌تر و گه‌مژه و گه‌لۆرتی بیه‌ون و له‌ سێبه‌ری خۆیان سه‌مه‌ینه‌ته‌وه‌ و زۆر خۆپه‌رست نه‌بن. به‌ پای من ئه‌م بابته‌یان لامۆترین توێژالی کۆمه‌ل بیه‌ون و له‌ هه‌موو ده‌رفه‌تیگدا بۆ زوپنا ژهنیی ناپاسته‌وخۆی حوکمرانان ئاماده‌بیه‌ون.

ئیمه سه‌ره‌تا ئاوا ده‌ستمان پێکورد: گوتمان ئابووری پاووشکار هه‌یه‌، سروشتی ئابووری پاووشکار نه‌وه‌نده ساکاره که پر به‌ پێستی خۆی سه‌رخانی گه‌ره‌که. به‌ پیتی ئاستی خۆی بیروبۆچوون و مه‌زه‌نه‌ی ئینسانی ده‌وی. ئه‌و سه‌رخان و بیروبۆچوونانه له‌و قوناغه‌دا پیتی ده‌لێن شارستانییه‌ی جادوو، شارستانییه‌ی ئه‌فسوون.

ئه‌و مرقفانه‌ی که له‌ ئه‌شکه‌وتدا ده‌ژیان، ورده ورده فیه‌ری ئه‌وه بیه‌ون که چاوه‌توبی چتی باشیش بکه‌ن و چتی خراپیش بکه‌ن. بۆ نمونه: ئاستی بیرکرنه‌وه‌یان به‌ پاده‌یه‌ک گه‌یه‌شت، که ئه‌گه‌ر هات و وینه‌ی که له‌ کێوییه‌کی له‌ سه‌ر دیواری نێو ئه‌شکه‌وتی کێشا، که زه‌لامی تریکی تی سه‌ره‌واندبی، ئه‌مه قوناغیکه که سروف ده‌توانی، بی ئه‌وه‌ی

که له کټوبیه کې له و نان و ساته دا له بهر چاوبی وینه بکټیښی. باشه هم کاره مانای چپیه؟ نه مه مانای شوه په که تو بیرت له وه کردوته وه، هم کاره ماددیه یی تو به په سم نیاحیه کت دداتې (دهیخاته دلته وه) که له سته سات پټت وایه سبه یی نه و که له کټوبیه ده کوژی. نه مه سحره. سحر، واته: به کرده ویه کی نمایشی و شانتویی کار له به دیه یتانی نامانجی بکې که تو مه به سته. مانای سحره نه مه یه.

واته: مروف بڼ جی به جیکردنی نامانجی په نا بڼ خه یال د بات؟ به فرمو په نا بڼ به کاره یتانی به خه یالی خوی هیزکی سه روی خوی ده یا. هر وا بڼ نمونه: نه من خرمیکم که ناموزای فقی حسینی که کیمی نامی مه ننکی تیره ی ثاریان بو و نیوی عه بدولا عومر بو و پیای مال سه یید نه حمه دی خانه قایی بو، مه لا نووری کوپه زای مام شیخی برای فقی حسین که نیستا ماوه و له هه ولیره ده زانی، وه ختی خوی گورگینکی کوشتیو و هم گورگ کوشتنه ی له بڼ بیسو به ودمی نه ساغی برک په واندنه وه. نه وچا نه هه گورگی کوشتیو و به س، گورگی به جزی. خوی گوته نه. کوشتیو که گازکټیښی له په فیسکی گرتیو و خوتنی ده که ل خونی گورگی دا گویا تیکه ل بیو و ده ژیر کارنگه ری گورگی (توته م) که دا نه و کاری برک په واندنه وه (جادو) یی له بڼ نه ساغان نه تمام ده دا. نه مه ش جزی جادوکردنی بو که له سه رویه ندی توتهم په رستی کوردانپا ماوه ته وه. کورد گورگ، نه سپ، هه لو، په په سیلکه، کوتر، مار، زریسک و ده یان جانوهر و ته یوتوو و دارودره ختی په رستوه و تا نیستا کانیش ناسه واری له نذر داووده ستوو و خو په وشتی کورده واریدا هر ماونه وه. بوکه به بارانی، گچیپه گیران، ده مانگی سه فهدا چه په و گوزه ی پر له ناو شکاندن، کوسه وه وی، پان له که لدان، نویژه بارانی، چونه سه رفسنی شه خس و پیر و باوه و مه شایه خان، چه ره سه رتی له شی ثافره ت به دلاشی نه بوعلووکدا خشاندن بڼ ناوس بوون، سه ره قولادانی ثافره ت له لیژه که ی پال چپای سه فین له شه قلاوه هر بڼ هه مان مه به ست، به زمی قسنه کانی که په کی ته عجیلی هه ولیر، نه وه که ی نارامگی موزه فهدره دین گوټک به ری، چونه سه ر مه رقه دی شیام زه نیولعا بی دین بڼ چاوکرانه وه،

بۆ چاۋكرانه، چۈنە سەرۋەيس، ۋە جاخ و چى و چىيى تر و كۆيى دىكە ھەموو
 لە بناۋانى جانوو و سىحر ئاۋ دەخۇنەۋە. بىنگومان ئىدى لە ھەۋەل كوپر كىشان
 (ھىلگىشان) ئىكى ستونىيە ۋە لەسەر دىۋارى ئەشكەۋتى، پاشان كوپر كىشانىكى
 ئاسۆيى نىۋە بازىيەيى بەرەو سەرۋو و كوپر كىشانىكى ئاسۆيى نىۋە بازىيەيى
 ئاسۆيى بەرەۋىزەرە، ھونەرى نىگار كىشان دەستى پىنگرد، ھەموو ھونەرەكان لىزەرە
 دەستىان پى كۆرد جا ئەم جانۋوە يان بە سەماكرىن، يان بە ۋىنە كىشان، يان بە
 گۆرانى گۆتن، يان بە نەمايشت و شاتۋبازى، يان بە پەكەرتاشى، سەرۋەرلەرۋە. كەۋاتە
 سەرچاۋە ھونەر سىحر و جانۋوە. ھونەر لەم قۇناغدا پەيدا دەبى. كەۋاتە ھونەر لە
 پىش زانستدا پەيدا بوۋە. ھونەر لە پىش ھەلسەفەدا پەيدا بوۋە. چۈنكە ئەم پاستەۋخۇ
 سەرۋىكارى بە ژيانى پۇژانەي ماددىي مۇقەۋە ھەپە كە ئەر ۋە خەتە لەسەر خواردىنى
 گوشت و پاۋوشكار بەند بوۋە. مۇقەي سەرەتايى دەپھەۋى پاۋ بكا، بەلام خۇ ئەرۋە نىيە
 سۆزى ھەر يەكسەر بېۋا پاۋ بكا، نەخىر بىرى لەۋە كۆرۈسەۋە كە ئەرۋا تەكنىكى ۋەكار
 نەپىرت، ئەم تەكنىكەش بىرىشى بوۋە لە ئىجابەخۇدان بەۋەي كە ئەگەر ۋىنەي
 كەلەكۆيىيى لە سەر دىۋارى ئەشەكەۋتەكەي بكىشىۋ تىرىكى تى پۇكا، سىبىيانى لە
 سەتسەت ئەرۋەكەلەكۆيىيە دەكۆۋى، ۋاتە: بە تەمسىل و نەمايشت كار لە سىروشت
 كۆردن، مل بىادانى ياسايەكانى سىروشت لە پىگىگى چىتىكى خەيالى و شاتۋگەيى
 درامىيەۋە. ھەر لىزەرە ئىدى زىرەكەي مۇقەيشت دەست پىندەكا، ھەست بەۋە دەكا كە
 ئازەل نىيە. نۆز جارى ۋا ھەبوۋە ئازەلنى، دىندەيى مۇقەكەي خوارىۋە بەلام ھەرگىز
 ئازەلەكە بىرى لەۋە نەكۆرۈتەۋە كە چۆن لەۋە كىتابرايە بگەپى و بىخاۋ. مۇقە بىرى لەۋە
 كۆرۈتەۋە كە سەيىنى لە كۆيى نىچىرى پەيدا بكا. پەيدا كۆردنى نىچىر لەلەين ئازەلەۋە
 لەسەر پىكەۋت و ئوۋپەخەكەي پادەۋەستى، بەلام مۇقە ۋا نىيە، كۆن بە كۆن
 دەگەپى، نەخشە دادەرىزى، ئەزموۋنى پىكەۋەناۋە، دەزانى چەدەكا. ئا لىزەردا، لە
 قۇناغى سىحرىدا تۆ تەنھا تەكنىكى كار لە ھىزەكانى سىروشتى كە تۆ پىنى ناۋەستى و
 توانات بەسەرىدا زال نىيە بە شىۋەيەكى درامى بەسەرىدا زال دەبى. ئەمە چىيە؟ ئەمە

شارستانیەتی سیحرە. تا ئەمڕۆش سیحر دەتوانم بڵێم بە شتێوەیەکی وا گەشەیی کردووە و فراوان بووە، کە پێکلامەکان، تەبلیغات و پەرپالانتەیی سیاسی، بازرگانی، زانستی، پەروەرشتی، فیزیکاری، هونەری، ھەموو سەرلەبەر سیحرێ. ھەر چیبەکی تۆ لەو دنیاوەدا دەیبینی بۆ ئەوەیە کە پالت پتووەبێ تۆ لە پووی سۆز و ھەستوخواست و ئەقل و ئاوەزەو، جا ئیدی لە دژی بوەستی، لایەنگری بەکی، ھەر چیبەکی تۆ دەیبینی جادووە، مەبەست کار لە ھەستوخواست و ئەقل و ھۆش کردنە. درامای ھەسەن و ھوسێن، نەورۆز، جێژنەکان، بۆنە میلیبیەکان و ھتد. و ھەر چیبەکی کە ئەنجام دەدرێ، ھەمووی پاشماوێ قۆناغی سیحر و شارستانیەتی سیحرە ماوێ نەو.

ئایا سیحریان بە مانایەکی دیکە ئەفسانە، ئەتۆ بە سەرەتا و سەرچاوەی دیاردەیی ئەدەبیات و پۆشنبیری و کەلتوری دادەندرێ؟ دەلێم بەلێ. من کەبیر لەو دەکەمەو قۆناغی سیحر تەنھا سەرخانێ پێداویستیەکانی پاستووخۆی مۆڤە بۆ ئەوێ پێی بژی، تەنھا یەک لایەنی تێدایە کە لە مەسئەلەی ماددەیی پەتی، واتە: پاستووخۆ جیا دەبێتەو تەمسیلەکە، واتە: نواندنی چتێکی غەیرە واقعی. ئیمامی ھوسێن کۆژرا. بە لام کە جارتیکی دیکە دێی دەیکۆژییەو، میسالی بۆ جۆر دەکەیی ئەو واقیع نییە، واتە جارتیکی دیکە کە واقیع دەگێژییەو و دووبارەیی دەکەییەو ئەمە چتێکی نوێیە لە ژیانی مۆڤدا، یان نیگار دەکێشی، ئەمە چتێکی تازەیی لە ژیانی مۆڤدا. مۆڤ جارێ ئەوێ نەدەزانی، ئەو تەنھا ھەر ئەوێ دەزانی بھوا نیچیر بکوژی، بەلام دوایی ئەزموونی دە بەستێنی پراکتیسی پۆژانە و بەردەوامدا گەشەیی کرد، ئەو تەکنیکە فێر بوو کە بزانی ھەرچیەکی دەیکا لە خۆپایی ناکا و دەزانی واتای چیبە. واتە: تۆ قابیلیەتێکی نوێت دروست کرد، واقعی کە پووی داو جارتیکی دیکە وەگێبی، مێژوو لێرەو دەستی پێکرد.

بە کردەو دووبارە کردنەو یان گێژانەوێ پووداو، واقعی کە دووبارەیی دەکەییەو، لێرە پراکتیسی و مەنتیق و ناچاری لە بەستێنی دیالێکتیکیدا یەک دەگرێ. ئەمە وەچەرخانێگ لێرەدا. بەلام ئاسەوار، ئەو وێنانەیی کە لە ئەشکەوتەکاندا ئۆزاونەو

ئەمىرۇ بۇ ئىمە دەبنە شاھىد تا مېژووى پىن بھوئىننەو. مەزۇف بۇ خۇى نەيزانىو. بەلام لىرەپا چۆتە نىو مېژووه مادام ئاسەوارى بەجىھىشت كەواتە مېژووى دامەززاندا واتە پارېدووى سازکرد. ئەمن زۆرم سەير بە قسەى گۆترەى هيندى كەس دى كە دەلئىن كورد نەچۆتە نىو مېژووه؟! كوردىش، ئەوجا نىوى كورد بووگە، مەرد بووگە ھەر پەموزنى بووى، ھەر لەوى پۆژووه سەرە پەمبىكى بۇ پەووشكار ساوداى چۆتە نىو مېژووه لىرەپا بتهوى و نەتەوى پىنداوىستى ماددى وردە - وردە ھەندى سىبەر بۇ خۇى دروست دەگا. بۇ نموونە ۱۰- ۱۵ كەس لە ئەشكەوتىگدا دەژىن، دەبىنى جارى وا بوو زىدەبەرەمىيان لى ماوەتەو، بۇ خۇيان ۱۰ كەس بووگن وەلى وەك دەلئىن، پۆزىيەكە بەشى ۲۰ كەسى كردووه، باشە چى لەو زىدەىە دەكەن؟ گەلق تا ئەو نەخۇن نانچە پەوى، يان بى پەو ناتوانن دابنىشن و دەچنە پەوى و ئەو زىدەىە (بەرماو)ش ھەر ھەى؟ جانەورانى وەكە شىز و پلېنگ تا برسىيان نەبى بىر لە پەوى ناكەتەو.

لىرەدا پەوارى ئابورىى سىاسى وەلامەت دەداتەو دەلى لە ھەندى ھالەتدا زىدە (ھەينى) بەرەمىش ھەبوو و چوگن چتى دىكەشيان ھىناو. لىرەدا سەرەتەى دابەشكردنى كار دەست پى دەگا، لىرەدا ژن دەورى خۇى دەبىنى. بەو پىتەى لەو قۇناغدا ژن بالادەست بوو ئابورى لەسەر دەستى ژن دەست پى دەگا.

ئەيا بەلگەمان ھەى كە لەو قۇناغدا ئابورى بە دەستى ژن بوو؟

ماركس عومرى نووھى نەبوو، ھەزار سال بژى و سەرلەبەرى كۆم و مۆلگەكانى مەزۇفى پى بەسەر بگاتەو. ئەو ھەر بەشى تەمەنى خۇى وەكۆلىنى مەيدانى كۆمەلەتەى كۆمەلانى سەردەمى خۇى ئەنجام داو و بەس - تەنى ھەر چەند دىباردە و چەند نموونەىكى سنووردارى لە ژيان بەسەركردۆتەو و بەس. لە پىشدا گرىمانەى دانائو، پىچكەى لە پاستىنى نىسبى نىكوبونەوى (موقارەبات) گرتۆتەبەر، بە ھۆى مەنتىق و مېژووى ھەندى شەواھىدى مادىيەو ئەنجامگرى (استدلال)ى خۇى كردووه و مەرجىش نىيە ئەنجامگرىيەكانى لە سەت سەت باوہ پىكرەوىش بن، بەلام دەكرى تا ئەو پەش بە دەسكەلا (ستاندارد) لەقەلم بدرىن. چونكە ئەلئەرناتىقى نىيە. تەو پەىكى بەرەبەرت

نییه. من ده لیم نهوه پاسته جا تا نه و پوژدهی تو دژی پایه کی مارکس به کړده وه وه و
 رمانه ی پاسته قانی رایه کی پاسته قانیرت دوزییه وه و به مه ننیقی زانستانه به هه موو
 مارکسیه کانت سه لماند که مارکس سه رلی شیواو بووه و نه وه که ی تو پاسته، نه من پیم
 وایه هه موو مارکسیه ک ناماده یه بق سه لماندن پاستی؛ چون تا نیستا به پای من نه وان
 له هه موو که سی دلسوزانه تر هه لوه دای له پاستی نزی که وتنه وه. نه تو له به چه وت و
 چپلی پرژده ی سوسیالیستی به پتوه بردنی نه حزابی کومو مونیستی کلکی سوفیت و
 ماو و نه م و نه و گه پی، به لای منه وه مارکسی پاسته قینه نه و که سه یه که پروای به وه
 هه بی که نه مړو هه ر نه ته وه یی مافی نه وه ی هه یه به پیی هه لومو رج و بارو یوخی
 ولاته کی خوی په فشار ده گه ل پرژده کانی گه شه و په ریپیدانی نابوری - کومه لایه تی
 خوی بکا و کلای نه م نه زمون و نه و نه زمون پارادیگما نه کا، کلای هه یاسی له سر
 هه یاسی نه نی.

به لکه ی مه ننیقی هه یه: با، به کورتی بیلیم. من ده لیم نه و پوژ ناسه وار و پاشماوه گه لی
 ماونه وه شایه تی نه وت بق ده دن که له پیشکه وتووترین کومه لدا مندال تا قوناغی
 پینج سالی و شش سالی له گه ل دایکیدا باشر ده حاویته وه و زیتو هوگری دایکیده تی،
 هه میسه زیاتر له گه ل دایکیده ی، دایک شیری ده داتی، دایک به ختوی ده کا، له زگی
 دایکیدا ده پسکی، واته پیوه ندیه کی فسیولوزی - سایکولوزی - سوسیولوزی له نیوان
 مندال و دایکدا هه یه، نه م پیوه ندیه به گرتوگوله بق ماوه ی شش حوت سال هه ر له
 بره و و هه پمیدایه. نه م پنگه ی نه وه م ده دا که بلیم: نه م پیوه ندیه نیستاش
 کاریگری خستونه سر لایه نی عاتیفی. نه مړو له کوردستانی نیمه دا پاسته زن لووتی
 ده برن، به لام هیچ پیاویک نییه، ته ناته به هیترن پیاو له دنیا دا فرمیسی نافرته
 کاری تی نه کا، زه رده خه نه یه کی جوانی سر لئوی نافرته تی له خشته ی نه با. تو که
 ته ماشای نه و نمونانه ده که ی نه مانه مانای وایه که نافرته سروشت، چ چه کیک ی
 به هیزی دلوته تی، بیو به ناغای نیرینه. نوای نه وه خو زانست نه وه ی پی سه لماندوین

كه قوناغى ميوه جاغى (دايكسالارى) مه بووه، نه وه هېچ كېشەى له سه رنڤه. نه دى نابېنى سه رله به رى خودايانى سه رده مى ميوه جاغى مه مو هه ر ژن؟

دوو كه س وه دوى يه ك نيچر كه وتوون و له سه ر وهى كه شى كېنه يانه په ننگ به شه ر هاتېن، يان له سه ر وار و نه شكه وتى په كدى به شه ر هاتېن.. نابوروى سياسى ناسان ده لېن: به هه زاران سال مړوف ده كاتېكا كه پتويستى به نالشتكردى شمه ك بووه، به ره وپوو ده كه ل په كېكى بيانيدا شمه كى نالشت نه كړېوه، به لكو هره كه شه مكى خوى له شوپنېكى ديار داده نا نه وى بېكه ش ده هات شمه كه كهى خوى له شوپن وى داده نا و نه وه كهى نه وى ده برد، بى وهى كه س چاوى به كه س بكه وى. به لام قوناغى به ره مه پتانيكى به هيز نه بووه، نه وه به پتى هه لومهرجى قوناغه كه لېك ده درېته وه، مه سه كه پرژه كېيه.

باشه من سه كه م نه وه بوو گوتم وه خنېكى ته كنيكى پهيدا كړدى بزيو له ژياندا ته نها ماده ي په تېيه، به لام له و كومه له دا كه ورده - ورده زېنده به ره م زود ده بى، هه ندئ جار كه سانئ داده نيشن، بۇ كار ناچن. هه ندئ چت به ته جره به فير ده بن. خوت ده زانى كه شه كړدى كومه ل، ته نانه ت كه شه كړدى نه ندامانى يه ك خيزان چوونيه ك نييه هه ر يه ك به جوى كه شه ده كا. ده بېنى كه سى له ناو نه وانه دا پهيدا ده بى، با ناوى بنين عاقلتر، له وان زيره كتره ناوى بنين كاهين، شامان، فهيله سووف، شېخ، مه لا، فالگره وه، خكيم و هند - يان هه ر ناويكى لى ده نيئى، بنئ. نه مانه هه ندئ چت ده زانن كه نه وانى ديكه نايزانن. دياره نيدى نه وانى ديكه له خوپا و ناچار به سه ي ده كه ن نه دى كاهين و شېخ و مه لا و ده مړاست و پياوماقوول كوو په يدايوون؟ نه وه له نه نجامى نه وه را كه زنده به ره م ديتى گورې و پتويست به وه نه بووه. نه وىش بېروا پلوكا، شه ر بكا. به لام نه و ليزانيه ي كه بوى په خساوه واى لى كړېوه كه له وان نه چى و چتېكى نوئ فير بووه و كارى تى كړېوون. مړوف ورده - ورده فير چت به بى وهى له بهر چاوى بى ده رك كړن ده بى، واته: قوناخى ماده له ماناداپنين (تېنيزاغ، ته جريد، نابستراكت) ده بى. قوناغى به په مزو نيشانه ده رك كړدى چت ده ست پى ده كا.

ته سه ووفیش لیږده وه چړوده کا. با بلټین ساله های سال خه لکی گوئ دهریابه ک هر به
 خواردنی تیمساح ده ژیان. تیمساح چټیکه ژیان و گوزهرانی خه لکه که ی به سه ره وه به،
 گم، زه واده و پیړزه، کورده واری به چاوتکی نذر پیړوزی ده تږنې، دهنکه برینج
 پیړزه، نابې به عاردی وهر بې، نه گره دهنکه برینج ټکت دیت، که رته نانتکت دیت له
 عاردی که وتبوو، ده بې هه لیگریه وه له کونه دیورنکی وه شیرئ، نه مانه پوزین، پزقن
 تیمساح، بټق و نذر گیان له بیری دیکه، سه باره ت به وه که به که لکن، سه رچاوه ی
 بژیون، ورده - ورده شکل و شه مایلی پیړوزیان به بالا ده پردین، شتیوه یه کی
 نینتیزاعیان ده برده کړئ، به پیړز له قه لم ده درین پیړزه کان سه رپاکیان به م
 جوره ده پیړوز برین، ده بن به چټیکی سه رو توانست و قورده تی مروف، وینه ی
 ناواقعیانیه ی بؤ ده کټشیرئ، په یکه ره ی ناواقعیانیه ی بؤ داده تاشرئ، چون ده بې به
 مانا، به چټیکی له به ره ست به ده ر. په مزکی بؤ داده ندرئ چټی که له ویش بجی و
 له ویش نه چټی. وینه ی گیان له به رئ به دیواره که ی پادشایی بابلستانه وه هیه،
 ده سته کانی نی گیان له به رټکن و لاقه کانی نی گیان له به رټکی دیکه. له واقیعه دا
 خوا سایانه چټی وا نییه. به لئ راسته هیندی گیان له به ر سه روفه سالی گیان له به ری
 ناویش و به ژیش و ناسمانیشیان هیه، واته: کومپلټکسیکه له چه ندین جور و دور
 نییه مروف بؤ ده رپرینی چه مکی په مزی و سه مبولی بؤ توجیه یی لاسایی واقیعی
 کربیتته وه. نذر چار له نه نجامی که رت که رت بوون و جودابونه وه ی ده سته یی و
 هه لیژاردنی توتهمیکی نوئ بؤ ده سته جودابونه تازه کورده که و بؤ له ده سته دانی
 پیوه ندیی عه شیره تی، توتهمیکی کومپلټکسی واده تاشرئ، که بؤ خزمه پتی هه روو
 که رته که ده س بدا. نه تۆ له نالایه کانی سه ره به ری نه ته وه کانی جیهان بنواړه، هه ری که
 کومپلټکسیکی چه ند په نگ و نیشانه و سه مبول و په مزکن.. نالای کورستان له چه ند
 مانا و هه رمانایه کیش په نگیک و سه مبولټکی بؤ داندراوه. زه رده که، سوره که، پژه که
 که سکه که هه ری که مانایه کیان هیه. په مزی میسرپیه کان پژه له نیوان دوو که وانه ی
 وه ک داسولکه دا. له نه سلدا پژه که سه مبولی خلټنکه ته رس و شپاکه و سو که وانه که ش

دوو سه مېولې شاخې قالونچې (کټړک) که له بانووی نیلې له ولاتې میسرې به ملیونه ها پیسایې و تهرس و شیاکه یان وه که هلماتی چکوله - چکوله خل دده او دده بن عاریدا، سموره ناسایې کوو فهریکه گیزان دده بن عاریدی بڼو زه خیره ی زستانی وده شیری، وه پانده شیرد و بهم کاره سه رله بهری زه ویوزاری بانووی میسر بهم په بینکرنه به بریشت و پیت ده که وت و کشتوکالیکې بڼو شوماری لی ده کرا. له پاش دوزینه وه ی ده یان گوړخانه ی فیرعونه کان به ملیون په یکه وه ی ورد - وردی له داری سه نده لووس و شمشاد و به وز و قهره قاج و لیمو و پرته قال و جوړی دیکه ی داری نذر په ق له دده ورواښتی ناووسه مؤمیاکراوه کانی قرال و قرالېچه (فیرعونه کان) دیتنه وه.

نه گره بېرسین قوناغی په مزمانای چیه؟ مانای نه وه په که تو تا نه اندازه ی میشتک و پېش ده که وې که فیره خه یال کړدنه وه بې، فیزی چنې دده بڼو پارچه کانی چتیکې بته وې دروستی بکې، هریه که له چتیکې دیکه ی ده دزییه وه و له یه کیان دده ی و بهمه چتیکې تا پاده یې له واقعیشتا هیه و له واقعیشتا نییه، سازده کی.

دده توانین بلین له ۹۰٪ ی له واقعیشتا هیه، به لام له ۱۰٪ ی له واقعیشتا به و جوړه نییه. نه و جا که مړو ف توانی به پمز و سه مېول گوزارشت له مانا بکا، اته: مړو ف له قوناغیکدایه ورده ورده به ره و ته سه وراتی سه روو سروشت بیرکړدنه وه له گه شتی نه زمونی بڼو وچاندا، وه پې ده که وې. نیدی که وتوته گوړگالی نه وه ی بیر له پوژ و ناسمان و هه موو چنې بکاته وه، هه ولی نه وه ی داوه وده لامیکې بچوک بڼو هر پرسپاری بداته وه. نیدی لیره را ده کړې بلین سه رده تاي فله سه فده ده ست پی ده کا، نه نیتشه په پدا دده یې.

من قه ناعه تی ته واوم هیه، که به یې وه ی تو نایین بکې به (نه حکام و قه واعید و شریعت) وه که مه زنه و بیرو بچوون و خه یالات تا پاده یې له یه که سه رچاوه وه ناو ده خونه وه. من پیم وایه نایینه کان هه موویان یه که چتن. چونکه هه موویان تی هه له کښن، سه روینی یه کښن، بڼو نمونه: له هیندستان پتر له ۱۰۰ نایین هه ن، باشه بڼو دده یې سه رده تاي به ده سه خو خو خو مردارکړدنه وه، زوهد و ته قه ششوف و خو برسی

کردن و حق کوشتن و بهختیاری له وه دابی که تو سه روکارت له گه ل دنیا و ژيان بېری و بمری و نه مان، مردن به بهخته وه ری چونکه له پیداوېسته کانی سروشت خوت قوتارده گی، به بهخته وه ری بزانی؟ مرؤف که مرد و برپایه وه هست به بهخته وه ری له کتنده ری ده مینی؟! نه وه له چپا هاتوه؟ نه وه له ته سه و فزا له نه مان، له نیرفانای بوودا یا هاتوه، به لام واقع چبیه؟ واقع نابوریه، نان نییه؟ ناو نییه؟ واقعیگی ماددی نییه؟! داینه موی بزواتی مرؤف له ماندابه نه که له نه ماندا... نه وها بیرکودنه وین، جوره بیهوده بییه گی نهیلیستیانه ی له ناو میدی چه گره بووی شیت و شور و شقل له دستدر و هه لو سه و جوره شیرزفرینیا به کته نیمه هه ر چتیکگی که مانای پی ده به خشین، نه وه بۆ نه وه به که سوغرا و کوبرای کتشی مه نتیقی بوونی مرؤف به شتیه که ئیریتی و ماقولانه دارژین و قه ناعه تی پی بکه ی، ده نا هه بوونی مرؤف وای لی دی به تاراج و تالان و بزی ئیکسیستانسیا لیزمانه ی که فره نامرؤفانه و به دبېنانه و شکستخواربوونه و پوپو و چپیانیه ی ئالبیز کامۆیان و بیهوده بیانه ی ئاندری ژید و نامۆبی و له خۆبیانیبوونیانه ی هایدگری نازی، کافکایان، صادق هیدایه تانه بچی.

دیاردیه ته سه وف ته نها هه ر له هیندستان نییه، خو له گه لیک شوینی دیکه ی دنیا هیه، نه م دیاردیه له هیندستان به شتیه که ئۆز تاییه ت و پوون و شایانی باس، خسووسیاتی خۆی پتویه و بووه به ماکیش، به سه رچاوه بۆ ته سه و ف جیهانی، به لام نه م دیاردیه لای میله تانی دیکه ش هه بووه، بۆ نمونه: نه م جۆره هه ل سوکه و ته ی فه یله سوفیگی که لیبی وه که دیچین ده چی به ناو توونی هه مام ده که وئ، نه مه دیاردیه که نه مۆ هه ندیک که سه ده یه ویت بیخوینیت وه، نه مه میراجیگی پۆشنبرانه ش بووه. نه مانه ش هه ر ده که ونه وه ناو خانیه جۆره وجودیه ت (ئیکسیستانسیا لیزم) و عه به سییه ت و بیهوده بییه گی به دبېنانه ی له ئۆمه ت نه چوو. دیچین له زه تی له وه که سه ی ژيان وهرده گرت. نه مۆ هببیه کانیش تا پاده یی لاسایی نه ده که نه وه. نه من پتیم وایه هه بوونی مرؤف مانایه گی که وره ی هیه که نه ویش

هست به بهرپرسيگردنه بهرانبه ر خۆت و غهيري خۆت، ده نا ئيمهش هه ر وهك كامق و
كافكا و ئاندري ژيد و سادقي هيدايت و هند . مان لي به سه ر دي. نه م زاتانه هه ريه كه
له چينيكي ته جيوزاده (نه شراف) بوون. له ئاكامي به بۆرجواني بووني چيني نه شراف
ل ناو هه ر نه وه يه كدا، جۆره هه ژان و سه رلي شيروانيكي ده رووني ديتته گۆري كافكا
و سادقي هيدايت و كه ساني كۆنه نه جيوزاداني وه كه وان دووچاري ئيش و ئازاري
ده رووني په فاهييهت و خۆشگوزهراني و ژياني تيروته سه ل و كرده ي ميليونه ها
چه وساهه و له نيمه ته ي خۆشگوزهراني بي به هره و برده ي لاگوتلي نه كاره و لامز و
توفه يلي، ببوون، نه مانه له ناخي ده روونيانه وه هه ستيان به بيهوده يي ژيان به م
جۆره ناعه داله تيبه كرده بوو و هه موو ئان و ساتي وهك نه خۆشبي خۆره ده يخوازده وه و
له پشه ي ده كيشان، نه مه له سه ريكه وه كاردانه وه يه يي بوو كه له ئاكامي چيني
نه شراف به بۆرجواني بوون هه تبه وه گۆري. پيش نه م گۆرپانكاريه ئابووري -
كۆمه لايه تيبه، نه دناماني چيني نه شراف و نه جيوزادان بۆ خۆ له هه راساني ده رووني
دووفاقبي ژيانين، له تاو ئيش و ئازاري ژياني په فاهييهت و خۆشگوزهراني و
تيروته سه لي و له ته پي خوازدن و له وشكۆن نووستن، پويان له ته سه وف ده كرد و
به مه سه بووري دلي خويان ده دايه وه، ته سه وف به ماناي له دنيا ده سه به رداربوون، له
واقيعيكي ناجۆر و ناعادل خۆوه شيردن، له ئازاري وژدان هه لاتن، وه كه هه تواني وابوو
له بۆ نه دناماني نه شرافي وه كه سولتان وه له دها و شاشوجاها و كي و كيي ديكه . شيوخ
عوسماني بياره، پاش وه ي كه وته نه سه مبول و له وي قوناغي گرت، به چاوي خۆم
ديت كه به ده يان پياوي ملياردير و كۆنه نه شراف و كۆنه سه رۆك وه زير و كۆنه
چكمه پق و هند . له خزمه تيدا ملكه چ داده نيشتن و چاوه نۆبي نه و بوون فه ي له
به رماوي چايه كه ي بخۆنه وه، ده كاتيكا به ده يان مندال و ژن و پير و ئيفتاده ش له
باخچه ي خانه قايه كه يدا له نه سه مبول له تاو نه نفال و كيemia باراني سه دامي بپنده
په نايان بۆ برديوو، سا به لكو له ساي وي سه ري خويان هه لگرن و بگه نه ولائي له
ولاتاني هه نده ران. چون نه وان له م ئاوارانه له تاو خۆشگوزهراني له سه ريكه وه و ترسي

گورانی ستاتووکو (راهین) له سهرینکی دیکه وه، زۆر هه راسانتر بوون. نه گهر نه م ئاواره کوردانه له ترسی ندرنده یییه سه ددام ده یانووست بۆ هه ره جه هه ننه می هه لێن، نه م ئاواره نه شرافانه له ترسی هه ره شه ی باری ده روونی ناعه داله تییه ئابووری - کومه لایه تییه سیسته می چینه که یان ده یانووست بۆ نێو دنای خه یال و نه فسانه (ته سه وه) هه لێن.

گورانی باری ئابووری - کومه لایه تییه چینیکی کۆن بۆ باریکی نوێی ئابووری - کومه لایه تییه نوێیو گۆتاه پۆیه کی زۆر خراوی بۆ چینه کۆنه که لی ده که وێنه وه. بوور مه پۆ، هه ره له کورده ستانه کی خۆمان من چه ند که سی ده ناسم، که وه ختی خۆی کۆپه ئاغا بوون و له ئاکامی گورانی باری ئابووری - کومه لایه تییه هیندیکیان تووشی نه ساغییه ده روونی زۆر پیس بووگن و هیندیکیان له تاو لاتی و له واری له قوما رکردن به ولاوه هیچ هه توانیکی دیکه یان به ده سه ته وه نه ماوه، دیاره برێکیشیان جاشایه تی به عس تا پاده یی سه بووری دابوون، به لام نیستا و سه ددامیش گۆر به گۆر چوو، باشه نه و جا چه ده که ن، ئینتیجارد که ن؟ نه خێر، زۆر تر سه تۆکن، وه که کافکا و سادقی هیدایه ت و ئاندیری ژیدیان پی ناکرێ! له جۆزه ردانی ۲۰۰۲ دا له سه تۆکه زلمی بووم، له براده رینکی وشیارم پرسی: راسته له م ولاته خه لک له تاو خوشگوزه رانی خۆده کوژن؟ گوته: نه ری. چۆن؟ گوته سیته سه می سه رمایه داریی "خه یره" فروژن لێره هیند پێشکه وتوه، که ده وله ت له سه تا ۹۵٪ ی پێداویستییه زه رووری و که مالییه کانی بۆ هه موو هاوولاتییهی دابین کردوه، به لام پێت وایه بۆچی نه می کردوه؟ بۆ زیتەر مرۆچه وسانده وه، بۆ شه وه ی زیتەر کاریکا، که زۆتر سی کارکرد، هه نگێ پوولی زیتەر وه گیرده که وی، که پوولیشی زیتەر وه گیرکه وت، کالای هه ره پۆزه له مۆدیلهی ده که ری، نه و سا قازانجه که هه ره ده پۆته وه نێو خه زینه ی سه رمایه داره که، نه م کاره ساتی مرۆ به کالابوونه، مرۆ به یه که ده هه ندبوونه له مێشکی زۆر که سانی وریا و وشیاردا به زه ق و زۆپی په نگ ده داته وه و ده که ل جه به رووتی سه رمایه دا هه یجیان ناکرێ و ناچار ناو مێدانی کۆل ده دن و چه کی خه بات توو په لده نه نێو سه رکه وانی فه لسه فه ی بی تام و بی په نگ و بی بێنه وه.

به لأم بابین پئناسه زانستییه که ی تهسوف بکهین: تهسوف ههروه که له پیشترئ
 عهززم کردن، پهنگدانه وهی واقیعه به شیوهیه کی خه یالئیانه ی کلک و گوئ کراو که له
 حه قیقه تدا وانیه. ئیمه ده بی پئناسه که ی ناوا بکهین، پهنگدانه وهی واقیعی که تو
 چۆله که ی و ده یکه به له قله قئ شهش سه ری هه بی. واته له قۇناغی یه که مدا، له قۇناغی
 به په مز و سه مبول گوزارشت له توبجه کردن، ئه مانه چاوگن، سه ره تای ده سستپیکردنی
 پرۆسه ی تهسوفه لای ئیعمانداره کان، به لئ که دوا یی بگاته قۇناغی زۆر گه شه کردوو،
 دوا یی بچیت ناو هونه روه و بچیت ناو هه موو چته کانه وه تا وای لی بی مزوف پتی وایی
 تهسوف ینگای به خته وه ربیه، ئه مه دوا یی وای لئاته اتوو، به لأم تو وه روه بۆ سه ره تا:
 تهسوف پهنگدانه وهی واقیعه به شیوهیه کی شتیوتندراو و خه یالی که له گه ل
 حه قیقه ته که یدا زۆر جیاوازه. تهسوف ئه مه یه.

وه لی بابین بزانین پهنگدانه وهی واقیعه له میتشکی مزفدا به شیوهیه کی شتیوتندراو و
 خه یالی و دور له واقیعه، ئه رتئیانه و نه رتئیانه چیه؟ له پووی کومه له وه، له پووی
 گه شه ی مزفده وه، له پووی گه شه ی زانسته وه چیه؟ ئینجا بابزانین ئیمه چۆن
 ده سه خه پۆی تهسوفین؟ تهسوف چه ند کاریکه ری نه رتئی و ئه رتئی هه بووه؟ یان به
 شیوهیه کی گشتی ئه ندیشه و پیری خه یالی و دواکه و توو یی بیرونه ندیشه ی پپوو پوچه،
 بۆ نمونه: پۆیه ردان به ته پل لیدان و ته قه و زاری گورگ به چه قوبه ستن و کشته کپین
 بۆ له نه خۆشیی تیفو قوتار بوون و تف کردنی شیخ و مه شایه خ له زاری نه خۆش بۆ له
 نه ساغیی زه رنوویی پزگاریوون و له م ورده حیکیه تانه گوزارشتیکن که تو به هۆی به
 هه له له دیارده پوودانه که گیشتن ده یکه ی، پهنگدانه وهی ئه ر دیارده گه ربوونیه له
 میتشکی تۆدا هه له ی چاره سه رکردنه که یت پی ده کا. پۆز، یان مانگ که ده گه رین
 خه لکی ساده چۆنی لیک ده داته وه؟ ئه وه دیارده یه کی گه ربوونیی فیزیکیه که له
 میتشکی من و تۆدا به هه له په نگ ده داته وه: مانگ و پۆز دیو و درنج نه یان گرتوووه تو
 به ته پل لیدان و ته قه کردن بیان ترسینی، خۆ که رویشک نین. که ئه وان بتوانن مانگ و
 پۆز بگرن، کوو به ته پل و ته قه کردن ده یان ترسینی؟! بزنه که ت له میگل داپراوه، به

نازانم چی خویندنی، ئەویش بە زمانی عەرەبی، و قەلەمپرکردنەوه و داخستنی چۆن زاری گورگی برسی و هار دەتوانی بیهستی؟! کشتەکپڕین و دوغای مەلا و فوو پێداکردنی چ دەسلەتێکی بەسەر گورگی هاردا دەپوا؟! تەقی خودا بۆ خۆی دەزانێ زەهری نیکوتینی تووتنی هیندی و باکوونی قلیانکێشانی زاری شیخی مەبارەکی چۆن و چەند قانگ دراو، چۆن نەخۆشینی زەردوویی لە کۆلە نەساغی دەکاتەوه؟!

ئەو دیاردەیه لە یۆنان، لە یۆنانی ئەو قۆناغەیی که پێش زاپین فەلسەفە دەستی پێکربووه، که فەیلەسوفانی کلاسیکی لە یۆنان سەریان هەلداوه دوایی لە ناوچەی فینیقیەکان و نوای ئەوه میسرییەکان و لە ولاتی میزۆپۆتامیا که نیستا ناوچەی عێراقی نیعمە به. ئەمانە جیا لە هیند لەوانەشدا دیاردەیی تەسەوف بە شیوەی جیا جیا هەبووه. ئەو تەنەووعە چۆن دەخویندرێتەوه؟ هەرۆه کو تەنەووع لە هونەردا دەخوینمەوه، ئەو هاش لە تەسەووفیشیدا دەخوینمەوه: کوردێک که مەقامی بەیات دەلسێ لە گەڵ تورکی، یاخود فارسێکدا جوداوازه. خۆ ئەوروپاییەکانیش مەقامی بەیاتیان هەیه، بەلام مەقامەکان لای ئەوروپاییەکان پەنگ بە مەجیزیکی دیکەیی جوداوازا بگوترێ. بێمۆل، دیز، چارەکه نەغمە و سیتیەکه نەغمەیان وەکه پۆژەلاتناسی پەنگە پسێ خۆش نەبی. کەواتە من دەلێم ناووهوا، قۆناغی گەشەکردن، جۆری گەشەکردن، پادەیی گەشەکردن، هەموویان کاریگەریان لە تەرزێ بپرکردنەوه، تەرزێ شارستانیەتەکەت، خانووەکەت چۆن دروست دەکەیی، یان چۆن ولاخی باری بەکاردێنی، چۆن باری لێدەنێتی؟ ئەمانە هەموو ملکه چی کۆمه لێک فاکتری خۆیی و جوغرافی و میژووین.

باشە مەزۆف لە سەردەمی شوانکاره پێدا بۆ ئەوهی که سەبەینی راپۆکی باش بکات، ئەو پاوه بکات که خۆی خەیاڵی لێدەکاتەوه، وێنەی دەکێشا و گۆرانی بۆ دەگوت و سەمای بۆ دەکرد، ئەم پێۆپەسمی سەره تایی شوانکاره بیه، ئایا ئەم زیکر و تەهلێله و پەقسی تەسەوفە بەشیکی لە محاوەلەیی فیزیکی مەزۆف؟ هەمووی بەشی سبیری تێدایە دە پلانی یەکه مەدا کار لە هێزەکانی سروشت کردن. ئەوهی که ئەو بەزەمە دەکا من قەناعەتی تەواوم هەیه که بە هەموو عەقڵی خۆیهوه پێی وابوو بەو شاتوگێڕییه که

خۆی ھەزى لىيە، دەبەھەى کار لە چىنى بگا بە سەر چىنكىدا زال بى، ئامانجى بەدىيىتى. جا ئو چتە چىيە؟ ئەمن نازانم، واتە: ھەندى شەتەحات دەلى، ھەندى چت دەکا، كە ئەمانە پىرپەسى سىحرى. ھەتا ئەمرۆش سىحر ھەيە. قورئان دەلى (إن من البيان لسمرا)، دەلى ئەدەبىيات و شىعر بە راستى سىحرە. سىحر واقع نىيە، كىنايەت، ئىستىعارە، مەجاز ئەمانە ھەموو فىلن كە لە ئەقلى مەزۇف دەكرىن كولمەت سىوھ لاسوورەيە، بەژنت ەرعەرە، قوژت ئاورىشمە، ئەمانە ھەموو فىلن لە ئەقلى. لە راستىدا تۆ برى (بدىل) دەنۆزىيەو ھاوشاركى لەگەل بەدائىلى سەروشتدا دەكەى، بەلام خۆشيشە كاتىك فىل لە خۆت دەكەى.

ئەم فىل لە خۆ كردنەم مەبەستە؟ بەلى مەزۇف لە ھەموو قۇناغەكانى زىانيدا چىنكى كە لە ئان و ساتىكىدا ئەنجام دەدا و پىتى خۆشە و پىشتر خۆى بۆ ئوھ ئامادە كەردوھ كە ئوھ چىنكى كاتى و پەفتەنىيە، ھەتا ھەتايى نىيە. بۆ نموونە: كە كابرە گايەكى پاو كەرد و ھىنايە ئەشكەوتەكەى ھەركىز ئو كابرەيە دلى بەوھ داناكەوئى، چونكە كە ئوھى خواردا ناچارە بېوا، بىر لە نىچىرى دىكە بكا تەوھ. كەوا بوو ھەمىشە لە ھالەتى ھەراسەتدايە، سەرتى نىيە، ھاوسەنگىيە سايكۆلۆژىيە لەلەى مەزۇف و جەوودى نىيە: چونكە ھىچ ھەختى تۆ خەياشتى خۆت مەزۇگەر نەكەردوھ، بەلگەى باوھەپىكەر و زانستىت نىيە بلىتى: مەن ۵۰ سال دەژىم و ھەموو ئامانجەكانم بەدى دىن. بۆ؟ ئوھ گەشەى ەقلى بەشەر بۆ خۆى ەلامى ئوھ دەداتەوھ، دەلى (عرفت شىئا و غابت عنك أشياء). ئەتۆ ھەندى چىش بزانى، بەلام ھەزاران چىش ھەن فرىان لى نازانى و تەقەى سەرت دى. كەوا بوو مەزۇف ھەمىشە لە ناھاوسەنگىيە سايكۆلۆژىيەدا، لە دوو دلى و دلە پاوكەدا چىاوھ و تا ئىستەش ھەوا دەژى. ترسى دواپۆژى ھەمىشە بۆ لە بۆسەدايە. مەزۇف لە دواپۆژ دەترسى.

ئايە ترس، نەزانىن، دوودلى، تۆ بە سەرجاوەيان دەزانى كە مەزۇف بەرەو داھىنان بىيەن؟ بەلى مەزۇف ئەگەر ئەوانەى نەبوايە، ئو ناھاوسەنگىيە پەوانىيە نەبوايە نەيدەپەرزا خۆى بپارىزى، ئوھ ھەمووى بۆ پاراستنى خۆيەتى، بۆ ھىشتەنەوھى

مړوف پټی وایووه بۆ نمونه: پووباری که مادام تیمساحی تیدا بووه، مړوف وای زانیوه
 که تیمساح ناغای نه و پووبارهیه، کردویه به په مزی خوداوه ند. یان له جیگایه کی تر
 گورگی به خودا زانیوه. ئیدی ورده - ورده مړوف نه مانه ی پیروزاندووه و کردوونی به
 تایوو. نایینه کان نه م پیروزانه به پیروزکراوی مړوف خویان نازان، ده لټن نه مانه هر له
 خودی خویاندا پیروزن؟! به لام وانیه، من و تو ئیستا مۆدیلات ده گورین، مۆدیلاتی
 نه مړوف، نه حزابی نه مړوف، بیروبروی نه مړوف، ماشوقه و یار و ده نکسی نه مړوف، قاره مانی
 نه مړوف، هونه رهنده ی نه مړوف، نه گه ر له پووی سوودی ماددیه و هیان بنقوپینی ئایا ئیمه
 عیباده تیان ده که ین؟ نه خیر. نه مانه ش هر هه مان مادده ی سیحر، هر هه مان
 بیربۆچوونیکن که پۆزگاری بۆ تۆته میکان به پۆوه ده برد. قاره مانپه رستی، هیچ
 فەرقیکی ده گه ل بته رستی نیه، هه ریه که په مزی سه رده م و قوناغی ته رزی له نیگای
 به رزه و نه ده وه له جیهاننقویه. قوربان، تو که دیکوری ماله که ت جوان ده که ی خو
 نه مانه عیباده ت ناکه ی، به لام پیوه ندی و ته ماسیتک له گه لیدا هه یه، پیداووستیه کی
 په وانیه، له نگرگرنتی سایکولوژیت بۆ دابین ده کا، هه روه ها تۆته مییه ت و فیتشییه تی
 نه م زه مانه: وینه ی قاره مان به دیواره وه هه لاواسین، په یکه ره بۆ شاعیر و هونه رهنده و
 زانا و مونسه به ت و بۆنه ی نه ته وه یی له گۆره پان و سیله ی شارپیان قوتکرده وه و
 هتد نه مانه هه موو گوزارشت له لایه نیککی دیکه ی په یوه ندیه کانی مړوف له گه ل
 سروشتدا ده که ن که په مز شکلیکی نه فسانه ییی ته عییری تیدا وهرده گریت. به لام نه و
 مړوفانه که بۆ نمونه: چه قه لیان په رستووه، دواپی به ئن و ئنخوازی ده بین به خزمی
 چه ند مړوفیکی دیکه، ئیدی ده بی جیا بینه وه، هه ریه که نیشانه یی، دروشمی له بۆ خزی
 دان: هه نگن یه کی گویی چه قه له که دریزتر ده کا، په کی کلکی کورتتر ده کاته وه.
 خۆلاسه جۆراوجۆبوون له سۆنگه ی به ئیستیلاهی و هه ده تی وجود "کپره" وه که
 مه زه هری ته جه لای له توپه تبوونی "وحده" ه، له جه وه ردا هیچ جوداوازییه کی ده گه ل
 ناجۆراوجۆبووندا نیه.

وه لاندانه وهی ئه و جۆره پرسپارانه هه ندی جار په نگه به به لگه و ده ستاوژیکی نوسراو
 سه رو به ر بندری. جا جاری واش هه به په نگه هه ندی چتت به خویندنه وه خویندبیتنه وه
 که راسته وخو هیچ سه روکاریکی به باسه که وه نه بوو بی. بۆ نمونه: تو که دینی باسی
 مرۆف ده که ی واته ئه نترۆپۆلوجیا، که کۆمه لناسیی تێدایه، ئابوریناسیی تێدایه،
 میژووناسیی تێدایه، زمانناسیی تێدایه و ئه مانهش هه ندی بوارن که هه موو باسی مرۆف
 ده که ن. یان هه ندی جار ناچار ده بی که میتۆدی، ریڤایێ به کاربه ینی، واته: په یڤازیکی
 بیر کردنه وه به کاربه ینی بۆ وه لام دانه وه، واته: به رنامه یه کت هه بی. خوێ ده زانی
 ئیمه مانان که سه ره تای وشیار بوونه وه مان زیاتر له گهروگالی ئه فسانه بازی، په روپوچ
 بازی به و لاوه چیدی که نه بوو، هه تهن ئه م به ده به ختیبه په رده یه کی زۆر نه ستووری
 به سه ر می شکماندا دابوو. دیاره به ئاسانیش نه ده کرا من به. خویندنه وه ی چه ند کتیبیک
 ئه و په رده نه ستووره له سه ر می شکم هه لالم، به لام له گه ل وه شدا ورده - ورده دوو چت
 یارمه تی دایم: یه که میان بۆ خۆم هه ر جۆره هه ز له چت په شکنینیکم تێدایه بوو، زۆریشم
 مه به ست بوو که له خۆم بگه م، له مرۆف بگه م له بهر ئه وه هه ندی جار بۆ خۆم پۆلی
 خۆم هه بووه له دۆزینه وه ی هه ندی وه لام بۆ هیندی پرسپار. ئینجا با بیینه وه
 سه روکاری باسه که، من پێم وایه ئه گه ر ئه و دابه شکردنه راست بی که کۆمه لگای
 مرۆفایه تی له پاش ئه وه ی که مرۆف مه و دایه کی بوو و برێژ له سه ر دار گویا زیاره و
 ئینجا ئه و له سه ر دار زیانه، ئایا قوناسی مرۆفی نیانده رتاله پێش نیانده رتاله،
 پێشکه و توتره یان پاشکه و توتره ئه وه زۆر گرنگ نییه، گرنگ ئه وه یه که مرۆف که له
 دار هاتۆته خواری و هاتۆته سه ر وشکان. ئه و مه سه له ی وشکان و له سه ر دار زیانه من
 پێم وایه ته نانته ئایینه کۆنه کانیش ئاماره ی پی ده که ن. که وا بوو ئه و سه رزه مینه
 هه مووی ئاو بووه و تا ئیستاش بۆ خوێ تێبینیی ده که ی زۆرینه ی گۆزی زه وی زیاتر
 ئاوه له پاستیدا.

بۆ نمونه تۆفانی نووح و حیکابه تی که لگامیش و ته ورات و ئه وانه، یان ده لێن فلان
 پێقه مبه ر له ناو سکی ماسیدا بووه، یا خوداوه ند بۆ خوێ له نیو دوپێکدا بووه له نیو

هه زاران ده ریادا له گه شتوگوزاردابوو. نیدی هیکایه ته که له وړیا ده ست پی ده کا. دووباره سه رچاوه ی ژیا نیش وه کو قورن ان ده فهرموئ:

"و جعلنا من الماء کل شیء حی" نه وه هر له پاش نه وه ی هتا بڼه سر نه وه ی که ده لی: "و خلقنا الإنسان من صلصال من حماء مسنون" واته له قوړه لپته مرقشان سازکرد، واته: نه و خانه یی که باسی ده کریت زینده وه ری یه کخانه چون دروست بووه، نه وه له پاستیدا ناماژه ی بق نه وه. جامن مه به ستم نه وه یه نه گهر له وړیه ده ست پی بکه یی که مرقف توانیو یه تی بڼه سر زهوی، دیاره حه تمن سه رها به هندی چتی سه رتهایی ده سستی پی کړبووه، به لام دوا یی ورده - ورده فیزی پوی گیان له به ری چکوله بووه و گوشتی خواردووه، واته: مه به ستم نه وه یه هیشتا نامرازه کانی به ره مه یتانی دانه هیتاوه. هیشتا هر به ده ست چت ده گری، واته: هیشتا جگه له له شی خوی فیزی نه وه نه بووه نامرازی بیکه بق ده سته به رکړدنې بژیوی به کار به یتنی، به لام دوا یی ورده - ورده مرقف بق یه که م جار توانیو یه تی سه رهمپ ساز کا، هه روه ها په نگه به ردیشی وه کو چه قو به کار هیتا بی. نمن مه به ستم له م ته فسیلاته نه وه یه که زانابه کان هندی جار هویه کانی به ره مه یتان ده که ن به پیوانه ی قوناغه کانی گه شه کړدنې کومل، به لام هیشتا ش ده بینې جزی مه رتال (مه عدنه) پۆلی خوی هه یه، وه کو ده لئین قوناغی به رد قوناغی مس قوناغی ناسن ده بینې جزی مه رتاله کانی ش پۆلیان هه بووه که نامرازه کانی به ره مه یتانی لی ناماده کراون. بق نمونه: نه وانه ی که شه پان به شمشیری مس کړدووه به رامبه ر به وانه ی که ناسن داهیتاوه به زیون، هه روه کو سه فه وییه کان نه یا نتوانی به رامبه ر به ده ول ته عوسمانی بوه ستن، له به ر وه ی نه وان تفه نگیان هه بوو. نامرازه مادبیه کان له پاستیدا نه وه یه کچاوده که نه وه که نه میان له ویان پیشکه وتووتره. ینجا نه گهر نه وانه بکه یی به پتیازی بیرکړدنه وه مان حه تمن له هه موو قوناغیکشدا بیرویاوه ری ساز ده بی، واته: سه رخان و ژیرخانی ساز ده بی: سه رخانه که له قوناغه سه رتهاییه دا که پی ده لئین نابوری پاووشکار، دیاره ژیرخانه کی، نامرازی به ره مه یتانه کی به رد بووه، به لام

ئەم قۇناغە پۇشنىرىيى تايىپەتى بە خۇشى ھەيە، بېرونەندىشەيەكىشى ھەيە
 جىھاننىيەكىشى ھەيە نەك ئايىن بە وچەمكەي كە گۇيا مۇڧ ھەر لە سەرەتاوہ
 ئايىنى ھەبوو، چتى وا ئىيە و ئەمە ھەر مومكىن ئىيە، چونكە مۇڧ مېشكى تۇر
 چكۆلە بووہ. بۇ خۇت دەزانى قۇناغى (تجريد) ھەيە و قۇناغى (تجسید) ھەيە لە
 گەشەكرىنى مېشكى مۇڧدا. قۇناغى (تجسید) ئوہيە كە مۇڧ وەخستى ھىشتا
 فېنىقىيەكان نەلفوبىييان دانەھىتاوہ شارستانىتەكان شارستانىتەتېكى وئىنەيى بووہ،
 ھىرۇگلىفى بووہ، واتە: بۇ نمونە: كەسى لە جىياتىي وەي بلى: كىتىب، وئىنەي
 كىتىبەكەي دەكىشا، بەلام نوابى كە كىتىبەكەي لە پېش چاوادەبرد، وئىنەي كىتىبەكەي
 لە زاكىرەيدا پى لەبەرەنەدەكرا، ھىشتا مېشكى قابىليەتى ئوہيە نەبووہ. زاكىرە و
 حافىزەي تىدا سازنەبووہ. ئو خانانە ھىمان گەشەيان نەكرىدوہ. دەبى ئو چتە لەبەر
 چاوى بى ئوچا وئىنەي بگىشى، بەلام كە لای برد، ئىدى نەيدەزانى چونكە وئىنەكە لە
 زاكىرەيدا نەبوو، جارىكى دېكەي وئىنەكە كىشاۋوہ. تەجسید واتە: پاستەوخۇ ئىدراك
 كرىنى چت. ئەم بەھرەيە ھىشتا نەببوو بە شوعوور، نەببوو بە تەجريد، بە مانادەرك
 كرىن، بەلام پاش ماوہيەكى تولانى سالەھاي سال قۇناغى دووہ دەست پى دەكا، بۇ
 نمونە: پىتى (B) ئەگەر لىي وەكۆلى چ لە ئارامى و چ لە لاتىنىدا ئەمە لە بنچىنەدا بە
 ماناى ئەستورەكە نان بووہ لە شكلى ئەستورەكە ناندا سازگراوہ. وشەي ئەلفا A بە
 زمانى فېنىقى واتە: "گا" وەك سەرى گايەك دەچى. لە راستىدا ماناى واپە مۇڧ لە
 پىشدا بە چاودەروپەرى خۇي خويىندۆتەوہ. بە مېشك و زاكىرە نەيتوانىوہ چتان
 بخويىتەتەوہ: چونكە ھىشتا مېشك ئو قابىليەتەي تىدا دروست نەبووہ كە بتوانىت
 ماددە بكا بە مانا. نەخەيالى بۇ سازىوہ و نە زاكىرەي بۇ دروست بووہ. ھىشتا بە
 قۇناخى تەجريد (ئەستراكت) نەگەپشتوہ. وئىنەي چتان وەكو مانا ناتوانى تەسەور
 بكا. لەم قۇناغەدا ھەتمەن نە ئايىن ھەيە و نە ھىچ؛ چونكە ئايىن زۆتەر مانا وچەمكە تا
 چتى ماددىي بەرھەست. مۇڧ پاش قۇناغىكى بوور و درىژ كە مېشكى تۇر گەشەي
 كرىوہ ئىنجا گەپشتۆتە ئوہي تەسەورى چتېكى لە ماددەبەدەر بكا، تەسەورى

چټيکي سهرو سړوشت که خودايه، ياخود هر چټيکي ديکه يه، مهاله بکا. نه مه
قوناغتيکي زږد پيشکه وتووه، واته ميشک يه کجار زږد گه شوی کردووه، نه و جا مړوف
ده کارئ ته سوري چټي بکا له سهرو خويه وه، له خوی گوره تر و به ميتر که نازاني
چ جورنگه، نازاني په ننگي چونه (ليس کمځله شي). ه. نو قسانه له راستيدا زانست
سهر له بريان به درق ده خاتوه که مړوف هر له سهره تاوه مهيلي فيتري ثابيني
هه بووه و خودا پرستي کردووه، من ده ليم تر ساوېشه، پيشکه نيوه، پووشی خوش
بووه، هه موو چټيکي کردووه، به لام هه رگيز ميشکي له و ناسته دا نه بووه و نه ونده
گه شوی نه کردووه که بتواني ته سوري شتي بکا له وانه ي که نو بينوياني به ده ربي،
له چټي به رچاوبه در، نه وه چټيکي ته واوله پووي زانسته وه راست نيه. نا له م
قوناغه دا تا تجسيد هيه، تا مړوف ته نها راسته وخو به چاو چت ده بيني، بوني ده کا،
گوئي لي ده بي، هه رگيز نه نايين هيه و نه ته سوف هيه و نه بيرونه نديشه ي پووت
هيه، هيچ نيه، ته نها راسته وخو تو چت ده بيني و ويته ي ده کيشي، که له بهر چاوت
لاچوو، به بيرت نايه ته وه، تا جاريکي ديکي نه يه نيه وه به رچاوت. ليره دا هيچ جوړه
چټي نيه که ناوي بينين بيرونه نديشه، مانا، چه مک. يو خوست ده زاني ته سوف به
ماناي ته سوف واته: چټيکي که زياتر له سه تا سه ت سهرو کاري له گه ل ته جريددا هيه،
له گه ل نه بستر اکندا هيه، له گه ل مه شاعيردا هيه، له گه ل نه فکاردا هيه، وه جده،
سوزه، عاتيفه يه هر چي هيه، نه وه هه مووي هي قوناغي نه بستر اکته، هي قوناغتيکه
که ميشک به ته واهه تي گه شوی کردووه و ده تواني خيال بکا ته وه و بلي چټي هيه له
پشت نه م سړو شته وه، مه رج نيه دار و به رد و نه مانه ين، نه خير ده بي چټي بي هيچي
له مانه نه چن، وه کو چه زده تي نيبراهيم که چاوي به پږ که وت، گوئي نه خير خودا
له مه ناچي، خودا ناشي ناوا بي، چاوي به مانگ که وت، چاوي به چټيکي ديکه که وت
که نه ويش هه ر په فته ني بوو، دل و ناوه زي ناوي پس نه خواره وه. نه و ته زده
نه نجامگري (استدلال) يه، واته: ده بي چټي هه بي له هه موو نه مانه گوره تر و پايه دارتر
بي، نه مه قوناغتيکي يه کجار گه شه کردووه له ميژوي مړوف دا.

که واته: هر خوی میثروی شایین و دهقه شایینیه کان جوری له پرۆسهی ئیستیدلال
 بپرکردنه وهی مرقفی تیدا بیندراوته وه، به لام قوناغیکی نۆز پێشکه وتوه. هر نه و
 نمونه یه ی حه زده تی ئیبراهیم نمونه یه کی ئیستدلالیه بۆ نه وهی که قه ناعه ت به
 مرقف بهیتی، به لام ئیستدلاله له ماده وه بۆ چتیککی دیکه، نه که له چتیککی دیکه وه که
 نایزانی بۆ ئیسه پاتی ماده، دووباره پشتی به بینین به ستوه، پشتی به چتی مادهی
 به ستوه. ده لی: نه و چته ده بی مانگ بی، مانگ ناوا بوو، خۆر بی خۆر ناوا بوو، گوئی
 که واته خودا ده بی چتیککی گه وره تر بی که هر بهیتی و په فته نی نه بی، نه وه ش
 لیکدان وهی نۆز هه لده گری. شیکاری هه یه بۆ نه وه دوا یی چی بیننی و چی نه بیننی،
 گوئی نه چتانه مادام نامیدن دیاره هه میسه ترسی لی نیشتوه که خودا نابی په فته نی
 بی، هه سه له که هه سه له یه کی سایکلۆجیه، پشت و په نا ده بی هه میسه هه بی، بۆ
 نه وهی بیپاریزی. نه تر بیر له سه ره بهری زیکروفیکری ئیسلامه تی بکه وه، هر هه مووی
 حیکایه تی خوێووری خودا وه نده له هه موو نان و زه مانیکدا و هه میسه ناگای له خشه ی
 مار و میروه و "وهو بکل شیه علیم"، "حفیظ و حافیظ"، نه و جا که نه ماوه،
 ترسا وه، گوئوویه ده بی چتیککی گه وره تر هه بی له وانه؛ بۆ نه وهی ته واو نه بی، ناوا
 نه بی، غه یب و پتوار نه بی. نه وه مرقف هه به سه وشتی خوی وایه. تق به وانه مندالی
 که دایکی له نه نیشتی تی بۆ خوی بیده نگ و خپ ده هیوری و داده سه کی و نارام دگری،
 به لام که دایکی لا نه بی له ترسان ده گری. حه زده تی ئیبراهیم مانگ و پۆژی به
 پاسه وانی خوی ده زانی، به لام که نه ده ما ترسی لی ده نیشته، ده یگوت: که واته ده بی
 له مانه به هیتر هه بی، نه ترسه هه ره له وی پۆژی وه که دایکی له چۆمی فراتی شنبوو و
 سامی پۆنیشنبووی، چه که ری کردبوو. به نده، تا ئیستاش له ناوه که ی پۆخانه ی پایین
 گوندی ته په سه وز سام ده که م؛ چون جارێکیان له وی ناوه که نۆز خو و به ته وژم بوو،
 پایمالیم و بردمی، واته تووشی فۆبیای ناو بووم تا ویتسا که ش که ترسیکم
 پیده نیشی، دایکم به بیر بیه توه، که خه ونی ناخۆش ده بینم، دایکم فریاده که وی. نه من
 بابی خۆم نه دیتوه، قه تم هه ست به وه نه کردوه نیرینه یی پاریزگارمه، زیتر هۆگری

مییانم، نه‌ونده‌ی له ئامیزی مییه‌کیدا ئارام ده‌گرم، هینده‌م که یف به په‌نای نێڕێکی نایی له سه‌ره‌تاشه‌وه هه‌ر مییه‌کان پارێزگاری مرقوف بوون، سه‌ره‌له‌بری خودلوئه‌نده‌کان مێینه‌ن مێ سه‌رچاوه‌ی ژیانه، بناوانی هه‌موو خێڕوپیڕێکه.

واته جار په‌نا ده‌بمه‌وه به‌ر ئایه‌ته‌کانی قورئان و له‌وێدا به‌لگه ده‌هینمه‌وه بۆ فیکری پیشک‌وتنی مرقوف، که‌واته له قورئانیشدا هه‌ولێکی ئیستیدلال بۆ سه‌ره‌تای باسکردن له ئه‌نترۆپۆلۆجیا هه‌یه. بێگومان ده‌بینی قورئان بۆ خۆی هان و دنه‌ی بیر کردنه‌وه ده‌دا (أفلا تنظرون إلی الأبل کیف خلقت و إلی الجبال کیف رفعت و هند) بانگت ده‌کا بۆ ئه‌وه‌ی چی و چی ببینیت، خۆی له پاستیدا، نه‌ک هه‌ر قورئان، له پیش قورئانیشدا ئایینه‌کانی دیکه‌ش ئه‌مه‌یان په‌چاوکرده‌وه.

قسه‌که‌مان له‌وه‌وه هات که له‌م قۆناغه‌دا، له قۆناغی ئابووری پاووشکاردا که مرقوف هیشتا مێشکی به‌و پاده‌یه که‌شه‌ی نه‌کردبوو ناتوانی ته‌سه‌وری چتێکی له ماده‌به‌ده‌ر بکا، ته‌سه‌وف و ئایین زۆر به‌ دره‌نگه‌وه په‌یدا بووگن.

له تیروانیی خۆمدا بۆ فه‌لسه‌فه زیاتر پشت به زانست ده‌به‌ستم واته باوه‌م به فه‌لسه‌فه‌ی زانستی هه‌یه، یه‌عنی تیروانییه فه‌لسه‌فه‌یه‌کانی خۆم دوا‌ی سه‌لماندنێکی زانستیانه داده‌پێژم. با هۆده‌ینه‌وه سه‌ره‌تای گاوخانی: جووله‌ی مرقوف و مێشکی مرقوف له جغزێکی تی هه‌لکێشدا ده‌خولێته‌وه، له‌پێشدا بیروئه‌ندێشه‌یه، وه‌ک ماده‌یه‌کی خاوه، داره، به‌رده، هه‌موو شتێکه که له سروشتدا هه‌یه و هیشتا ناوت ل نه‌ناوه، تۆ ده‌چیه ئه‌و ده‌شت و ده‌ره، سه‌تان جوړگژوگیا ده‌بینی که ناوی هه‌ندێکیان ده‌زانی و نه‌وانی دیکه‌ی نازانی، نه‌وانه به‌نا و ماکی بیروئه‌ندێشه‌ن، یان هه‌ر له خۆته‌وه ته‌سه‌وراتی ده‌که‌ی؟ په‌نگه بیرت ل نه‌کردبه‌وه که نه‌وانه تۆبجه‌ن، ماکی بیروئه‌ندێشه‌ن. که ده‌لێم بیروئه‌ندێشه‌ن، واته: جه‌نبه‌ی تێکه‌ل بوونی به‌که‌ونه‌وه هه‌یه سنووریان نییه، ناویان نییه، په‌نگیان نییه و ده‌نگیان نییه، په‌هه‌نده نه‌دازیه‌یه‌کانیان نییه، چته‌کان جارێ هولا‌مین، به‌لام نه‌وانه له‌و جغزه‌دا نامێننه‌وه، دینه نێو جغزی فه‌لسه‌فه‌وه تۆ ده‌که‌ویه پرسیارکردن، سی پرسیار ده‌که‌ی ئه‌مانه

نه‌نډیشه‌ن، به‌لام هر له و سنووره هولامیه‌دا نامینه‌وه، مرقف بې وچان ده ه‌لپه‌ی
 سه‌رومپی گه‌شه کردندایه، واز ناهینې، ښجا ده‌که‌وټه پرسپیار کردن. ه‌لسفه وه‌ک
 گوتم، سې پرسپیاره: چیه‌ چونه، بڅجی. ه‌لسفه بریوتیه له م سې پرسپیاره. که ه‌اتیه
 سه‌ر نه م سې پرسپیاره، ښدی تو ه‌اتوویه نږو جفزی ه‌لسفه‌وه، نه‌وجا لږه‌دا تو وه‌ک
 ه‌یلسوونی له‌سه‌ر بنچینه‌ی ماتریالیستی، له ماده‌وه بڅ نیسپاتی ه‌عنه‌وییات و
 نه‌فکاری نه‌بستراکت، یان وه‌کو نه‌فلاتون له پښدا پټی وایه ده‌بې (مئل) ه‌ه‌بن، نایدیا
 ه‌ه‌بن، نه‌و گ‌ردوونه له پښدا ده‌بې نه‌خشه‌پښی نه‌خشه‌ی بڅ پښتې نه‌وجا کاری
 له‌سه‌ر کراوه، نه‌مه فیکرتکی ښایدیالیستانه‌یه له راستیدا، به‌لام فیکری ماتریالیستی
 ده‌لې: مرقف که پښ نه‌وه‌ی خوی دروست بې، کاشیناتی دیکه دروست بوون. مرقف
 دواي نه‌وانه ه‌اتووه و بېری کردنه‌وه. ه‌عقول نییه له پښدا و پښ نه‌وه‌ی مرقف
 دروست بووینت فیکری زه‌وی دروست کردن و پږ دروست کردن و نه‌م ه‌موو گ‌ردوونه
 فیکره‌که‌ی ه‌بووې، چون که ده‌لې فیکر ه‌بوونی پښه‌کی مرقف به‌ بېردا دی.
 که‌لق ده‌بې نه‌م فیکره‌یه له کویدا بووې؟ نه‌گر له میثسکی مرقفدا بووه، خق مرقف
 ه‌یشتا خوی دروست نه‌بووه، جارې خق نه‌گر مرقف دروست بوونه، خق مرقف له
 میثسکی خویه‌وه نه‌یه‌تواوه ښنیکاسی واقعیه مادییه‌که بووه ه‌اتوته سه‌ر میثسکی؛
 له‌به‌ر نه‌وه تیز و ښیددای ماتریالیستان که ده‌لین له پښدا ماده‌ه‌یه، نه‌وجا وټنه‌ی
 ماده‌ه، سټری ماده‌ه، فیکر دروست ده‌بې و ده‌بټنه ه‌عنه‌وییات، نه‌مه پات و
 دروسته... که‌چی ښایدیالیسته‌کان به‌ پټه‌وانه‌ی نه‌مه بیر ده‌که‌نه‌وه و ده‌لین، نه‌خیر له
 پښدا فیکر ه‌ه‌یه، واته پښ په‌یدابوونی مرقف، چون که‌سی مامی؟؟ کوو، دار، به‌رد،
 ښامان، زه‌وین ته‌په‌ماش، ته‌په‌ساز، ترشیات، کومپیوته‌ر، نه‌مانه کړ نیوی ل‌ناون؟
 ماقوله پښ په‌یدابوونی مرقف و میثسکی پښه‌کتوو و زمان، نه‌مانه ه‌ر له خقپا
 نیان ه‌بووې؟ قورټان ده‌فرموی: "وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا" نه‌مه وا ده‌که‌یه‌نی‌که
 خوداوه‌ند هر چټیکې پسکاندووه نیودیریشی کردووه. نه‌م نیودیریه‌ی بڅ کړ
 کردووه؟ نه‌گر مه‌به‌ست نه‌وه‌بې که له پښان زمانه‌کانی جیهانی سه‌رله‌به‌ر بڅ ۵/۵

میلیارد مرقف پېشه کی داناوه، نه وچا پاشانه کی نه م خه لگه ی دیوست کړیوون، نه دی مندالائی هه زده تی نادمه بچی هر له زگی دایکیاندا فیتری قسه ی نه ستق و ستران و نوکته و په ندی پېشینیان و پزسان و نه م هه موو چتانه نه بووگن؟ نه م هه موو کویره وری و مهینه تی فیتریوون و خویندن و فترکه و زانستگا و شه قی ماموستا و نه زموون و ناجیح بوون و ساقیت بوون و ټیکمالبوون و به زم و شه په شه قه ی بق چیه . ده با چون مرلوی هر له نئو هیلکه دا فیتری مه له وانی بووه، بنیاده میش فیتره زمانی زگماکی بوايه بچی هر له زگی دایکیدا فیتره پشودان و بیتکردن و بیستن و پتیکه نین و گریان ببی، فیتره زمانیش نه بی. به بپوای من وه لاسی نه م پرسپارانه زور پوون که وایو به م وتوویره به گریوگوله هاتینه نئو جفزی فه لسه فه وه . فه لسه فه بق پاساودانی قناعت هاتووه . تر ده لئی قانونی کیشمان (الجابیه) له م گریوونه دا نه وه یه: که من چتیکسی مه لده دم و ده که ویتنه وه خواره وه، نه وه حق ته جره به ی هه موو پزیکمانه، به لام به ملیونه ها سال مرقف په رده ی له پووی نه م یاسایه هه لنه مالیوه، که چی کاتی نیوتن هات نه م یاسایه ی که شف کرد، به لام پاش چی یاساکه ی تزییه وه؟ سه تان پرسپاری له حق کردوه . هر له و پرسپارکردن و گومانکردنه وه واته: کاره که بق خوی، نه و په ددو به ده له بق خوی، نه و دیالیکتیکه بق خوی، فه لسه فه یه، به لام وه ختی که هوکاره که ی دیته وه، یاساکه ی دیته وه، هاتینه کوی؟ هاتینه ناو زانسته وه، لیړه وه زانست دهستی پی کرد، لیړه وه زانست له فه لسه فه جیا بقوه . که تر هوکاره که بیت دیته وه و یاساکه بیت دیته وه، ئیدی گومان نه و او ده بی و زانست واته: یاسا، واته: یاسایه کی وا که کس ناتوانی بلې: یه ک و یه ک ناکاته دیو. کس ناتوانی بلې نه وه یاسای کیشمانی زه وی نییه: چونکه هه موو مرقف کان له سر نه وه پزیکه وتوون. که واتا: وا هاتینه نئو جفزیکی دیکه وه که زانستی پی ده گوتی، به لام نه و زانسته چ له پیوه ندییه مرقییه کاند و چ له پیوه ندییه مادیه کاند من له فیزیادا له کیمیادا، له نه اندازه دا، له ریازیادا که دیم ده لیم بق نمونه: من له تیوپانینی به رزه وه ندی زاتی خو مه وه له سر بنچینه ی شه پیکوریم،

واته: ئۇسلى لەزەت و ئازار كە تېۋرىيەكى ماددىي پەتییە لەسەر ئۇ و بىنچىنە دەلیم ئۇ و گەرمونە ئۇ جوولەى مۇۋە، ھەر چىيەكى مېزۇوى ھەيە، مۇۋ ھەر چىيەكى كىرەوۋە ئىنگىزەكەى ئازار و لەزەت، ئۇو بىۋ خۇى فەلسەفەيەكى ماددىيە. مەن پىم واپە ھەموو چىن ئۇ و دىنپادە پىۋانەكەى ئۇو يە كە يان لەزەت، يان ئازارى تىدایە، كەچى فرۆید دى دەلى: نەخىر ئۇو سىكسە، يەككىكى دىكە دى دەلى: ماركس دەلى: نەخىر ئابوۋرى و ھۆيەكانى بەرھەمەتتەنە. بى كورتى ئۇ و كىشەيە بى پاساۋى قەناعەتەكانە ۋە دىتە بواریكى دىكەۋە: تۇ حىزى شىۋوۋى دادەمەزىننى لایەنىكى دى حىزىنىكى دىكە سازدەكا. واتە: ئىسلام بىۋ خۇى بە جىا، جوولەكە بە جىا، مەسحىيەت بە جىا، ھەر يەكە بىۋ خۇى پاساۋى ھەبوۋى چىنپادەيەكى خۇى دەخوینتەۋە و كارەكە دەچتە نىۋ جەنى ئایدیۋلۇجىارە.

كە بوو بە ئایدیۋلۇجىا، ئۇ وەختە بەرگى لىدەكەيت دەۋلەتى بىۋ دادەمەزىننى. ھىزى بىۋ ساز دەكەى، زىندانى بىۋ ساز دەكەى خەلكى بىۋ دەكوۋى، خەلكى لەسەر دادگایى دەكەى، پاساۋى بىۋ دادەننى و ھەزار فرۆفلى بىۋ دەبىنپەۋە و ئەمە دەبىتە ئایدیۋلۇجىاى ئىسكسگران و ستالىنىزىم و نازىزىم و سەددامىزىم و قوزلقورتىزىم و ئىزىمى كوپى ئىزىم و خەزۋورى سەپانى درواسىنى مالا ئىزىم ئاغای زاۋای ھەنەزای خالە ئىزىمى و ئىدى بىۋ خۇت لە سەر خوانى چەۋرى ئۇ و ھەموو ئىزىمانەدا دەل ۋەپنى كەۋاتا ھىچ مەرج نىيە ئایدیۋلۇجىيەتەكە لە سەتاسەت لەگەل زانستدا پىك كەۋى. پاساۋەكانى زانست، پاساۋەكانى ئایدیۋلۇجىا نىن بىۋ؟ چۈنكە قانونىيەت (اخرادى) ئایدیۋلۇجىا، سىنۋورە چىنپادەيەكان و بەرۋەۋەندلەيەتپەكان كۆنتراستر و زەق و زىقتر دەكا و بەرۋەپى بە ناو، تەنانتە لە دىمكراسى لىبرالىش دەكا ئەمە لە بواری دوۋفاقى نىۋان چىنەكانى كۆمەلدا، ۋەلى ئەمە قانونىيەتە ئەگەر لە بواری پىۋەندىيە كۆمەلەيەتپەكانى مۇۋدا دەلەمەيى بى، لە بواری پىۋەندىيەكانى ماددەى غەيرە عاقىلدا جۇرئىكى دىكەيە، دەلەمەيى نىيە. مەن ئەمە بەردە بىۋ ئاسمان ھەلدوۋىم، دەكەۋىتەۋە خوارى، ئەمە ھىچ پىۋەندىيەكى بە ئارەۋو و خواىشتى مەن و تۋوۋە نىيە،

هیچ سه‌روکار یکی به به‌رزه‌وه‌ندی فلان چین و فیساره چین‌وه نییه، من بمه‌وئ، یان نه‌مه‌وئ، نه‌وه وایه، به‌لام که حیزیی شیووعی ده‌ئی: شوقشی چه‌کداری ده‌بی بیی یان نه‌ئی، نه‌مه پتیوه‌ندی به به‌رزه‌وه‌ندی مرقه‌وه هه‌یه.

وه‌ئی ئیخنییاره‌که‌ش هه‌ر به‌رزه‌وه‌ندی مرقف و ژیان دیاری ده‌کا. له‌به‌ر شه‌وه تق ده‌بیینی شه‌و نا‌کوکیانه‌ی نئو کۆمه‌لی چین له‌سه‌رچین که شه‌تق ناتوانی به بیژنیگیان بگئ، به‌لام کۆمه‌لی بۆرجوازی هه‌میشه ده‌هه‌له‌ی شه‌وه‌دایه شه‌م پاستیه له‌جه‌ماوه‌ر وه‌شئ، و به‌ئفسوون و سحر لێ کردنیان، به‌یه‌ک په‌هه‌ندکردنیان، به‌کالا و شمه‌ک کردنیان و شیارییان ته‌زویر و ته‌زیف بکا و بانگه‌شه‌ی درق بۆ براییه‌تی مرقف و هاو‌نایی و هاو‌په‌گه‌زی و هاو‌نه‌ته‌وه‌یی و هاو‌ولایه‌تی چه‌وساوانی ژۆرده‌ستی بکا. به‌پاستی شه‌مه‌یه‌که‌م مانای نایدیۆلۆجیه‌ی که مارکس باسی لێوه کردوه. نایدیۆلۆجی، دووم جۆریش هه‌س که‌سی مامی: شه‌ویش نایدیۆلۆجیای زۆرینه‌ی خه‌لکی چه‌وساوه‌ی له‌سه‌ره‌قه. شه‌م له‌سه‌ره‌قه‌یه‌ش له‌وه ئاوده‌خواته‌وه که نابێ ده‌سته‌یه‌کی لامز و توفه‌یلی ته‌واوی سه‌رچاوه‌کانی ژیان بۆ به‌رزه‌وه‌ندی چینایه‌تی خۆی قورخ بکا و له‌سه‌تا ۹۰٪ی خه‌لکی چه‌وساوه له‌برسان و له‌تاو نه‌خۆشی و نه‌زانی و بی ده‌سه‌لاتی هه‌ر ئاله‌یان بی و له‌خودا بپارێنه‌وه له‌زولم و زۆری زالمانیان قوتارکا و هه‌ر بیژن زالم زه‌واله‌تی و شه‌م نانه به‌و پۆنه و هه‌ر به‌ته‌مای کارزمایی بن‌په‌زگاریان کا، بی وه‌ی خۆیان هیچ پتچاره‌یه‌کیان بۆ خۆیان به‌دی کردبی و بۆ خۆشیان نه‌زانن زالمی راسته‌قینه‌یان کییه؟!

نایدیۆلۆجیا به‌مانای سییه‌م که جگه له‌شوینی سنووردار و ده‌گه‌نده له‌نووسینه‌کانی مارکسدا ده‌کارنه‌برلوه، نایدیۆلۆجیا به‌فه‌رایه‌ندی هه‌موانی و جیهانگره‌وه‌ی په‌نۆهینانی برواگه‌ل و زاناییگه‌ل ده‌کۆمه‌لدا پێناسه‌ کریاگه. نه‌ی مانا که تا نه‌پراکه که له‌چهند نووسینی مارکسدا هاتگه، بی خه‌سیه‌تی چینایه‌تی نییه، به‌لکو به‌رتیری پوانگه‌کانی چینی فه‌رمانفه‌رمای تیدا به‌رچه‌سته ده‌بی. دیاره به‌پتچه‌وانه‌ی مانای یه‌که‌می نایدیۆلۆجی به‌پتی مانای دووم و سییه‌م که پتشتی

دیاردیم بۆ کردن، کرتیکارانیش ده توانن سیستمی ئایدیۆلوجیای خۆیان پێک بیخن و سه‌روبه‌ربنن و "ئایدیۆلوجیی خۆیان سازکەن". لێم شویتانەدا مارکس باسی "سیستمی به‌یانی واقعیەت"ی ده‌کرد و ئەمە‌ی ده‌هه‌مبه‌ر "سیستمی په‌نیه‌تانی بۆچوون و مه‌زه‌نه‌کان" دا داده‌نا. لێتین له‌ چ ده‌بێ بکسێ دا؟ ئایدیۆلۆژی وه‌ی مانایه‌ وه‌کاربردگه‌ وه‌ك هه‌میشه‌ بپوا به‌ جیهانی که‌ په‌نگه‌کانی یان په‌ش یان سه‌پییه‌، نووسیه‌: "ئهمۆ تاکانه‌ سه‌رپشکایه‌تی له‌ نیوان ئایدیۆلۆژی بۆرجوازی و ئایدیۆلۆژی سۆسیالیستییه‌ که‌ پێگایی له‌ نیوان ئەم ده‌وه‌دا وجودی نییه‌ و موقایه‌تی هێمان ئایدیۆلۆژی سیتییه‌می نه‌تانیوه‌ته‌گه‌پێ" (۱).

به‌لێ ئەم ده‌ی ئایدیۆلۆجیه‌ته‌ و ئەو ئایدیۆلۆجیه‌ته‌ دینیت و تیئۆریزه‌ی ده‌که‌ی، هاوار بۆ زانست ده‌به‌ی: بۆ زانسته‌کانی کیمیا، فیزیا، خۆلاسه‌، زانسته‌ ماتماتیکیه‌کان. مارکس که‌ ده‌لێ: که‌له‌که‌یوونی چه‌نده‌کی به‌ره‌ - به‌ره‌ ده‌بێ به‌ هۆکاری گه‌ڕانی چه‌نه‌کی له‌ ناکاو، ئەمە‌ی له‌ فیزیاه‌ هێناوه‌، تو که‌ ئاو ده‌خه‌یه‌ سه‌ر ئاگر ئاگره‌که‌ نه‌گه‌ر پله‌ی گه‌رماییه‌ هاوسه‌نگ بوو له‌گه‌ڵ بپێ ئاوه‌که‌دا، ئوه‌ هێواش هێواش گه‌رم ده‌بیت و له‌په‌ر ده‌بیت هه‌لەم. ئەمە‌ له‌ فیزیاه‌ وه‌رگه‌راوه‌. ئەمە‌یان به‌سه‌ر شۆرشێ گه‌لاند‌ا پراکتیزه‌ کرد. ده‌لێ: ئەگه‌ر حزینکت سازکرد، سه‌د هه‌زار که‌ست به‌ بیه‌وێوای ئه‌و حیزبه‌ و به‌ دیزیلینی وی پێکخست و کارت کردن ئه‌و حیزبه‌ ئەگه‌ر ماوه‌ی ۲۰سال، ۳۰سال چالاکیی نواند و مه‌شقی کرد، ئه‌وه‌ له‌ ناکاو ده‌توانی شۆرشێ هه‌لایستینی و پزیمی فه‌رمانفه‌رمای کۆن بپه‌وخینی. باشه‌ مارکس و ئنگلس ئەم یاسایه‌یان به‌م دنیاییه‌وه‌ له‌ کۆیوه‌ خواسته‌وه‌؟ له‌ فیزیاه‌. له‌ ماده‌وه‌. موقیش هه‌ر ماده‌یه‌، به‌لام ئەم ماده‌یه‌ که‌ عه‌قڵی هه‌یه‌ ماده‌یه‌کی له‌ گوێن دار و به‌رد نییه‌ (ئەم قسه‌یه‌ مامۆستا مه‌سه‌عوود محه‌مه‌د له‌ مارکسییه‌کانی به‌ شێوه‌ی "المصادرة علی المطلوب" سوود لی وه‌رده‌گرت و پێی ده‌فروشتنه‌وه‌ و ده‌یکۆ: کوو موق و ده‌کوو ماده‌ی خوێه‌وو په‌فتاری ده‌گه‌ڵ ده‌کسێ؟ کوو فه‌رقی که‌ر و موق نییه‌؟ چون ئه‌رکی ماسوله‌که‌ و

(۱) V. I. Lenin, Selected Works, New York, 1972, vol 1, pp. 121 122.

نهركي پيركړنه وه پهك حيسابى بڼه ده كړئ، كوو فويله سووفيك و كړتكارتيكي نه خو ټينده وار وه كه په كه ماشاده كړئ؟ بڼه ده بڼه هر ژنه بڼه جوازى تير و ته سل به بهره للالاي بڼه بڼه؟ خو ژنه كړتكارى هژار له هه موو ژنانى پوښته و په رداخت و توفه يلبي بڼه جوازى بڼه خو فروشتن ثاماده ترن، نه گهر شهرف هه بڼه هر لاي ژنه ده وله مهنده، نه ك لاي ژنه برسى و هژار ولات و له وار به لى نه م قسانه به بهره واژى و شپوهى "المصادرة على المطلوب" خوى گوته نى دوپاته و سى پاته ده كړده وه لاي وابو هه نكي له كونه داردا دوزيوه ته وه. نه يده زانى نه م باسانه زور له ميژر به سه تان چار له ده مه ته قى و نوو سينه كاني ماركسييه كان و نه نتي ماركسييه كاندا كاوژد كراونه وه و تامى نه ماوه و وهك بنيتشتى بڼه كاري لى هاتوره. له بهر هه ندى مه گهر نه نها له كن بڼه خبه ران به فلسفه په يكي تازه نه فاس له قلم ده دران و وهك پيشينه نى نه بو بڼى و تازه به بيردا هاتبنه وه، به لام نه ك ماده په يكي به ركار (passive)، ماده په يكي كارا (active)، كار له گوپنى سروشت ده كا و سروشتيش كار له و ده كا، ماده ده شه و ماناشه، فيكريشه و ماده ده شه. ته نها هر وه سفى سروشت و گره و وون و جيهان ناك، بگره ده شى گورئ.

جياوازي چيپه له نيوان ماده ده ي مؤشمنه كه مروف له گهل ماده په يكي ديكه؟ مه به ستم نه وه يه تيپوانينى فلسفه بڼه نه و جياوازيه چيپه؟

كاك مه سمود محمه ده هه موو جاري وهك هر نيتستا عرزم كردن ده كه وته هه له په يكي زور گوره وه: ده يگوت مه زه به ي ماده دى ده لى مروف و ناژه ل جياوازيان نييه، مروف و دار و به رد جياوازيان نييه. په ك ده لى خاليقي شارستانيه ت يان خاليقي مروف خوى (كاره) نه دى خو كه ريش كار ده كا. من ده ليم راسته كه ريش و كومپيوته ريش كار ده كن، به لام كه به ليخوپين و كومپيوته ر به زانايى و نه قلنى مروف نه بڼى كار ناكه ن، نه وه مروفه ده زانى بڼه كار ده كا و چى سازده كا و بڼه كپى سازده كا، پيم وايه كاك مه سمود بڼه خوى له هه نه جيو زاده بڼى پتري ده زانى گنم و جوى كه نديناه و تووتنى بيتوين و ميوه جاتى كوردستان كى په نيوى ده هيتان، سووته نيبى شوقشه كاني نه ته وه ي

كورد زیتەر پۆلەى كى بىون؟! ھەروەھا دەشمىزانى كە زىتەرى ئەنفالكراروھكان و كىمىابارانكراروھكان و زىندە بە چالكراروھكان، نەك كۆمپرانۆر و جاش و ماددى خاوبۇ چەكە كىمىاوى بە دىزىيەوھ كپەكان و لە بەغدايى بە پوولى سەددامى پىندە تورخەكرىوھكان، مندال و پۆلەى كى بىون؟! لە چ چىن و توڧاالىكى نەتوھەكان بون.

مەسەلەكە خۆى، پانانى بنىياتى شارستانىيەتە. تۆ ھەزار سال كارت پى وەك كەر، ھىستەر، نىروئامور، پىمەرە، تراكتەر، كامىون و لۆرى، كۆمپيوئەرت پى بىكەن مادامىكى لەو بەھرەيەى كە مرقۇى لە ئازەل ھەلاواردوھ، بى بەھرەيى، بە شامىر دەژمىردىتى. مرقۇ پۆبۆت نىيە؟! كارى بە غەريزەى وەك مىروستان و جالجالوكة و مېشەنگ تەنھا لە قەپلىكى خۇيدا قەتەس ماوھ و ھىندەى مووى گۆپانكارى بەسەردا نايە، بەلام كارى مرقۇ بە غەريزە نىيە، بە بەرنامەپۆڧى و ئەقل و ئەزمون و ھندە و پۆڧەپۆڧ گۆپانكارى مارپىچى بەسەردا دى و دەتەنئەوھ و تەشەنەدەكا و گەشەدەكا و سەرەو ھەرواز ھەلدەكشئ. مرقۇ شارستانى سازدەكا. ئەركى ماسولكە و ئەقل و ئاوەز لە جەوھەردا ھەرقىان نىيە. كاك مەسعود مەمەد پى و ابوو كۆنگارىكى كارخانەى پۆلازانى دەگەل ھەيلەسوفىكدا ھەرقىان ھەيە، ئەويانى بە كەر و ئىستەر دەچوواند و ئەمىانى بە بنىادەم بەلام سەير ئەوھبوو، ھەرچى چتە خۆشەكانى دىنايە، خانوبەرە، دانەوڧلە، خۆلاسه بۆيوى مرقۇ لە ولاىى مەدا ناخۆشەختانە زىتەر نەخوئىندەوار پەنئوى دىنن و ئەوڧى لە ھەر كەسى پترى ھەزەلە نازونىعمەتى بەروبووى پەنجى ئەو كەسانە بوو كە بە داخەوھ بە شامىر، كەر و گا و ئازەلى لەقەلم دەدان، چون وەكە وى بۆيان نەپەخسابوو ھەموو بىن بە خوئىندەوارىكى ھەيلەسوفى وەكو خۆى و بتوانئ ھەموو قسەيەكش بىركىنئ و ھىچ باجىكشئى لەسەر نەبئ؟! ئەو تىپوانىيەى مەسعود مەمەد لە (التفسير البشرى للتاريخ) دا ھاتوھ، چۆنى ھەلدەسەنگىتم؟

من هیچ له وه لاری نیم که میژوو به زهنیه ته مرقفی که واقعی بی ته زویرکردن و پيسواکردن، دور له هلوئستی چيناپه تیی دژمانه، ده زيهندا زانستانه په نگ دابيتته وه، بئريکليپانه له جيهان نه تقوی، نيهليستیيانه له چاره ی خو نووسیني نه ته وه که نه تقوی، نه ته وه که به هیچ و پوچ له قه لم نه دا، پتی و نه بی نه ته وه ی کورد نه چووته نیتو میژوو وه، کورد له لیستی نه ته وه زیندوه کانداییه، به شاکارانه و بلیمه تانه به زمانیکی دیکه نووسیني لی بووی به مایه شانازی و پتی وایی زمانی نه ته وه که ی زمانی عه ره بی ئاسمان و پسمانه. مرقفیش له مادده سازکراوه. خودلوند ده فره موی: "رخلقنا الإنسان من صلصال من حمأ مسنون"، "ومنہا نخرجکم و إلیها نعیدکم" واته له خاکمان سازکریون و بق خاکتان و ده ده گترین. مه به ست له خاک، هه موو سریش (عنصر) هکانی وجودی زیندوو و به په وال مره وه که له زانستدای چتی مردوو وجودی نییه، نه دی نه وه نییه شاعیری فه یله سوفی نه ره، نه بو عه لای مه عه پی، مه ره موی: "والذي حارث البرية فیه / حیوان مستحدث من جماد". که واته: مرقف به لای ماموستا مه سموود محمه ده وه نه و چته نییه خودباش و به نده ی خوداش و نه ولوی زانایان و فه یله سوفانی پشت به زانست نه ستوو ده یناسن و ده که لیدا ناشنا و پوشتان، مرقف له کن وی مادده نییه، خه لکی نه م کوسمویه نییه، واپتده چتی له کاکیشانیکی ئاسمانی غیری نه م کوسمویه وه ته شریفی هاوردی، خودتییه، نه وری "لیس کمثله شیء"، خولاسه مرقفه که ی نه و یوتوپیا ییه، شارنارمانجیه، خه لکی خه یالستانه، وه ک تومه تی خواسایی ناچی، نه که به ته له یفون قسه ی ده که ل کابریه کی په سپوگرته د لاقرتییه کی فره موو، هه ره که سه نه وری په سیوی دگری، ده یقهرموو: نه و که ده نووسی، بق "العقول الکبیره" ده نووسی، له بق "العظیم جورباتشوف" ی ده نووسی.

مرقف خودی نییه، ته نانه یقوانییه کان که له بق هه چتیکی خوداوند، "رب النوع"، یان "ربه النوع" نیکیان به خه یال سازکردبوو، هه ره ده بیچم و شکل و شه ماییلی مرقی نئیرنه و میینه دایان بیرل کردبووه، نه وانیش هه ره که مه مانان ناشقیتنیان ده کرد،

توپره ده بپوون، لیکدی ده تۆران، مئیینه کان زاوژیان ده کرد، تۆله یان لیکدی ده ستانده وه، خۆلاسه هه موو په فتاریکان به ئی مه مانان ده چوو، ته ئی هه ره ئوبوو، که ئه وان له ئاسمانیش ده ژیان و له سه ره وینیش ده ژیان و له نئو ده ریاش ده ژیان و هه موو چتیکه که مه مانان پیمان ناکرئ، ئه وان پتییان ده کرا مه به ستم ئه وه به که ته نانه ت ئه قلی یۆنانیی ئامال ئیفلاتوونیی ئایدیالیستانه ش مرقفی ته ئی هه ره به خه لکی ئاسمان نه ده زانی، هه ره له سه ره وین پسکابوون، به لام ئه مه مانای ئه وه نییه که مرقف یان ماده دی پووته یان مانای پووته، ئه سلن فلسفه یی ماده یی زانستانه مرقف به بوونه وهرتیکه هه ره بالایی جیهان ده زانی و ماده ده و فیکره به وه دیوی پوولی له قه لم ده دا، چون مانا وه سیبهری ماده وایه، مانا و فیکره به بی ماده دی خاریجی زیهن، وجودی نییه. مرقف مانیشه و ماده ییشه، به لام بووشتی لیکدی جوداواژ نییه، یه ک چته و هه میشه ماریپچانه له گۆپان و گه شه کردنی بیؤلوجی - سایکولوجیایه .. ئه من وه کاک مه سعوود محمه د بیرناکه مه وه بلیم مرقف وادوست بسوه که به سرووشت هه ره به لای هه له کردندا ده له نگه، یان هه ره به لای نه رتینی (منفی) دا ده له نگه، به پیچه واته وه، ئه من گه شبیهانه له مرقف ده تۆپم، ئه وه هه موو سامانه گه وهره ی زانسته و ئه زموونی میلیۆنه ها سالی به فیۆ نه داوه، شارستانییه تی پاناوه، ئازادی، دیموکراسی، مرقف دینی، ناشتی، مافیه روه ریی چه سپاندووه. ئه منی کورد دلم به وه خۆشه زانست ئه رکیکه گه وهره ده سه به رککردنی ئازادی نه ته وه که می له سستق درتووه و له وه دلتیام که زانست ئاسه واری مرقچه وسینیی چینایه تی، کۆمه لایه تی، نه ته وایه تی، په گه زی و هند سه ره له به ره به خه باتی چه کدارانه ش و ناشتییهانه ش، پاده مالی. زانست وێرای وه ی زۆتر قوڤخ و پاوانکراوی سه رمایه دارییه، وه لی وه کوو په راوێزی که وێ وایه وه ناشتیردی و ده ست چه وساوایش ده که وێ ..

مرقف ماده ده یه: چونکه هه رچی له ماده ده هیه، له له شی مرقفیشدا هیه. ئه وه هه موو پتیکهاته ی له شی مرقف له کانه زایه کان، پرتۆینه کان، خۆیه کان، خۆلاسه ته واری په گه زه کانی وجودی تیدا هیه .. شاعیری عه ره ب گوته نی: "واک جرم صغیر

/ وفیک انطوی العالم الأكبر"، یان نه سیمیی تازه ری زمانی حوروفی گوته نی "من بو
جهانه صفمازم/ منده صفار ایکی جهان/ کون و مکانه صفمازم/ گوهر لامکان منم".
نه م دوو بقچوونه چوارچیوهی مرقه، ماده شه و ماناشه .

VI فلسفه

نیمه له هه موو هه لسوکه و تیکی ژبانی پوژانه ماندا له نه زموون و تاقیکردنه وه داین. نه زموون و تاقیکردنه و دهش بۆ شه ویه زیتتر له پاستیه کان بگهین. جا بۆ شه ویه که نه وانهی له ده وریه رماندا پووده دهن به ته وادهی و به پاستی بگهین، ده بی پنهتا بۆ سیسته میکی ته وازانسته بۆ بیرکردنه له ژبان، له جیهان هه مووی، له شوینی نیمه له جیهانه دا، له دیارده و پوودلوانه بهرین. به لام شه بیرکردنه ویه ته نهتا بۆ شه ویه نییه که شه تۆ هۆکار و سه رچاوه کانی شه دیارده و پووداوانه پوون که یه وه و ده سنیشان که ی، به لکو ده بی تۆ شوینی خوشت له ئیرابدا به دیاریخی و له و پووداوانه دا ده وریگتیری و کاریگه رسی و بتوانی چالاکانه له گۆرانکارییه کانی جیهاندا به شداری. پوونتیری بلیم: نیمه ناتوانین هیچ چتی له وانه ی که له ده وریه رماندا پووده دهن، حالی بین تاله روانگه یه کی راسته وه له جیهان نه روانین، به مه رجی شه روانگه یه که لالی هه موو مانا و چه مکه کانی ژبانمان پوون و ئاشکرا بۆ به دیاریخی، جیهانمان سه ره له بهر وه هیلکه ی پاککراو له پیشی دانسی، له هه موو دیارده و پووداوه کان حالی بین. دیاره شه واه له ژبان و جیهان و له هه موو چتی گه یشتن، فه لسه فه پیشکیتشمانی ده کا. شه مش مانای شه ویه که بنیاتنانی ژبانی نوێ پیویستی به زانیاری نرتوونێ هیه. جاری هه ر خویندنی فه لسه فه بۆ خۆی، شه ز و ئالهای وه کۆلین و له هه موو چتی وریبونه وه فراژوده کا و پی ده گه یه نی و به رچاومان فره وان ده کاته وه. به لام نابێ پیت وایی که هه موو جوړه فه لسه فه یی بیروبوو چوونیک زانستانه له مه ر جیهان وه گیریخی و فیره پاست بیرکردنه وه ده کا، نه خیر، چونکه فه لسه فه ی واش هه ن که هه ر به نه نقه ست شه وانه ی له جیهاندا پووده دهن، ده شیونین و موق چه واشه ده کهن. که واتا: هه موو فه لسه فه یی بۆ شه واه ناشی بیی به کلیلی شه قل و قه له وزی پێشاندهر. ته نهتا فه لسه فه یی که پشتی پی به ستری، فه لسه فه ی زانستانه یه. هه ر به نه زموون، خه لک بۆی ده رکه وتوه که به فیروونی فه لسه فه ی زانستانه ده گه نه قه ناعه تی پاست و دروست و ژور مه ر دانه دا کوکی له به رژه وه ندی که له کانیا ن ده کهن و

له پښتوای نازادی و سهریه خوږی نیشتمانه کانیاندا خه بات ده که ن و بق کاری گه وړه له پښی دامه زړاندنی ناشتی و بهخته وهری له سر نه م زه وینه، خوږیان بهخت ده که ن.

باشه نه م گړونگیه یی له لسه له له چپا هاتووه؟

نه تق ده پښی زانسته کان: فیزیا، کیمیا، بیؤلوجی، نه ستیره ناسی و هند هریه که به تنه ها به به شینکی یاسایه کانی دیارده و پووداوه کانی خوږسکه وه سهرقاله، به لام له لسه له، باسی پتساگه لیکي فره و انتر و به داوینتری جیهان ده کا. هر له بهر نه وده شه که له لسه له، زانستی یاسا و پتسایه کانی گه شه کردن و ته شه نه کرنی خوږسک و کومه ل و بیرونه ندیشی مرقه له چارچپوه یه کی فره و انتردا. به لام نه م مانای نه وه نییه که له لسه له به تاقی تنه ها هه موو گړه پانه که داگیرده کا و پښویتی به زانسته کانی دیکه نییه و زانسته کانی پتویتیان به له لسه له نییه. له لسه له به بی پشت به ستن به ده سکه و ته کانی زانسته کانی دیکه، ناتوانی بیی به په نگدانه ویه کی پیشکه تخوازانه له مه پ جیهان. نه و له لسه له یه ش به لای مارکسییه کانه وه، له لسه له ی زانستانه ی مارکسییه نه. له لسه له کومه لی بیروپوچوونی کونکریت له باره ی جیهانه وه به خه لک ده به خوشی. واته: به چه مکه های پچه کیان ده کا و هر نه مده به جووه به ناوچه قی هیزوگوردی وی. به لام بیروپوچوونی خه لکه کان له مه پ جیهان هریه که به جوړنکن، له کن هیندیکان زانستانه و پیشکه تخوازانه و لای بریکیان له گه ل زانستدا پتک ناکه ون و کونه په رستانه ن. به نمونه: هیندی، خه بات له پښتوای پزگاریی نه ته وه کانیاندا به پتگی ژیان و بهخته وهری و نازادی ده زانن، که چی هیندیکان چه وساندنه وه و زولم و زورکردن له نه ته وه بنده سه کانیان به پتگی خواسایی و په و ده زانن. دیاره نه م دوو جوړه بیروپوچوونه له کومه لیکي فره چین و بیروپوچوونی جوړاوجوړدا به و شپوه یه یه. له م جوړه کومه له دا هر چین بق به رزه و هندی خوی هاول ده دا و ململانیکه به پتیی ده سه لاتی چین کان حسابی بق ده کړی. له بهر نه م له ناوها کومه لیکدا یه ک جوړه بیروپاوه له مه پ جیهان، کارنکی مه حاله. کیشکه که کیشی زوردار و زورلیکراوانه. له لسه له هه میسه دا کوکی له به رزه و هندی نه وانه ده کا که له خزمه تیاندایه. که واته:

فەلسەفە، دە کاتتیکدا که خەباتی ژێردەستان بۆ لە زولم و تۆد پزگار یونە، ناتوانی بی
 لایەن بوەستی بەم مانایە *فەلسەفە* حیزایە تییه، واتە: داکوکی لە بەرژەوهندی
 چینایەتی حیزبی دەکا. هەر لەبەر هەندئ، دەبینن لە فەلسەفە ی هەموو
 سەرویهندیکی مێژووینەدا حیزبی لێک درێژنگ و دژبە کدی هەبوون. حیزبی بیرویاو پ
 ماتریالیستی و ئایدیالیستی، لەم جۆرە حیزیانەن.

هەز دەکەم لە پێش هەموو چتیکدا ئەو هەون کەمەو کە تۆد جارێ لایەنی داخ لە
 دل، بیروپروا ماتریالیست و ئایدیالیست، بە ماددەپەرست و بە کوێلە بەرژەوهندی
 شەخسی خۆی، بە کەسانی کە لە پێتتاوی نیازتکی پاک و بیروپروایەکی بالا و لە
 بەرژەوهەند و غەرەز بەدەر، خەبات ناکەن، لەقەلەم دەدەن. بەلام ئەم جۆرە
 بیروپرواچوونە توپڕههاتە لە بارە ی ماتریالیست و ئایدیالیستەو بە تەقە ی تەنگیش
 پێوهندی بە جوداوازی نێوان هەردوو بەرە فەلسەفییەکەو نییه. بە راستی جوداوازی
 نێوان ئەم دوو بەرە فەلسەفییە لە بوارتکی دیکەدا یە. لە بوار ی سەرلەبەری ئەو
 کێشەکاندا کە فەلسەفە باسیان دەکا، دوو چتی سەرەکی هەن و کردنەو ی گزیکۆیترە کە
 بە دەستی فەلسەفە کۆیەتی.

باشە گەوهەری کێشە کە لە جدایە ؟ نێمە بە چاوی خۆمان دەبینن، ئەم دنیا یە پرە لە
 دار و بەرد و ئاو و ئاسمان و بروسکە و زیندەوەر و گیاوگول و پێش ئەو ی مرقف
 لەسەر ئەم زەوینە پەیدا بێ هەبوون و بوون و نەبوونیان هیچ پێوهندی یەکی بە بێر و
 ئارەزوو و بەرژەوهندی من و تۆو نییه و کار لە هەستوخوستان دەکەن و دەتوانن بە
 دەست دەستان ئی بدەین و تەمیان بکەین و بۆنیان بکەین و گوێیان ئی بگریین و هتد...
 هەروەها جۆرتکی دیکە ییاردەکانیش هە یە: وە ک بیروئەندێشە، هەستوخوست، ویست
 و ئیرادە و هەز و ئارەزوو. ئەمانە هیچیان بەرەست نین و مەحاله بە دەست بیانگری
 و بۆنیان بکەین و تەمیان بکەین و پێوانەیان بکەین و کێشەکانیان بکەین. ئەم یاردانە لە
 نێو زەینماندا نەبی لە هیچ شوێنتکی دیکەدا نین. کەواتە: لەم دنیا یەدا دوو جۆرە
 یاردە هەن: هێندیکیان مێشکی من هەبی و نەبی، سەرەخۆ، هەبوونیان هە یە، ئەمانە

دیاردهی *ماددین*. به شه‌ک‌ی دیکه‌یان له نیو ئاگایی و زه‌نماندا نه‌بی، هه‌بوونیان
 نییه. نه‌مانه دیاردهی *نموونه‌یی* (مثالی) *بره‌وانی* (زحی‌ن). به‌لام شه‌م دوو جۆده
 دیاردانه کتیه‌یان له پیش کتیه‌یاندایه‌بووه؟ پوونت‌ری بیژم: جیهان (خۆپسک) له
 پیشدا، یان مێشک (ئاگایی) له پیشدا هاتۆته‌گۆڕی؟ شه‌مه کێشه‌بنه‌په‌ته‌که‌یه‌ له هه‌موو
 فه‌لسه‌فه‌یه‌کدا. جا له‌م کێشه‌یه‌وه، دوو به‌ره‌ی لێک دووفاق په‌یدا‌بووگن. به‌لام
 خۆتندنه‌وه و له جیهان گه‌یشتن پێوه‌ندیی به جۆری شه‌و ناسین (معرفة) وه، که‌شه‌م
 فه‌یله‌سووف یان شه‌و فه‌یله‌سووف به‌کاری ده‌بن، هه‌یه. شه‌گه‌ر له پرسی زانست و
 شه‌زموونه‌وه له خۆپسک بکۆلینه‌وه، شه‌وه، هه‌ر وه‌ک به دیارکه‌وتوه، سه‌رکه‌وتوه‌انه
 په‌ی به‌ نۆر نه‌یتنییه‌کانی شه‌م جیهانه‌ ده‌بن. نه‌خێر شه‌گه‌ر به زانست و شه‌زموون جیهان
 نه‌خۆتینه‌وه، شه‌وه له نیو تاریکستانی نه‌زانیدا هه‌ر شه‌مس‌ر و شه‌وس‌ر ده‌که‌ین و به
 هیچ ئاکامی ناگه‌ین. دیاره‌ بۆ له پاستی گه‌یشتن، هه‌ر زانسته و مێتۆدی تایبه‌تی خۆی
 هه‌یه. باشه‌ شه‌دی مێتۆدی فه‌لسه‌فه‌ کێشه‌یه‌؟ بێ گومان دوو جۆده مێتۆد، دوو جۆده بۆ
 له جیهان گه‌یشتن هه‌ن: یه‌کیان پێی وایه‌ که له هه‌ر چتی، له هه‌ر دیارده‌یی
 ده‌نۆردی، ده‌بی له‌هاله‌تی گه‌شه‌کردنی سه‌روم‌ر و بێ وچان و گۆرانی به‌رده‌وامدا،
 تیی بنۆردی. به‌م جۆده مێتۆده، مێتۆدی دیالیکتیکی (وتوویژ) ده‌گوتری. مانای
 وتوویژ (دیالۆگ) لای یۆنانییه‌ کۆنه‌کان به‌وه ده‌گوترا که له ئاکام و شه‌نجامی وتوویژ و
 ده‌مه‌ته‌قی و ململانێی نیوان دوو به‌ڕه‌و‌ب‌ه‌چوون، یا زۆتردا، کتیه‌ لا به‌لگه‌ی بۆ پاستیی تیز
 (سه‌رح) هه‌که‌ی خۆی به‌ هێزتر هێنا‌یه‌وه، ده‌بی لایه‌که‌ی دیکه‌ تیزه‌که‌ی شه‌و لایه
 به‌سه‌لمینی، به‌لام شه‌م‌ق دیالیکتیک به‌ مێتۆدیکی فه‌لسه‌فییانه‌ی شه‌وت‌ر ده‌گوتری که‌ تۆ
 واقعی پێی بناسی. شه‌و مێتۆده ده‌لی: هه‌موو چتی له‌م جیهانه‌دا ده‌هاله‌تی
 گه‌شه‌کردن و گۆراندایه‌، هه‌رچی شه‌وه‌که‌ی دیکه‌یه‌ پێی وایه‌ که هه‌رچی هه‌یه، ده
 هاله‌تی مت و بێ‌جوله‌دایه و جوو‌قه‌واری لێوه‌ نایه و ناگۆڕی، به‌م ته‌رزه‌ له جیهان
 نوارینه‌ مێتۆدی میتافیزیکیانه‌ ده‌گوتری. باشه‌ کێشه‌یان پاسته‌؟ دیاره‌ وه‌ک
 مارکسییه‌کان ده‌لێن، شه‌وی دیالیکتیکیه‌که‌یان پاسته‌. بۆ پاساودانی شه‌مه‌ش، نموونه

به گۆپانكارىيە كۆمەللىكەكان دېتتەنەو. پزگار بونى سىياسىي ولاتانى ئەفرىقا لە ئىمپېرىالىزىم بە بەلگە دېتتەنەو. بەلام داخوا لە خۆپسكدا ھىچ گۆپانكىيە بەرچاۋ پوۋى داۋە؟ بەلاى مەنەو ياسا گىشتەكانى خۆپسك، لە گۆپىن خولانەۋەى ئەزەل و ھەتتە تايىي ئەستېرەكان و دىيارە كۆسمۆيىيەكان، تا ئىستە ھىچ نەگۆپلە، ياسايەكانى زولۇتى زىندەۋەرەن لە جەۋھەردا ھىچ گۆپانكارىيەكى بەسەردا نەھاتوۋە. ئەگەر ئىتە لە ھېندى ياسا و پىسەى خۆپسك، بۆ نمونە: ۋەك ياساى كىشمان (جانىبىيە) تىگەيشتن، ئەو خۇمان پزگار كىرەۋە و دەتوانىن بە فرۇكە لە گۆى زەۋىن ھەر لە چارچىۋەى خۇيدا، تا ئەندازەيى بەرەۋ ئاسمان ھەلفرىن و لە چارچىۋەى كىشمانى زەۋىن بە موۋشەك پزگارەين، بەلام ئەمە ماناى ئەۋە نىيە كە لە كىشمانى پەھا (مطلق) پزگار بوۋگىن و ياساى كىشمانى زەۋىن، يان كىشمانى ھەر ئەستېرەيەكى دىكە و خولگەكانى پزگار بوۋگىن و دەتوانىن ياسايەكان بەتال بىكەينەۋە. بەش بە ھالى رزگار بونى ئەفرىقا لە ئىمپېرىالىزىم، بەلاى مەنەۋ، پاستە ھوكمرانىيە بەرەۋال، بە دەستى نوپنەرانى خەلكانى ئەۋولاتانەۋەيە، بەلام بە نەمانى ئىمپېرىالىزىم لەۋولاتانەدا، سىستەمى سەرمایەدارى نەگۆپلە. تا ئەۋ سىستەمەش نەگۆپى، گۆپانكارىيە كۆمەلەيەتى - ئابورىيەكان ھەر لە شوپنى خۇياندا دەچەقن و قەتەس دەمىتن. فەرمو نەك ئەفرىقا، ئەۋە عىراقەكەى كورد و عەرەب، پاش ۋەى لە چنگوپكى ئىمپېرىالىزىمى بەرىتانىا پزگار بونى، سەددامى ھەر دەستىنى شىتۆكەى ئەمىرىكا و ھەر ئەمىرىكا بۆ خۆى، كارەساتىكى بەسەر عىراقەكەدا ھىناۋە، (لە ئاكامى بى ئاگىيەمان) سەت خۆزگە بە كەندز دەبەين. بەلام دەبى ئەۋەش بزەنن كە گۆپانكارى مەرج نىيە لە ھىلەكى پاستە و پاستدا بېۋا. نۆر جار پىنج و پلوۋچى سەبرى تى دەكەۋى. بەلام دەبى ئەۋەش بزەنن كە دىالېكتىك كاتى دەبى بە پاستىيەكى زانستانە كە دەگەل ماددىيەتدا يەكەتەيەكى ئورگانىكى پىك بىتن. ئەم يەكگرتە ئورگانىكىيەش لە فەلسەفەى ماركسىيەدا ماددىيەتى دىالېكتىكى پى دەكەۋى.

ماددیتتی دیالکتیکی له سهردهستی مارکس (۱۸۱۸ - ۱۸۸۲) و ئنگلس (۱۸۲۰ - ۱۸۹۵) دامه‌زرا و لئینین (۱۸۷۰ - ۱۹۲۴) گه‌شای پئی کرد و بوو به چه‌کینکی فله‌سفه‌ییانه‌ی چینی زه‌حه‌م‌ت‌کیشانی جیهان له پیتاوی پزگاریوون له چه‌وسانه‌وه به ده‌ست سه‌رمایه‌دارییه‌وه، به‌لام ده‌وله‌ته سۆسیالیستانه‌کی لئینین به ده‌ستی دیکتاتورییتی ستالین و ژۆر هۆکاری دیکه‌وه که ئیتره جییان نییه دیاردییان بۆ بکری، بۆ خۆی به ده‌ستی گۆرباچۆف و هه‌والائی هه‌ره‌سی هیتا و بپایه‌وه و دنیای سه‌رمایه‌داری به سه‌رکردایه‌تی ئه‌مریکاوه وا خه‌ریکه جاریکی دیکه نه‌خشای جیهان به لای به‌رزه‌وه‌ندی سه‌رمایه‌داریدا، سه‌رله‌نوێ ده‌کیشیته‌وه و تئیبینییه‌کانی مارکسیزم له‌مه‌ی پووخانی سیستمی سه‌رمایه‌داری، به‌و جۆره‌ی پێشبینی کرابوو، نه‌هاته‌دی.

فله‌سفه‌ی ماددیی کۆن، فله‌سفه‌یه‌کی میتافیزیکانه‌ بوو؛ چونکه خۆپسکی به چتینکی بۆ بزات له‌قه‌لم دده‌ا و پیتی وابوو گۆپان به خۆیه‌وه نابینی. ماتریالیسته کۆنه‌کانی وه‌ک فیویدیاخ له‌و‌په‌لایه‌دا بوون که ته‌نها خۆپسک کار له‌ مرقۆف ده‌کا، به‌لام به شه‌زموون به‌ دیارکه‌وتوه‌وه که مرقۆفیش ده‌ به‌رابه‌ردا، کار له‌ خۆپسک ده‌کا و ده‌شیکۆپێ. بۆ نمونه: مرقۆف پیتا و ئامێره‌کانی په‌نێه‌ینانی گۆپیه‌وه، به ده‌سته‌مۆکردنی یاسایه‌کانی خۆپسک به سه‌ر ژۆر چتاندا زال بووه، توانیوه‌تی له هه‌موو بواره‌کانی ژياندا یاسایه‌کانی ته‌نانه‌ت چۆن سازبوونی مرقۆفیش بدۆزیته‌وه و ئیستا له‌م سه‌رده‌مه‌دا کۆپی ده‌کری. بۆ نه‌ستیره‌کان گه‌شتوگه‌پان ده‌کری، خه‌لکانی زۆزوه‌وه‌ندی سه‌ر زه‌وین زۆتر له‌ دیموکراسیی و مافپارێزی مرقۆف و یه‌کسانیی ژنان و پیاوان نزیک ده‌بنه‌وه، له‌ دژی شه‌پوشقۆن و خه‌ز له‌ ناشتی ده‌کن .

به‌لام ماتریالیزمی کۆن نو‌قسانیه‌کی هه‌بوو: ئه‌وه‌ش ئه‌وه‌بوو که ته‌نها خۆپسکی بۆ که‌ره‌سته‌ی فله‌سفه‌یه‌کی په‌چاوده‌کرد، که‌چی به‌ش به‌ حالی دیارده‌کانی کۆمه‌لایه‌تی، هه‌روه‌ک فله‌سفه‌ی ئایدیالیستی بیر لێ ده‌کرده‌وه. به‌لای پاسته‌ ئه‌و خۆپسکی به‌ یه‌که‌م و بیه‌وه‌ندیته‌ی به‌ دووه‌م و به‌ره‌می خۆپسک داده‌نا، به‌لام به‌ش به‌ حالی گۆپانکاری له‌ کۆمه‌لدا، لای وا بوو که بیه‌وه‌بوای ویست و ئاره‌زووی "قاره‌مان و که‌سانی به‌هیز"

کومه لټ به رو پېشې د بهن، واته: ته نها پشې به نه نگېزه ی خوږی (زاتی) نه ک
نه نگېزه ی مادی، بابه تی، ده به ست.

دود مه پو، په کتکې وه ک فېوریاخ، که په خنې له نایدیالیزم و ناین ده گرت، که چی
کاتې که ده هاته سر دیارده کانی ژبانی کومه لایه تی: ناکار و خو وپوه وشت و
ها وپوه ندیبه کانی خه لکی ده گ لټ په کیدا، له جیاتینې وهی به ه لومهرجی واقعی
ژبانی خه لکه وه گرې بدا، ده یکوت: هیندی ناکار و په وشت چ سرورکاری به
ه لومهرجی ژبانه ونیې و هر ناگوړین. دیار نه مه به لای فلسفه ی مادیبه وه، به
بیروپوچوونیکې نایدیالستانه له قه لم ده درې؛ چونکه ناکار و په وشت و سره تا
نه خلایقه کان به دیارده گ لټکی له واقعی ژبان به دهر ده زانی.

ده بې نه وده له بیرنه کین که مادییتې و دیالکتیک، له فلسفه دا وه ک پسانې به
دوو چتی لټکدی جوداواز له قه لم ده درا، مادییتې هر به میتافیزیکانه مایه وه، به
دیالکتیکانه پېش نه کسوت. دیارده کانی هر چی دیالکتیکه له فلسفه
نایدیالستانه کاند، به تاییه تی له فلسفه ی هیگلا، گورپانکاری به سر دا هات. به لام
نوقسانیه کی نوری هه بوو. دیالکتیکه کی هیگل عیسی گوره ی له وده بوو که به
ته وای، نالقه له گوښی نایدیالیزم بوو. له بهر نه وه دیالکتیکان له فلسفه ی هیگلا
ته نها به سر فکر دا ته تیق ده کرد. هیگل لای وایو ته نها هر نه ندیشه ده گوږې و
که شه ده کا، نه ک خرپسک که به قوناخی له قوناخه کانی گورپانی نه ندیشه ی ده زانی و
لای وایو له زه ماندا هیچ که شه کردن و گورپانی به خو یه وه ناینې، واته: میثوویه کی
تاییه تی نیه. نه وده به بن لټوه وه ناکرې، که فلسفه ی هیگل هیندی چتی به
به های تیدا هه بوون و پتویستی به جوړه نه شته رکاریبه کی نه و تو هه بوو که به ده ست
پزیشکه وه به جاری گیانی له ده ست ندا، به لام فېوریاخ به جوړکی نه شته رکاری کرد
هیچی به سر هچه وه نه هینشت و پاک و پیسی پټکه وه رامالین.

به لام مارکس به بلیمه تی خوی نیو که نه قلانیبه کی دیالکتیکې هیگلی له قولوی
پټبازه نایدیالستانه کیدا نوزیبه وه، نه وده به نه مه په که هه موو چتی له دنیا یه دا ده

حاله تی گۆپان و گه شه کردندایه و دووفاقیی نئوه خۆی چته کان ، هه ربۆ خۆی سه رچاوه ی ئهم گۆپان و گه شه کردنه یه . به لام ئهم کاره به بێ هه لاواردنی دیا لکتیک له کاره ئایدیا لیستانه کی ، دیا لکتیکی هیکل سه رله نوێ له سه ر بنه مایه کی مادی و به شیوه یه کی زانستانه مه یسه ر نه ده بوو . بۆ ئهم کاره ش ته نها چاره هه ر ئه وه بوو که پشت به به ره مه کانی زانستی شوێشگێرانه بیه سترێ . ئیدی ئه وه بوو که مارکس ریا زنگی فله سفییانه ی وای دامه زرا ند که ماددی تیش و دیا لکتیکی شی هه رتک پێکه وه توندوتول گری دا و بوون به یه ک چت و له وه پا ماددی تی دیا لکتیکی ها ته گۆری .

باشه ، ماده ده بۆ خۆی چیه ؟ به راستی زیان و تاقیمان ه کانی پۆزانه ئه وه ی پس له ماندوین که ئهم جیهانه ، پیش وه ی مرقوف له سه ر گۆی ئهم زه وینه په یدا ببی ، هه به وه ، نه ک وه ک ئایدیا لیسته کان ده لێن ، ته نها له میتشک و زه ینی مرقوفا هیه ، وا ته : گویا ئه گه ر ئه قلی مرقوف نه با ، ئهم جیهانه نه ده بوو . به لام زانست به دیاری ئیختسییه که گۆی زه وینه که بۆ خۆی ته مه نی پینچ ملیار ساله ، که چی ته مه نی مرقوف خورلو ژوو ، له یه ک ملیو ن زیت تی نا په یی . که وا ته : هه بوونی جیهان به بێ میتشک و زه ینی مرقوف ئه و راستییه ده گه یه نی که جیهان ماددییه .

بۆ خۆت ده بینی ، ده ووه به رمان له چته یی ، له دیار ده گه لی نا خنداره وه نه سه ره تایان هه س و نه بنه تا . داره ، به رده ، چه وه ، له مه ، خاکه ، زینده وه ره ، ده ریا به ، چۆل و بیابانه ، هه ساره یه و هتده .. ئه مانه ش سه رله به ر واژه ی "ماده" یان بۆ وه کار تیرین . به م جۆره واژه گه لیه شه ، "چه مکیل" (مفاهیم) یه ژین .

هیندی چه مک ، چته یه کی زۆر فره وان و هیندی کی دیکه ی چته یلی کی که م فره وانتر ده گرنه وه . بۆ نموونه : چه مک ی "چت" له چه مک ی "گۆچان" یان "کۆمپیوتەر" فره وانتره . باشه چه مک ی له هه مووان فره وانتر هیه ؟ به لێ ، هیه . ده که مادامیکی چه مک یکی وا هه بێ هه رچی هیه و نییه بگری ته وه ، دیاره ئهم چه مک له هه موو چه مکه کان فره وانتره . ئهم چه مکه ش ، چه مک ی "ماده" یه . که واسه : "ماده" ش چه مک یکی وه ک چه مک ی "چت" ه ، وه لی چه مک یکی یه کجار فره وانه ، نه خیر ، بیژه ،

فره وانترین چه مکه. جواداوازیی ئەم چه مکه لیل چه مکه کانی ترا ئەوه سا که نیشانه دایکانه و باوکانه چه وهه ریه گشته کان ده گرتیه وه، نه که نهیا هه ههتدی چت. ئیدی بهم چه مکه که له هه موو چه مکه کانی دیکه به رفره وانتره، که ته گوریا (مه قولات) پیش ده گوتری.

چاکه، ئەدی نیشانه دایکانه و باوکانه چه وهه ریه گشته کان که سه ره بهری چتان ده گرتیه وه، چین؟ یه که م ئەوه یه که ماددیه، واته: ئیمه بمانه وئ و نه مانه وئ، هه ن، مێشک و زهینی مژوف هه بی و نه بی، هه ن. دووهم ئیمه که به ئاوکی شله تین خۆمان ده شوین، ههست به گهرمایی ده کهین، یان که دتۆپینه دارستانی، ده بینین پهنگی داروبره خته کان که سکن. له مه پ ئەوه مان بۆ به دیارده که وئ که چته کانی ده ریی زهین و مێشکی ئیمه کار له ئەندامه کانی ههستمان ده کهن. که واته: مادده مه قوله یه کی فه لسه فیه ئه وتیه که ده لاله له هه بوونی چتان له ده ره وهی مێشک و زهینی مژوف له پنگای ئەندامانی ههستخوستیه وه، ده کا. که واته: مادده ئه و راستیه یه که کار له ههسته کانهان (به چاو، دهست وئ که وتن، بۆنکردن، بیستن، تامکردن) ده کا و ههستمان ده ورووژنی.

کۆن، مادده یان به کومه له پێزه (ذره) بی ده زانی و لایان و ابو کهرت - کهرت نابن و چتی خپ و گرتیه ری ورد - وردن و ئەمانه بنه پت و بناخه ی سه ره بهری جیهانن. به لام له پاشان زانست یه کلای کرده وه که که پێزه (ئهتۆم = ذره) کهرت - کهرت ده بی و ئەم کهرت - کهرت بوونهش دوا بیه نایه. به لام سهیر ئەوه یه که فه یله سووفه ئایدیالیسته کان پاش ئەم که شفه زانستیه، کردیان به هه را: ئەها، ئه ری و لاله لسه فه ی ماددی به فشه ده رچوو و دتواندی - گوتیان، جاران پێزه ی له که رت بوون نه هاتگ به بنه په تی مادده داده ندرا، که چی به دیار که وت، نه خیر، ئەوه تا کهرت - کهرت ده بی. که واتا: ئەو کۆشک و تالاره ی فه لسه فه ی ماددی، له سه ره مادده و پێزه کانی پۆنا بوون، داته پین و پوو خان، که مادده یه. به لام کاره که به و جۆره نییه. به پاستی ئه وه ی پوی دا، ئەمه بوو که خه لک زانیاری نوێیان وه گیر که وت. جاران نه یانده زانی که پێزه (ئهتۆم) کهرت -

كه‌رت ده‌بئى و نه‌له‌كتړن هه‌يه و پروتون و نيوكسى نه‌تومى هه‌ن. وه‌لى ئىستاكاني ده‌زانن كه‌ ئه‌م زانبارييه نو‌ييانه بى‌ويو‌چوونه‌كانمانيان له‌مه‌ر پي‌كهاتى ماده، هه‌ر به جارى‌گړې.

زانست تا ئىستاكه نزيكې ۲۰ وردنكي د‌زيو‌ته‌وه و له‌ د‌زينه‌وه‌ى هى ديكه‌شدا هه‌روا به‌رده‌ولمه و نه‌وه‌ى به‌ نه‌قلمان سه‌لماند كه‌ ئه‌م وردنكانه ب‌و‌خ‌يان، سه‌ربه‌خو هه‌ن و هه‌ر له‌ پيشدا هه‌بووگن و پاش نه‌وه‌ى كه‌ زانست د‌زيو‌نييه‌وه، نه‌وجا هاتوونه نيو‌زه‌يني م‌ر‌ف‌ه‌وه و ماددين و هه‌رگيز له‌ناو‌نا‌چن.

ماده‌ خه‌سيه‌ت و نيشانه‌ى ديكه‌شى هه‌ن و ن‌د‌ر ج‌و‌ر‌ا‌و‌چ‌و‌ر‌يش‌ن. خه‌سيه‌ته‌كاني هه‌ربه‌كه له‌ باب‌ه‌تيك و له‌ په‌نگيكن. به‌ راستى ئيمه‌ ده‌بئى دوو‌چ‌تان لي‌كدى هه‌لاو‌ر‌ين: يه‌كه‌م ر‌ي‌بازى ماده‌ چ‌و‌ن پ‌ي‌ك هات و دوو‌م، چه‌مكى فه‌لسه‌فييانه‌ى ماده‌ چييه؟ به‌ش به‌ حالى ر‌ي‌باز (م‌ي‌ت‌و‌د)ى ماده‌ چ‌و‌ن پ‌ي‌كهاتن، نه‌وه‌يه كه‌ بزانين ماده‌ له‌ نه‌له‌كتړن، يان وردنك‌كاني ديكه‌ پ‌ي‌ك دى؟ به‌لام ر‌ي‌بازى فه‌لسه‌فه، ده‌يه‌وه‌ى بزانى: كه‌لو‌جيهان هه‌يه، پاسته‌ ئه‌م وردنكانه به‌ بئى زه‌يني ئيمه‌ هه‌ن؟ بى‌ويو‌چوونمان به‌ هه‌ر بارت‌كدا ده‌رياره‌ى جيهان ب‌گ‌و‌ر‌ئ، نه‌مه‌ ماناى نه‌وه‌ نيبه‌ كه‌ مادام ئه‌م گ‌و‌ر‌انه هه‌بئى، دياره "ماده‌ له‌ناوده‌چئ" .. راستيت گه‌ره‌كه، ماده‌، پ‌و‌ژ له‌ دواى پ‌و‌ژ، به‌لگه‌ى ئيسپات بوونى سه‌ربه‌خوييى خ‌و‌ى ه‌ن‌د‌ه‌ى ديكه‌ له‌ ساى كه‌شفه‌ تازه‌كاني زانستدا، ز‌ي‌تر ده‌سه‌به‌رده‌كا. نه‌وه‌ى كه‌ ده‌گ‌و‌ر‌ئ ماده‌ نيبه‌، به‌لكو بى‌ويو‌چوونى ئيمه‌يه‌ كه‌ ده‌رياره‌ى چ‌و‌ن پ‌ي‌كهاتنى جيهان و تابل‌ويه‌ زانستانه‌كه‌ى د‌ي‌ته‌گ‌و‌ر‌ين..

به‌لام باسو‌خواسى ماده‌ هه‌ر هه‌بووه و هه‌تا‌هه‌تايشه هه‌روا به‌رده‌وام ده‌بئى و ك‌ي‌شه‌شى له‌سه‌ر بوونى به‌سه‌رچووه. ب‌و‌ نمونه: نه‌گه‌ر پاژه دار‌ي‌ك‌مان سو‌وتاند، هه‌نگين له‌ ه‌ن‌د‌ى مشكى ز‌ي‌تر لى‌ به‌جئ نام‌ينى، باشه، پاژه داره‌كه‌ چيى به‌سه‌رهات؟ داره‌كه‌ بوو به‌چه‌ندين ماده‌ى ديكه‌ كه‌ تاكه - تاكه و جوئ - جوئ، داره سو‌وتاو‌ه‌كه‌ى پيشوونين. كه‌واته: هيچ چ‌ئى له‌ خ‌و‌ر‌س‌كدا نيبه‌ له‌ناو‌ي‌چئ و هيچ ئاسه‌وار‌ي‌كى لى‌ به‌جئ نه‌م‌ينى، يان سه‌رله‌نوئى له‌ هيچ، له‌ نه‌بوو ساز‌ي‌ته‌وه. كه‌واسا: هيچ چ‌ئى له‌ خ‌و‌ر‌س‌كدا

له هېچ و له نه بو په پيدا تايي و له تاوانچي، بي شوه ي تاسه واري به چي بيلي، به لكو
شكل و شيوه ي ديكې مادده ي دبي لي په پيدا ده بن.

ماده له جووله (حرکه) جوړانا کړي ته وه. نه تر که چي له جينگايه کي به نمونه:
بردي، ده بيني نا جوولي و هر له و جينگايه دا قه تيسه و تا به کي نه يجوولي ني، جووله
ناکا، به لام نه گر به ورديسي بنوړني، به رده که هه ميشه له بزوتن و جووله دايه.
پزه کاني، که رته کان (نه له کتون، پړوتن) ي که ده هر ماده په کدا هن له جووله دان
و له شوي نيکه وه يو شوي نيکي دیکه نازوگويزده کي، داپووخان به هوي نم و شي و
که رمايي تيشکي پړو و باويقرانه وه به رده واهه. نه تر شو خانووه ي که تييداي بي جفين
و جووله نيبه، ده گل خولانه وه زه ويندا به ده وري پړو، ده خولاي ته وه. تيمه له
جينگايه کي که داده نيشين جووله ناکي، به لام شو جوگله خويانه ي که به له شماندا
ده پړن و ده خولاي ته وه جوړه ها گړپانکاريان لي دينه گوږي. به هه زاران له خانه
کوته کاني له ش، خرا ده بن و ده گوږن، به هه زاراني دیکي نوپيان لي په پيدا ده بنه وه،
نه مه ش هر جووله يه.

نه تر هرواير له گرمي بکوه، پيت وايه له چ په پيدا ده بي؟ شوه له نه نجامي
جووله ي ژماره به کي يه کجار نږدې پزه کان په پيدا ده بي، چون؟ يو نمونه: ناو به
نازوگويزي پزه کاني گرم داي و دپته کول، به لام جووله که، جووله يه کي مه کينه يي
نيبه به چاو ببيندي، به لکو چتيکي نږد به گړيوگولتره. ليشاو (تياري) کاره با جووله ي
نه له کتون کانه، کارني کيمياوي، نه ویش هر جووله يه، که له که بوني نه پونه کاني،
نه مه يان له وي پيشوو نږد به گړيوگولتره. نوزگاني زیندوو، نه ویش هه ميشه له حاله تي
جووله دايه. بروانه سيستم و پړنم و ياسا و پتسايه کومه لايه تيبه کان چون هه ميشه له
گړپاندان، کومه لاني خه ک چون ده گوږن، ناکار و په وشتيان، تيرز و شيوه ي
بير کړنه ويان له مې هر چي، هر ديارده يي، هر پوډوي کوو ده گوږي؟

باشه، له وې گوتمان چ هلدېنچېن؟ له دنيا دا جوړه ها جوړه هـن، په که م جوړه ی
مه کینه یی، نوهم جوړه ی فیزیایی، سټیم جوړه ی کیمیا یی، چاره م جوړه ی
بیولوژی، پټنجه م جوړه ی کومه لایه تی.

جوړه سر له بهر ی گړانکار یکه ل که له جیهاندا پووده دهن له نازوگو ټټکی ساده وه
بگره تا ده که یه بیرکړنه وه، هـموویان ده گړټه وه. که واته: جوړه سر له بهر ی نه و
گړانکاریانـه ن که له چټکان و دیارده کاند ا پووده دهن، نه مه به گشتی گړانسی
ماده یه.

باشه، ده کړی ماده بکه وټه حاله ټټکی واوه که هیچ گړانسی به خو یه وه نه بینی؟
نه خیر، ته نانه ت له و سر ده مه شدا که هټشتا نه خه لک، نه زنده وه، نه خانه ی زیندو،
په یاد ابیون، گړانکاری له ماده دا هر هـه بوو. که واتا: جوړه شیوه ی مانی ماده یه،
شیوه ی هـه بونی ماده یه. جوړه خه سیه ټټکی نوسنه کی ماده یه و هـر گیز لسی
جودا نا بټه وه و هـه بونی ماده به بی جوړه نییه و ماده ته نها هر له حاله تی
جوړه دا هـه یه.

پیروزه، نه مه وای ل ده فامر ټټه وه که ماد دینی دیالکتیکی متی (سکون) فت ده کا؟
نه خیر. متی له خوړسکدا هـه یه، به لام له چاو خویدا هـه یه، پړژه کیبه. نه مه ش واته: هیچ
دیارده می نییه بتوانی بی جوړه بی و هـه رچیبه کی تیدایه مت و بی جوړه یه.

نه تو که چټکی ده بینی ناجوولی، نه مه له چاو چټکی دیکه وایه. به نمونه: ټیمه له
نیو شه مه نده فره کدا که له حاله تی پویشستندایه، دانیشستووین و ناجوولین، به لام له
پاستیدا، ټیمه ده گـل جوړه ی شه مه نده فره که دا، له جوړه داین. نه تو له چاو
شه مه نده فره که، متی، بی جوړه ی. دیاره له متی حالیبونی دیالکتیکانه چټکه و
میتافیزیکانه له متی تی گـه یشتن، چټکی دیکه یه. میتافیزیکانه کان مت به بی جوړه
تی ده گـن، به لام ماد دینی دیالکتیکی هـه ر به ته وای دزی نه مه یه.

به پاستی، هـه رچه نده که متی هـه یه، به لام دیالکتیک سر قالی جوړه یه، گـه شه کړنه،
گړانکاریبه که نه مه ش یو خوی له خوړسکدا هـه یه و پټویستی به بزوی نییه. هیچ

پیتویستی به ووه ناكا نه تو پیرسی، باشه، شه وای که هر له عزه له ووه هه بووه، له کوپرا په یدا بوو؟

کات و شویڼ (زمان و مکان) شیوهی مادده. بق خوت دهلانی هه موو چتی دريژا و پتوانه یه کی دیاری هه یه: پانی، دريژي، بلندی. نه مانه ش شویڼی داگیرده کهن. جگه له مش، باری هه لکه وتی جوداوازیان هه یه، له یه کدی نوورتر، نریکتر، سه رووتر، خولتر، به لای چه یدا، یان به لای پاستدا هه لکه وتوون. نه مش واته: هیچ چتی نییه ده شویڼیکدا نه بی و مه حاله که وانه بی. جا هر له بهر هه ندی شویڼ به شیوه یی له هه بوونی مادده دهناسیڼدری. هه رووه ها هه رچی دیارده و پوودا له جیهاندا هه، وه کوتمان له حاله تی جووله ی هه میشه یی هه تا هه تاییدایه. جگه له مش، یه که له دوو یه کدی دین، پوزگار له پاش شه وگار، سوسیالیزم له پاش کاپیتالیزم (سه رمایه داری) دی، پووداوی نووتر، یه کی دی دره نگر دی و هه ریه که شیان ته مه نی، دريژایه کی دیاری هه یه. جا نه م گورپان و گه شه کردن و به نقره هاتن و یه که له دوو یه کدی پریزون و دريژا بوونی پووداوان، مه حاله له ده ری چارچیوهی کاتدا پوویده ن. که واته: هه رچی له جیهاندا پووده دا، له کات (زمان) دایه. جا له بهر هه ندی، کاتیش هر شیوه یه کی دیکه ی مادده یه. که واتا: له مادده ی جووله دار به ولوه هیچ چتیکی دیکه له جیهاندا نییه. نه وجا "مادده ی جووله داریش له کات و شویڼدا نه بی ناتونی جووله بکا".

باشه، نه دی خه سیه ته کانی کات و شویڼ چین؟ شویڼ، سی په هه ندی هه ن: دريژي، پانی، بلندی. هه موو ده زانین که گورپانی دیارده کان له کاتدا به یه که به ریاندا ده ووا، له پابردو ووا بق هه نکه، له هه نکه پا بق دواپوز. پابرا نی کات، به پیچه وانه ی نه م یه که به ریانییه، مه حاله. وهی خه که له چیروک و داستانه خه یا لچه کانداتوانیویانه "نامیریکی کات" دروست بکه ن چه که ی به "پیچه وانه" بگه پی. مه حاله هه موو پله کان به به ریانی پیچه وانه دا، نوویاره بینه وه. نه مش مانای شه ویه که کات به ره وپاش و هه ناگه پی، دیروک خق نوویاره و هه ناکا. نه تو که شمارزی "کیتندهری"، "کهنگی" به کارده هیڼی. به مانه له کاتی پوودا و جیتی پووداوی ده پیرسی. به مش

نوه مان له بڼو ساغ ده بڼته وه که کات و شوین، نوږ پړوی ماده نه، که نه مه یان به بڼی نوی دیکه یان هه بونیان مه حاله. له بهرنه وهی که ماده له کات و شویندا هه بونی نییه، مه حاله لښکیان دابې، بگره له ماده دابې نیشیان هر مه حاله. نیسحاق نیوتن (۱۶۴۲ - ۱۷۲۷) لای ولېو که شوین و کات به بڼی ماده و پاسته وخو هه، یان وه سندو و قنکی زه لام، یان نوږنکی بڼی پایانی بڼی دیوار و بنمیچ و زه وین ده چن و ده توانی چتیا ن تیدا دابنې و چتیا ن لی ده ریږی و وه بلنی شم جیهانه له ناو شم "سندو و قن" دا "دانلوه". نیوتن له مه پرا گوته: شوین بڼی سره ده و سنوړه و ده خلی به ماده وه نییه. هر به هه مان ناو، پیری له کاتیش کرده وه.

به لام شه وه بوو، نابینشتاین (۱۸۷۹ - ۱۹۵۵) کښه که ی به تیږی پړه کی په کلک کرده وه و هره ک مارکس و تنگلې پیریان لی کرېږه، گوته: شوین و کات ده گل په کتری و ماده دا وه که هاو پتو ندن و به بڼی خه سیه ته کانی ماده به بیردا نایه. نه تر وا ده زانی که کات له سر پړوی زه وین له ناو موښه کښکی زه لاسی په کجار خیرا دا په کت بڼی: به لام وا نییه. نه گره موښو که، به خیرایی مه یله و خیرایی کی تیشک بړوا، هه نگینې، کات زږ له وهی که له سر پړوی زه وین ده گوزه ری، سستره. نه گره به م موښه که سه فزیکي سی ساله مان بڼ فزایی کرد، کاتی و ده ده گه پښه سر زه وین، بلنی، چنه سالمان پی چووبی باشه؟ ۳۶۰ سال. نه مه وه بلنی، چتیکه به نه قله وه ناچی، به لام نه مه پاسته و کښه له سر نییه.

جا، نه مه شه مان پی ده سه لمینې که زه وین کاتی خوی هیه و موښه کیش به خیرایی تیشک ده پوا و کاتی خوی هیه. که واته: کات پړه کییه و سستی و خیرایی به سر چوون به خیرایی جوړه وه به نده. چت، تا خیرا تر له شوینکدا جوړه بکا، کات به سر چوون به پتیه سست ده بڼته وه. به لام شوین هر بڼ خوشی پړه کییه. نه تر له شه مه نده فزیکدا دانیش تووی، وا بزانه شه مه نده فزیکه که به خیرایی تیشک، به ته نیشست شو سه په کدا ده پوا (خیرایی تیشک ۳۰۰ هه زار کم له ترو که په کدایه) سر نشینانی شه مه نده فزیکه که ته ماشاده گن، شو سه که کرځه لکه پاره، به لام نه وانه ی که له سر

شۆسه که پاوه ستاوت، کاره که به پێچه وانه وه ده بین، واته: شه مه نده فه ره که کرژ هه لکه پاره. ئه مه له راستیدا فێلی چا و نییه، به لکو راستیه که له حاشابه ده ر. ئیدی به م جۆره ده بین، شوێنیش پێژه کییه.

به لام ئایدیالیسته کان ئه م دیاره راست، وایک ده نه وه که ئه مه ته نها له زه ینی موقدا به و جۆره یه، نه ک له راستیدا.

باشه، مرقف به رابه ر به پابردنی کات ده سه پاچه و داماو نییه؟ مرقف ناتوانی کات پابگری، به لام به رابه ر به پابردنیشی وه نه بی ده سه پاچه بی؛ چونکه ده توانی بۆ به رژه وه ندی خۆی، کروی ده کاریه ری، ده کاری دێنی. بۆ نمونه: له ژۆر و لاتاندا به جۆری له خوا سایی به ده ر سوود له کات وه رده گیری.

پێژه پێنج سالییه به به رنامه پێژییه کانی گه شه و په ره به ئابووردان و لاتانی تازه فراژوو، له م بواره دا نمونه ی ئاشکرایه.

باشه، ئه دی ئاگایی (وعی) چیه؟ ئاگایی خه سیه تی ماده یه کی ژۆر بالایه. هه زاران ساله مرقف له و پێوه ندیه ی که له نێوان له ش و ئه وه ی که گیان (پۆح) یان ئاگایی پی ده گوێری، چیه؟ دیاره وه لای ئه م پرسیاره، ژۆر سه خت و گران بووه؛ چونکه ئه وه ی که نابیند ری و به ر گوی ئا که و ئی و په نگس نییه، کروی ئی ده کۆلدرێشه وه که ئاگاییه که مان هه ر بۆ خۆی له م بابه ته یه؟ دیاره هه یج که س ئی له بیر ی من ناگا تا قسه ی له گه لدا نه که م. باشه، ئه دی بیرکرنه وه و ئه ندیشه چیه؟ ئایدیالیسته کان ئه وه چه نین چه رخ و چاخه، ئه م پرسیاره یان کردووه به بیانووی خۆیان و هه روا وه ک بنێشته خۆشه، ده یجوونه وه و ده یجوونه وه..

ئه وان ده لێن: سه رچاوه ی ژین و بیرو نه ندیشه، ده روونی مرقف و مه حاله له شی بی گیان له دنیا دا هه بی. ئه گه ره هه ش بی مردووه. به ش به حالی گیان، وه ک ده لێن، ده توانی به له ش هه بی. کاتی مرقف له دایک ده بی، هه نگین گیان ده چته له شی وه و کاتی ده مر ئی له له شی ده رده چ ئی و لێی جودا ده یته وه. باشه ئه مه راسته؟ جا با قسه ت بۆ بکه م.. کاکه ئاگایی بریتیه له بیرو نه ندیشه و هه سترو خوست و بیرو بۆ چوون و

ویست و ئیراده . ئەم سیفەتانەش، یەکەم ھى مەزھى. ئەگەر کەسى نەبى ھەست بە
 چت بکا، دیارە ھەستوخوست ھەبوونی نییە. ھەروەھا ئەگەر کەسى نەبى بپھەوئ
 ئیرادەى بەکاربەرئ، ویست و ئیراده وجودى نییە. بەئى پاستە ھىندئ ماکی ئاگایی لە
 زیندەوەراند، لە گوێن ھەست بە پەنگ، بینکردن و بۆرەدەرککردنئ ھەبە، بەلام
 تەنانت ئەم ماکی ئاگاییە لە سەروپەندیکى زۆر کۆندا پەیدا نەبوو، تا پادەبئ تازەبە.
 لەم قسانە ئەوەمان بۆ بەیاردەگەوئ کە خۆرەسک نەک ھەر لە پێش خەلکاندا بگرە لە
 پێش سەرلەبەرى بوونەوەرانی زیندوودا تێکرا، پەیدا بوو و بئ ئاگایی و دەرکی مەزھى
 جوداوازانە و سەربەخۆ پەیدا بوو. ئەو پێشەنگ و مەزھى و زیندەوەر لە پاشەوى
 ھاتوونە گۆپئ. ئەتە دەبینئ، کەسى دەستى بریندار دەبئ و برینەکەى ھىند سەخت
 دەبئ، ئەو کەسە لە تاوان دەبوورئتەو و ئاگای لە خۆ نامێنئ و ئیدى ھەست بە ھىچ
 ئاکی. زانست پێئ سەلماندوون کە بوورائەو. ھەستکردن لە دەست دان. لە سۆنگەى
 کەمخوێنئ لە دەماخدا، یان نەخۆشییەکی سەختى دل و دەمارەکانى خوێن، یان بە
 ھۆئ ئیش و ئازارێکی لەکێشەدەر و خوێنەریوونیکى زۆر، پوودەدا، ئەمەش واتە: کە
 ئاگایی و ھەستکردن لە سەى پەرسەیسەگەلێکی ماددەى ئیو لەش و ئیو دەماخ و ئیو پەرە
 و دەمارەکانەو، ھەستى پئ دەکەئ و ھەبە. نمونەى یەکی دیکە: زۆر جاران ئەتە لە
 کارکردندا تەولو شەگەت و ماندو دەبئ و ھەست بە ناپەھەتئ دەکەئ و مێشک بە
 تەلووھەتئ ساف نییە، بەلام کاتئ بۆ پشووئ و چان دەگەئ و دەھەستییەو، یان
 وەرزشئ دەکەئ، یان ئاویکی بە خۆتدا دەکەئ، ھەست دەکەئ بە خۆتدا ھاتوویەو و
 وزە و توانستێکت وەبەر ھاتووتەو و مێشکت ساف بوو. ئیدى بەمە، جارێکی دیکە
 بەو قەناعەتە دەگەئ کە ئاگایی بە بئ ھەبوونی ماددە، وجودى نییە و ھەرگیز نابئ.
 بەلام ئایا، ھەموو ماددەبئ بێردەکاتەو؟ نەخێر. بە نمونە: بەرد، بێرناکاتەو، ھەر
 خۆرەسکێکی دیکەى بئ گیان، بە گشت، بێرناکاتەو، ھەروەھا زۆر لە ئۆرگانیک
 (عضویات) ھەکان بێرناکەنەو. چاکە، ئەدئ کەنگئ ئەم ئاگایی و بێرکردنەو پە
 پەیدا بوو؟

زانست پئی سه لماندوین که خورسکی زیندو له خورسکیکی بی گیان سازبووه. به پاستی نه مه چتیکي به کجار گرینگه. هر به م بونه یوه، شاعیری فله سوفی عه رب، نه بو علای مه عه پپیش فرمویه: *والذي حارت البرية فيه حيوان مستحدث من جماد* پپیشتر باسی ماده و شیوه کانیمان کرد، نپستاش باسی یاسایه کانی جو له ی ماده ده که ی. نه یاسایانه، مه قولاته کانی نیالیکتیکیشیان پی ده گوتری و ده گول یه کنیدا هاوسه روکارن و یه کتر ته ولوده کن. بق ناساندنی یاسا، نه م پوداوه به نمونه دینینه وه: نه گره بردی بق ناسمان هله دین، یه کسر له ناسمان برده بیتنه وه سر زه وین؛ چونکه کیشمانی زه وین پایده کیشی. که واته: یاسای کیشمان هیه. نه م کیشمانهش وه نه بی جارئ پویدا و جارئ پوونه دا، نه خیر، هه میشه پووده دا و دیارده یه کی ناچاری و له له پوونه دان به دهره. نه وجا، که دیارده ی وا ده بینین، ده لئین: دیارده کان ده گول یه کنیدا هاوپتوندن، هاوسه روکارن. نه م هاوپتوهندیه ی نیوان دیارده کان به هاوپتوهندیه ی یاسایی، جه وه ری ده زانین، واته: پتوهندیه ی نین که له نه جامی هه لومه رچی له ناکاو و دهره کی و سرپیینه بیتنه گوپی، نه خیر، دیارده کان هر بقوخیان سروشتیان به و جوړه یه. له یاسادا هه مو پتوهندیه کان په نگ تاده نه وه، نه وه ی که په نگ ده داته وه ته نها پتوهندیه هره سره کییه دایکانه و باوکانه کانه.

یاسا له سره یه ک بار ده پوا، بیژی و نه کوژوک (شاذی) نییه. هه مو دیارده یه کی برده که وی. یاسای نه رخمیدس، به نمونه: باسی چتیکي هه مولی ده کا، باسی چتیکي هاویه شی سرله به ری نه و ته نانه ی که ده هه ماده یه کی شل باو پتری، ده کا. باسی پتوهندی له (نیوان ته ن و هیزی پالی هر شلی به ته ن) وه ده کا که شه قلموړه ی گشتگری به به روه یه. له یاسادا ته نها پتوهندیه گشت پنگ تاده وه، بگره پتوهندیه ناچاریش په نگ ده داته وه، واته: یاسا گشتیش و ناچاره کیشه. نه تر که ناو له سر ناوری دانپی، پاش قه دهری ناوه که به کول دی، نه مه بق هه مو ناوی وایه، هه مو ناوری ناو گرم ده کا، هه مو ناوی به شاگر ده کولی. نه تر له م واژه ی

(هه موو، هه موو، هه موو)انه وردبوه، كه نه گه ر ياسا به "مام هه موو" نيوئين، نډر راسته.

ياسا، به مانايه كي ديكهش له ژياندا به كاردئ، نووېش ياسا به مانايه كه ئه ده ولت يان نه ده ولت ده ستورونكي نوئ داده نئ. بهم ده ستوره ياساي "بنه ما" ده گوتريئ ئه به بؤ ژيانى ولات، ياسايه كي مافه كييه، ده سلائي قه زاييي هه به، به لام ئيمه كه باسي چه مكي قه لسه فنيانه ي ياسا ده كه ين، مه به ستمان نه و ياسايه ي كه خه لك بؤ خويان داي ده نئ، نييه، به لگو نه و ياسابه نه مان مه به سته كه له خوړسك و كومه لدا، سه به خه هن. كه واته: گرنگ ترين نيشانه ي ياسا نه وه به كه سه به خه له ده رتي زه ين و خوابشتي مړوفا هه به، واته: ئوبجه كتيفه، بابه تيبه. ئه م ياسايانه ي خوړسك پيش نه وه ي كه مړوفايه تي له سه ر گؤي زه وين په يدابيئ، هه بوون و كاريان ده كرد و نه ميستاكهش هر ده يكه ن. وه ك گوتمان تيره ي مړوف نډر نوور نييه له سه ر زه وين په يدابوه. جا، ماناي ئوبجه كتيفه تيب ياساي خوړسك و كومه لايه تي له وه دلبه كه خه لك ناتوانن دروستيان بكه ن، يان به خوابشتي خويان به تالي بكه نه وه. به لام سه باره ت به وه كه ياسايه كاني خوړسك و كومه ل به ده ست من و تو نين، نه وه ناگه به نئ كه خه لك ناتوانن لئيان تي بگه ن و بؤ به رژه وه ندي خويانيان به كارييئن. ديرؤكي زانست و ته كننك تيكر، بؤ سوود له نوزينه وه ي ياسايه كان وه رگرتن له بواري چالاكيه كرده نييه كاندا، كي له پئ و قه له وزكي ناشكرايه. هه روه ها نابي نه وه ش له بيريكه ين كه مادبييه تي ديالكتيكي ددان به ده وري ناگاييي مړوف له ژياندا ده نئ. هر تنه نها خه ون و خه يالي ساغله م بؤ خويان به لگي نه وه به كه مړوف به گه شبينييه وه له دواپؤ ده پوانئ، وه ك بلئي له م حاله ته دا ده به وي پيش پوودلو، واقع بكه وي و چالاكانه كاريان تي بكا. وه نمونه: خه يالي بويرانه ي نوسباري نامئ، گول مه رن، پيش كه شفه زانستانه رڼو رژه ونده كان كه وتوه.

باشه ئه م ياسايه هه موانبيانه چين؟

ياساى گورپانكارىيې چەندىيەتتېيەكان بۇ گورپانكارىيې چۆنەتتېيەكان دەگۆپئ. ئەتۇ
 ئەگەر بىتھوئى مووشەكى سازىگە، پىتويستىت بى چىتھائى دەبىى كە لە خۇپسكدا نىن.
 چاكە ئەدى لە كوئىيان پەيدا دەكە؟ دارپشتەى لە پۇلا پوختەترو قايىمەترو لە شووشە
 ساف و لىكرولوستر لە كرىئ دىنى؟ زانستى كىمىيا كلىلى ئەم كارەمان بى دەستەو
 دەدا.

زىلپان فېرە ئەو بىوگن كە چۆن پۇلىمەرەكان: ماددەگەلى كە پىزۇكەكانى لە
 مىليۇنەهاى پىزە (ئەتۇم) پىك دىن، سازىگەن، واتە: دەتوانن دەست لە (چەندىيەتى)ى
 پىكەتەئەى پىزۇكەكان بەدن (زۆرىان كەن، كەمىان كەن) و بەمە چۆنەتتېيە تازەبابەت،
 خەسىيەت و نىشانەگەلى نىرتونوئىيان هېتايەگۆپئ. زۆر بەجىيە، ئەدى ماناى چەندىيەتى و
 چۆنەتتېيە جىيە؟

ئەتۇ لە ھەر چىتتىكى دەتۇپى، دەبىنى نىشانە و شەقل و مۆركى خۇى ھەيە و ئەمە لە
 چەتەكانى دىكەى غەبرى خۇى جوى دەكەتەو. ئەتۇ بۇ دەلتى: قەلەم؟ چۈنكە دارىكى
 بارىكان لە گۆيىن تەركەى راست لەمسەر تا ئەوسەر بە بارستى سووژىنكى كۈنكردو
 و پىريان لە قوپقوشمى پەش كىردو، دەتوانم بۇ نووسىن و ھىلكنىشانى بەكارىەرم.
 ئەوجا، ئەم بەم قسانە خەسىيەتە سەرەككەيەكانى چىتىكم دەسنىشان كىرد، جىيەتتېيە
 (پىناسە) نىوہخۇيەكەى، شەكل و شەمايلىكى كە بەر جۆرەى لە چىتى دىكە جوى
 كىردەتەو، دەسنىشان كىرد.

كەواتە: چۆنەتتېيە جىيەتتېيەكى نىوہخۇيى (تەنھا ھەر لە خۇيدا ھەيە)، نىكپاى ئەو
 شەقل و مۆرە جەوھەرىيەتتېيە كە بە ھوى ئەوہو تا پادەئى لەسەر بارى دەمىنى و
 لە چەتەكانى دىكە، جوى دەكرىتەو. مىدالى لە شووشەيەكدا شىرى لە بووكانىكى
 كپى، بە پىنگوت لە دەستى بە سەر شۆسەيدا كەتەخار، شووشەكە ھىچى لى ئەھات،
 بەلكو ھەك تۇپە لاسىتىكى دەستى بە ھەلەبەز و دابەز كىرد. زۆرمان پى سەيرىو. كە لە
 ساي خەسىيەتگەلىكى تازەوہ چىتىكى تازەمان دىتەو، چۆنەتتېيەكى نوئىمان دىتەو و
 ھەمىشە ھەر واش دەكەين. ئەگەر لە مەرتال (معدن)ى وەكۆلىن، خەسىيەتەكانى

دەستىشان كەين، پەنگى چۈنە، ژەنگ ھەل دېنى (دەتوكسىدئ)، ھەل ناھىنى، كېشى
ئەتۇمىي چەندە، نەرمە، پەقە ۋەتد ئىمە لەمە ۋەدەكۆلەن، لە چىيەتتە
نۆخۇيەكەي چت، لە چۈنەتتەكەي دەگەين.

ئىدى بەم جۇرە بەو بېر ۋەقەتە دەگەين كە خەسەت نىشانەي ئەتۇي چتەكە،
سىفەتەكە، چتەكە لە چتەكە دېكە جۇي دەكەتە، واتە: خەسەتەكانى. ئەوجا
خەسەتە نۆخۇيەكانى چتان بىرىن، لە چۈنەتتەكەيان. كەواتە: چۈنەتەي بە
خەسەتەكان بەبىاردەكەون.

چت، تەنھا يەك خەسەتەي نىيە، ئۆزى ھەن. لە بەرھەندى، نابى خەسەتە ۋە چۈنەتەي
دەگەل يەكەي تىكەل بگەين. چۈنەتەي يەكانەي (ۋەدە) نۆخۇيەي ھەموو
خەسەتەكانە، تىكرا ۋە سەرھەمەي. كەواتە: چۈنەتەي چت، بە تەنھا خەسەتەكەي
لاتەرىك ۋە چەپەك دەرناسىرەي، بەلگە بە سەرلەبەري خەسەتەكان، سەرچەم
دەردەبەري. ۋىدەچى، مەرتالى پەنگى بېويى، واتە: يەكە لە خەسەتەكانى بگويى،
بەلام ھەر بە مەرتالى دەمىنەتە، ۋەل ئەناۋچوونى ھەموو خەسەتەكان، يا ھەرە
گىرەنگەكانى، واتە: لە ناۋچوونى چۈنەتەي.

چتەش، ۋەنەبى ھەر لە پويى چۈنەتتە ۋە ۋەسەف بگويى، بەلگە لە پويى
چەندەتتە ۋە ۋەسەف دەكەي. ئىمە كە لە چتەكەي پەرسىيەر دەگەين، تەنھا نالەين:
ئەمە چىيە، يان ئەمە چۈنە؟ بەلگە دەشېرسىن: چەندە، چەند باتمانە، چەند
مەترەيە، چەند ئەستورە، چەند گەرەيە ۋەتد

ۋەسەف چەندەتتە چتان، يەك نىيە ۋە دوو نىيە، ئۆز جۇرە. دەتوانەن بلىين: بە
ژمارە، فلانە كەس ۵۰۰ سەر مەي ھەيە، ۵۰ گامىشى ھەيە. ئەگەر بمانەيى داھاتى
گەننى ئەمسالمان دەگەل ھى پارەكەماندا بەراۋەدېكەين، بە پىژەي سەتى دەلەين:
داھاتى گەننى ئەمسالمان لەچاۋ ھى پارەكە ۵۰٪، يان ئەۋەندە تەغارە. كەۋاسا:
چەندەتتە ناساندن (تەرىف) "چىيەتەي" چت ۋە بىاردەكان، بە ژمارە ۋە مىقدار ۋە
پىقار (ۋەتەرە) ۋە پەلە ۋە بارست (قەۋارە) ۋەتد .۵

کاتى چۆنيەتتى چت دەگۈپ، چتەك دە خودى خۇيدا دەگۈپ. بەلەن، داخوا ئەگەر
چەندىەتتى چتەك، ژمارەكەي، مىقدارەكەي، بارستەكەي، گۇپا، چتەك بىق خۇشى
دەگۈپ؟ دەيجا با بزانين ئەو كۈو؟

ھەمو دەزانين بەنداۋەكان چۆن سازدەكرتېن. بە ھەزاران گابەردان دەنيۋ پوويارىكى
گەورە دولېن.. ئەو، تا، وا يەكەم گابەرديان تى ھاويشت، بەلام ھېشتا بەندلو
سازنەبوو، ئاۋنەپەنگاۋەتەو. نەخىر، بە گابەردى بوو ۋە سىيەمىش كارەكە پىك
نايە. بەلام وردە - وردە ھەروا گابەردى دىكەي تى داۋىترى - ھىدى - ھىدى كار لە
ئاۋەپۇ پوويارەكە دەكا، بەرى تەسك دەكاتەو، نەخىر وا بە جارى ئاۋپۇيەكەي گرت.
بەم كارە بەندلو سازبو. چى پووي دا؟ تاۋەكو گۇپانكارى چەندىەتتەكە كەم بوو،
گابەردەكان كەم بوون، چۆنيەتتەكە تازە نەدەھاتە گۈپ، بەندلو سازنەدەبوو، بەلام
ھەركە گۇپانكارىيەكە، گابەرد بە ئەندازەيەكە پىويست گەيشت، واتە: بە عەيارەي
خۇي گەيشت، ئەمە كارى لە چۆنيەتتى چتەكە كرد. ئاۋەپۇ لە ھالەتتەكە ۋە كە
پوويارىبو، بە ھالەتتەكە دىكە گۇپا كە بەنداۋە.

باشە، ئەدى عەيارە چىيە؟

ئەتق ھەروا چاۋى بەم دنيا پان ۋە بەرىنەدا بگىرە، دەبىنى ھەر چتە مىقدارىكى خۇي
ھەيە: ئەمەيان ھەزار تەنە، ئەوى دىيان دە ھەزار، ئەو گابەردىكە بە چار تىرلەش ھەل
ناگىر، ئەو يەكە دىيە بە دە سلىنگان نابزى، بەلام وىپاي ۋەش، گابەردەكان
بارستى تايەن (مەين)ى خۇيان ھەن. ئىۋە قەتتان چاۋ بە گابەردىكى بە بلىندايى
چىپاي كۈرەك نەكەوتوۋ. ئەۋى گوتمان ئەۋەمان پى دەسەلمىنى كە ھەمو چتى لو
دنيايەدا عەيارەي خۇي ھەيە، چۆنيەتى، چەندىەتتەكەي بەرابەرى ھەروا لە خۇپا ۋە بە
گۈترە نىيە، بەلكو چەندىەتتەكەي بەم ئەندازە، يان بەو ئەندازەيە ھەيە. ھىندى خەك،
بەزىيان بلىندە، ھىندى مامنىۋەجى، ھىندىكان كۈرتەنەن، سەنگ ۋە كىشىشيان ھەربە
ھەمان ئەندازە جودلوانن، بەلام سەرپاي ۋەش خەك ھەرىكە بىق خۇي دىۋايىيەكى
تايەنى ھەيە. ئىۋە كەسىكتان بە بلىندى (دىۋى)ى منارەي چۆل ۋە بە كىشى تەنى

نەدىتوۋە. ئەۋچەندىتەيە (يەك تەن) دەگەل چۆنىەتتى گۈزىن (ئەۋكەسە)دا پىك
 ناكەۋى. ئىدى ئەۋ دە ھەموو چىتىكدا ھەربە سەنگ و تەرازوۋەيە. ھەموو چىتى
 خىتۈى چۆنىەتتەيەكى حىستۈكۈرۈگى خۇيەسى، ھەموو چەندىتەيەكى بۇ ناشى،
 ھەرچەندىكى ئەتۈ لە گۈترەى بۇ دانىتى، پىك ناكەۋى.

لەم قسانە ئەۋەمان بۇ بە بىارەكەۋت كە عەيارە (پىۋانە) واتە: ھاۋجۈنى (ھاۋكۈشى،
 ھاۋسەنگى)، يەكەيتى ھەردۈسەر (لايەن)ى چەندىتەى و چۆنىەتەى دە چىناندا. ھەر
 چىتىكى تۇ دەيگىرى، ھەمىشە و بەردەۋام بىرىتتەيە لە چۆنىەتتەيەك دەبەرلەر
 چەندىتەيەك.

ئەۋە لەمە ھەل دىنچىن كە ھەر گۈرۈنكارىيەكى چەندىتەى، دە چىناندا پوۋىدا، ھىچ
 كارى لە چۆنىەتتەى چىتەكان ناكە تا لە چارچىۋەى عەيارەدا (نە لە عەيارەى خۇى زىاتەر
 و نە لە عەيارەى خۇى كەمتەر) پوۋىدا. لەم ھالەتەدا چىتەكان ۋەك بلىنى گ وى بە
 گۈرۈنكارىيە چەندىتەيەكان نادەن و ھەرقىيان پىنەكەن. بەلام ھەر كە تىۋىيى عەيارە
 بەزىندىر، ھەنگىن گۈرۈنكارىيەكان ۋەدە - ۋەدە دە ھالەتەى چۆنىەتتەى چىتەدا پەنگ
 دەدەنەۋە: چەندىتەى دەبى بە چۆنىەتەى، ۋەك ئاۋ لە بارى شلىيدا بە ھەلم دەگۈپ،
 بە سەھۇل و بەستەك دەگۈپ، كۈمەلى كىشتوكالى بە كۈمەلى پىشەسازى دەگۈپ و
 ھتە .

دىارە ئەمەش بە ياساى يەكەيتى و مەلەننى ھاۋدژان پىك دى. باشە، ھاۋدژ، ماناى
 چىيە؟ ھەرچى تۇ لەۋ دىنپادە بەر ھەستە دەكەۋن، دەنىۋو خۇياندا دەشەپ و
 ھەللاۋىگۈردان. واتە: دىارەگەل كە يەكەى بەتال دەكەنەۋە. چاكە و خراپە دژ بە
 يەكەين. بەلام ئەگەر ھات و ھەرىكە بۇ خۇى لە قولىنچىكىدا خۇى مات دا و دەخلى
 بەسەر ئەۋى دىيەۋە نەبۈو ھىچ پىۋەندىيەك دە جىزىكىداى كۈنەكردنەۋە، ئەۋە
 ھەنگىن ھىچ لىك ھەلەنگۈرتن و دژمناپەتتەيەكىان دە نىۋاندا نىيە، واتە: ھىچ
 دىۋاقىيەكىان دە نىۋاندا نىيە. بەلام ئايا ئەۋ تەبايى و دژستايەتتەى تا سەر دەپۋا؟
 نەخىر، چۈنگە ھىچ چىتى بە بى پىۋەندى دەگەل چىتىكى بىكەدا ناھاۋىتەۋە. ھىچ

چټټکیش به یکه عیاره ی چټټیه تی و چنده تی نه هاتووه و نایه ته گړې. که واته: لټک
 هه له نگوته و ململان ده گل په کیدا چ له خټسکدا و چ له نیوان ماده دی زیندوی به
 شاوړ (مړوف) دا کاریکی له پورنه دان به دهره. شم شپ و هه لایه ی نیوان
 بوونه وهره کان سرچاوه ی گړپانکاری و گه شه کردن و پټشه چوونه. دیاره هاوړه کان
 هه میشه له حاله تی لیکجود ابوونه ووه و یه کدی قهرکندا ناژین، به لکو به شه پدین و ناشت
 ده بڼه ووه و ناشت ده بڼه ووه و به شه پدینه ووه و هتد هه ر ئا برټه ووه.

خوینده ی به پړز، به نده که به م چنده لاپه په کورت و پهنه تا پاده یه کیش بی
 سه رویه ره له مه په فلسفه ی مادی، سه رم ئیشاندن، مه به ستم نه ووه نییه که خوم به
 مامقستای که س بزانم و پروپالانته بق بیرویا ووه پی هیچ لایه نی بکم، به لکو مه به ستم
 نه ووه به که بلیم شم فلسفه ی مادییه ته ی پروس ده جوه و ردا و له پیش هه موو
 چټیکدا بق به رژه ووه ندی نه ته ووه یی خوی و هه نه ته ووه یه کی بیکه ش هه بق
 به رژه ووه ندی نه ته ووه یی خوی، به کاریان برد و نه ووه ندی پټیان کرا له خویان به وواوه
 که سی دیکه یان نه خوینده ووه. کوریش، هه روه که له پیشتری چ بوون به زه رده شتی و
 سورمان و چی و چی دیکه، هه روه ها بوون به ماتریالیست و ئیستاش نوری واهن،
 ماتریالیستانه: چ وه که بیرکرنه ووه ی فلسفه فیانه و چ وه که بیرکرنه ووه ی سیاسیه و
 چ وه که بیرکرنه ووه ی فره هنگی و هونه ری و هتد یانه، بیرده که نه ووه. به لام چنده جینی
 خوشحالییه نه گه ر کورد نه ووه نه که هه ر ده فلسفه ی ماتریالیستانه، بگره ده
 فلسفه ی میتافیزیکانه ش و سه رله به ری فلسفه کانی دیکه شدا، ده پلانی یه که مدا بیر
 له فلسفه ی چاره ی خونووسین و کوردا به تی و هه بوونی نه ته ووه یی خوی بکاته ووه؛
 چونکه ته ولوی نه ته ووه کانی دیکه ش هه ر وایان کربوه و واش ده که ن کورد به
 ئیسلامبوونی، خبریویری بق نه ته ووه که ی خوی نه بوو، به فریوبران و به شویدرانی له
 لایه ن بیانیانه ووه، هیچی وه گیرنه که ووت، ئیستا کاتی نه ووه هاتووه، له پټشدا به گوئی
 به رژه ووه ندی خوی بکا و به فلسفه ی دژ به به رژه ووه ندی خوی گومپا نه بی.

ئەگەر بىرپروپىل كەسەننى ۋە: كارل كورس (۱۸۸۶ - ۱۹۶۱) ۋە ئەنقۇنىق گرامشى (۱۸۹۱ - ۱۹۳۷) ۋە گئورگ لۇكساچ (۱۸۸۵ - ۱۹۷۱) ۋە ئەرنىست بلوخ ۋە ماركس ھوركايمەر (۱۸۹۵ - ۱۹۷۰) ۋە تىئودور ئادورنو (۱۹۰۳ - ۱۹۶۹) ۋە ۋالتر بنىامين ۋە ھېرېرت ماركوزە (۱۸۹۸ - ۱۹۸۹) ۋە بىزاتى چەپى نوئى ۋە يورگن ھابرماس ۋە سارتەر ۋە مۇرىس ھەرلۇپۇنتى (۱۹۰۸ - ۱۹۶۰) ۋە لوى ئەلتۇسەر ۋە نىكۇلاس پۇلانزاس (۱۹۳۶ - ۱۹۷۹) ۋە جېمز مۇكانر ۋە ئەرىك تۇلېن رايىت ۋە ئەندرى گۇندەر فرانسى ۋە ئامانتۇئېل ۋالرىستېن ۋە فېرناندۇ كاربوزو ۋە ئەنزو فالقو ۋە ھىتد... سەرلەپەر بىخۇتېنېنە ۋە، سەتان سەرە دىلوى ۋامات ۋە گېردەكەن كە ھەموو، پىنگا بۇ ئىشە خۇش دەكەن كە كورد بە تەلەي ئايدىقۇتۇش ۋەشك ۋە بىرېنگ ۋە بىئى سۈدە ۋە نەبىن ۋە دەسەخەپۇي لەم ۋەشكە سۇفېيە تېيە پىزگارىيۇن ۋە بە تەپكەي ئە ۋەشكە سۇفېيە تېيە نەبىن. ئازادانە بىرېرگەنە ۋە، لە پوانگەي بەرژە ۋەند ۋە قازانجى خۇۋە بىرېرگەنە ۋە، نەمازا بۇ نەتە ۋەي كوردى سەتان سالا رۇرچەپۇكەي تۇرك ۋە ۋەرەب ۋە ۋەجەم، زىيانى كەسى تىدا نېيە. كوردى بىئى دەسەلات كەي ئىشە لە باردە ھەيە دۇمنايە تېيە خەلگى دىكە بىكا، كوردى ئازادى ئىدا بىرېرگەنە چۇن دەتوانى زىيان بە ئازادىيە خەلگى دىكە بىگەيەن؟! بىرايە تېيە نەتە ۋەكان بە مافى بەرەبەر بە ھەركەسە دەمالە خۇ ۋە بىرامان بىرايى ۋە كىسەمان جىيايى سەردەگى.

ئە ۋەي لەم چەند پىوۋپە پەيەدا لەمەپ بىرپروپىل قەلسەفەي ماركسىيەتم ۋە زىي خىزمەت كوردن، ماركسىيەتى ئەرتەدۇكسى (خەنەلىيانە) پىوۋسىيە. ئاشكرايە كە بىرپروپىل ماركسىيانە جارى ئۇدىيان كەم بە لاي چەپ ۋە جارى ئۇدىيان كەم بە لاي پاستدا: ئۇپۇرتۇنىستى (بىيىرى)، بەرەللىي گەرى، ئازاۋەگەرى، سازشەتگەرى، زەمانە سازى، ئىكسىستانسىيالىستى (ۋىجودىيەت) ماركسىستى، ئىكسىستانسىيالىستى - سۇفېيانە، ئىكسىستانسىيالىستى ئاتەنىستى (ئىلحادى)، تەۋفىقىيەت، ئىنتىقائىيەت،

فقرمالیستی و نایدالیست و هند سەرلەبەر پێگای بۆ سەرلەنوێ مارکس و مارکسیست خوێندنەوە خۆش و هەموارکرد و دەرکە ی چاپێداگێرانه‌وه‌ی وه‌سەر گازی پشت ئیخت و ئه‌ویش وه‌ک هەر ئایینی چه‌ندین ئۆل و مه‌زه‌ب و ته‌ریقه‌تی لی‌که‌وتنه‌وه‌.

باشه‌ نه‌مۆ چه‌ره‌نووسی فه‌لسه‌فه‌ له‌ چه‌رچه‌یه‌ی فه‌ره‌نگی ئیسلامیدا به‌ چۆی که‌ یشتوو؟ فه‌لسه‌فه‌ هه‌رچه‌ند له‌ سهره‌تاوه‌ تایبه‌ته‌نێه‌کی نوێیوانه‌ی پێشان ده‌دا، به‌لام له‌بەر ئه‌وه‌ی که‌ له‌ هه‌موو سه‌رویه‌ندی‌دا ناچاربووه‌ دۆگا ئایینییه‌کان له‌ به‌ر چاو بگرێ و نه‌توانی خۆیان لێیان نه‌بان بکا، هه‌ر له‌ پاش سه‌ته‌ی هه‌شته‌مه‌وه‌ بۆ خۆی وه‌سپا و تلپی ته‌هی تێدا نه‌ما. فه‌لسه‌فه‌ له‌پاش ئه‌مه‌، هه‌روه‌ک عیسه‌رییه‌تی سه‌ته‌ی ناوین هه‌روه‌ک ئیستا ده‌ خزمه‌ت ئاییناسی (لاهوت)یشدا ئیدی ناتوانی ئیسه‌پاتی هه‌بوونی خۆی بکا. زانستی "که‌لام" به‌ شیوه‌یه‌کی له‌ته‌پنخۆر و له‌وشکێن خه‌وخۆش و ته‌نها هه‌ر بخۆر، جێگای فه‌لسه‌فه‌ ده‌گرێته‌وه‌. به‌ ده‌م پۆزگاره‌وه‌ که‌ لامیش دینامیکیه‌تی خۆی له‌ ده‌ست ده‌دا و قالبه‌ بیرى له‌به‌رگرلوێ هه‌میشه‌ و به‌رده‌وام نوێژن و ده‌مه‌زه‌رد و سه‌رنیا و جووتبه‌قێکراوه‌کان، ده‌مه‌یین، که‌لامی که‌ له‌ فێرکه‌ برش و که‌پوه‌ه‌لێناوه‌کانی عوسمانیدا ده‌خوێندران و به‌ ئه‌ریابه‌ له‌به‌رده‌کران و له‌ تۆلۆی دوو کتێبان ئاخذرابوو، سه‌تان ساڵ فه‌لسه‌فه‌ له‌بیره‌باته‌وه‌، به‌ جۆریکی دیکه‌ی بێم فه‌لسه‌فه‌ی پاسته‌قینه‌ وه‌ک ئه‌ندیشه‌یه‌کی مه‌نتیقی، سه‌ریه‌خۆ و ئازاد و په‌خه‌نگر له‌ وشیاڕی مۆف و وشیاڕیه‌ده‌ده‌کری و هه‌بوونی به‌ مانای واچه‌یه‌کی بۆش و به‌تال، یان له‌ مانای خۆله‌باریرو و ته‌نها به‌ مانای زانایی و ئاکار و ئه‌خلاق درێژه‌ی پی‌ ده‌دری. لێره‌دا ئه‌وه‌ی سه‌رنج پاده‌کێشی ئه‌وه‌یه‌ که‌ فه‌لسه‌فه‌ له‌ بواری ئایینه‌وه‌ی بۆ بواری ئه‌وه‌ی له‌ دژی ئایینه‌ تووچه‌لدانی، به‌ چتیکسی گومراگه‌ر و چه‌واشه‌که‌ری سامناکرانییه‌، هه‌روه‌ک نابیی شاعیری ترکزمان ده‌لی:

حکمت و فلسفه‌دن لێله‌ حذر اولیا زمه‌ره‌سه‌نه‌ لێله‌ نظر

واته‌: له‌ دانایی و فه‌لسه‌فه‌ بسله‌مێوه‌، له‌ ده‌سته‌ی وه‌لێیان بنێوه‌.

ننگر بیر له کاریگره ریه کانی فره نگیکی ته من شه شسه ت سال له خویه تی
 (ذاتیت) ی مرقف بکینه وه که چون بارو بوخه که به پینه و په پزی شکلیانه ی
 کومه لایه تی - سیاسی به ناسانی ناگویی، ده توانین به و نهجامه بگیه ین که
 فه لسه فه یش به م جوره چه کوپینه (پتفورم) ه چاویه ستانه ه روا به سانایی به گورینی
 پووتی بارو بوخیکی له باوچوو و برشوکه پووه لاین پزگاری نابیی. به لکو نه مه به وه هی
 پزگاری ده بی که تو له ناوچه رگی زیانی کرده کیی پوزانه دا ه لئی سه نگیینی و بزانی تا
 چ نه ندازه یی وه لآمده روه ی پرسپاره کانی زیانیی مرقف؟ فه لسه فه به وه ده بی به
 فه لسه فه که تو بزانی نایدیلوژیی په سمیی پینه و په پزی (پتفورمچی) چون - چونی له
 فه لسه فه دهگا، به وه ده بی به فه لسه فه که که تو بزانی له پراکتیک و زمانی پوزانه دا به
 چ مانابه کی دی؟ و شوینی وی به ته واره تی ده ستیشان کی و قاییم و بنچسپ کی.
 له ته واری ولاتی نیسلامیدا نه م پینه و په پزی چاویه ستانه ی که هیچ کاریکی له نابوری
 نه کردوه و هه میشه به بریویانوری بقی و نازانم چییبه مه لهرزه و چییبه مه ترسه ی به
 پوزلوبیوونه وه فه لسه فه، پاش وه ی که نایدیلوژیی ناییینی هه له کونه وه په گه زنامه ی
 لی ساندوته وه و شاربه ده ری کردوه، هه میشه وه که له باو (ستانووکی) پیناویکی بیره کی
 له بق نوکه رایه تییی خوی، به کاره پیناوه و ته قاندوته وه و په قاندوته وه. به لی له زوریی
 زانستگایه کانی نه م ولاتانه دا به شی فه لسه فه زور به نابوتابه وه ده خویندری به لام به
 سانسوریکی نایدیلوژیی کلکوگوکیکه ر و له سای ماموستای په وشت پوولیسانه و بانانک
 و ته لیسمی سه رخه زینه ی بیروپوای پوچه لی کونه په رستانه، بیی له مه و چه رده یی
 له وه و به پچرچی و لیکدوفاق و فاجه لفیچانه، وه که قوزه لغورت و تالو له به رنامه ی
 فیکرکرنده ده رخواوردی خویندکاری داماو ده دری و چه ند فه ریکه خوینده وارکی
 پارادایمی هه رزه کار، مندالانی کوردیان له زانستگایه کاند چه واشه کردوه و ته نها هه ر
 باسی ته جره به ی ناشقینی و هه رزه کارانه ی خویان له جیاتیی ده رزی فه لسه فه بق
 کاوژده که نه وه و به س، که چی فه لسه فه پاسته قینه که وه که چه کی بایه لوجی و تیزور،
 یان به نیوی "بیروپوای ولات پووخین" وه پاوه نوو ده نری. کورت و کرمانجی

فەلسەفە وەك چالاكىيەكى عەقلى و پەخنەگرانە ملۇزمايەتتىكى بەرامبەر بە ئايىن زەق و زۆپ كىشى لىكراو و تاراندراو لەبەر لووتى ئايدلۇزىي پەسمىدا قىچ و قىت قوت كراو تەو و يا ساغ كراو . شەل نىيە پاى شكاو . نمونەى زەقى ئەو ش ئەو يە كە سالەى سالە فەلسەفەى دىيالىكتىكى هىگل و ماركسىزم كە ئەو ش لەو سەرچاوە ئا و دەخواتەو ، بە هەزار بروبىيانووى بىتنام لە زانستگاندا ياساغ كراو و بە قاچاغ دەزاندرى . ئەمۇ لە تەلووى زانستگايەكانى ولاتانى بە ناو ئايىن موسلماندا نەك هەر فەلسەفە ، بە لای مەو و خويىندى ئايىنىش : چ شەرىعت چ كەلام بۇ خودى شەرىعت و كەلام ناخويىندى ، بەلكو تەنھا بۇ مامۇستاي پەروشت پۇلىسانە ئامادەكرىن دەخويىندى . ئەم مامۇستايەكم دەناسى بە بىروباوە ، فرە پابەندى موسلمانەتى بوو و نەك دەرنى ئايىن ، يان فەلسەفەى دەگوتهو ، بگرە دەرنى بىقۇلۇزىي دەگوتهو . كاتى شەرىعى ئەو چتانهى كە دژ بە بىروبووى لاهوتن دەكرى و دەگەل بىروبووى ئايىنى خويىدا دوفاق و لاترقەوچ دەوستان ، بە دەنگى بەرز دەيفەرمو : "خودايە ، لىم نەگرى ئەم تەنھا لە بۇ مووچەكم ئەو دەرسى فەرمەسۇنە دەلیمەو ، دەنا بۇ خۆم هېچ بووايەكم بەر قسانە نى"

خويىندەى بەپىز ، پاش ئەم هەموو قسانە ، دەكرى بەش بەهالى كەك وەرگرتن لە كارىگرەى كارل ماركس لە تىگەيشتنى مۇدىن لە مەسەلەى سياسى و ناسىنى چەمكە ئەسلىيەكان و پەروشتى كارى وى دە قەلمەرەوى پامانە (تيتۇرى) كۆمەلەسەى و سياسىدا ئەم پرسىيارانە بكەين :

١) ئايا پامانە كۆمەلەسەى تىبەكانى ماركس دە سنووى پامانەكانى ئەفلاتون و ئەرەستو و جۆن لوك و ھۆسو و ھىگلدا جىتى ئىعتىبار و بايەخن ؟

٢) ھەروەك ماركس بۇ خۆى پىتى وابوو ، ئايا زانستەند و كارەكەى زانستانە بوو ؟

٣) ئايا پەھا و ئازادانە و لە مېتافىزىك بەنوو بىرى دەكرەو ؟

٤) نوپەينىيەكانى دە چارچۆەى پەروشتناسىدا قەتەس دەمان ؟

۵) نولرینه چینایه تییه کانی و پئدۆزییه ماتریالیستییه که ی له مژوو، کون بووگن و بی کهک ماونه وه؟

۶) هه له پامانه یی (تینۆری) هکانی تا چ نه دلازه بی بیه مایی و گرینگ بھون که بتوانین باس له هه رگی نه ندیشه یی وی بکهین؟

۷) ئایا نه ندیشه په خه ییه کانی پاش بهوخانی کۆمۆنیزم مردن؟

۸) ئایا ده تواندری پها و نازادانه له ته ئویلکارییه کانی مارکسییهت بیر له "مارکس پاش مارکسییهت" بکریته وه؟

۹) ئایا ته نها دهگه ل یه ک مارکسدا بهویه بهوین و نه ندیشه کانی نه و ته نها خاوه نی یه ک ته وه ره ی مانایی بی کیشه بوو؟

۱۰) ئایا بیه ماشکیتی ده که کانی وی کارتی کرده نییه؟

۱۱) ئایا ده تواندری پها و نازادانه له ده رگی په خه ییانه ی وی به نیوی "پامانه په رداختی قه یران" بیر له مۆبیرنیه بکریته وه؟

۱۲) ئایا له سیاسه تی مۆبیرندا فه زایه ک هه یه که به بی بایه خدان به نه ندیشه ی وی، بناسی؟

۱۳) ئایا جیگای "پرسی سیاسی" له پامانه ی په خه ییدا به تاله؟

۱۴) چه مکی نازادییه ک که نه و هیناوتیه گوی دلخو هینتا جی نیعتباره؟

۱۵) ئایا له قه له مپه وی وتاری سیاسیدا ده تواندری هیسابی نه و له ئنگلس هه لاوتیردی؟

۱۶) ئایا ده تواندری په رده له بهوی بیه که ی ده روونمایه سیاسییه کانی نووسینه کانی هه ل بدریته وه و ئاشکرا بکری؟

۱۷) ئایا پامانه کانی وی له مپ دیموکراسی مۆبیرن و دهوله تی دیموکراسی بۆدۆزای ناتواو نین؟

نهم پرسیارانه له کارتی فله سه فیانه ی دیکه دا، ته من و له شساغی بهوار بدا وه لامیان ده ده مه وه .

به شش چوارم

VII وجودییه ت

له‌وهی که چه‌ند پرۆپه‌یه‌که‌دام، پێشتری، له‌مه‌ی بیروبوای فەلسەفە‌ی مارکسیه‌ت
 ە‌رزی خزمە‌ت کردن، مارکسیه‌تی ئەرته‌دۆکسی (ه‌نبه‌لیانه‌ی) پووسییه‌ . ئاشکرایه
 که بیروبوای مارکسیانه جارئێ ئێ‌دی‌ان که‌م به‌ لای چه‌پ و جارئێ ئێ‌دی‌ان که‌م به‌ لای
 راستدا: ئۆپۆرتونیستی (بێ‌باری)، به‌ره‌للای گه‌ری، ئازاوه‌گه‌ری، سازشگه‌ری،
 زه‌مانه‌ساز، ئیکسیستانسیالیستی (وجودیی‌ه‌ت) ی مارکسیستی،
 ئیکسیستانسیالیستی - سۆفیانه، ئیکسیستانسیالیستی ئاته‌نیستی (ئێ‌له‌ادی)،
 ته‌وفیقیه‌ت، ئینتیقاییه‌ت، فۆرمالیستی و ئایدیالیست و ه‌تد سەرله‌به‌ر پێگای بۆ
 سه‌رله‌نوێ‌ مارکس و مارکسیه‌ت خۆی‌نده‌وه‌ خۆش و هه‌موارکرد و ده‌رکه‌ی
 چاپێ‌داگێ‌رانه‌وه‌ی وه‌سه‌ر گازی پشت نی‌خست و ئه‌ویش وه‌ک هه‌ر ئایینی چه‌ندین ئۆل
 و مه‌زه‌ب و ته‌ریقه‌تی لی‌که‌وتنه‌وه‌ .

ئه‌وه‌ی که په‌نگه‌ له‌ هه‌موویان به‌ تاییه‌تی له‌ نی‌وگۆی پۆشنه‌یران: شاعیر و نه‌دی‌ب و
 هونه‌رمندا‌دا کاریگه‌ر و به‌ ئاوازه‌ بووسی، ئیکسیستانسیالیزم (هه‌بوونایه‌تی) ه‌ .
 وجودیه‌ت واته‌: مرۆف پێش ئه‌وه‌ی که چی بێ‌ و چی نه‌بێ‌، جارئێ به‌ هه‌بوون، هه‌یه‌ .
 ئه‌م جۆره‌ فەلسەفە‌یه‌ کاردا‌نه‌وه‌یی دژ به‌ هه‌موو فەلسەفە‌کانی چه‌وه‌رگه‌ری (هه‌موو
 چتی بۆ چه‌وه‌ریکی ئه‌سلی ده‌چێ‌ته‌وه‌) وه‌ک فەلسەفە‌ی ئه‌فلاتوون و هه‌یگله‌ که‌ برۆایان
 به‌ هه‌بوونی چه‌وه‌ره‌کان و چیه‌تی (ماهیه‌ت) و وێ‌نه‌گه‌لی پێشه‌کی دا‌پێ‌ژاو بۆ مرۆف
 و کۆمه‌ل‌دان‌دراو و ئاماده‌کراو هه‌یه‌ و لایان وایه‌ که‌ مرۆف له‌ پێش ئه‌وه‌دا میتسکی له
 قالب بدری‌ جارئێ وه‌ک ماده‌یه‌کی خاو و پاک و خاوێ‌ن هه‌یه‌، به‌ ته‌ریزکی دیکه‌ی بلی‌م:
 وجودیه‌ت ده‌ به‌رایه‌ر هه‌ر جۆره‌ فەلسەفە‌یه‌که‌دا که‌ برۆای به‌ ئوترووحه‌ی نه‌خسه‌ی
 خولیش (ئێ‌را‌ده‌ی) پێشه‌کی بریار‌دراو (به‌ نمونه‌: له‌ له‌وحه‌ه‌فوف‌دا) به‌ش به‌ حالی
 چاره‌نووسی مرۆف، چ فەلسەفە‌ ئایینه‌یه‌کان یان فەلسەفە‌ ئه‌ق‌لییه‌کان، هه‌روه‌ک
 ده‌زانێ‌ن له‌ فەلسەفە‌ی ئه‌فلاتووندا، هه‌بوون ده‌بی‌ به‌ هۆی نزمی و په‌ستی و پوچی
 چه‌وه‌ره‌کان. دنیا‌ی هه‌بوون یان دنیا‌ی شه‌به‌نگ (أطیاف) کان ده‌ به‌رایه‌ر نمونه‌
 (مثال) کاندایه‌ی و پوچ و ئاته‌واوه‌ .

به پای نه فلاتون "هه بوونی واقعی" سه سه دنای نمونه کانه، نهک دنای بوونه وهره به ره سه ته کان. به جور تکی دیکه ی بیژم: نه وهی که هه بوونی ههس واقعی ته نییه و نه وهی که واقعی ته ههس، هه بوونی نییه. نمونه کان هه مان جه وهره، یان نمونه گه لی پیشه کی بریار دریاگ، کامل و له گۆران به ده زن و مرقی واقعی له سنوره کانی واندائی و ده چئی و ده له مه ییانه ده له رتته وه. له فه لسه فه ی مه سیحیه ته ده جه وهره کانی دنای نمونه کان جینگای خویان به نه قلی خوادایانه به خشی. به قسه ی یه کی له خوداناسان: "نه گه نه قلی مرقف بیرو چوونیکی له مه پ بوونه ورتکی بی که موکووپ نه ده بوو، کووی ده توانی ده رباره ی که موکووپیی چتان پای خزی ده ریچی؟" نه ره ستوش له جیاتیی دنای نمونه کان قسه ی له مه پ وینه ده به رابه ر "هیولا" ده کرد. فه لسه فه و پامانه گه لی که هه سه سه ده مه فه لسه فه ی نه ره ستوده وه له په یجوی دۆزینه وه ی یاسا هه موانی و ناچاره کییه کانی چتاندا هه لوه دا بووگن، به هه ره جور ی بی جه ختیان له سه ره خوا بیشت "إرادة" و چاره نووسی پیشه کی بریار دراو (داندراو) کردوه. بابه تی زانست له م گۆشه نیگایه وه، هه موانی (کلیات) و ناچاره کییه کانه. له سه ته ی نۆزده هه م به م لاوه پۆزیتیفیزم (چتی قابیلی نیسپانکردن، چتی به ره سه ست و قابیلی تاقیکرنه وه) به ناوی مه یلی نه سلی له کومه لئاسیدا به لای نه وه دا له نگه که پۆخستنی یاسا و پئسا هه موانی و ناچاره گه لی که به سه ره میژوو یاده گن، بیی به ئامانجی زانست، واته: هه رچی له م جیهانه دا هه یه، به پیی یاسا و پئسای هه موانی و ناچاره ده گه پی، نهک له پیشدا نه خشه بۆکی شراوی و پریه پیستی نمونه یی. و جود بییه له نواوه له م هه موو بیرو پروا و چه مکه فه لسه فیه یانه به ده نگه اتن (ثیعتیران) بوو. و جود بییه کان هه ره به نه واوه تی له سه ره نه و بروه به بوون که نا کرئی تاییه ته ندی و بی هاوتایی و بی که موکووپیه تی به هه سستی هه بوون، به ش به حالی هه ره چتیکی تاییه ته، له چارچیوه ی جه وهره کان، یان وینه کان، یان یاسایه گشت و هه موانیه کاند (به ده رووناسی و کومه لئاسی و فه لسه فه و ئایینه وه) بناسری. به قسه ی هیندی بیرمه ند، و جود بییه ته چتیکی به کپارچه ی پته وی نه وتزیه که به سه ره

هیچ ژماره یه کی له خۆی به ده ردا دابهش ناکرێ. واته: بیروبوایه که که له نێوان هه بوون و تاکی هه بوودا هه یه.

به رداشتی وجودیهات کاتی په یاده بی که تا که له نا کامی ته ماشاگردنی هه بوون، تووشی سه رسوپمان و واقورمان بی. به لای وجودیه وه "هه بوون" و "نه بوون" نییه، نه م نوو چته لیکدی جودلوازن. هه بوون واته: کاری کاریگر و دروستکر و چتی که له به دیهاتن بی، به دی بهیتی و ختیوی سه ریشکایه تی و به خواشتی خو هه لێژاردن بی، له سه رووی جه وه ر و چیه تییه وه یه، تا سه ریشکایه تی پلوه ستایی، نه تو جه وه ری له پێشدا هه بووی، داری، به ردی، پادشای، سه ددای، هیتلری، نه وه ت چیی ته یه دابهسته نییه، هه بوونی پاسته قانیی تو به وه کاریگردنی سه ریشکایه تی خۆته وه به ستراوه. جیهانی له خۆبه ده ر دیارده یه کی بی مان و بیهووده و پووچه و نه وه ی که مان و پاساوکی پی ده به خشی یان لیتی بارده کا، ته نها مروه. مروه چیه تی خۆی و دنیای خۆی به رده وام له پتی کرده وه ی به خواشت و سه ریشکایه تی خۆیه وه سازده کا و ده خولقینی. له م حاله ته دا نه کاری "بو خۆی دنیای خو خولقاندنه" ی له سه ر هیچ نمونه گه لیک پی شه کی بو داندراو دانه مه زلوه و ته واوی ناکار و نه خلاق، یان تراژیدیای سه ریشکایه تی و کرده وه ی نازاد و سه ره خۆی مروه لێزه را سه ره لده دا. میژوو له سه ر به نامای نولگوو و نمونه یه کی پی شه کی داندراو جووله ناکا، به لکی به ره می له ناکا و کاری تازه کوووه ی خودی مروه.

به پاستی ههستی ئیکسیستان سیالستی چ جۆری نایینیانه ی مه سیحیانه ی له گوین نه وه که ی یاسپه رس و گابریل ماریسێل که هه رتک مه سیحی په سمیی که له عیاره ن و چ جۆری ناخوداییانه ی وه که نه وه که ی هیدگری کۆنه نازی و سارته ر و وجودیه قه ره نسزه کانی دیکه ن، که سانی زۆر ده گمه نی وه ک نسووی و سوووه وه ردی و شیبلی و ئیبن عه ره بی و که رخی بوستامی و هه للاج و نه عیمی و نه سیمی و مه حمودی پسپخانی و سه ره داران و قه رامیته و بابای عوریان و باوه کانی نه ملی هه ق و حافزو و زاهیدی گه یلانی و مه ولانا خالیدی کوو و هتد مان به

بیردینه وه. هستی هه بوون، واته: هست به سه ریشکایه تی (اختیار) و کرده وه ی بی سنوور. هه وه ک سیمون دو بوار ده لئی: سنوور و کون و که له بهری کرده وه یه ک ناتواندری ته نگ پی هه لچندری و کاریکی که به نه نجامدانیه وه سه رگه رمین، پیشبینی ناکری.

به پی بیروبوو چوونی وجودیه تی حالی خوجاره نووس نامیزی تیره ی مرؤف و نپای نه مه، حالیکی دهر دناک و پیره پرسییه، چونکه مرؤف بی شه وه یه یج نوسوولیکی پیشبینی، یان نموونه و ئولگوهایه کی پیشه کی ده سنیشانکراو، واته: به بی گوی به جه وه ره و چتی له م جوره بابته دان، ده بی ده ست، یان به مه، یان به وه هه لباردن بکا و لیچی، چتی هه ر بکا. جا هه ر لیزه را خه سله تی هه راسانی نامیز و دله پلوکی هه بوون و سه ریشکایه تی سه ره لده دا. مرؤف بۆ نیو گیزه نه ی هه بوون توو په لدراره و ده بی بۆ خۆی ته کلیفی خۆی بزانی و پوونی کاته وه. مرؤف ده بی بۆ خۆی به سه ر بیهوده یی و هه یج و پووسی و بی مانایی خۆیدا زال بی و شه و به ها (قیم) یانه ی که پتویستن له ویانی باریکا. ژسانی ئیمه فیرو و ده شخوشتی کرده وه و عه زم و سه ریشکایه تییه بی پیشینه کانه. مادامیکی من هه رچییه کی دامه زرتیم و بنیات نیم له سه ر هه یجی داده مه زرتیم و بنیاتی ده نیم، چونکه هه یج به نه مایه کی پیشینه م به ده سته وه نییه، که واتا خۆشم و هه رچییه کیشی که ده یکه م به ر تالان و برۆی هه یجه ده که وئ و خه بیام گوته نی:

یکچند به کودکی به استاد شدیم یکچند ز استادای خود شاد شدیم

داستان سخن شنو مارا چه رسید از خاک برآمدیم و بریاد شدیم

له به ره نه دی مرؤف خۆی "جه وه ره" ی خۆی هه لده بژی. سه ریشکایه تی و نازادیی مرؤف به پێچه وانه ی بیروبوو چوونی له باو، نه ک کاریکی به ده سته خۆ، بگه ره په مکی (غریزی) و ناچاریه، مرؤف ناچار ی نازاد بوونه، به ده سته خۆی نییه، مه حکوومی نازاد بوونه. هه لته مرؤف له دلیک بوونی خۆی له خواشینی خۆی به دهر ده زانی، به لام بییه سه ر راستیه که ی، ده توانی بلی نه خیر، به مانایه کی، له داییک بوونی وی به

دهسته خۆی بووه؛ ئه‌دی هه‌ر مرقوف که دایک و باوکی وین، به شیراده و خوابیستی خۆیان، با تا ئه‌ندازه‌یه‌کیش ناچاره‌ی په‌مه‌کایه‌تی ده‌خلی له‌و له‌ داییک بوونه‌دا هه‌بووی، له‌ داییک نه‌بووه؟! هه‌زده‌تی ئه‌ییویش، کاتی له‌ تاو ئیش و نازار و دوودلی و دله‌پاوکی شه‌یتان و تاقیکردنه‌وه‌ی ئاسمانی، به‌سه‌ر په‌سیایی خۆیه‌وه‌ ده‌گه‌وزی و ده‌ینالاند: "به‌ ملی شکوم بۆچی هه‌ر له‌ زگی دایکدا له‌ ناونه‌چووم و له‌ مه‌ینه‌تییه‌ پزگار نه‌بووم؟" له‌ داییک بوونی خۆی بۆ خۆی هه‌لبێژاردبوو، له‌ داییک ببی یان نه‌بی، بۆ خۆی له‌وه‌دا سه‌رپشک بوو؛ چونکه‌ ئه‌گه‌ر وا نه‌با و نه‌هاتبا دنیاوه‌، نه‌یده‌توانی له‌حنه‌ت له‌ پۆژی له‌ داییک بوونی خۆی بکا، ته‌نانه‌ت هه‌ندێ بیرمه‌ندی سورمان فره‌مایشتی هه‌زده‌تی عومه‌ر که ده‌فه‌رموی: "متی استعبدتم الناس وقد ولدتهم أمهاتهم أحراراً" هه‌ر نزیك به‌و مانا ئیگسیستانسیالیستییه‌یان لیکدایه‌وه‌. به‌ بیروبووچوونی وجودیه‌ت، سه‌رپشکایه‌تی (حرية الاختیار)ی مرقوف سه‌رپشکایه‌تییه‌ک له‌ توان هه‌لبێژاردنه‌، یان نه‌مه‌ یان نه‌وه‌ هه‌لبێژاردنه‌، نه‌ک هه‌له‌به‌ژاردن. ئه‌سڵه‌ن خودی هه‌له‌به‌ژاردنیش هه‌ر هه‌مان هه‌لبێژاردنی هه‌له‌به‌ژاردنه‌.

به‌ قسه‌ی سارته‌ر مرقوف ناچاره‌ که هه‌م بۆ خوشی و هه‌م جگه‌ له‌ خوشی لێبژی و هه‌ست به‌ به‌پررسی بکا و هه‌ر له‌ به‌ر نه‌مه‌شه‌ که تووشی هه‌ستی په‌ژاره‌ و نیگه‌رانی و له‌رزوکی ده‌بی... راستیت گه‌ره‌که‌ هه‌ر کرده‌وه‌یی له‌ کرده‌وه‌کانی ئیقه‌ ده‌گری، ته‌واوی جیهان جیگای مرقوفی تیدا دێخه‌ت دووبه‌ختی و مه‌ترسییه‌وه‌. مرق ئه‌مه‌ی، یان نه‌وه‌ی، له‌سه‌ر هیمه‌ به‌هه‌یه‌کان هه‌له‌ناپێژی، به‌لکه‌ به‌هه‌یه‌کان بۆ خۆیان له‌ سای نازایی هه‌لبێژاردن (حرية الاختیار) وه‌ دینه‌گوپی و مانایان پی ده‌به‌خشی. "به‌ها" له‌ بازارپی مرقفدا به‌هایان ده‌دریتی و ده‌نرخێندرتن (سه‌رچاوه‌ی ئه‌م بۆچوونه‌ سۆفیسته‌کانن). به‌ قسه‌ی سارته‌ر، جیهان چتێکی "له‌خودیخۆیادی"یه‌ که هه‌یج هۆکار و پاساو و مانایه‌کی نییه‌ و پێژه‌کی و بێهه‌وده‌ و پڕه‌پوچه‌ و دوود له‌ ناگایی و کرده‌وه‌ی مرقوف له‌ جه‌نگه‌ی هه‌للا و نازاوه‌ی ڕووت و بێهه‌وده‌بیدا به‌سه‌رده‌چی. جیهانی مانادار و ئامانجی جیهان ته‌نها بۆ "من"ه‌... واته‌: مانای جیهان به‌ منه‌وه‌

به ستراره. له بهر هه ندى مړوف ته نها به هه بوون و حوزووى خوى دنيا و مافيه
 ده خولقيني، خولاسه، نگر مړوف نه با جيهان (جيهان ده نيگاي شازادي مړوف وه)
 هيچ مانايه كي نه ده بوو. ناگايي مړوف جيهان نافه رينه، مړوف به ناگايي (وعى) خوى
 شم جيهانهى خولقاندوه و جيهان بق "من" جيهانيكه له پيش سرپشكايه تي
 (اختيار) كرده وى مړوف دايه و به س. نه تو به تو جيهان هه به، نه تو جيهان نيه
 (دياره نه مه بيوپرواي هه مو نايديايستيكه). جيهاني هه س و مانادار جيهانيكه كه
 نيمه، تيره وى مړوف بق خومان دروستمان كرده و، جيهان، بنيه سر راستى، بهر هه مى
 حوزو و ناگايي و هه بووني كرده وى به خوايست هه لېزارده وى مړوف (؟). نيمه نه ك
 ته نى هه به كرده وى خومان جيهان ده گورينين، به لكو به ناگايي خومان هه بوون
 ده خولقنين (دوباره چه واشيه و سهرلى شىواوى مړوف، كه هه له ناناگايي
 خوى، لافى نه وه لېده كه به ناگايي ناناگايي، هه بوون ده خولقيني؟! هيچ چنى
 پيش په يدا بووني مړوف و كرده وى ناگايانه وى مړوف وجودى نيه (؟). هه رچى له
 جيهاندا هه به، به هه بوون و حوزووى مړوفى ناگا رچى به شارپه گدا ده گه پي^(۱).

(۱) فهلسفه به و جوړه كه له م دووست سالي دوايدا نور سرلوه ته وه، تا بلتي پشتگري خړوه و به
 هه راموشى سپېرداوه. پاش مهرگى به يگن و سپېرنزا، فهلسفه تا بيژى خړوى وه سهرات. جارئ
 خو تا له گيزاوى چوپه تپى ناسين و بگره ويه رده و نامه فووم و ته مومزاوى له باسى هه بووني
 جيهانه وه سهرى دهر ماورد، شيطان وه شيطانى خوى شىقى برد. نه و هوش و فامى كه ده بوا
 فهيله سووفه كاني به فرمانه واي جيهان كرديا، كه چى ده بپني له پيتاوى شتيگدا به كار به ستران كه
 تايا نه ستره كان و دهر ياكان و باكتريكان و دراوسپه كانمان ته نها كاني هه كه نيمه دهر كيان پي
 ده كه ين، يان هه بوونيان هيچ سهروكارىكي به دهر ك پي كرنى نيمه مانانه وه نيه؟

به راستى شم كېشه به كه زتر وهك شېرى نيوان مشكان و بوقه كان ده چى! دووست سالي كه هه
 وهك خوى ماوه بى نه وى ناكاميكي په سنده وى بوقه فلسفه و زيان لى كووتېته وه يان كسى جگه له
 ده زگايه كاني كتيپ بلاوكرېنه وه و كتيپ فروشى سوونيكى لى وركرنې.

په ننگه هيندى گلى و گانز له م باره وه بهر وكي فهلسفه ساكار و ساده له وانه كى ديكارت
 بگرېته وه كه ده لى: "من بيرده كه موه، كه وانا، من هم". ديكارت به هه ويا بوو فهلسفه كه به

فەدېرېتېن ئوسوولى گريمانەگەل دەست پىڭا؛ ئەو دەپھەويست بە "گومانى مېتودى" لە ھەموو پروا و ئوسوولى سەلمېندراوى مرق بە گومان بگەوى و ھەولى دەدا لە تەنھا پېشەكپېك ساختامەتتېكى مەحكەم و پوخنە و چەسپ لە زانستەكان سازىكا. بەلام بەستەنەوى ھەبوونى ئەم ھەمكە چتەنە بە "بېر" ھە كارىكى مەترسېناك بوو، چونكە لەو ھالەتدا ھەبوون تەنھا دەبوو بە نېشانەى "بەرترى شەرەفە تەندىبى خەلكى خاۋەن بېر و بەس و سەيانى (cynic) بەكان ئەك تەنھا نكولېيان لە كاملايەتتې پەگەزى يەك ئاك (واپىنىگەر گوتەنى) بەلكو ئەسلەن نكولېيان لە پەگەزايەتتې بە شىزە بەكى ھەموانى دەكرد.

وېپاى ئەمە سەرلەبەر، فەلسەفە لە ھەموان زىيانى زىتر پىڭا گەپشت، چونكە تەسەۋۋىركەنى جېھانى لەسەر بىنەۋلەى ئەم پاستىبە كە "مەن بېردەكەمەۋە" كۆمەل گېرگرفتېكى ئەو ۋەقە نېئىتە گۆپى كە زەمىن موقلاشپەكانى دە بەرە لە شىكارگەرانى ناسىن ناسى epistemology دەتوانم بلېم بە خۇپاى بۆ يەكلاكرنەۋەى ئەم كېشە بە خەرجدارا. گرفتى يەكەم لىزەۋە سەرەلدەدا كە ئەم "مەن" ھە بېرمەندە چىتېكى نامادى نەبى. بيارە كە بزلوتى تەنى لەۋەدايە كە بەر تەنېكى دېكە بگەوى، ۋەتە: ھەرتىكان تەن بىن، بەلام ئەم تەنە نامادىيە چۆن دەتوانى پىزە (ذرة) كەنى مېشكى موزۇف بە جوولە بېشى؟ بېرەپواى مادىيەت و مېسالىيەت و "ناسازەى گيان و لەش" يان "ھاۋىەريانىيە لەش و گيان" لە ھەمان كۆپرەم ۋە ھائەنە گۆپى. پەپىرەۋى ھاۋىەريانىيە لەش و گيان گوتىيان مادام زېھن و مېشك دوو چىتى لىكدى جوداۋازن چىتاقىان ئاتوانن كار لەۋى دېكەيان بگەن. لەبەر ئەۋە دوو پىشى لىكدى جوداۋاز، ۋاتە: ماددى و مەعنەۋى، مېشكانى و زەينانى، شان بە شانى يەكدى پادەۋەستىن. ماددى لافى ئەۋەى لى دا كە مادىمىكى كارى زېھن لە لەش چىتېكە نكولېى لى ئاكرى، كەۋاسە دەبى چىتى بىن لە جۆرى لەش ۋەك زەردلو و پەشاۋ (صفرا و سودا)، ماددى و لەشانى (جسمانى). مېسالى دەلى: لەبەرەۋى كە ھەبوونى ئىمە، دىكارە گوتەنى، تەنھا بە ھۆى "بېر" مانەۋە دەسەلمېندى، چەكەنى دېكەش ھەبوونى خۇيان بە قەرزلىرى بېرى ئىمە دەزانن و ۋەخنى پەيدادەبىن كە بە ھەستەكانى ئىمە دەرك بگرتىن و ھەبوونى زېھنى پەيدابگەن؛ لەش لە چەمكى، لە ماناىي زىتر بەۋلاۋە چىدېك نېيە و ماددە تەنھا كۆمەلەت سۈرەتتېكە و ھېچىتر..

دەبىنى بەم جۆرە ئەم كېشە گالتەجاپىيە دەستى پىڭا كىردوۋە، بەلام ئىتسا ئەۋەى ماۋەتەۋە تەنھا كېشەكەپە و لە گالتەجاپىيەكە ھېچ خەبەرئى نېيە.. كۆمەلى لەم لېۋەكۆلەنە لەم بابەتەدا، لە گۋىن و بېلىام جېمىز، بەردى، زەردەيەكەيان ۋەسەرلىۋان كەتۋەۋە و ھىندىكى دېكەيان، لە گۋىن دېقىد ھېوم، ئەمەيان بە يارى دەزانى و كەسانىكى دېكە، ھەموو گىز و مۆن چارەيان بە يەكدا داۋە و لە جان لاق . ۋە بگەرە تا دەگەنە پۇدۇلف ئۆيكەن چەرچارەى ترش و گۆزى خۇيان ۋەشارتېيە و بەرە . بەرە ئەم

جيهان بڻي مانابه (نگلگسيش، قسه يه كي نزيك له مهي هيه، كه ده لږ ياسايه كاني
 خورسك كوښښ، كه وانا: ده بڻي مړوف چاويان يكانه وه، به چي؟ به نه قل، كټه
 نه قل؟! نه نه قله ي كه به (قياس) هكي نره ستو، به ره مهين نيه؟ وهك: سورات
 مړوف و هر مړوف گيانله بريكي قسه ويژه (نم پسته نازيره كانه گيلانه تا نيتستاش
 له كتيبه كاني مه نتيقدا كاويژه ده كړتته وه) كه وانا: سورات گيانله بهري قسه ويژه. پيرو
 (٢٦٠ - ٢٧٠ پ. ز) گوتي هيچ وا نيه و نه مه قسه يه كي قوره و به لگه له خهك
 دزبنه وه (مصادرة على المطلوب) يه؛ چونكه راستي (القضية الكبرى): "هر مړوف
 ده گري، گيانله بهريكي قسه ويژه" به وه وه به ستراوه كه نه نجام (النتيجة): "سورات
 گيانله بهريكي قسه ويژه" له پيش دامه زندني (قياس) هكي دا، به راست بگه ي؟ پيش
 نيسپاتي نه وه ي كه سورات گيانله بهريكي قسه ويژه ناتواني بلږي هر مړوف ده گري،
 گيانله بهريكي قسه ويژه، كه وانا به م حيسابه بڻي، به لگه هيتانه وه (استدلال) هميشه
 ناتولو. جا هر له بهر ه نديش يو كه نه پيگور گوتي: ده كه واسا، ليگه ي، با به
 گوتي سوفيستان بگين و هر ملي هسته كان بگري و هسته بگين به (پښه و
 پښوانه) ي راستي.. به لام گومانداران (شكاكان) گوتيان نه مه نابي؛ چون خور به لاي
 نيمه وه وه قوتوي حه لوا و ستيران وهك دانه به پوخساري ناسمانه وه ده چن. ده بجا
 كوو بروا به هسته كان بگين؟ پيرو به و ناكامه گه يشت كه هيچ چي بڻي چنندو چن
 و قه تعي نيه و هر له بهر ه ندي شاگرده كاني، ويرا ي پزي زوريان له بوي، كاتي كه
 مرد بوي نگرين؛ باوه ريان له سه تا سه ت به مردني نه يو. ده بجا مام سارته و

چهارچاره ترشتر و گرز و مؤنريان لي هاتروه. نه سفوف بټركلي گوتي: هيچ چي له زانستي خودا يان
 مړوف به در به دي نايه، تا نه و شويته ي كه نيمه ي لي ناكين له لسه قه، هر چنند هر خوي حسيو يو
 و كس شاني له شان نه دودا و خوي تهخت و تاجي ده ولتي نه قل و هوشي مړفاني تي بروه، به لام
 پاشان ميرانگراني به ناوي چندين زانسته وه، هره يه كه به شي خوي پېړيوليكي به ركوت و هاپز
 له لسه قه له قولينچيكيه وه بق خوي هه لكرما.

هه والائی، هه له م گێژنه نەدا دەخولێته وه جیهان بێ مانایه، به لام دهشی مانای پێ به خشری. راستی له بنه پەتدا بنیاتیکێ خۆیه کی (سه به کتیف) و زه نیسی ههس. نه سلەن مرقف به گوێره ی مهیل و ئاره نوو و خواپشتی خۆی شکل و شه ماییل و په نگوو و تاموین به کۆته ل و کۆمه لی تارک و نه نگوست له چاوی جیهانی ده ره کی ده به خشری. باری هه لکه وتی چۆن هه بوونی هه رکه سه به جیا، پایه و بناخی بیرو بۆ چوونی وی ده رباره ی راستی نه خشه ده کێشی (لێره دا، سارته ر وه ک مارکس، واقع و راستی لیکێ جوداده کاته وه. راستی ده کا به سیفه تی بیرو بۆ چوونی مرقف له مه پ واقع. بۆ نمونه: نه تو نالێی خۆرگه ران راستیه که، به لگو ده لێی نه سه واقعیه که، به لام ده لێی بیرو بۆ چوونی من له مه پ خۆرگه ران به شیوه فه له کییه زانستیه کی راسته و به شیوه یه کی که خه لکی نه زان پێیان وایه دێوورنج ده یگرن و له بۆ یه ر دانی ته قه ده کەن و ته نه که لی ده ده ن، راست نییه.

مانایه کان، شیوه و شیوازه کان، بیچم و قه واره کان، به هایه کان، عه یاره و پێولنه کان، هه لوێسته کان سه ره له بهر، به نه زموون و تاقیکردنه وه ی ژیهیه کی نا که وه به ندن. په رگ و پێشه ی بیرو بۆ چوونی مرقف ده بی له نا ئومیدی و بێ و ده ییی ویدا په یجووێکی. له جیهانی بێ مانادا مرقف له بپرواهینان به ولاوه هه یچ چاره یه کی دیکه ی نییه. جا هه ر له بهر هه ندیکه شه که سکولاستیکه کان راستییان، کاتی به راستی ده زانی که نه ندیشه (فکر) ده قاوده ق ده گه ل دنیای ده ره کیدا پێک و جووت بن و به په یه وه ی له نه فلاتوون و ئه ره ستوو، په سنی نه قلیان ده دا. گوێیان چاترین نه نجامگری (استدلال): به به لکه، راستی دۆزینه وه، ^(۱) "قیاسی برهان" یه که ده توانی له بپروایه کی کونکریت و چه سپرا

^(۱) نه نجامگری (قیاس): گوته یه که له دوو، یان چه ند کێشه (قضیه) proposition یه ک پێکهاتوو که نه گه ر نه میانت سه لماند ده بی نه ی دیکه شیان سه لمینی و قوبوولی به کی که نه نجامه که پتی، وه: هه ر مرقفی بگری گیانله به ره و هه ر گیانله به ری بگری ته نه. "نه نجام: "هه ر مرقفی بگری ته نه." راستی قیاس به راستی نه نجامه که ی ده گه پ و ناراستی نه نجام به ناراستی قیاس ده گه پ، به لام هه رچ نییه نه ناراستی قیاس ناراستی نه نجامی لی بکه وێته وه و نه له راستی نه نجام راستی قیاس

فلسفه‌ی یکی جیهانی به‌کیشوسه‌نگ سازیکه‌ن؛ شه‌وبو "نمونه" (المثل) کانیان به پاستیکه‌لی زانی له ده‌نگ و ناوینه بالتر، چونکه شه‌مانه چته‌یه‌کی مادبین و سه‌ره‌تا و بنه‌تایان هه‌س و به‌لام نمونه‌کان، یان بتوونه‌خو‌رسکانه‌کان (الکلیات الطبيعية) له نابودیون نایه‌ن و هه‌ول و ناخیر و زایهر و باتین و به‌ره‌ست (محسوسات) ده‌کان که‌رتیه‌نه (سور جزئیة) به‌کانی ولنن؛ پاستینی مرقی بتوون (هه‌موانی) له تاکی مرقف زیتره و جوانیی په‌تی (محض) له هه‌ر گولیک ده‌یگری، جوانتره.

به‌لام ویتای شه‌مش مرقف له پراکسیسی وجودیی خویدا ده‌گه‌ل نازایی ته‌ولی خویدا ده‌س له‌ملانه که شه‌تابیه‌شه‌ندییه‌کی بی‌هاوتای مرقف و له‌مه‌پا که مه‌رجی به‌دیته‌نی نازادی، هه‌لبژاردن و کرده‌وه، له جیهانی بی‌مانادیه، نازادی سه‌رچاوه‌ی ئیش و نازاری مرقف. نیکارت ده‌یگۆ: "مرقف که‌وشکه‌نی ناوینی نیوان هه‌بوون و نه‌بوونه و له نیوان هه‌بوون و نه‌بووندیه." شه‌سلن سارتر کتیبه‌ نامیه‌که‌ی به‌ سه‌ردیتی شه‌ پسته‌یه‌ی دیکارته‌وه نووسیوه.

مرقینی (ثومانیستی)، مارکسییه‌تی بتوونگه‌را (کوللییه‌نگه‌را) و فه‌لسه‌فی ده‌گه‌ل نیکسیستانسپالیزمدا سه‌روکاری زیتره‌یه‌ شه‌ مارکسییه‌تی پۆرزیتیفیکست و نه‌رته‌نۆکس، چونکه هه‌روه‌ک ده‌زانین مرقف، زیهنیه‌ت، پراکتیک و کرداری مرقفی و

بکوینه‌وه، چونکه شه‌ (لازم) له (ملزوم) ده‌که‌ گشتتره. به‌لام نۆز جاری واش هه‌یه، که قیاس پاسته و شه‌نجامه‌که‌ی ناپاسته، شه‌ویش نه‌ک به‌و باره‌یدا که پاستیی شه‌ شه‌نجامه‌ له‌و قیاسه‌ هه‌لینجرا‌بی، به‌لگو به‌و باره‌یدا که شه‌ شه‌نجامه‌ له‌ خۆی: "ل نفس الامر" دا پاست و دروست بی. دیاره، شه‌نجامگی سی‌په‌وی هه‌ن: (قیاس، استقراء و تمییل). قیاس به‌و جۆره (استدلال) ده‌ده‌گوترێ که زه‌ین له "بتوونی" (کلی) پا بۆ "که‌رتی" (جزئی)، یان له شه‌سلرا بۆ شه‌نجام و له یاسا‌پا بۆ به‌رکه‌وته‌کانی سه‌پوا. به‌ نمونه‌ کاتی له پیتاسه‌کردنی جفزا شه‌ شه‌نجامه‌وه‌رده‌گیرین که "تیشکه‌کانی جفزا ده‌گه‌ل به‌کدیدا په‌کسان" ن و له‌م یاسا‌یه‌ی که ده‌لی: "شاو له سه‌ت په‌لی گه‌رمیدا و ۷۶۰ په‌لی وشاری هه‌وادا ده‌کولی، به‌و هوکمدانه ده‌گه‌ین که "ناوینکیش که له جامینکدیه له سه‌ت په‌لی گه‌رمی و ۷۶۰ په‌لی وشاری هه‌وادا ده‌کولی. قیاس به‌ ده‌یان جۆری هه‌ن و ئیژه جیی شه‌وه‌ نییه‌ باسیان بکه‌م. هه‌روه‌ها باسی (استقراء و تمییل) یش په‌نگه‌ کۆلکه‌ خوینده‌واریش بیانزانی

"هیزه کانی په نښوونکي" له مارکسیستي تومانیستي و فلسفیدای له چټی مادې و بهرچاو و پټوودنیدیکانی په نښوونکي، به کاریگر تر له قهلم درلوڼ. مارکسیست وه که هر تایه ن (عینییت) ی به نور پهنګ، یان به سې پهنګ ته شبیات نه بې: به حنه بلی، مالیکې، شافیمې و حنه فی بهش به حالی نوله سوننیه کان، شیعی دوازه نیمای و زهیدیه و نیسماعیلیه، بهش به حالی نوله په سمیه کان، دهیان نولې په نامه کی (باطنی) ی به نیستیلخ (غلا)، چه ندین فیرگی که لای (فلسفه ی لاهووتی) ی له گوین نه شعریه، موعته زیله و ماتویدیه ی سوونی مه زب و هتد... لیکدانه وه به له پې لادان (تحریفیت) ده زاندری. به گویرسی نه وانه ی که ده یانه وی خزمایه تی له نیوان وجودیه ت و مارکسیه تی تومانیستی - فلسفیدای بدوزنه وه، سنووری پراکتیکی مرقف، پتشیکی ده سنیشان نه کرلو و مرقف پتشیکی هیچی له چاره نه نووسراوه، وات: هه بوون و نه بوونی سر به چټیکی له خوی به دهر نییه. هه لبت ته مرقف ده بی له هه لومهرجی میژوویینه، یان بوون به چټی ناسایی که به ره می پراکتیکی پتشیکیه، ناگابن تا بتوانی له وه تیپه پې و هه وازتر به ووا. له یوانگی مارکسیزمی فلسفه ی و تومانیسته وه، هه وه که پتشیتری دیتمان، مارکس له پتی مانا و چه مکی له خویانیبوونه وه، جیهانی به چټبو (العالم المتشیء) و بارودوخه به ره ست (المحسوس) ه میژوویینه کانی (به ره - به ره هاتنه گوپی چت له سه ره خق و، نه که وه که باوکه نایم یه کسر له قوې دروست کری و گیانی به به ردا بکری) جاریکی دیکه بز نه سله که ی خوی، وات: بق "کار" وه گپړا. هامانا: پق خالیق نییه، به لکو کاری مرقف، نه و نه رکه ی که مرقف به خهرجی ده دا، خالیقه... به پتی نم به مایه، مرقف هه میشه ده توانی به نه لیکردن (نفی) ی هه کوسپ و له مپه ریکی له خویبه دهر (المانع الخارجی) نووباره نازادی و بهرپرسی ته وای خوی له مپه سه ره له نوی سه ره نجامی خوی بپاردا ن و نووسینی جاپیدا. هه لبت ته جهخت له سه ر سړشت (عنصر) ی نازادی و زینیه ت (الذاتی) ی مرقف، به مانای به تا لکردنه وه (الإلقاء) ی نم پاستیه نییه که نه وه ی مرقف له پابرنوادی دروست کړبوه، ناچاری و بیچاره بیگل و بی سه ره نه سونووره یلی له

کاروکرده‌وی وی بارده‌کا. پراکتیک و به‌چتیوون (الفعالية والتشبیؤ = العمل والصبورة إلى السلعة) هه‌میشه له مملانیندان. له‌به‌ر نه‌مه ناتواندرئ به‌چتیوون (reification) جیهانی به‌چتیوو له زهنیه‌ت و نازایی پراکتیکی موقدا یه‌کسره و پاسته‌وخو هاوشیوه (ناسیمیل)بکا و هه‌روه‌ها ناشتواندرئ سریشتی زهنیه‌ت هه‌میشه له چه‌مه‌ره‌ی یاسا به‌ره‌سته‌کانی میژودا داماو و ده‌سته‌پاچه و گرفتار، له قه‌لم بدرئ. واته: هه‌ر قسه‌کی مارکس ده‌گریته‌وه که واقعیته‌ی مادیش و بیروبو، ژیرخانیش و سرخانیش لیکدی کارده‌کن. به‌نمونه: بیروبو‌ی شایینی (سرخان) به‌گورینی سیسته‌می نابووری (مالیکیه‌ی زه‌ویوزاری کشتوکال) یه‌کسره له میشکی خه‌لکدا کویرنابیتوه، به‌لکو تا بئیره‌مانی هه‌ر ده‌مینتته‌وه و به‌چالاک‌ی کاری خویان ده‌کن و داکترکی له ژیرخانه‌کونه پووخواه‌که ده‌کن. له پوانگی مارکسیه‌ته‌وه کاری موق هه‌ر خوی په‌یکه‌ره‌ی پیکهاته‌ی زه‌بنیش و هه‌ر هه‌مان فاکتری خولقینه‌ره له میژودا. واته: نه‌تو که کورسیه‌کی دروست ده‌کی مانا و شکلی کورسیه‌که له نئو زه‌بنتدا کوتومت هه‌ر کورسیه‌کی نئو ماله‌که‌ته. جیهانی چتان، به‌ره‌ستان، په‌نگدانه‌وه‌ی پراکتیک، کاری موق له میژودا. جا هه‌ر هه‌مان به‌ره‌ست زه‌مین‌ی به‌چتیوو و له‌خوبیانیبونه. کاری موق له هه‌ر سه‌رویه‌ندیکدا به‌شورش هه‌لایساندن کاز و پستی دنیای به‌چتیوو و بنیاته پیشینه‌کی له‌به‌ریه‌ک هه‌لده‌ته‌کینی و ده‌پووختینی و له نئو ویرانه‌کانی نه‌و دنیایه‌را دنیایه‌کی به‌شتیوی دیکه (پیوه‌ندیه‌کانی په‌نئوه‌یتان، پیکهاته‌ی دولت و نایدیولژی) ده‌خولقینی. جیهانی به‌چتیوو له هه‌ر سه‌رده‌میکیدای ده‌گری، له لایه‌ن ده‌سته حوکمرانه‌کانه‌وه به‌دیاردیه‌کی هه‌ر له عه‌زه‌له‌وه هه‌بوو و هه‌تا‌ه‌تایی و بنیاتانه (structural) به‌دیاردیه‌کی، که‌چی له راستیدا کازکی هیشکه‌لاتوو و په‌قه‌لگه‌پلوی نه‌وتزیه که ده‌بن ویدا، کاری موق ماکی بنه‌په‌تی پیکه‌یتی سه‌رله‌به‌ری دیارده‌کۆمه‌لایه‌تیبه له‌باو و ستاتوکۆکه‌یه. واته: سه‌رچاوه‌که کاره. له نئوان پروسیمی میژووینه (چت ورده - ورده و له‌سه‌ره‌خو هاتنه‌گورئ، نه‌ک به‌کون فه‌یه‌کونی دروست بوون) و جیهانی به‌چتیوو، یان پوونتری بلیم: له نئوان

هیزه‌کانی په‌نیوهمینان و پیوه‌ندییه‌کانی په‌نیوهمیناندا کاتی ناته‌بایی و ململانی په‌یدا ده‌بی که به‌ره‌پیشتر چووبی ده‌کاتیکدا که جیهانی هیشک هه‌لاتووی هه‌رجی له‌و جیهانه‌دا هه‌یه ده‌به‌رایه‌دا نه‌یه‌ته ژئربار و به‌ریه‌ره‌کانی بکا. گډه‌پانی کردار (پراکتیک) یان هیزه‌کانی په‌نیوهمینان، گډه‌پانی "بزالت" و گډه‌پانی جیهانی به‌چتېوو و سه‌رخانه‌کان، گډه‌پانی به‌ریه‌رکانی و ململانییه. به‌لام هه‌میشه میشکی بئوژ و فیه‌نده، کاژی هیشک هه‌لاتوو داده‌دپی و له‌توپه‌تی ده‌کا و سه‌ره‌لوئی له‌ناخی ویه‌وه داموده‌زگایه‌کی کومه‌لایه‌تی تازه‌نه‌فوس و تازه‌کووره په‌یداده‌بی. له‌هه‌ر چه‌رخیکی میژووینه‌دا پائی له‌کومه‌ل به‌نیوی په‌والی هه‌لاقیه‌ت و کرداری مرقف، یان به‌نیوی هه‌لاقیه‌ت و پیکهینترین پائی کومه‌ل، شه‌م گډپانکاریه به‌دی‌ده‌هیتی. جاری بۆرجوازی و جاری پرولیتاریا، نوینه‌ری ده‌قاوده‌قی توانستی مرقف له‌کار و هه‌لاقیه‌ت و گډپنی خۆپسکن و هه‌ریه‌که دنیای به‌ره‌ستی تاییه‌تی خۆی سازده‌کن. له‌م به‌وه‌وه چه‌مکی کار و کریکار له‌شه‌ندیشه‌ی مارکسدا به‌چینی کریکاری پیشه‌سازیه‌وه له‌سه‌رده‌می سه‌رمایه‌داریدا سنووری بۆ ناکیشری، بۆرجوازی له‌سه‌رده‌می پشکووتن و پۆنانی خۆیدا وه‌ک چینیکی خاوه‌ن زۆرتین وزه‌ی په‌نیوهمینان له‌زه‌مینه‌کانی ماددی و فره‌هنگی "چینی کریکار" واته: فاکته‌ری کرداریوو. به‌م جۆره میژوو، گډه‌پانی نازادی و کار و پراکتیکی مرقف و پۆنان و به‌وخاندنی جیهانه به‌ره‌سته‌کانی یه‌ک له‌دوو یه‌که. به‌لام مرقف له‌گډه‌پانی میژوودا وه‌ک "بابه‌ت" (موضوع) یا کارنه‌نجامده‌ری ئاکار به‌دیارده‌که‌وی. دنیای به‌ره‌ست و په‌ق و هیشک ناتوانی به‌ره‌وپه‌ری له‌وه بکا که مرقف هه‌ست به‌به‌ریرسی و جیگه‌ی خۆی وه‌ک "بابه‌ت"ی میژوو، نه‌کا. هه‌رجی زۆتر جه‌خت له‌سه‌ر شه‌م مه‌یله مرقفه‌کی (نومانستی) و فه‌لسه‌فیه له‌مارکسیه‌تدا بگه‌ین، له‌چه‌مه‌ره‌ی وجودیه‌ت نزیکتر ده‌بینه‌وه. به‌م ئاولیه، مرقفی "بابه‌ت" یان به‌ره‌می هه‌لومه‌رجی ژیه‌کی گویا میژووینه و یاساگه‌لی به‌ره‌ست و میکانیکی نییه (وه‌ک هیتدی له‌وه‌ک‌سانه‌ی که به‌بی شه‌وه‌ی به‌خۆیان بزائن، وه‌ک وجودیه‌کان بیریان ده‌کرده‌وه که گویا به‌خه‌یالی خۆیان میژوو ته‌نها له‌

نښه‌ری " (التفسير البشري للتأريخ) په‌وه. ده‌ک هه‌نگیان له‌ دیواردا دیتیتېته‌وه،
 لیک د‌ه‌دایه‌وه. مړوف له‌ ف‌ه‌رایه‌ندی دیالیکتیکدا به‌ کرداری خ‌و‌ی به‌ره‌س‌تیت‌ه
 (عینیت) د‌ه‌نافرینتی و به‌ ج‌و‌ری دیک‌ی د‌ه‌گ‌و‌ی و س‌ه‌رله‌نویتی دیوست د‌ه‌کاته‌وه.
 میث‌وو ب‌وار و س‌ه‌له‌ف‌ک‌ای س‌ه‌ریشک‌ایه‌تی (اختیار)ی مړوف. له‌ ناو‌ها پ‌وانگ‌ه‌به‌که‌وه،
 ژیرخان و س‌ه‌رخان به‌ چه‌م‌کی مارک‌سیه‌تی ث‌رته‌ن‌وک‌سی ه‌رت‌ک به‌ره‌می کاری مړوف.
 به‌م ج‌و‌ره مارک‌سیه‌تی ف‌ه‌لس‌ف‌ی م‌یل‌ی ف‌ه‌رایه‌نده‌یه‌ک به‌ ل‌ای ن‌ایدیالیزم‌دا د‌ه‌کا...
 ه‌ره‌وک گ‌و‌تم ف‌ه‌لس‌ف‌ی و ج‌و‌ودییه‌تیش ک‌یش‌ه‌ی ز‌ه‌ن‌یه‌ت (subjectivity) له‌ میث‌وودا،
 ه‌ه‌چ‌ه‌ند پ‌ه‌وتی وی له‌م پ‌و‌ه‌وه "ز‌ه‌ینگ‌ه‌رایانه" نیی‌ه، ده‌ک ک‌یش‌ه‌یه‌کی ب‌نه‌مای‌ی
 د‌یخ‌یت پ‌یش. ج‌ا له‌م پ‌وانگ‌ه‌یه‌وه، مړوف له‌ ه‌موو ک‌ات‌یک‌دا له‌و س‌ه‌رح‌ه‌د‌ه‌وه که
 خ‌و‌رس‌ک و ک‌و‌مل له‌ پ‌یش‌تی به‌ چ‌راه‌کی سو‌ر ق‌وت د‌ه‌کاته‌وه، ه‌ه‌ورازتر ه‌ل‌د‌ه‌ک‌ش‌ی و
 ه‌ه‌ر نه‌م به‌ خ‌و‌ی ت‌اییه‌تم‌ندییه‌کی مړوف. مړوف به‌ ت‌رازان له‌ س‌ن‌و‌ری ب‌واری چ‌ته
 (خ‌و‌رس‌کانه و نه‌فس‌انه‌بیانه و س‌رووش‌تیانه) پ‌یش‌ه‌کی د‌اند‌راوه‌کان، ب‌ق‌ ب‌واری د‌له‌پ‌او‌کی
 و پ‌رس‌یار و کار و به‌رپ‌رسی، ن‌ازادیی خ‌و‌ی د‌ه‌رده‌ب‌ر‌ی. ل‌یک دو‌و‌فاقیه‌ میث‌ووینه‌ و
 ک‌و‌مل‌ه‌کییه‌کان، نه‌مان‌ن که‌ ز‌ه‌مین‌ه‌ی ن‌ازادی و کار و پ‌راک‌تیک‌ی مړوف د‌اب‌ین د‌ه‌ک‌ن.
 نه‌ت‌و و‌خ‌تی د‌ه‌توان‌ی س‌ه‌ریش‌ک (خ‌ی‌وی ن‌یخ‌تیار) بی که‌ دو‌و‌بارون‌خ به‌ ش‌ی‌وه‌یه‌کی
 دو‌و‌فاقیت‌ام‌یز به‌ نه‌نیشت په‌که‌وه ب‌حاو‌ینه‌وه و ه‌ل‌ب‌که‌ن. دو‌و‌فاقی و‌ه‌یرانه‌ ک‌و‌مل‌ه‌ل‌به‌تی
 و میث‌ووینه‌کان د‌ه‌گ‌ل س‌ه‌ریشک‌ایه‌تی (انتخابات) په‌ تاک‌یه‌ک‌ان‌دا ته‌ش‌پ‌ات نه‌وی،
 که‌روخ‌وله‌م‌یش‌انه، یان د‌وش‌او‌و‌و‌و‌ن‌ه‌، ت‌یک‌ه‌ل‌ن. س‌ه‌ره‌ل‌دان و ش‌و‌پ‌ش له‌ د‌ی‌ی بن‌یاتی
 س‌ه‌رده‌م به‌س‌ه‌رچ‌وو و پ‌زی‌وی ک‌و‌مل‌ل، ب‌ل‌ند‌ترین ن‌یش‌انه‌ی خ‌و‌س‌ه‌ریشک‌ایه‌تی
 (خ‌ود‌مختاری)ی مړوف. به‌م ج‌و‌ره له‌ س‌ه‌ر‌ن‌کی دیک‌ه‌وه له‌ م‌یدانی مارک‌سیزم‌ی
 ف‌ه‌لس‌ف‌یا به‌ره‌و د‌ولی و ج‌و‌ودییه‌ت ه‌ه‌نگ‌اوه‌ل‌د‌ین‌ن. په‌پ‌رن‌ه‌وه له‌ ب‌ارون‌خ‌ی
 ق‌وب‌ول‌کردنی بن‌یاتی به‌رق‌ه‌رار و پ‌یش‌ه‌کی پ‌یک‌ه‌ات‌و‌ه‌وه به‌ره‌و م‌یدانی له‌ به‌رپ‌رسی و
 خ‌ه‌لل‌اقیه‌تی تاک‌انه و نه‌زم‌ونی ش‌ه‌خ‌سیی ل‌یک دو‌و‌فاقی و گ‌و‌رانی ل‌یک دو‌و‌فاقیت‌ام‌یز
 ک‌و‌مل‌ل، ه‌موو تاک‌ی د‌ه‌ به‌ر‌به‌ر ب‌ارون‌خ‌ی ب‌اودا پ‌وب‌ه‌و‌و‌و‌و‌ پ‌اده‌گر‌ی و ن‌ازادیی وی له

حالة تی وجودی بیلقووه، (پۆتانسییل)پا بق حاله تی بیلغیل ده گوێی. (واته: ههروهك چون دهشی له ههه مادهیهکی بتههوی، ناوڕ پهیدا بکە، چونکه ناوڕی بیلقووه، تێدا ههیه، پهیدادهکە، ههه به ههه مان شتیه دهشی له ههه موقفسی ئازادیی ئ به بهرهه مبینی، چونکه ئازادیی بیلقووه، تێدا ههیه. له وجودیه تدا ئازادیی زهین و کار و ئاکاری تاکانه ههه ده به به بهرهه میدانی زهینی میتافیزیکی و ههه ده به به بهرهه میدانی چاوی میتافیزیکیدا قیت پاده وههستن. کۆمهه و ئاکار و به ندباو و فرههنگ، شهه مهیدانی به رههستی چتینهیه (له پهنگی چت)یه که له پوانگهی پۆزیتیفیزی سه رهه خۆپا - واته: بئ سه روکاری وی به مهیدانی ئازادی و خه للاقیه تی زهینی تاکانه وهه - ده فامری، ههروهك پۆح یان خودلوهند وهك "سوژه" بابه تی میژوو له فهلسه فهی ئایدیالیستیدا به پارزنگای میتافیزیکی له قه له م ده درئ.

له فهلسه فهی ئایدیالیستیدا، زهینی تاکانه ده بتوونیی رۆح یا فرهیه ندی زهینی میژوودا نقوم ده بی و سه رهه خۆیی و توانایی خۆی له دهست ده دا. ههروهك له پوانگه کانی پۆزیتیفیزم، یا ئامال به رههست (المحسوس التصور) به رهه ستایه تی گشتگری زهینی ده خۆیدا قووت ده دا. به لام ههروهك دیتمان، وجودیه ت ههه جۆره چه مکێکی بتوونی شه قلانی به لاوه دخی. ههه له به رهه ندیکه شه که یه کئ له گرینگترین جودلوازییه کانی نیوان مارکسییه تی هیکلیگه ری بیرمه ندانی وهك لۆکاچ و مارکسیزم وجودی به یارده که وئ. له وجودیه تدا ده به به رهه فهلسه فهی هیکل، تاک وهه هه سیک (موجود)ی بئ هاوتا جینگای بتوونی شه قلانی و میژووینه ده گرته وهه. شه سلن کیشه ی نامئی "کیرکگارد" ده گه له فهلسه فهی هیکلیشدا ههه له ئاوها جودلوازیی گوشه نیگایه که وه ئاو ده خواته وه.

هه له به ته له سه رینکی دیکه وه له نیوان مارکسیسته هیکلیگه رییه کانی وهك لۆکاچ و وجودیه کانی وهك سارته ردا، له پووی جه خت له سهه فاکتهری پراکتیک، وهك دیتمان، هاوچونییه کی ههیه. وێپای وهش وێکچوونی بنچینه یی مارکسیزمی (ئۆمانیستی) و وجودیه ت له مه دایه که گویا ههچیان تیوری واقعیی به رههستی ههسی (وجود) نهین.

له ناوھا تیورییه کدا، ناگایی و زهین به په نگدانه وهی واقعییهت له قهلم ده درئ و له نه جامدا واقع په چاونا کرئ و فت ده کرئ. نه و جا له مارکسیزمی تومانیستی (مروپه روهی) و له وجودییه تیشدا، ناگایی و کار یا پراکتیکی مروفی بنیاتی واقعییه و هر چه ند له بهرهمی کاردا پابریوی مروف گرفتاره، به لام له لیشاوی میژودا له سنووری وی هه ورازتر هه لده کشی و جیهانی کومل سرله نوی پۆده نیته وه. به شیوه یه کی هه موانی، بتوونیکه ری نه قلانی که به که مکړنه وهی ناگایی له ناسین و حالیپوونی دهره کی، فاکتوری تاک وهك "سوژه" و زهنیهت نابیه ده گرئ و له حیسابی دهردلوئ، په رپه رچ ده ریته وه و قوبوول ناکرئ. جهخت له سر سریشتی تاکانه له پووه وه گرینگ که ناتواندرئ ناگایی زهنیهت ده گل بهرهمی کرداری ویدا به یه ک چت و یه کسان له قهلم بدرئ، چونکه ناگایی له پی کاره وه له خوی به ولاتره وه ده پوا. زهنیهت به هر حال ده بی به پی کار بناسرئ نه که به پی واقعییهت. هسی (وجود) بق خوی کاره، یان سارتره گوته نی: "هسی، هه بوون، واته: حق دروستن کردن". به لئ جهخت کردنی وی له سر گرینگیی تاک و نازادی و سه ره خوایی به کرده وه و ناکاری (اخلاقی) وی لیره وه ناوده خوانته وه. تاکی مروف بهرهمی کاری خو یه سی. زهنی کار نه جامد ری مروف هه میشه به پی خواستی مه بهستی حق و ده دست هینان، له خوی به ولاتره وه ده پوا. ویرای وهش هه موو، ده بی نه وه بزاین که ده حالیکیدا که له ناغله بی فله سه وه وجودییه کاند کار و پراکتیک و زهنی تاکانه وهك کارگوزاری بهرهمی نه بها (قیم) یه کان جتی جهخت له سر کردنه، له مارکسیزما به شیوه یه کی سه رومر و هه موانی، پراکتیک له زهنیهت ده سه جهمی (کاری کومله کی) دا، جتی بایه خ و گرینگیه. ناشکرا به که سارتره به مه یلیکی پاشکاوه وه به لای مارکسیزما جهختی نه سلپی خوی له تاکه وه بق گرویی کومله کی پاده گوئی.

سارتره، له مه پ هاو سه روکاری مروفه ناگایه کانه وه ده نتوان یه کدیدا "دیکه" (غهین) به سنووریک له پیش نازایی تاکدا له قهلم ددا و هه میشه مایه ی کیشه یه و به

ناکامی نه تجمی دی. به م یوچوونه، هر تاکي ده گری، له نامزای به ولاره زیتړ نییه. وه کاورای شاعریه ژبی: "الناس للناس من بدو ومن حضر / بعض لبعض وإن لم يشعروا خدم"، به لام له پاشان نه م فه یله سووفه هاوچه رخه، له م نه سله په ژیوان ده بیته وه و یو نه وه ده چی که تاك له شیوه یه کدا ده توانی نازادی خو ی په چاویکا که به هه مان س ننگ و ترازوو، نازایی غهیری خو (دیکه)ش سر به سر په چاویکا. به م پییه نازایی هر تاکي بگری، به نازایی په کتکی دیکه وه گری درلوه. چونکه هر هه لېژاردنیکي تاکانه له واقعیدا هه لېژاردنیکي هه مولنییه و یو هه مولانه. ناکامی کرده وه کانی هر تاکي وه ک شه پوی لافاو داوینگری هه مولان ده بی، له نه نجامدا هر تاکي له کرده وه گه لی که نه نجامیان ددها، به رابه به هه مولان یان خه لکانی دیکه به رپرسه. جا هه نه م هه ست به به رپرسایه تی کردنه په که له نیگای سارته ره وه ده بیته هزی هه راسانی نیو دلی مژوف و تووشی نار هه تی ده کا. راستیت گه ره که، ناوها وه رچه رخانه، زه وینه ی یو پیشوازی ته و اوعه یاری سارته ره له مارکسیزم هه مول کرد. سارته ره پاش ۱۹۴۴ سه رقالبیه کی ته وای له گه ل سوسیالیزمدا په یداکرد و قسه ی له وه ده کرد که ده کری کومه لیکي بی چین بیته گری. له سه ریکی دیکه وه لیوه کولینه کانی له باسی "هه بوون و نه بوون" ده رباره ی دزایه تی ده گه ل په سه نایه تی چیه تی (مبدأ الماهیه) له فه لسه قه دا و جه ختکردن له سه ره سه نایه تی هه بوون (هه سی) و نازایی مژوف ده خو دروستکردندا، زه وینه ی پیوستی له یو په سه ندکردنی ده رپین (گوزارشت) لیکي مژوگه ریانه له مارکسیزم هتیا بووه گری. هه لېته سارته ره به چاویکی باشی له پارتی کومونیستی فه رهنسه نه ده پوانی، به لام پشتیوانی لی کردنی یو پیشخستنی سوسیالیزم به کاریکی پیوست ده زانی و هر له م پوه وه لایه نگری و پاسه وانی خوی له پارتی کومونیست و یه کیه تی سؤفیت سه رسه ختانه ده کرد.

وه رچه رخانه بیره کی ته وای سارته ره به لای مارکسیزمدا، به نووسینی کتبی "په خنه له نه قلی دیالیتیکی (۱۹۶۰) هر به ته ولوه تی یه کلابووه و به چله پو په گه یشت. سارته ره ل م کتبه یدا به پیچه وانه ی بیرو یوچوونه کانی له کتبی "هه بوون و

نه‌بوون "دا، له جياتیی تاك، كومه‌ل و پټوه‌ندییه‌كانی نټو كومه‌لی به ته‌وه‌ره‌ی
 لټوه‌كولین كرد. سارتر له‌م كټیبه‌یدا ویستوویه ماركسیزم و نیکسیستانسیالیزم
 لټكدی جوش بدا. نه‌ك هر ښه‌ه، بگره وجودییه‌تی به لكی له ماركسیزم له قه‌له‌م دا.
 ښه‌م فیه‌لسوفه ماركسییه‌تی به فیه‌لسفه‌ی په‌سه‌نی زه‌مانه ده‌زانی. به‌لام ده‌گه‌ل
 وه‌شدا له‌و بپوایه‌دا بوو كه ماركسیزم به‌و شټوه‌یه‌ی كه له باوه، پټویستی به
 فیچقه‌یه‌كی خوټنی نوټی وجودییت ه‌یه. سارتر زوری پك له زارواوه‌گه‌لی وه‌ك
 ښه‌رت‌دوكسی ماركسییت و ښاپوړیگری و حه‌تمییه‌تگری ده‌بټوه و هه‌میشه وه‌به‌ر
 هټرشی بی‌زه‌بیانه‌ی ده‌دان. به‌لای وییوه ماركسییت هټج جزره سه‌روساخت و
 هاونا‌ه‌نگییه‌كی ده‌گه‌ل پامانه (نظریه‌ی مادیییه‌تی حه‌تمییه‌تگری و ښاپوړیگری
 دیروكییه‌وه ښیه و ښه‌وی كه هه‌یه هر په‌كسره پامانه‌ی پراكسیس و كار و ښازادی
 مرقف له میټودا و به‌س. ژرڅخان و سه‌رخان هه‌رتك، به‌ره‌می كار و پراكټیكی مرقف.
 به شټوه‌ی هه‌موانی (بټوونی) سارتر ده‌یگو: "مرقف ته‌نها له تاكابه‌تی ښمنایه‌تی
 ښامیزدا ژبان به‌سه‌رنابا، به‌لكو ده‌چته نټو جه‌نگه‌ی ژبانی كومه‌لایه‌تیشه‌وه و له‌م
 پوه‌وه هاتوه به په‌گوپیشه‌وه له میكانیكییه‌ته‌كانی پټكه‌هاتی وه‌كولیتیه‌وه.
 پټوه‌ندییه‌كانی ښمنایه‌تی‌ښامیزی تاكان وه‌زعینكی به‌رده‌وام ښیه و به ښه‌نجامگری له
 كټیپی په‌خنه له ښه‌قلی دیالكتیكی، ښه‌م ښمنایه‌تی ښامیزی له ښه‌سلی ناته‌واوی
 كومه‌له‌وه ناوده‌خواته‌وه و له‌به‌ر ښه‌ه، به خوټی (ذاتی) و ناچاری (خسوری) له قه‌له‌م
 نادری. به‌لای سارتره‌وه، جیهانی كومه‌ل، ښه‌فرانده‌ی كرداری ده‌سته‌جه‌معیی مرقفانه،
 هه‌چه‌ند ښه‌ه فرایه‌نده خه‌سله‌ته ترازیكه‌كانی فیه‌لسفه‌ی وجودی سارتره‌ه. به
 كورنی، فره‌پټد‌اگرتنی سارتر له سه‌ر ښازادی و كاری مرقف، له ماركسییه‌ته‌وه‌ی نزیک
 ښخسته‌وه. به‌لای ښه‌وه ده‌ش مرقفی "له‌خودا‌نازاد" جارتكی ښكه (له پوهی
 سیاسی - كومه‌لایه‌تییه‌وه) نازادبكرتیه‌وه؛ چونكه ښازادی مرقف له‌م دور لایه‌نه‌وه
 جوداوازه.

به لای منه وه، سارتر ده به وهی هر هه مان قسه ی مارکسیهت نووباره بکاته وه که ده لی: مرقف له قوناخی کومنه ی سهره تاییدا نازادانه ده ژیا، که س که سی نه ده چه وسانده وه، واته: هر خوی له خویدا نازادانه په پیدایو، به لام له پاشان له قوناخه کانی دیکه ی میژوودا تووشی چه وسانده وه و کویله تی و برده گی بو و ده کړی جارنکی دیکه به شیوه یه کی پیشکه وتووتر نازاد بکړته وه، واته: له کومه لی کومنیستی نویدا، جارنکی دیکه ده س له ملانی نازادی بپیته وه

مارکسیه کان فلسفه ی وجودی به هه موو جوړه کانی وه به فلسفه یه کی کونه پرستانه ی تاییدالیستانه ده زانن. نه وان پټیان وایه که هم فلسفه یه، یان هم ترزه فلسفه لیدانه ناکامی قیرانی شه پی یه که می جیهانییبه که سرمایه داری هه لیگرساند.

به پاستی وجودییه ت، فلسفه یه نییبه، به لکو شیوه ی فلسفه لیدانه. باشه، هم شیوه ی فلسفه لیدانه بق خوی چیبه؟ له وه لامدانه وهی هم پرسیاره دا، هه میسه ده گهل جوری له قوونه جوړکیدا پویه پوو ده بینه وه. نه مهش تا راده یی له وه پا سره یه لدلوه که نه مه ی به ناوی جوری له فلسفه یه جیددی ده به ره ته ری چاو گیرلوه به زوری به هونه رکارییه کی عه و امزه ده کراوه؛ له به ره هندی نه ته کیتی هیله سوونی وجودی یان فلسفه یه وجودی بق هه موو جوړه که سان و چالاکیه لی به کارده بری که نه گه ر بقره هاوسه روکارییه کیان پټکه وه هبی، هر ته نها له مووره وه ده گهل فلسفه یه وجودی س روکاریان هیه. سارتر گوته نی: "هم واژه یه به نه دازه یی ناقولایانه بق هه موو چتی به کاربراهه که نیدی نه سلن هیچ مانایه کی نییبه." ^(۱) هه رچونی بی، هم گرفته تا راده یی له به ره نه مه یه که جوړه قوونه جوړکیتیه که ده خودی فلسفه یه وجودییه تیش ناخذرایه. داکوکیکه رانی هم فلسفه یه به ژیر نه وه ناچن که بتواندنی واقعییه ت وه هیلکه ی پاککرای ده چه مکان نیخری، یان

^(۱) JEAN Paul Sartre, *Existentialism is a Humanism* *Existentialism from Dostoevsky to Sartre*, ed., Walter Kaufmann (Cleveland 1956), p. 289.

دە سىستەمىكى رىئوكتىڭدا نىشان بىرى. كىركىگارد، بايى فەلسەفەى وجودىى خولى نوي، بەرپەچاۋىرىنى ھەمان مانا نئوى دو دانە لە گرىنگىرتىن كىتەبەكانى بە نئوى چەند بارچە بەكى فەلسەفەى و پەرەتەزى نازانستانەى نوابىن، نئوناۋىن و لە دى سىستەمى ھاۋداۋىن (جامەى) فەلسەفەى ھىگلى تى ھەلچو. لە نىگىاى فەلەسسوفانى وجودىيەۋە بى سەۋىن بوۋىن ھەمىشە ھەر ھەيە. شىكرىنەۋە و زانستى نىمە كەت و ناتەۋاۋ و كوتۇپچە.

فەلسەفەلىدانى وجودىيەت، پان فەلسەفەى وجودىيەت، ۋەك ھەر فەلسەفەيكى دى، دەمى لە ھەموۋچى كوتەۋە لوۋتى دە ھەر چى ۋەندەۋە دەكىرى لە نۇر سەرەۋە باسى لى بىرى، ديارە ئىزە ۋە بوارەى بە بەرەۋە نىيە كە بە تان و پۇى سەرلەبەرىدا بچىن، پەنگە ئىگەر بە خىزايى سەرياسەكانى بەسەر بگەينەۋە خراپ نەبى ۋەك شىۋەى فەلسەفەلىدانى وجودىيەت: فەلسەفەى وجودى چىيە؟ بىرى نئوۋەۋىكى بويىتە بوۋنەۋە لە فەلسەفەى وجودىدا، ھەمەپەنگى و ھەمەجۇرى فەلەسسوفانى وجودى، فەلسەفەى وجودى و پەرەتەزى، پۇرى لىكجوداۋازى فەلسەفەى وجودى لەگەل ھىندى جۇرى بە فەلسەفەۋە ھاۋسەروكار، فەلسەفەى وجودى و مئىۋەۋى فەلسەفە: ھىزمىنۇتىك (تأۋىل) ئۈستۈرە و پەيداۋونى دەروونناسى، فەلسەفەى كۆن، لە سەرەلدانى عىسەۋىيەتەۋە تا سەتەكانى ناۋىن، شاين ئارايى، نۆيزايى، پۇشنگەرى، فەلسەفەى وجودى سەردەمى نۆتى سەتەكانى تۈزدەھەم و بىستەم، چەمكى ھەسى: (مفهوم الوجود)، وجود و چىيەتى (الماهية)، چۆنىەتىى ھامىنى ھىندى لە فەلەسسوفانى وجودى لە ۋاژەى "ھەسى"، بىنايە بىنەپەتەكانى وجودى، شىان (امكان) شىكرىنەۋەى ھەسى، ھەسى و جىھان: ھەسى و دەۋرەۋەر، جىھانى ھەر پۇژە، جىھانەكانى زانست و ھونەر و ئايىن، لەش، شۆيىن و كات، خۇپسك، ھەسى دىكەكان: ھەسى - لەگەل - دىكەكان لەۋ پۈۋەۋە كە سىقەتى بىنايتى ھەسى دەپسكى، پۈۋەندىيەكانى نئوان كەسكى، لەش و دىكەيى، دەگەل ئاھازەيەكى تايىتە بۇ زاينەند (مىكىس)، ھەسى - لەگەل - دىكەكانى پەسەن و ئاۋەسەن، ناسىن و ھالىيۋون (فەم):

فلسه‌فهی وجودی و زانست ناسی حالییون، فره‌افکنی، ته‌نویل، وینه‌کانی شناسایی، کیشه‌ی راستی، بیرکرنه‌وه و زمان: بیرکرنه‌وه، زمان، به‌رته‌سکایه‌تیی بیرکرنه‌وه و زمان، هه‌ستکردن: هه‌ست و فه‌لسه‌فه، به‌ی تئیینیی هه‌موانی له‌مه‌ی هه‌ست، نینگه‌رانی و هه‌راسانی، هیندئ هه‌لچوونی گرینگیی دیکه، کردار: هه‌س (موجود) ده‌پینگه‌ی بکه‌ری کرده‌وه (فاعل الفعل) دا، سه‌رپشکایه‌تی و ئازادی، عه‌زم و هه‌لبژاردن، کۆتایی هاتن و برتقیکردن: واقع بونه‌تیی مه‌رگ، مه‌رگ، کاتمه‌ندی، درتقی و نامۆیی (له‌خۆبیانییون)، هه‌لوه‌دایی له‌دووی هه‌بوونی په‌سه‌ن: پرسیی موقایه‌تیی راستن، ویزدان، وه‌ده‌سته‌هینانی خۆیی، مئشور و کرمه‌ل: له‌هه‌بوونی تاکه‌وه تا مئشوروی جۆری موقوف، فه‌یله‌سوفانی وجودی و بیروبوای لیکدووفاق له‌بابیی مئشوردا، فه‌لسه‌فهی وجودی له‌پایه‌ی په‌خه‌ی کۆمه‌لایه‌تی و سیاسیدا، میتافیزیکی فه‌لسه‌فهی وجودی: بواره‌کانی میتافیزیکی فه‌لسه‌فهی وجودی، له‌هه‌بوونه‌وه تا هه‌سی، هه‌لوه‌دایی له‌دووی واقعییه‌تی نوایی، ئاکام و تاک، کاریگه‌ریی فه‌لسه‌فهی وجودی له‌هونه‌ر و زانسته‌کان: فه‌لسه‌فه و فره‌هنگ، فه‌لسه‌فهی وجودی، ده‌روون ناسی، ده‌روون پزشکی، فه‌لسه‌فهی وجودی و فیزیکاری و په‌وه‌رشت، فه‌لسه‌فهی وجودی و ئه‌ده‌بیات، فه‌لسه‌فهی وجودی و هونه‌ره‌ چاودیه‌کان، فه‌لسه‌فهی وجودی و ئاکارناسی، فه‌لسه‌فهی وجودی زانستی که‌لام (لاهوت) نر‌خاندنی فه‌لسه‌فهی وجودی: هیندئ په‌خه‌نگه‌ل له‌ئارادا.

ئه‌م سه‌رناوانه، هه‌ریکه‌ بۆ باستیکی تیوته‌سه‌لی فه‌لسه‌فییانه ده‌شین و له‌پوانگه‌ی مارکسییه‌ته‌وه هه‌یجان له‌جه‌نگه‌ی په‌خه‌نکاریدا به‌سه‌ری سه‌لامه‌ت ده‌رنانچن؛ چونکه‌ مارکسییه‌ت له‌پوانگه‌یه‌کی ماتریالیستیانه‌ی زانستییه‌وه له‌م هه‌موو چتانه‌ده‌نۆی، به‌لام فه‌لسه‌فهی وجودی، یان وه‌ك له‌پیشه‌وه ئاماژه‌م بۆ کرد، فه‌لسه‌فه‌لێدانی وجودییانه، به‌هه‌موو ته‌رز و شیوه‌کانیه‌وه، له‌نیگایه‌کی ئایدیالیستانه‌و میتافیزیکانه‌وه ده‌توقیته‌ئامانه.

پەنگە لە باسی مۆبیرنیته و مۆبیرنیزم و پۆست مۆبیرنیزمدا، ناوبەناو خێرا ئاوپ لەم
سەرەپاسانە بدەمەوه..

VIII مۆدىرنىزم، مۆدىرنىتە ۋ پۇست مۆدىرنىزم

بهیچله کیم واژه‌ی "مؤدیرین" که له سه‌ره‌له‌بیری زمانانی شه‌ووپاییدا و له زۆر زمانانی
 دیکه‌ی وه‌ک نه‌مۆقی، به‌نمونه: کوردی، فارسی، تورکی و هند دا به‌کارده‌هیندیی،
 modornus ی لاتینییه که بق‌خۆی له ته‌واوکه‌ر (قید) ی modo سازکراوه.
 Modo به لاتینی واته: "ئهم دوابیه، تازه، چه‌نانی له‌مه‌ویه‌ر". هیندیی له‌و
 به‌وپایه‌دان که پۆمیان واژه‌ی moderni یان له بوداوی سه‌ته‌ی پینجه‌مدا به
 مانای به‌هایه‌کان (القیم) و بیروپرواگی ی یۆنانییه‌کان به‌کارده‌هینا. به بیروپروا
 کۆنه‌کانیان aktiqui ده‌گوت. میژوونوس و سیاسه‌ته‌داری نامیتی پۆمی
 کاسیۆدۆرس که له سه‌ته‌ی شه‌شه‌مدا ژیاوه هه‌ربوو واژه‌کی وه‌ک دوو زاراوێ دژ به
 یه‌کدی به‌کاره‌یتاوه. کورد و عه‌ره‌ب واژه‌ی "مۆده" و "عه‌لمۆده" ی بق‌جلویه‌رگی
 شه‌ووپاییانه‌ی ئافره‌ت و "عه‌نتیکه" ی بق‌چنسی سه‌یر و دانسقه و ده‌گه‌ن
 به‌کارده‌هینن. هه‌روه‌ها "عه‌نتیکه‌خانه" ش به‌مانای موزیه و ئاسه‌وارخانه
 به‌کارده‌هینن. به‌لام هیندیی ئهم دوو واژه‌یه به‌م مانایانه به‌پاست نازانن و پیتیان وا نییه
 که که ئهمانه دوو زاراوێ به‌رانبه‌ر به‌یه‌کدی و دژیه‌که‌ن، به‌لکو به‌م پرسپاره‌ ته‌وێلی
 (هه‌رمۆتیکی) یه‌ لێک ده‌درایه‌وه: ئایا ئیجه ده‌توانین به‌هایه‌ کۆنه‌کان ده‌گه‌ل هه‌لومه‌رجی
 نویدا هاوخوان و هاوئاهاهنگ بکه‌ین؟ و نه‌گه‌ر وه‌لامه‌که، به‌لنیه، باشه ئهم کاره‌ چۆن
 نه‌نجام بده‌ین؟ نه‌گه‌ر ئهم ته‌وێله‌ پاست و دروست بی، قسه‌که‌ وای لی‌دی که‌ بتوانین
 بیروپروا و نه‌نجامه‌کانی ژبان و شه‌رمونه‌ فه‌له‌فیه‌ کۆنه‌کان به‌ زمانی شه‌مۆ و شان به
 شان ده‌گه‌ل زه‌مینه‌ی نویی ژباندا به‌رچفه‌بکه‌ین و هه‌نگین ده‌لاله‌تی په‌سه‌نی واژه‌ی
 modo ده‌ژاندری^(۱).

له‌مه‌پ نێوه‌رۆکی واژه‌ی moderne دوور و نزیک له‌ په‌ویی میژووه‌ جوداوازی
 نییه. په‌نگه‌ هه‌ر له‌ سالی ۱۴۶۰هه‌ مه‌به‌ست له‌ نێوه‌رۆکی زیمینی واژه‌ی

^(۱) R.B. Poppin Modernism asa philosophical problem. Cambridge Massachusetes.

moderne له زمانى فەرهەنسزىدا ھەر بە مانایى دژى چتى كۆن بەكارىردنى دەگل^٢ مانا ئەسلىيەكەى ئەوپۆكەيدا نەگۆپاى و ھەر وەكروخى مابىتەو. ئۆركەس كە ئەم وازەمە لە وتارى ھەر پۆژەدا بەكاردەبەن، مەبەستیان "چتى نوئى و ئەمۆيىنە بە كە لە جىتى چتى كۆن ئىدى پەسەند نىيە" ھەر وەها لای ژمارەيك لە تىئۆرىسيەنەكانى كۆمەلتاسىيش پەوايەتسى "مۆدېرن بوون" يا "مۆدېرنىتە" بە ومانايە دەفامرئ كە دەگل^٢ دابودەستوورى كۆندا لە شەپ و ھەللادا بى. (٢)

مۆدېرنىتە بە ئۆر جۆرە ناساندن ناسپىندراو. دەبەرابەر يەكدى گرتنى دوو جەرەيانى لىكجوداوازی بەكىشەى پەويەپوويىى مۆدېرنىتە لىل دابودەستوورە كۆنەكاندا ھەر ئەوئەندە دەكرئ كە بگوتئ مۆدېرنىتە ھەرچى لاف و گەزافى لەمەپ لىكداپرانسى كۆن و نویدا لى بداكارەكە بە تەواوئى ناگاتە حالەتى دوو چتى لىك بووفاق، بەلكو ھەمىشە چەند پەگەزئ لە دابونەرىت، ئەفسانە و پەوپوچ و بىرپوپاى پابردوو و بەريانە كۆنەكان بە بەر ژيانەو ھەر دەمىنى و شىوئى ئىمپرىيىنى بە خۆو دەگرئ. پاستە گۆرپانكارى لە پوانگەى ياساى دىالېكتىكەو واتە: كەلەكەبوونى چەندىيەتسى بەرە - بەرە بۆ گۆرپانكى چۆنەتسى لەپەر و ناكارە، بەلام ياساى لىك بووفاق بوون و گۆرپان و سەرلەنوئى پەگگرتنەو ھەر بەردەوام دەبى و نابرىتەو و ئەم ئەم دياردە مادىيەش واتە: "جولە" كە گوزارشت لە واقىيەتسى ماددە دەكا.

بەلاى مەوە چ مۆدېرنىزم و چ مۆدېرنىتە و چ پۆست مۆدېرنىزم لە ماناى ياساى "نە لە نە كردن" (قانون نفى الفلى) بەولاوە ناترازئ و بەم جۆرەى تى نەگەين دەكەوينە ئوونە مېتافىزىكەكانى ئايدىاليستەكانەو و لە چەواشەيى بەولاوە ھىچى دىكەمان لى وەگىرناكوئ.

ھەر لەبەر ھەندىكەش مۆدېرنىزم و مۆدېرنىتە و پۆست مۆدېرنىزم، لە پوانگەى ماركسىيەكانەو، لىشاوتكى ھاوچەرخى بۆرجوازى سەردەمى ئىمپرىالىزم لە

(٢) بابك احمدى، معامى مدرنىتە، لا كە ئوئىش لە

Lexis, Larousse de la Langue francaise, paris 1979.P.1172. وەرىگرتوو

هونه ردایه. مؤدیرنیمز به لای تیمۆرسییه نیسپانیایی ئورتیگا کاسیتییه وه واته: نکولی کردن له ته ولوی هونه ری کونه باو. سه رتهای مؤدیرنیمز ئایا له سه رویه ندی پووچانه وه و به ره وه لئیرگلوریوونه وهی فره نسی، یان کوویسیم⁽⁷⁾ (۱۹۱۷ - ۱۴)

(۲) کوویسیم *Cubism* (شهشپالوونوئی) بزواتیکی هونه ری، که به زدی به شۆپشگرتترین و دهسه لانداریتینی بزواتی هونه ری سه ته ییسته م ده مژیردی. کوویسته کان به پیتشه نگه تیی پیکاسو و براك ده نیاوخی کوششت بق نیشاندانی نه وهی که چاری مزوف ده بیینی به که که وه رگرتن له شکله یل و نماده یلی شیولزه کی یان قالیگرتنه بق نه وهی چتان ماددیانه تر و ده سگرتنه نیتز بنوینن، هه ولیان ده دا

کوویسیمز خواسیانه به سی قوتاخه وه دل به ش ده کری. یه که میان ده کری لیل ته واکردنی په رده ی دووکیزه ی ئاوینیۆی پیکاسو له سالی ۱۹۰۷ دا به هاوسه روکار بزاندن، که شکله یله گوشه داره به ره وازه کانی په نگاره وهیه که له پێوه ندیی پیکه ییوی هونه رمه ندانی په یکه رتاشی سه رته تایی و شیوه ی کاری "سزان" ه له دوو سالی داهاتویدا، پیکاسو و براك به سوووه رگرتن له شکله تی هه لکیشچنکراوه نه ندازه ییه کان په رتانه سه ر په رجه سه تکردنی چتی ئاشنا و پۆشنا هۆگره چاو و ده ستیان له په رسیه کتیل و سیوه یووشنی له باو هه لگرت.

دوهه مین قوناخ، واته: کوویسمی "شیکاری" (۱۹۱۰ - ۱۹۱۲) له نیگای ته ولوکردنی شیوه گی پیشاندانی پوهه جۆراوجۆره کانی یه که چت له یه که کاند، ده که ل په کدییدا ده قاده ق جوت، یان به ته نیشته یه که وه زقر گرینگه. گیتار، بوتل، سه ویله (پایپ) و وشه گی ئوسرلو، ئه غله به له نیگاره کانی شه م سه رویه نه ده دا به دیارده که ی. هونه رمه نه کانی دیکی په یه رمی بزواتی کوویسیم نه مانه بوون: خوان گریس، لزه، دلونه، مه نزه و گلزا و دوو نیگارکیشی پاشین کتیبیکیان به نیوی "ده رباره ی کوویسیم" (۱۹۱۲) بلوکسیده وه، هه رچه ند نیگارکیشیی خویان له لایه نی "شهشپالوونوئی" ی بابه تی کاره که یان له ته رجه هاوئا هه نگه کان و بی هیه جۆره ساختمانی بنه مایانه ده بزوتندا بوو.

پیکاسو له مانگی مه ی، سالی ۱۹۱۲ دا یه که تاکه پاژی له چاپدرلوی به نیشانه ی پوهی کورسییه که له یه که په رده ی نیگارکیشیکدا گونچاند، شه م کاره له شیوه ی پیکه تانی کۆلازا پیتشه سته ییه کی گرینگ بوو. هه ره وه له مانگی سیتامبه ری هه مان سالدا براك تیلماسه کیلیکی له کاغه زی دیولریه ندی له په رده ی نیگارکیشیی خۆیدا به کاره ینا و هینه دی پی نه چوو که پیکاسو و گری بنه مای شیوه ی پایپه کۆله (*papier coll*) کاغه ز چه سپانی) یان دلمه ززاند و به به وای خویان په که زکی نوینیان له

ناوده خواته وه یان نا؟ ئەمە تا ئیستا کەش کێشە و مشتومری لەسەرە. ئەدەبیاتی تیئۆرییەکانی مۆدێرنیزم دە هونەری بالادا وەک گەورەترین شۆرش دەنرخێندێ. هەرچی ئەدەبیاتی مارکسیستە بە پێچەوانەو بە چاویکی ئۆد نەرتنی و خراپی نۆیۆهوتی و بە بەرەو هەڵدێر نزمبوونەو و داخزینی شارستانیەتی بۆرجوازی لەقەڵەم داوه. لە جوانناسی و پەخسەکاری سۆفیەتی بەرێدا لە پێشان وەک دیاردەیهکی ئایدیۆلۆجی ئەمەشای مۆدێرنیزم دەکرا و لە دنیای ئەدەبیات و هونەرە

"ریالیزم" هێنایە نێو هونەری خۆیانەو. ئەم پێوەندییە بە بنەمایەکانی چنی چنلرەووە ئەمانی بە لای تاقیکردنەوێ پەیکەر تاشیدا پاکیشا، واتە: پەیکەر تاشیی کۆییبستی ئەمجارەش بە پێشەنگایەتی پێکاسق و لە سالانی سەفەرەری یەکەمدا لە کارەکانی هونەرەدانی وەک ئارکیپنکو، لۆراس و لیبیتس (پێشەنگانی ئاویقە گەری *Constructivism*) بە چەلەپۆی خۆی گەشت. لە دوا قوناخدا واتە: لە کۆییبزی "ئاویقەیی (۱۹۱۲ - ۱۹۱۴) دا نیگارکێشیی کۆییبستی دۆوارتر و بە گریۆگۆلتر و پەنگاوەنگتری بەسەر هات دویارەبوونەو وەکانی چەندجارەکیانی شەکلەکان و زمانی نیشانەگەل دیتەنی بەکارهێنا، بەلام لە سەرۆبەندەدا دەستیشانکردنی فیزیکەیهکی یەکانەیی کۆییبستی کارێکی ئۆد سەخت و دۆواربوو، جگە لەمەش لچکی داویقە کۆییبزی بەر و لانی دیکەش گەوتن و بزاونەکانی ئیکسپرسیۆنیزم *Expressionism*، ئایندەگەرای *Futurism*، بزاونی دادائیزم *Dadaism*، گەردلویان *Vorticism*، ئورفەواری *Orphism*، و لاگەرای *Suprematism*، ئیستایل *De Stijl* و لەم جۆرە فیزیکەیان دەبن کاریگەری خۆ ئیختەستوو. دە پیشانگەیی چەکسازخانە (قورخانە) دا (نۆیۆزۆک ۱۹۱۳) بەشی بۆ نیگارکێشییەکانی کۆییبستی جوداکراپۆو. لە لایەکی دیکەو پەتیگەرایان *Purism*، پاش ئەوێ لۆه لۆه پێوەندی پێوە کردن، بە گەپانەو لەبۆ شەکلەکانی یەکپارچە و وەرەگەیی موقلاشەانی میکانیزمی، دە بەرەبەر کۆییبزەدا هەژەقییەو.

کۆییبزی هاوسەروا سەختیەکی نزیک دەگەل پێوەندی نۆیی ئەوروپاییان بە حازرەو هەبوو و لە ۱۹۲۳ دا لۆه چەند شانۆیەکی کۆییبستی لەبۆ بەلجی ئەفراندنی جیهانی "لاریۆس سی یۆ" کە بە شێوێ جازی پەشپێستەکان تۆمارکراپوو، نەخشەپێژی کرد. بەلام نیوی "کۆییبستی" بە کارێکی هونەری ئۆد لە بوارەکانی دیکەش لەبەر ئەوێ کە پاستەوۆ لە نیگارکێشیی کۆییبستی ئیلامیان وەرگرتوو (وەک هیندێ لە شێوەکانی ئاپۆلینز و ساندەرل) یان لەبەر ئەوێ کە ساختمانی پارچە پارچە و چەندسەمایان هەبوو (وەک بەلجی پەتروۆشکای ئەسترافیسیکی ۱۹۱۱، ژۆ ساتی ۱۹۱۶ و ئۆلیس جۆیس ۱۹۲۲).

جوانه‌کانی نایدیقلوجیای بۆرجوازیدا به چتئکی ئه‌یه‌ی کۆنه‌په‌رستانه و له ده‌رکی جیهانی بابته‌یی به‌رچاو و خۆیه‌نوورگر و به هونه‌ریکی دژی هونه‌ری مۆلفه‌کی (هومانیزم) ده‌زلندرا. به‌لام پاشانه‌کی به داوێنتر و غه‌وانتر و تێوته‌سه‌لانه‌تر په‌رژانه سه‌ری و خه‌ستریان پوون کرده‌وه. مۆدێرنیزم لێشاونکی هونه‌ری ئه‌وتۆیه که له هه‌موو جۆره‌کانی هونه‌ره جوانه‌کاندا سه‌ری‌هه‌لدا و پاشانه‌کی به‌ره - به‌ره چالاکیه مێژووییه‌کانی پتر په‌ره‌پێ دا. به‌لام له قوناخه جۆراوجۆره‌کانی دوایدا به نۆی چه‌ندین لێشاونی هونه‌ری دژی پیاالیزم، وه‌ک ئیکسپرسیۆنیزم⁽¹⁾، کووییزم،

(1) ئیکسپرسیۆنیزم Expressionism زارلوه‌یه‌ک که له 1910 به‌م لاره تێکرا له‌بق وه‌سفیه سه‌ره‌به‌ری هونه‌ره‌کان، به سێ مانا به‌کارده‌هێن:

(a) چۆنیه‌تی جه‌خت، یان هه‌لگێرانه‌وه distortion (قلب) ی ده‌رپێنی باری نێوه‌وه (یان، هه‌لگێرانه‌وه‌ی واقعیه‌ت) که له کاره هونه‌رییه‌کانی هه‌ر سه‌رده‌مێکدا یان هه‌ر وڵات، یان له بۆلی هونه‌ری تاییه‌تا، ده‌کۆ ده‌ستیشان بکۆ. به‌شوه‌: له پۆمانه‌کانی داسنایه‌سکیدا شاتقانه‌کانی ئیستێندبه‌رگ و په‌رده‌کانی ئیل گرکۆ، یان فان گۆگ و ه‌ی دیکه.

(b) کرده‌کیانه، سه‌ره‌به‌ری بزاوتی نوێیابو ده هونه‌ره‌کانی ئالمان و نه‌مسا - هه‌نگاری له 1910 وه‌ تا ئاقری 1922، به‌ته‌لوی ته‌ج‌ه‌لییه خۆوار (معلی)یه‌کان کووییزم، کووییزم و ئاینده‌گه‌راییه سه‌ره‌تا (مبدأ)یه‌کانی بزاوتی دادا Neue Schlichkeit (زارلوه‌یه‌ک که بۆ ئه‌ره‌کلری Functionalism ی میعماری له هونه‌ره‌کانی دیکه‌شدا به‌کارده‌هێندری و به‌مه‌به‌ستی زۆتر کاردانه‌وه‌یه‌ک په‌رایه‌ر به ئیکسپرسیۆنیزم له ده‌یه‌ی 1920 دا.. به‌شوه‌: له نیگارکێشیدا گ. ف. هارتلۆب به‌ره‌وه‌ی دایێ و به "واقیعه‌گراییه نوێیابو به تامی سۆسیالیستی" ی تاریف ده‌کرد) ئه‌گه‌رچی پاشانه‌کی به‌پاڤه‌رو سپێردرا تا نیگارکێشیه‌کانی ئه‌نوارده‌مۆنکی نه‌روێی یا کاره‌کانی برۆکس به‌گۆشته‌وه. به‌لام له 1910 دا عیبارته‌ی "ئیکسپرسیۆنیزم" له پتی هه‌ره‌سه‌وه له ئالمان بلاقووه و پاش نه‌وه بقی په‌که‌م جاره له نیگارکێشیدا و پاشانه‌کی له ئه‌ده‌بیات، شاتق (له 1918) موزیک، میعماری، و سینه‌مادا بوو به وه‌سفیه بزاوته‌کانی ئالمانی. ئیدی به‌م ئاویه سیفه‌ته زه‌قه‌کانی ئه‌م بزاوته ئه‌مانه:

هه‌لگێرانه‌وه، یان پارچه‌پارچه‌نوێنی و ده‌رپێنی و پوژانه تونده‌کان.. ئه‌م فییتریه که له کاره‌کانی وه‌ک بۆوکه و سوار تایی له نیگارکێشیدا و گیورگ هایم، گیورگ تراکل، و فرانتس وه‌رغل، له ئه‌ده‌بیات، شیعردا و ئالفرد هیلین و فرانتس کافکا له په‌خشاندن و گیورگ کایزه‌ر ئه‌رنیست تووله‌ر له شاتقدا و

فوتوئورىزم، ئەبىستراكسىيۇنىزم، موزىكى ئەتونال ۋەتد بلاۋىقۋە. لېشائوۋە كانى مۇدىرنىزم تەننات كارىگەرى خۇي لە پوخسار ۋەنيۋەرقۇكى بەرھەمەكانى نوينەرانى پىاليىزمى سۇسيالىستەكان، ۋەك.ف.ف. مایاكوفسكى، پ. نىلوار، ب. بىرېست، پ. نېرۇدا، ن. خىكمەت ۋە ھەروەھا نوينەرانى پىاليىزمى پەخنەگەرى سەتەى بېستەمدا، ھى ۋەكوى. ھەمىنگۋاى، ۋ. فۇلكنەر ۋ.ف. گرېن ۋە نوينەرانى نىگارېكىشە نوپخوازەكانى ۋەك.پ. پىكاسۇ ۋ.ئا. ماتيس ۋەتد نولندوۋە. لە سەرىكى دېكەۋە ئەگەردەۋرى ھى ۋەك.ج. جۇيز، م. پۇست، پ. كافكا ۋە جۇرى وان كە بە سىما بەناۋوبانگەكانى مۇدىرنىزم لەقەلم دەۋرىن (بە مەرجى لايەنە بوۋاقىيە زەقۇزۋەكانىيان لە داھىئانەكانىادا پەچاۋنەكەين) لە كارى ئەدەبىيى سەتەى بېستەمدا دەكرىۋ دىمەنى گەشەكردنى ئەدەبىياتى ھاۋچەرخ بېي بەبابەتى چتى يەكسەرە ۋە تىنۇريانە؛ جا تەنى

كارەكانى پېشىنى ئارتۇلد شوۋنېرگ ۋە ئالبان بەرگ لە موزىكدا ۋە ئەرىك مەندلسون لە بورجەكى ئاينىشتاين ۋە تەرەخە خەۋىيەكانى بۇرۇت ئاۋوت لە مېعمارىدا ۋە پۇيەرت ئېنە، كارگېرى چېكى، لە سىنما، لە فېلمەكى شىفاخانەى بوكتۇر كالىگارىدا.

ئامانچە سىياسەكانى ئەغلەبە ئاشتىخوازە سۇسيالىستىيەكانى ئىكسپرسىيۇنىزمى ئالمانى كە لە بزاونى چالاكى سىياسى سەروپەندى شەپ گەلەدەبو، لە ئاكامى پاژى پوۋداۋگەل دۋاى شەپ ۋەكو سەركۇتۇردنى ئىسپارئاكۇسەكان ۋە شوۋرايەكانى مۇنىخ بەرەۋ ئاۋومىدى چوۋ ۋە بزاونى پراكمانىزەمترى ئۇبجەكتىفېزى نوپياۋ جىتى گرتەۋە - ۋە ئىكسپرسىيۇنىزم بۇ ئەم بزاونەش، ھەروەكو لەمەپ فېرگەى پۇھۇسدا بەدىارېكەۋت شەقلى خۇي لە جىزى ھونەردا، ۋىپاى ۋەى كە نازىزم ھەرسى بزاونى ئاۋوپرولى بە نىزى بزاونەيلى چىروكەۋە سەركۇت كىرد. ئىكسپرسىيۇنىزم لە بوۋزاندەۋى ھونەركاندا لە ئالمان لە ۱۹۲۵ ۋە سەرلەنۇى كارىگەرى خۇي نولند.

۵) كارەكانى ھونەرى سەتەى بېستەى قاپرەكانى دېكە پەنگ بەقەلمەۋىيى ئىكسپرسىيۇنىزمى ئالمانى دەۋانەۋە يان تايپەتەندىگەلىكى ھاۋشېۋەيان ھەن، ۋەك "ئىكسپرسىيۇنىزمى فىلاندرى" كە لاتمىن مارتەن بېرى كارى دىارېكراۋ لە فېرگەى پاريس ۋە ئىكسپرسىيۇنىزمى ئابستراكتىيى ژمارەيى لە نىگارېكىشانى نۇيۇركى ۋەك بالك ۋەدە كۇنىنگ لە دەپەى ۱۹۵۰. (ئىكسپرسىيۇنىزم ھالەتگەرايىطى پى گۇتروۋە).

هر له بهر نه مه له م قوناخه هاوچه رځه دا دهر باره ی دیارده ی مؤدیرنیزم سر له نو ی
 ناوړه دریته وه و بق زیتړ وردکړنه وه و تاوتوو و هلسه نگانندی زیتړ هه ولده دری. له
 مؤدیرنیزمدا کونه کاری و نوکاري به وردی لیکدی جودا ناکړنه وه، چون له
 په کپارچه بییه کی زکماکدان. مؤدیرنیزم به تیکرایي له سیمای دوا خالی گه شه کړنی
 میژوویینه ی مرقایه تی له سیمای سرمايه داریدا ده بینئ و دهیکا به چتیکي بی
 سنوور، به لان ویرای نه مه ش نه م مؤدیرنیزم که باری دهر وونی چینی بؤرجوای چکوله
 ده نویتئ، ده پتوهندیه کی په کجار توندوتیز و سلبی لیل دهر ووبر و راستنی
 بؤرجوازیدا هه لده زه قیته وه و له ناکوکی و ناته بابیی خوی گوزارشت ده کا. له
 مؤدیرنیزمدا نه م جیهانه وه ک پادشایه تیبه کی پپنازاوه و بی سر ووبر و دژمنی مرقایه تی
 که مرقای تیدا به هه زاران جؤره نیگه رانی و په ژاره و به دبه ختی و ترسی سر دن
 ده سته پاچه و مه حکوم کرابی وینه ده کیشری و له نیگایه کی په شبینانه ی وه ک
 خه بیامه کان و کیرکگارد ده کان و هیدگه ره کان و نیچه کان و سارته ره کانه وه له دنیا
 ده نقری و به تاوشت به ره و بپه ووده یی و هیچ و پوچی و مرگی پاده دا
 یکچند بکودکی استاد شدیم

یکچند ز استاد ی شاد شدیم

داستان سخن شنو مارا چه رسید

لږ خاک برآمدیم و بریاد شدیم

پشووکورتی و کورته تینی مؤدیرنیزم له بهر لوردکړدن له گه ل ریالیزی می په خنه گرانه و
 ریالیزی می سوسیالیستدا به ناشکرا ده سه و به رۆکی په کدی پاده وه ستن و کیشه که کیشی
 خو شه ویستی مرق و ژبان و خه باتی بی پشو له پیناوی دنیا به باریکی مرقانه تردا
 گورپنه، کیشی مرقی لامز و ته مبه ل و ته وه زه ل و له ته پین خؤر و له و شکین
 خه و خؤش و مرقی ماندوو و چه وساوه و په نج به تالان و بؤر چووه، کیشی هونه رتیکی
 پوون و ناشکرا و بی ته مومز و دهو به خه نده و پوو له پووناکییه، هونه رتیکی
 چپوچار ترش و مژن و گرژ و چاوبه فرمیسی بی ده سالات و ناوتمید و بی بروا نییه.

مۆدیرنیزم ھىندى پىتى كرابى كىيەتى (ھوييەت)ى مرقىى لە تونائوتوونى چەواشەبيدا شەوارە كىردووە و بە بەزەك و دۆزەكى ساويلگە فریوانەى بۆرجاوى چكۆلە تا توانیويە و دەتوانى و دەى بە مرقىى بى بېوا و سەرگەردانى دنیای لەخۆبیانیدا بەرداو و خەریكە مرقىى بە یەكپەهەندكراوەكانیش بۆى بكى، بكا بە بى پەهەند. لە هیولای مەرى شلییەو كە ویتەى مرقىى بى زمان و حەپەساو و دەسەپاچە و داماو و ناتوانى بەسەر خۆ پابگا و چاكە و خراپە لە یەك خانەدا دەھاویتیته و بگرە تا هیروم و كانت و لایبىنیتس و ديكارت و ھیدگەر و چیمسكى و كى و كىى دیکە لە میتافیزیكى مۆدیرنیتە بەدەر نییە. مۆدیرنیتە ھەروەك پىتى وایە پێناسەكردنى مەزنەى كىيەتى مرقىى كارىكى مەحالە، ھەروەهاش لەمە پێناسەكردنى مرقىگە راییش و ئەخلاق و زانستباوەرپى و ئەوروپاتەوهرى ناسازەكانى دیموكراسى و فەیلەسووف و سیاسەتمەداریش، دەسەپاچە و چەواشەپە.

پارادۆكس paradox (بە پەوال دووفاق و كەچى مەقبوولیش)ى ئایدیۆلۆژى مۆدیرنیزم لە زۆر سەرەووە قسەى لەمە پ كراوە. جارى پێشەكى مۆدیرن و مریترنیزم لە نوو پوانگەو: پوانگەى عوام و پوانگەى خۆپێندەوارى تەلوووعەیارەو جى قسەویاسە. سەرلەبەرى خەلك كە لەمە مۆدیرنیتەى لى دەپرسى، دەلى: دنیای ئیتمە دەگەل دنیای پابربودا زۆر جوداوازە و ئەگەر بە چاوى كایرایەكى زەمانى پێشینیەو لە ھەر چۆنكى بنۆپى سەرسام دەبى و جەلال نوووى تورك گوتەنى وەك ئەو كەسەى لى بەسەردى كە پاش مردنى بە سەتەپەك زیندوو بۆو و وەگەر پ سەر زەوین، بەلام ئە ئەو تاس و ئە حەمام، دنیا ھىچى بەسەر ھىچەو ئەمابوو.

ئەم نوویوونەوہی كە لە جیھانى دەرەكیدا پوویداو و كاتى بە ئیوى مۆدیرنیتە دەرەدەبردى، نوویوونەوہیەكە كە ھىچ پێویستى بە بىركردنەو و تێرمان نییە و تەنى بە چاوەلێنانى ھەستەكییانە دەتوانىن بپینىن و بیناسىن. مەكىنەى چاپ و

ئەلىكترىسىتە و فېزىكە و كامپيوتەر و بەرھەمەكانى پېتروكىمىك و پادىق و تەلەفېزىقون و فاكس و تەلەكس و تومبىل و سىنەما و وىتەنى پەنگاۋرەنگ و دەرمانەيلى كېمىاۋى و ئامېرەيلى زانستى (مېكروسكرىپ و شەۋەنگىگارى جورىمى و) كۆۋرە و بۆمبەيلى ئەتۇمى ھەموو سەر بە دىئاي مۇدىتېرن و ئاسەۋارنى لەمانە لە دىئاي كۆندا نەبوۋە .

ھېندى پېئىيان واسە كە چتھابەكى زۆر لە تازەكۆۋرەى جىھانى دەرەكى، تازەبوونەۋەيەكى دىئاي بېر، ئەندىشەس و ئەمەش پوانگى ھەلۇزىردە و تايىبەتە . ھى واش ھەن يەئۇن: مۇۋف كە لە دىئاي نويدا بېريارى ئەۋەى داۋە بەسەر خۇپسكدا زال بى، دژمانە لەگەل خۇپسكدا پەفتاردەكا، دە ھالىگدا كە لە دىئاي پاپىرۋودا ئاۋا لە خۇپسك نواپىنىكى دژمانە لە گۆپىدا نەبوۋە . ھىندى دەلەين: لە دىئاي نويدا، زانستە پراكىتىكىيەكان چەندىن قات بالايان بەسەر زانستە تېۋىپىيەكاندا دەشكىتەۋە و ئەۋان دەستۇر و بالادەستىرن و پېشپىنيان بېريان زىتر لە تىشۇرى پەرداختى كۆدۆتەۋە تا زانستە پراكىتىكىيەكان و ئاسىنى خۇپسك و ھەسى (وجود) بە لاي وانەۋە ئەسەلە پەسەنەكە بوۋگە، دەست لە خۇپسك يان لە ھەسى دان شەۋەندە مەبەست نەبوۋە و زۆرى ۋە تەنگەۋە نەھاتگن. ھەروە ھەئۇن: جىھانپىنى مۇۋفى نوئى ئەقلانىيە، كەچى نىگاي بەشەرى كۆن ئوستوۋرە بوۋە .

بىگرە گوتۋوشىيانە كە ئەقلى مۇۋفى نوئى، جودلوازىسى چىيەتەكىلى لىل ئەقلى مۇۋفى كۆندا پەيداكرىۋوۋە . ھەروە ھەگوتۋوشىيانە: كە دىئاي پاپىرگ، دىئايەكى ئاپىنىتر بوۋ . مۇۋف لە ئاسمان و لە پىشتەۋەى خۇپسكى دەنۇپى و دابىنبوۋى نىازخۇاۋەكانى خۇى لەۋى داۋادەكرد و پىشتىۋانەى ھەسى خۇى لەۋىدا دەدەيت، كەچى لە دىئاي نويدا مۇۋف پىتۋەندىسى خۇى دەگەل ئاسماندا پچراندوۋە و پىشتىۋانە پىرۇز، يان مەعنەۋىيەكانى ھەسى خۇى فەرامۇش يان ئىنكار كرىۋوۋە . خودا لە ژيانى پىشپىنياندا كارىگەرىيەكى بى ھاۋتاي ھەبوۋ، كەچى لاي مۇۋفى نوپىۋاۋ خوداۋەند كەمتر بە بېردىتەۋە و زىتر پىشت ۋە ھەسى مۇۋف و ئاۋەنى ۋى دەبەستىرئ .

یەئەن: جوداوازی جیهانی نوێ نیل جیهانی کۆندا لەوهدایە که بە فرمایشتی مارکس
 لە پابردودا بیرمەس. "یتر لەدوور نیکانەوه و تەفسیری جیهان هەلۆهەدابوون،
 بەلەنەکینی ئەوێرێ. هەوای گۆر و بیهەوێ. دەژێر. نیسای پابردووان هەسره
 وهەسره دەسرهوور بوو. زەوین که لە ژێر چهتری ئاسماندا بوو، بە مەلیکی گەرموگۆر و
 چکۆلە و ئارام دەزاندا و مۆف پابردوی خوشیان و دەهوییهی خوشیان یەکجار بە
 چکۆلە دەهاتە پیش چار، وەلێ لە دنیای نوێدا مۆفیل لە پووی کاتی و شوێنییهوه لە
 دنیایەکی بێ لێواردا دەژیێن و بە پاستی لە پێشینهی خۆیان بێ خەبەرن. و دنیای
 جوغرافیاویی خۆیان لەوه بە گەورەتر دەزانن که هەست یان ئەقل بتوانی بڕ بە
 سەرلەبری پەهەندەکانی وی بکا. دیارە ئەمانە قسەگەلیکن که وه باریکان و قەویان،
 رێسریاگن و مێژوونووسان بە جیا - جیا هەریەک لەم جوداوازییانەیان لە نیوان دنیای
 کۆن و دنیای نوێدا بە گەورەترین جوداوازی لە قەلەم داوه.

بەلام ئەم قسەمان بۆ ئەوه دەست نادەن که تۆگەهەری مۆدێرنیتەیان تێدا
 بدۆزییهوه. بەلێ لە بێ پاستی و دروستیش وەنەیی بەدەربن. بەلام ئەم
 نوێیوونەوهیه، نوێیوونەوهیه که دنیای نوێ بە درێژا و دەوامی دنیای کۆن
 دەنوێنی، ئەک لەو لەبەرتر و دوورتر. ئێمە دوو جۆره نوێیوونەوهمان هەن:
 یەکیکیان نوێیوونەوهیه که هەیه یان دیارده نوێیه که وێرایی
 جوداوازییهکانی دەگەل می پێشیندا بە درێژای وی دەزانێ. هەرچیهکم لە
 پێشەوه عەززی خەزمەتکردن هەموویان جیهانی نوێ بە درێژا و دەوامی
 جیهانی پێشین دەزانن و هەلبەتە لەو بڕوایەدان که گۆرپان و وهەرگەپانیکی
 سەخت و قوولی تێدا پووداوه، بە جۆریکی که پێشینیان نەیاننوتانی و بزانشن
 که پۆئێ لە پۆژان چارهەنووسی جیهان بەم جۆره دەشکێتەوه.

وەلێ نوێیوونەوهیهکی دیکەمان هەیه که بریتییه لە "لە پابردو داپران و دوورتر لەوی
 پۆیشتن و لێ وهەدرکهوتن" و بە وردی ئەوهی که لە دنیای نوێدا لە مۆی نوێ پووی

داوه، ئەمەیان مۆدیرنیتە و نوێیوونەویە و ئەمەیه که ئێمە بە چاروا هە نوێ
 قەلاشتنی دەگەڕێن. هەروا بیرى لى بگەنەوه، که سێ دەتوانی لە سەتاتووگۆ (باو) بدوێ
 که لێی وه دەرهکه و تێتی، هەروها که سێ دەتوانی باسی مۆدیرنیتە بگا که لێی داڕپایی و
 لێی دورکه و تێتەوه. ئەمەى که پیشینیان لە بەرچى لەمەر سەتاتووگۆ نە دەدوان ئەوه
 لە بەر هەندیکە بوو که سەر تا پایانی تێدا نەقروم بپوون. لە سەتاتووگۆدا نەقروم بپوون
 دژی وه یە که ئەتۆ وه بەر باسوخواسی ئێخس. که سێی که لەمەر بابەتێکی وه دەکوێ
 دەبێ توانستی ئەوه ی بە بەروه هەبێ که بتوانی لێی داڕپایی شەخیری عەرەبی زانان لە
 خۆرای نەگوتوو: "یەموت الهوی مئی إذا ما لقیئها / ویحی إذا فارقئها فیعود". بە
 کوردییەکی: که پێی دەگەیم و دەبین بە یەک خەستە، شەخیری ئەوینم دادەمرکی و
 دەمری/ کاتێکی لێی دادەبرێم و دوردهکه و مه وه، زیندوودەبێتە وه و وه دەگەری.
 ویستیان قەناعەت بە ماسی بگەن که جیهانیکی دیکەى غەیری جیهانی دەرێا هەیه که
 زیندەوری تێدا بە بێ ئاوی نێو دەریا دەژی، گالتهی بە قەسەکه و تێدا ئەمن زۆرم پێی
 سەیره که مرۆ سەر تا پای لەم کەون و کائینا تەدا نەقروم بێ و باسی کۆتایی و ئاکۆتایی
 هاتنی بگا. هەروها که میتافیزیکانە و ئایدیالیستانە بیردەخەستە و دەو ئەقلە
 چکۆلەیم هەرچەندی دەکەم و دەکوێش ناتوانم لەو پرۆپۆزەسی "جزء" وه که
 چەمکیکی رووت بە بالای "کل" دا دیسان هەروەک چەمکیکی رووت بگاتە وه، یان "کل"
 لە "جزء" دا جیی بپێتە وه .. هەر لە بەر هەندیکەش ئەمن هەرچەند دەکەم قەسەکانی
 عیماو دینی نەسیمی حوروونی و سەر لە بەری سۆفییه بروا بە وه هەدەتی و جودەکانم
 بۆ قووت ناچن که دەلی:

Men bu cehane sığmezem
 Mende sığar uki cehan
 Kevn u mekane sığmezem
 Cevher - i lamekan menem

بە کوردییەکی: ئەمن لە نێو ئەم جیهانەدا جێم نابێتە وه / هەروا جیهان لە مندا
 جێیان دەبێتە وه / لە کەون و مەکاندا جێگە نابێتە وه / گەوهەری بێ مەکان منم

به لأم كه ناچار، با ده ده موه سه ره به ماددییانه بیرکرنه وه، "کل" وهك ماده ده نهك وهك چه مکی پووت، به چپرکرنه وه و خست و پهیت کردنه وهی نه تۆمه پئیکهینه کانی ده "جزء" دا به شاشووواشتر و به ریلانترکردنه وهی نه تۆمه پئیکهینه کانی جیی ده بیته وه و ده گه به مه نه نه نجامه كه چه مکی پووت له سئبه ری ماده دهی واقعی به ولاره چیدیکه نییه و به مه دلم داده که وئ.

ئیمه كه باس له مؤدیرنیزم ده کهین نه مه نه وه مان بۆ به دیارنیزی كه ئیمه هم له له باو (ستاتووکۆ - تقلیدی) یش و هم له مؤدیرنیزمیش وه ده رکه وتووین، واته: ورده - ورده له مؤدیرنیزم داده برئین، مؤدیرنیزم له بۆ مه بوو یته گوته (مه قوله) یه کی قابیلی باس لی کردن و هر له به ره نه مه شه كه دوفاقیه کی په والانه بوفاق (پارادوکس) ده گه له خو دئنی كه پاشانه کئی لی ده بوئین. با وه ته ریکی تری بیژم، ئیمه نه مۆکه لئیل ستاتووکۆ و مؤدیرنیزم، هه رتکاندا پتوه ندیی سوژه - تۆجه (ذاتی و مرضعی) مان هه له به ستوه و نهی نه مه نیشانه و به لگی نه وه نییه كه ئیمه له هه رتکان وه ده رکه وتووین. پئیشینیان به ئاوه ز کاریان ده کرد، به لانه کئینی له خودی ئاوه زیان نه ده پرسی گه لۆ چیه و چی نییه. له ئاییندا سه رتاپا نقوم بیوون، به لأم خه ریکی ئایینناسی نه بوون، له پاستیی ئایینیان نه ده پرسی داخو چیه و چی نییه و له چ قوماشینکه. ئایدیۆلوجییان هه ووو، وه لی ئایدیۆلوجییان، ئایدیۆلوجی ناسییان نه ده کرد، ماریفه تیان هه ووو، لی ماریفه تبازی، ماریفه تناسییان نه ده کرد. پاستیه که بیته گه ره که گه وه ری مؤدیرنیه، بریتیه له په یدابوو نی ماریفه ته یلی پله دووه؛ هه ره له به ره ندیکه ده بینین گوته گه ل (مقولات)ی که ده دنیای نویدا سه ریان جووقاون، بۆ که سانی که هیمان سه ریان له بن لیقه ی له باو ده ره هانیوه هه رگیز چه شک ی تیگه یشتنیان ناکن و مه گه ره ره بیژن نه مان وه و نؤشاوه جیهان وه زانست و سنعاتی نوئ نه بووگه وه مؤدیرنیزم، وه پوانگه و تئینرینتیکی پله ده ووه وه بووگه وه مؤدیرنیزم.

ئىنجا با ئەو ەيشتە پى بىژم كە مۇدىرنىزم لىل مۇدىرنىتە دا جياوازيان ەس.
 مۇدىرنىتە ەر ەمان نويىونە وەي، نويىونە وەي كە كەس نيازى نويەننى نەبوو
 و ەر خۆى لە خۆيە وە پووى داو، بەلام مۇدىرنىزم جۆرى ئايدىلۆزى، جۆرى
 ئەندىشەيە كە لە دواى نوئ لە جىگەى كۆنە دانانە و لەسەر ئەم بىنەمايە مۇدىرن لە
 كۆنە لە بەرتەر دەزانى. بە پىي ئەمە مۇدىرنىزم جۆرى ئايدىلۆزىيە كەچى مۇدىرنىتە
 حالەتتە كە لە ئەندىشەيان لە دنياى دەرەكيدا پوودە دا و ەر بە تەواوەتى
 غەفلەت ئالوود و بە خوايشت و عەزمى كەسى نايەتەگۆپى و بە خوايشت و عەزمى
 كەسىكىش ئاگۆپى. ەر بۆيەش ماركس دەلى ياسايەكانى مېژوو بە پى ئىنن و
 خوايشتى موقۇف كارى خويان بە پىو دەبەن.

بەلام جودلوازيى ئەسلىي دنياى پىشپىن و دنياى ئەمقۇ لەمەدايە كە پابىردوان وەك
 ماسىگەل لە نيو ئاوى دەرياي ئاين، ئاكار و ئەخلاق، ئايدىلۆزى، لەباو، ماريەت و
 ئاوەزدا تقوم بپوون، وەلى چۆن لە ئاوەز دەرەكە و تپوون لە چپىيەتتى ئەم ئاوەزدا
 نەدەپرسى. ئەو نەدە گەل دەويەرى خۇدا جىووت و ساز و ەمواريوون و
 جۆشيان خوارىبوو موويان بە نئولندا نەچووە و ەسستيان بە ەيچ لى دابراپانى
 نەكربوو. ەر لە بەر ەمان ەز ئاينى خويان بە خواسايبىرتىن و سروشىتيرىن ئيان
 دەزانى و بپروئەندىشەكانى خويان لە ەموو بپروئەندىشەيلى تىر بە راستىر و
 بەلگەنەويستىر دەزانى و موقۇفەكانى دەويەرى خويان بە ھاوتاتىر و ھاوسەنگىرتىن
 و ھاو لەبارتيرىن و موقۇفترىنى موقۇف دەزانىن و مېژووى خويان، پى چۆن و بۆجى، بە
 تەنيا جۆرى مېژووى مومكىن و لەچارە نووسراو لەقەلەم دەدا. بستوو و ئاسۆگەلى
 ەتەر و برى ئاوەز بە چىتاشكان ەيمان ەيتىدە نەكراپووە و فرەسەرى (تەمدى)
 ەيتىشتا ئەم يەكسەرى (أحادى) يە ئامال زىندانەى نەشكاندبوو و لەسەرا و لە دەررپا
 لە زگى داكى پۆزگار لە داك نەبپوو و لەبەر ەمان ەز گرىنگىرتىن خەسلەتتى ئەو
 موقۇفانە، يەقىنى غەفلەتاوى و پى دلەپاوكى بوو كە لەويدا تقوم بپوون، ەمان
 بەهەشتى كە كاتى كەسى لەويدا دلتيا و سەرسووكانە پالى لى دلوەتەو نرخی

نازانی و کاتی به شه‌یت نه‌ت و گزی و فزی شه‌قل له‌وی ده‌ربه‌ده‌ر ده‌کری، پښگای وه‌گه‌پانی له‌بق وی جارنکی دی وه‌گیرناکه‌وتنه‌وه. نه‌م یه‌قینه غه‌قله‌تاویبه‌ زمین‌ه به‌ چله‌پزپه‌ی عه‌قلانیه‌ت ده‌زاندرا و نه‌قلی کاملیش به‌ هه‌مبانه‌یه‌ک له‌ قه‌لم ده‌برا که له‌ بیروبوای حاشاه‌له‌نگر و یه‌قینیات شاخندرابوو و نه‌گر موته‌سه‌روویه له‌ شه‌قلدا دژمنایه‌تییان ده‌کرد، خو هه‌ر نه‌قلی چۆن و بقچیک‌گر و تامه‌زوی گومان و یه‌قینی بی‌خوشیش بوو که له‌ گرفت (نیشکال)ی فلسفه‌ی له‌زته‌ی ده‌برد، نه‌ک له‌ خو به‌ده‌سته‌وه‌دان و یه‌قین.

باسی بابه‌تایه‌تی (الموضوعية objectivity) به‌ زاراوه‌ی فلسفه‌ شه‌مۆ له‌ کومه‌له‌ باسه‌یلیکی که بابه‌تی مۆقی نوێ و ماریفه‌تی تازه‌یه، له‌ نیگای پابرووانه‌وه که هه‌موو چشتنکیان نه‌ پوانگی پاست و هه‌له‌وه هه‌لسه‌نگاندوه، چتیکێ تازه‌بابه‌ت نییه، مۆقه‌یل هه‌میشه ملیان له‌به‌ر ملی خوڤسک ناسین ناوه، باسی پاست و هه‌له‌ی بیروئه‌ندیشه‌ی خویان کربوه (تا پښ کانتیش نه‌مانیستوه که‌س باسی بابه‌تایه‌تی ماریفه‌تی کردبی. نه‌مه وه‌ک بلتی کارنکی پله‌ نوهم بووه که زۆتر له‌ دنیای نوێ و مۆقی نوێ ده‌ره‌شیتنه‌وه. هه‌ر له‌به‌ر نه‌میشه ده‌بینین که‌سانیکێ که هیشتا له‌گه‌ل بیرکردنه‌وه‌ی نویدا ناشنایه‌تی په‌یدا نه‌کربوه بیان خووی پتوه نه‌گرتوه، له‌وه‌ حالێ بوون که داخوا بابه‌تایه‌تی (چتی به‌ره‌ست، نه‌ک چتی ناو زه‌ین) چیه؟ مانا ورده‌که‌ی چیه؟ نه‌م پرسیاره‌ بق چی هاتۆته‌گۆی؟ به‌ راستی نه‌م پرسیارانه به‌ هه‌راشبوونی شه‌قل که گۆیا هه‌ر شه‌و توانی فریای مۆق بکه‌وی و له‌ زینه‌وه‌ی دیکه‌ی جوێ بکاته‌وه و پاسیقنالبه‌زمه‌کان به‌مه‌ وایان زانی هه‌نگیان له‌ کلۆری داردا دژزیوه‌سه‌وه و پتییان وابوو کاره‌که به‌مه‌ کوتایی هات و کیشه‌که برپایه‌وه. به‌لام شه‌قل نه‌یتوانی ببی به‌ ده‌مراسستی سه‌ریشک (فاعیلی موختار) و پښه‌وا (نیمام) و کاره‌که به‌وه‌ گه‌شت که سه‌رچاوه‌ی راستی ته‌نها هه‌ر خودایه. مۆق ناچاره‌ بوای به‌ پۆهی په‌ها (مطلق) هه‌بی و به‌مه‌ نازانیی مۆق بوو به‌ قوریانی نه‌م پۆهی په‌هایه و کاره‌که له‌ چه‌بریه‌ت به‌ولاوه‌ چیدیگه نه‌بوو، وه‌لی

پاشان یه کتیکي وهك فیوزرباخ گوتی: بابە، مرقوف تووشی چه واشه یه کی گه وره هاتوه، نه وەمیش نه وەیه که - نه ستغفیروللا - مرقوف بق خوی خودای دروست کردوه (له زهین و نه قلیدا) که چی کاره که ی به توپایه تیی چاوی نه قلی چت به مه لگه پاره می دیتنه وه لیکدایه وه وای زانی خودا نه وی دروست کردوه، واته: که خالیق بوو، که چی خوی به مه خلوق زانی، ئیدی نه وەبوو مارکسیش هات نه مه ی له فیوزرباخ قوسته وه و ده گەل تینقویی نابوویری جوتنه قی کرد و گوتی کرێکاری که خاوه ن سهرماداری ناچاری ده کا په نجی به ره مهیانی خوی پی بفرۆشی و له ۹۰٪ به ری په نجه کی بی بهش بی و سارمایداری که لیتی بدزی، نه وه مانای نه وەیه که نه مه په نجه ره چتیکي که بق خوی دروستی ده کا، چتیکي که بق خوی خالیقیه تی له شیوه ی پوول (زیپوزیودا) لی ده بی به خالیق وای لی دئ چون چتی پیروز له بتخانه ی قه لای قه لادار و دژداردا وه ده شیردری، سه رووت و سامانی له به ری په نجی مرقوفی تالانکراو ده رده سترکرویش له خه زینه و بانق و قاسه و شوینی سهخت پارێزودا ته قهت ده کری و وه کو بیتی لی دئ و بانبانک و ته له سمی پولیسی به ده وردا ده ته ندرفین و به یاسا و پرسی شه رعییه تی چینی قه رمانقه رما، وهك دویم بی که لاش بق خوی دروست بکا، داکوکی لی ده کا. په نجه ریش به م کاره تووشی له خۆبیانییوون (نه لیناسیون) ده بی، هه روهك مرقوفه خالیقیه کی خودا که بق خوی خودای دروست کرد، که چی نه وه ی بق خوی دروستی کرد له خوی کرد به پموون و هه ره به خه یال پلاو و له دژی خزیی کرد به که له گا و نه و جا و هه ره کپنووشی بق به ره و قوریانیی بق سه ر بیه و نوژیی بق بکه و لیتی بقوقی و له ناوری دۆزه خی زنده قهت بچی و له بق به هه شته کی زارت ناو بکا و هه ریه که به ته مای هه فتا حویری گۆران گوته نی: قزکالی لیونالی سه رگونا نه ختی شال بی و هند به لام با بزانی نه مه تهرزه بیرکردنه وه یه له چپا سه ری هه لدا؟ پیده چی مرقوف نه به لیکدانه وه ی خه یال و نه به چرای نه قل و ناوه ز، هه تا هه تایه دلی داکه و تووه و داده که وئ. له نابوویری میوه چنینه وه و ورده زینه وه و پراوکردن و پاشان به سه ره پمبی له به رد داتا شراو

که له زینده وهر پاوکردن وازی هیتاوه و فییره ناژهل که ویکردن و شوانکارهیی بووه،
 نه خیر ئوجا بیرى له وه کریتوهه تا که نگى هه رپه وند و کچهر بى و وه زنى له
 چیا و کوساران و وه زنى له دهشت و نارسان له دوى په ز و گاوگرتالى کۆل به
 کوله وه، لۆزه لۆزى بى نه شکوتى به جى هیشتییه، دهستی به کللیت پۆنان
 کردییه. له ژنوه فییره کشتوکال بووه، فییره هسانه وه بووه. گوندی ئاوه دان
 کردیتوه. ژن و مندال بونی زۆر، به هه پمى و بره و گه وتوه. پتویستی به
 په تجدانى زیتر بووه، ژن که سه رچاوه ی مندال دروستکردن بووه، په رستراوه
 (خودایه کان له سه رتاوه هه موو ژن) ئه و بووگه وه قوئخا، پیاوی له بهر له زینوه (تا
 هه نگه ش، قسه یه کى خۆشى شوخى سه ت دیکتاتۆرت بۆ له خسته ده با، ده توانى
 تهخت و تاجى ده وله تان تا نه پووش به تاراج به رى و به بزه یه کى سه ر لێوه ئاله
 عه نابییه کى ئیمپراتۆریه که ت بۆ دامه زینى و بیشى پووختى. نه خیر ته نى به
 کشتوکالیش دلى دانه که تییه، پیشه ی جۆراوجۆرى داهیناوه، بۆ خۆت ده زانى ئه وه
 ژیانه، ژيان هه موو چتیکی گه ره که. بازرگانی په یدا بووه، ستهت، ته کنولۆجیای
 سه رسوپه ین و واقو په ینى ئه و پۆ په یدا بووه. دباره مۆف به خۆپسک په خنه گره،
 په خنه له هه موو چتى ده گری. ئه گه ر ده تارىک و لێله ی گروگالیدا سېحر و
 نه فسانه ی بۆ پایسى کردنى کاره کانی داهیناوه و ئه وه بووه به فهره نگی
 شارستانیه تی هه زاران سالى، پاشانه کى ئایینی فره خوداوه ندی و په کخوداوه ندی
 داکسالارى و بابسالارى داهیناوه. له پاشان پشتی له ئایینیش کردوه و له جیاتیی
 خودای له هیچ چتى نه چوو، ئه قلى په رستوه، پاشان وازی له ئه قلى پووت هیتاوه
 و بایداوه سه وه سه رهست و نه زموون و نه مه ی له هه موو چتى به راستر زانیوه،
 به لام راستییه که بیته گه ره که نه ئه قل به ته نها به شی هه موو کاره که ده کا و نه
 ههست و نه زموون به ته نها. مارکسییه کان ده لێن: نابى موباله غه له ده وری یه ک له م
 دوو پله یه ی ماریفه تا بکرى و ده وری ئه وى دیان به که م بزاندرى. له بۆسیسی
 ماریفه تا، ماریفه تی هه سنى و ماریفه تی ئه قلى هه رتک هه مان گرینگیان هه س،

هېچيان به بښي هېچيان وجوړديان نښه و هالنګن، جا هر له مېړا په کايه تښي تښوړي و پراکتيس که وتونه وه. پاستي و درويي چت به کرده وه، به نه زمون و تجربه به ديارده کوي. ښګر خه ک هېچ کارتيګان نه کېدېا، مه حال بو زانياريسه که درده ستګن، بګره هر نه شيان ده تواني ژيانې ژيانې ژيانې ژيانې ژيانې کاتيګي تيره ي مړوف له نازهل جوئ بڼوه، هېچ زانياريسه کي تښوړي له باره ي ګوړانګاري و ګه شه کرده وه نه بو، به لام په نجيشيان ده دا: بڼ بڼوړي خو ه لپه يان ده کېد، خانوماني خويان بنياده نا و فيري سازکردني چک و بهرګان ده بوون و هر ده جهنګي نه زمون و تجربه ي ژيانې پڼانه دا مړوف له زوړانبازي و ملاملاني له ګل خورسکدا هرچپيه کي پټويستي بو، فيريو.

نه مه نه زمون و تجربه ي پڼانه پيمان ده سه لميښي. مړوف که له دايک ده بښي هېچ جڼده سه روده وي له دنيا په درناکا، له هېچ نازاني، هرچپيه کي که ورده - ورده فيري ده بښي، ښوه به نه ندازه ي ده ګل ديارده کاني ده وويه ريدا ه ل نګوتن و ه لګه وتني ويه که به دم کار و پراکتيسه وه ي فيري ده بښي. نه تو ده بيني ساوايي که ه لپه ده کا و ده ستي بڼ ټاور دريژده کا، بيګري هښتا فر له خه سبه ته کاني ټاور نازاني، به لام هرکه به نه زمون و ټاقي کرده وه له پراکتيسدا ده رکي خه سبه ته کاني ده کا، واز له ه ولوده ولي خولي نزيکيښسته وه ي ښيني، به مه ي بڼده ماريښتي و ده ستيښي. به لام نه مه ښوه ناګه يښي که تني نه زموني شه خسي خه لکه که ده پراکتيسدا پاسته و بهس، نه خيتر له نه زموني خه لکي دیکه ش که ګه ورده ګرين، له سه رله به ي نه زموني کومه له کي تيره ي مړوف ش سود و درده ګرين. پراکتيسي کومه له کي ګه لاي چالاکيه کاني ښو خه لکه يه که ده به ستي ويدا کار له دنيا ي ماددي ده ګن و ده يګوړن. مه به ستم له مه: چالاکي به ده سته جه معي و کومه له کي به رهم په نڼو هښانه، ټيګرا خه باته، به نمونه بزلوتي نه ته وايه تيبه، ټاقي کرده وه زانستي و هند ه. بزلوتي پزګاريخوازانې نه ته وه ي کور، به زنجيره ي له نه زمون و تجربه ي تال و سهخت و هوراز و نشي و ه ل و پاستدا ټيپه پيوه، له

ئەيسىدا مەرىفەتتىكى ئۆزى لە وارى شۇڭى چەكدارانە، سىياسەت، دىپلۇماسىيە تە
ئىركەكتە. ئەتە ھەروالە دىيۈكى زانست بىئۇر: ئەندازە كۈرە پەيدا بو؟ شاۋى
ئەلى نىل بە ھەزاران سالۋالاتى نىلى بە لاقاۋان سەروپىن دەكرە، ھەر جۈرە
ئەلىكى ئەندازىيەن لە بۇ گۇرۇپپەنى قىرغەنەكان بىنايەتەن، سىئالۋى بى بەزە
سالىن وخشى بەسەر دىۋارىيە نەدەھىشت. لە گرد و تەپە و تەلانىان ئۆرپى،
ھەزاران سالە لاقاۋ و لىمىشت دى، كەچى ئەو گردانە ھەر لە جىنى خۇنە. لەم
و تاقىكرەنە ۋەيە ئەو شەكلە ئەندازىيە فېرېۋىن كە قوۋچەكەكانى ئەمۋى
مىسىريان لى ھاتۋنە كۆرپى. مىسىرىيە زىرەكەكان بەمە شاۋى نىلىيان بەزاندە
ئىدى ئاۋ ئەلىكارى گۇرۇپپەنى قىرغەنە پىرۋەكانىيان بىۋىختىنى و پامالى.
زانىيارى و زانست، بە ئەزەۋىن و تاقىكرەنە ۋە دەرەستەدەكرى، ئەزەۋىنىش
پراكتىس و كۈرە ۋەدا شاىيەتتى پراستېۋىن و ھەلە بوۋىنى بۇ دەرە. پراكتىس و
ئەمە چى بەرەستە پىرۋەدەچى. لە پىرۋىسى كۆرپان و گەشەكۈرەندە پىرۋە
پىرۋەت، ھۆكار و ئاكام (عەلە و مەلۇل) ھەن، لە پىرۋىسى بىر كۈرەندە ۋە
پىرۋەتەنە، تىز و بەلگە (تۈپە و دىلەل) ھەن. ھۆكار چىت دەرەستە دەكەيان
ۋىختىنى، ھەرچى بەلگە، بىرۋىچۈۋىن ئىسپات دەكەيان بەتالى دەكەتە.
ھۆكار و بەلگە تىكەلە پەككى بىرۋىن. ئەۋجا ھەروەكۈر "ۋازە" ھەيە و
دەكەشە "ھەيە، ھەروە" بەلگە "شەيە و" بەلگە تاشى "شەيە. دەلەن: بە
ئەلى ماركس، ئايدىۋىلۋى لە بابەتە بەلگە تاشىيە. بەرۋەندىيە چىنەيتە و جۈرى
پىرۋەندىيەكانى پەنۋەتەنەن و دەرۋىيە كۈمەلەتە، ھەروەك ھۆكارەلە
ئەنچا دەرەكەن ئايدىۋىلۋى (كە بە پىچەۋانە لە واقىيەتە گەشەتە)
پىرۋەتەن. خەك لەسەرەتەۋە تاشقى جۈرى ئىيان و گۈزەرائى خۇيان دەرەن و
ئەلى بەلۋچاكى و پەۋلىيە ۋى پاساۋ و بەلگە ھەلدەبەستەن و دەرەشەن. پىرۋىتى
كە: بەرە، بىرۋىزانى تاشقى تەزى ئىيان و گۈزەرائى بىرۋىزانىيە خۇيە دەرەكە
ئەلى ئايدىۋىلۋىيەكەتە، پاشان دەرەكە لە ھەمان ئايدىۋىلۋى دەرەكە بۇ

مانه و دی. لیره دا د بېنی هؤکار به داتاشین کراوه به به لکه، واته: کلای هه بانه
له سه هه یاسی نرایه. کاره که کلایله سه رانه و هیچی دی. نه و جا پرسیار نه مه پید
نایا فسه... - و دی مارکسیش هه له بابته نیایدی ولژییه؟

مرؤف له سه ره تاوه، نه روا، بت، تۆته مه رست بووه، له سه روبه ندی راووشکا.
شوانکاره بییدا، سیحر و جادوو (پیټ وایی) به نه جامدانی هیندی چتی ناخواسایی
چاره نووسی چتان ده گۆپی. وهک: وینه ی که له کیوییی له دیواری نه شک و تکرار
بکئی و به رمیی سه ره قولاتی پی بده ی و به ته وای برپاوه پیټ وایی
که له کیوییه که ت کوشتووه و بق سبه نیی ده چیه رلوی، به و نیحایه و فیعلن، بتوانی
که له کیوییی راویکه ی...، له سه روبه ندی کشتو کالدا برپای به فره خودایی
یه که خودایی بووه. خودایه کانی له دارودره خت و خورما و ته بیوتوو و نه سستیره
هه چی ره واکه کانی خۆرسکه وه هه بگره تا ده گاته خودی مرؤف، له پیشانی
میینه و پاشان نترینه، په رستوون. پاشان بیری یه که خودای له هیج نه چوری (لیه)
کمله شی ی بق خۆی داهیناوه و دلی خۆی به وه دلوته وه و خۆی له دله راوکی و
نیگه رانی و ترسی که سنه زان (مجهول) تا راده یی قورتار کردووه. خۆلاسه: له
قوناخی هه سترکردن به چتی به ره هست (تجسید) تیپه ریوه و به قوناخی ده رککردنی
چتی به رنه قل (تجرید) گه یشتووه. لیره دا بیری خودا وهک چتیکی ناچاری به سه
موقفا زال بووه. به لام پاشان "نه قل" به ره - به ره له قه له مپه وی "نه قل" وحی
که م ده کاته وه و بق نمونه: موخته زیله ناسایی له که لامدا و هه نه قیه ناسایی له
شه ریعه ندا، ده ورزیکی گه وره به نه قل و "رای" ده درئ و ته نانه ت جیگی خودا
ده گریته وه. نه خیر کاره که به و نه ده وه ناگیرسیته وه، نه و جا له نه قل و په نییش
ده که وریت ته قه وه و گومان له راستی و دروستی حوکه کانی ده کړئ و سه روبه ندی
گومان کردن له هه چی چتی نه قل هه س دادئ و نه هست و ته جره به و نه زمون
و نه نه قل و نه نتیقی نه رسته تو به شایه ت قوبول ده کړن، نیامی غه زالی و
دیکارته یل په پیدا ده بن.

به داخوه نه مړې پوښت موديرنيزم له گټلواى بى پروايدا سرگردان و سهراسيمه ده خولټه وه. چاره سر له هېچ چټيكا به دى ناکا. پټى وايه خودايش و نه قلىش و هه ستيش فرياي خولياى مړوف ناکه ون. به لى سوسياლისته کان دلى مړوفيان به وه ده دايه وه که گومونه پاريس تروسکه يکى گه شى له شه وه زهنگى چه وساندنوه دى مړوفدا دره وشاندوه، وه لى مخاين، تا ئيستاش هيشتا مړوفايه تى چه شکى به دى راسته قينه دى نه کړيووه (نازانم) تو بللى به خه يال له مه چه شکى بکا؟. به لاي منه وه، له خه باتى بى پشوو زير بى ه لټناني موعه معايبه کانى ژيان هېچ چټيکى ديکه فرياي مړوف ناکه وي. نازادى، ديموکراسى، کوتايى به درنده ييى سهرمايه دارى هيټان، پايدوست به بير وده سلاى يه کته وه رهيى و يه کړه هه ندى کردن، ژن له ديلىتتې پياو پزگارکردن، مندالى چاوشين و چاوکال، کيژى قزکال و ليونال، له برستى و نه خوئينده وارى و نه خوښى و بيکارى پزگارکردن، له شه پرانده وه دى به رده وام بى سوود و قازانجى هم کومپانى و نه و کومپانى زه به لاح قوتارويون، له خوړسک ويرانکردن پزگارويون و هند فرياي مړوف ده که ون. له کوتايدا مه گهر هر قسه که دى شېخى سه عدى دووياره بکه موه که ده فهرموى: "توانا بود هر که دانا بود" و له فيزيوونى زير و زانايي پتر به ولاره بى مړوف که له هه ريوو ده سلاى سياسى و سامانى به هيژتره، نه ماوه ته وه.

به لام يا نه و هشت به گويدا بچريتم که هم باسه نه وه ندې چپه دريژه خو به م چند پووپه په کوتايي نايه و نه گهر به تيروته سلى و خه ستيى لى وه کولدرى به سه تان لاپه رش نابريته وه. جا با هر وه که سهره باس هيئندى چت له مهر هم به يتى بله يه، يان مه ته لى ميشه وه بيرينمه وه، که هېچ ليوه کولى په نگه نه کارى خويانى لى نه بان کا.

نه گهر بمانه وي ده نيو گوماوى هم باسه دا وه باسکه مه له بکه وين، ده بى نه مانه وه بهر باس و ليوه کولن بيخين: موديرنيته چون پټيکها: ريتنه سانس (فهرهنگى ديريلى يونانى سه رله نوى بوژاندن وه و زيندوگر دنه وه)، نومانيسست

(مرۆڤگه رایه کان، ئەوانەى که هەر له کۆنه وه مرۆڤیان به ته وه ره ی بێرێ کردنه وه و خەمى شو و پێیان کردبوو و پێیان وابوو دەبێ مرۆڤ له پێشان خۆى بناسێ و هەر مرۆڤ سەرچاوه ی هەموو چێشکى راست و درۆیه . ئاراسمۆسى رۆتروامى پێشەنگى ئومانىستانى سەده ی ۱۶ که پێى وابوو زیندووکردنه وه ی هه ره نه گ و هونه رى کلاسیک، به بێ پروخاندنى فەلسەفە ی سکولاستیک و ئایین چا کردنه وه سەرناگرێ. ده نامه کدا که له بۆ پاپى لویسى ده یه مێ له سالێ ۱۵۱۷ دا نووسى نوخشی ها ئەمرۆ نا سەبەینێ پرودانى سەرده مێ زێڕینى له سەروبه ندی لویسدا پێشبینى کرد، سەرده مێ که هەرچى زیاتر ناشتی و ئارامى قایمترکړی و به هێزترکړی، هونه ر، ئەده بیات و شیعر و ته شه نه ی ئاییندارى و له خوداترسى و په روا و ترسپێشەبى هێنده ی دیکه ده ته نیته وه و هه وه زه ل ده سستینێ. به لێ سەرده مێ پێغۆرماسیۆن له هه مان سالدا ده ستن پێ کرد و ئیدی ئەوه بوو په خێرى هه مووان گه را پاشان یاکوب بورکهارت، میژوونووسى بنه چه که سوپسرى هات. ئەم پیاوه، نه گپ و ئالهای میشله ی بۆ نه ته وه گه رى له که لله دا و نه بێمه یلى و درۆنگى و درۆیه تى وى له گه ل سه ته کانی ناویندا له دلدا هه بوو. پێنه سانسەکه ی بورکهارت له گوێن هینه که ی میشله نه بوو. ئەمه که ی ئەم، نیتالیاپانه بوو. واته: "پۆخى سیاسى مۆدێرنى ئەوروپا" لێره وه سەرى ده ره ئێنا بوو، پۆخى که گه رچى ئەغلب به دیارنیتخه رى خراوترین خه سلته یلى جوړی له خۆپه رستى و خۆخوازیه پیه کى په تپسێن و ده سته پێشمه پچرا ی بوو، له هه مان حالدا توانستى ئەوه ی وه به ره وه هه بوو که بکارى واقیعیه تیکى به ته وا وه تى تازه و نرتوونۆ بێنێته گوپێ واته: "ئه تو له ده ولت وا تى بگه ی که به ره مې هونه ریکه ". به کورتى بۆرکهارت جه ختى له سه ر تاکه گه رایى (ئیندی قیدیالیزم) ده کرد، چونکه به به وای وى تاکه گه رایى واقیعیه تیکى سایکۆلوجیى وایه که هه رگیز نکوولی لى ناکرێ. (۵)

^۵ (۵) ج . لوکاج، یاکوب بۆکهارت، ترجمه ح . کامشاد ص ۳۵-۳۷

جا ئىم جەخت لەسەر تاكگەرايىيە يەككىگە لە نیشانە ھەرە گرینگەكانى پۈتتەسانسى ئىتالىيەلىكە ئاكام و پاپەندىگەلىكى فرە قوۋلى بۇ ژيانى بىرەكى و ھەستوخوستى مۇۋەللىكەتتەو. ھەر جەخت لەسەرگەشەكردنى ئىم تاكگەرايىيە بوو كە كەشقى جىھان و كەشقى مۇۋەششى سانا و مەيسەر كەرد. بۇركھارت پۈتتى وايە، پاسستە زىندوكرىنەوئى فەرھەنگ و ئاسەوارەكانى سەرۋەندى دىرەن بە يەككى لە تايىبەتەندىيەكانى بەرچاۋى پۈتتەسانس دەژمىردا، وەللىكە بەلگە يان مۇكارى پۈتتەكەتتى وى. خۇلاسىە بۇركھارت لەو بۇوايەدايە كە كارەكە تەنھا زىندوكرىنەوئى سەرۋەندى دىرەن و ئاسەۋارى كلاسسىك يان فەرھەنگ و نەدەبىياتى كلاسسىكى يۇنان نەبوو بەلكو پۈتتەندى و يەككىتەئى ئىم لىشاۋە يان بلىمەتتەئى خەلكى ئىتالىيا بوو كە دەستيان دايە دەستى يەككى و فەتھى دىنەئى پۇژاۋايان ساناكەرد و وەدىھىنا. واتە: خەلكەكە بۇ خۇي تايىبەتەندىيەكى خۇي ھەبوو. كەواتە: ھەلومەرجى خۇيى (ذاتى) بۇ خۇي فاككەرتكى تايىبەتتەئى و گرینگە. نەتەۋەكانى پۇژەلات وىرپاى ھەلومەرجى تايىبەتتى خۇيان كە بەش بە خالى خۇيان بە ھەند دەزاندى، وەكو ئەۋروپايان پىئە نەكرا. پەنگە بگورتىئى ئاخىر، لە نولۋە پۈتتەكەتتى ئەۋروپا، پۈتتى لە پۈتتەكەتتى ولاتانى بۇ نمونە: ھەرەب و تورك و ھەند گەرت، بەلام خۇ لەسەرۋەندى عەبباسىياندا ھەرەب لە ئەۋروپايان پۈتتەكەتتى و توتورىيون. دىيارە مۇكارى خۇيى دەۋرى گەۋرە ھەيە. لە خۇپايى نەبوو كە ھۆمۇرسى يۇنانى بە ناۋچەق و نمونەئى فەرھەنگ لە قەلەم داۋە، لە خۇپايى نەبوو كە لە ھەموو چىنكەدا ھەر ئەۋروپا بە سەنتەرى ھەرگۇرەنكارىيەك دەزاندى. ئىمە پۈتتەسانس. رېفۇرماسىۋىش قۇناخى دەۋمى مۇدىرنىزم و مۇدىرنىتەبە. ئەتۈكە لە بىنەمايەكانى سەرھەلدانى رېفۇرماسىۋىش و پۈتتەنگەۋانى وى ورددەبىيەۋە كىلەپۈتتە بلىندەكانى وەك مارتىن لۇتەر (۱۴۸۳ - ۱۵۴۶)، توماس مۇنتسەرى سويسىرى، ھۆلدريخ تسۈيىنگلى (۱۴۸۴ - ۱۵۳۱) و جان كالتۇنى فەرانسەۋى (۱۵۰۹ - ۱۵۶۴) لە شەۋەزەنگى تارىكىستانى لە ئايىن بەبەرەۋاڭى خالىييون و بۇ بەرۋەۋەندى چاۋچىنۇك و بوۋەلە و

گه مژه و لامز به کاربردنی له نووردا ده نقری، گه ورهیی و پایه بلیندی ئه زاتانه به پهرنی بۆ به دیارده کهوئ. خو ئه گه ر بۆت بکری به وردی، پهنج و تیکوشانه کانیاں بۆ نوینخوانی و نویناوی وه خوینی و ته نهها بهم چه ند قسانه ی من دانه کهوی، ئه وه باشتره، چون کاره کهی من زیت هر نۆ به بیرهینانه وه یه و هیچی دیکه.

ههروه ها خو بیر له سه رو په ندی پۆشنگه ری، سه رده می نه قل وه کاره اوردنیش بکه یه وه ده ها پیرۆزتر. پۆشنگه ری کوو یه یدا سو؟ بنه مایه کانی چبوون؟ بنه مایه کانی نه قلانی و نه زموونی په یدا بوونی شوپشی زانستی کامانه ن؟ به یکه ن و دیکارت و نیوتن کین و کوویان بیرکرده وه؟ گالیله کینی و چیی کرد؟

وینه نه ده بییه کانی پۆشنگه ری نیشانه کانیاں چین؟ پیکهاتنی ناشکرای نه ده بیاتی هه لسه فیی چاخ پۆشنگه ری له بنه په ته وه هیندی شپواری دیالوگی نینوان هیلان و فیلۆنۆسی له باسی نایین (۱۴۱۳)، له نووسینی بێرکلی و کتیبی گفتوگۆ له مه پ نایینی خو پسانه ی هیوومی لی بترازین، ساده و پاسته بوو. له نیه و رۆکدا عومده ی نووسینه کان لیه و کۆلین، لیه و تۆزین، ده مه ته قی، سیمینار، نامیلکه یل، کوتایینه مه یل و تاره یلی بوو که به گشتی به په خشانیکی په وان، پوون، له چاو خویدا ناهونه ریانه نووسرا بوون. به لام کانت نه ته نهها زارلوه و گوزارشته یلی هه لسه فییانه ی له خوا سایه به ده ری هونه ریانه ی له نووسینه کانی خویدا به کاره اوربووه، بگه ره دا هینه ری شپوه یه کی هه لسه فیی نوئی ئه و تۆ بوو. "په خنه" یان "لیوه کۆلینی په خنه گرانه" که میعهاری و ناسکیی تاییه تیی خۆی لی بیوون به نه خش و هه ره خۆی ده وه شاپه وه. هه ره یه که له په خنه کانی سییانه ی کانت دابه شبه ندیه کی هاوشپوه و یه که جۆر بوو به سی به ش: (۱) به شی "شیکاری" یان شیکرند وه ی کارکردی پاسته قینه ی نه قل و (۲) به شی "لیالیکتیکی"، یان مه نتیقی هه له که ته پکه و داوینلی ناشکرا ده کا که ئه قلی بی ئیحتییات و ناشاره زان تییاں ده که وئ و (۳) "پینازناسی" (میتۆنۆلۆجی) که هه لبه سته کی نووسرا وه یه له پینساگه ل و ئوسوول له بۆ به کاره یان. ئیدی بهم جۆره پیکهاتنی نه ده بیاتی هه لسه فه ی نۆبیراو

شێوههکه تهنها هه کانت، که بێ گومان گرفته یلێکی تایبه تیشی له مه پ بیری "لوفافی" و پێچه وانه خوانی ئی ده که وتنه وه که فه یله سسوفه کانی سه ته ی ۱۹ وه که هه گل و که رکه گارد بایان دایه وه سه ری.

هه روه ها نه زمونگه رایبێ کلاسیکی ئینگلیس و په یامه کانی وی. به روپشت و نه سل و نه سه ته پ و چیه تیی نه قل له کن لاک و بێرکلی. زانسته مۆفیه کان له پوانگه ی هیوموه وه. بزله ته کانی غه بیری نه پسته مۆلۆجی له چه رخی پۆشنه گریدا. ماده ده گرای و دۆزینه وه ی زانسته. فه لسه فه ی کومه لایه تی و سیاسه ت. تایبه تی بوونی فه لسه فه. سه رنج و ورده کاری په خه گرانه له نه قل له کن کانت. ئینجا چه رخی گه شه کردنی ته کتۆلۆجی. زه مینه کانی په یدابوونی شۆپشی په یشه سازی. پوانگه به به ره وه کان له مه پ شۆپشی په یشه سازی. پوانگه کۆنه کان. پوانگه نوێیه کان. کاریگری فره وان بوونه وه ی بازرگانی له په یشه سازی و لێشاوه کان (جه ره یان) ی مووله ره له خه یراپوودانی شۆپشی په یشه سازیدا. ئۆرگانیزه کردنی په نه یه یتان. له په یشه سازی گونده وه بق کارخانه و کارگه. شۆپشی په یشه سازی له به رچی له ئینگلستانه وه ده سته پی کرد؟ داهینه کان له په یشه سازی ته ونگاریدا. مۆتۆری هه لم وات. په ژبی به رد و ناسن. گۆپانکاری و گه شه کردن له بارووقی ژبانی و کومه لایه تیی ئینگلستاندا. که نال لیدان و پێگای ناسن دامه زراندن. فراوو بوونی شاران و زیده بوونی کومه ل. هه لومه رچی کار و بارووقی کرێکاران. لیکووفاقیی کار و سه رمایه. په یدابوونی به کیه تییه کرێکارییه کان. ته شه نه کردنی شۆپش به ره و ولاتانی به کگرتووی نه مه ریکا. په یشه سازی و داهینه په یشه نگه کان. سه رده می یۆلا و سه رده می کاره یا. دووه م شۆپشی په یشه سازی.

مۆدیرنیته و پێوه ندیی وی ده گه ل هه رازه چوارینه کانی گه شه کردنی کومه لایه تی و ده سته که وته کان و گۆپانکارییه کانی وی. ده سته که وته کانی مۆدیرنیته. مۆدیرن چیه؟ گرینگترین ده سته که وته کان له زه مینه ی ته کتۆلۆژی نوێیادا: گۆپانکاری له بواری پاگه یاندنه کانی ده سته جه می و که یفوسه فا و پابواردن. نه و گۆپانکاری و

دەستگەرتانەى گە لە بوارى زانستدا بەدیهاتن. مۆدېرن ھەر ھەمان پۆست مۆدېرنیتە گە خۆیەسى! نەژادناسى ھونەرى مۆدېرنىستى. قەیرانى دووبارە نوینى (سەرلەنوئ) واقع پېشاندانەو. کامېزای سېنەماى و ھتد) لە ناوینایەتى داشکاندن مۆدېرنیتە و ھەلپە بۆ پەخنەلى گرتنى. مۆدېرنیتە لە ئەدەبیاتی داستانی و ھونەردا: ھەلەدان بۆ ناوینایەتى دۆزینەو ھەیکى نوئ، بەسەرکردنەو و لە ھیتندئ ئاسەوار دەریارەى مۆدېرنیتە و مۆدېرنیزم کۆلینەو. پۆست مۆدېرنیتە. چاپشکووتن لە پاش لە دایک بوون: بئە ما تیتۆریکەکان. چالاکیە زمانییەکان و پروسسێسى پەیدا بوون و پتیکھاتن. پۆست مۆدېرنیزم و شروڤەکەرانی وی. ژان - فرانسوا لیوتار (۱۹۹۸-۱۹۲۲) وێژمانى (دەلالەتى مانایی) و بئەماى گۆرپانکاری وی. وێنە و چتسى وێنەیی. پشت لە فرەریوایەتى کردن، وردەریوایەتى، کەلەریوایەتى، فرەریوایەتى. پەوایی (مەشرووعییەت)بەخشین بە زانست. لیوتار و پۆست مۆدېرنیزم. ئاسەوارەکانى ئەم دوايانە. ژاک دریدا. بئەماشکێتنى. دریدا لە ئاوینەى ئاسەواردا، میشێل فۆکو. پاشبنیاتگەرى. دێرینناسى شیتى. دێرینناسى زانست/ پەچەلەکناسى دەسلەت. پەچەلەکناسى پەگەزایەتى. ژان بودەریار. شیکردنەوى کۆمەلى ئیستېھلاکى. پەخنە لە تیتۆرییەکانى مارکسیزم. پۆتسى سەرووخەيالى. مەزەنەى کۆتایى. ژیل دلوز و فلیکس گاتارى. پێوەندى فەلسەفە و دەروون شیکارى. بنیاتى درەختى زانست. فەردىک جېمىسۆن. داکۆکى مارکسیستى لە پۆست مۆدېرنیزم. تايبەتمەندىیەکانى فەرھەنگى پۆست مۆدېرن. ئیھاب ھەسەن. وەرچەرخان لە مۆدېرنەو بۆ پۆست مۆدېرن. کلاڤەکانى یازدەیانەى پۆست مۆدېرن. دېفید ھاروى. بار (وضعیت) پۆست مۆدېرنیتە و قوناخەکانى گەشەکردنى وی. ژاک لاکان. لاکان: دەروونکاری، زمان و وێژمان (discourse). چارلز جىنگز. جىنگز و مەرگى مېعمارى مۆدېرن. مېعمارى پۆست مۆدېرن. مۆتودى ھونەر: ئەدەبیات و مېعمارى پۆست مۆدېرن. پلۆپالیزم کوانتومى پەسەنى پۆست مۆدېرنیتە. جیھانبینى پۆست مۆدېرن: پەگەز و

بزاوتەكانى كلىلانە لە بەرنامەى پۇست مۇدىرنەدا. لىنچوداوازيە دىيالىتىكىيەكان.
 ھەوت قۇناخەى پۇست مۇدىرن. بەرنامەى كارى پۇست مۇدىرن: مۇدىرنى ناپىك
 (ناجۆر) پىئەند خواردو بە پۇست مۇدىرنەو. پۇست مۇدىرنىزىم و فەلسەفە.
 پەخسەكانى پۇست مۇدىرن لە پۇشنىگەرى وەك بىنەما و نىوەرۇكى پەسەنى
 فەلسەفەى مۇدىرن. نكولىيە بىنچەكان لە فەلسەفەى پۇست مۇدىرنەدا. نە لە ماناى
 نەگۆر (ثابت) دەمان (زمان) و جىهان. نە لە چەمكى بەرھەستى (مەحسوسى،
 عەينىيەت). نە لە چەمكى خۇ، يان "من" ى ئەقلى. كۆتايىي فەلسەفەى كلاسىك و
 مۇدىرن و پەيداۋونى فەلسەفەى پۇست مۇدىرن. مېتافىزىكى لەپو (حسور).
 مېتافىزىكى جوداۋازى. نۆلۆۋىي داپران يان جوداۋازى بەدرەنگەو. نۆپىراگساتىزىم
 و نە لە مېتو. پۇست مۇدىرنىزىم: خۇ، تاك و كىيەتى. نە (نفى) لە مېتافىزىكى
 لەپو و نە لە سوۋەى ئەقلىنى دىكارىتى. سەرگەردانىي تاك و نەمانى كىيەتى.
 پۇست مۇدىرنىزىم و سىياسەت. بارى سىياسىي پۇست مۇدىرن و شەپ. بەكارھىنانە
 سىياسىيەكانى پۇست مۇدىرن: سىياسەتى جوداۋازى. پۇست مۇدىرنىزىم و ماركسىزىم.
 داكۆكىي ماركسىستى لە پۇست مۇدىرنىزىم. پەخسەى ماركسىستى لە پۇست
 مۇدىرنىزىم. پۇست مۇدىرنىزىم: پارادۆكسى موحافەزەكارى و پارادىكالىزىم. پۇست
 مۇدىرنىزىم و نە لە ماركسىزىم وەك كەلە داستان. پۇست مۇدىرنىزىم و ئايىن. پۇست
 مۇدىرنىزىم و مەسىھىيەت. پۇست مۇدىرنىزىم و ئىسلام. پۇست مۇدىرن بۇ
 خوتىندەو كىتپى يىرۇ. پۇست مۇدىرنىزىم، كۆمەلناسى و پامانى كۆمەلەيەتى.
 پۇزىتىقىزىم، كۆمەلناسىي كلاسىك و بىياتگەرايى. كۆمەلناسىي پۇست مۇدىرن.
 قەيران لە كۆمەلناسىي پۇست مۇدىرنەدا. پۇست مۇدىرنىزىم و مەنتىقى فەرھەنگىي
 سەرمايەدارىي دولىي. پەوتى گۆرۈنكارىي كۆمەلناسىي پۇست مۇدىرن. پۇست
 مۇدىرنىزىم: پانەگەل و چەمكىلى پەخسەگرانە. كار لە دىي پامانەگەل و چەمكىلى
 كلاسىك و مۇدىرن. پۇست مۇدىرن و شىۋازە بايى (قىمى)ەكان. پۇست مۇدىرنىزىم و
 پامانە سىياسى - كۆمەلەيەتتىيە نۆيەكان. پۇست مۇدىرنىزىم. پەخسەى ئەدەبىي و

پېښېره وی (پېښه ننگی). بهر د وامیې نه د ده بیایې مۆدیر نیستی. د ابران له نه د ده بیایې مۆدیر نیستی. پېښېره وایه تی و پاش پېښېره وایه تی له نه د ده بیایې پۆست مۆدیر نه د. پۆست مۆدیر نیزم. پامانه ی نه د ده بی و پۆمان. پۆست مۆدیر نیزم و نه د ده بیایې داستانی: رېشان ژویی میژووییڼه و که ره کته ریزه ی پامانه یی. رېشان ژویی میژووییڼه. که ره کته ریزه ی پامانه یی. نیواخنی ته و ره یی له پامانه گه لی نه د ده بی و ناسه واری داستانی پۆست مۆدیر. پۆست مۆدیر نیزم. فره ننگ. هونه و فیر کړدن و په روه د کړدن. فره ننگ و پامانه ی فره ننگی له نیگای پۆست مۆدیر نه د. پۆست مۆدیر نیزم و فمینیزم. پۆست مۆدیر نیزم. فه زای شاری و ده و ربه ی ژین. ته کتول ژویی مۆدیر و قهیرانی ژانی ده و ربه ی. شارگه رایې له حالی په ره ساندن و قهیرانی ژانی ده و ربه ی.

له کورتاییدا با هم یروبو چوونانه ی دواپیښ که منیش هاویه شییان ده که م، عه رزی خوینده ی به یز بکه م:

مارکس و نیچه و هاوسه د ده مانیان مۆدیر نیته یان وه ک بتون (کل) له سه ربه ندیکدا تاقیر ده و که ته نها به شیکې چکله ی جیهان به پاستی بیو به مۆدیر. پاش یه که سه ته، سه ربه ندی که پړوس ته سه کانی مۆدیر نیزاسیقون ترقیکیان به سه ر جیهاندا کیشا که هیچ که س، ته نانه ته نوو ترین شوینه کانی جیهاندا ناتوانی لیتی ده ریازی و لیتی هلی، ده کړی چته یه کی زور له یه که مین مۆدیر نیسته کانه وه فیر بیښ، که زتر به سه رده م و زه مانه ی نیمه وه یان سه روکار ده بی، تا سه رده می خودی وان. نه وان له بق دریزا به ژانی خودان ده بوا به هه موو هیزیکیه وه له تاکه تاکه ی تروکه کانی ژانی پلژانه ی خویاندا له دوقاقی و لیک تاقوجووتیگه لی حالی ین، که نیمه مانان نیدی له ده رکړدنیان ده سه پاچه ی و هریان له بریان جوئی ناکه ی نه د. په ننگه سه رده دجام به دیار که وی که هم یه که م مۆدیر نیستانه، به شیره یه کی مه ته لی نامیزانه و له غز و موعه مایانه، باشر به سه ر پیکه یته ی ژانی نیمه وه ن. له خودی نیمه . واته: هه مان مۆدیر نیزاسیقون و مۆدیر نیته له مه حالی ین. نه گه ر بۆمان بکړی دینتی

وان، يان خەيالى وان بە ئى خۆ بکەين، وەك وان لە دنیا بنۆپين و خەيال بکەينهوه،
 بۆمان بەدياردهکەوى کە ژيانى ئيمە قوولترە لەوہى کە بيرمان بۆ دەچى. ئيمە
 ھەست بە پتوھنديبەکانى خۆمان دەگەل خەلکى سەرانسەرى جیھانادا دەکەين،
 خەلکانى کە ھەميشە سەرگرمى ململانئى لەگەل ھەمان گروگرفتەيلئى بون کە ئيمە
 دەگەلياندا دەستەوبەرزکين و بەم جۆرە، جارێکى دیکە لەگەل ئەو ھەرھەنگە
 مۆديرنىستى دەولەمەند و بە گروگفتەپەدا دەس لە ملان دەبينەوہ کە لە ناخى
 ھەمان ململانئدا گەشە و تەشەنەى کربووە، ھەرھەنگى کە پەرە لە سەرچاوەگەل
 گەورەى ھيز و سەرسەلامەتى، بە مەرجى دەگەليدا ناشارنايهنى پەيدا بکەين و بە ئى
 خۆمانى برانين.

بەلام پەنگە لە دوايیدا ئاشکرايى کە بۆ دواوہ چوون (!؟)، بۆ خۆى دەتوانى بىي
 بە پنگايەك بۆ بەرھەويش وەچوون ئەوہى کە بەبیرھينانەوہى مۆديرنىستەکانى
 سەتەى ١٩ ھەم دەتوانى يارای خەيال و بويى خولقاندنى مۆديرنىستەکانى سەتەى
 ٢١ مان پى بېخەشى. ئەم کارى بەبیرھينانەوہى دەتوانى يارمەتيمان بەدا تا
 مۆديرنىزم بۆ پەرگەيشەکانى خۆى بگەپننەوہ، تا لەم پنگايەوہ بتوانى خۆى
 بژينى و ببوژيننەوہ و لەگەل کارەساتى مەترسiegەلى کە لە پيشيدان، پووبەپووى
 کيشمان (جذب)ى مۆديرنىستەکانى دوتنى دەتوانى ھاوکاتى زۆرى پەخنە لە
 مۆديرنىستەکانى ئەمەق و تەرزى تەجەللای بھوا بە مۆديرنىستەکانى - پياوان و ژنانى
 مۆديرن - ى سەينى و نووسەى بى.

کۆمەلى بۆرجوازيى مۆديرن، کۆمەلى نامير و پيناوہىل زەبەللاخ و غوول ئاساى
 بۆ پەنۆھينان و ئالوگۆپ ھیناوتەگۆپى، وەك جادوگەرى دەچى کە ئيدى ناتوانى
 ئەو توانستە ژژرەوييانەى کە بە ئەفسوون و دوعا و ويردخويندەوہى خۆى
 بەخەبەرھاتوون، لغاوبکا.

(مانيفيستیۆى کۆمونيست).

"بۇ ژانان و پياوانى مۇدىتىن كە پەيجوۋى ناسىنى دەروون، ھەق واپە فاوستى گوتە بە وردى بھوئىننە، چون گوتە بى گومان خالى دەسپىكىكى باشە. گوتە، ھەر ھەمان كەس كە لە شىۋەى ئەپىكى فاوستدا يەكەم تراژىدىسى گەشەكرىن development ى بە ئىمە بە دىارى بەخشىۋە. ھەلبەتە ھىچ كەس - نە ولائىنى پىشكەوتە و نە ولائىنى پاشكەوتە و نە ئايدىلۇگە كاپىتالىستەكان و نە ئايدىلۇگە سىسىالىستەكان - ھەزىيان لەۋە نىيە كە پەۋبەپەۋى ئەم تراژىدىيە بىننە، ۋەلى ھەر ھەموو بى وچان، ئەۋە لە ژيانى خۇياندا بەكارىتىن، خەيالەكان و ىمەنەكانى گوتە كۆمەكى ئەۋەمان دەكا كە لەۋە خالى بىن چۆن كاملىتىن و قوللىرىن پەخىنە لە مۇدىرنىيەتە بە ھۇى ھەمان كەسانىكەۋە تەرح دەكرى كە بە شەۋق و ئالھەى زۆدەۋە خۇيان داۋىنە نىۋ باۋەشى بەسەرھات و پۇمانسى مۇدىرنىيەتە، بەلام ئەگەر فاوست جۆرە پەخىنەكە لە مۇدىرنىيەتە، خۆلە ھەمان خالدا جۆرى لە ھەلبە و مەيدانخۋانزىيەشە - ئەۋەش زۆر بەش بە خالى دىناى ئىمە تا دىناى خودى گوتە - ھەلبەى بۇ بەرجەستەبۈۋى خەيالى و خۇلقاندىنى شىۋەگەلى نۆى مۇدىرنىيەتە كە گەشەكرىن لەۋىدا بۇ خىزمەتى مەۋقە، ئەك بۇ خودى گەشەكرىن. ھەۋشەى بىناى ناتەۋلى فاوست ھەر ھەمان زەينى پىچۇش و خۇش، بەلام لەرۋۆكە كە ھەموومان دەبى ژيانى خۇمانى تىدا بپارۋىزىن دامەزىتىن.

"لەپاش لەدايكېۋىنى مىكانىزاسىۋىنى پىشەسازى مۇدىتىن... لافاۋىكى پەگۈپىشە ھەلگەن ھەلىستا كە لە سەختى و تەشەنەكرىندا ۋەكو ھەرەسى بوو. سەرلەبەرى سنوۋرەكان و كەۋشەنەكانى ئەخلاقى و سىۋىشتى و تەمەنى و زاينەندى و پوۋناكى و تارىكىى تىكۈپىك نا. سەرمايە جىژنى سەرگەۋتنى گىرا".

"سەرمايە"

"مەن ئەۋ پۇخەم كە ۋەك ھەموو چىنە دەكا."

"مەفىستوفلىس لە فاوستدا"

"خۇخرايكارى ئىبدامى!"

"پىكلامى بانگەشە بۇ مۆبايلى ئويل ، ۱۹۷۸

" بى سەروبەرى زە قوزۇپ لە پاستىدا ئوپەپى سىستەمى بۆرجوزىيە."

داستۇيفسكى، لەندەن ۱۸۶۲.

IX تنویل

۱۰

۱

هیرمیتیسم hermetic: سیفەتی لە نژیوی هیرمیس تریسمگیستۆس، خودای یۆنانی (کە یۆنانییان لەگەڵ تۆتۆمسی میسر، نووساری بەگرمانی کتیبە عێرفانییەکان و دامەزرێ جزدانی کە جاسوی لێ کردبوو و هەوای تێ نهچوو، جۆره شیعرێکی ئەفلاتوونی، پەنامەکی (باتینی) و بە گزیوگۆل، بیان پازنامیز و مەرمووز شیوەیەکی بەرچاوتر لە مەزبەوتی لە شیعی هاوچەرخى ئیتالیا دا بە نژیوی پۆئیزییا هیرمەتیکا poesia ermetica دەگوترێ. ئەم زاراوەیە فرانچیسکو فلورا دایهینا و بابەتەکی بۆ خۆی لە لا پۆئیزییا ئیرمەتیکا (۱۹۲۶) پەیکیری و پیناسە کردبوو و سوودی لۆهەرگرتوو و پیشەنگی تیۆریی وی ئارتۆر و تۆتۆفری بوو کە چەمکە نزم و پەسپا و پەرمزییەکانی "شیعی لوتکە" ی لە فەرەنسزییەوه کرد بە ئیتالیا یی و هەر بۆ خۆی لە بن کاریگەریی مۆناسیسی پۆدۆلف ئیستاینەردا بوو. تۆتۆفری لە ۱۹۲۵ دا لایەنگری "شیعی پووت" ی دەکرد کە جۆره شیعی بوو دەبوا سەرلەبەری پیکهتیه مەنتیقییەکانی لێقت کرێن و لەسەر جاسوو و سیهری و ژەهێ تەنها و کپوکپ و سەرکاغەز دەگیرسایەوه (تەنانەت تا ئەوپۆکەش کە هیندی شاعیری نوێخوولە خالدا نەن و تەززی نووسین و دێره شیعرەکانیاندا، بەم شیوەیە:

از کدامین فرقه‌اید؟

بگویند

شما که فریاد برمی‌دارید:-

که اگرچه میداندار هر میدانید،

نه کسی را به صداقت یارید

(خنجر و خاگره "شاملو")

Çıkıyor kayık
İniyor kayık
Çıkıyor ka...
İniyor: a...
Çık...
İn...
Çık...

"Nazım Hikmet"

به رنامه ی دی له هه مان حالدا له لایه ن جوژه یب پپ ئونگارتی - یه وه (۱۸۸۸-۱۹۷۰)
به پتوه ده برا . ئونگارتی له سه ر وه ی سووربوو که شیعره کانی له مانا و به یان بپاتیوی و
به وپه پی ساکاریه وه به وی له وازان کرد و مانا "سه ره تاییه کان" یانی بق
وه گتیه وه: "هر به ته ولوی پی له سه ر وازه داده گیرا، له سه ر هر وازه و ئاههنگ و
مانا و سترئسی وی و فزایه کی که ده بوا پرپیکاته وه ". جیگرانی ئونگارتی واته:
شیئو جیق مۆتاله و سالواتوره کوازمۆدق مجیز و ته بیاتیکی دیکه یان هه بوو. به لان
هه رتک ده یان هه ویست شیعره له کراسی مانا و به یان ئازادگن. مۆتاله که شه وه وایه کی
موزیککی به شیعری هیرمسی و کوازمۆدق به پارلوی پۆتانیانه ی وازه موتوریه کردن دا.
ئه م ساکاریه به ریاتیکی نۆوه خن زیهنیه تی بوو که هیندی له په خنه گران زۆریان به
گیروگرفت ده زانی، به لام ئیستا پۆنیزیا هیرمه تیکا به قوناختیکی پێشهنگ له شیعری
ئیتالیاییدا ده زانن. ئه و شاعیرانه ی دیکه که له پیزی شاعیرانی هه رمسیدان ئه مانه ن:
ماریقوئوسی، ئلفونسو گاتق و فیتوریق سیرینی.

له سه رێکی ده که وه ئه م وازه ی Hermetism به کومه له پامانه (نظریات) یلی
ده گوتری که په نگه له چه ند کتیییکی میسری، به نیوی Tohe trois fois grand وه
ئاوخواته وه. ئه م پامانانه له چه ند نامیلکه یه کدا به زمانی یۆنانی که وتوونه ئارلوه که
میژوو و بنیچه یان به دروستی نه زانراون.

ههروهه به مانایهکی دیکهش هاتوو که هاومانای کیمیایه. جا هاوسهروساختیی ئه م
 دوو واژهیه له وهپا چه که ره ی کربوو که کیمیاییه یونانییه کان خویان به لایه نگری
 "هیرمس" له قه له م ده دا و به خالیقی زانستی کیمیایان ده زانی. "هیرمس - هورمز؟"
 خوداوهندی یونانی کوپی زیتوس و مایا، خوداوهندی زمانپاروی و پهوانی و بازگانی و
 دزان و په یامهیتی خودایان، له گوین "مه رکود" ی لاتینی بووگه.

تهئویل، به لای زانیانی ئیسلامه وه، فره ی له سه ر پئسریاگه چتی وه چتی وه گنپری
 (أقرب الموارد)، (منتهی الأرب). یه زن له واژه ی "أول" وه وه رگریاگه که له زماندا به
 مانای گه پاند نه وه یه (کشاف مصطلحات الفنون) "ومنه قولهم في الدعاء للمضل: "أول
 الله عليك، أي ردُّ عليك ضالتك" (أقرب الموارد). جورجانی له "تعريفات" دا ده لئ: "تهئویل
 مه زنه به مه به ست و تهفسیر یه قین به وی. به قه ولی، تهئویل به دیارخستنی
 یه کئ له موخته مه لاتی له فز و تهفسیر به دیارخستنی مه به ستی قسه که ره تهئویل زیتر
 له کتیبه کانی ئیلاهییاتدا به کارده هیندرئ. ئه بو عوبه یده و گرویه که ده لئین: هه رتک به
 یه ک مانا دین. گرویه کی دیکه به پیچه وانه وه ی تئ ده گن. راغیب ده لئ: تهفسیر له
 تهئویل نه عه مته ر و زیتر له واژه گه ل و موفره دا تدا به کارده هیندرئ: به لام تهئویل پتر له
 مانا و پسته دا به کارده هیندرئ و ئه غله به له که لامدا به هه رمینه. هیندرئ ده لئین: تهفسیر
 به یانی له فز تکه که پتویستی به یه ک وه جه زیتر نه بی، هه رچی تهئویله پووکردنی
 له فزه له یه کئ له چه ند مانای جودا - جودا، ئه ویش به پیتی به لگه گه لی که پوون و
 ئاشکرابن. ماتویریدی ده فره رموی: تهفسیر ته عینه له سه ر وه ی که له له فز نه و مانایه
 ویستراوه و گه واهی له سه ر خودایه که ئه م له فزه، ئه و مانایه ده خوازئ. هه رچی
 تهئویله ته رجیحی یه کئ له مانا موخته مه له کانه به بی یه قین و شه هادته. ئه بو تالیبی
 ته غلیبی ده لئ: تهئویل به یانی وه زعی له فزه، هه قیقه ت بی یان مه جاز. به لام تهئویل
 تهفسیری باتینی له فزه و له واژه ی "أول" ورگریاوه و گه پانه وه یه یق ئاکامی کار، وه لی
 تهئویل ئیخبار له هه قیقه ت مه به ست و تهفسیر ئیخباره له به لگه ی مه به ست، وه ک ئه م
 فره رمایشته ی خوداوهند: "إنَّ رِيكَ لِبِالْمِرْصَادِ" تهفسیری ئه م فره رمایشته نه وه یه که

"مرصاد" له سر وه زنی "مفعال" ه، له "رصد" و هرچی ته ویله که یه تی: وریا کړنه وه یه له تماشا کړدنې فرمانی خود لودند به چاوی که م. راغیبی نه سفه هانی ده لی: تفسیر مانایه کانی قورناتن به دیار بڼخی و مه به ستان یه کالاده کاته وه چ له پوی له فز، یان له پوی ماناوه، هرچی ته نویله پتر له پوی ماناوه یه. هره وه تفسیر له باره ی واژه گلی نامتو وه که به کارها تویون یان له مه پ واژه گلی زدر چو کور تکراره که ده بی به شریفه و شهران پوون کړنه وه، یان له مه پ قسه یه کی که چیریکینی له سر هس و بی پوون کړنه وه ی شو چیریکه مه به ست به دیار نا که وی. وه لی ته ویل هیندی جار به گشتی و هیندی کاو به تاییه تی، وک "کوفر" که هیندی جار به مانای ټینکاری موته ق به کاره یندری و هیندی جار له ټینکار کړدنې به تاییه تی هه پوونی خودادا، یان له واژه ی هاو به ش له نیوان چند مانایه کی جودا - جودادا به کاره یندری. هره وه هس ودهاش هه ده لیتن: تفسیر لیل ریوایت و ته نویل لیل دیرایه تا هاوسه روکاره. نه بونه سری قوشه بری فرمویه: تفسیر ته نها له قسه ی بیسته نی و مه سموعاتدا و ټیتباع و هه لټینجان (استنباط) له ودها که ده گله ته نویلدا هاوسه روکاره به کارده هیندري. هه شه ده لی: تفسیر بق فرمایشته کانی خودا و پیغه مبه ر له ودها که کهس نه توانی نیجته یادی تیدا بکا و به لکو هر له سر نه و مانایه ی همل بکا که تیتیدا ولرید بووگه و له وه نه ترازنی، به لان ته نویل چټیکه که زانایانی له مانای خیتابزان و ماهیر ده نامیره کانی زانسته کانداه لټینجن، هره وه هه بری یه زن، که به غه وی و که واشی له وانن: ته نویل به وه ده گوتری که نه تر بی له پتی هه لټینجان (استنباط) وه تايه ټینکی به لای مانای موافقی نه وه ی پیشه وه ی و نه وه کی پاشه وه ی ویدا بله نگینی که تايه ته که نه و مانایه هه لټیگری و ده گله قورناتن و فرموده ده کانی پیغه مبه ردا بوو لاق نه بی و په نگ راستیبه که ش هر نه مه بی (کشف الظنون)

ناسری خوسره و گوتوویه:

هر که بر تنزلی بی تاویل رفت

لو بچشم راست در دین اعور است

+ +

شوراست چو دریا بمثل ظاهر دریا

تاویل چو لؤلؤاست سوی مردم دانا

+ +

بطله و دین حق در پود تنزیل

بایشان یافت از تاویل تاری

دیاره نهم باسه به لای نه هلی نوسو له وه هویره که ی ئاو له مه زیتر ده کیشی و پهنگه بتوانم بیژم، زانایانی نیسلام زقریان له مه ی دریزه پی داوه و نهم چه ند پوو په یه تان که له پوانگی نه وویاییانه وه له بق په ش ده که مه وه و سه رو و پی دیشینم ما که کانیان تا پاده یه ک هر له م بیرو چو چوانه ی نه و زانا نیسلامیانه وه که ناغله به یان عه رب نه بوون سهریان هه لداوه .

نهم بابه ته له زقر سهروه باسی لیوه کراوه: بق نموونه، بابه کی نه حمه دی له پوی پیوه ندیی ته ویل و زاناییه وه له ده که کونه کانه وه تا فرۆید، ته نویل و ناسین: شلایر ماخر، دیلتای، ته نویل و پازی ده ق: هوسرل، هیدگر، ته نویل و مانا: گادامه ر، هیرش، له زه تی ته نویل: پیکور، ئاسوی ته نویل: ئایزه ر، یاس، له م پووانه وه زقری له سه ر پویشتووه . نه و نهم پرسیاره ده کا: ئایا زانایی له ناساندن و ته نویل هه ته ر بوورتر و فره وانتره و هه ولی ته نویل کردن کاریکی بیه ووده و دوی کلای بابر بوو که و تنه؟ پهنگه نه مه مانای نه و نه بی که ته نویل ناکی به جاری له لیسته فت بکری. چونکه زاناش زقر جار به ناچاری په نا وه بهر ته نویل ده با. نه گه ر نه وه ی که ده وانی له شیعرناسی سانسکریت، مه م مه ته ی وه رگرتووه به راست بزانیان ده بی ده لاله تی واژه لیکدانه وه هه روا به کاریکی سانا نه زانیان. نه م شیعرناسه سانسکریته گو توویه هه ر واژه یه ک چار جۆره نه خشی هه ن، یه که م: ده لاله تی مانای هه موانی و پووته نی (که هیچ واژه یه ک له پسته دا ئاشکرا ده لاله ت له م جۆره مانایه نا کا، به لکو نه مه ده لاله تیکی پزیمانییه. له ده که پیرۆزه کاندای هیندی واژه، یان هیندی پیت له

دهرک به دهرن و نه مه نه خشی "ئاتپه ریپیه ی پی ده گوتری: (نه مانه له قورئانیشتدا
 بهرچاو ده کون. وهک اتم، کهبعض، آلا و هتد ههروه ها زانستی جه فرو بیروپواری
 حرووفیه و گریزدانی سروشت و مجیزی مروف به جوری پیت و پمزی جوداوجود و
 پیوهندی هژ و تیره و نه تهوه و ولاتان و دهوله تان به ئارم و نیشانه و یتنه دار و
 برهخت و زینده وه و بالدار و سه ره بهری په واله کانی خورسکه وه، نقر جاران وات لی
 دهکا په نا بق ته ئویل بهری. نو نه خشه که ی دیکه پیوهندیان به کاربردی مه جازی
 واژه وه هیه، مانای مه جازی و ده لاله تی مه جازی به پیز "له کشنه" و "وین جه نه" یان
 پی ده گوتری: ناشکراکردنی مانای واژه کان له یهک پسته دان، واته: ئاتپه ریپیه، کاری
 زمانناسانه، به لام ناشکراکردنی مه جازی به کانی واژه گان، تاکه - تاکه، واته: له کشنه و
 ههروه ها له پیوهندی به که وهل مه جازی به کانی دیکه دا له قسه ی پمزا میزیدی
 ورده گری، واته: وین جه نه، کاری نه وانیه که ته ئویل ده کن، با به شیوه به کی
 دیکه ی بیژم: ههروه که له نیوان مانای به که می واژه (که وهری وی) و مانای پرمزانی
 (شیوه ی قالب گرتن، یان به کاربرانی وی) جوداوازی هیه، ههروه ها له نیوان مانا
 مه جازی به تاکه - تاکه کان و مانا پیوهندی به مه جازی به کانیشتدا جوداوازی هیه. ئاو،
 پوویار، پوویاری که نگ، پوویاری پیریزی که نگ، چار نه خشی واژه ن. پیوهندی به مزی
 و نه مومزلوی له نیوان واژه ی ئاو و واقعی به تی ئاودا هیه که هیندی جار ناسینه وه ی
 په چه له کی واژه تا نه اندازه ی ته نه ها هه ره له چه ند ناستیکی حالی ده بین (واژه ی
 سانسکریتی پوویار، به مانای فرمیسکه) سوراتیش له ده مه ته قی ده گه ل کراتیلوس
 نه فلاتوندا گوتویه: له نیوان واژه کان و "مانای که وهری و کوتاییدا" پیوهندی به که
 ههس و ته ئویلی چه ند باب ته لی وانیه به "حاله تی که مه نکیشی (جذبه) و لیکدی
 ناشکرای (مکاشفه) وه نیسبه تدلوه که له ترووکه گه لیک گفوتگودای ده ست بق دلو،
 وه لی کاتی واژه ی پوویار له پسته به که، یان له قسه به کدا به کارده هیندی، نه وه
 مانای به کی تایی به تی له بق ده ره خشی و هیندی جار ئاواژه بق پوویاریکی تایی به تی ده که بین
 له گوین پوویاری که نگ. لیره دا مانای به هه ست و سنوورداری پوویاری لی ده فامینه وه،

به لام پووباری که نگی پیروژه. خزمایه تیی نئوان واژهی پووبار و واقعییه تی کوتاییی پووباری پیروزی که نگه. خزمایه تی له نئوان پیروزیبون و که نگ (مانای تاییه تی پووبار) کوتومت وه خزمایه تیی نئوان واژهی پووبار و واقعییه تی کوتاییی پووبار زانسته نیی. تنها له به کاربردنی مه جازیی واژه، واته: له پسته یه، یان له قسه یه کدا، ئەم خزمایه تییه ده ناسریتیه وه وه نگین تی ده گین که مه به ست ئاوی پیروزی پووباری که نگه. که سیک کی به بیستنی پووبار، خزی ده نئو ئاوی پیروزی که نگدا ببینیتیه وه، له ته ئویلی واژهی زانیوه و به پاستی ده کریی بلین: که کار له ته ئویل تیتیه پیه. ته ئویل کرده وه یه کی خۆکار نییه. ده بی تروسکه یه ک ده ده قدا هه بی - به لگه یه کی له ده قبه ده ر. ئەوه مان پیی به لمین کی مانای یه که نده ردوو و فه وری و نانیی ده ق هینده ی به به ره ره وه نییه که به ش بکا، تا هه ره وه بیی به ده سپیکرانی ده ق. جا له بۆ که سیک کی مانای فه وری و ثانی و یه که نده ردوی ده ق به ش یی ل حالیبوونی وه به ره وه نه وی، ئەوه ته ئویل کردنی ده ق ده بی به کاریکی ناچاری. یۆنانییان هیرمسیان وه په یامهینی خودایان ده ناسی. سورات له گفتوگویی ده گه ل کراتیلوس ئەفلاتوندا، وه زوان ئەفرانده و ناخواتن ئەفرانده و ته ئویل نافه رینی له قه له م داگه.

"له و به وایه دام که نئوی هیرمس هه ر بۆ خزی ده لاله ت له قسه کردن ده کما و به و مانایه س که به ته ئویله ک، یان په یامهین، یان دز، یان ئالوویرچییان زانیوه که ئەمانه ش گشتیان پاسته و پاست سه روکاریان وه زمانه وه نه وی. هه ر وه ک پیم گوتی نئوی هیریس له قساندا زۆر به کارده بری و واژه یه کیشه که هۆمه ر فره ی وه کارده برد، واته: ئەمساتو که ده لاله ت له ئاوها مانایی ده کا: ئەو ته ره ریژیی کریوه. یاسادانه ر له م بوو واژه یه نئوی خودایه کی دانا شیره که زمان و ناخواتنی داهیناوه و ده توانین بیژین: گریمان که ئەو به کاربردنی ئەم نئوه مان فبرده کا و ده لی: دۆستی من، له به ر وه ی که ئەو ته ره ریژیی چیرۆکه یل و گه په یل (ناخواتنان) ه، نئوه که ی وه شیرمه مس

بخۆنوه و ئه‌ی واژه‌یه‌مان دوا‌ی وه‌ ه‌رمس گۆڤی. ئه‌ی‌رس ه‌روه‌ها له‌ فیه‌لی ئه‌یه
"گوتن" وه‌ که‌ و‌تۆتۆه. ئه‌ی‌رس په‌یامه‌نی خودایانیشه‌.

سوقرات وه‌ تان و‌ پۆی قسه‌که‌یدا چو‌و‌گه‌ که‌ قسه‌ ه‌موو چۆتیکه‌، ده‌توانی جاری
پاست بۆ و‌ جاری درۆ، به‌لام سه‌روکاری وه‌ل "پان" واته‌: خودایی که‌ نیوه‌ی وه‌
سایه‌ی پاستیه‌وه‌ی به‌رز و‌ بالایه‌ و‌ مرقانه‌ و‌ نیوه‌که‌ی دیکه‌ی له‌به‌ر درۆزنی په‌ست و‌
ئالچاخه‌ و‌ پتۆه‌ندی لیل بزندا هه‌یه‌. ده‌توانین خوداوه‌ندی قسه‌ واته‌: ه‌یرمس به‌ بابی
"پان" بزانی. زمانیش جاری راست و‌ مرقانی و‌ جاری ناپاست و‌ ئاژه‌لانی و‌ که‌رانیه‌.
وه‌لی سروشتی ه‌یرمس ته‌مو‌زاییه‌ و‌ ته‌مو‌زاییتیش گه‌وه‌ری قسه‌یه‌: له‌ پتۆابوون
(غیاب)ی ه‌یرمس، له‌ سه‌رده‌می نویدا ناچاری ه‌یرمینۆتیک (ته‌ئویل) بو‌و‌گین. بسا
قسه‌که‌م خه‌ستهر که‌ه‌وه‌: ه‌یرمینۆتیک سه‌روکاری وه‌ ئاخاوتن و‌ نووسینه‌وه‌ هه‌یه‌ و‌
له‌م پێگۆزه‌وه‌ سه‌روساختی لیل ته‌ئویل (ه‌یرمینۆتیک)یشدا په‌یدا کړیوه‌. (ئه‌گه‌ر له‌
لیکدانه‌وه‌ی قورئان، که‌ به‌ر له‌ هه‌ر که‌سی مافی پتۆه‌به‌ر بو‌و و‌ بۆ که‌سی دیکه‌ په‌وا
نه‌بو‌و به‌ و‌کاره‌ پابگا بیرکه‌ینه‌وه‌، چ لیکدانه‌وه‌، چ ته‌ویلکردنی ئایه‌ته‌
"متشابهات" ه‌کانی قورئان پاش مردنی پتۆه‌به‌ر، بو‌و به‌ کاریکێ ناچاری بۆ یارانی
پتۆه‌به‌ر و‌ پاش وان بۆ په‌یوه‌وان و‌ په‌یوه‌وانی په‌یوه‌وان.) پول رۆکۆر پتۆی وایه‌
پتۆازتیکێ تاییه‌تی نییه‌ که‌ زانی و‌ کاربردێ وی چۆتیکێ تاییه‌تی زانایان و‌ پسپۆران
بۆ، به‌لکو به‌شیکه‌ له‌ مه‌سه‌له‌یه‌کی هه‌موانی ناسین (معرفه‌)، ه‌روه‌ک "ه‌یرمینیا" به‌
لای ئه‌ره‌ستۆه‌وه‌ به‌ مانای ته‌واوی قسه‌وه‌، بریتی بو‌و له‌ ده‌لاله‌ت و‌ مانا. ئه‌مه‌
گرینگترین پتۆه‌کی گریمانه‌کراوی "په‌وشتی ته‌ئویلی ده‌قان" که‌ "هه‌میشه‌ له‌
خوێندنه‌وه‌دا، ته‌ئویلی خوێنده‌ ماناسازه‌". جا ه‌روه‌ک کاربردێ ئوستووره‌
یۆنانیه‌کان له‌ ئه‌ندیشه‌ی فه‌لسه‌فیدا (فیزیک و‌ ئاکار)ی ریواقیبیان، مانایه‌کی به‌م
ئوستوورانه‌ به‌خشی، یان چه‌ند ته‌ئویلیکی بۆ "عه‌دی عه‌تیق" هه‌بو‌و که‌ ده‌گه‌ل
یه‌کدیدا قاقو‌جوت بو‌ون و‌ له‌ پاش په‌یدابوونی مه‌سیحیه‌ت سروشتیکێ تازه‌. به‌ پتۆی
ته‌ئویلیکی تازه‌. له‌ بۆ پو‌ود‌وان، مه‌به‌ست و‌ که‌سایه‌تیه‌کانی عه‌دی عه‌تیق

هاتنه گورئ که ده گه ل ده سکه و ته که ونارایه کاند ا جوداواز بوون. هه لبه ته له میژووی
هیرمینۆتیکدا لیۆه کۆلینه کانی خوداناسه جووه کان و ته ئویله کانی کتیبی پیروژ
کارنگه ریه کی به رچاویان هه به و پنگایان له پیش فره له نوپه یتیه کانی نووسیارانی
عیسه وی کردۆته وه. به هۆی کتیبه که ی ئوگوستینی پیروژه وه، ده سکه و ته یلکی نوئ
له چه مکه یلی کتیبی پیروژ پێیان که و ته مهیدانی فلهسه فه شه وه. به بهرایی ئوگهستین
ئه گه ر ده قی مانای جۆراوجۆری وه به ره وه هه بن، نه پای نمونه وه: مانا
دیوکییه کان، یان مانا فلهسه فییه چه ندانه کان، وه لی ده لاله تی ده ق زوتر له
ده لاله ته کانی وی به کارتر ده بی. خویندنه وه و ته ئویلی زهینی ده ق که هه رچۆنکی لی
ده پوانی له گه ل ده قدا جوداوازه، مانا گه لکی تازه ده نافرتنی که په نگه پویه کی نوئ
ده به خشی. خویندنه وه، یان به ره وه پویه بونه وه ده گه ل ده قه کان له بیر یۆنانی و
پۆمیدا بو جۆر بو: تیتۆری به یان و هیرمینۆتیک. ئه م دووانه ش لیکنی جوداواز
نه بوون. "هیرمینۆتیک ی ئوگوستین پیره ی له تیتۆری سبیرۆن شای ده خوارده وه." "
هه ره ها: "پتیه ندی له نیوان زانست (وه که په پیره وی کردن له یاسایه کانی مه نطق و
به یان (وه که په پیره وی کردن له هونه ره کانی ته شبیه و نیستیعاره و مه جازی ته قلی و
کینایه و هند) له واقیعه یه ته دا وه شارتییه که ته وای کاری ناسین (معرفة)
شیۆه یه کی دیکه له به یانه. ئه سلنه ناسین و وه سفکردنی کارنکی هونه ری له هوکمی
په نگدانه وه، یان له نوی سازکردنه وه ی چتیکدایه که به په خه گرتن له شیۆه ی
دروستکاروئیکدا هه به. ناسین و وه سف له هوکمی کردار ئیکدایه. ناسین و وه سفنکی
به یانکراو و جاروبار به یان نه کراوه که به شیۆه ی لیکندانه وه یه کی زه یینیانه خۆی
ده نوینئ. ئوگوستین پیتی وایه که ته ئویلی ده ق یۆ خۆی زانستیکه ده کری و یاسا و
پرسیایه کانی به نووسین بنووسرینه وه. بۆ ته ئویلی کتیبی پیروژ، شه وه ی که ته ئویل
ده کا پتویهسته به لانی که مه وه، سی زمان عیبری، یۆنانی و لاتینی بزانی و له
زانسته کانی خوڤرمک شاره زا بی. ئه من پیم وایه، وه رگێرانی ده قیکش له زمانیکه وه بۆ
سه ر زمانیکی دیکه هه ر به وه په نگه یه.

ھېرمينۇتيك بە لاي ئۆگۈستېنەۋە لە جوداۋازى ماناي يەكەمىن يان گەۋھەرىي ھەر
 ۋاژەيى، ۋەل ماناي پەرمىي ۋى دەست پىدەكا. دەيچا كەۋاتە: ئۆگۈستىن گوتەنى
 دەشى ھەر جۆرە بەيانتىكى مەجازى بە "تەئويل ھەلگەر" بزانين، بەلام مەرج نىيە ھەر
 مەجازى مانايەكى مەجازىي ھەيى. كەۋاتە: بەيان چىتىگە ۋا مانا چىتىكى دىكەبە. لە
 ئايىنى عيسەۋىيەتدا باس لە پەرمى زمارەكان ۋاژەكان كىياگە. بە مەزەنەي
 ئۆگۈستىن لە نىۋە تايىبەتتەكاندا كە لە كىتئى پىرۋزدا نووسران ماناگەلى پەرمى
 شاردراۋنەۋە دەپرسى كە چما عيساى مەسىح بە نىۋدانانى شەمعورن بە پىرۋس
 ئوۋى ساغ نەكردۋتەۋە كە نىۋى پىرۋزەكان بە خۋايشت ۋە نىختىيارى تاكەكەسى
 نىيە؟ بە لاي ئۆگۈستىنەۋە زمارەكانىش لە كىتئى پىرۋزدا بە پەرمەيلى پاستەقىنە
 لەقەلم دەدرىن. ئوۋى كە جىهان لە ماۋى شەش پۇژاندا سازكراۋە، پەرمىكى
 كىلىيە ۋە پەرمەيلى دىكە كە لە كىتئى پىرۋزدا ھاتگىشە نىشانەيەكى لە
 ۋاقىيەتتىكى نادىار ھەس. ئۆگۈستىن پىگاي نروسى پەرمخوتىندەۋى كىتئى
 پىرۋزى بە سوۋەرگرتن لە كىتئەكە ھەر خۋى دەرانى ۋە بۋاي ۋەسا بۋوكە دەيى بە
 يارمەتتى ھەر پازى لە دەق، پازى پازىكى دىكە دەق ھەلئىنى ۋە كەشف بكا. پىگايى
 كە تۇماس قەشە - ئەتۈ لە پەقى ۋەقۇر بە زەحمەت تىگە يىشتىنى گەپى - ھەر بە
 تەۋاۋەتى بە دىۋست ۋە پاست زانى. ئايىنى مەسىحى بە "تەئويل زمان" پىشت
 ئەستۋرە ۋە نىشانە، پەرم ۋە "نەيىنى" لىك جودادەكەتەۋە. دەتۋاندەي ھەر چىتى بە
 يارمەتتى نىشانە بناسرى، يان بە يارمەتتى پەرم، تروسكەگەلىكى لى ئاشكرا كىرتن،
 ۋەلى ھەرچى "نەيىنى" (سپىيە)، ئەۋە پىنۋاي داپۋشىنى "ھەقىقەتى ۋەشارتى ۋە
 پەنامە". تەئويل ھىندى جار ۋە ھىندى كەسان "نەيىنى بە دىارئىتى" "نەيىنى" بە.
 ۋەلى قەشە ئۆگۈستىن تەئويلكردى كىتئى پىرۋز پىگايەكى نىۋى دىتەۋە. خالى
 ۋەرچەخانى دىۋكى تەئويلەكانى مەسىحى لە پەيدابۋونى ئۆلى پىرۋستان ئاۋى
 دەخۋاردەۋە. خوداناسانى پىرۋستان پازى، بەش بە خالى خۋى، لە گىرنگىرتىن
 تەئويلەكانى كىتئى پىرۋزىان نوۋسى؛ ياسەكانى سۋىدنبورگ لە پىرونەندىشەي

مېرېنوتېك (تەئۇيل)دا گرېنگېيەكى ئۆزى ھەيە . ئۇ بىرلۇق ۋابىو كە ھەروك سى ئاسمانى ئورۇن، ئاۋىن، ئۆزى ھەن، ھەر بە جۇرەش سى جۇرە تەئۇيلېش بۇ كىتېسى پىرۇز ھەن. مانا پىرۇزان، مەنەۋى، خۇپسكانە. مانا خۇپسكانە ھەر ھەمان مانا ديار و ئاشكرايە كە (كە پىتى دە ئېتىن مانا ئەدەبىي دەق) ھەرچى مانا مەنەۋىيە ئەۋە چەك و مانا ناديار و ئاشكرايە كە كە لى خالىيۋونى ۋى كارتكى ھەستەم و دۇۋارە، ۋە لى ئەتۋانست ۋە دەرېش نېيە. مانا قودسى، دەرەك كودنى ناخى ناخەۋەس، كە دەرەكى ۋى بۇ ئىتە، مۇزگەلى فانى و ناپايەدار، لە ئىمكەن ۋە دەرە. بە لى سىۋىئېندىۋرگە مانا قودسى و مەنەۋىيە كەن دە ئىتە مانا سىۋىئېتتە كەنەنە خوزۋىران ھەس، ھەروك كە ۋاقىيەتتە ئاسمانى بە يارىيە پوداۋە كەنە مەنەۋىيە دە ئىتە خۇپسكانە دا پەنگدانەۋى ھەيە، بەلام نە ئىتە خۇپسكانە دەتۋاندرى ۋاقىيەت (خودا) ئاسمانى بىناسى و نە بە مانا خۇپسكانە دەتۋاندرى مانا قودسى بىناسى.

سوئیدنبورگ له مەر مانا په نامه کيښه کانه ته نه له گهل بڼوچونه کاني خوداناساني
 نيسماعيلييه، به لکو زير وک بنياتي کاري زير مانالیکدهره وه کاني قورشان ده چن؛
 چونکه نه گره دابه شکر دني مانايه کان به ماناگهل ناشکرا (ظاهري) و ماناگهل په نامه کي
 (باطني) نه با، کاري مانالیکدهره وه کان هه نگين ته نه ده بو به ناسيني ناستي نه ده بي
 و ناخاوتنه نبي کتتو. به پتي هم بنياته بيره کيښه، ثابته کاني قورشان جودا له مانا
 ناشکرايه کانيان، ماناي په نامه کي و باتينييان هس که به پتي پله ويايه بو هه لوژيره
 گهل و نه هلي ماريغت و سولوک پوون که شف ده بن. فره مياشتيکي پيغه مبر که له
 زماني سه لماني فارسپړا و گيردرايه، هيه ده لي: "إِنَّ لَکَ أَمْرًا جَوَانِيًا وَبِرَانِيًا". واته:
 هر چتي ديوي ناوه وه و ديوي دهره وه هيه. له فره مياشتيکي نامي بيکه يدا
 هاتوه، ده لي: "إِنَّ لِلْقُرْآنِ ظَهْرًا وَبَطْنًا وَلِبَطْنِهِ بَطْنٌ إِلَى سَبْعِ أَبْطُنٍ". به گوزارشتي
 مه ولانا له مه سنه ويدا:

"همچو قرآن که به معنی هفت توست

خاص را و عام را مطعم در اوست"

سولتان وه له د، کوږي مه ولاناي پومي گوتويي: "زانا و نه وليا هه رچيښه کيان له مه پ
 ليکدانه وه قورشان گوت، له چاره م تينه په پي و خبه ري نه دا. به لام ناتواندري
 بگوتري: که نه وليا به خه و ته نه گه يشتن. گه يشتن و تيشه پين، وه لي له له فزو
 عيبارته دا هه مان به تني چاره ميان تواني بگونجيشن... مه نزلگايه کاني دهر يا بي
 ناوونيشانن، ناتوانري قامکيان له سر داندرين".

نيخوانوسه فا له بابته نوخشه نه نديشمه نداني نيسلام پوون که نه ته نه بپوايان
 ته نه به جودلوازي له نيوان ديوي ناوه وه و ديوي دهره وه قورشانده هيو، بگره
 بپوايان به جودلوازي له نيوان ديوي ناوه وه و ديوي دهره وه زانستي نابين و
 شه ريمه تيشدا هيو. نه وان به سي جوره جودلوازييان بپواده کرد، په کم: زانستي
 په وال و ناشکرا له گوين نه حکام و شاره زايي له زانستي نه خبار و ليکدانه وه و پويايت

و حیکایات، دووم: زانستی که له نیتوان ناشکرا و په نامدا که بیرکړنه وه له نه حکام و ورده کاری و مووقلاشی له مانا زانیدا، لیکدانه وه و ته نویل کردن و ته نزیل له ویدا جیتی هیه، سیتییم: زانستی په نامه کی که شایسته ی نیماندارانې پاسته قینه و په یجووی زانست و حیکمه ته و هروه ها له نه پیتییه کانی نایینناسی و پوونگه روه ی پیمسایه کانی پرسیار له پووداوه کانی ناسمانییه.

نیسماعیلییه کان له مه پ گرینگترین پرسى "زانستی په نامه کی"، واته: بپروا به جوداوازی مانایی له نیتوان قورشان و شوریعه تناسی ده گال نیخوانوسسه فادا هاویرپوون. له سهریکی دیکه وه ده وتواندری کاریکه ریی بیروپوای نیخوانوسسه فا له نیین روشدا بدیتړی. له حیکایه تی "البقال" دا نوره ده خو پیتییه وه که "نگه ر ماریفه تی په والانه و ناشکرا، به پیتی به لکه، لیل شرعدا رتیک نه که فت، ده بی په نا بق ته نویل بپری. مانای ته نویلش نه مه په که ده بی ده لالت له سهرکرو (مدلول) ی واژه و زارلوه کانی شرع له مانای پاسته قانی بترازیندرئ و به لای مانا مه جازیه کانی ویدا بشیکیندریته وه". به لام نیین پوشد نه م کاره شی هر به چتیکی ته سکپوار له قه له م دا. له جوداوازی په وال و ناشکرا و په نام و نا ناشکراوه به جوداوازی لیکدانه وه و ته نویل کردن ده گین. هروه که له به راییی باسه کانه وه ش دیاردیمان بق کرد، لیکدانه وه (تفسیر) بودیارنیخستنی مانا ناشکرایه کانی قورثانه، هروه کو ده ق له په والی نه ده بیی ویدا به دیارده که وئ. لیکدانه وه به و سان و ناوایه، واژه ناسی، پیزمانناسی، نه ده بیاتناسی و زمانناسییه کان، دیاردیهه دیروکینه کان، یاسایه کان و هتد ه. مه به سستی له لیکدانه وه ده رکی هه رچی وردتر و مووقلاشانه تی ده ق له لایه ن خوینده وه س. واژه ی "تفسیر" له قورثاندا نقد جاران هاتووه، به نمونه نایه تی: "ولایاتونک بمثل إلا و جثناک بالحق و احسن تفسیراً" (سوره تی فورقان، نایه تی ۳۳) لیزه دا مانای ته فسیر "به بیان و پوونکړنه وه و شروفه کردن" ه. ته ناته خالبه ندی که وپرای وه ی که به "جوداوازیگه له پاهستان" دا نامییه، نه مه ش ده ورکی گه وره له جوداوازیگه ی قوولی ماناییدا ده گپتی. نه گه ر له نایه تی: "وما یعلم تأویلہ إلا الله

وَالرَّاسُخُونَ فِي الْعِلْمِ " (سوره تي شال عيمران، نايه تي ۷) له پاش "الله" پاره ستي مانايه کي نه ويه که له ماناي نايه ته موه شابيها ته کان. ليکدانه وه کي خودا بڅ خوي نه بي که سي ديکه نايواني، نه خير نه گره له پاش "وَالرَّاسُخُونَ" پاره ستي، نه وه مانايه کي واي لي دي که خوداش و نه و که سانه کي په پيسان له پتي زانستدا چه سپاندوه و پايه دارن له مانايان ده گن.

هيڼدي ستي جوړه ليکدانه وه بڅ ليکدانه وه قورشان داده نتي: ليکدانه وه سوني مه زه بانه که شريفه دي ده ق چارچنوه و تاسني ده لاسه تي وازه ده رنچي. ليکدانه وه شييعيانه که زير به لاي نه تولدا ده لنگي و له ده لاله تي زماني وازه به ولاوه دورتر ده پوا و له ماناي نهيني پتر سري ده خوري. پونه، کليلي شوه ش به ده ستي نه هلي به يته وه س. ستيه ميان ليکدانه وه عيرفانيه که نه ميس هر جوړه ته توليکه. هه موو نايه تي، ده قه شييري، فرمايشي پيري، باوه يي دوو ماناي هه س: په والي و په نامي. بڅ نمونه: قه نه وي ديوانه کي حافزي شيرازي نه مري به زماني تورکي عوسماني شريفه کردوه. پاش وه رگپزاني وازه به وازه شيهره کان جاري به ماناي حه قيفي و جاري به ماناي مه جازي شرح کردون. جگه له مه ته تول له عيرفاني نيسلاميدا به ماناي "نهيني زاني و نه سرارناسي" ي خه ونانيشه. نيين عه ره بي ده لي: حه زره تي يووسف له ته تولي خه ونه که يدا وه که ستيکه له خه ونيدا و ابيني که به خه به رها توه و خه ونه کي خوي ليک ده داته وه و نه زاني که خه ونه. به لام په يامبه ري نيسلام "وينه به ره سته کانيشي وه وينه خه يالييه کان ديت و نه وانه ي به ته جه لاي خودا وند و مه زه ري ماناي به رچاو و پسته قينه خوداييه کان زانيوه. له پيشتر ي باسي نه وه مان کرد که توگوسين ليکدانه وه و ته تولي نايه ته کاني کتيوي پيرزي به هوي خودي نايه ته کان ليک ده دايه وه و ته تول ده کرد. نه م ترزه ليکدانه وه يه ده ليکدانه وه قورنانشدا هه بووه. به نمونه: نايه تي ۸۹ له سوره تي "نحل" و "نزلا عليک الکتاب نبينا لکل شئي" به به لگي نه وه ديني ته وه که نه گره" قورشان روشنه ره وه هه موو چتي بي" کوو ده بي" روشنه ره وه ي خوشي نه بي؟"

پاستیه‌ک‌ی نهم لیکدانه‌وی دهق به دهقه کاریکی زور سخت و دژواره، به لام هر نه‌ونده‌یه که دنیایه‌کی زیت به لیکد ره‌وه‌کان ده‌به‌خشی که (له لیکد نه‌وه به "رای" به "بۆچوونی شه‌خسی") دور که‌نیت‌وه. لیکدانه‌وه به ره‌ئی خودی، حق شیوه‌یه که همیشه نه‌دیشمه‌ندانی موسلمان به کاریکی په‌سندیان دان‌اوه. فارمانیشته‌کی پیغه‌مبه‌ر: "هر که‌س قورتان به رای خۆی لیکداته‌وه له ناوری نۆزه، ده‌سووتی" به‌لگ‌ی نه‌و لیکدانه‌وه به پای خۆیه به‌ناپه‌س‌ه‌ند زانینه‌یه. گرایشت (لایه‌نگری، نزه) ی له سه‌ده‌کانی سینه‌م و چواره‌مدا له نۆز به‌زمه‌ندانی سورماناندا سه‌ری هه‌لدا که هر جۆره لیکدانه‌وه و ته‌ویلی له قورتان به نا‌په‌وا و گونا‌ه‌باری ده‌زانی. به به‌پای په‌یره‌وه‌انی نه‌و گرایشته هر لیکدانه‌وه‌یی له‌به‌ر هوکمی لیکدانه‌وه به په‌ئیه". به لای منه‌وه لیکدانه‌وی هر ده‌قی به میتونداسی زانستانه‌ی لۆوه‌کو‌لینه‌وه به‌سترایه.

باشه‌ کێهه پامانه‌ی پاستی ناسین سه‌ر پشکه؟ ئه‌من پێم وایه شتیک هیه پێی "ه‌لین" گه‌وه‌ر و دیاره". هر به نه‌زمون زانست و چالاکی به کرده‌وه له ژبانی پۆژانه‌ماندا بۆمان به دیار بێخی که هه‌موو شتی له‌و دنیا‌یه‌دا نوو پووی هه‌ن: پوویه‌کی، نیوی نیوه‌وه و پوویه‌کی دیوی ده‌ره‌وه، نه‌وه‌کی دیوی نیوه‌وه هه‌میشه شتیکی په‌زام و له‌هه‌وش هاتییه که هه‌رچتیکی نه‌وه‌ی دیوی ده‌ره‌وه‌یه نه‌وه له‌به‌ر ده‌ستی هه‌موومان‌دایه و به چاو و به گۆی و لووت و زمان و ده‌ست، هه‌ستی پی‌ده‌که‌ین. ئێمه که ده‌مانه‌وی چتان بنا‌سینه‌وه دیاره به هۆی نه‌ندامانی هه‌ستمانه‌وه نه‌و کار، ده‌که‌ین، له پێشان ته‌نی هه‌ر تاکه تاکه‌ی په‌واله‌کانی چتان ده‌که‌ین نه‌ک هه‌موویان، واته‌ ته‌نها پێوه‌ندییه ده‌ره‌کییه‌کانی وان و به‌س. که‌وا بوو نه‌وه‌ی له پێش چاو‌مان زه‌ق و زۆپ له پێشدا پاده‌وه‌ستی نه‌وه دنیا‌ی په‌وال و دیاره‌کانه، به‌لام زانست و چالاکی کرده‌نیی مۆف ته‌نها به‌وه دانا‌که‌وی که چتان ده‌خانه‌ی ده‌رکیی به‌ره‌ستدا چی بکه‌نه‌وه و هه‌ر به وه‌سف‌یکی پووت چتان به دیار بێخن، به‌لکو هه‌ول ده‌دن یاسا گه‌وه‌رییه پایه‌داره‌کانی نه‌و دیاردانه و ها‌وسه‌روکاریان له پووی هۆی په‌یدا‌بوونیانه‌وه له‌گه‌ل واندا پێوه‌ندیی نیوه‌وه‌شیان به‌دیاریبێخن. یاسایه‌کانی خۆپسک و

کۆمەل تەننە بەهەستەکان، راستەوخۆ دەرك ناکرێن، چونکە لەگەڵ دیاردەکاندا پێک ناکەوێ و جیوت نابێ. کەواتە: نۆزینەوێ زا کوون

(یاسا)ی گۆرانی چت، نۆزینەوێ سروشتی ناوێ وێ، چوونە نۆز دەركکردنی ئێو چتانهیە کە دیاردەکان لە یەک چتدا هەموو پێکەوێ دەبەستێ، دەرك کردنی ئێوێە کە چتە بنەرەتە سەرەکییەکی تێدا سازدەکا.

جەوهر ئێوێە کە لە پشت دیاردە نۆزۆزەوێندەکانەو، واتە: پێوێندییەکی ناوێو، نیچەکی و یاسای تەشەنەکردن و گەشەکردن و گۆرانیەکی ئاشکرا نییە و وەشارتیێ. بۆ نمونە: لە کۆمەلێکی لە دوو نەتەوێ لەپووی زمان و نەژاد و مێژوو کە لەپوور و هتد. ٥٠ هەوێ لێکدی جوداوانی بە نۆزینۆزدارەکی لێکدی گرێدراوی وەك کورد و عەرەب، یان تورک و کورد، یان فارس و کورددا کە دیاردەکی بالادەستیێ یەکیکیان وەك عەرەب لە سوورییە و عێراق و تورک لە تورکیە و فارس لە ئێراندا و بە چاوی کەمتر نوارینی بالادەستەکە لە ژێردەستەکە و ژێردەستەکە لە دوو سەرەو (چینایەتی و نەتەوایەتی) بچەوسێندریتەو و هەموو پۆزێ ژێردەستەکە بۆ داکۆکی لە پێتاوی مانی مان ئاسایی خۆی، لە پێتاوی زمانی، لە پێتاوی کە لەپووری خۆی لە بالادەستەکە راپە پێ و بالادەستەکش هەر جار نا جاری بە هەموو شۆفینییەتی خۆی و سەرکۆتی کا و وەك کابرای لە هەردووین بوو کێتەتی خۆی ئی بیی بە مەل و موعەما و مندالی نەزانی خۆی چ کێتەتیێ، عەرەب، تورک، فارس، جندۆکە، پەموونە، چییە و چی نیی؟!" یان هەر دیسان بۆ نمونە: قەبران و بێکاری و هەزارکردنی کرێکاران و تێرکردنی ژانی فەلا و وەزێران و مانگرتنەکان و خۆپیشاندانەکان کە سەرتاسەری جیهانی سەرمایەداریان گرتۆتەو و بە جاری قانگیان داو، هەمووی لە چاوی پێتی نا مۆفانەکی بۆ قازانجی هەرچی نۆزتر هەلپەکردن دەزاندرێ کە ئێویش پێتی سەرمایەدارییە.

ئیدی بەم جۆرە دەبینی کە وەر بریتیێ لە پێوێندییەکی نیوێ نیوێوێ جیهانی بەرەست و هەر ئێمە هێشە بنەمای جۆرە جۆریی دیاردەکانی دنیا. ئێو جەماوە

بپرسی باشه، نه دی دیارده کان چن؟ هرچی دیارده یه نه وه ره وال و مه زهری
گه وه ره، شیره ی نیوی نیو وه ی ته جه لا و به دیار که وتنی ویه .

نه وی که زور پوونه گه وه ره نه ویه که چتیک نییه ده پتیش دیارده کاندا هه بووی و چ
ده خلی پیانه وه نه بی و هه روا چتیک سی ره خق بی. گه وه ره و دیارده ره نگ به خودی
هه مو لایه نه جوداوازه کانی یه واقعیه ت ده ده نه وه: گه وه ره په نگ به لایه نه کانی
نیوی نیو وه ش و بنچینه ییه کانی شی ده ده نه وه؛ هه رچی دیارده کان نه وه ته نی ره نگ
به لایه نه ده ره کییه راسته وخویه کان ده ده نه وه.

نه وجا، ناشبی له یه کیه تی گه وه ره و دیارده به و جوره بگین که راسته وخق ده گه ل
یه کیدا لیک و لووس جووتن و پزوپری هه فوون. نه گه ر هاتبا هه مو چتی به سه ر
پوی دیارده کان وه با، ده کرا به یه جار و راسته وخق یاسا و پتسایه کانی خورسک و
کومه ل نوزابانه وه، وه لی کاره که به و جوره نییه: نوپاسی و گه وه رناسی نه رکیکی
گه وه و کاریکی فره به گرتوگرلی گه ره که که مه گه ر هه زانایان نه دجاسی بده ن.
گه وه رد زینه وه لیوه کولینکی زانسانه ی پشورینزی چالاکسی کرده نی پیویسته. بق
نمونه: نیمه وا ده زانین خور به ده وی گزی زه ویندا ده خولیته وه و وه زه وین هیچ
جوره جووله یه کی نه بی. به لام ناواها زانینی کاره که ده گه ل گه وه رکیکی که زانست و
نه زمون نوزیویسیه وه پیک ناکه وی و دوفاقه. راستیه کی، نه وه یه که زه وین به
ده وی خوردا ده خولیته وه، نه ک خور.

فیه سهووفانی فله سه فه ی نایدیالیستی گه وه ره له دیارده جوئی ده که نه وه،
گه وه ریان پی چتیکه و دیارده چتیکه دیکه. نه ماتوئیل کانت واقعیه تی به نو
به شه وه کرد: جیهانی دیارده کان و جیهانی گه وه ران. به پای وی ناسینی جیهانی
گه وه ره کان یان وه بق خوی نیوی لی ناوه "چته کان ده خویاندا" به لام فله سه فه ی
مادی نه وه ی به ته ولوه تی یه کلارکردته وه و بپروه ته وه: نه ناسینی گه وه ری چتان
کاریکی مه حال نییه، نوزینه وه ی یاسایه کانی گوران و گه شه کردنی جیهان کاریکی له
نیمکانه ده ره نییه... نه وانه ی پیان وایه جیهان مه ته لیکه و هه رگیز هه لئا هیندری. به ره ی

نازانسکاری agnosticisme یان پی ده‌گوټری. دیاره نازانسکاری کاریکه خوی خوی به دروځیتیه وه له شغل و ناوړه‌دوره. گریمان مړوف له م جیهانه‌دا تا ده‌مړی ده‌سته‌پاچه و دامواڼه تنی له ده‌وړیویری خوی ده‌تړپی و ه‌پی له بړی جیانا‌کاته وه و له حیچ حالی ناوی، به‌لام کی وایه؟ نه‌دی نه‌و ه‌موو کون و که‌لټنی جیهان پشکټین و گورپانکاریان‌ه کی به شغل و ناوړه‌زی مړوف نه‌نجام دراوڼ به پیچه‌وان‌ه کی "نازانسکاری" یوه، نیشانه کی "ده‌نازانسکاری" نییه؟! مړوف بوونه‌وړنکی له‌دوړیا نه‌ماشاکری شانوی وجود نییه، مړوف بوونه‌وړنکی وه‌کار و نه‌فرانکاره. له مه‌یدانی کار و نه‌زمووندا پاستی و ناپاستی چتان به‌دیارد‌ه‌که‌وی، مړوف به دم کار و چالاکی په‌نیوړه‌تانه‌وه پی وه گ‌وه‌ری جیهانی چارده‌وری خو ده‌با.

ناسینی چت، پله کی ی‌که‌م و پله کی دوهمی ه‌ن: ناسین له پټی ه‌سته‌کان: دیتن، بیستن، چه‌شتن، له‌شبه‌رک‌تن و بټن‌کودنه‌وه. ناسین له پټی شغل، مه‌نتیق، بیرکودنه‌وی پوړته‌وه. به‌لام هم دوو پله ناسینه به بی چالاکی به‌کرده‌وه سه‌رناگرن. به بی نه‌زموون ناچنه پړزی له پاستی نژیک که‌وتنه‌وه.

ته‌نویل، له زور‌س‌ری دیکه‌وه لیوه‌کول‌دراوه و قسه کی له‌سه‌ر‌کراوه. شلایر‌ماخ‌رو دیلتای ده‌لټن، نیچه‌گوته‌نی: چتی به نیوی دیارد‌ه‌ی ناکاری (اخلاقی) ی‌وه نه‌بووه و نییه، نه‌وی که ه‌یه لیکن‌دانه‌وه‌ی ناکاریانه‌ی دیارد‌ه‌کانه و به‌س. ه‌رچی هوسل و هایدگرن، پییان وایه: "مړوف که قسان ده‌کا قسه‌که‌ی هر هینده‌ی وه‌به‌ره‌وه ه‌س که به زمان وه‌لامی ده‌داته‌وه". هوسل دیارد‌ه‌ناس بپروای به‌پیشه‌کی نه‌نجام‌گری (استنتاج قبلی) و قیاس نه‌بوو. نه‌و تنی پروای به پاسته‌وخوچت ده‌رکودن (شهود) intuition ی به نه‌زموون و ارد و موو‌قلاش ه‌بوو. ته‌نویلی به کاریکي راست نه‌زانیوه. گادامر، له مه‌ی ته‌نویل و انا، ده‌لټن: "پرسی نه‌سلی له ه‌یرمینوف‌تیکي فه‌لسه‌فیدا نه‌مه نییه که نییمه‌چده‌که‌یر، یان ده‌مانه‌وی چپکه‌ین؛ به‌لکو پرس نه‌ویه: که چ چتی له‌و بیوی ویست و کردلری مه‌وه پوړده‌دا؟

پیکور پټی وایه، فلوبه ر گوتنه: په کټی له پښتانه کانی دهگل ژياندا هه لکردن (تحمل کردن)، نه ویه که ده نټو نه ده بیاتدا تقوم ببی، وه ک بلټی له جیژنیکسی نه مردا هاویه شی بکټی. پیکور به کارلوس ټولټوی گوتووه که هه میسه: "شیفته و که نه نکټشی چه نده سره بووه."، هزی له وه بووه دهق زور مانا هه لبرگټی. نه و پټی وایووه که "نټمه هه مو کوپی په خنه یی" نه و ستایشت له ماموستایانی گومانی په خنه یی نوټی دهکا، به لام جه ختیش دهکا که "ده بی له گل په خنه دا په خنه گرانه پووه پووینه وه". نه مه پرستی گرینگه له نه نديشه ی ویدا: چوڼ چوڼی نه نديشه هه م سه ربه خن نییه و سه ربه خو شه؟ نه و وه لامی نه له "من بیرده که مه وه" و نه له زالبوونی جیهانی به ره سدا ټوژیوه ته وه. پیکور ده نه نديشه ی ټایینیدا، هه ر هټنده نوټخوازه که ده پامانی نه ده بیدا. پروتستانته، وه لی نه و ونده ی که له م ټایینه فټیربووه په خنه و ناقایلییه. نه و پټی وایه که له نووسیندا ده بی بیروېوای خو مان له نیوان دووکه وانه دا "....." دابنټین و هه رگیز به چټی سه لمیندر اویان نه زانین. نه م جوړه نه نديشانه ده کړی له ټولټوی بیرویاوه پی نوځته وییه کانی به ره ی عرفانی ټیلا دی دنیای نیسلا میشدا بیینینه وه.

هایدگر ده یگو: زمان قسان دهکا، و نه مه یه حوکمی نه سلپی وی: زمان قسان دهکا نه ک مروف. مروف ته نها له ویدا قسان دهکا که دهگل زماندا پټکه وه بی. به پټچه وانه ی وهی که له یه کم نیگادا به رچاوده که وی، ناگایی له قه له مره وی زماندا زال نییه. له نواوه وا به دیارده که وی که نه گه ر ناگایی ته نی له یه زه وینه دا زال بی، نه و زه وینه یه زمانه، به لام وانییه. زمان هه روه ک نامیری هاوسه روساختی دهگل یه کی دیدا، سنووری ناگایی یه کی دیکه و سنووری ناگایی مه دیاری دهکا. نه م قه له مره و کاری زمانی پاسته وخزیه له سه ریشکایه تی "من" به دهره؛ و له پراکتیسا پامان ده گری و په کمان دټخی. خو لاسه قسه که به مه ده شکټه وه که مانا، بوو دیکي فیزیکی نییه (!؟) به لکو باب ته بی خو شی نه نديشه یه و به س، به لام ده لالت نټمه به واقیعییه ته وه

شه تەك دەدا. دەلالەتیش بە كات و شوئەنەو، بە پێوەندیی دەگەل یەكدی چتەنەو
گرتەرلوه (شەل نییه، لاقی شكایە. ش. م).

هەر وای بە دەم سەرەمە قەستی قسانەو و زۆر خێرا باسکردنی تەئویلەو، ولفگانگ
نایزەر و هانس پۆیرت باس، لەمەپ ئاسۆی دەق، بە سەرناوی "جوانی ناسیی دەرك
کردن" هەو "باسی تەئویلیان کردبوو. ئەندێشمەندان لە مەپ تەئویلی ئەدەبی دەگەل
یەكدیدا فرە ناپێك و لێك دوور بیریان کردۆتەو. هێرش لە تەئویدا، مانای کوتایی و
پههون و نێتیی نووسەری گەرەكە، گادامەر و تەئویژ دەگەل ئاسۆی مانایی زەمانیی
پێخوسسکرلۆدای ئی دەوتین، پێكۆر سازکردنی جیهانی دەق، هایدگەر تەئۆزینەو ی پازی
دەقی ئی دەوتین. هەشن خۆیندنەو و تەئویلی دەق دە هوكمی "لێكدی ئاشكراپهرون
(مكاشفە)ی مانا" دەزانن و گروپەكی دیکە بە "مانائەفراندن" دەناسیتن. بە پێی
لێكۆلینە تازەنەفسەكان لە مەپ هێرمینۆتیکي ئەدەبی تەئویلی، دەق دە هوكمی بایەخ
بە ناستی ئەدەبی دەقدا و مانا ئەنجامەكەپەتی، كە ئەوەش لە بەستینی دەق
خۆیندنەو دا دەر دەست دەكرێ.

ئەم باسە بە لای ئەوەماندا پادەكێشی كە ئایا خۆیندنەو بە مانای یەكسەر دەرەكکردن
و فەوری، یان پێشبینیشە؟ زۆر جار ئەدەستی خەك دەخۆینینەو، فەنجان قاهەیان
بۆ دەرگینەو، لە دەمچاویاندا باری دەروونیان دەخۆینینەو، یان خواجا حافزێکیان
بۆ دەرگینەو، یان خەونسان بۆ لێك دەدەینەو، گەلۆ ئەم خۆیندنەو یە مانای ئەوە
نییه كە فەیلی خۆیندنەو و زیندەگی كردن (زیندەگی وەك دەق) دەگەل فەیلی
"ئەفراندن" دا هەو سەرۆكەرن؟ سۆفییەكی ئەقشی كە خۆی لە خەك دوور دەخاتەو و
دەچتە خەلۆه خانەو، بە "تأمل و مراقبە" ی پۆحی دنیاپەكی، با خەیاڵیش بێ، لە
واقعیەت بە دەر بۆ خۆی سازناكا؟ كەواتا، ئەتۆ كە دەقی وەدەخۆیت، دنیاپەكی لە
دەق بە دەر سازدەكی خۆیندنەو واتە: فەرامۆشکردنی دنیا و واقعیەتی خواساییه
تا بە ئەفراندنی واقعیەتیكی نوێ بگهین، بۆ ئێو دەق پێدۆزینەو یە، دەر دەستکردنی
چۆرە جیهانیكی لێخۆز لە دەقدا، ئارەزوو، یان ئامانجی كاری خۆیندنەو یە.

ههڻدئ جار خوښندنه وه هر هه مووی سه رله بهر ده بئ به کارڼکی ته ټولیکاری، ده بئ به بیانوی سه رله نوئ جیهانڼکی بیکه دروستکردن. ټمن بق خوم زځر جاران که چئڼ ده خوښمه وه، مه به سستی خاوهن ده قم وهک بلڼی هر مه به سستی نه بئ وایه. کاتڼ نه فسانه ی چپای ټاگری یه شار که مال مه به کوردی کرد، له و شوښنه دا که گولبه هار و نه حمده له سر چپای ټاگری به یه کدی ده گهن و شه و پټکه وه پاده کشښن، نه حمده شپره که ی له ټیوان هه رتکیاندا داده نئ، بؤچی؟ پهنگه نه تق بلڼی نه وه لاسایی داستانه که ی مه م و زینی کردبیتنه وه که ټمیش هر له داستانه که ی نه شقی ټیزقودای نه سکه ندیناڼی ټاوده خواته وه. به لئ، ده شئ وایئ، به لام نه مه زیت له نه خلاقبیه تی شوپره سواری سه رده می پڙمی فیودال هه ټینجراوه و یه شار که مالی له نوڼوه وه گڼپی نه فسانه ی چپای ټاگریش هر وهک وه گڼپی داستانی ټیزقودا وه گڼپی داستانی مه م و زینی فولکلوری و نه حمده ی خانڼی نه مر، نه حمده ی به سؤفیه کی پابه ندی ټاکاری شوپره سوارڼکی دلوتپاک و نه شقی بئ خه وشئ نه و سه رده مه له قه له م داوه. وه لئ نه گهر یه شار که مال وهک کافکا که له کاغه زڼکیدا بق بابی نارډوه وه هڼنده ی په سن و ستایشت لئ کردوه سه ری که یاندوته حله له ی ټاسمانی، نه و که سانه ی که له سای ده سه لاتی پوله وه له مرقایه تی شؤرلوه ته وه و په سنه که ی لئ بووکه وه فڼ و شؤرڼه وه و هه جوو، بخوښمه وه، نه و جیهانڼکی له سه ر ده ستوری "پیشه به ندی" rhizome ته ټاسوپی نه ک "دره خټبه ندی" ستوونی پاناوه. یه شار که مال گورڼی چاره نووسی نه ته وه ی کوردی به ده ست کورد خوی، به هه لومه رچی خوی (ذاتی) په وه گورڼداوه. ده په وئ بڼئ، کورد هه ټاوه کو له هه لومه رچی پڙمی ده ره به گایه تی و خپله کیدا، ټا ناهره ی نقوم بئ و له غه فله تی نه و جوړه ټایدیو ټوجیبه دا بخولپته وه، به ټامانچ ناگا.. گولبه هار، مادامڼکی هر به هه مان زهینبیه تی کیژه ده ره به گڼکه وه بق نه حمده له زیندان پزگارکردن، سازشت و موساوه مه له گه ل مه موی وه ردییانی زینداندا بکا و کلافه بئ له قژه که ی پښکیش بکا، دیاره هڼشتا هر له خه ونی غه فله ت، ټاناگایی و متما نه به گوئ له مستی مه حموود خانی ده ره به گ، مه مۆ، ده کا. له بهر

مێندێ بۆ ئەوە ناشی بیکای بە هاوسەری خۆی، چونکە لەگەڵ مەمۆی وەردیپاندا کارێکی نابەدلی ئەحمەدی ئەنجام داو و ناکرێ بە بەو چۆرە سازشکارییە بە نامانجی پاستەقینەیی خۆیان بگەن، ئەم پەفرۆ بە نامانج نەگەشتن، کێشایەتە لە بە نامانج نەگەشتنی نەتەوێ کورد کە تاوەکوو دەسەڵاتی زەینبیەتی فیودال بێ، بە هیچ ناگا، تا دەگەڵ پۆتیمی پزێوی فیودالدا سازشتکار بێ، ناتوانی لە چارچێوەی میرنشینێکی دەرەبەگایەتی خۆی قوتار بکا. بە پاستی ئەحمەدی خانینی نەمریش هەر بەم چۆرەیی پێردەکردۆتەو. ئەو هەتوانی دەردی کوردی لە یەکگرتنی نەتەوێ کورد لە دژی پچر پچری دەیان. میرنشینێ نالەوگونی عەجەم و تورک و عەرەب، یان بۆرە سەرەخۆدا، دەدیت. یەشار کەمال پەفرۆکردنەوێ گۆلبەهاری لە لایەن ئەحمەدەوێ کرێوێ بە پەفرۆکردنەوێ چارەسەرکردنی مەسەلەیی نەتەوێ کورد بەو شێوێ پچر پچر و کال و کرچەیی ئریژایی میژوو، کە لە پۆتیمی فیودالدا پەنگی خواربۆوێ و تا ئێستاش هەر پەنگی خواردۆتەوێ و قەتیس ماو، هیچی بە هیچ نەدەکرد.

هەرۆما لە شوێنێکی دیکەدا یەشار کەمال لە پەسەنی زەینکی عەفدال، بەیتبێژی فۆلکلۆریی نامینی کورد، لە داستانێ "زەوین ناسن و ناسمان مس" دا دەلی: "بەیتەکانی عەفدالی زەینک هەموو کەسێ تێی دەگا، لە کورد، عەجەم، عەرەب، تورک". ئەمنیش لە وەرگێڕانی ئەم چەند دێرەدا "هێرمینۆتیکانەیی پزێومیانە تی هەلچووم و ئەمانەم بە دەمیوێ دا: "ئینگلیس، فەرەنگ، پروس و هتدیش. تێی دەگەن" ئەمن لێرەدا مانای ئەم دەقە، ویلهلم دیلتای و R. G. Colingwood ناسایی بە پێسی بنەمای "باجایش" segf-transposition (بەیتەکەیی عەفدالی زەینک بە بەیتی نەپلەوێ نازایی نەتەوێ کورد کە هەموو گەلانی دنیا تێی دەگەن، تی دەگەم، بەلام بە داخوێ تا ئێستا تەنێ هەر بە گۆیگرتن ئەک بە کردوێ ئاورومان لی دەدەنەوێ). واتە: خۆیندەیی دەقی مافی نەوێ هەیه کە لە لێکدانەوێ دەقدا خۆی لە جێی نووسەری دەقە، لە پووی کارایی، کاتی و شوێنییوێ، دابنێ. یەکەم ئەوێه کە: لە پووی کارایی و شەخسییوێ، خۆیندە دەبی بیی بە هەمان نووسەری دەقە، بچتە

نیو ناخی قالبی نووسری ده‌ه‌ه‌وه و خوی له جیاتی نیوسره‌که حسنیوگا، دوهم: شه‌یه که له پوی کاتییه ده‌بی خوی له ه‌لومه‌رجی کاتی - میژویی وی‌دا په‌پیتی و بزانی که له کیه برگی "کاتی" دایه: ده‌بی له گرانکاری، پودلو و سه‌ریوره سیاسی و بره‌کی و ه‌ره‌نگی و میژویی و نابویی نه و سه‌رده‌مه حالی بی و بزانی ده کیه برگی، یان داپرانی "میژویی" دایه. سی‌یه شه‌یه که: له پوی شوینییه‌وه ده‌بی له بارود‌خی جوغرافیایی و زیدی شوینی نیوسره به ته‌واوه‌تی شاه‌زا بی و بزانی "له کیه قولینچی جیهان" دا گیر‌ساوه‌ته‌وه. نیدی به‌م جوره خوینده به دور‌خستنه‌وه‌ی ه‌ر جوره پیت‌داوه‌ری پیت‌شه‌ختانه و بی‌ریو‌چوونی شه‌خسی، یان به لاه‌نانی ه‌ر جوره زه‌نییه‌تی خویی و به‌ره‌وپری له خوتیه لقورتاندنی زه‌ینه‌کانی نه‌دیشه‌یی - بی‌ریواوه‌ری پیت‌شه‌ختانه‌ی خوی و قیول‌کردن، یان وه‌رگرتنی قالب زه‌نییه‌کانی نووسره (له ه‌ر سی‌یه‌ده‌ده‌کانی کارایی، یان شه‌خسی، کاتی یان میژویی و شوینی، یان جوغرافیایی) و گون‌جاندنی خو له‌گه‌ل نه‌وه‌لومه‌رجانه‌دا به سه‌ر نه‌و داپرانه‌دا که له نووسره‌کی جودا ده‌کاته‌وه، زال‌ده‌بی. نه‌مه ه‌یرمینۆتیک کونه‌باوه. به‌لام به پی‌سی ه‌یرمینۆتیک ه‌سیناسی به پی‌چه‌وانه‌ی ه‌یرمینۆتیک کونه‌باوه‌وه، جه‌خت له‌سه‌ر "ناوچه‌قایه‌تی زمان" (مه‌رکه‌زییه‌تی زمان) ده‌کا. ده‌رک و لی‌کدانه‌وه وه‌ک تیه‌لکیتی ئاسۆیه‌کان له بنه‌ره‌تدا پرۆستیستیکی زمان‌ناسییه. به ه‌وی زمانه‌ویه که پ‌اردوو و ئیستاکانی به شیوه‌ی هاویه‌یان به سه‌راتاکتی و لی‌کدی تی‌ه‌لده‌کیشری‌ن. به‌ش به‌حالی مارکس، ه‌رچه‌ند ه‌ی و له‌من ده‌یان‌وی بلین که نه‌ویش بی شه‌وی به‌خوی بزانی و با میتودی به ئیستیلای خوی "زانستانه‌ی به‌کاره‌ینا بی"، به‌لای نه‌ودا له‌نگیوه.

خوینده‌ی به‌پ‌یز نه‌م باسه وه‌کوومه‌تلی می‌ش وایه، له برانه‌وه نایه و پی‌م وابه‌ت‌ده‌م سه‌ر بیت‌وه نیشاندن، به‌مه‌خشه.

X نازادى

نازاهى و ناچارى نوو مه قووله (كه ته گورى) ى فله سفن، واته: پيوه ندى هاويه رابه رى
 جموجوولى مرؤف له گه ل ياسايه كانى خورسك و كومه لدا. پوونترى بلنم، مرؤف به رابه ر
 به پوزئاو بوون و پوز ه لائن، بومله رزه، بارلن پان، بى وه رگرتنى ئوكسيجين يه كسه ر
 مردن و هتد. چده كا؟ يان خورسك: به رابه ر به مرؤف كه زور له ياسايه كانى گه يشتووه
 و ده زاننى چونيان ده گه لدا په فتار بكا، ده كاتيكدا مرؤف و نپاي شه كه له ياساي
 بارانبارين گه يشتووه ناتوانى، مه گه ر له چارچيوه يه كمى به رته سكدا، جله وى شه ياسايه
 به ده ستيه وه بگرئ، كه چى نوای شه وى كه له ياساي كيشمان (جانبية) گه يشتووه، تا
 پاده يى به سريدا زال بى و بى سوودى خوى به كارى به پئ: ده توانى له قه له مپه وى
 كيشمانى زه وين، وهك بالدار، به فپوكه بفيئ و بگره به مووشهك (فيشهكه شيتنه) ى
 فه زاپيودا، هه ر به شه وای له كيشمانى پزگارى بى و بى شه ستيه ركه كانى ديكه بچى.
 كه واته: له هه ر دوو حاله ته كه دا، مرؤف يش ده گه ل ياساي خورسكدا جارى پوزه تيفانه و
 جارى نه گه تيفانه هاوسه روكاره، پيوه ندى و كار ده يه كديكرنه كه هاويه رابه رن..
 مرؤف ده به رابه ريدها هيجى پئ ناكريئ، شه زاله به سريدا، مرؤف ده توانى به ره و بپيى،
 به شه رينى (ايجابى) يان شه رينى (سلبى) ئى بكا، شه مچا مرؤف به سريدا زاله. شه
 به ش به حالى پيوه ندى چالاكى هاويه رابه رى مرؤف ده گه ل ياسايه كانى خورسكدا..
 به ش به حالى چالاكى پيوه ندى مرؤف ده گه ل كومه لدا، ده توانين ماليكيه تى زه وين به
 نمونه بئينه وه: مرؤف پاش شه وى له ياساي پيوه ندى په نتيه يتنانى ماليكيه تى
 زه وين حالى بوو، توانى به په پينه وه بى قوناخى سه رمايه دارى له و ياساي ماليكيه تى
 زه وينه ياخى بى و به تالى كانه وه. به لام له كوئى؟ بياره له ولايتكدا كه هه لومه رچى
 گورانكارى تيدا فه راهم بپوو.. خو له ماليكيه تى سه رمايه دارى په هاكردن،
 هه رچه نده له ناو ولاتانى كرمونستدا ده ستى پئ كرد، به لام نه يتوانى له چارچيوه ي
 گشت دنيا دا به سريدا زال بى. كه واته: هه ر وهك مرؤف كار له ياسايه كانى كومه ل
 ده كا، هه ر وه ها كومه ليش كار له مرؤف ده كا.

له مه‌پ‌ ئازادی و ناچاری له فلسفه‌دا، بۆ یه‌که‌م جار سه‌پۆ‌نازه‌ی به‌ ئایین جووله‌که‌، که‌م تا ئۆدی به‌ دروستی پوون کردۆته‌وه‌ که‌ ئازادیی چالاکی مرقفی به‌ سه‌نگ و ته‌رانووی قازانج و زیان دیاری کردووه‌، واته‌: مرقف هه‌رچییه‌کی که‌ ده‌یه‌وه‌ی بێلی یان بیکا، به‌ په‌وابوون و ناپه‌وابوونی ئه‌و قسه‌ و کرده‌وه‌یه‌وه‌ گرتدرلووه‌. هه‌رچی هیکله‌، له‌م بواره‌دا زۆتری پێ‌ ئی هه‌لبریه‌ و ده‌یکوت: ئازادی ناچاریه‌کی ده‌رك کراوه‌. (به‌لی له‌ هه‌ندێ چندا ده‌ر کردنی ناچاریه‌که‌ به‌ مانای له‌ یاسای دیارده‌که‌ گه‌یشتن و به‌ خواستی مرقف مل بادانی، هاتووه‌، به‌لام له‌ زۆر چندا نه‌تو یاسای دیارده‌که‌ت ده‌رك کردووه‌، وه‌ ئی ئه‌م ده‌رك کردنه‌ ته‌نها هه‌ر له‌ چارچۆه‌ی ده‌رك کردندا ماوه‌ته‌وه‌، واته‌: تو نه‌توانیوه‌ ملی به‌لای سوود و قازانجی خۆتدا باده‌ی، به‌نموونه‌، وه‌ک: به‌ره‌وه‌یی کردن له‌ پوودانی بوومه‌له‌زده‌) ئه‌تو ده‌زانی بوومه‌له‌زده‌ به‌ پێی چ یاسایی پووده‌دا، ئی تا نه‌ویک‌ه‌ش نه‌تو ده‌ به‌رابه‌ر ئه‌م دیارده‌ مالتۆزانکه‌رده‌ ده‌سه‌پاچه‌ی و چت پێ‌ ناکرێ، یان ده‌به‌رابه‌ر یاسای مه‌رگدا، که‌ تیشی گه‌یشتیوی، چه‌ ده‌سه‌لاتیکت نییه‌، به‌لام ئازادی به‌ پێی فلسفه‌ی مارکسیستی ئه‌وه‌یه‌ که‌ سوود به‌ ده‌رك کردنی یاسا و پێسا بابته‌ی (موضوعی = عه‌ینی)یه‌کانی راستی و ناچاری بوونی وی له‌ پێناوی کۆمه‌لدا وه‌رگری. هه‌رچی "ناچاری"یه‌ ئه‌وه‌ له‌ پێوه‌ندیه‌ نێوخۆیه‌کی و کاریگه‌رییه‌ هاویه‌رابه‌ریه‌کانی پووده‌دا و دیارده‌کان دینه‌گۆپێ بۆ نهمونه‌:

دیارده‌ی له‌ ناچاری خولانه‌وه‌ی گۆی زه‌وین به‌ ده‌وری خۆدا. ئایا مرقف ئازاده‌؟ هه‌ر له‌ کۆنه‌وه‌ دوو پای وه‌ک "جه‌بری" و "ئیرادی" له‌ مه‌پ‌ ئازادی و نا‌ئازادییه‌وه‌ هه‌بووگن. خاوه‌ن پای ئیرادی "هه‌موو شتی ده‌بنه‌وه‌ بۆ ئیراده‌ و خواستی مرق، واته‌: مرق له‌ گۆرانی جیهاندا ده‌وری سه‌ره‌کی و بنه‌پ‌ ده‌بینێ، ئه‌م خاوه‌ن پایه‌ هه‌چ حیسابی بۆ هه‌لومه‌رجی مه‌ووزوعی و عامیلی خاریجی و یاسا مه‌ووزوعیه‌کان و ناچاریه‌ می‌توویینه‌کان نا‌کا و ئازادیی به‌لاوه‌ به‌ مانای له‌ هه‌موو به‌ندێ په‌هاییه‌، واته‌ هه‌چ به‌ندێ ئیراده‌ و خواستی مرق پاناگرێ. به‌لام ئه‌م پایه‌ هه‌له‌یه‌. هه‌چ شتی له‌ دنیا‌دا به‌ بێ هۆ و هۆکار دروست نابێ و نایه‌ته‌ گۆپێ و کاری خۆی پێ‌ ناکرێ؛ جا له‌ به‌ر هه‌ندێ ئیراده‌ی

ئىنسانىيەت ئاتاقى بىر پىشپىشنى شىت، ھەروا بە خىوايشىتى خۇي، چىيى ئارەزو ئى بوو
 بىكا، يان نەيكا. بە پىچەوانە ئىم پايەو، پاي جەبىيەكانە كە باوەريان وايە ھەموو
 چىيى ھەر پىشەكى چارەنوسە و ئىرادەي ئىنسان بۇيى نىيە چارەنوس بگويى و ديارە
 ئىم باوەري قەدرىيەتە مەرقى بە دەست تەمبەلى و تەوزەلىيەو داو. ئىگەر بە
 قەسەي وان بگەين دەيى دەستە پاچە دانىشىن و ھىچ نەكەين و لامان وايى ھەموو شىت
 پىشەكى بىرار براو: برسەيتى، نەخۇشى، كۆلەتى، ژۆدەستىيى سىياسى ،
 نەخۇيىندەواري و نەزاني ھەتە تايە، ئاغايتىي سەرمایەدارى و چەوساندەو و
 تاد..... ئىمە ھەستى باوەري بە قەزا و قەدەر و چارەنوس لە مېشكى مژۇدا بروسىت
 دەكا. لەبەر ئىمە ئىم پايە مەمانەي مەق بە ھىزى خۇي، بەوھى كە دەتوانى دىنيا بە
 بارى بەرژەوندەي خۇيدا بگويى، پزىمە كۆنەكان بگويى، دىنيەكى نوپىياو بروسىت
 كاتەو، دەپوچىنىتەو . مەق لەم ھالەتەدا ھەك سۆفى و دەروپىش دەيى چاوەنۇپى
 ئىرادەي ھىزىكى لە خۇي گەورەتر بكا، كە ئىم ھەموو شىتەكى لە سەرەتاو بۇ
 بىرەتەو و ھەر چىتەكى لە چوارچىوہى ئىم چارەنوسە بەدەر، بىر ئىكاتەو
 بىھودەيە.

ديارە ئىمە بىر كەندەيەكى زىاندەر. ھەن دەلەين شەپەلەيسان چىتەكە پىشەكى بىرار
 براو و مەق ناكارى خۇي لە ناچارىي پەھاكا. شەپەكانى جىھان دەبەنەو سەر (قەزا و
 قەدەر) و پىتيان وايە مەق بىر شەپەشۇر پىش ناكەوي بەلام بە دياركەوت كە نەخىر
 ئىم و لاتانەي خۇيان (بە نمونە ھەك سۆيى) توشى شەپ نەكرىوہ (دەلەين ۵۰۰ سال
 زىاتەر سۆيىد شەپى نەديوہ) زىاتەر پىشەكەوتون. زىانى پۇزانە و خىوايشەكانى دۇي
 شەپەلەيسان ئىوہى ئىسپات كەرد، كە شەپەلەيسان قانونىكى ھەتمى و ناچارى نىيە
 و دەكرى كۆمەلگەي بەشەري خۇي ئى پزگاركا. جا لەبەر ھەندى دەبىنەن ھەردو
 پايەكە قەدرىيەتەش و ئىرادىيەتەش - ھەلەن، چونكە كىشەكە بە شىئەيەكى
 مېتافىزىكانەي بوور لە واقىيەو چارەسەر دەكەن. دەلەين: يان ئازادى، يان ناچارى و
 ئازادى يان ھەموو چىيى بە چالاكىي ئازادانەي مەق، يان لە چارچىوہى ناچارى و

زهروره رهندا، ده كړئ. له حالتې په كهدا ناچارې و زهروره ت نښه و هه موو چتې به
كه يځ و خوايشتې به شه كه نه مېش و نښه، له حالتې ښوهدا، نازادې نښه و
نازادې له گه ل ناچاريدا پټك ناكه وئ و نه مېه بنه مای نه م ږايه.

باشه نه دې چاره سړې پاسته قينه كټه په؟ له ژيانې پڅڅانه دا زور جار مه به ست له
وشې (نازادې) و لټك ده دري ته وه، كه هيچ قهيد و به ندې به سړ كړده وه دې مرقوه
نه بې. جا له بهر هه ندې و بيرده كنه وه كه زهروره ت، ناچارې، بې ئيراده يې، دژې
نازاديه: مادامېكې ناچارې و زهروره ت و داموې هېې كه واته له ويدا كوت و زنجير،
كوسپ و له مېر هه يه، كه واپو به م مانا په نه نازادې هه يه و نه ته ږه ماش . نښدې
واي لي دې كه چاره سړې كټشې نازادې به م چاره سړه بې: ناي مرق ده توانې نازاد
بې ده كاتيكدا ملكه چې ياسايه كاني زهروره تې خورسك بې؟

مړو نا ياسايه كاني خو له ياساي كټشمانې گه ردوون پزگار نه كړد نه يتواني، بگاته
مانگ. نه مې ماناي چيپه؟ ماناي نه وه په كه مړو بې ږه چاو كړنې ياساي كټشمان
نا توانې نه م كارانه بكا.

بق نه وه دې مووشه كې به خولگې خوي بگه په ندري، ده بې به خټرايې په ك بفرې كه
هينزه ناوېن به ربه ركه كانيكه ره كه دې له كټشمانې زه وېن زياتر بې (نه مېش وه ختې)
سهرده گړې كه خټرايې كه دې له چركه په كدا له ۸ كيلو متر بېرېن زياتر بې). به م جوړه
زانايان توانيېان مووشه كې بق ناسمان هه لدن، به لام نه كه به دژې ياساي كټشمانې گړې
زه وېن و بې گړې به ودان، به لكو له سړ بنه مای ډيراسه كړنې كاريگري نه و زور به

ردې

بق په كه م جار كه مانگيان به ره و فزا په رتاو كړد، پشتيان به ياساي كټشمانې
كوسمو به ست. مووشه كه كه يان به جوړې به هيز كړد. كه بتواني له هينزي كټشمانې
زه وې زتر بې. كه وه ختې مانگ كه له مېوداي حوكمې كټشمانې زه وېن ږه ها بوو،
په كسر كټشمانې مانگ به ره و لاي خوي قوستيه وه و ناچارې كړد له سړې بنښتيه وه.
جا نه مې هر به ته واوله تې نه وه مان بق پوون ده كاته وه، كه نه وانه د لايان وايه نه گهر

نیمه ملکه چی یاسایه کانی زه روودت بین، نازادی له دهست ددهین، یا شه نازادی نییه و له پتگیه ک دهگ پتن که خویانی پی له و یاسایانه بدزنه وه، له و ناچاریهی که له قهه ی نازادی ده کیشی، هه لدین. نه مانه نازادی به په ها بوون له یاسایه کانی ناچاری تی دهگن، که پاست نییه. که واته نازایی راسته قینه له کویدا، نایا له ویدا که هه رگیز ددان به یاسا و پتسایه کدا ناندی، یان له ویدا که ددان به یاسایه کاند ده ندی و ده زاندین و له سریشتیان شاره ز ده بین و له زمانیان حالی ده بین و له هه موو ده لاته کانیان تی دهگین و سوودیان بۆ به رژه وهندی نیسان لی و ده ده گرین؟ "ناچاری کویره، تا که شفی نه که ی، چاوی نابینی، به لام هه رکه که شفت کرد، هه رکه یاساکه بیت که شف کرد، بۆ به رژه وهندی خونت به کار هیتا، هه نگین شه تۆ ناغای خۆپسکی." نازادی له وه دا نییه که تۆ به خه یال خۆت له یاسایه کان په ها که ی، به لکو شه وه که تۆ تییان بگی و تا چ نه ندازه ک نیمکانی شه وه هه یه که تۆ به شیوه یه کی به رنامه بۆ دا پتزلو له وه بگی که چۆن یاسایه کان ناچار بگی ملکه چی جی به جی کردنی نامانجگه لیک ی دیاریکراوین.

نه م قسه یه ش نه ک هه ر به ش به حالی دیارده کانی خۆپسک، بگره به ش به حالی ژیا نی کۆمه له کیش هه ر به ه مان جۆره. پتیش پهیدا بوونی زانستی مارکسیزم. یاسایه کانی گۆران و گه شه کردنی کۆمه له کی نه ده زاندان، خه لک به سه تان چه رخ و چاخ به نده و نالقه له گوئی ناچار یی مینووینی، (زه روودتی تاریخی) بوون. به لام مارکسیزم په رده ی له پوی نه م یاسایانه هه له مالی و که شفی کردن. نه م ش یه که م هه نگاو بسو که چه وسوانی دنیا له م راستیه بگن و به م یاسایانه پرچه ک بن و نه وساکه خویان چاره نووسی خویان ده نووسن، نه ک میرده زمه و جندۆکه و چتی خه یالوویی له و جۆره بابته تانه.

خولاسه نازایی مرۆ له وه دایه که له یاسایه کانی خۆپسک و کۆمه ل بگا. و نۆر به مه هاره ته وه یان له کار و کرده وه ی پۆژانه دا به کار بیستی. نازایی مرۆ له سنووری

زه زوودت تى ناپه پى. جوزنى ئىختياره كى نه شاعيره ش، هر نه ده گريته وه، به لام به تى گه يشتننىكى ميتافيزيكانه.

هيله سوفه بوزجوازيه كانى هاوچرخ لايان وايه مرق نازاده، مادمىكى بتوانى، ئىختياري به ده ست بى، كته چتى خوايشت كرد بيكا.

به لام نه مه خياله، شتى وانيه. نه مه ش له حيكايه تى كيشه و ده مه ته قتيه كى نيزان فرېزكه و چنوى پروگه نماى موقناتيسدا به پوونى به ديار ده كه وى:

فرېزكه به خق ده نازى ده لى. نه من نازادم، به هر لايه كيدا كه يقم لى بى پوى ده كه مى و كه چى نه تق به رت به هر لايه كه وه بكى، هر پوول به كه لاي ده كه ي. چنوى پروگه نما وه لامى ده داته وه:

كته نازادى؟! نه تق به خوايشت و ئيراده ي خق ناخولتيه وه، با به خولت دىخى، با ياريت پى ده كا، ده نا چون ده توانى بخولتيه وه؟ نازاديه كه ت پشووكورته، له بايه كى بى بايه كى ده چى. نزىكترين با كارت تى ده كا. به لام نه من پشت به هه لسوكه وتى كه ش وه وا نابه ستم و هه ميشه هر پوول به كه لاي ده كه م و به هوى نه م پوول به كه لاكرده م پنگاي راست به خه لك نيشان ده ده م، به لام نه گه ر به وردى بىر له م قسه يه بكرتته وه، نه وه مان بىر پوون ده بيتته وه كه ناكري له نازادى به و جوره تى بگه ين كه مرق بوى هه يه هر چاره سه ريكي بىر خوى ئىختياري ده كا هر نه وه يه و نابى گوى به هيج چتى بدا.

هيندى لايان وايه - مه به ستم نه وانه يه كه له ولائى سهرمايه داريدا ده ژين - كه به خوايشتى خويان نه رز و شتولنى به وپه پى نازاديه وه بىر كرينه وه يان هه ل بزاردوه و هه بورنيان به ره مى ناره زوو و ئاكار و په فتارى " نازادانه ي شخسى " يه، كه چى له راستيدا نه وانه كويله ي هه لومهرچى كن كه تپيدا ده ژين، كويله ي په مه كييه تى كن كه له مالىكيه تى تاييه تته وه هه ل ده قولين و ته رزى چونه تى ژيان په روه رده يان ده كا. كامه تا " نازادى شخسى؟ " به و مانايه ي زانايانى بوزجوانى ليكى ده ده نه وه. هه رچى

چت همه یه لیتره ملکه چی " زه روورده ت" ه و ئەم زه روورده تش ده شکل و شیوازی هیتی کومه له کیی کوپزانه دا به دیار ده که وی و نذر له باهۆز و په شه پای سهخت ده چی.

به لام ئە و ئازانییه ی که پشت به ناسینی زه روورده ده به سستی له بارو بوخی سۆسیالیزمدا، ئە وه شتیکی دیکه به یاسایه کان له ژۆر سیتییه ی سۆسیالیزمدا کوپزانه کارناکه ن، چونکه چالاکیی خه لک له سه ر بنه مای به قوولی ناسینی یاسایه کانی گۆپان و گه شه کردنی کومه له کی دادمه زئی. بق نمونه، تاکه که س نییه و به س، به لکو ده پله ی به که مدا کومه له و ئینجا تاکه که س ۰۰۰۰ به لئ پاسته، شاعیری، زانایی، هونه رمه ندئ له چاو ئە فرادی کومه له دا فره ی هیه، به لام ئە مه مانای وانییه له کومه له که دا ئازادی تاییه تی هیه، یا ده بی هیه، ئە سلە ن ئە و شاعیر و زانا و هونه رمه ندانه، به کومه له پره وری و مۆنۆستییه وه و به وه که له یاسایه کانی کومه لیش و تاکیش چۆن تی ده گن و چۆن به به خته وه ری ده گیه ن، به وه هه له ده سه نگیندرین، نه ک ئە مانیش هه روه ک سه رده مانی پیشوو، بین به ده سته - ده سته ی لامز و توفه یلی وه ک: شامان و کاهین و پیر و مه شایه خ و فالچی و پمل لیده ر و سیاسیی دیکتاتور و چاوچۆنۆک و پوولپه رست که له سه ر وگی سۆفی و ده رویشی له گوئی گادانووستوو و له دنیا بی خه به ر ده ژییین. ته رزی ژیا نی سۆسیالیزم هه ر بق خۆی مانای تاک و کومه له به جوړیکی دیکه ی جیاواز له ژیا نی سه رمایه داری کومه له فت کردن و تاک په رستی، دیته گوپئی. ئازادی لیتره دا مانای چتیکی دیه.

په نگه بپرسی باشه، ئە گه ر جیهان به هۆی کاریگه ری یاسا مه زوووعییه کانی جیهانه وه، که هیچ ده خلیان به خواپشت و ئاگایی خه لکه وه نییه ده گوپئی، ئە مه مانای ئە وه نییه که ده چته وه سه رقه ده ربیه ت و ناچاریی مرۆ و به فشه ده رچوونی پای چالاکیی ئازاد و به کاری خه لک؟

به م قسانه ده یانه وی، بلێن مارکسیزم گوپانی جیهان به کاریکی قه ده ری ده زانی و هه موو چتی پیشه کی بپاری له سه ر دراوه و هیچ ده خلیکی به ئه راده و خواپشتی مۆقه وه نییه. هه روه ها ده لێن با مارکسییه کان باسی چالاکی و کرده وه ی ئازادی

مؤلفیش بکن، به لام له پاشان تووشی سوفاقی (تناقض) - ده بین له فهره نگیاندا. به نمونه: ده لئین، ئه گهر سۆسیالیزم چتیکى حەتمى و ناچارى بى و پۆژى دى، که به تەوى و نه تەوى، جیهانی تیدا ده بى به سۆسیالیست، دهى چا ئیدی شو وه موو خه بات و شه ره شه قەى بۆ چیه، لئى گه پى با خۆى بى، چ پتویست به خۆ دامه زواندن و ناماده گى بۆ سه رکه وتنى سۆسیالیزم ده کا؟ پوونه، که هیچ که سى حیزبان بۆ شه دانانى تا پۆژگیرانى پى پیکبیتى. به لى وا ده لئین په خه گران له مارکسیزم. به راستى مارکسیزم هیچ فرىکى به سه ر ئه م جۆره قسه قۆرانه وه نیه. به لى ددان به وه دا ده نى که سۆسیالیزم ده بى سه ر بکوى. به لام نه ک به و مانایه ی که ئه م سۆسیالیزمه هه روا له خۆرا نیته گۆپى.

ده بى شه بزانهین، که موو جۆره ناچارى (ضرورة) هه ن: ناچارى خۆپسکانه و ناچارى کومه لایه تیهانه، ئه م موو ناچاریه له جه وه مرده لیکدی جوداوازن. ناچارى له گۆرانی کومه لدا به شتیه یه کى جیاواز له گۆرانی شو و رۆژ و ها تنى چوار وه رزه ی سال و هتد رووده دا. پوودانى شو و پۆژ و چوار وه رزه ی سال هیچ ده خلیکى به خراپشت و ئیراده ی من و تۆوه نیه، بلى و نه لئى، ئه مانه هه ر پوو ده دن. به لام له کومه لدا، هیچ چتى بى کرده وهى مۆف نایه ته گۆپى، به بى چالاکیى به کرده وهى مۆف چى بابى، بى چالاکیى شقپشگنرانه ی مۆف نایه ته گۆپى. به لام نایا ئه مه مانای نه وه یه که ناچارى کومه له کى، یاسایه کانى گۆرانی کومه له کى، ئینسان دروستیان ده کەن؟ نه خێر. به لى ناچارى کومه له کى هینده ی ناچارى نیتو خۆرسک ناچاریه. وه لى، وه ک دیتمان فره قیکى جه وه ریه یان له نیاواندا هه یه. له خۆپسکدا زه روورده ت (ناچارى) چالاکی و کارى مۆ، به زۆر ناسه پیتى. به لى راسته سه رما و سۆله وات لى ده کا خۆت به جۆرى بگونیجنى که له تاو سه رمایى نه مرى، به لام ئه مه وه ک نه وه نیه که تۆ له ناو کومه لدا په فطار ده کى. چالاکیى خه ک ده چته خانەى نه وه لومهرجه وه که به بى فره راهم کردن و مه یسه رکردنى ناچارى (زه روورده ت) نایه ته گۆپى و به دیار ناکه وى. ئه گهر خه ک ملیان له کار نه نا، یان نا، به لام به زه غه لى بۆ ئامانجیکى که بیگننى، ئه مه مانای

وايه نه و ئهرك و كاروى كه بۆ ئه و ئامانجهيان به خهرج داوه، به شى ئه وه ناكا، به وهنده كاتهى بۆى داندراوه. ئايا ده كرى، ئاوھيتان بۆ شارى هه ولير به بۆ ئهرك به خهرجدان سه رىگري، داخوا به بۆ پرك كه وتنى پارتى و يه كيه تى ده كرى قسه مان ده به رابه نه يارى سوار و ئيمه ي پياده دا سوارتر بۆ ؟ دياره نا... ئه گه هه ولدان بۆ ئاوھيتان بۆ هه ولير سست و ته مبه لانه، يان نه زانانه بۆ و هيچى بۆ نه كرى، دياره بۆ ئاوى و نه نجامه خراپه كانى هينده ي ديكه نا په زامه ندى خه لكه كه زير ده كا. كه وا بوو گوپان له كومه لدا به ده ست مرۆيه، له خورسكدا به ده ست مرۆ نيه، نه تر ناتوانى مانگ گريان و پوز گريان و شه و پوز و به هار و هاوين و زستان و پاييز پاگرى. به لام ده توانى له ناو كومه لدا به رنامه يه ك دابنيسى، ريگايه ك، پرديك، شورشيك به ريو به رى، كاره كه ده كه وىته نه ستوى خه لكه كه، ئاستى و شيارى، توانستى، يه كيه تى و هند... (هايد هه گرى نازيست، ئازادى به چه مچى هه ستيه وه گریداوه نه و ئازادى مرۆف و ئازادى غهبرى مرۆفى ليك جوين نه كردوته وه).

نمونه يه كى ديكه، هه ن ده لئين مرۆ بۆ شه پ هه لئاك. شه پ چاره نووسه و هه ر ده كرى، دياره ئه مه له كوششتى كورد بۆ شه په لئه گيرسان كه م ده كاته وه. هه ن ده لئين، كورد نابۆ به هيچ، چونكى قه ده رى وايه، پيغه مبه ر دوعاى لى كرىوه، به قسه ي ديروكنووسى تورك "نعيم" نه فه ندى، توركى "بدنژاد" ده لئين: "نه سوگوتدن ماشا، نه كورددن پاشا"، به لام كه راستى دهرك كورد، ئه گه رى هه لايسانى شه پ دياره كه متر ده بيته وه و كار بوته و ئامانجه ده كا و ئه گه رى هه لايسانى هه ر به جارى گورده كا. ئه وانى كه ده لئين كورد نابۆ به هيچ و قه ده ريبانه بيرده كه نه وه، نه زمونى زيندوى ژيان، بيان هه وى و نه يانه وى بيريان ده گورپ و به جورىكى ديكه ناچار بير له نه ته وه كه يان ده كه نه وه..

ئيدى به م جۆره ده بينين زه روورده تى ميژويينه (ناچارى ميژويينه) هه لويستيكى به كرده وه و راسته قينه به رابه ر به رووداوى به تال ئاكا ته وه، به پيچه وان هه وه دهى سه پيئى، ئه گه ر شاقه لى كار بۆ ئاوھيتان بۆ هه ولير به پيئى به رنامه يه كى زانستانه و

پوولنکی باش و پسرپوی چاوساغي خوی، بۆل مه لېکری. "ناچاری میثووینه" ملکه چی ئیراده ی ئینسان ده بی:

اگر فلک با مراد ما نگرود باید کاری کنیم تا بگرود

++

إذا الشعب يوماً أراد الحياة فلا بد أن يستجيب القدر
ولا بدّ لليل أن ينجلي ولا بدّ للقيد أن ينكسر

ده بی نه وهش بزاندری که سهریه های هه موو کاره که نازادی به کرده وهی نه رک به خهرجده نه، دیاره نه نه رک به خهرجده نه نازادانه یه، هوکاری خو یه کیشی پی ده گوتری، واته نه وهیزانه ی که پشت به خه لکه که خوی ده به ستن، به وشیاریان، به زانستیان و کرده وهی سه رومریان و توانستی کارویاری خو پیکهفستیان ده وری خو یان هه یه. دیاره ده وری هوکاری خو یی له کومه لگای نازادی سو سیالیزی راسته قانیدا ده گاته چله پۆیه. فه یله سووقانی بۆرجوازی و زانایانی کومه لئاسیی بۆرجوازی چه مکی نازادیان شتواندوه. نه واته نازادیان ته نها به وه زانیوه که "قوچ بگاته نازادی نمونه". نه مانه ده لئین: نه تو بیه به کویله و کوژ له مل، نه گهر هه ستت به وه کرد له و کویله تی و به نده گییه دا نا په حه ت نیت و پوخت نازار نادا، که واته تو نازادی.

له کومه لی بۆرجوازیدا هه موو خه لک نازادن گویا که س کرێکار به زۆر ناچاری کارکردن ناکا و سه رمایه داریش هه یچ مه جبوور نییه کار به کرێکار بدا. کرێکار هه ر کاتی ویستی ده توانی بچینه کن سه رمایه دار و ده شتوانی نه چی، بۆ خوی سه رپشکه، نه ک هه ر نه مه بگه ئایدۆلۆجیکه کانی نیمپریالیزم زارلوه یه کیان داتاشیوه، نه وهش زارلوه ی "جیهانی نازاد" ه، به لام کامه تا جیهانی نازاد؟ جا راسته نه و که سه له جیهانی به ناو نازاددا، سه ریه خو و نازاده؟

بۆ نه وهی موقوف نازاد بی، ده بی به سه ره لومه رچی ژیا نی کومه له کیدا زال بی و ده سرتۆ بی. به لام گه لۆ نه مه له جیهانی سه رمایه داریدا که له سه ر بئه مای چه وساندنه وهی خه لکی ژۆر ده ستدا دامه زراوه و، "مارکۆزه" گوته نی، مرقوشی کردوه

به چتيكي يەك پەھەند، چۆن ھەراھەم دەبي؟ ئەزمون ئيسپاتي كرىووه كه ئازادي له كۆمه لێكدا مړو، مړو بچه وسيتنیتوه و نه توه يەك، نه توه يەكی ديگه بچه وسيتنیتوه ولاتيتكي دهوله مەند، ولاتيتكي دواكه وتوي هه ژار بچه وسيتنیتوه، له خەون و خەيال به ولاوه چيديگه نيبه و له خەك فريودان زياتر تى ناپەري. ئازادي كامەتا؟ شاري جابو لقا و تەبرى عەنقا و پلاوى خانەقاىە.

ئازاديبەك كه لەسەر بناوشە يەكی ماددى دانە مەزرايى، ئازاديبى پووت، ئازاديبى تەنها لە مێشك و دەروون و ئاوات و ھەويا و سەر نەخشەى ددان پيدا نەئراودا، تەنها ھەر وەك نەنديشەيى، وەك گلووكتيگ كه پەگى نەبي و پيشەى دە ناخى خاكدا پۆنە چوويى، با ئۆرجوانيش بى، ھەر كاتى دەزانی لە پەر دەژاكي و سيس ھەل دەگەي و ھيشك ھەلدى. بۆرجوازيەتى شۆفینيسى عەرەبى عىراق بۆرە ئازاديبەكیان بە نىوى "ئۆتۆمى" يەو بە بەشە بە ئۆدى ئيمپرياليزم بە عەرەبەو جوتبەقى كراووه ددان پيدانا، كه چى ئۆدى پى نەچو سيس ھەلگەرا و لەبار چوو، بگرە نزيكەى ۲/۴ ميليۆن كوردیش بوو بە گورى و گاوكەريوونى بيقەلتوپ و ئەنفالکردن؛ چونكە لەسەر بنەمايەكى ماددى موشەخەس دانە مەزرايو.

لە لاپەكەوہ باسى خودمختارى بۆ كورد دەكرد، ھەر دە ھەمان كاتدا، كوردى بە عەرەب دەكرد، كوردستانى لە كورد خاوين دەكردو، لە ھەموو بېيارەكانى پەژيوان دەبوو. ئەوجا چۆن بۆرجوازيەتيكى چيني چكۆلەى سەرمایەدار، كه سەرچاوہى فاشيزمە، چۆن ددان بە ئازادى و مافى چارەى خۆنوسينى نەتوہ يەكی ھەلەكزەدەى بېچارەى وەك كورددا دەنى؟!

تۆ باسى چارەسەرت كرد ئەگەر چارەسەرەكە لە پوانگەى سى خولگەكانى ئەقلىيەتى ئەو كەنالا نەو كه دەگەل مەشرووتيبەت (دەستوردانان)دا لە دنياى ئابديۆلۆژيەكى ئاينينى بە كپارچەدا وەسەر ئاوكەوتن، بخوينینەو بەرەوپووى ئەم پرسىيارانە دەبينەو: تا چ ئەندازەيى كورد لە چارچۆوہى دەولەتى عوسمانى سەروپەندى "تەنظيمات" و ھەروەھا لە چارچۆوہى مەشرووتەى ئيرانيشدا دەرکى بە

چەمكى گىرنگىي زانست و فەلسەلەى خۇقۇشنىبىركىرن كىردىبوو؟ ئايدا كوردىش ھەروەك
 عوسمانىيە "ئوخىزاۋەكان" تاچ رادەيىن لەگەل چەمكەكانى يەكسانى، دادبەرەوى،
 ئازادىي شۇرۇشى فەرەنسەدا، لە پېئناسەى ھەبوونى خۇى ھالى بىبوو؟
 ديارە پىرسىيارەكانم شەقلى فەلسەفىيەنەى زىتر پىئو ديارە؛ چۈنكە مەن لە فەلسەفە
 دەدوئىم، يان كە باسى ئازادى دەكەم لە پوانگەى فەلسەفەوەى، جارى وەك
 "بىروئەندىشە" دەنوپمى، (چۈنكە لەو بىروايەدام كە بىرى سياسى، فەلسەفەى سياسى،
 ئايدىيۇلۇجىيەى سياسى، تىقۇرى سياسى، ھەن ۰۰۰۰) نەك وەك ئايدىيۇلۇجىيا و تىقۇرى
 فلانە حىزب يان فېسارە پىكخىرلو، ھەرچەندە ھىچ فەلسەفەيەكىش ھەروا بەو
 ئاسمانەوە مۇلەق پانەوەستارە و بى شەقلى و مۇرەى چىنايەتى: كۆمەلەكى - ئابووى
 خۇى نىيە. بى گومان پۇشنىبىرى كوردىش و ەرەبىش و بىگرە سەرلەبىرى نەتەوە
 موسلمانەكانى زىتر ئالاي ئىمپىراتۇرى عوسمانى لە يەك سەرچاۋەى ئەو پۇزگارە ئاويان
 دەخواردەوە. ئەتە لە بىروئەندىشەى ھەر نەتەوەى دەتقۇى، ھەر ھىچ نەبى يەكى لەم
 سى خولتەك (تەوەرە) ەنەى، يان موتورىيەكى ئەم سى خولتەكانەت لە دۇزىكى تايەن
 (مەيىن) دا بەرچاۋەكەوئى. واتە: تابلۇيەكە ئەو پۇزگارە چۈن بسو، ئەمۇش تا
 ئەندازەى وەك وى دەچى. تەواوى ئەو خەلكە سورمانانەى كە لە پاش پووخانى
 ئىمپىراتۇرى عوسمانى، بە نمونە: وەك ەرەب و كورد، وىراى سەرىيەخۇيەكى
 نەتەوەيىانە لە سىبىرى ئىنگلىس و فەرەنگدا بەش بە ھالى ەرەب و چەند فىرگەى
 بۇ خۇيەندى زمانى كوردى بە پىتى ياساى ناوخۇى، بەش بە ھالى كوردى ناۋچەى
 سلىمانى و ھەولتر لە كوردستانى عىراقدا، بۇرە بىروئەندىشەيەكى فەلسەفىيەنەى
 سەتەى ۱۹مى تۈركى لى بىرازى، كارەكە بە گىشتى لە چەمەرەى بىروئەندىشەگەلى كە
 پىئوئەندىي زىتر بە كۆمەل و ژيانى سياسى و گەپان لە بووى چارەسەر كىرنى بەولاۋە
 نەترازاۋە. ئەم بىروئەندىشەيە كە لە چەمەرەى سەرەنگىرى دەولەت و مىللەت چۈن
 پۇزگار كىرن و پىنگايەكى تازە بۇ ژيان و گوزەران دۇزىشەوەدا گىنگەى خواردىبوو، ھىچ
 كاتى و ھەرگىز لە بىركىرنەوەى سەرىپىتەنە و لە تەنكاۋادا مەلەكىرن و سەتەتەت

به‌ولاره چیدیکه نه‌بوو. نه‌و که‌سانه‌ی که له دنیا‌ی فهره‌نگینکی وشکه‌سۆفییانه
 (نۆگماچیپپانه) و ئایینپیشه‌ییدا په‌روه‌رده ببوون، به‌جۆری چ له بیرونه‌ندیشه و چ له
 زانستی پۆژاوا نزیک بوونه‌وه و به‌وایان پێ هێنان وه‌ك بڵێی له گومان به‌ده‌رن و پاستین،
 واته: له لاسایی کردنه‌وه‌ی پووت به‌ولاره چیدیکه نه‌بوو. به‌ ناخپاندا نه‌چونه‌خوار،
 کاره‌که‌یان له سه‌رپا. تاوتوونه‌کرد، شییان نه‌کرده‌وه، شن و که‌ریان نه‌کرد، به‌هێله‌ك
 و والا، له هێله‌کیان نه‌دا و لایبژیان نه‌کرد. ئه‌م که‌سانه پێیان وابوو، ئه‌م جۆره
 بیرونه‌ندیشه‌نه، با هی کابرایه‌کی پۆژاوا‌ی لاره‌کیش بن و هیچیشیان تێدابه‌سته‌نه‌بێ،
 مادامیکێ پۆژاوا‌ییان و له کتێباندا نووسراون، ته‌ولوه و کێشه‌ی له‌سه‌ر نییه .. مام
 هه‌ژار بۆی وه‌گێڕام، گوتی: چوووه خزمه‌ت به‌هه‌شتی محمه‌د ده‌ع‌ل عه‌ونی له قاهیره،
 هێندێ کارم له‌مه‌ی ته‌رجه‌مه‌ی شه‌ره‌فنامه پێ هه‌بوو. گوتی: هه‌روا به‌ده‌م
 ده‌مه‌ته‌قیوه، قسه‌م بۆ ده‌کرد، فهرمووی نه‌تۆ نه‌وه‌موو زانیاریانه‌ت له‌کێنده‌ر
 هینایه؟ ئه‌منیش گوتم: قوربان، نه‌وانه‌م هه‌موو ده‌ماو‌ده‌م له‌زاری خه‌لکی نه‌خینه‌وار
 بیستیه. گوتی: کۆره‌هه‌ژار، تا زووه‌ نه‌وانه‌هه‌موو بنووسه‌وه و بیانکه به‌کتێب، پاش
 په‌نجا سائی دیکه ده‌بن به‌سه‌رچاره‌ی زانست و راستی... بیستوووه زانایه‌کمان لێ
 هه‌لکه‌وتوو، گویا زه‌په‌ی - حاشا له‌خوێنده - چاره‌وێشی تۆمارکردوه، که‌گویا
 نه‌وه‌ش هه‌ر کارێکی نانتیکیه‌ و پۆژێ دێ بڵێین "چاره‌وێی کورده‌واری" نه‌وها
 زه‌په‌وه. به‌کورتی ده‌مه‌وه‌ی بڵێم: ئێمه، کوردی پاشماوه‌ی پۆژمی ده‌ره‌به‌گایه‌تی
 عوسمانی، ده‌کاتێکه‌ ده‌م له‌مۆدێرنیته و مۆدێرنیزم و پۆست مۆدێرنیزم ده‌کوژین
 هێشتا هه‌ر ده‌خوێنکه‌کانی پان ئیسلامیزم و ماتریالیزم و ناسیۆنالیزمی پارادایمی
 تێهه‌لکێشدا ده‌خوێننه‌وه و بۆ خۆشمان نازانین به‌راستی به‌رمان به‌کوێوه‌یه ..
 چاره‌سه‌ره‌که بۆ نوو جۆره‌ کێشه: کێشه‌ی گه‌شتی که له هه‌موو دنیا‌دا هه‌یه و کێشه‌ی
 ناوخۆیی و تابه‌تی هه‌ر ولاتیکیش بۆ خۆی هه‌یه. من با باسی ولاته‌که‌ی خۆم بکه‌م له
 پێشدا.. بۆ نموونه: من پێم وایه چاره‌سه‌ره‌که لیڤه‌وه ده‌ست پێ ده‌کا، له‌گۆڕینی
 نه‌قلیه‌تی چینی ده‌سه‌لاتدار، ئایدیۆلۆژیای په‌سمیی حوکمه‌پانه‌وه ده‌ست پێ ده‌کا.

په ننگه بپرسی: باشه، تا ژیرخانی کومه ل (بنه مای مادی) نه گړې، نه قلیبته (نایدیولوجیا) چوډ ده گټوې؟ وه لام: نه گهر نه تو بېوات به کاریکه ری هابوهرابه ری ژیرخان و سرخان (واقیعی مادی و واقیعی معنوی) کرد، واته: هه روه کو واقیعی مادیی تازه کوږه کار له پووخاندنی سرخانی پوسیده و په ننگ و بین و تام دټواو ده کا، هه روه هاش واقیعی معنوی (بیروپړواي تازه نه فسی) واقیعی مادیی (ژیرخانی) دواړو نژیکي ناچاره کی، کار له پووخاندنی بیروپړوا (سرخان) ی کون ده کا..

نو نایدیولوجیا په سمیعی چینی هوکمران نه گهر سوود له مانه وهی نافرته به و شتو به د بختیبه ی که ده ولاتی مه دا هیه وه ریگری: بڼو نه وهی به مانه وهی نه و حالت پاشکوتوه، درژو به نایدیولوجیبه ته په سمیعه کی خوی بدا، بڼگومان نه و یه که له کوسپ و نه گره هره گوره کانه که ده بی، له پیتشدا نه و بگورین. جا که نه و مان گټوې، هه ننگین به رنامه یه کی کومه لایه تی نوی داده نیین، به رنامه یه کی چاکسازی داده نیین، که به که مین کاری نه و به نافرته فیتره خوینده واری بکا، له سه تا چه ندی نافرته له کوردستاندا خوینده واره؟ تا نیستا نازانین نه و پژه به بروستی بچه سپینین با نیمه بیکه یه دو به شه وه، نه وهی پیره و له مالئییه و ته مه نیکی زوری هیه، نه وه لینی ده گه پنی؟ چیی لی ده که ی؟ بلین له ۲۰٪ نه و نافرته تانه قابیلی نه و نه که فیتری خوینده واری بن، بلین له سه تا سازده ی له فرمانگه کان کار ده کا، نه م له سه تا سازده یه که له راستیدا به دنیا یه که بیروپړوا یی سه یر و نه فسانه و سیهر و فالچیتی و ترس و خورافیاته وه گوش کراون، خوینده وارن. نه مه به بی هیچ جوړه پویشنیرییه، نیمه نه گهر بیت و نه وانه (غسل دماغ) ښک نه که ی، نه وانه نه پووخیتین و چارنکی دیکه سازان نه که یه وه نیدی چوډ باسی ماقی مرقوف و نه م شتانه بکه ی، هه هاوار بکه ی و بلین له ژنه که ت مه ده، ژنه که ت مه کوژه، تو ده بی ماک و په گ و پیتسه ی نه و دواکه و تنه بدوزییه وه. ده بی نه و بنیچه مادییه بدوزییه وه که نه و تیوانینه خراپه ی پیاوی له سه ر نافرته به زه قی قوت کریتو ته وه،

نه وه بېروختنن. نه وهش هر به قسه نابې، به خوټبې مږگوت نابې، به شپړه و
 نسحه تان نابې، به لگو ده بې بېنچه مادبیه کي بدقزینه وه، بڼ نمونه: نه گهر هاتو له و
 مه ولټړه دا چوار ټوټکلی وه کو شو و چوارچرایه هه بن. له و ټوټله دا بلټین ښ و پیاو
 هه موویان پټکه وه دانشن په ننگه بتوان زیاتر په کدی بناسن. نیمه نه گهر ته نانه پټ
 به مانه نه ده دین، چوڼ بلټین ده بې مای ټافره ت بپاریزین و کومه ل پټش بخه دین، نیمه
 ده بې بڼ لټکدی ټاشکرابوونی پټوه ندیبه کانی ښ و پیاو، پټناو و پردی مینای
 (شه ففاف) دروست بکه دین، بڼ نمونه: تا ټیستاش ټافره تې ناوټری که سی بڼ کاریکي
 ته نانه ت پوښنېری - کومه له کی، نارادانه و بې په روا بڼ شوټنیکي خه لوه ت بانگه ټیشت
 بکا؛ چونکه به پټی مه زه به کي که شافیعیه، نه گهر ژنیک و پیاو ت نه نا له
 (خه لوه ټیکي دوو که سیدا دانشن، ژنه که بڼی هیه داوای مای ښ و میردیه تی له
 پیاوه که بکا... هم زږد به گومانه وه له نیهادی ښ و پیاو توپنه مړوډ ده خاته خانیه
 په مه کایه تی پووت و وه مړوډ له هر کاتیکدا بڼی هه لکه وټ جووېوېو... با
 ده داته وه سر ټاژه لایه تی و نه حساب بڼ نه قل و نه خلاق، نه حساب بڼ مړوډایه تی
 له ټاژه ل جو داوازی خوی ده کا. که چی نیسلام بڼ خوی مړوډی به گشتی به
 (موکه پږم) له قه لاه داوه "والقد کړمنا بني آدم". نه من پټم وایه نیمامی شافیعی له
 نیگای بابسالارییه وه کي که به سر کومه لی عه ره بستاندا زال بوو و ښ له پیاو به که متر
 ده زاندرآ و زینده به چالکردنی مټیینه کاریکي خواسابی بوو، له پټوه ندیسی مټیینه و
 نټرینه نټرپوه. باشه نه و جږوه له پټوه ندیسی ښ و پیاو توپنه له زیانی نه و پټی هه موو
 کومه لانی نیسلامه تیدا، نه گهر به کرده وه وده سر پټی ټیخړی کاروباری شو کومه لانه
 چیی به سر دی؟! نه وه شت له بیرنه چی، نه من له گه ل فیه مینیزمدا، به مانای
 وه گه پانه وه بڼ سه رویه ندی داکسالاری، نیم؛ چونکه چ بابسالاری و چ داکسالاری، هر
 په که له هه لومه رچی کومه له کی - ټابووری مټوویینه خویدا هاتو ته گورې و بڼ
 هه لومه رچی نه مړوډ ناگودجی، ته رزی پټوه ندیسی ښ و پیاو نه مړوډ شتیه پټوه ندیبه کانی

په نټو هټنان و هټزه کانی په نټو هټنان ده یسه پټنی، نه ک بیرو پر وای من و تو یان فلانه
تاک یان فیساره تاک.

XI خوندر

هونەر شیۆه یه کی جۆره کیسی ئه وتۆیه که ناگایی (وعی) و چالاکیی په نگ به واقعیه ده وهی موقوفه و به کێ له پنگا هه ره گرینگه کانه که جیهان به ته رزێکی جوانکاری وینه ده کێشێ و ده نوێنێ. مارکسییه ت ئه و بۆچوونهی که هونەر به به ره می پۆح (esprit) یکی په ها و بێ سه رحه د و سنوور، یان ویستی بتوون (الإرادة الکلیه) و سرووش (الوحي) ی خودایی، یان به ره می هه ستوخوست و سۆسه ی ناگایی هونهرمه ند ده زانن، به ره ره ج ده داته وه و نایانسه لمێنێ. سه رچاوه ی داهێنانی هونهری و پێنقاژۆ (وتیره) ی پیکهاته (شکل و قالبگرتنه) ی هه ستوخوستی جوانکاری و پێداویستییه کانی موقوف، ئه رک به خه رجدان و کاره. ئێمه ئاسه واری هونهره سه ره تاییه کان له ده ورپه ری نیوان ۴۰۰۰ تا ۲۰۰۰ سالی سه روبه ندی دێرینهاسی (paleontholic) ی له مو به ره سه ره تانکێمان ده گه لدا ده کهن. سه روکار و پێوه ندیی نیوان هونەر و کار، له سه روبه ندی چه رخ و چاخه سه ره تاییه کانی موقوفدا، سه روکار و پێوه ندیه کی راسته خۆ بوو. به لام پاشانه کێ ئه م پێوه ندییانه ده قالبێکی تاق و جووت و دووفاق و ناراسته وخۆدا گیرسانه وه. ئه گه ره به م مه نتیه له کاره که به وانی، شیعه ی شاعیرکیش و جۆمالکردنی جۆگه له په کیش، خۆ هه رتک هه ره به کار له قه له م ده درێن، وه ئی ئه وه نده هه یه، که ئه ویان کاریکی پووت (داپندراو = ئابستراکت) ی بهر و خه یال و سۆز و نه وی دیکه یان کاری پێمه ره و ماسولکه یه. به لام هه رتک هه ره کار و ئه رک به خه رجدانن، به لام مێشکیش و ماسولکه ش هه رتک هه ره مادده ن. بناخه ی هونەر ئه و گۆپانکارییانه یه که ده بنیاتی کۆمه لایه تی - ئابووری کۆمه لایه و له په ره ساندنی هونهردا خه لکه کان (چه ماوه) له هه موو ده ور و زه مانێکدا ده ورێکی گه وره یان تێدا گێژاوه. پێوه ندیه جۆراوجۆره کانی نیوان خه لک و هونەر له نیشانه و شه قل و مۆرکه نه ته وایه تیه کاند که یه کێ له تابه ته ندیه جۆره کییه کانی هونهرن، به ئاشکرای به رچاوه ده کهن. واته: هه ره نه ته وه یی، هونهری شه قل و مۆرکداری خۆی هه یه. دیاره کانی بیکه ی ژبانی هونەر و کۆمه ل که یه کێ له شیۆه کانی په نگدانه وه ی هه بوونی کۆمه له، واته: له نیوان زانست و ته کنیک (بهش به حالی ته کنۆلۆجیا)،

ئايدىقۇلۇجىيە سىياسى (بەش بەھالى ھونەر و ھىزىيەت) و ئاكار (بەش بەھالى
 پتوھەندىيە جوانكارى دەگەل ئاكار) لايەنى زۇر ھاويەش ھەن. مەبەستم ئوھەيە كە
 زانستىش و تەكنىكىش و بىرۋاھەپى سىياسىيەش و ئاكار و پەھشتىش، بەزىكىيان بەھالى
 ھونەر ھەيە، واتە: زانست و تەكنىكى جوانىش و ئايدىقۇلۇجىيە سىياسىيە جوانىش و
 ئاكار و پەھشتى جوانىش ھەن. بەھالىم و پراي ئەمەش، ھونەر تايپەتەندىيە جوداۋازى
 خۇي ھەيە و سنوورىيان لەيەكەي دەگەپتەۋە. ھونەر چىتەكە و ئەوانىتر چىتەكە
 دىكەن. كەرەستەي بابەتەي تايپەتەي خۇدەي ھونەر، پتوھەندىيەكەي ھونەرىيەنى نىۋان
 ۋاقىق و مۇۋە. ئىركى سەرشانى ھونەر ئوھەيە كە جىھان ھونەركارلەنە ۋىتە بىگىشى. جا
 ھەر لەبەر ھەندىيە كە مۇۋە، ۋەك پىتەۋ ئامبىرى پتوھەندىيە جوانكارىيەكەن، ئاۋچەق و
 ئاۋىنى سەرلەبەرى كارەكەنى ھونەر، بابەتەي سەرەبىيە ھونەر (بەھەمۇ
 جۇرەكەنىيە) لەيەن ھونەر مەندەۋە بەھالى (تەبىئە) دەكەي و لە شىۋەيەكەي
 پەنگەدەۋەي جۇرەكەي لەھالى ۋىتە ھونەرىيەكەن كە پتوھەندىيە ئورگانىكى نىۋان
 بەھەستى (ھەسە) و مەنتىقى، نەبەجەستە و بەجەستە، ئاك و كۆمەل، بەدەنگە
 دىنەن، ئاراستە و پىشكىش دەكەي. ۋىتە ھونەرىيەكەن، دامىنانىكى ھونەرىيە ئوتۇيە
 كە پىشت بە زانىيارى ھونەر مەندەلەمەپ زىيان و دەسپەنگىنىيەي دەبەستى. جا لىرەدا
 ئەم پىرسىيارە دىتە پىشى كە داخۇا جوداۋازىيە ھونەر مەندەي كە بۇ خۇي، بەھەمۇ ۋەك
 شاعىرى، نىۋەزۇكى شىعەرەكەنى تا ئەندەزەي بەشى لە زىيانى خۇي بى، يان نەبى؟ يان
 ئايە مەيگوسارى و خەراباتەتەي و ئاشقەنىيە بۇ شاعىرى كە شىعەرى مەيگوسارى
 (الضمرات) و ئاشقانە بلى مەرچە؟ پەنگە شاعىرى سۇفى مەشرەبى ئوتۇھەن كە
 ھەرگىز خۇيان لە قەرەي شەراب و ئافرەت نەدەي، كەچى شىعەرى زۇر چاكىشان لەم
 ئوۋا پەتەدا گوتۇۋە. نەك ھەر ئوۋە، بىگەرەيەكەي ۋەكەن ئوۋە ئاسى خەراياتى و
 مەيگوسار، لە پاش مەردنى، ۋەك دە كىتەبەندە خۇيەندەۋە، ئەم شىعەرە زامەندە سۇفى
 مەشرەبانەيان دەپنە پەرە شەكەيدا دىتەۋە:

ولقد دلت مع الفؤاد بدلوهم وأسمتُ سرح اللوح حيث أساموا
وبلغت ما بلغ امرؤُ بشبابه وإذا عصبارة كلُّ ذاك أثنامُ

جا، ثبوته واس بهم دوو به يته شيعرانه، له خه راباتيه تي و فيسق و فوجوور
په شيمانتي خزي دهر پرتوه، يان به هه مه به ستيكي ديكي گوتبن، دياره مه زه له
شيعري زاهيدانه ي زود چا كيش خورلوه ..

ئمن له و بهوايه دام كه حافظي شيرازي مهن، كه له وه سفي شهرب و مه ستيدا، كه س
ده سكي له دوو نه كرموه و كه سسي به توذي قوله پيدا نه گه يشتوه، هه رگيز توخني
شهرب نه كه ونوه. خق شاعيري واش هه ن كه مه يتوش و ناشقيش بووگن، كه چي
شيعري ناشقيني و مه يگوساري زود بيتاميان گوتوه. نيتوه روك (بابهت) و پوخساري
پهنگ پي دانه وي واقيع له هونه رد، نركي سه رشاني جزه كيي هونه به ديارديتي؛
نهم نركه جزه كييه ي سه رشاني هونه، نه فراندني نه واز و نه يتنيانه ي كه
به خته وري و ناره زو به مرقف ده به خشن و له مانادا ده وله مه ندي ده كن و لايه ني
هونه ريه كاني، واته: نه واز و نه يتنيانه ي كه له بواري چالاكيي خويدا، ده تواني به
پتي ياسا و پيسايه كاني جواني دليان بني، ماناي نه ويه كه پيشوازي له جي به جي
كردني پيدلويستيه كاني مرقف ده كا. جا، هه نهم نركانه ي سه رشاني هونه كه
هونه، ماناي زانستانه مان وهك لاستيه كه له به رده مدا قوت ده كاته وه و هه روه ها
كاره گه ربي نايد يزلوجيانه و په روه رشتكارانه ي خزي پيشبان ده دا. ماركسييه ت،
سروشتي بابيه تيانه ي گه شه كردني هونه، كاتي كه پنگا بق چاويشكويوني جزه
سه ره كييه كاني هونه: له گوين نه ده بيات، نيگار كيشتبان، موزيك، شانو، سينه ما و
هتد خوش ده كا، دنيتته به روه. ميژوي هونه، ميژوي تادي قولبوونه وي
په ننگدانه وي واقيع و بوجووني هونه ريانه و گوريني جيهان به ده ست و ميژكي مرقف،
به ره و گه يشتن به فره وانترين په هه ند و گه شه كردنه كانه. به لام گه شه كردن و
پيشكوتني به په روه وي گه شه كردني كومه له وه، به گورنكاريه كاني بنياتي چينه
كومه لايه تييه كانه وه شه ت كه درلوه. هيلي گشتي په ننگدانه وي گه شه كردني، ده گه ل پتر

قوبلېوونه وهی پهنګدانه وهی هونریبانه ی واقع و به شیوه ی بهره - بهره کاملېوونی
 میتۆده کاند، هر وا پاسته و پاست و له سره یك بار ناږوا. هیلې گشتی که شه کردنی
 هونه، له دنیای دیریندا ده کاتیکدا که له سره یکه وه بهره و هوراز چووه و به
 ناستیکې ستاندارت گه پيشتووه، ده بینین، وهك مارکس پوونی کردۆته وه، کومه لی
 سرمایه داری که له سیستمی به رده گی زور پیشکه وتووتره، دژمنی سره سختی
 هونه و شیعه (دیساره ته رزه هونه و شیعه ی که داوای پووخانی سیستمی
 سرمایه داری دهکا)؛ چونکه ته رزی سیستمی په نیتو هیتانی سرمایه داری، به چاو یتکی
 په ست و خوار له بیرو یاوه پی کومه له کی و مینوی (مه عنوی) ی سیستمه ئیتسانانه و
 بالایه کان، ده پروانی. به لام و نه بی له کومه لی سرمایه داریدا، هونری پیشکه وتخوای
 بقرجوازی که سرده مانئ هیتشتا خه سیه تکانی چینیکی پیشکه تخوای به بهره وه
 مابوون، واته: له سره یه ندی تازه هاتنه مهیدانی سرمایه داریدا، یان له و به ره مه
 هونریبانه دا که په خنهی (به نمونه: وهك بیلزاک و نه ناتول فرانس) له م سیستمه
 ده گرت، به رچا و نه که وی. نمونه ی نه مه ش له واقعییه تی په خنه گریدا ناشکرا دیاره.
 لوتکه ی هره به رزی بیری جوانکاری له جیهان بینیی زه حه تکیشان، له جموجو لی
 پراکتیکدا، به دهم کار و په ندانه وه، به رجه سته ده بی و به گویره ی بیری
 مارکسییه کان، هر نه مه یه که به نه ته ی هونری واقعییه تی سؤسیالیزست پیک دینی.

نه گه که می زیت دريژه به باسه که بده یین، په نگه خراپ نه بی. موقوف که هیتشتا زور
 ساده بووه، واته: پیکهاته ی میشکی هیتشتا هه ندیک خانه ی تیدا دوست نه بیوو و له
 قونای چت به راسته وخو دیتندا بوو. نهیده توانی به بی له به رچاو پوونی ماده ی چت،
 بیر له هیچ چتی بکاته وه، نه م قوناغمان به قونای چت به چاو دیتن نیونا، به لام
 ورده - ورده موقوف له نه نجامی نه زموون و تاقیکردنه وه ی پوژانه یدا میشکی گه شه ی
 کرد. نه و به راسته وخو چت دیتنه، نواتر ورده - ورده به ره و ناراسته وخو یی چوو، له
 "ته جسد" وه بق "ته جريد" هه لکشا. هر له بهر نه وه شه که هه ندیک جار تو له
 په خنهی نه ده پیدا ده لئی: فلانه دهق، شیعه که ی، داهیتانه که ی کزه بوقی؟ چونکه

راسته و خویانه (موباشریه و ته قریرییه و خیتابییه تی به سه ردا زاله) واته: وهك
 بلتی مرقف حهزی له وه نه بی به زهقی و به ره وهوی پی بلتی: نه وه داره و نه وه
 به رده. حه زده كا ده په رده ی خه یال و هه ستوخوست و سوزی وه رپیچی، پوونتری
 بیژم: وهك بلتی هونه ر حه ز له چته ورده كان، په گوپیشه كان (جزئیات و تفصیلات) ی
 زیان ده كا.. په نگه كان به خه ستوخولتر، سیفه ته كان به قه تهرتر، یان کالتر یان
 سووكت پیشان ده دا.. به گورتی: زوری پیوه ده نی، به زده فهی، وهك له به لاغه تدا
 ده گورتی (مبالغه، اغراق، غلو، تقریب، شتواندن و هند..) به كارده بری، بۆچی؟ یان
 بۆچی مرقف له جیاتیی وهی له سه ر زهوین له راستی بگه ی، له ئاسمان لپی ده گه ی؟
 یان نه وهی له ئاسمانیش لپی ده گه ی، هه روه كو مرقفی سه ر زه وینی وینه ده كیشی،
 هه ر سیفه و په نگه پوه كانی مرقفی سه ر زه وینی ئاسایی پی ده به خشی.. به لام ده
 شتویه کی بلندتر و له ئاستی مرقفی خوا سایی به ده ردا وینه ده كیشی: زینس، هه مو
 چتیکی پی ده كری، خورده وه به به زه بییه، توانایه، زانایه، ده سرقیه، ده وله مه نده،
 داهینه ره، خولاسه هه روه كه هلی كه لام ده فه رموون: چه ندین سیفاتی نه رتینی و
 نه رتینی هه ن، به لام (وهك هیچیش ناچی) "لیس كمنله شی" ه. دیاره هه ر نه م
 به رزق زینه ی مرقفی ناواقعی به تالان چووی ده سغه پوی وه هم و خه یاله بوو كه
 یه كینکی وه كو نه فلاتوونی وه سه ر كه لكه له ی نه وه ئیخستیه كه بیر له نمونه
 پیشه كیه كانی هه بوون بكاته وه و پی وایی هه ر وینه (صوره یی) له سه ر بنه مای
 ده له مه (هیولا یی، شكل و شه ماییلی خوی گرتوه. نه م دیاره یه وهك له شوینکی
 دیکه شمدا عه ر زكربوون، له قسه ی زانایانی زانستی به ئاوه ژووشكانه وهی چت له سه ر
 توپینه (شه به كیه) ی چاو و سه ر له نوئی له لایه ن میشكه وه راستكرانه وهی (هه رچه نده
 لیشی دوولم) بووه ته هزی نه م به هه داچوونه چته كه زدر پوونه مرقف ورده - ورده
 له چتی راسته و خق و ته قریری و نه وانه وه به ره و نا راسته و خویی و خه یال و وه هم
 نشیربوته وه. كاتی مرقف سه یری دنیای هه مو چالاکیه كانی میشکی ده كا، ده چپته
 چوارچپوهی وه هه وه، له راستیدا نه وه هه ئیمه گوتمان جابووه، سیحره. گوتمان

مرقف ههولئ ئهوه دهدا چټكى كه پټى ناويزى (ياسايه كى دهرك ناك) به شتوه په كى
 ئه هتو په هتار ده گ ل ده كا كه كار له و چته پټو سيسته تى به سه ريذا زال بى، بكا. بؤ
 نمونه: ئه و كاته مرقف وينه كى سټى كه تيرى هاويشتو ته كه كټويه كى، له
 ديوارى نه شكوته كى كټشاوه، ويستويه وا بزاني، وا به تها بى به (ايحاء) ئه وهى
 له سه ر ديواره كى وينه كټشاوه، سبه بى نه ده توانى به پاستى پلوى بكا. مرقف ئه و كاته
 واقعى وه هم، خه بال و پاستى ليك جودانه ده كرده وه، پټى وابووه "مشبه و مشبه
 به"، "مستعار و مستعار له"، "كينايه و مكنى به (لازم و ملزوم)"، "رمز و مرموز
 اليه"، "په يكه ره و خاوه ن په يكه ره زيندووه كه" يه ك چټن. ئه مهش له خه تى
 هيرؤگليفيدا ئاشكرا ديساره. كابرايى كه وينه كى ماسيه كى ده كټشا، وينه كه و
 ماسيه كى به يه ك چټ ده زانى، يه كى ديكه كه په يكه ره ي بؤ خودايه كى داده تاشى و
 دژمنه كى "به نمونه: هه زده تى ئيبراهيم كه به تكانى نه مروود ده شكټنى" ده يشكاند،
 يان ده يدزى، شه پټكى گه ووه وگرانى له سه ر هه لده گيسا؛ چونكه پټى وابوو، هه ر
 به پاستى خودايه كى كوشتووه يان به نالانى برودوه. جاريكيان فتيشسيستى وانتيكى
 لاستيكى ده بى، زه لامى به كټردى له توپه تى ده كا. ئه م كار له پووى ده سدريزى كردن
 له (نازايى شه خسى) مرقفه وه، به ر ده مه ته قى و توويؤخرا. واته: ئايا خاوه نه كى
 نه توانى شكات له كابرايى "قاتل"ى وانتيكه كى بكا؟ نه ك هه ر ئه مه، بگه به هه ر
 جؤرى به نيازى ته وهينه وه خو له قه ره ي ته ولوى تابوو "پيؤز" ده كاني مرقف دان، به
 ده سدريزى له "حه يسييه ت و كه رامه ت و قودسييه ت"ى مرقف له قه له م ده درئ
 ئه مهش له بته رده ا پټوه نديى به بپروپوا، به سيسته ميكه وه هه يه كه دلكوكى له
 به رژه وه ندى ئابوويى چيني هوكمپان ده كا. بته رستى سه رويه ندى پټش ئيسلامه تى
 بپروپوايه ك بوو كه دلكوكى له به رژه وه ندى (ته واغيث)ى قوره يش ده كرد، پيؤزى و
 تابوويونى لات و مه نات و عوزا و هو به ل و غه رانيقه كاني مه ككه له به رژه وه ندى چيني
 هوكمپانى ئه و سه رده مه شاوى ده خوارده .. خو لاسه، هونه ر هه ر له سه رده تاوه به
 شتوه په كى پاسته وخؤ و له سه تا سه ت پټوه نديى به بزيوى مرقفه وه هه بووه. مرقف بؤ

بەرگىرى لە ھەببونى بايقولۇشى خۇي ومانەۋى خۇي پەننى ۋە بەرئەن ۋە چتەنە بىردوۋە .
 ديارە لە ھەر سەروپەندىگدا ھونەر ھەبوۋە . لە سەروپەندى پىش مېژوۋدا، سەردەمى
 بەردىنى كۇندا، ھونەرى جاسوۋ و خۇپسگەرى ھەبوۋە . سىما ۋە پەنگ و پوۋى ئەم
 جۆرە ھونەرە دە قەۋارەدا ھېشتا ھېشك و ناقولايە و درىياتەكانى ئەركىكى نۆرى
 تىدا بە خەرج درلوۋ و ئەمە ھەر بە ۋە پەنگە پىش دەكەۋى و دە شىكل و شىۋازىگدا
 دەگىرسىتەۋە كە زىندوۋ بە پۇج و تا پادەيەك نىمپرىسىۋنىستىيە . دە قالبى ۋىتەكىدا
 (زىتر دەگەل تەماشا كۇندا دەئوۋ و زوۋپەفتەنى و بە پەۋال خۇپسگەنە) يە . نۆر
 زەرىفى و وردەكارى پىتوۋە ديارە . ئەم جۆرە ھونەرە خۇپسگەرىيە بە ھېچ كۇچى
 خىۋى قۇرمۇلى چەسپ و پايدەدار و مت و بى جموجوۋل نىيە، بەلكو شىۋەيەكە نۆر
 بىرۆز و زىندوۋ و دەيەۋى واقىمىيەت بە يارمەتتى جۇراۋجۆرتىن ھۆو و پىنناو
 (وسائل) ھەكانى دەربىرىنى بەيان (مەجاز، نىستىمارە، تەشبىھ، كىنايە، پەمز، تەلمىح،
 تەمسىل، تەعرىز، تەۋرىيە، تىباق و ھەموو جۆرەكانى جىناس و ھتد) پىشان بەدا و
 ئەركى سەرشانى خۇي ھىندى جار كە موڧۆر بە دەسپەنگىنى و مەھارەتى تەۋاۋە بە
 نەنجام دەگەيەنى . ئەم بارىۋىخە پەمەككىيە لە جوداۋازى خۇپسگەدەرە، ئەۋەتا
 لە مېژە لە بىر كراۋە، ۋەلى بۆگەيشتن بە قۇناخى لە فەرھەنگ كە لە سەي ۋى،
 قۇرمۇلھايەكى وردى ھونەرى بىرسكىتندىن و دابەھىندىن، پىگايەكى دوۋوردرىژ لە
 پىشنىيە و دەبى پەي كرى .

بەلام ئەۋەى مايەى ھەرە سەرسۇرمانە كە ئەم ھونەرى پىش مېژوۋە و ھونەرى
 "مىدالانە" يە، يان ھونەرەكانى سەردەمانى پاشىنى نەتەۋە سەرتايىيەكان، ھېچ
 ۋىكچوۋنىكپان دە نىۋاندا نىيە ؟

ديارە ھونەر لە سەروپەندى جادوۋ و خۇپسگەرىدا، بۇ پارازندەۋە و تەجەممولات و
 كەمالىيات نەبوۋە . تەنەنەت لە نىۋ تارىكىي ئەشكەۋاندا ۋە شىزىدراينە و پىتوۋەندىي
 نەۋلۋى بە شىۋەى ئابوۋرى ئەم سەروپەندەۋە، كە پاۋوشكارە، ھەبوۋە . ئەمە ھونەرى
 سەردەمى بەردىنى كۇن . ھەرچى ھونەرى سەروپەندى بەردىنى نۆيىيە، ئەۋە پوۋى لە

پښ و شتړه یی نه دنازه یی کړېوه. شتړه یی خږېسکگړی تا نوای سهرده می به ردینی
 کون، واته: به درېژایی هه زاران سال، به رده وام بوو. به لام تا سهرده تایی سهرده می نوی
 هیچ گپړانی له شتړاوه دا پووی نه دا و تا هم سهرده مه دهستی پس نه کړد، شتړه یی
 "خږېسکگړی" که نازادانه دهرکه یی له پووی دنیای نه زمون وه سهر گازی پشت
 ئیخستبو به سهر نه چوو، شتړه یی به سنووری "نه دنازه یی" نه هاته گږپړی. له مه وپاش
 له جیاتیی په پړه ویی سهر وچ له خږېسک (پاسته وڅوی)، وهک له پېشتړی عه رزم
 کړن، هونه رتیر به تهنگ ورده کاری تیکل به سهر و سله یقوی ناشقانه وه دی،
 خوی پتر به چتی ورد و جوزنیاتی چته وه سهر قال دهکا. ئیدی ئوه نه ما، بی یاسا و
 پړسا کووی ناره نو لی بوو، وه بکا. له مه وپاش په پړه ویی له بېړی نیشانه و پړسای
 بریاربراو و چوره تهر و تیزه یلی دهکړد. وهک له بهر وه گوتم، هیرو گلغافانه په فقر
 دهکا. واته: له جیاتیی وهی وهک جاران نه گهر ویستی بیژنی، ماسی، وینه یی ماسیهکت
 بق بکیشی، نه مجاره ته نها "ن" ټکت، بق وینه دهکیشی، واته: "ماسی" .. لیره دا، په رن
 جتی واقعی گرتوه. له جیاتیی نه وهی جهخت له سهر پیشاندانی ته وای چتی مه به ست
 بکا، به سوکه ناماژه یی دلسی داده که وی. هونه ئیدی له جیاتیی نیشاندانی
 نه زمونه کانی واقعی ته زیان هول ده دا، تا نه دتیشه و بیرو بچوون، پوونتری بلیم،
 له جیاتیی وهی جهوه ری ناخی چتان ده ستیشان بکا، له جیاتیی (مشابه یی) چت
 "هیماگل" ئی ده خولقین. وینه کانی سهرده می به ردینی نوی، مرقف به یاریی دوو پان
 سی هیل به قهره نتووی نه دنازه یی (jiometrical) پیشان ده دا: هیل سی ستوونی، له شی
 ده نوینی و دوو نیوه جفن: په کیان پو له هه وراز، هه ردو باسکی و په کیان پو له
 نشیو، هه ردو لاقی ده نویتن. مه نه هیر (مسلات) دهکان، که هیندی پتیا وایه په یکه ره یی
 مردوگه لیکن که به کورترکراوه یی (shorthand) پیشاندراوه، نه وپه یی نووری و
 بیگانه یی له واقعی ته دور که وتنه وه و بیانییوون نیشان ده دن. کتله به ردیکی
 پښک و هه موار که له سهرووی هه گږپخانه یی داندراوه، نه وه سهری مردووه که
 ده نویتنی، به لام خپری و پښکوپښکیه که یی هیچ وهک قهواره یی خواسایی ناچی. دوو

نوخته ی له باتی چاو بق کرلون، که پۆی به شیوه یه کی نه دازه یی ساکار له گه ل زاری،
یان ههردو برۆیدا تیه لگیش کرلون، پیاو به وینه ی چه کی ده گه لیدا، جوئ کرلو ته وه .
ژن به دوو چتی زه قورۆپ له سه ر سینگ ی جیا کرلو ته وه . له مۆزه خانه که ی هه ولیری
دیریندا، کێله به ردی خه نجه ر و شیر و خۆر له سه ر هه لکه ندرای و کێله به ردی ده شیوه ی
زه که ر بق پیاو و کێله به ردی کونکرای بق ژن هه ن و له ناوچه ی بوین، گۆیا زیدی
سه لاهه ددینی نه ییووی له کوردستان نۆزایته وه . هه روه ها کێله به ردی سیتیینه ش
هه یه، که په مزی مه لا و زانایه . کێلی ناوه ندی به پێچه وان ی دووه که ی دیکه وه یه .

نهم شیوازگۆپینه که به م جۆره شکله ته جریدیانه گه یشتوه، بق خۆی له ئاکامی
گه شه کردنیکی هه موانیی که له فه رهنگ و شارستانییه تیدا پووی داوه و په نگه
قوولترین گه شه کردنی میژوی تیره ی مرقۆ بێ . ده ووبه ری ماددی و پۆحیی مرقۆی
پیش میژوو، ئیدی به جۆری ده گۆپێ و گه شه ده کا که هه رچییه کی پیشه وی هه یه،
مرقۆ ده سه روه سالنی جانه وه ری په مه کی (غریزی) دای ده بینێ و له پاش شه وه ده بی
به جهره یانیکی گه شه ساندنی به رده وام و مه به ست به دیهین . نهم گۆرانه گرینگه شه وه یه
که مرقۆ ئیدی به ملی خۆر سه که وه چه ل و لامز و توفه یلی نییه، وه کی پیشه که و گه نه
بژی. بژیوی پۆزانه ی به گردوگۆ، یان پاووشکاری جانه وه ران دایین ناکا، به لکو بق خۆی
په نژی ده هینی. به که ویکردنی جانه وه ران و چاندنی گیا وگولان، واته: به ئاژه لوانی و
کشتوکال کردن، که م که مه به سه ر خۆر سه کدا ژال ده بی (له یاسا و پێسایه کانی خۆر سه ک
تا پاده یی ده گا) و له دووبه ختی چاره نووس و پێکهوت تا نه دازه یی دوورده که وینه وه .
سه رده می ته داره ک و په نژیوه ی تانی ریکو پێکبووی پێداویستییه کانی ژیان ده ست پی
ده کا و مرقۆ ده په زۆنه ئاژه لوانی و ده سه به ر کردنی پێداویستییه کانی . نوایۆی
پێشبینی ده کا و شیوه کانی سه ره تاییی سه ره مایه دانان داده مه زینێ. به م
پێشه کییانه - واته: بوون به خاوه ن زه وویزاری چێندراو و په ز و گا وگۆتال و شماراز و
نه سپاب و ئازووقه - بێ گومان له به ش به ش بوونی کۆمه له به چینی ده وله مند و
ده سه رۆ و چینی هه ژار و له هه موو چتی بێ به ش، کۆمه لی چینه کی په یدا ده بی. به

دهرککرنی پیوهندی دهگه لئاووه وای سازگار و ناسازگار و گره و گهرما و هوره تریشقه و بروسکه و ته زده و نه خوشی و په تا و شاهوی گیرق و قات و قهری و برپشت و بی برپشتی زه ویوزار و که موندی زاوما و زاونی ئاژال و پاتالان، بیرکرنه وه له نه روی جوداوجوری خیرخواز و به دخواز، هاته گوی و نه مانه له نیگای قازانچ و زیانه وه هه لده سه نگیندران و بیر له هیزی نهینی و سه رموز و نه زاندراو که کاریان له کونترۆلکردن و ده سه لانی مروف به دهر بوو له هه ستوخوست و زهینی مروفدا په گ و پیشه ی داکوتا و ئیدی جیهان له مه پادیهی به دوو کوته وه، به دوو جیهانه وه. نه مه، قوناخی برها به پوچه که به بنه پت و بنواشی ژیان ده زاندری و له بهر نه مه به سه رده می په رستنی پوچ و برها به نه مری پوچ و له پیوپه سمی په چارکرنی پرتز له مریوگرتن له قه له م ده دئی. به هاته گوی برها به په رستن، پیویستی به بت و تکا و نزا و دوعاویندن و نوشته کردن و کشته ک برین و په مز و نه ای پیرۆز و نه ز و گوری سه رۆژکرن و قوربانی گوشتنه وه و خیرات بۆ مریوگرتن و گومز له سه ر پیر و مه شایه پۆنان، دینه کایه وه. له مه به پاش جوداوانی له نیوان هونه ری پیرۆز و هونه ری دنیایی، هونه ری پیشاندان و نمایشی کاروباری ئایینی و هونه ری دنیایی و جوانکاری و پازاندنه وه، زه ق ده بیته وه. له لایه که وه ئاسه وار و پاشماوه کانی بت و هونه ری مریوناشتن ده بینین و له لایه کی دیکه وه تووشی سه ریمیکه یلی که شتیه ی جوانکاری و پازاندنه و یان پیوه دیاره، دین.

له نیگای گیانگه رایلی (نه رواگه ری = ئانیمیسیم) یه وه جیهان دوو به شه: به شیککی واقعییت و به شیککی سه رویی واقعییت، واته: جیهانی دیار و جیهانی نادیار و پیتوار. که واته مروف تووشی دوالیزم بوو، تووشی ناپاسته خق له چت نواین بوو. به لام بۆچی به ره و نه م ناپاسته وخوییه بۆیشت و نه م ناپاسته وخوییه له کوپوه ده ست پیده کا؟ له دوو فاقیه وه ده ست پیده کا، له دوالیزمه وه ده ست پی ده کا. نه و دوتنی چتیککی دیتوه، که چی وینه که ی هشتا له تئو می شکیدا ماوه ته وه، دوتنی قسه به کی بیستوه که چی هشتا له یادی ماوه، خه ون ده بینیت، خه یال ده کاته وه، میژوو دوسه ده کا.

لێره وه میژووی زارگوئی دروست ده‌بی. واته: تۆ بتوانی پابرده‌وی خۆت بگێڕیسه وه،
 نه‌وه‌ی که پوویداوه جاریکی بیکه‌ی له میژوکی خۆتدا وه‌بێر به‌یٚنییه‌وه. نه‌که هه‌ر نه‌وه
 دواتر مرقوف فێری نووسین ده‌بی و ده‌زانێ ئه‌و پابرده‌وه بنووسیتته‌وه، مۆزه‌خانه‌ی بۆ
 دروست ده‌کا، واته: مرقوف ده‌چیتته نێو میژووه‌وه، چوونه نێو میژووه‌وه واته: په‌سم
 کردنی رابردو، نووسینه‌وه‌ی پابرده‌و... ئه‌مه‌ش مانای وایه که ئه‌م مرقوفه له‌ مرقوفه‌ی که
 پاسته‌وخۆ هه‌موو چٚتیکی (له‌ گوێن هه‌نه‌) بۆ بزێوی خۆی به‌کارده‌هێنا، جدواوازه.
 باشه له‌نیوان وه‌هم و واقیعه‌دا چی په‌یدا بوو؟ که ده‌لٚم پاسته‌وخۆ و نا‌پاسته‌وخۆ واته:
 نێوان (به‌رزه‌ک)ی وه‌هم و واقیع. کابرایه‌ک که بروسکه‌یه‌ک لٚی دها و ده‌به‌وریته‌وه
 هیندی چٚتی له‌و داستانی به‌ورانه‌وه‌یه، ئه‌وجا ئه‌و حاله‌ته‌ و ٚرتنه‌ (هه‌لوه‌سه)، بزێکاندن
 (شطحات)، شٚتی (شیزۆفرینا (قصام)، خه‌مۆکی (کٚتابه‌)، تۆقین (رُه‌اب)، وه‌سواسی
 (وسوسه‌)، توو‌په‌یی (عصاب)، نیشانه‌ی سرووش بۆهاتن (إرهاصات)، به‌گوێداخوێندن
 (إیحاء) و هند... یان هه‌رچییه‌کی بیکه‌ بی، که سه‌روکاری به‌ تٚکچوونی پ‌روسیسی
 کیمیکیی میژووه‌هه‌یه، له‌ به‌رده‌م‌ینٚی و دٚی بۆ خه‌لکی وه‌ده‌گه‌یٚی و به‌مه‌ ده‌بیته
 شامان، ده‌بیته‌ پ‌رۆز. له‌ پاستیدا پٚتش نه‌وه‌ی وای لٚ بی کابرا بۆ خۆی واقیعه‌یکه و
 هه‌یه، به‌لام کاتٚ ده‌چته ئه‌و حاله‌ته‌وه و جاریکی بیکه (گويا) زیندو ده‌بیته‌وه، یان
 به‌خۆ دٚته‌وه نه‌وه‌ی که له‌ میژوکیدا ده‌مٚینٚته‌وه، نه‌وه وه‌مه، واقیع نییه. که‌وابوو
 لێره‌دا هه‌و‌دایه‌کی کاتشوٚینی (زما‌نی) له‌ نێوان دوو دنیای ئه‌و که‌سه‌دا، هاته‌گه‌یٚی:
 دنیای پٚتش مردن و دنیای به‌ وه‌هم پاش مزدن. به‌لام هه‌ردوو دنیایه‌که وه‌نه‌بی
 لٚک‌دا‌پ‌ل‌وین، به‌لکو هه‌ردوکیان دنیایه‌کی مام‌ن‌و‌نج‌یش‌یان له‌ نێواندا هه‌یه که به
 سروشتی پ‌ت‌وه‌ند‌یی ماد‌دی پٚتش ق‌ونا‌خی ته‌ج‌رید، په‌م‌ز، به‌رزه‌کی دروست کردووه.
 نه‌بو‌عه‌لای مه‌ه‌پ‌ریش، له‌ رساله‌ الغفران و دان‌تیش له‌ ک‌ۆم‌ید‌یای ئیلا‌هی و جه‌لال
 نو‌وری تو‌رک‌یش له‌ "نیادن آخ‌رته و آخ‌رتدن جه‌ان استقباله" دا نه‌م "به‌رزه‌ک" ه‌یان له
 نێوان به‌ه‌شت و د‌ۆزه‌خدا دروست کردووه. خ‌ۆ‌لاسه به‌ ئ‌وو که‌رت کردنی واقیع به
 وه‌هم و خه‌یاڵ یان له‌ ژ‌ن‌ر کاریگه‌ری ئه‌و نه‌خ‌ۆش‌ینه‌انه‌دا با‌سم کردن، مردن و

زیندوو یونوه، چ له م دنیا و چ له و دنیا، نوو دنیای ناخیره و دنیای نیستی لا دروست کړدوه.

مړوف بل خوی پاش نه وه ی واقعی له دهره وهی زهین (موضوعی) و واقعی له ناوهره وهی زهین (ذاتی) دا له نه نجامی پرؤسیسی په نگدانه وهی واقعی بابه تی (موضوعی) دا، په دوو حالات زانیوه، تووشی چه واشه ییه میژووینه که بووگه.. تووشی "قصام" بووگه تووشی "هلوله سه" بووگه تووشی کوپی تووش بووگه. مړوف په نگ، تریاک، جؤره ها مادده ی هست و میشک سستگر به کارده مینئ. نه تو که به هر شه قامتیکدا ده پوی و تووشی سه ده ها پهمز و نامازده کانی هاتوچوو دئی نه وه کورت کړدنه وهی ناو و وینه کانی ژبان، کورت کړدنه وهی هه زاره ها شت له چتیکي چکوله تردا، نه وه مانای نه وه په تو له قوناغیکدای دنیات به دوو چته وه کړدوه، خوت به دوو به شه وه بووگی، به شیکي نه وه خوتی، به شیکي تریشته نه وه تای که پؤخت تیدایه. که وایه، لیره وه پؤچ په یدا بوو که پیت وایی هه موو شتی له پشتیه وه پؤچی هه یه، مینئ هه یه، تو هه میشه پفتار له گه ل دوو چتدا ده که ی، نه وه ی که ناییینی و نازانی ورده کاریه کانی چین، بق خوت چتیکي بق داده نئی. په مزیکي بق داده نئی، یاخود بق خوت ته سه وورت کړدوه، به لام په نگ له بهر هویه که له هویه کانی نه ته وئ په سمی بکه ی، نه مړوف بلچی پیغه مبه ر وینه ی ناکیشری، بق وینه ی خودا ناکیشری، بق وینه ی پؤچ ناکیشری؟

من له مندالییه وه که ده یانگوت، خودا زگنیم به خه یالدا ده هات پیم وایو نه و زگه هه روه که ته نها زگی نیساننیکه نه ده ستی هه په و نه سه ری هه په و نه لاقی. هه ر زگیکه و هیچی دیکه. بلچی خودا له میشکی مندا ناوایو؟ چونکه نه وه ی له میشکم چه سپیوو نه وه بوو که خودا ده ست و لاق و سه ر و هتد ی نییه و ته نها هه ر زگیکه و به س.. که ده یانگوت پیغه مبه ر، مړوفنیم له زهیندا نه خش ده بوو که هه میشه جلیکی سه وزی له بهر دا بی و پریشکیشی لی بیتنه وه؟ نه وه دوو نییه دایکم یان نه نکم نه و حکایه ته یان به مندالی بق وه گتیرایم و له زهینم چه قی بی، بق چی ده بی په نگی سه وز

نیشانه‌ی پیغمبر و نالای نیسلام و شیخ و مه‌شایخ و نه‌ولادی پیغمبرین؟ نه‌تق
 له‌وه گه‌پئی که نه‌و پهنه‌گه به خورسک ده‌گه‌ل گياوگول و داروبره‌ختدا
 هاوسه‌روکاره، ویره‌وه‌تر وهره، عه‌جه‌م به ده‌سکيسی جهودان پهنگی که سکر،
 ناوریان که نیشانه‌ی مه‌جوسسیان بوو، بی‌وهی عه‌ره‌ب به‌خو بزانش به‌فەسالی
 عه‌له‌ویانه‌وه ساویوه، هه‌روه‌ها پهنگی په‌شیشیان که نیشانه‌ی تۆله‌ساندن‌وهی
 عه‌له‌ویان له‌ئومه‌ویان بوو و نه‌بو موسلمی خوراسانیی کورد به‌درۆشی توو‌په‌بوون
 له‌قه‌لم دا، تا ئیتستاک‌ش نیشانه‌ی سه‌ییده‌ مووسه‌ویه‌کانی شیعیه‌یه. که‌وابوو
 ته‌سه‌ورکردنی نادیار به‌په‌مز، چه‌ند هۆکاریکی خۆی هه‌ن: یه‌که‌میان نه‌ویه که
 ورده‌کارییه‌کانی نازانی. دوهم ناتوئی له‌"ته‌فاسیل" بدوئی. گرایشت و مه‌یلی مرۆف
 له‌ته‌جسیده‌وه به‌ره‌و ته‌جرید ده‌چی، واته‌: قۆناخی کورت‌کردنه‌وه، خۆ له
 ورده‌پیشه‌کانی چت‌دزینه‌وه‌یه. ته‌جرید قۆناخی کورت‌کردنه‌وه‌یه "اختزال" shorthand
 ه. نه‌وانه‌ی پییان وایه‌ مرۆف هه‌ر له‌سه‌ره‌تاوه‌ بیری له‌هه‌موانیه‌کان (کلیات)
 کردۆته‌وه‌ یان نه‌قل چتیکی زگماک (فطری)یه به‌هه‌له‌دا چوون، نه‌و بیروپروایه
 کۆنه‌خوارانه‌یه. نه‌من بیروم به‌وه‌ نییه که مرۆی سه‌ره‌تایی وه‌ نه‌فلاتوون فه‌یله‌سووف
 بووه و بیری بق‌ده‌رکی کوللییات چووه، نه‌وه‌هه‌له‌یه: چونکه‌ عه‌ق‌لی مرۆف و
 میشکی مرۆف له‌و ناسته‌دا نه‌بووه‌ کوللییات ته‌سه‌ور بکا. هیورین و توتیکه‌گرتن
 نه‌بوو، هاوکاری نه‌بوو، فه‌ردی بوو به‌لام له‌و قۆناغه‌دا کۆمه‌لیک چت په‌یدا ده‌بن، مرۆف
 گوند داده‌مه‌زیوئی، دابه‌شکردنی کار په‌یدا ده‌بی، هاوکاری ده‌س پی ده‌کا، کار له
 جیاتی نه‌وه‌ی تاکه‌ تاکه‌ نه‌نجام بدری، به‌کۆمه‌لی و هه‌ره‌وه‌زی ده‌کری. واته
 کۆمه‌لگایه‌ک دروست ده‌بی، چتیکه‌ له‌بابه‌تی نالیم سۆسیالست، به‌لام چتیکه‌ خه‌لکی
 تیدا موحتاجی یه‌کدین و فیری نه‌وه‌ ده‌بن که له‌گه‌ل یه‌کدیدا کار بکه‌ن.

من باسی نه‌وه‌م کرد که مرۆف بۆچی له‌شتی پاسته‌وخو وه‌په‌زد ده‌بی، بۆچی له
 پۆتین چاپس ده‌بی، بۆچی ده‌یه‌وه‌ی له‌گه‌ل چتان ناپاسته‌وخو په‌ویه‌په‌وی بی؟ پیم وایه
 نه‌مه‌ له‌وه‌پا هاتووه که مرۆف هه‌نگاوئ ده‌هاوی، هه‌نگاوی دوهمی که ده‌یه‌وه‌ی

بیهوای نازانی ههنگاهه‌که‌ی به‌ره‌و کوێ ده‌پوا، ئەمه نووباره وه‌هه‌می بۆ په‌یدا ده‌کا، نووباره نوودلیسی بۆ په‌یدا ده‌کا. واته: ئاکایی نییه، به‌لام ئەگه‌ر هات و سه‌دان هه‌نگای دیکه‌ی هه‌لتناوه و هه‌مووی بۆ ئاشکرا بوو، ئیدی نوودلییه‌که‌ی نامینێ، نه‌و نیگه‌رانییه‌ی نامینێ، به‌لام بێ سه‌رحه‌د و بێ سنووری، هه‌میشه نوودلیت بۆ دروست ده‌کا، هه‌ر خۆی کۆتایی نه‌هاتن، سه‌یله‌تی ئاکۆتابوونی گه‌ربوون سه‌رچاوه‌ی نوودلییه‌کانی مرقۆ له‌ پاستیدا.

تر که ته‌سه‌رووری دنیایه‌کت کرد کۆتایی هه‌یه، منیش ته‌سه‌رووری نه‌وه ده‌کم، به‌لام له‌به‌ر نه‌وه‌ی نه‌و گه‌ربوونه کۆتایی نییه نوو دلش کۆتایی نییه. په‌نگه‌ ئەم مه‌سه‌له‌یه پێژه‌بیش بێ، نوودلیی په‌ها هه‌یه و نوودلیی پێژه‌بیش هه‌یه.

نوودلیی په‌ها له‌ نه‌جامی نۆزینه‌وه‌ی زانستی و پێناوی زانستی و چت نۆزینه‌وه‌ی زیاتر، په‌هایه‌کان هه‌موو ده‌بن به‌ پێژه‌یی. بۆ نمونه: پۆڤێ له‌ پۆڤان من له‌وه نیگه‌ران بووم که ده‌مه‌روست نه‌مۆ له‌ هه‌ولتیره‌وه بگه‌مه که‌رکوک و ده‌بوا ۱۵ سه‌عات به‌پێ بپۆم. گوێ سێژم نییه. نوایی گویدرێژ به‌یاده‌که‌م. ئەمه مانای وایه پۆیشته‌که‌م بۆ نه‌وێ که نه‌مه‌توانی بپۆم په‌ها بوو، به‌لام که سواری که‌ر بووم و به‌ ۱۰ سه‌عات گه‌یشتمه که‌رکوک، ئیدی ۱۵ سه‌عاته‌که‌ بوو به‌ پێژه‌یی. باشه بواتر که ئوتومبێلم په‌یدا کرد، ۱۰ سه‌عاته‌که‌ بوو به‌ ۱ سه‌عات، که‌واته: ۱۰ سه‌عاته‌که‌ بوو به‌ پێژه‌یی، که‌واته: هه‌موو په‌هایه‌ک له‌به‌رده‌م نه‌وه‌دایه که نوای نۆزینه‌وه زانستییه‌کان و گه‌یشتن به‌ راستی دیکه نه‌و راستیه‌ په‌هایانه بینه پێژه‌یی. ئینجا با بزانی‌ن راستی پێژه‌یی مانای چیه‌؟ بۆ نمونه: من پۆڤێ له‌ پۆڤان پێم وابوو مرقۆ ناتوانێ وه‌ک هه‌باسی کوپی په‌رناسی به‌بێ پێناویکی مادی، یان سیهرێ یان خودایی به‌ ئاسماندا بفرێ. نه‌وه تێپوانینیکی په‌ها بوو، واته: نه‌توانینی مرقۆ له‌و شیوه‌یه‌یدا که هه‌یه بۆ فرین له‌و سنووره‌دا نه‌وه فکرێکی په‌ها بوو، به‌لام نوایی کوپی په‌رناس که‌ بآلی بۆ خۆی دروست کرد و وه‌کو کابرای یۆنانی ئەم په‌هایه‌ که‌مێ کز بووه‌وه. بواتر که زانست په‌یدا بوو مرقۆ ته‌ماشای بالنده‌ی کرد و له‌ یاسای فرین حالی بوو، فێۆکه‌ی دروست

کرد و نه په هاپه ش بوو به پڙه یی، نه و حقیقه ته په هاپه بوو به حقیقه ټینګی پڙه یی. ده توانی له سخته ډیر کښمانی زه وین خوی پزګار کا. پڙګار یی که س ته سهوړی نه و دی نه ده کرد مړی بتوانی له سخته ډیر کښمانی زه وین خوی پزګار کا، به لام نیستا کاره که بوو که سه مه سه له یه کی پڙه یی و هه موومان ده یزانن.

ده پرسې: ټایا مړی به شیکه له پړوسی پښکاته مړی؟ نه ګر له پړوسی بایو لږیوه ده لئی، هر چنده مړی خوی ده زګایه که که توانایی وای تیدل به سته به که به سه سه موو چته کان پابګا، به لام نه و به سه پراګه یشتنه نش به نه ګنیزه و پیدایستی به مړی به کومه له کیه کانه وه شته که دریاګه.

من ده مهوړی پزانم نه ګر هونه به شیکه له پړوسی پښکاته مړی، ټایا مړی ناهونه رهنه ته سهوړ ده کړی؟

هونه، به مانای ټامیری پامکردن و به سه و اقیه به تدا زالوون تی بګه بن، یان به عینوانی پټتای بڅ خه خه خه سپاردن و کار بټرین، پڙګار یی (به نمونه): له سه رده می جانو و خه سپیګه ری سه ربه ندی به رډینی کوندا که ته نه پټناوی جانو و ګرانه ی هاسانکردنی پړو شکار بوو، هه موو مړی کی سه رته یی هونه رهنه بوو. به لام له سه ربه ندی ټانیمیم و نه ندازه پیدا مه رج نییه هه موو مړی هونه رهنه بوو. دیاره هونه هر له سه رته یی سه ربه ندی به رډینی کونه وه تا ده ګاته نه مړی هونه ری فیلم، تا به ره و پسرپی (دابه شکرانی کار) هه وړان هه لکشاوه، هونه رهنه یی ته پړی له ده ګه نایه تی کړیوه، پړی له خورخران کړیوه، پړی له ټایدیو لږجیای چینی کی ده سه لانداری توفیلی یان بی ده سه لاتی شو پشګی کړیوه، خولاسی که لام هونه بی مانا چینه کیه که ی ناتوانی هه روا له خوراکي به ملی سه رله به ری مړی کانیدا بی یی یان هر بابایه کی بګری به به شداری خه رمانی هونه ری له قهلم بده ی. کټه هونه رته به سه ته؟ نه و دی که دهوړی نه ماوه و ده کو ګوماوی په ګ و بیس و ټامپه پړی بی به سه رها توه؟ یان نه و دی که تازه پړی مان و زیندویتی تی ده ګه پی و په نه بڅ دواړی مړی نویاو دریز ده کا؟ خه نه ګر به وه بی، زمانیش به شیکه له

هونەر به مانای نامیری لیکدی حالی بیرون، زمانیش هر هونەر نه گهر بیتیه سهراستی. تو ته سهووری زمان ده که ی نه گهر مرؤف وهکو تاکي له کومه لدا نه ژیا یا؟ نه خیر زمان نه سلن هر دروست نه ده بوو. که وابوو مه بنای هه موو مه سه له کان پتو یستیه کانی کومه له. تو به شیوه یه کی بایق لۆژیانه که شاوا ده ئی ناچار ی سه ما بکه ی، هه لپه پی و شیعەر بلتی و موسیقاش بژهنی — که وابوو دووباره دینه وه ناو کومه له. مه سه له که نه نها به تاکه وه هاوسه روکار نییه. مه گهر هر بایی نه وه نه ده پژه به نه بیت که وا پژه نه دی له گه له کومه لدا هه س. که س به بی هونەر نییه، چونکه که س به بی کومه له نییه. کومه لیش به بی نه و پیداو یستیه سهیرو سه مه رانه نییه. نه و پیداو یستیه نه شراسته وخق و نا پراسته وخزی هه یه.

مادام تو بووگی به دوو په هه ند: مادی و مه عبوی، واته شتی پراسته وخق و چتی نا پراسته وخقیشت هه یه و به زۆریش که شه ی مرؤف که به ره و ته جرید پژه شتوه نه وه ش ده لاله تی هه لکشان و که شه ی مرؤف. واته به ره و نا پراسته وخزی چون ده لاله تی که شه یه کی یه کجار که وره یه له کۆچ و په وی مرؤف دا. هه تا چت به پراسته وخزی بلتی، نه وه نیشانه ی سه ره تاییانه یه. پراسته وخزی ده لاله ت له ساده یی و دواکه وتووی ده کا، هه تا به ره و نه بستر اکت و ته جریدیش به یی، ته جرید نه ک به و مانایه ی تو بۆ لای نادیار و وه هم به یی، نه خیر بۆ لای شتی به رز، به لام پردی هه بی پیدای پژه شتی، نه ک فه یی و به مانایه کی تایینی به سواری بوراق، نه ک وه ک پتیه مبه ر، بۆ ئاسمان چووی و نه ک وه ک جه زه تی مه سیح باله ت گرتیه ته وه بۆ کن خودا وه ند چووی و نه ک وه کو ته موز شه ش مانگ زیندوو بی و شه ش مانگ مردوو و نه ک وه ک ئیزیریس و نه دۆنیس^(١). که به وه هم دروست کراون. نه م جۆره بیرو پیا به به مه نتیقی

(١) واژه ی نه دۆنیس به بنه چه که فینیقیانه یه، به مانای "ناغا" یه. دلداری ئاغز دیت و خودا وه ندی دار و درمخت و گیاو کۆله. زۆری کار له مه سیحییته کربوو. کوپی مریه. میرا کیژی ئنیاسی پاشای سووریا به، له داخی ئاغز دیت به یاری دا ده گه له بابی خودا ناشایسته و ناشه رعییانه و به یارمه تی هه یبۆلیتی دایه نیوه به مرادی خۆی بگا. میرا دوازه شه وی خشت ده گه له بابی شه و باخه لیی ده کا.

نه فسانه نه بی قویول ناگری و به مه نیتی زانستی به ره هست (نهک نایین) به وه هم ده زاندری.

لیره وه نه جوانیه ی که هونر ده یخولقینی، نه و تابلویه، نه و نووسینه، نه و شیعری و سما و موسیقایم، هر کامیان ده گری که هونر له نه نجامی ژبانی نیو کومه ل ده یخولقینی بز پیناسه بکه و نه مه بچی پیویسته؟

به م پرسیاره ده که وه نیو دنیای نیستاتیکاوه. نیستاتیکا واته: زانستی یاسا و ریساکه لی به نیستاتیکانه توانده وهی دنیا له لایه ن مرقفه؛ یاسا و جه وه ری ده وری به کومه ل گوزه رانکردن و به ریوه چوون و گه شه کردنه کانی هونر شیوه ی تاییه تی نه م توانده وه (ناسیمیلایسون) به. نیستاتیکا له نزیکه ی ۲۵۰۰ سال له مه و پیش له بابلستان، میسر، هندستان و چین و ماچینی کومه لی به رده گی و کزله تیدا له داییک بوو. له یونانستانی کون له نووسینه کانی هیراکلیتوس، دیموکریتوس، سزکراتیس، پلاتون، ئارستوتیلیدا و له رومی که وارا، له نووسینه کانی لوکرتیوس، هوراتیوس گه شه ی پی درا. بیرمه ندانی رینه سانس (ف. پیتراچ، ی. ب. ئالبیرتی، لیوناردو دا وینچی، ئا. بویره، ژ. برونو، م. مونتایگنی و نه وانی دیکه) له رزواو، له و خه بات و تیکوشانه دا جه ره یانه هومانیت و ریالیستانه کانیا ن ده به رابه ر نه و دؤکتورینانه ی "جوانی" ی

له شه ی دوازده هه مدا ننیاسی بابی به و کاره ناشه رعیه ده زانی، ده ست ده داته کیریکی ده که ویته په یجوری میرای، به لام میرا په نا وه بهر خودایان ده با، نه وایش نا که نه نامه ری، ده یکن به دره ختی میر. پاش ده مانگان، دره ختی تابه ن دهره کی و نه دنیسی لی ده زی. ئافرو دیت زوری به زه ی پیدا دیته وه، په رسفون راده سپیری به خیری بکا، په رسفون له بهر وه ی نه دنیس زور جوان ده بی، به ئافرو دیتی نادانه وه و له سه نه مه ده بی به کیشه یان. پاشانه کی قازیی له لایه ن خوداوه ندانه وه بز قه زلوه ت دهنیردی، قازی بریارده دا نه دنیس سییه کی سالیکی له کن شافرو دیت و سییه کی سالیکی له کن په رسفونی به سه ربه ری و سییه کی دواینی سال له هر کوییه کی بز خزی هه زی لیه، له و ی به سه ربه ری. به لام نه دنیس دوسییه کی سال له کن ئافرو دیت و سییه میکی له کن په رسفون به سه رده برد. پاشان ئارتمیس لیه هه لگ رایه وه، بزچی؟ نه زاندراره و گرازی لی هان دا، نه دنیس ده هه لپه ی راوکردنیدا، زور به سه ختی بریندار بوو و مرد.

خودایی سهردهمی ناوینیان ناگوستینوس و توماس شه کویناس گه شه پی دا و تیئوریسیه نه کانی سهرویه ندی پرنه سانس هوگارت، دیدر، وینکلمان و هند... و گوته و چیلر که له سهره مان بیروپروایوون ددانیان به وهدا نا که له نتوان ژبانی واقعی و هونه جوانه کاندای پوره ندی هیه و هولیان دا تخوویی بیروپروا ئیستاتیکیه نه رستوگراتیه کونه پرستانه کان له م پنگایه وه بیه ژین. ویرای وهی که کانت و شتیلینگ و هگل (واته: کلاسیکه کانی فلسفه ی ئالمان له ناخوئوخری سه ته ی ۱۸ و سهره تای سه ته ی ۱۹ دا) له هیندی گروگرفتی ئیستاتیکیان به شیوه یه کی دیالکتیکانه وه کولی، ده لئو تیوریانی ته رحیان کردیوون له بنه تدا به دووفاقی و لیک تاق و جووتی ده مانوه، به لام بیلینیسکی و هیزن و دوبرولیوبوف ده بۆستی کومه لی گروگرفتی ئیستاتیکا هاتن .

جوانی به چه مکتبی زانستانه، واته: شه تو بگه یه گه وه ری پاستین، زیاتر له گه وه ر بگه ی، بگه ی قولاییه کانی گه وه ر. شه مه مانای جوانی؛ له بهر شه لاینتس که خوی نایدیالیسته تا ئاستیک شه، بایی هینده مان یارمه تی ده دا که وا بزانی پنگه ی چه شکه کردنی جوانی مه رج نییه ته نها وه کو مادیه ک لئی پروانی به لگو ده توانی وه کو نایدیالیستیکیش لئی پروانی. بۆ نمونه: شه خواوه نی تیئوری (مؤناب)یه مؤناب واته: هارمونیکی گه ردوون که پیتی وایه هیچ شتیک له و دنیا به دا ناشیرین نییه، هه مو ی هاواناهه نگی و هاوکیشی و ده ست له ملانیکسی ئیستاتیکیی تیدایه. شه وه بۆ خوی نه ئینه که له نه ئینه کانی شه وینداری مروف به هه موو شتیک شه و دنیا به، ته نانه ت یه کیه تیی وجود و فلسفه ی مه ولانا و شه وانه ش هه ر دووباره له گه ل شه وهدا تیکه ل ده بنه وه. به لام جوانی، مه عه وی یان ماددی، هه ر دووباره په نگدانه وه ی واقعی، ته نها شه نه بی که په نگدانه وه که به و مه رجه ی هاو جووت بی، نه ک من ئاژه لیک ته سه وور بکه م که ده ستی به جوړیک بی و قاجی به جوړیکی دی و سهریشی به جوړیکی دیکه، واته: هه ر یه ک ئاژه ل بی، به لام له دوازه ئاژه ل دروس کرا بی... شه مه بۆ باسی خه یال، وه م، بیر، ماناووړوژکی، زیره کی، مه زه نه، بۆچوون، سوژه مان ده با: زارلوه ی

"خه یال" و "خه یالکردنه وه" که کالریج دابهیتناون، وا باوه که وهك نوو زارلوه ی لیكدی جودلواز تیتیان ده گهین. ثم نوو زارلوه یه کاتئ که ده بابه تی نه ده بیدا به کارده هیندرین، مه به ست داهیتناکار (بداع) ی یان داهیتنا ی نه ده بییه. هیندی ره خنه گر پیتیان وایه له چۆنیه تیی داهیتنا ی به ره میك وهكۆلین و تاوتووکردن، بۆ نرخاندن و هه له سنگاندن و ناسینی نرخه نه ده بییه کانی وی، هیچ کۆمه گیکمان ناكا. به زمانیکی فه له سه فییانه بلیتم: که پروونکردنه وه و به یانی "چۆن پیکهانتی" به ره می، هیچ سه روکاری به نرخاندن و نرخ لیتانه وه نییه، واته: نه تۆ که باسی چۆن هاتنه گۆپتی شیعرتکی دهکئ، نه وه هیچ سه روکاری به وه وه نییه که نه و شیعره بابیی چهنده یان چهنده نییه نه گهر له نیگای دهرووناسییه وه له به ره میکی نه ده بی ده نۆپئ، خۆ یه کۆنکی وهك نه رسته توو نه سلن به لای دهرووناسییه داهیتنا ی نه ده بییه وه هه ر نه چوه و ناویشی لی نه دلوه ته وه، چونکه نه رسته توو نه ده بیاتی له نیگای که سینگ وه ره چاوکردنه که په روه رده ی زانست و خولای بنه پته ی وی زانسته کانه: له به ره هندی شاعیر و نووسیارانی کۆنئ وهك هۆمه ر و له م جۆره بابه تانه هونه ریان به جۆرئ له ئوستوره وه گری ده دا. شاعیر له خودلوه ندی هونه ر سرووش وه رده گری. سهیر نه وه یه، که ثم خودلوه نده سرووشه خشه بق خۆی کیژی بیر هاتنه و (حافظه) یه. هاوسه ری زیؤس نیوی Mnemosyne و دایکی خودلوه ندانی هه ر نۆ هونه ره کانه. که واته: مرقف هه ر له کۆنه وه له نیگای ماددییه وه ی تۆریوه ته به ره ری هونه ری و پیی ووبه وه که خه یال به له بهر کردن (حافظه) گۆش ده کری و عه مباری بیره وه رییه کانیه تی و به و له بهر کردن (حافظه) ی، نه ته وه و هۆز و عه شره ت به رجه سته ده کا و ئازاییه تیی په رجووئاساییانه و ده سکه وته کان و خۆشی و ناخۆشییه کانی رابره ی نه ته وه له دل و زهینی هاوسه رده ماندا به زیندوویی ده پاریزی و پشتاو پشت ته هویلی به ره کانی نووژیان ده دا. به لام پاش چهنده سته یی، نه فلاتوون سرووشی شاعیرانه ی به موقتانیس ته شبیه کرد و گوتی: هه روه موقتانیس به هیزیکی نادینه ئالقه ناسن ده به رابه ر یه کدی راده گری، هه روه ها خودلوه ندی

هونه ریش شاعیران و گوئیگرانیان به کیشمانیکی نهیئی پیکه وه جۆش دهدا. له بهر هه ندی شیعیر به لای نه فلاتونوه هونه ر نییه، سهنه تی نییه مرقۆ بقوانی فیزی بیی، به لکو کیشمانی خودایی (جذبة الهي) به "شیعیر بوونه وه ریکی له تیف و بالسووک و پیروژه، تا مه و دایی هاووشینی سروس نهکا، به دلاویزی داهیتان مه ست نابی. کاتی سروس دئی، له که مه ندی مه ست و نه قل و هۆش په ها ده بی و له خود بیخود ده بی.

به لام زهینی زانستانه ئی ئه ره ستوو به م جۆره شرۆقه و پیناسه کردنه که زیت ئوستوروییانه و میتافور (ئیستیعار) بیانه، دلی ئاوناخواته وه و پیتی وایه که ئه م دیاره ده به ده کړی به زارلوه گه لی خۆپسکانه تر و به رچاوتر پوون کریتی وه.

لاسایی کردنه وه، نواندن (سه ره له نوێ داپشته وه)، وه گیتان، له پیکهاته ی تیره ی مرقۆدا چیتیکی زگماک و خوا سایی (فطری و غریزی) به و نه مه ش له په فتار و کرداری مندالاندا ئاشکرا به دیاره ده کوی. مرقۆ له سه ره تا وه هه موو چتی به لاسایی کردنه وه فیزده بی و هه لبه ته له م لاسایی کردنه وه له زهت و هه رده گری. ئه ره ستوو پیتی وایه هونه ری شیعیر له م له زهت له لاسایی کردنه وه ورگرتنه، ئاوده خواته وه و پوونی کردۆته وه که مرقۆ چۆن له کاتی هونه رکاری و له کاری هونه ری وردبوونه وه و بیرکردنه وه، له زهت و هه رده گری. دیاره ئه ره ستوو هونه ری به باری ماددیدا شکاندۆته وه و فه لسه فه ی ئازار و له زه ته که ی نه پیکۆر هه ره له مه پا سه ری هه لداوه. به راستی ئه ره ستوو هه رچه نه ده هه نگاوێکی هه راوی به ره و پیش هه لئناوه، به لام له ده رووناسیی داهیتانی شاعیرانه تا پاده یی حالی بوونمان که م فراژوو و کامل بووه. ده رووناسی تا سه ته ی ۱۷ هه گه شه ی نه کرد. به درێژایی سه ته کانی ناوین باسی شیعیر و شاعیر له چارچۆده ی مه نتیقدا قه تیس مابوو و گینگله ی خواردبوو، که چی ده بوا له م سه رووبه نه دا وه لامی هیندی پرسیار له مه پ چۆن هاته نه گوی شیعیر دراباوه. وه لی له کاتی که بیرو نه ندیشی سه ته کانی ناوین له باره ی ئه م بابه ته وه ده سه فیه ی کاریگه ری ئه ره ستوو بوو، ته رزی بیرکردنه وه ی سه ره ده می پینه سانس، نه مه یش به ده ست بیرو نه ندیشی نه فلاتونوه و گیری خواردبوو، یان هه ولی دهدا ئه ره ستوو گه ری له شیوه ی به مه سیحی بووی

ئەفلاتونگەرى ماردەجاش بكا. پېئاسەكردنى نامىنى شىكسپىر بۆ خەيالگەردنەو لە
خەونى شەوى نىرەى تاوساندە كە شاعىرى تىدا لەگەل شىت و ئاشقدا (گەلۇ ئەشق
جۆرە شىتتەك نىيە؟) ھەشر و نەشر كرىووە، لەگەل بۆجۈونى ئەفلاتوندا جوداوازە:

شىت، ئاشق و شاعىر

ھەموو لە خەيالەو نەزىك

عەرەبى سەروپەندى جاھىلى پېئەمبەرى ئىسلاميان جارى بە شاعىر و كاوى بە
كاھىن و تاوى بە شىت نۆدەھىنا... شاعىر و نووسىيارانى سەردەمى ئەلىزابىت لە
پامانى ئەفلاتون لەمەش شىعەر بەولاترەو چوون. چون پېئيان وابووە كە مەزۇف لە
تۆلۆى شىعەرەوھش دەكارى پەى وە دۆزىنەو پاستى بەرى. ديارە ئەم پوانگەيە
نوخشەى بەرھەمى جۆرە ئەفلاتونگەرى مەسىھىيانەى ئەوتقە كە خەيالگەردنەو بە
چىتىكى خوداى دەزانى و پېئان و پردىكە بۆ لە دابىان و ناوبەر پەرىنەو كە مەزۇف لە
نۆوان ئاسمان و زەوین و بەھەشت و دىناى خۆپسكدا توشى ھاتووە، ھاتۆتەگۆرى.
ئەم پېم واپە ھىكايەتى دروستكرانى باوہ ئايەم و دايە ھەووا و پاشان لەسەر
ناگۆتەپايەلى دايە ھەووا و بە قەسەى وى فرىوخوارىنى باوہ ئايەم لە بەھەشت
و دەورنانيان، ماناى لە خوداوەندى خانەنشەين كەردن و لە مەلەكووتى لاھووتى بۆ
دىناى پەستى ناسووت دەركرانيانە. بەلام وىراى وەش خوداوەند بە بەزەيە و
ترووكەيەكى بۆ پەزىوانبۆنەو ديان ھىشتۆتەو (ولا تقنطوا من رحمة الله) و ئەگەر بە
تەواوەتى لە و نافرمانىيەى كە لە بەھەشتى كەرديان بەشىمان بىنەو و تۆبە و
ئەستەغفار (عيبادت) بىكەن، يان وەك بوودا دەلى بە ھەر ھەوت شىوہكانى
قۇناخەكەى عىرفان: خواست، ئەوین، ناسىن، بىر نيازى، تەوھىد، سەرسەپمان و نەمان
- د/ تېپەن، ھەنگىن لەوانەى خوداوەند لە بەزەخ، نۆوان ئاسمان و زەوین و بەھەشت
و دىناى خۆپسكەيان بەرەو سەروو ھەلگەشتىنى (ھەر بۆيەش مەزۇف پىتى واپە بە
خودا پەستى لە خودا نەزىك دەبىتەو، دەگەل خودادا، كە بە ئەسل بەشى لەوى بوو،
تەكەل دەبىتەو... سىدىنى شاعىرىش شىعەر بە لاساى كەردنەو لە قەلەم دەدا و

ئامانچى لەزەت بەخشىنە. تامس ھۆبىز تەلۋى ناسىن و فېزىيونى مرقۇلى لە چار
ئەزمۇنى ھەستەكى دەزانى و بە ديار دەيەكى مادىيانەى لە قەلەم دەدا. خولاسەى
قەسەسەلەى ھونەر تا ئىستاش لە نىوان بىرۈپۈۋاى ماترىاليستانەى نادىالىكتىكانە و
ئابداليستانەدا ئەسەر و ئەوسەرى پسى دەكرى و ھەمووشى لە نىگای بەرزەۋەندى
چىنەكى مرقۇ ئاۋ دەخواتەۋە...

خەيال ماناى ئەۋە نىيە كە چىتىكى لە ھىچە دروست بكا، بەلگۈ ھەرچىيەكى دەيكا و
ئىمە نىۋى داھىتانى ئى دەننن لە چارچىۋەى واقىمى مادى بەدەر نىيە. جوانى يان
دزىۋى، نووبارە لە پىدلوستىبەكانى مرقۇ نورناكەۋىتەۋە، بەلام پىدلوستىبەكە
ئەۋەندە مشتومال كراۋە، ئەۋەندە تەجرىدكراۋە، ئەۋەندە شەفاف كرلۈە وەكو چى
لېھاتۋە، وەكو ئەۋەى لېھاتۋە تو گلوپىكى كە پاك بە سابوون دەيشقى، نابى
دەستى ئى بدەى، چونكە بەلقى پەنجەت دەگرى، ئەۋ پىرۋزە (تابوۋى) كە بى خۇت
دروست كرئۈە، ھەر بى خۇت لە خۇتى قەدەغە دەكەى، بە جۇرىكى دىكەى لە
مىشكتدا دەپەنگىنى. بۇچى؟ ئەمەش نووبارە ھەر ئەۋەپە شتى پەھا كە دەبىتە
پىزەبى تو مىشكت ھەر لەگەل پەھادا خەرىكە، وەكو باس كر دەندىك شت ھەر ماۋە
كە ھەز دەكەى بىزانى. حەقىقەت لە نىۋ زگى سروشت و گەردوۋندا ھەمىشە
مۈعەممايەكى گەۋرەپە، يان بى خۇت ۋا دەكەى كە ھەموو چى دانه خۇزىنە ئاستى
ھەلدېرى ئارگو (ابتدال) كە ئەمەش ھەر لە نىگای چىنايەتى ئاۋدەخواتەۋە... ھەز لەۋە
دەكەى ھەمىشە شىتىكى ۋەشارتى لە نىۋ كەۋندا، بىمىتەۋە و نابى من و تو بىزلنن و
دەبى ھەمىشە عەۋدالى بىن. ديارە ئەم قەسەپەى من لە ئالھايەكى مىستىكىيەۋە
ھەلدەقولى و ئەم بى خۇشم كە لافى ماترىاليستانە ئى دەدەم نازانم بۇچى بەۋ
جۇرەم؟! پەنگە ئەم چەۋاشەپە لە كەم ئاگايىمەۋە چەكەرى كرېبى، ھەر بۇيە
عیمادەبىنى نەسىمى دەلى:

Mende sigar iki cahan
Men bu cahana sigmazam
Gevher i lamekan menem
Kevn mekane sigmazam.

هه رهو جیهان له مندانه

جیم له هه رتکاندا نابیته وه

منم گه وه ری بی جیگا

بوون و جیگا، جیگه ی من نین

تر بزانه نه و نینسانه چی لیها توه؟

یان وهك خه بیام ده لی:

یکچند به کودکی به استاد شدیم

یکچند ز استاد ی خود شاد شدیم

پایان سخن شنو مارا چه رسید

از خاک برآمدیم و بریاد شدیم

به کودکی پوچی مانایه که ی نه مه یه:

"له هه رته ی لاونیدا هاتوچووی ماقوستایانم ده کرد و له هه ریه کم گوئ له به لگه ی

پاساوی بیروبو پای خوی ده گرت، به لام له و ده رکه ی که لیوه ی وه ژورده که وتم، هه ر

له وێرا وه ده گه پام"

دله خورتیی مرقف نه و جه وه ره یه که هه ر له ناو خویدا بانزینی به رده و لمی و

سووته نیی نه برانه وه نه سوست ده کا که له دوا یی نه هاتنی گه ربوون و هه تاهه تایی

ئاوده خواته وه... په نگه پیت وایی شیعر ده لیم، به لی په نگه وایی: که ده لیم شیعر،

واته: لایه نیک ی توانستی دیکه ی مرقف بق دوزینه وه ی راستی... نهن سوود له نه قلیش

و دلشیم بق وه سه ر پنگای راستیی پێژه کی که وتن، وه رده گرم، سه ری پێژ بقخواهونی

یه که م پرسیری میژووینی "پیلالت" ی جیگری نیمپراتوری پۆم که نیچه به ته نها

پوخساریکی شایانی پێژلگرتنی له سه رتاسه ری ته وراتدا له قه له م داوه، داده نه وینم...

به راستی توانجی نه جیبا نه ی نه م پۆمییه که واژه ی "راستی" ی له پێش نیمپراتوردا که

به چاوێکی نۆر خوار و که مه وه ی ده تێدرا یی، به پسته ی پرپیه های "راستی جییه؟"

تهوراتی له پوچې پژگار ودهوله‌ند و خه‌نی کرد. له مه‌ولانای پزمیش که سه‌رچاوه‌ی هه‌موو نازاره‌کانی دل و میشکی مرؤفی له لیکدی داپران و په‌رت‌ه‌وازه‌بیدا ده‌سنیشان کړېوه، ده‌زی خوشمه‌زه وهرده‌گرم، له جۆن لۆک، هۆبزن و میل تا پاده‌یه‌کی نذر پښ له هه‌ستوخوست و نه‌زموونی ماددی که یه‌که‌م کوناباچکه‌ی زانست و ناگاییه ده‌سوخشی ده‌که‌م^(۱)، هه‌روه‌ها هیگلېش و مارکسېش و ټنگلېش به کتله‌رتی ناشکرای هه‌زارپړانی دنیای نه‌زانستانی خۆم ده‌زانم..... "وانک چرم صغیر و فیک انطوی العالم الأكبر"

مه‌به‌ستم له هونه‌رمه‌ند چه‌مکه ساده‌که‌ی شه‌مزی نییه، هونه‌رمه‌ند به‌و تیروانینه هه‌لسه‌فیه به‌رفرلوانه، له‌وانه‌یه ټانیشتاین بی، نیوتن بی، شه‌دیسۆن بی. هونه‌رمه‌ند، هه‌یله‌سوفیسه، زاناشه و هونه‌رمه‌ندیسه، واته: عه‌قلېشی هه‌یه، خه‌یالېش به‌کارده‌هتیی، هه‌روه‌ها توانایی ټوژینه‌وه‌ی (ته‌شابوهات)ی شستېش به‌کارده‌هتیی و (تفرقات)ېش به‌کارده‌هتیی. زاناشه و هه‌یله‌سوفیسه و هونه‌رمه‌ندیسه واته: له‌سر سئ شه‌پۆل کار ده‌کا، خه‌یال و بیر و ټیدراکی عه‌مه‌لیی قانونه‌کانی سروشتېش. له‌به‌ر شه‌وه وینه‌کېشی که دئ ټابلۆیی وینه‌ ده‌کېشی به‌لئ سهر و هه‌سالتیکت بۆ وینه‌ ده‌کېشی، په‌نگه‌ من و تو ټابلۆیه‌کانی ئیسماعیل خه‌یات (وه‌ک خوی بۆی وه‌گپږام) که ده‌چتته بن دار و نیو کون و که‌لینی دار و دره‌خته‌وه و وینه‌کانی له‌ویدا ده‌کېشی، نه‌زانم چه‌ده‌کا، به‌لام شه‌ه‌مانای شه‌وه نییه که به‌قه‌س‌ی زانستی شه‌ندازه‌ ناکا، به‌رزایی و دریزایی و پانایی و شه‌یوه‌ی شه‌ندازه‌بیان ټیدانییه، به‌

^(۱) شه‌م سئ هه‌یله‌سوفانه ده‌یانگۆ: "که‌نمگر نه‌قل بۆیرئ له پشت به‌رمه‌سته‌کانمه‌ سۆس‌ی راستی به‌کا و لینی به‌گه‌رئ، شه‌وه کاریکی به‌په‌وه‌ده‌ده‌کا به‌لام کانت گوتی: که‌ریازیات ده‌خلی به‌هسته‌کانمه‌ نییه و له پېش ته‌جره‌به و ټاقیکردنه‌وه‌دا شه‌وانه‌ رستن، جمری ژماره‌ی پینچ بیست و پینچه و له‌م حوکه‌دا هیچ پتویشتییم به‌تمشیکردنی هه‌سته‌کان نییه، میل له وه‌لامدا گوتی: وا نییه، نه‌مگر دوو جار دوو ده‌کا چار، شه‌وه له‌به‌ر شه‌وه‌یه که ته‌جره‌به‌ی به‌رمه‌وامی نییه و جۆری مرؤف که پشاورېشت بۆیان ماوه‌شه‌وه، شه‌مه پشت راست ده‌که‌مه‌وه.

پنجه وانه وه ده كړئ هموويان له و تابلقيانه دا بدقزيت وه به لام گرنگ نه وه په كليله كه يه
بدائى، بزاني نه وه چوار گوشه يه، پتېنج گوشه يه يان شتو نه ندازه يه كاني چين، يان
بق نمونه په ننگيكت ده داتى به لام ماناى نه وه نيبه هر يه كه په ننگ هيه له دنيدا. نه و
ده توانى تيت بگه يه نئ، بلئ نه و په ننگى من ماناى نه وه يه يان نه وه نيبه، من يه ك
په ننگ دلويتى من له سهر يه كه شه پؤل ده پؤم، خوى په ننگ چيبه؟ كومه له شه پؤليكه
خوت ده زانى. نه وه ماناى وايه ده يوى له گه له عقليش و له گه له شيدراكى قانونه كاني
په هه نده كاني ماديسى سروشتيش و له گه له خياليش په فتار بگا، له بهر نه وه تارونه نئ
كه له: "نؤ" وه. بؤ. "نؤ"، له "به" وه. بؤ "زير" دپته خوار، نه وه به هه زاران
شه پؤل، به هه زاران به رزيوونه وه و نزمبوونه وهى ده ننگه كه پتى وايه هر يه كيكى
كومه له هه ست و سوزتكي له گه له. بق نمونه (بیمول) زياتر وهك گريان ده چئ، نيو
بيمول چتكي ديكه ده به خشى. يان ثين سينا، وهك خويندوومه وه و نه گهر پاست بئ،
كه قانونى ده ژوند هه ندى جار خه لكى ده گريان و هه ندى جاريش خه لكى شاد ده كرد.
واته: چه مكى دلته ننگى يان دلخاسدى، يان وهكو يونانيه كان كه شاتوگه ريبه كانيان
پيشكيش ده كرد شاتوى كوميدى و تراژيديان هه بو.. كه و ابو مرقف تاره زوه كاني
خوى ده رده بئ. كه واته هونه ر سئ چته، هونه ر مندان سئ چتن به لام له يه ك
خالدان "هه بو" ت له سئ پتگاهو له يه ك خالدا بق خه ست ده كاته وه كه "تاييه ته"،
نهك گشت. هونه ر مند هه ميشه عه ودالى دواى تاييه ته نديتاييه، به دواى جوزنيه تى
كه ونه وه يه نهك عموميه ت و كولليه تى گه ريوون. دئ زه رده خه نه يه كه وه سهر ليوى
مؤناليزا دىخى كه ته ولوى دنياى له گيژلوى حيرت و سهر سوپماندا حؤل و گيژ
كربوه. يان بؤچى فان كوخ هه ميشه عه ودالى په ننگى زه رديووه؟ چيبه ناگره، خوره
نه وهى نه و كابرابه چتكي له خؤيا نيبه، نه وه زاناش بوو، فهيله سوفيش بوو،
هونه ر منديش بوو.

چه ندى له و داهيتانه تى تاكى هونه ر مند ده گيږتې وه بق پتگاهه تى تاييه ته ندييه كاني
نه و له پووى فسيؤلوجى و له پووى سايكولوژييه وه، چه نديش ده گيږتې وه بق واقع و

کومه لگا؟

من گوتم تاک بق خوی چتیکه که پۆلنکی گه وړه ی هیه، به لام نه وه مانای نه وه نییه
نه و خوده بق خوی چت بشپویننیت. وه هم و خه یال هه ندی جار ده گاته شیتایه تی،
ده گاته پله ی بی به ندیواری (لامنتمی) و پشت به ندیواری (ما بعد اللامنتمی) نه من
بهوام به ناگایی (وعی) هیه، ده گل پشت ناگاییدا ناتوانم په قنار بگم.

مانایه ک بق نه و قوناغه ی نیستا باسم کرد داده نیم؟ نایا مانایه کی هیه؟ نه گر مانای
نییه موقوف بق تووشی ده بی؟

من پیم وایه مانایه کی هیه و نقد سروشتیسه، به لام گرنگ نه ویه هوشیاری نه و
که سه بق خوی یان هوشیاری کومه لگا که یشتبیتنه ناستیک نه که ون به وه همیکي دیکه دا
که له وه تی نه گن. واته: بق نمونه به شیتی نه زانن

نمه بق خوی هر له بیروپوای به زده خگری، neutral monists, neutralists, و
demon دی چین. وه ناو ده خواته وه. خولاسه، له بیرونه ندیشته ی "نه ماده و
نه پوچ" وه ده لیو ته نیو بیروپوچوونه کانی مړوه ۰۰۰۰ چون ستیوارت میل په هه ندی
ماوین به هیچ ده زانسی، واته: "خیر الأمور أوسطها" و
"جه مسیری هاوتایی" به چتیکي وه همی، په فته تی ده زانی.

په یامی هونه ره چیدا ده بینری؟

په یامی هونه پیم وایه نه گر تو نه له کومه ل کرد و نه له زیان کرد و نه له
خه بات و بواړوژ و نه له حه قیقه ت کرد و نه له وه ی که هه مووی پونه به ها "قیمه" و
پیروزییه کانی کومه لگا نه مړی، تو که نه له هه موو نه وانه ت کرد، ئیدی حه تمن ده بیته
شتیکي هیچ و پوچ، به لام مادام هونه ره چوارچپوه ی نه وانه دا ده خولیته وه، مادام له
گردلوی واق واقدا نه چه قیوه و چتیکه هیه، حه تمن پیم وایه هونه ره و قوناغه دا بق
خوی چته. من که ده چه پېشانگای هونه رنه ندیک، ده بی بق خوم هوشیار ییه کی وه هام
هه بی چتیکي لی حالی بم، واته: ناگایی ده سه جه معیم هه بی.....

باشه، چۆن هونەر به شىنكى جيانه كرلوهى مرؤف. مرؤف ناتوانى بى هونەر هه بى، باسى ئه وهم كرد كه چۆن هونەر له نتيوان كه سىك و كه سىنكى تردا له داهيتانى هونه ريدا ده بىته دوو به روه وه، باسى سه رچاوهى داهيتانم كرد، باسى (دلّه پاوكى) م كرد. باسى ئه وهم كرد كه مرؤف له دلّه پاوكى قوتارى نابى و هر ده مىنى.

ئيمه قسه كاشان له سه ره تاوه به پى قوناغه كانى گه شه كردنى مرؤف ده ست پى كرد. له پيشدا ئه و پافه و شىكرنه وانى كردمان زۆرى له لاي نه فه لسه فى به كه وهى پى وه ندى به پۆزگارى سىهر و جادووه وه هه به كه ده كاته چه رى به ردى كۆن يان باستان، واته: سه ره تاى گه شى مرؤف كه فه رهنگه كى و پۆشنبى به كهى سىهر و جانووه، ئابوورى به كه شى هر پاوى ئاژه ل و شتى وايه.

بىگومان له و قوناغه دا نه نى شته جى بون هه به، نه هتورين. كۆمەل هه موو چىنگه و دابه شى كردنى كار نى به. چته كان راسته وخۆن و مرؤف هه موو چىنگه به چاو ده بىنى. كه وىته ئاژه لىك ده كىشى و زياتر خه رىكى (جزئيات) ه. واته: له قوناغى ته جسىد دايه و چته كان ته نها به چاو ده بىنى. به لام پاشان دىته قوناغىكى دىكه كه پى دىلن قوناغى چاخى به ردىنى ئوى كه مرؤف فىرى كشتوكال و ئاژه ل به خىو كردن ده بى. لىزه دا كۆمە لىك گه شه كردن پووه دا كه له پيش هه موو چىنگدا من ده بى ئه وه پوون بگه مه وه كه لىزه دا چى پوى دا؟ له پوى فه لسه فى به وه، ئه وهى پوى دا، له راستىدا مرؤف پيش جادوو و چاخى به ردىنه كۆنه كه، چىنگى دىكه هه بووه.. خۆ له خۆرا و له ئاسمان نه هاتۆته خواره وه، ئه وه ته زمونهى وىنه كىشانه پيش سه رده مى جادووش هه بووه، چته كان هه موو له قوناغى پىنگه وت و بى نه زمى و بى (سبق التسميم) و بى ئه وهى فىكرى لى كراپىته وه، هه مووى چۆنه حاله تى پىنگه وت و له خۆوه پووه دانه وه، ئىنجا من ده بى ئه وه ت بۆ باس بگه م پىنگه وت و زه روورته ماناى چى به. سى ته كۆرى هه: زه روورته (ناچارى)، ئازادى، پىنگه وت.

ناچارى ماناى چى به و پىنگه وت ماناى چى به، ئايا هه ردوكيان به ك چىن يان هه به كه يان چىنگه و نژى به كن، يان هه ردوكيان له نىز به كىدان؟ واته: ئايا هه موو چىنگه

له و بنیایه دا له ژنر یاسای جه برییه و قه ده برییه تدلیه و تو هیج ده سه لاتیکت نییه و هه موو چتیک موقه دده ره و ده بی روو بده، یان هه ندیک چت هه یه هیج هویه کی نییه و پووش دده دا و پتی ده گوترت پتیکوت یان قه دهر. زاناکان ده لئین پتیکه وتیش هه یه و زه روره ت و جه برییه تیش هه یه، هه تمیه تیش هه یه، بۆ نمونه: بلتین ئه وهی که به عه ره بی پتی ده لئین (اعصان) زریان ده ریا، که هه لده کا ئه وه بۆ خوی هۆکاری زانستی هه یه، به لام هۆکاره که له نئو خۆیدایه له نئو جه ره گه ی جه وه ره ی خۆیدایه. ئه وه که پووده دا، زانست پتی سه لماندووین که هۆکاره که ی چیه. به لام ئه وه ده بیته هوی ویرانکارییه کی یه کجار زۆر و شاران ویران ده کا، ئه وه یان پتیکوته. ئه وه ویرانکارییه ی لئی ده که ویتسه وه پئوه ندیی به جه وه ره ی نساوه کیی په یدا بوونی زریان که وه نییه. لیره دا که ئه وه ی ئه وه ویرانکارییه دینتته گوتی، پتیکوته ی پتی ده گوتی. په نگه ئه گه ر پووی بدلیه یان نه دایه، مه رج نییه ئه سلن هه ربی، به لام زه روره ته که مه رجی بنچینه یه؛ چونکه هۆکاره که ی دیاره ده بی بی. مادام زه وی به ده وه ی خۆیدا ده خولیتته وه، ده بی شه و پۆژ پوو بده. مادام زه وی به ده وه ی خۆریشدا ده سوورتته وه ده بی چوار وه رزه که په یدا یین. ئه وه یاسای زه روره ته، به لام جاری وا هه یه سالی باران ده باری، یان ناباری، ئه مه یان ده که ویتته خانه ی پتیکوته وه؛ که واته پتیکه وتیش یاسای خوی هه یه و زه روره تیش یاسای خوی هه یه. زه روره ت قانونیه ته که ی له وه دایه که هۆکاره که ی له جه وه ره ی سروشتی خۆیدایه. نمونه یه کی دیکه ده مینمه وه، دانی مانگزیه ئه وه ته نها له ناوچه گهرمه کاند ده پوی، یاسایه که ی نۆزراوته وه، به لام ئه وه داره په کیکیان ده هه زار گه لای پئوه یه، یان گه لاگی له وی دیکه یان جیاوازه، ئه وه شهش په ره و ئه وه په ره، یان ئه وی دیکه یان به رزه و ئه میان نزمه و ئه وه ندی باران به سه ردا ده باری، ئه وه هه مووی ده که ویتته خانه ی پتیکوته وه و ناکه ویتته خانه ی زه روره ته وه. هه روه ها نمونه یه کی دیکه: ئه وه پتیکوته، یاسایه که ی چیه؟ ئه ویان هویه که ی ناوه کییه، ئه میان یاسایه که ی باوی ئامارگریه باوی ئامارگری مانای چیه؟ زانست پتی سه لماندووین که تو ئه گه ر هات و ۵۰۰ جار پارچه دراویکت

مه‌لدا به ئاسماندا ئەمە ساغ بۆتەو، كە (٢٥٠)ى بەلای شێرە كە دا دەكە ویت و (٢٥٠)ى
 بەلای خەتە كە دا به ملیۆن جار ئەوە تاقیكرنەو، ئەمە چیبە؟ ئەمە یاسایەكى باو
 (تقلیدی)ى ئامارگری تیډایە. ئەوە لێرە دا هۆكارە كە داخلى جەوهەرى خۆى نییە،
 بەلكو دەرەكیبە؛ چونكە من هەلى دەدەم، هۆكارە كە منم.. چتیکى دیکە، پەنگە
 ئەگەر فاكته‌ریكى دەرەكى دیکە خۆى لەو هەلبقورتینى، ئەنجامەكەى جۆزىكى دیکە
 بى. مەبەستم ئەوە بوو كە وا پێكەوت هەبە زەرورەت هەبە و ئەو ش
 جیاوازییەكە یانە. ئینجا هەندێك چت لە سیاسەتدا پەویدە دا: تۆ دەبینى لە پێكخراوى
 سیاسیدا، لە بزووئەو شۆپشگێپە كە دا هەندىكبان بەر پێكەوت دەكەون و هەندىكى
 دیکە یان بەر زەرورەت. ئۆرەبى پێكەوتەكان وا بەدەرەكەوئ كە لەگەل زەرورەت و
 پێكەوتدا تێگەل دەكرێن و وا دەزانن كە ئەو حەتمەن دەبى پەویدا، كە چى دەبینى
 مەرج نییە وابى؛ بۆیە لێمان تێك دەچى و دەكەوینە هەلى ئۆرەكەوئ.. لە
 مەسەلى ستراتێجیەت و تاكىكدا، داخوا ئێمە سەختگرى دەكەین، یان شلگرى
 دەكەین؟ ئەو بە نىسبەت پێكەوت و زەرورەتەو، ئینجا زەرورەت و ئازادى هەبە.
 كە زەرورەت بەرامبەر بە ئازادى پادەگرین، ئەو مانای ئەوە نییە كە زەرورەت كش
 لە ئازادى دەكا، یان ئازادى پێگە لە زەرورەت دەگرێ. ئازادى ئەوە نییە كە تۆ هەر
 چتێك بوى بە ئارەزووى خۆتى بكەى، نەخێر ئازادى ئەوەبە تۆ بى، یاسایەكانى
 و جود، یاسایەكانى خۆپسك بۆزىیەو. كە دۆزیتەو ئێرەدى خۆتى بەسەردا ژال
 دەكەى، بەر پێگایەداى دەبەى كە ئەوت بى بە خزمەتكار، بۆ نموونە: یاسای كێشمان
 (حاذیبة)، ئێمە پێش ئەوى بزانن یاسای كێشمان هەبە، هیچ كارێكمان لەگەل پى
 نەدەكرا؛ لەبەر ئەو جۆرەها هەول و تاقیكرنەو، كە دەكرا بۆ ئەوى بفرین، هیچ
 ئەنجامێكى نەبوو، تا یاسایەكەى دۆزداوە، ئیدی مۆف ئۆر بە ئاسانى توانى سواری
 ئەو یاسایە بى، نەك هەر لە مەدارى هەوا و بەرگە هەواى زەویدا بەلكو مۆف توانى لە
 یەك ترووكە دا هەشت كیلۆمەتر بە موشەكێك تۆ بگەيەنیتە ئاسمان كە لە كێشمانى
 زەوى پزگارى بوو، ئینجا هێزى كێشمانى مانگ راپكێشا و ئەو بوو لە سەر مانگ

نیشتیه وه. تۆ له زهویدا یاسای کیشکردنت ههیه له مانگیشدا ههروهه، یاسای کیشکردنی زهوی چۆن که شف کرا؟ گوتت نهگهر تهنتیکم به جوولهی له یهک چرکه دا ههشت کیلومه تر به و خیراییه بهوات مانای وایه ده توانم له هیزی کیشکردنی نه زهویییهی تیه پێتم. که تیه پێی ئینجا نهستیره یهکی دیکه ی نزیک که هیزی کیشکردنی ههیه ده توانی راییکیشی. ئینجا که شفی ئه زانستهیه که به هویه و نازادیمان دهست کهوت. نازادی به دیه پێنانی زهروهه تیکه که تۆ پێویستیت پێیهتی. که وایوو نازادی نۆر جار ده گاته بهردهم ده رگای زهروهه و له ده رگای ده دات. به لام مه رجیش نییه تۆ بتوانی هه موو یاسایه کانی سروشت بزانی، نه وهی که وا که شفی ناکی و نایزانی هه ر به زهروهه تی کوێرانه ده مینیتیه وه و هیچی له گه ل ناکری. بق نموونه: که شهوه وا و مه سه له ی باران بارین و گه رما و ئه م شتانه هیشتا ئیعه کو نترۆلمان نه کره وه، به لام توانیومه چ وه کو پێکه وت و چ وه کو زهروهه له ئه نجامه وێرانکارییه کانی که م بکه یه وه و به لای که مه وه بتوانین تا راده یه ک خۆمانی لێ بیاریزین. بق نموونه: هه رده بروسکه که ئیعه یاساکه یمان که شف کره وه، ئه گه ر چتیکێ کانزای نووک تیژمان له سه ر سه ریان دانا ئه و چته بروسکه که په رت ده کاته وه و بارگه ی خالی ده کاته وه. نه وه مانای نه وه یه که ئیعه له کاتیکدا که ناتوانین که شفی یاسایه کانی زهروهه و ته نانه ت پێکه وتیش بکه یین، به لام بایی نه وه نده، نازادی خۆمان ده سه به ر ده که یین که خۆمانی پی بیاریزین، مه به ستم نه وه یه ئیعه چونکه دێینه ناو نه و بابه ته وه له مه سه له ی هونه رد! ناچارین نه و دوو چته بزانیین، چونکه ده بیته بنهچینه یه ک بق نۆر ته فسیری دیکه.

من ده مه وی بیته سه ر بواری ئه مه ی که باسم کرد: ئه مه ئیوانینی فه لسه فی بوو بق مه سه له ی زهروهه و نازادی، جه بر و ئیختیار. ئه گه ر ئه مه نه زانین ناتوانین باسی چته کانی بیکه بکه یین.

ئێستا ئیعه باسی له وه ده که یین که ئه م زهروهه و نازادییه له بواری کومه لایه تیدا که کیشیه یه کی په کجار گه رده ی کومه لگای مرقایه تییه و گرته کی گه رده ی خودی

مرؤف و تاكو ئیستا به ته‌واوه‌تی‌ خاونه‌کردۆته‌وه‌ ٠٠٠٠ پاسته‌ هه‌نگاری‌ بۆ‌ هاوێشتوه‌ به‌لام‌ به‌ ته‌واوی‌ نه‌پواندۆته‌وه‌. ئازادی‌ لای‌ مرؤف‌ چ‌ شوێنێک‌ له‌ پێکهاتنی‌ مرؤف‌دا‌ داگیر ده‌کات؟ هه‌روه‌ك‌ چۆن‌ باست‌ کرد‌ که‌ هونه‌ر بریتیی‌ه‌ له‌ و‌کو‌ششته‌ جوانکاریی‌ه‌ی‌ که‌وا هه‌میشه‌ مرؤف‌ به‌ سروشتی‌ مرئوویان‌ زیندووی‌ ده‌به‌خشی‌ تاوه‌كو‌ به‌ تایبه‌تی‌ هه‌ست به‌ جوانی‌ بکا.

به‌پاستی‌ ئازادی‌ یه‌كێك‌ له‌ و‌چه‌ زه‌رووریانه‌ی‌ که‌وا مرؤف‌ ده‌بێ‌ هه‌یبێ‌. ئه‌گه‌ر نه‌یبێ‌ چ‌ی‌ ده‌قه‌ومی‌؟ له‌ مێژوودا‌ که‌ نه‌یبووه‌ بیان‌ به‌ پێژه‌یه‌کی‌ که‌م‌ هه‌یبوو ده‌رئه‌نجامه‌کانی‌ چۆن‌ بووه‌؟.

بێگومان‌ ئیمه‌ چه‌ند‌ چتێک‌ هه‌یه‌ که‌ ئه‌گه‌ر ئه‌وانه‌ بزانی‌ ئه‌وه‌شمان‌ بۆ‌ پوه‌ن ده‌بێته‌وه‌.. خۆت‌ ده‌زانی‌ مرؤف‌ سه‌ره‌تای‌ هونه‌ری‌ له‌ چیه‌وه‌ ده‌ست‌ پێ‌ کرد‌. سه‌ره‌تای‌ هونه‌ری‌ له‌وه‌وه‌ ده‌ستی‌ پێ‌ کرد‌ که‌ مرؤف‌ به‌ تاقیکردنه‌وه‌ مێشکی‌ هێواش‌ - هێواش‌ فێری‌ ئه‌وه‌ بوو‌ که‌ جیاوازی‌ له‌ نێوان‌ (ئه‌سه‌ل‌ و‌ به‌ده‌ل‌) بکا. بۆ‌ نمونه‌: ئاژه‌لێکی‌ بېنیوه‌، عه‌قڵی‌ ده‌رکی‌ به‌وه‌کرنوه‌ که‌ ئه‌وه‌ ئاژه‌لێکه‌ ده‌سوورپێته‌وه‌ و‌ جووله‌ و‌ ده‌نگی‌ هه‌یه‌، به‌لام‌ ئه‌وه‌ش‌ به‌ پێکه‌وت‌ بوو، نه‌ك‌ به‌ یاسای‌ زه‌روره‌ت؛ بۆیه‌ ده‌لێم‌ ئه‌و قانونانه‌مان‌ پێویسته‌ که‌ هه‌میشه‌ به‌کاری‌ به‌هێنین‌. لێره‌دا‌ مرؤف‌ به‌ پێکه‌وت‌ ئه‌وه‌ی‌ تاقیکرده‌وه‌ که‌وا ده‌توانی‌ ئه‌وه‌ به‌خه‌تکێشان‌ وێنه‌ بکێشی‌. به‌ پێکه‌وت‌ مرؤف‌ له‌ پێگه‌ی‌ ته‌شبهیه‌وه‌ هاوتۆه‌ نێو‌ ئه‌ده‌بیاته‌وه‌، نێو‌ هه‌موو‌ هونه‌ره‌کانه‌وه‌.. لاساییکرنه‌وه‌، ته‌واوی‌ بنیای‌ سیح‌ر و‌ جادوو‌ له‌سه‌ر‌ ئه‌و‌ ته‌شبهیه‌ (قیاس‌)ه‌ بۆ‌ پانراوه‌. سه‌ره‌تای‌ هونه‌ر‌ لێره‌وه‌ ده‌ست‌ پێ‌ ده‌کا، تۆ‌ ئیدراکی‌ ئه‌وه‌ بکه‌ی‌ نوسخه‌ی‌ به‌ده‌ل‌ بدۆزییه‌وه‌ بۆ‌ ئه‌وه‌ی‌ که‌ ده‌یبینی‌. ئه‌مه‌ خالێکی‌ زۆر‌ گرنگه‌، ئه‌مه‌ گه‌وره‌ترین‌ کاری‌ له‌ پێژه‌وی‌ هه‌موو‌ گه‌شه‌کردنێکی‌ مرؤف‌ کرد‌.

- دۆزینه‌وه‌ی‌ نوسخه‌ی‌ به‌ده‌ل‌؟!

- به‌لێ، ئینجا‌ ئه‌وه‌ به‌ ده‌نگ‌ ده‌یکا، به‌ جووله‌ و‌ سه‌ما‌ ده‌یکا، به‌ وێنه‌کێشان‌ و‌ په‌یکه‌ر‌ بروس‌ت‌ کردن‌ ده‌یکا، هه‌زار‌ و‌ یه‌ك‌ پێناوی‌ هه‌یه‌ بۆ‌ لاسایی‌ کړنه‌وه‌ و‌ بۆ

دؤزینه‌وی نوسخه‌ی به‌ده‌ل. لیره‌دا ئایا په‌که‌مین جارى نوسخه‌ی به‌ده‌لی به‌مه‌نزوری
 جاونکارى و پازاندنوه‌ بووه، یان به‌مه‌به‌ستى پټویستیه‌کى پږانه‌ی ژيانى بووه؟ له
 سه‌ره‌تادا هېچ جۆره پازاندنوه‌یه‌ک، هېچ جۆره هه‌ست به‌ جاونکارى کردنیک له‌ ئارادا
 نییه. بۇچى؟ به‌ به‌لگه‌ی ئه‌وه‌ی زانابه‌کان چه‌ندن پاشماوه‌ی هونرییان وه‌کو په‌یکه‌ر،
 وه‌کو وینه و چتى سه‌یر له‌نیو نه‌شکه‌وت و شوینه دیرینه‌کاندا دؤزیونه‌وه که هه‌رگیز
 ناگوچى شوینی پېشانگا و نمایشگا بویى و بۇ ئه‌وه دانراښ خه‌ک له‌ بېنېنیاښ چپږ
 وه‌ریگرئ، نه‌خیر ته‌نها به‌ نیازه‌وه بووه که ئه‌وه سېهر و جابووه و به‌ به‌وای خۇی
 ده‌توانى شتىکى پى به‌ شتى بکا و به‌س و پېداویستیه‌کى ژیه‌کى پى دابښ بکا، کار
 له‌ هېزه سروشتیه‌کان بکا، واته: ئامانجه‌که ئامانجیکى سېهرى بووه. ئامانجى
 سېهرى مانای به‌جه‌تتانی ئامانجیکى ماددى و پټویستى پږانه بووه و به‌س. ئه‌مه‌ش
 به‌لگه‌ی ئه‌وه‌یه که هونەر له‌ سه‌ره‌تاوه هېچ ئیستاتیکا و چپږى ئیستاتیکى و هه‌ستى
 ئیستاتیکى له‌گه‌لدا نه‌بووه، به‌لام ئه‌وه ورده - ورده پږگارێک گه‌شه ده‌کا، ده‌بینى
 نوږت، سه‌مای هیندیه‌کان، ئه‌وانه‌ی چۆلگه‌ران دوو چتن و تیکه‌ل به‌یه‌کدى بووگن.
 جووله‌ی ته‌قلیدى و جووله‌ی سیمبولی، یان جۆره جووله‌یه‌ک که با لیره‌دا ناوی بنښین
 جووله‌ی هونری. جووله‌ ته‌قلیدیه‌کان هېچ پټیوه‌ندییه‌کى به‌ چپږى ئیستاتیکى و
 زه‌وقى ئیستاتیکیه‌وه نییه، به‌لکه‌ ته‌نها له‌ ده‌وویه‌رى (عیبادت و ته‌قدیس و
 ته‌مجید)ی بته‌که‌یه. خودایه‌ک هه‌یه، هېژنک هه‌یه که کارى بۇ ده‌کا. تۆ ئه‌وه‌سته‌انه‌وه
 و کرپنوش و ئه‌و چتانه‌ی وه‌ک سه‌ما و جووله و ئه‌و چتانه له‌ حه‌قیقه‌تدا ئه‌مه‌ هېچ
 هه‌ستیکى ئیستاتیکیان تیدا نییه، به‌لام دواى ده‌بینى مه‌سیحایى کلیتسه‌ی دروست
 کردووه، خۇی کلتسه‌که له‌ بنچینه‌دا بۇ ئه‌وه‌یه که جیگایه‌ک له‌ شتیوه‌ی
 چارمېخه‌کێشانى هه‌زه‌تى عېسادا پۆیندرئ و ئازاره‌کانى مه‌سیحى تیدا به‌رجه‌سته
 بکا، به‌لام تۆ ده‌بینى جۆره‌ها سیرامیک و نه‌خش و نیگار و هونەر له‌نیو ئه‌و کلتسه‌یه‌دا
 دروست کرلوه که تۆ وا ده‌زانى پېشانگای هونرییه، ئه‌وه له‌ چیه‌وه هاتووه؟ هه‌ر له
 پێگای ئه‌و جووله ته‌قلیدیه‌وه په‌یوه‌ندییه‌ک په‌یدا بسو که موزۆ له‌ کاتى

خودا پەرستیدا ههستی کربوووه که نهوه خۆشیشه. که سێ قورئانی خوێندوووه، له سه‌رتاووه قورئان خوێندن نهوه نه‌بووه تۆ وهک گۆرانیی بلێی. هه‌رگیز ته‌جويد^(١) نه‌بووه. به "مقامات" نه‌خوێندراوه، به‌لام نوایی ورده - ورده که نه‌ویش هه‌ر به پێکه‌وت بیری کردۆته‌وه بۆچی وه‌کو به‌یات و حیجاز و نه‌وانه نه‌یخوێنی و نه‌یکاته گۆرانی؟ نه‌و قوناعی قورئان خوێندنه، بێگومان قوناعیکی گه‌شه‌کربوووه. قوناعی نوالیزم، "ثنویه" که تۆ خۆشت ببی به دوو چت، هه‌موو چتیکیش به دوو چت بزانی ئینجا بۆ خۆت ده‌که‌ویته گه‌وه‌گالی جۆره‌ها خه‌یالات هۆنینه‌وه و جۆره‌ها ته‌سه‌وورات. لێره‌دا بنچینه‌ی کاره‌که که پاسته‌وه‌خۆ پێوه‌ندیی به ئامانج و پێداویستییه مادییه‌که‌وه هه‌یه چیه؟ دروه‌نی بۆ نه‌وه‌ی بتوانن هه‌موو پێکه‌وه داسه‌کانیان دله‌وشین و گه‌وز ئی‌بدن و سواله‌ بکه‌ن و له‌سه‌ر یه‌کدی دله‌بنین، به‌کره‌یی بلێن. ئه‌مه بۆ پێک‌خستنی جووله‌ی ده‌ست داوه‌شاندن و دروینه‌که، واته: جوولاندنی ماسوله‌که‌کان له‌گه‌ڵ نامیری داسدا. به‌لام له‌هه‌مان کاتیشدا ده‌بینی ئه‌و جووله‌ ته‌قلیدییه زه‌وق‌نیکبشی ئی‌رده‌گیریت، واته: مۆرکێکی ئیستاتیکیش وه‌رده‌گریت و ده‌بی به‌هونه‌ریش؛ چونکه مادام چێژی ئیستاتیکیی ئی‌رده‌گیریت، واته: خۆشی ئی‌ده‌بینی ئه‌و خۆشیه‌ی که تۆ هه‌ستی پێ ده‌که‌ی، ئینجا خۆشیه‌یه‌که له‌سوچه‌ بردندا، له‌دروینه‌دا، له‌بیاباندا قه‌تاره‌ و شتر ئازۆتن "حدهاء" دا، نه‌وه‌ی که کراوه به‌شیعاری سوعودیه‌یه له‌رادیۆکه‌یاندا.. ده‌لێن گویا ته‌واوی شیعی عه‌ره‌بی له‌وه‌وه سه‌رچاوه‌ی گرتوووه، نه‌وه‌ش هه‌ر نه‌وه نییه "حادی" هوشتره‌کانی پێی داوۆی، به‌لکو زه‌وق‌نیکبشی ئی‌رده‌گیری؛ هه‌ر له‌به‌ر نه‌وه‌یه ئیستا بۆته گۆرانی. ئه‌مه لێره‌دا سه‌ره‌تایه‌که بۆ نه‌وه‌ی

(١) وڵه‌ی "جوود" به‌ زمانێ عه‌ره‌بی به‌ مانای "ترتیل" نه‌هاتوووه. ئه‌م وڵه‌یه به‌ ئه‌سل ئافێستاییه، "گات" ه، گات بووکه وه "گاه" واته: "مقام". وهک:: (یه‌ک گاه، دو گاه، سێ گاه، چه‌هار گاه و هتد.). پاشان عه‌ره‌ب "گات" ی عه‌ره‌باندوووه و کربوویه به "جاده" و "جوود" ی "ی‌دلتاشیوووه و بووکه به‌ ناوی ئه‌و زانسته‌ی که به‌ عه‌ره‌بی: "هو العلم الذي يعرف به إعطاء كل حرف في القراءة حقه و مستحقه من إدغام وإظهار وإخفاء وإقلاب وقلقلة و مدّ و وقف وإشمام وإشباع وإلخ".

ئىمە بزانىن بە رىڭكەوت ئەم چتانە پەيدا بوو..... بەلام كە وەختىك لە چەرخى بەردىنى
 خۆرسىگەرەيەو دەيتىنە چەرخى بەردىنى نوئ، ئىنجا كارەكە دەگۈپ. ھەنگىن كارەكە
 ئەو دەيتىنە تۆ ھەر ویتىنە ئازەلنىكى كىتۈى بىكىشى و بەس، لىزەدا تۆ واز لە
 وردە كارىيەكانى دىتىن؛ چونكە پىت واپە ھەموو چىتىك، مادام گەيشتنە قۇناغى
 ئەبىستراكت ئەوجا خەتى ھىزۇگلىف پەيدا دەبى. ئەم خەتە لە پىتىشدا ویتەپە... ئەگەر
 كەسى وىستەبای بلى: ماسى، ویتىنە ماسىيەكى دەكىشا. ئەو ھى قۇناغى چاخى
 بەردىنى كۆن. بەلام ئەو پەسى ماسىيە نوایى تەنھا دەپیتە ھىمايەك لەو پەسىمە،
 تەنھا "ن" دەپىتەتەو. "ن" بە زمانى فېنىقى و عېبرى و بە ھەموو زمانەكانى سامى
 بەماناى ماسىيە. ئەم نوونە تەنھا چاوى ماسىيەكەپە ماوئەتەو. ماناى واپە ئەتۆ وردە -
 وردە كلك و گوتى ماسىيەكە دەكى و تەنھا چاوى دەھىلپتەو، ماناى واپە تۆ ھىمات
 بۆ دۆزىيەو، واتە: ھەموو چەتەكە بە جوزئىياتى لەشەكەو ھەموو كورت دەكەپەو و
 يەك چتى لى دەھىلپتەو كە چاوەكەپەتى و دەبى بە نوون. ئەمە پىرۇسە تەجىرەدە.
 ئەم ەمەلىيەتە ماناى چىپە؟ تۆ سەدەھا چت، ھەموو خەست بگەپتەو لە يەك
 پەمزا و بگەپتە قۇناغى گوزارشت كردن بە ھىما. باشە، لە ئەدەبىياتدا چى پەيدا بوو؟
 مەجاز پەيدا بوو، كىنايەت پەيدا بوو، كىنايەت ماناى چىپە؟ كىنايەت ئەو پە تۆ
 راستەوخۆ گوزارشت لە چتان ئەكەى..... ئەتۆ ھەروا بىر لە خىخال و بازن و گوارە و
 ملوانكە و خەزىم و ئەم جۆرە چتانە بگەو..... ئەمانە ئەو پۆ ھەموو بۆ پارازندەو ھى
 ژنان بەكاردەبىر، بەلام پۆزگارى ھەر يەكە بۆ چىتىكى پىتۈىستى زىيەكى
 بەكاردەھىندرا، كە ئەویش ژن وەكو ئازەل ھەوسار لە ملكردن و پى بە سىندەو
 بەستن و بۆ لەووخۇدان ئالغە لە گوتى كردن و ھتد..... بوو

نمایه‌ی ناو و زار او هکان

۲۵۶/۲۴۲/۲۳۹/۲۲۸/

ناشا/۵۶

نافرقیت/۴۵۳

نا. فخر علی زکریا/۵۰

نافیستا/۱۴۸-۱۸۰/۲۰۲-۲۰۵

نافیستائی/۱۸۰

ناق قہر نلوو/۲۴۲

ناکار ناسی/۱۶۴/۳۳۷

ناکوفیول/۸۵

ناکری/۱۶۲/۱۸۳

ناگری/۱۸۳/۲۰۱/۴۱۳

ناگوست کویت/۳۶۲

ناگوستینوس/۴۵۴

نالاسکا/۱۱۲

نالبیرتی/۴۵۳

نالبیر کامو/۲۸۱/۲۸۲

نالووش/۱۸۶

نال عمران/۴۰۶

نالتان ترقپ/۲۶

نالتائی/۱۴۷/۱۷۸

نالمان/۲۶/۷۷/۱۴۹/۱۵۵/۲۵۱

نالمان/۴۶۸/۲۰۲/۲۰۴/۳۶۵/۳۶۶

ناماشرووس/۲۸

نامہد/۱۸۳

نامیدی/۱۶۲/۱۸۳

ناناتول فرانس/۴۴۰

ناندری ژود/۲۸۱/۲۸۲/۲۸۳

نانیمیزم/۵۳/۲۴۷/۲۶۴

نا

اعجاز القرآن/۱۵۳

نا. نوکسلایونکوف/۳۷

ناہستراکت/۱۲۸-۲۵۰/۲۵۱-۲۵۶

ناہ/۲۷۸/۴۵۱

ناہ شکوہ/۲۳/۲۰۱/۲۰۵

ناہینا/۸۵/۸۶

ناخالکلان/۶۸

ناہورق/۳۳

ناہسموسی رقتدلمی/۳۸۱

ناہامی/۴۵/۱۸۶/۱۴۸/۲۰۴

ناہ/۲۰۵/۲۶۷

ناہتا/۵۶

ناہتود/۳۹۳

ناہگو/

ناہیا/۵۶/۸۳/۱۴۷

ناہیا/۱۵۵/۲۰۳/۴۵۸

ناہریا بیجان/۳۶۶

ناہامی/۲۱/۸۹

ناہلین/۵۶

ناہمیل(ناہمیلایون)/۴۴۸/۴۵۳

ناہوری/۱۴۵

ناہیا/۲۱/۳۳/۵۲/۵۶/۹۶/۹۷/۱۰۲

ناہیا/۱۰۷/۱۱۵/۱۱۶/۱۱۸/۱۱۹

ناہیا/۱۹۷/۲۲۲/۲۲۳/۲۲۴/۲۲۵/۲۲۶

ئۇرلواناشىل/۵۶	ئابدۇيالىزمى كلاسىك/۷۷
ئۇرال/۱۴۷/۱۷۸	ئابدۇيالىست/۵۳/۷۷/۱۶۴/۱۶۷/۱۹۰
ئوردوۋىسى/۱۷۹	۲۱۳/۳۱۳/۲۰۹/۲۰۲/۲۹۵/۲۶۵/۲۴۹/
ئومانىستى/۳۴۶/۳۴۷/۳۴۹	۲۱۳/۲۰۹/۲۰۲/۳۲۰/۳۲۱/۳۱۵/۲۱۴/
ئوستاچلۇق/۲۲۹	۳۴۳/۲۳۷/۲۳۱/۲۲۱/۲۱۵/۳۱۴/۲۱۳/
ئۈستى/۳۲	۴۵۴/۴۰۹/۳۷۱/۳۶۲/۳۵۷/۳۵۵/۳۵۱/
ئۇرانئۇس/۵۶	۴۵۸/
ئۇرتۇقۇكس/۷۷	ئابدۇلقۇزى/۲۲/۲۳/۲۴/۵۲/۲۰۲/۲۴۱/
ئۇسكارمان/۱۶۸	۲۷۸/۲۷۳/۲۶۸/۲۳۹/۳۲۰/۲۹۹/
ئۈستىنى/۱۴۹	۴۳۱/۳۲۹/۳۷۹/
ئۇلۇمپ/۷۸	۳۹۷/ر
ئۇرلىقۇس/۹۶/۹۷/۹۸	ئايەم گورلاندن/۵۷
ئۇگوستىنۇس/۹۷/۹۸	ئا.ف.پۇت/۱۶۸
ئۇدىسە/۸۵	ئا.بويرەر/۴۵۳
ئۇلىس/۷۹	ئارىستوتىلىس/۴۵۳
ئۇسىنى/۱۸۰	ئايەم(ئادەم)/۶۴/۶۶/۶۷/۶۸
ئۇكرائىنى/۱۸۱	۴۵۷/۴۰۲/۳۴۷/۸۲/
ئۇبجە/۸۲/۲۷۹/۲۸۴/۲۹۴	ئا.مانىس/۳۶۶
۲۸۰/۲۸۶/۳۲۴/	ئايىشتاين/۳۲۰
ئۇتۇقۇرى/۳۹۳	ئىلفۇنسۇ گاتۇ/۳۹۴
ئۇگۇستىن/۱۰۹/۱۰۲/۱۰۶	ئىنگىلىس/۲۲/۲۶/۲۷/۱۳۷/
ئۇنگارىتى/۳۹۴	۲۲۱/۲۲۲/۲۲۶/۲۵۰/
ئۇرتىكا كاسىيىتى/۳۶۲	۲۵۲/۲۵۳/۲۵۵/۲۵۶/۲۶۶/
ئۇپۇرتۇنىست/۳۲۰/۳۲۷	۲۹۹/۲۱۲/۳۲۰/۳۲۷/۳۴۴
ئۇرگانىك/۳۱۱/۳۲۲/۳۲۸	۳۵۰/
ئۇرلىقۇسى/۲۶۵	ئوسىترالۇپىيتىك/۲۰/۲۱
ئۇراتو/۲۴۳	ئوبىزىيە گىستان/۲۷/۳۲/۴۰
ئۇكلادىنكوف/۳۹/۵۳	ئوسىتراليا/۲۴/۴۷

نهمه نستان ۱۴۶/۸۶/۳۲	نهمه نستان ۲۲۹/
۱۵۹/	نهمه کتقون ۳۱۷/۳۱۶
نهمه نزال ۱۴۱/۱۱۶/۳۲	نهمه مخمیدس ۲۲۳/
۴۱۵/۳۰۱/۲۸۲/	نهمه تاهیری م. فیروز تبادی ۱۸۷/
نهمه وله زدا ۷۸/۵۷/	نهمه ننی ۱۸۵/
نهمه ملی مه ق ۸۰/۵۷/	نهمه لای مه مه ری ۲۵۴/
نهمه مو عینی نسه ق ۸۷/	۳۲۳/۳۰۲/
نهمه ناتوو ۱۸۲/	نهمه ناتولی ۲۰۵/
نهمه زه پلم ۱۸۳/	نهمه مه می ۲۰۶/
نهمه حمائی حاجی مارف ۱۶۸/	نهمه نیتس بلوخ ۳۳۰/
نهمه میر حاسه نیپور ۱۶۸/	نهمه سکه ندهر ۲۰۵/
نهمه رینی ۱۶۷/	نهمه بو عه تاهیه ۲۶۷/
نهمه سعودی عیمادی ۱۶۷/	نهمه دی کوی حه نبل ۲۶۸/
نهمه مونس ۱۶۸/۱۶۱/۱۵۹/	نهمه زیز ۱۸۳/
نهمه لیبیتی تافیتستا ۱۴۸/	نهمه ویا ۵۱/۴۱/۲۹/۲۸/۲۷/
نهمه لیا چه له بی ۳۴۲/۱۴۷/	۱۰۴/۱۰۳/۱۰۲/۹۹/۵۲/
نهمه فغانستان ۱۴۷/	۱۶۹/۱۴۷/۱۱۶/
نهمه لمس خانی که لوی ۱۴۱/	۱۷۸/۱۷۴/۱۷۰/۱۶۹/۱۶۶/۱۵۴/
نهمه دی خانی ۲۴۳/۲۴۲/۱۹۶/۱۵۷/۱۴۱/	۱۷۹/۱۷۹/۱۸۰/۲۲۸/
نهمه سقو ۳۳۸/۳۳۳/۱۳۹/۸۷/۸۶/	۳۶۱/۲۸۵/۲۳۹/۲۳۷/۲۳۵/
۴۵۶/۴۵۵/۴۰۰/۳۷۹/۳۴۵/۳۴۴/	۳۹۷/۳۸۲/۳۸۱/۳۶۸/
نهمه نزال ۴۹۹/۳۰۱/۲۸۲/۱۴۱/۱۱۶/۳۲/	نهمه فریقا ۴۴/۲۷/۲۶/۲۱/۲۰/
نهمه ننی ۲۳۸/۱۵۷/۱۲۰/	۱۷۹/۱۷۸/۱۲۲/۱۱۶/۵۱/
نهمه ستمیقو ۲۸۲/۲۵۰/۱۱۶/	۳۱۱/۲۲۱/۱۸۱/
نهمه سفه هان ۳۹۶/۲۳۷/۲۳۵/۲۳۳/۹۵/	نهمه مریکا ۱۷۹/۱۷۱/۱۶۳/۱۱۲/۲۹/
نهمه بخان ۱۷۹/	۳۱۲/۳۱۱/
نهمه دیته ۱۷۹/	نهمه فینی ۴۶/
نهمه رقن ۱۷۹/	نهمه لیوز ۲۹/

نه‌فغانی/۱۸۰	نه‌ندری گونده‌ر فرانک/۳۳۰
نه‌رمه‌نیانی/۱۸۰	نه‌ماکوتیل والرستین/۳۳۰
نه‌نادولی/۱۸۰	نه‌نزو قانتو/۳۳۰
نه‌مريکا/۱۷۱/۱۶۲/۱۱۲	نه‌نتیگونیزم/۲۳۶
۳۱۲/۳۱۱/۱۷۹/	نه‌فریقا/۲۰/۲۱/۲۶/۲۷/۴۳/۵۱
نه‌حمده عارف/۱۱۴	۱۷۹/۱۷۸/۱۲۳/۱۱۶/
نه‌حمده قامه‌چی/۱۱۴	۳۱۱/۲۲۹/۱۸۱/
نه‌لمانی/۱۸۲	نه‌دونیس/۴۵۲/۴۵۳
نه‌مسانو/۳۹۹	نیرانزه‌مین/۵۶
نه‌پیکور/۴۵۶	نیتن‌گوان/۳۴
نه‌لیرلیت/۴۵۷	نینه‌یویدوالینم/۳۶/۳۷/۴۴
نه‌دیسون/۴۶۰	نیگورکامی/۴۴
نه‌بو موسلمی خوراسانی/۴۴۸	نیستیا/۲۹
نه‌بو عوبه‌یده/۳۹۵	نینه‌درا/۵۶
نه‌بوتالیبی ته‌غلیبی/۳۹۵	نیمامی حاسه‌ن/۶۷
نه‌بو نه‌سری قوشه‌یری/۳۹۶	نیمامی حوسه‌بن/۶۷
نه‌بو نه‌ولس/۴۳۹	نیزیدی/۶۸/۷۱/۸۴
نه‌پستمولوجی/۳۸۴	نینه‌ه‌ولاند/۷۶
نه‌تونال/۳۶۶	نیزنیوگینا/۷۷
نه‌سکه‌نده‌ر به‌گی مونشی/۲۳۸	نیسراللیل/۵۹/۶۵/۶۶
نه‌هلی مه‌ق/۲۳۹/۲۵۰	نینجیل/۱۶۹
نه‌فلاتون/۲۷۰/۲۹۵/۳۳۳	نین نادمه‌م/۱۶۷/۲۰۷
/۳۴۵/۳۳۸/۳۳۷/	نیسپانیا/۱۵۵/۲۶۶/۳۶۳
۴۹۳/۳۹۹/۳۹۸/۴۴۱	نیرلاند/۱۵۸/۱۸۱
۴۵۷/۴۵۶/۴۵۵/۴۴۹/	نین وه‌حقیه/۱۴۸
نه‌شاه‌یره/۲۵۱/۴۲۴	نیتیحاد و ته‌رقی/۱۴۷
نه‌پیکوریزم/۲۹۵/۳۰۱/۳۰۱	نیسرائیل/۱۴۵
نهریک تویلین برایت/۳۳۰	نیلای/۱۴۱/۱۸۲

نیکس لاشال/ ۱۱۶	نیمپرالیزم/ ۲۴۲/۲۵۵/۳۱۱
نیسلووییه کان/ ۱۱۸	۳۶۲/۴۲۸/۴۲۹
نینگیس/ ۱۴۲/۱۰۴/۷۶	نیمسماعیلییه/ ۲۵۴/۳۴۷/۴۰۳
۱۵۸/۱۵۵/۱۵۴/۱۴۹/۱۴۸	۴۰/۴۰/۴۰
۱۶۰/۱۶۰/۱۶۳/۱۶۶/۱۶۷	نیکسیستانسیالیزم/ ۲۸۱/
۱۹۷/۱۸۹/۱۷۴/۱۷۳/۱۷۱	۲۳۷/۲۴۶/۳۵۴
۴۳۰/۴۱۴/۳۸۴/۲۵۶	نیمام زهینولعابدین/ ۲۷۳
نیمپراتوری هان/ ۱۰۲/۹۶	نیمسماعیل بیشکچی/ ۲۲۷
نیمام موسای کازم/ ۹۵	نیمسحاق نیوتن/ ۲۹۶/۲۲۰
نیمین خه لدون/ ۹۶	۴۷۴/۳۹۷
نیلپاده/ ۸۵	نیمگیل/ ۱۸۵
نیمین عهری/ ۳۱۳/۲۵۹/۸۰/۷۹	نیم. توله کچی/ ۲۵۰/۲۵۶
نیمپه/ ۱۷۹	نیمکهارت/ ۲۶۵
نیمنگوروشی/ ۱۷۹	نیمین شه حنه/ ۲۶۶
نیمسکیت/ ۱۸۰	نیمامی رازی/ ۲۶۹
نیمرلاندی/ ۱۸۱	نیمرناخ/ ۱۸۳
نیمسوتیج/ ۱۸۱	نیمران/ ۱۳/۱۳/۵۶
نیمسپانیزی/ ۱۸۲	۱۰۶/۷۹/۱۳۵/۱۳۶/۱۳۷
نیمرتل/ ۴۱۳	۱۴۸/۱۴۷/۱۴۶/۱۴۱
نیمریس/ ۴۰۰/۳۹۹	۱۵۸/۱۵۰/۱۴۹
نیمره مس/ ۳۹۹	۱۶۸/۱۶۳
نیمخوانوسسه فا/ ۴۰۰/۴۰۴	۱۷۳/۱۷۹/۱۸۰/۱۸۷/۲۰۳
نیمستولت میل/ ۴۶۲/۴۶۰	۲۰۴/۲۱۵/۲۲۶/۲۲۷
نیمسماعیل خه یات/ ۴۶۰	۲۲۹/۲۳۱/۲۳۲/۲۳۳/۲۳۴/۲۳۵
نیمستانیکا/ ۴۵۴/۴۵۴/۴۶۸	۲۳۶/۲۳۷/۲۳۸/۲۳۹
نیمهاب حه سن/ ۳۸۵	۲۴۱/۲۷۰/۴۰۸/۴۲۹
نیمامی غه زالی/ ۳۷۹	نیمتالیا/ ۵۱/۲۳۹/۳۹۴
نیمکسپرسیونیزم/ ۳۶۵	

بحرالکلام/ ۸۷	ب
براهما/ ۲۶۵/۲۶۴	ب. بریخت/ ۳۶۶
بریفتکائی/ ۳۸	باشووری نه غریقا/ ۲۶/۲۰
براندوست/ ۲۸	باوه گرگر/ ۳۳
بلوچ/ ۳۲۹	باریته عالا/ ۲۹
بلیاس/ ۲۱۲/۸۳/۳۸	بال کایه تی/ ۲۱۲
بورمای/ ۱۷۸	باوه مهرد/ ۵۷
بولقاری/ ۱۸۱/۱۵۵	باوه گیلدهی/ ۵۷
بوودا/ ۳۶۴/۹۸/۹۷	بابلستان/ ۴۵۳/۲۷۹/۱۱۴/۱۰۷/۵۷
۲۸۱/۲۸۷/۲۳۹/۴۵۷	بانگلادیش/ ۱۵۸
بوپاق/ ۴۵۲	بادینانی/ ۱۸۳/۱۷۲/۱۴۳
بووش/ ۲۲۸	بابه کی خورمی/ ۸۰
بورسه/ ۲۳۹	بایه زیدی بوستانی/ ۸۰
بۆهیمایی/ ۲۵۳	بالکان/ ۱۱۴/۱۰۷
بۆخوم/ ۲۶۵	باخته ریانا/ ۹۶
بۆتانی/ ۱۸۳	بابا کتوبی باکزی/ ۷۹
بۆرجولزی/ ۱۰۴/۹۲/۹۱	باننور/ ۱۷۹
/۱۷۳/۲۲۸/۲۰۰/۳۶۴/۳۶۲	بالتیکو/ ۱۸۰
به غدا/ ۱۳۱/۱۳۰/۱۱۴/۹۵	باوکسالاری/ ۲۰۳/۱۱۳
/۱۴۴/۱۴۶/۱۵۸/۱۶۱/۱۶۲	بایولوجی/ ۸۹/۸۲/۸۱
/۱۸۵/۲۰۶/۲۶۷/۲۶۹	بابه کی نه حهدهی/ ۳۹۷
/۲۷۰/۳۰۱	باجه لانی/ ۱۸۵
به رده مه کی/ ۵۰	بافلوف/ ۱۹۰
به عس/ ۱۶۲/۱۴۱/۳۲	باشقه/ ۱۸۳/۷
/۱۷۱/۲۸۳	بالتیکی/ ۱۸۰
به لقیسا/ ۸۷	بشخانه/ ۳۷۵/۲۰۵/۲۵
به نزن/ ۱۶۸	
به سرا/ ۱۵۸	

بەرىستانيا/۱۸۲/۱۲۳/۹۶/۳۱۱

بەنگالى/۱۷۹

بەنانى/۲۳۴

بەھابى/۲۵۷

بىنگول/۱۸۵

بىرنىر/۲۲۱

بىرارد/۲۶۵

بىردايىت/۲۶۵

بىلقوۋە/۴۶/۲۳۰/۲۵۷

بىقۇلۇڭى/۴۹/۵۱/۸۲

۲۲۹/۲۶۲/

بىرەجك/۱۸۳

بىسارانى/۱۴۱

بىلەپوۋسى/۱۸۱

بىۋكىمىيى/۸۲

بىدانى/۱۸۲

بىلېنىسكى/۴۵۴

بىلزاك/۴۴۰

بىزىكلى/۲۸۳/۳۸۴

بىتۈيىن/۳۰۰

پ

پ.و.شمىت/۳۹

پ.ئە.ق.مەنكۈ/۴۷

پ.ئىلوۋار/۳۶۶

پ.ئىرۋادا/۳۶۶

پ.پىكاسۋ/۳۶۶

پ.سوشكىن/۲۱

پارامۇكسى/۲۶۸/۳۷۲

پاپ.لويىسى دەمەم/۲۸۱

پارلسايىكۇلۇجى/۲۶۳

پاۋە/۱۸۵

پالوۋ/۱۸۵

پالىۋلتىك/۲۸

پاندېتا/۷۶

پانزويىتا/۷۶

پاكىستان/۱۵۸

پىترۇس/۴۰۲

پىرۋىتارىيا/۲۵/۲۵۱/۲۴۹

پىرۋىمىتۇس/۲۰۱

پىرۋىتۇن/۱۹۷/۳۱۶/۳۱۷

پىرۋىسسىيىن/۲۸

پىرۋىستان/۱۵۸/۲۵۴/۴۰۲/۴۱۱

پىراگ/۱۱۶

پىرسىيانى/۱۸۰

پىرۋانىسىيانى/۱۸۲

پىشتوۋى/۱۴۹

پىكەن/۲۶

پىلاتۇن/۴۵۳

پىلىفانۇف/۲۲۳/۲۲۳

پىلاتۇنى/۲۶۵

پۇلى ۋنىسىم/۲۱

پۇزىتېلېستى/۲۴/۳۵۷

پۇلى مېۋىس/۹۶/۹۷/۹۹

جان کالون/ ۲۸۲	تەنرەکان/ ۱۲۳
جان فۇران/ ۲۳۹	تەپە تولکورد/ ۱۱۴
جاییری کوپی حەییان/ ۲۶۷	تەجسید/ ۱۹۹/۲۹۱/۲۹۲
جیرائیل/ ۶۵/۶۴/۶۳/۵۹	-/ ۴۶۳/۴۴۹/۴۴۰
۶۷/۶۶/	تەجرید/ ۲۹۲/۲۹۱/۲۷۸
جزیره/ ۱۸۳	-/ ۴۴۹/۴۴۷/۴۴۵/۴۴۰
جگە رەخوئین/ ۲۱۲	تەریقەت/ ۲۵۸/۲۴۹/۴۱
جەمھوریی ئیسلامی/ ۱۶۳	-/ ۳۳۷/۳۳۱/۳۲۷
جەنئ/ ۱۱۶	تەعمیل/ ۲۷۳
جور (جولەگە) ۲۰۳/۱۱۶	تەککەلور/ ۲۲۹
۴۰۱/	تەسەووف/ ۲۶۶/۲۶۵/۲۵۸
جورجانی/ ۳۹۵/۱۵۳	-/ ۲۸۵/۲۷۹/۲۷۱/۲۷۰
جوتەید/ ۲۶۹/۲۶۸	تەیموری لەنگ/ ۲۷۱
جە زائیر/ ۲۴۲/۲۶	تەیموری/ ۲۶۶
جەوہ لئاساز/ ۳۲	تەستەر/ ۲۶۸
جەم/ ۶۱/۵۸	تیرمیزۆلۆژی/ ۱۸۹
جەمال تەبەن/ ۱۶۸	تەببیکان/ ۵۲/۵۱
جەنەوہ/ ۲۳۹/۱۱۶	تەیشک تاش/ ۴۰/۲۷
جە رمانی/ ۱۸۱	تەئسیل/ ۶۸
جە لال نووری/ ۳۶۸/۳۳۹	تەقۆلوجیک/ ۲۵۹
۴۴۷/	
جیمز نوکانر/ ۳۳۰	
جیلوہ/ ۱۴	

ج

ج. تولاند/ ۷۶

ج. بروئۆ/ ۷۷

ج. جوئیز/ ۳۶۶

جاف/ ۸۳/۲۸

چ

چارلی چاپلن/ ۱۰۰

چارلز جه نگر/ ۳۸۵	۳۴۵/۳۳۰/
چلیقینی/ ۱۷۸	حه زده تی سلیمان/ ۸۸/۸۷/
چورچین/ ۱۰۷	حه ووا/ ۴۷۱/۶۷/
چوسووبا/ ۴۳	حه زده تی شیرامیم/ ۲۹۲/۱۱۵/
چه مچه مال/ ۱۷۱	۴۴۲/۲۹۳/
چه رگزی/ ۱۷۹	حه به شستان/ ۸۶
چه چانی/ ۱۷۹	حه زده تی ییوسف/ ۴۰۶
چه رگ/ ۱۸۶	حه زده تی ته یوب/ ۳۴۱
چه پاخچور/ ۱۸۵	حه زده تی عومه ر/ ۲۴۱
چه ولگ/ ۱۸۵	حه نه فی/ ۲۸۹/۳۴۷/۲۵۴/۵۴/
چیای کوره ک/ ۳۲۷	۲۵۹/
چیکو سلوفاکیا/ ۴۳	حه سنی قزلجی/ ۱۹۲
چین/ ۲۶/۲۸/۴۰/۵۱/۵۱/۵۵	حه لب/ ۲۶۶/۲۵۷/۲۱۴/
۱۴۹/۱۲۲/۱۱۲/۱۰۷/۱۰۳/۹۶/	هیزی شیوعی/ ۲۹۸/۲۹۷/
۴۵۳/۲۳۸/۱۸۲/۱۷۱/۱۶۶/	
چیکانی/ ۱۸۱	
چیلله ر/ ۴۵۴	

ج

خالس/ ۱۸۷	خانه قین/ ۱۸۴/۱۶۲/۳۸/
خاتون قیام/ ۶۱	۱۳۲/۲۱۰/
خاچاتور ئابوقیان/ ۱۶۸	خاتون قیام/ ۶۱
خانای قوبادی/ ۱۴۱	خاچاتور ئابوقیان/ ۱۶۸
خروستیان/ ۱۱۶/۲۵۴/۲۵۳/	خانای قوبادی/ ۱۴۱
۲۵۵/	خروستیان/ ۱۱۶/۲۵۴/۲۵۳/
خوراسان/ ۱۸۵/۳۶۸	۲۵۵/
حاجی خلیفه/ ۱۹۲	خوراسان/ ۱۸۵/۳۶۸
حامیدی کوپی هه باس/ ۲۷۰	
هوروفییه ت/ ۲۶۶/۱۱۲	
حه سنی به سری/ ۲۶۷	
حه نه لی/ ۲۶۷/۲۵۴/۷۷/	

دۆلى نىل/۱۰۵/۹۰	۴۴۹/۲۷۰/
دۆنگىشۇت/۸۵	خوپەمى خاسەكى/۱۱۵
دۇيچى/۱۸۱	خۇرىستان/۲۴۳
دوازىدە ئىمامى/۲۵۴	خەللەنى/۱۸۳
دەرىندە باسەپە/۳۳	خەبىيام/۴۴۰/۳۶۷/۴۵۹
دەرى/۱۴۷	خەرىجوت/۱۸۵
دەرياي سىپى/۹۶	خەرى جەجال/۲۱۶
دەوانى/۳۹۷	
دھۆك/۱۴۶/۱۶۲/۱۷۲	
دۇيچى/۱۸۳/۲۰۸/۲۱۲/۲۱۳	
دۇلتاي/۲۹۷/۴۱۰/۴۱۴	
دۇيرۇت/۴۵۴	
دۇيۇكىتۇس/۴۵۳	داريوش/۲۰۳
دۇيكارت/۳۴۶/۳۶۸/۳۷۹	داغستانى/۱۷۹
دۇمار/۲۸۳/۲۸۶	دانىماركى/۱۸۱
دۇمىد ھاروى/۳۸۵	داسىتۇفىسكى/۳۹۰
دۇوانى/۱۹۸/۲۳۳	داسىتۇرف/۲۷
دۇوجىن/۲۸۱/۴۶۲	دلىل الماشقان/۹۵
دۇسپۇت/۲۲۵/۲۲۸/۳۳۹	دنىيەر/۲۲/۴۳
دۇرسىم/۱۸۵	دنىيا گوردان/۶۸
دۇاربەكر/۱۸۳/۱۷۲	دۇرئاس/۸۱/۲۳
دۇيۇكراسى/۳۸/۱۰۳/۱۰۴/۱۴۴	دۇيۇلىيۇيۇف/۴۵۴
دۇيۇ/۲۲۸/۲۳۱/۳۱۲/۴۴۱	دۇلىكۇسفال/۵۰
دۇيالە/۱۶۲	دۇنادۇن/۴۳/۷۶/۷۷/۷۹/۸۰
دۇيىلە/۹۰/۱۸۵	دۇيۇ/۸۱/۸۳/۸۵/۸۰/۲۱۵
دۇيىلە ئابۇفەيان/۱۶۸	دۇيۇ/۲۵۸/۳۰۹/۳۸۱/۴۵۲
دۇيۇنىيۇس/۷۸	دۇن/۴۳/۵۹
دۇيۇ/۹۶	دۇمۇنى/۳۴/۴۷/۴۸

رۇمى/۷۹

رەلىق قامەچى/۱۱۴

رەواندز/۳۸

رەنگدانەۋەى مەرچەكى/۵۵

رەزىيار/۶۶/۶۱

رەۋەندى/۱۸۳

رەزاشا/۹۳

رەكورد/۲۹۷/۴۰۰/۴۱۱/۴۱۲

رەۋاقى/۲۷۰

رەنگى شېرى/۱۹

رەنۇسۇرس/۲۸

رەتا/۵۶

رەنەسانس/۵۲

۴۵۶/۴۵۳/۳۸۲/۳۸۱/۳۸۰/۹۰

راسىلۇنالىستى/۹۰

راينىگ/۱۱۶

راغىب/۳۹۶/۳۹۵

رادىكالىزىم/۲۵۷/۳۸۶

رەئىمى ئەنەۋلى رەنەۋەلات/۲۲۷

رەۋمىلو/۲۲۹

رەببە/۱۹۸

رەۋدەكى/۲۰۵

رەۋس(رەۋسىيا)/۲۶۱/۴۳/۴۷/۵۵/۹۹

۱۶۱/۱۵۵/۱۵۴/۱۱۵/۱۱۲/۱۰۳/

۳۲۹/۲۷۰/۲۶۰/۱۸۲/۱۸۱/

۴۱۴/۳۴۴/۲۳۰/

رەۋيارى كەنگە(كەنگ)/۳۹۹

رەۋىلۇف ئىستانىيەر/۳۹۳

رەۋستەمولخوگما/۲۳۸/۹۵

رەۋستەموتتەۋارىخ/۲۳۸/۹۵

رەۋىئى گارۋودى/۲۴۹/۲۵۰

رەۋم/۱۱۸/۱۱۷/۱۰۲/۹۶/۸۵/۷۷/

۴۵۹/۴۵۳/۴۰۱/۳۶۱/۱۲۰/

رەۋما/۱۶۶/۱۲۳/۸۶/۸۵/

رەۋمانى/۱۸۲/۱۷۹/۸۷/

رەۋئالۋكسەمبۇرگ/۱۴۵

رەۋمانىيى/۱۸۲

۴

زەۋا/۲۴۳/۳۳

زەۋمان/۴۵/۷۸

زەۋخۇ/۱۸۳/۱۷۱/۱۶۲

زەۋاۋىيى/۱۴۱/۱۷۲/۱۸۵/۲۰۵/۲۱۰

زەۋگوتى/۱۴۱/۱۶۷/۴۶۰

زەۋەيدى گەيلىنى/۳۳۹

زەۋانسانىيى ھەمۋانى/۲۱۳

زەۋانسانىيى ۋەسفى/۲۱۳

زەۋانسانىيى تەبىئىيى/۲۱۴

سورمانه كان/۱۱۷/۱۲۳	سلیفی/۱۸۳
سوننی/۸۰/۸۲/۱۴۱/۲۵۷/۲۶۷	سلیمانی/۱۱۵/۱۳۱/۱۳۵/۱۳۶/۱۴۶
سوقیه ت/۴۳/۱۷۵/۲۴۲/۲۷۷/۲۷۸	۱۶۶/۱۶۲/۱۷۰/۱۷۲/۱۸۴/۱۹۷
سوقیگری/۷۷/۲۶۳/۲۶۱	۱۹۸/۲۰۴/۲۰۸/۲۱۰/۲۱۲/۴۱۶
سومونید/۱۷۸	سلافه كان/۱۰۷-۱۸۰/۲۶۵
سۆن/۱۶۸	سلافیانی/۱۸۰/۱۸۱
سورانی دینگرد/۱۴۸	سلوقی/۲۰۵
سورانی/۱۴۱/۱۶۳/۱۷۱/۱۷۲/۲۱۷	سلوقینیایی/۱۸۱
سومار/۱۰۵/۱۰۶	سلوقاکیانی/۱۸۱
سوکراتیس/۴۵۳	سناری/۱۸۳
سوسیالیزم/۹۱/۹۹/۱۰۳/۱۶۵/۱۶۷	سن ئارسن/۲۴۳
۲۴۹/۲۵۴/۲۶۲/۳۱۹/۳۵۳/۴۲۵	سن سیمقون/۹۶
۴۲۶/۴۲۸/۲۶۵/۲۶۷/۳۷۸/۳۸۸	سنه/۱۶۳/۱۷۲/۱۸۴/۲۵۰
۳۹۰/۲۹/۴۲۴/۴۲۹/۴۴۰	سوعاد/۱۱۵
سوقی/۳۶۶/۲۶۷/۲۷۰/۴۳۱/۴۳۸/۴۴۵	سولتان سلیمانی یکەم/۱۱۵
سوقیگری/۷۷/۲۶۳/۲۶۴/۲۷۱	سولتان سەلیمی نووهەم/۱۱۵
سوقی/۱۸۵	سووریا/۱۰۶/۲۴۲
سۆلوقیقون/۳۶۵	سوماتسین/۹۶/۹۷/۹۹
سوقیست/۲۳۵/۲۳۸/۳۲۳/۳۶۴	سوور پیتست/۱۱۲
سە ی یاقوو/۱۴۱	سوئیدنبرگ/۲۵۶/۴۰۲/۴۰۳/۴۰۴
سە لما خانم/۱۱۵	سولتان وەلەد/۴۰۴
سە فەوی/۹۵/۱۵۸/۲۲۹/۲۳۲/۲۳۳	سوئید/۴۲۱
۲۳۴/۲۳۶/۲۳۸/۲۳۹/۲۴۱/۲۴۲/۲۹۰	سوئیسری/۲۸۲
سە نایی/۷۹	سوورە وەردی/۳۳۹
سە عدی/۷۹/۳۹۴	سوقرات/۲۴۴/۲۹۸/۳۹۹/۴۰۰
سە یمەری(سۆمەری)/۱۰۷	سورچی/۳۸
سە لمانی فارسی/۴۰۴	سوریانی/۱۴۲/۱۴۶/۱۸۵
سە ددام حوسەین/۹۳/۹۵/۱۴۳	سولرە ی حە میدی/۱۵۷

۳۳۹/۳۱۱/۳۰۱/۲۹۷/۲۸۳/۲۸۲/

سه‌لین/ ۲۷۳/

سه‌بختی/ ۲۵۴/

سه‌ید ئه‌حمه‌دی خانه‌قا/ ۲۷۳/

سه‌لاحه‌ددین نیلاف/ ۲۵۰/

سه‌نته‌ر زمانی/ ۲۱۶/

سه‌ماوه/ ۲۰۶/

سه‌ری سه‌قه‌تی/ ۳۶۸/

سه‌هل/ ۲۶۹/

سه‌رحه‌د/ ۳۳/

سه‌مسوور/ ۱۸۳/

سیبیریا/ ۵۳/۴۳/۴۱/

سین ئاتروپ/ ۲۸/۲۶/

سیفه‌ر/ ۱۵۹/

سیبیرینته‌کان/ ۱۳۹/

سیسورق/ ۴۰۱/

سینر توماس هیریوت/ ۲۳۵/

سیمون دو بوار/ ۴۷۰/۴۵۸/۴۵۳/۳۴۰/

سیسته‌می کاستی/ ۲۳۶/

سیوده‌ره‌ک/ ۱۸۶/۱۸۵/

سیرتستان/ ۲۴۳/

هقلیه/ ۱۱۸/

ش

شانیده‌ر/ ۵۳/۴۳/

شانامه/ ۲۰۲/۱۶۹/

شاره‌نوردی/ ۱۶۷/

شاره‌نورد/ ۱۶۷/۱۵۹/

شام/ ۲۵۷/۲۱۴/۱۴۶/

شاحوسین/ ۹۵/

شاملو/ ۳۹۴/

شاه‌باس/ ۲۳۴/۲۳۳/۲۳۱/

/ ۲۴۰/۲۳۹/۲۳۷/

شاردن/ ۲۳۳/۲۳۲/

شاقیمی/ ۴۳۳/۲۵۷/۲۵۴/

شاملو/ ۲۲۹/

شامان/ ۴۴۷/۴۲۵/۲۷۸/۲۰۱/

شانگوش/ ۱۸۶/

شپینگه‌ر/ ۱۶۶/۹۹/۹۶/

شکاکی/ ۱۸۳/

شکور مسته‌قا/ ۶۸/

شلایر ماخه‌ر/ ۴۱۰/۳۹۷/

شوکوتین/ ۵۲/۲۶/

شوپه‌وی/ ۳۲/۲۷/

شوقینیس/ ۴۱۵/۲۱۱/۵۲/

شه‌ره‌فخانی بتلیسی/ ۱۶۸/۸۷/

شه‌ره‌فنامه/ ۴۴۵/۸۸/

شه‌مه‌ددین سامی/ ۱۴۷/

شه‌فیقه‌په‌ش/ ۱۱۵/

شه‌مسی ته‌ورینزی/ ۷۹/

شه‌بوسته‌ری/ ۷۹/

شه‌معون/ ۴۰۲/

شه‌یتان/ ۳۴۲/۲۰۴/۱۱۹/۸۸/

شهریعت/۱۸۷/۲۴۹/۲۶۶/۲۷۰/۲۸۰

/۲۳۲/۳۷۹/۴۰۴/۴۰۵

شهر قلاوه/۲۷۳

شهر بهك/۱۸۵

شهر مدینان/۱۸۳

شیخان/۱۸۳

شیکمپیر/۱۵۴/۱۶۷/۴۵۶

شیللر/۱۵۴

شیخ عربیة بدولکلی نه مری/۱۴۱/۲۶۶

شیخ سه عیدی پیران/۱۴۱/۲۶۶

شیخ زاهدی عه رده ویتلی/۹۵

شیعه/۸۴/۱۵۸/۲۲۹/۲۶۶

/۲۵۲/۴۴۹

شیتلینگ/۴۵۴

شیبلی/۳۳۹

شیرکفرین/۲۸۱/۴۴۷

شیخ عوسمانی بیاره/۲۸۲

شعوان/۱۸۵

شیخ مه محمود/۲۶۶

شیخ عه بدولسه لاهی بارزانی/۲۶۶/۲۷۱

شیخ عه بدولکریسی شه رده له/۲۶۶

عوریان/۱۴۱

عوسمانی/۱۱۴/۱۲۰/۱۴۷/۱۵۷/۱۵۹

/۱۶۶/۱۹۸/۲۴۲/۲۸۲/۲۹۰/۴۰۶

/۴۳۰/۴۳۱

عوزنا/۴۴۳

عه یینییه ت-/۲۰۰/۲۴۷/۲۸۶

عه بدولا عومه ر/۲۷۳

عه بدولره حمانی شهره فکه ندی/۱۹۲

عه بدولره حمانی زه بیچی/۱۹۲

عه جه م/۵۲/۱۱۸/۲۰۲/۲۰۳/۲۰۶

/۲۴۲/۲۴۳/۴۱۴/۴۴۹

عه لی/۶۷

عه لئو/۶۸

عه فرینی/۱۸۳

عه لاته ندین سه ججادی/۱۴۴/۱۶۸

عه بدولکریم قاسم/۱۶۱/۱۶۲/۲۳۸

عه بدولحه میدی دوره م/۱۵۷

عه بدولقاهیری جورجانی/۱۵۳

عه له وی/۱۴۱/۱۴۸/۴۴۹

عه رده یستان/۱۰۶/۱۲۱/۴۳۳

عه لکان/۸۳

عه یینولقوزانی هه مه مدانی/۷۹/۸۰

عیزراق/۱۴۵/۱۴۶/۱۴۹/۱۵۶

/۱۵۷/۱۵۹/۱۶۰/۱۶۱/۱۶۲

/۱۹۷/۲۰۴/۲۰۸/۲۲۸/۲۸۵/۳۱۱

عیسای مه سیح/۴۱/۴۰۲/۴۴۲

عیزرائیل/۵۹/۶۵/۶۶

عیرانی/۱۴۷

عاره ب/۵۲/۸۷/۱۴۳/۱۶۱

/۱۶۲/۱۶۳/۱۸۷/۱۹۶

عالم نارای عه بیاسی/۲۳۸

عیدی نہ مین/ ۹۳

عصبہ اللام/ ۱۶۰

فاشینم/ ۱۴۰/۹۳/۱۶۷/۴۴۳

فاوست/ ۳۸۹

فرانچیسکو ملقرا/ ۳۹۳

فرانسوا لیوتار/ ۳۸۵

فرانکو/ ۱۴۴/۱۴۲/۱۳۸/۴۹/۲۶

فرانکو/ ۴۵۶/۳۸۴/۳۲۱/۳۰۷/۲۱۵/۱۴۷/

فرہ زلہ کی/ ۱۴۷

فرانکو/ ۹۳

فرینی/ ۱۸۱

فرزید/ ۳۹۷

فسیولزی/ ۸۲/۸۱

فلویہ ر/ ۳۱۱

فلیکس گاتاری/ ۳۸۵

فوتو تووینم/ ۳۶۶

فورات/ ۹۰

فورقان/ ۴۰۵

فونکسیو نیل/ ۲۴۷

فوسیل/ ۳۹/۳۶/۲۷/۲۶

فہرہ نسزی/ ۱۸۲

فہرہ نگستان/ ۷۹

فہرہ فہ/ ۸۰/۷۹/۷۷/۵۵/۴۶/۸۸/۸۱/

۱۶۳/۹۹/۹۵/۹۴/۹۰/۸۸/۸۱/

۱۸۹/۱۷۳/۱۶۷/۱۶۶/۱۶۴/

۲۵۴/۲۵۰/۲۴۸/۱۹۸/۱۹۱/

۲۶۵/۲۶۴/۲۵۹/۲۵۸/۲۵۶/

۲۸۳/۲۸۰/۲۷۴/۲۷۰/۲۶۹/

۲۹۷/۲۹۶/۲۹۵/۲۹۴/۲۸۵/

۳۰۸/۳۰۷/۳۰۵/۳۰۳/۳۰۰/

غ

غانیون/ ۲۳

غہ رانیقہ کانی مہ کک/ ۴۴۲

ف

ف. پاتریچی/ ۷۷

ف. ب. د. شلہ پماہنی/ ۷۷

ف. رڈریگس/ ۱۶۸

فاتیمیہ/ ۲۵۵

فاتیمہ/ ۶۷

فارس/ ۱۴۹/۱۴۷/۱۴۴/۱۴۳/۷۹/۶۸/

۱۶۳/۱۵۹/۱۵۸/۱۵۷/۱۵۵/۱۵۱/۱۵۰/

۱۷۲/۱۷۱/۱۷۰/۱۶۹/۱۶۸/۱۶۷/

۱۹۱/۱۸۷/۱۸۶/۱۸۰/۱۷۴/

۲۰۰/۱۹۸/۱۹۷/۱۹۴/۱۹۳/۱۹۲/

۲۱۱/۲۰۷/۲۰۶/۲۰۵/۲۰۴/۲۰۳/

۲۸۵/۲۷۰/۲۳۷/۲۱۶/۲۱۵/

۴۱۰/۴۰۴/۳۶۱/

فایکینگ کان/ ۱۲۳

قاهره/۴۳۱

قاجار/۲۲۹

قاندی/۲۷۱

قانی/۱۹۲

قفجار/۴۲

قرغز/۴۶

قولده رده سي/۵۷

قودتوبه/۱۱۶

قورئان/۳۰۴/۲۰۲/۱۶۹/۱۴۲/۸۱/۸۰

۳۹۸/۲۹۶/۲۹۵/۲۹۴/۲۹۰/۲۸۶/۲۶۸

۴۶۹/۴۶۸/۴۰۷/۴۰۶/۴۰۵/۴۰۴/۴۰۳/۴۰۰/

قوپه يش/۴۴۲

قولپ/۱۸۵

قودلوق/۱۸۵

قهره قوينلور/۲۴۲

قه فغان/۲۳۷/۱۷۹/۱۰۷/۱۰۶/۴۱/۲۱

قه يسه ر/۴۷

قهره قالباغ/۴۶

قه لاندزه/۲۱۲

قهره حه سن/۲۱۲/۲۰۷/۲۲

قه ناتی كوردق/۶۸

قه رس/۱۸۳

قهره تيبه كان/۱۱۷

قه فقاسی/۱۷۹

قه به رتایی/۱۷۹

قه رلغول/۱۱۵

قه نه وی/۴۰۶

ک

ک.کراوزه/۷۷

کاپسا/۴۲

کاسیبه کان/۵۶

کاکه سی/۸۴/۵۷

کامپانیا/۷۷

کاتولیک/۲۵۴/۱۵۸

کاپیتالیزم/۳۱۹/۲۴۷/۹۸

کارتوفیلی/۱۷۹

کارلوس تولیق/۳۱۱

کاسیق موزوس/۳۶۱

کافکا/۳۶۶/۲۸۲/۲۸۲/۲۸۱

۳۶۵/۴۱۳/

کاهین/۲۰۵/۲۰۱

کارل كورش/۳۲۰

کاکیشان/۳۰۲/۱۹

کوقمانیقون/۵۰

کراسنایارسک/۵۲

کویمی/۵۰/۴۴/۴۳/۴۱/۳۲/۲۷

کرماشان/۱۸۵/۱۸۴/۱۶۳

کریلی/۱۴۹

کریستیه نسیئن/۱۴۸

کرمانی/۱۷۱/۱۵۵/۱۵۳/۱۴۱

کورنیفی/۱۵۴	۳۳۹/۲۱۲/۲۱۱/۱۸۴/۱۸۳/۱۷۲/
کورنیانی/۱۸۲	کرواتى/۱۸۱
کومونه ی پاریس/۳۸۰	کراتیلوس/۳۹۸
کوسمز/۲۲/۳۱۱/۳۰۲/۲۵۸	کومان/۲۳۹
کونتراستر/۲۹۷	کفری/۱۸۴/۱۶۲/
کومپلنکس/۳۷۹	کلنسه/۲۶۸/۲۵۲/
کونفوشیوس/۳۶۵	کولزیموډو/۳۹۴
کویی/۱۹۸	کوببینم/۳۶۵/۳۶۴/۳۶۳/۳۶۲/
کوواری مه تین/۲۱۰	کوالیسفون/۲۳۱
کونسونانت/۲۰۴	کوروش/۲۰۴/۲۰۳/
کودیا/۱۶۶/۱۰۳/	کوفه/۲۶۷
کوکوک/۱۶۲/۱۶۱/۵۴/۳۳/۱۷۱/۱۷۰/	کوردستان/۵۳/۴۳/۴۱/۳۶/۳۲/
۱۸۴/۱۸۱-۲۰۸/۲۱۰-۲۱۲/۴۳۶	۱۴۱/۱۳۴/۱۰۶/۸۳/۵۷/۵۶/
ککگامیش/۵۶/۲۸۹	۱۵۸/۱۵۷/۱۵۵/۱۴۹/۱۴۵/
ککیممرت/۵۷	۱۷۰/۱۶۳/۱۶۲/۱۶۱/۱۶۰/
کمال فوناد/۱۶۸	۱۹۵/۱۹۲/۱۸۴/۱۷۶/۱۷۲/
کمالیست/۱۴۷	۲۱۱/۲۰۸/۱۰۷/۲۰۴/۱۹۷/
کته گوری/۱۴۱/۱۴۵/۳۱۵/۴۱۹	۲۷۱/۲۵۸/۲۵۷/۲۲۸/۲۱۲/
کته لوبی/۱۷۲	۴۲۹/۳۰۰/۲۸۳/۲۷۹/۲۷۷/
کترخی پوستامی/۳۳۹	۴۴۵/۴۳۲/۴۳۰/
کتریمخانی له/۹۵	کویا/۱۶۶
کته لئی/۱۸۳	کویه (کویس)/۱۹۸/۱۷۱/
کته لونیان/۱۸۲	کومه لی خیله کبی سه رده تایی/۴۲/
کته دیناره/۳۰۰	کونه به ردین/۴۳/۴۲/۳۶/۲۹/۲۸/
کته یسانیه/۲۵۴	۵۱/۵۰/۴۹/۴۷/
کته نمان مه ککیه/۲۲۸	کوی زانیاری کورد/۱۷۴/۱۷۳/۱۴۴/
کته ندوله/۱۸۵	کومه لی بوردجوا/۱۶۵
کته شفاف/۱۸۶	کولیکتیغیزم/۱۶۶

کریکی/۱۸۲	که شفوئز نوون/۱۹۲
کلیاک/۴۷	که نیسه/۲۰۵
کوردجستان/۱۴۶/۶۸	که لوپستان/۲۴۳
کودجی/۱۷۹	کیکی/۱۸۲
کویده لیانی/۱۸۲	کیک کوبا/۲۷
کوردان/۳۷۵	کیتان/۱۰۷
کوردیا چوئ/۲۰۲/۳۱۲	کیهانی/۱۸۰
کول مه زن/۳۲۴	کیر کگارد/۳۵۹/۳۵۶/۳۶۷/۳۸۴
کوردخانه/۴۰/۴۸۰/۲۷۸/۴۴۴	کیری قاف/۲۰۱
کوردانی/۱۴۱/۱۷۲/۱۸۴	یه کیتی نووسه ران/۲۰۸
که ته کان/۱۰۷	
که رگه ر/۱۸۶	
که دجه وی/۱۶۷	

ک

ک.هیزده ر/۷۷
ک.کیر فینلی/۱۶۸
ک.د.نه فیدوئ/۱۱۲
کال/۱۰۷
کاوه سستیای/۸۳
کامری/۸۳
کالیانی (غالیانی)/۱۸۲
کادامه ر/۲۹۷/۴۱۰/۴۱۲
کاليله/۲۸۳
کابریل مارسیل/۳۳۹
کاتفرید شووتز/۱۸۹
گرامشی/۳۳۰
کرده شیخه/۳۲

ل

ل.شقرنیه رگ/۴۷
لاتینی/۱۴۹/۲۳۷/۳۹۵/۴۰۱
لاتفیانی/۱۸۰
لاک/۳۸۴/۴۶۰
لات/۴۴۲
لاینینس/۳۶۸
لاییک/۲۴۷/۲۵۷
لاجانگی/۰
لایش/۷۶/۷۲/۷۴/۷۴
لمبتون/۲۳۲

۲۹۹/۲۹۸/۲۹۷/۲۷۷/۲۷۶/
 ۳۱۲/۳۱۱/۳۱۰/۳۰۸/۳۰۰/
 ۳۳۱/۳۳۰/۳۲۰/۳۱۴/۳۱۳/
 ۳۴۶/۳۴۵/۳۳۷/۳۳۴/۳۳۳/
 ۳۵۱/۳۵۰/۳۴۹/۳۴۸/۳۴۷/
 ۳۵۷/۳۵۵/۳۵۴/۳۵۳/۳۵۲/
 ۳۷۵/۳۷۳/۳۷۰/۳۹۴/۳۶۲/
 ۳۸۶/۳۸۵/۳۷۹/۳۷۸/۳۷۶/
 ۴۲۵/۴۲۳/۴۲۰/۴۱۵/۳۸۷/
 ۴۶۰/۴۴۰/۴۳۹/۴۳۷/۴۳۶/
 ماچين/۱۲۲/۹۶/۴۵۳
 ماتريال/۲۴/۱۹۷
 مامووت/۴۲/۴۱/۳۵/۲۹/۴۳
 مامهشي/۲۱۲
 ماهييت/۳۲/۲۵۰/۳۲۱/۳۴۵
 مارکسييه تي دوروسي/۲۴
 مالچق/۱۷۸
 مام هه ژار/۱۴۴/۱۶۹/۴۳۱
 ماسي سقراتي/۱۴۸
 ماگدبورگ/۱۱۶
 مارکوس/۱۰۰
 ماريق لومتي/۳۹۴
 مايا/۳۹۵
 مارکوزه/۴۲۹
 مارتن لوتەر/۳۸۳
 ماتوريديه/۲۵۴/۲۴۷
 مام شينخ/۳۷۳
 ماليکي/۳۵۴

لوى نه لتوسەر/۳۳
 لوپستان/۲۴۳/۵۶
 لوى/۱۸۴/۱۷۳/۱۴۱
 لوبنان/۱۰۶/۱۱۶/۲۴۲
 لوكريتيوس/۴۵۳
 لوكاچ/۲۶۲/۳۳/۳۵۱
 لوزان/۱۶۰/۱۵۹
 له كي/۱۸۴/۱۷۳
 له هياني/۱۸۱
 ليوناردو دالينجي/۴۵۳
 ليجه/۱۸۵
 ليبييا/۲۴۲
 ليترخ/۱۶۸
 لينين/۲۴/۱۶۶/۲۹۹/۳۱۲
 ليتواني/۱۸-
 م.
 م. مۆستيس هيس/۲۵۸/۲۵۹
 م. معين/۱۸۷
 ماريين/۱۸۳
 مارکس/۲۲/۲۳/۲۴/۲۵/۹۹
 ۱۰۳/۱۱۵/۱۳۸/۱۳۹/۱۶۶
 ۲۲۱/۲۲۲/۲۲۳/۲۲۴/۲۲۶
 ۲۲۸/۲۳۹/۲۴۰/۲۵۱
 ۲۵۲/۲۵۶/۲۵۹/۲۶۲/۲۶۲

ماترياليسى دىيالىكتىك/۱۹۰	موتنەببى/۲۰۶
ماركس ھورېككەپمەر/۳۳۰	مۇدىس مەرلۇقۇنتى/۳۳۰
مەھمەد شەمسى ئازەرى/۲۴۲	مۇنگۇل/۱۷۸/۲۲۱
مەھمەد/۶۷	مۇنادەكانى لايىتتۇز/۷۹
مەھمەد غالى غەزنى/۴۳۱	مۇنتسكىز/۹۶
مەھمەد مېھرى/۲۵۰	مۇبۇتۇز/۹۳
مۇناسىبى زىمان/۲۱۴	مۇسۇلىنى/۹۳
مۇلى بەردولرە/۲۶/۲۷/۳۲	مۇنتايگىنى/۴۵۳
مىرەم/۴۵	مۇنتالە/۳۹۴
مۇزىكى/۳۸	مۇدىرنىتە/۵/۱۴۳/۲۳۴/۳۵۸
مىسەفەر شە/۱۴۸	/۳۷۲/۳۶۸/۳۶۸/۳۷۲
مىستەفا/۱۱۵	/۲۸۰/۲۸۴/۲۸۵/۲۸۸/۳۸۹/۴۳۱
مىستەفا كەمال/۹۳	مۇدىرنىزىم/۵/۱۰/۱۴۳/۱۶۲/
مىستەفاچەۋادى/۱۸۷	۳۵۹/۳۶۲/۳۶۲/۳۶۴/۳۶۵
مىنارەى چۆلى/۳۲۷	/۳۶۶/۳۶۸/۳۶۲/۳۷۲
مىوحاسىبى/۳۶۷/۳۶۸	/۳۸۲/۳۸۵/۳۸۸/۴۳۱
موقتەدىر/۲۷۰	مۇدىتىن/۸۳/۱۶۵/۲۲۸
موللەر/۱۶۸	/۲۶۵/۲۲۳/۳۳۴/۳۶۱
موسىل/۱۳۱/۱۵۸/۱۵۹/۱۶۰	/۳۶۲/۳۶۸/۳۶۹/۳۷۲
/۱۶۱/۱۸۵/۲۰۶	/۲۸۱/۲۸۴/۲۸۵/۲۸۶
مورت زىقە/۱۱۷	/۳۸۷/۳۸۸/۳۸۹
موتەزىلە/۲۵۴/۳۶۸/۳۴۷/۳۷۹	مۇدىمۇن/۲۵۴
موزەففەرەدىن گۇتۇك پەرى/۲۷۲	مەمالىك/۱۲۰
موزجىنە/۲۵۴	مەھمەش(مامشە)/۳۲/۲۱۲
موزلھىرى/۲۷۰	مەرىقۇخ/۵۷
مويىبەد/۲۰۱/۲۰۰	مەسعودى/۸۸
موش/۱۸۵	مەرەش/۱۸۳
موتكى/۱۸۵	مەلاتىيە/۱۸۳

مەسعود سەمەز/ ۱۶۸	م.ج. و زین/ ۱۶۷/ ۱۹۲/ ۴۲۷
۲۰۳/ ۱۶۳۰۰/ ۲۰۳	مەعریب/ ۲۴۴
مەجەری/ ۱۷۸	مەھدی عەبیاسی/ ۲۶۶
مەجری/ ۱۶۷	مەنەن/ ۲۷۳
مەولانا خالید/ ۱۶۷- ۲۳۴	مەنگو/ ۲۱۲
مەم. و زین/ ۱۶۲	مەنە/ ۲۸
مەلا مستەفای بارزانی/ ۱۰۸/ ۱۶۱	میتۆدی دیالیکتیکی/ ۲۱۰
مەلای جزیری/ ۱۶۷/ ۱۴۱	میرزا/ ۱۱۷/ ۲۰۷
مەولەوی/ ۱۴۱	مىستىك/ ۲۵۸/ ۲۶۵
مەدینە/ ۱۲۰	مىستىنىمى شۆپشگىنى/ ۲۶۶
مەمالیک/ ۱۲۰	مىھرى/ ۲۷۰
مەكە/ ۱۱۷	میللی/ ۱۸۳
مەحمودی پسىفانی/ ۲۶۶/ ۸۰	میسر/ ۱۰۶/ ۱۰۵/ ۵۴/ ۴۵/ ۱۱۶
۳۳۹/	۲۶۶/ ۲۴۷/ ۲۰۵/ ۱۲۰/ ۱۱۸/
مەحمۇدخان/ ۴۱۴	۲۷۸/ ۲۸۵/ ۲۸۰/ ۲۷۹/
مەمۇ/ ۴۱۴	۴۵۲/ ۲۹۴/ ۲۹۳/
مەولانای رۆمى/ ۴۵۹	میترا/ ۵۶/ ۲۶۹
مەفیستوفلیس/ ۲۹۰	میدراشیل/ ۵۶
مەولانا/ ۴۰۴	میتانی/ ۵۶
مەسنەوی/ ۴۰۴	میزلوقتامیا/ ۵۶/ ۱۰۶/ ۱۰۷
مەنات/ ۴۴۲	۲۸۵/ ۱۸۰/ ۱۴۴/
مەركور/ ۳۹۵	مىهرداد نوزەدى/ ۱۶۸
م.پۆست/ ۳۶۶	مىنقوسكى/ ۱۴۹/ ۱۵۱/ ۲۳۲
مەلا نووزى/ ۲۷۳	۲۴۳/ ۲۳۹/ ۲۳۵/
مەھروول كەرخى/ ۲۶۸	مىئەكان/ ۱۴۸
مەرداس/ ۱۸۵	مىتولویا/ ۸۱/ ۸۲
مەھاباد/ ۱۹۲	مى سین/ ۱۰۷
مەلىك فەیسەل/ ۲۰۷	میشیل فۆكۆ/ ۲۸۵

میتۆد / ۸۳ / ۲۵۲ / ۳۱۰
 ۴۳۹ / ۱۱۵ / ۴۸۳ / ۳۱۶ /
 مېتافېزىك / ۷۶ / ۸۲ / ۹۱ / ۲۵۱ /
 ۳۱۸ / ۳۱۳ / ۳۱۲ / ۲۶۴ / ۳۶۲ /
 ۳۶۲ / ۳۵۷ / ۳۵۱ / ۳۳۳ / ۲۲۹ /
 ۱۲۴ / ۱۲۱ / ۳۸۶ / ۳۷۱ / ۲۶۸ /

نوسىنى مېتى / ۱۴۸ /
 نوح / ۲۷۶ / ۲۹۰ /
 نۇرۇچى / ۱۸۱ /
 نەسرود / ۴۴۲ /
 نەقش / ۲۷۱ / ۱۱۲ /
 نەستورى / ۲۰ / ۲۵۴ /

نەسرودىشى تووسى / ۱۸۸ /
 نەسر / ۲۷۰ /
 نەرىشى / ۱۶۷ /
 نەرىەوى / ۱۱۸ /

نەسىمى / ۸۰ / ۲۶۶ / ۲۲۹ / ۴۵۸ /
 نەعېمى / ۸۰ / ۲۶۶ / ۲۲۹ /
 نېچە / ۳۸۷ / ۴۱۰ / ۴۵۹ /
 نېرلانا / ۲۸۱ /
 نېھېلىست / ۲۸۱ / ۳۰۲ /
 نېكولاس پۇلانزانس / ۳۳۰ /
 نىازى بېركە / ۳۵۰ /
 نىيۇيۇك دەيلى ترىبيون / ۲۲۱ /
 نىگروىس / ۵۱ /
 نىياندەرتال / ۲۷ / ۲۸ / ۴۰ /
 ۸۳ / ۵۲ / ۵۲ / ۵۰ / ۴۹ / ۴۲ /

ن

ن. مالرانش / ۷۷ /
 ن. جىكەت / ۳۶۶ /
 ناگارىجونا / ۹۶ / ۹۷ /
 ناخى / ۱۷۹ /
 نازىم قامەجى / ۱۱۴ /
 ناسىرى خوسرەو / ۲۹۶ /
 نازلىمكارى / ۴۱۰ /
 ناسووت / ۳۶۴ / ۴۵۷ /
 ناسىر پور پېر / ۲۰۳ /
 نازۇدناياوليا / ۴۷ /
 ناشاستيانا / ۵۶ /
 ناتودالىست / ۷۶ /

نال / ۱۱۱ / ۱۶۷ / ۱۹۶ / ۱۹۸ /
 نازىزم / ۱۴۰ / ۲۹۷ /

نحل / ۴۰۶ /

نەمىما / ۲۲۷ /

نلم الكلام / ۱۵۳ /

و

و. بېوئاك / ۱۷۵ /

و. فۇلكنەر / ۳۶۶ /

ولن / ۱۸۳ /

۲۸۰/۳۶۱/۳۱۰/۲۰۲/
 ۳۹۵/۳۹۴/۳۹۳/۳۸۲/
 ۴۶۱/۴۵۳/۴۵۰/۴۰۱/۴۰۰/۳۹۹/
 یونج تۆسمۆلسكى/۲۷
 يۇهان سكوت/۷۷
 يۇنسكۇر/۳۶۶
 يەكتاپەرستىي نەزەلى/۳۹
 يەزىدى/۱۴۸/۱۴۹
 يەزد/۲۳۹
 ۴۶۰/۴۵۴/۴۲۰/۳۸۴/۳۵۶/۳۵۱
 يەشار كەمال/۲۱۱/۴۱۳/۴۱۴
 يەمەن/۲۴۲

مىراكلىتوس/۴۵۳
 مېروم/۳۶۸/۳۸۴/۳۸۳/۳۶۸/
 مىزمىنۇتىك/۳۵۶/۴۰۰/۴۰۱/
 ۴۱۵/۴۱۴/۴۱۲/۴۱۰/۴۰۳/۴۰۲/
 مىلاس/۳۸۳
 مىپىي/۲۸۱
 مىندى لىفىز/۲۶۱/۲۶۲
 مىنىنى موكرىانى/۱۹۲
 مىتىستان/۲۴۳

ئى

ى.گۆتە/۷۷/۱۵۴/۳۸۹/۴۵۳
 ى.مىنىگواي/۳۶۶
 يارمانەكان/۱۰۷
 ياس/۳۹۷
 ياكوب يوكھارت/۳۸۱/۳۸۲
 ياسپەرس/۳۳۹
 يىونس عەمرە/۷۹
 يىوصى قەرەباچى/۷۹
 يۇتوپيا/۲۰۲
 يورگىن ھابىماس/۳۳۰
 يۇنان/۲۰/۷۶/۷۷/۷۸/۸۰/
 ۲۰۰/۱۴۲/۱۰۷/۸۷/۸۶/
 ۲۲۴/۲۲۲/۲۰۶/۲۰۵/۲۰۰/
 ۳۰۲/۲۸۵/۲۶۹/۲۵۸/

ژماره‌ی سپارښی له کتیبخانه‌ی نیشتمانی (۳۵۹) ی سالی ۲۰۰۳

